BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
V
C
55
NAPOLI

V.
C.
55.

V
C.
55

DESIDERII
HERALDI
ANIMADVERSIONES
ET
CASTIGATIONES,
AD
ARNOBII
LIBROS VII.

Bibliot. secretæ Coll. Neap. Societ. Iesu
Catal. Inscrip. 9. 9bris 1679

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII

Librum Primum,

Animadverſiones, & caſtigationes.

Summa Libri.

EXiſtimabant nationes mala omnia, quæcunque accidebant, Chriſtianorum odio à Diis immitti, & hoc nomine exterminandos illos, & mortalium ceterorum cœtu ſubmovendos. Orditur ab opinione illa Arnobius; & vaniſſimam illam querelam ſtatim initio hujus operis oppugnat: Hinc datur ad ſequentem diſputationem tranſitus. Confutat igitur primum, quod illi pro certiſſimo identidem inculcabant, moles illas malorum quibus mortalitas premebatur, mundo incubare cœpiſſe, ex quo Chriſtianum nomen hominibus innoteſcere cœpiſſet. Sic enim illi diſſerebant: antequam religio Chriſtiana in terris audiretur, beatiſſimos vixiſſe mortales in ſumma tranquillitate, & bonorum omnium abundantia; ſimul cum nova iſta ſuperſtitione infinita malorum examina in orbem irrupiſſe: Non eſſe igitur dubium, quin mutationis iſtius Chriſtiana religio cauſa eſſet: infenſos enim mortalium genti Deos ſolemnes curas depoſuiſſe; imo & varias calamitates mundo infligere cœpiſſe. Stolidiſſimam iſtam opinionem evertit Arnobius, fundamentis, quibus innitebatur, ordine & particulatim convulſis. Primum igitur labefactat id quod ſtultiſſime jactabant, ante religionem Chriſtianam homines bonis abundaſſe; poſtquam ea cœpiſſet eſſe, rerum faciem mutatam, & calamitatum miſerias per orbem terrarum diſſipatas. Probat neque priora ſecula à ma-

lis abiſſe immunia; neque poſteriora, quæ Chriſtianam gentem produxerant, novis calamitatibus concuſſa; imo hiſtoriarum monumentis manifeſtum poſſe fieri, duriorem multo & aſperiorem fuiſſe antiquorum ſeculorum conditionem. Re ipſa igitur ita profligata, rationes ipſas, quibus innitebantur, aggreditur; & probat in aſſignanda malorum cauſa labi Nationes, & accipere *τὸ μὴ αἴτιον ὡς αἴτιον*: Neque enim ulla conſequutionis neceſſitate effici, Chriſtianorum odio mala, quæ humanitatem incurſabant, à Diis iratis eſſe immiſſa. Ac primum de Deorum ira dubitat; imo negat iram divinæ majeſtati poſſe religioſe tribui; qua de opinione quid ſentiendum ſit dicemus in eum locum. Progreditur deinde ulterius;& nullam eſſe cauſam oſtendit, propter quam Chriſtiana religio Deorum iram excitare potuerit. Hinc diſputat de pietatis iſtius merito, & Chriſtianorum doctrina. Agit igitur de Deo patre; de Chriſto, deque ejus virtutibus ac miraculis: agit de ſcripturis ſacris; de earum auctoritate; deque ſtilo quo ſunt exaratæ; agit de Chriſti humanitate, & morte: (quæ omnia in contextus enarratione ſigillatim diſcutiemus) & ſub finem libri perorat in ingratum ſeculum, & divinis beneficiis indigniſſimum.

A*Rnobii diſputationum adverſus gentes.*] Hæc eſt horum librorum ἐπιγραφή in editione Romana, & aliis omnibus, quæ ab ea propagatæ ſunt. At in mss. obſervant ſcriptum, *adverſus nationes.* Res una & eadem eſt. Infideles omnes populi appellantur in libris veteris teſtamenti גוים; & inde in Apoſtolicis libris, & Euangeliſtarum momentis ἔθνη: nempe, quia præter populum Deo peculiarem Iudeæ terminis incluſum, & poſtea præter paucos fideles, gentes omnes aliæ & nationes vero Deo ignorato Idolis ſerviebant. Hinc igitur vetus Eccleſia appellationes illas retinuit; donec ruente idololatria, & Chriſtiana pietate longe lateque diffundente ſe, facies rerum mutari cœpta eſt. Tunc enim, quum Chriſtiani Imperatores terrarum orbi præſiderent, & Eccleſiæ Chriſto ubique conderentur; contra Idolorum templa clauderentur, & everterentur; ſimul cum appellationis cauſſa appellatio quoque ipſa mutata eſt; & pro Nationibus, Gentibus, Ethnicis, Pagani appellari cœperunt, quippe non amplius terrarum orbem occupantes, ſed in anguſtum coartati, & quaſi pagis tantum quibuſdam concluſi. Nec dubito quin hæc vera appellationis ratio

fuerit.

fuerit. Nam quod eruditi homines excogitarunt, quodque poſtea Baronius Cardinalis in Martyrologium Romanum obſervavit, videntur ea omnia (quod eruditiſſ. hominum pace dixerim) à rei veritate paulo longius abeſſe. Atque ſententiam meam non inutiliter adfirmat quod ab aliis etiam obſervatum eſt, incognitam fuiſſe appellationem iſtam antequam ad Chriſtianos Imperatores imperium devolutum eſſet. Huc etiam pertinere videtur quod ſcribit Prudentius libro contra Symmachum priore;

Sunt hæc barbaricis gentilia numina pagis,
Quos penes omne ſacrum eſt, quidquid formido tremendum
Suaſit &c.

Nam quum ait, *barbaricis pagis*, ſignificare videtur Deos illos niſi in pagis quibuſdam non coli amplius; neque etiam apud politas gentes, & in imperio Romano, ſed tantum apud barbaras nationes: atque ita oſtendere, Deos illos & idola non coli amplius à gentibus, id eſt, ab univerſis pæne hominibus, ſed à paucis tantum veluti pagis, & à quibuſdam barbaris. Quod autem apud eundem Romanus martyrio coronandus ita gentilitatem affatur,

Non erubeſcis ſtulte, pago dedite;

Non videtur ſatis curioſe ſervaſſe τὸ πρέπον Prudentius. Necdum enim *Pagani* dicebantur gentiles; necdum Chriſtiana religio ſuperiorem gradum obtinuerat. Videtur etiam hic locus ad aliam appellationis rationem traducere. Sed nondum ſatis conſtitutum habebat fortaſſe Prudentius, unde appellatio iſta nata eſſet. Quod nequaquam mirabimur, ſi conſideraverimus ejuſmodi multa iis ipſis ſeculis, quibus naſci cœperunt, eſſe obſcura & incognita. Nam unde *Huguenoti* appellati fuerint, nec nos adhuc ſatis liquido ſcimus.

Pag. 1. *Quoniam comperi nonnullos.*] Fuit igitur hæc ſcribendi occaſio; atque hac de re obſervabamus aliquid in Prolegomenis.

1. *Inſanire, bacchari, & velut quiddam ex oraculo promptum dicere.*] Id eſt, tanquam vates Deo impletos id affirmare. Nam *inſanire, bacchari* huc pertinent, & animum tamen alio traducunt. Arioli & vates exiſtimati furere, propter motus illos, quibus tanquam divina vi concitati rotabantur: unde & μάντεις dicti Græci παρὰ τὸ μαίνεσθαι, quod & M. Tullius obſervatione ſua dignum exiſtimavit. Minutius Felix: *Vates & ipſi ſic inſaniunt, ſic bacchantur, ſic rotantur. Inſanire* igitur pro oracula promere dixit Tertullianus, furorem

iſtum & inſaniam obiter perſtringere volens. *Et quæ Delphis inſaniunt, nubere neſciunt*, ait libro primo ad uxorem. Ut *inſanire*, ita & *bacchari*. Virgilius; *Bacchatur vates &c.*

1. *Et velut quiddam ex oraculo promptum dicere.*] Id eſt, tanquam certiſſimum quid & indubitatum audacter & magnifice pronunciare. Nam oracula tum brevitatis majeſtate, tum rei veritate habebantur auguſtiſſima: nec de iis dubitandum exiſtimabant, quæ ἐκ τρίποδος Deus ceciniſſet. M. Tullius apud B. Auguſtinum lib. 11. de civit. Dei cap. XXI. de hoc Ennii verſu, *Moribus antiquis res ſtat Romana viriſque. Quem quidem ille verſum*, inquit, *vel brevitate, vel veritate, tanquam ex oraculo mihi quodam eſſe effatus videtur.* Sic ergo heic, *tanquam ex oraculo promptum*, eſt, tanquam indubitatæ veritatis & ἀναμφισβητήτου, & ſimpliciter ſine ullis probationibus pronuntiandæ.

1. *Poſtquam eſſe in mundo Chriſtiana gens cœpit, terrarum orbem periiſſe.*] Ita adſcribebant eo tempore cauſas malorum omnium Chriſtianis; & Deos ajebant Chriſtianorum impietate exaſperatos mala omnia, quæcunque humanum genus urebant, excitare; qua de re Tertull. in Apologetico, Cyprianus contra Demetrianum, & alii. Poſtea, quum Principum Chriſtianorum imperio idolorum templa clauderentur, & gentilis ſuperſtitio prohiberetur, huic etiam cauſæ mala ſeculi tribuebant; qua de re B. Auguſtinus in libris de civitate Dei: & inde Oroſio data occaſio ſcribendæ hiſtoriæ.

1. *Ipſos etiam cœlites derelictis curis ſolemnibus, quibus quondam ſolebant inviſere res noſtras.*] De divina providentia & cura ita ſentiebant imperiti homines, Deos iſtuc deſcendere, atque res humanas propius ſpectare, & adminiſtrare; quod ab iis fuiſſe factum dicebant, antequam impietate Chriſtiana irritati terras deſeruiſſent. Sic & antea Poëtæ, quum fabulas ſuas de Deorum præſentia, & inter mortales ὁμιλίᾳ decantarent, averſos eos dicebant, poſtquam flagitiis, & ſceleribus terra impiari cœpiſſet. Catullus in Epithalamio:

Præſentes namque ante domos inviſere caſtas
Nereus ut ſeſe mortali oſtendere cœtu
Cœlicolæ nondum ſpreta pietate ſolebant, &c.

Paulo poſt:

Sed poſtquam tellus ſcelere eſt imbuta nefando,

Iuſtitiam-

Iuſtitiamque omnes cupida de mente fugarunt, &c.
Omnia fanda, nefanda malo permiſta furore
Iuſtificam nobis mentem avertere Deorum.
Quare nec tales dignantur viſere cœtus;
Nec ſe contingi patiuntur lumine claro.

1. *Popularia dum verba depromunt.*] Procul dubio perſtringit quoſdam non è plebe homines; ſed vel auctoritate ſubnixos; vel ſapientiæ profeſſione claros, quemadmodum dicebamus in Prolegomenis. Ait igitur Arnobius verba illa, & ſermones iſtiuſmodi fluere ab imperitia populari: Neque enim eruditis hominibus vaniſſima illa verba probari poſſe, ante Chriſtianum nomen nulla fuiſſe in orbe terrarum mala. B. Auguſtinus lib. 11. de civit. Dei, cap. 111. *Memento autem me iſta commemorantem adhuc contra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoque ortum eſt vulgare proverbium, Pluvia defecit cauſa Chriſtiani nominis.*

1. *Hoſtilibuſque condignos odiis nos eſſe.*] Chriſtiani enim *publici hoſtes*, & exiſtimabantur, & appellabantur. Tertullianus Apologet. cap. 11. *Sed Chriſtianis ſolis nihil permittitur loqui, quod cauſam purget, quod veritatem defendat, quod judicem non faciat injuſtum. Sed illud ſolum expectatur, quod odio publico neceſſarium eſt, confeſſio nominis, non examinatio criminis. Quando ſi de aliquo nocente cognoſcatis; non ſtatim confeſſo eo nomen homicidæ, vel ſacrilegi, vel inceſti, vel publici hoſtis (ut de noſtris elogiis loquar) contenti ſitis ad pronuntiandum, niſi & conſequentia exigatis, &c.* Sic enim legitur hic locus in antiquo libro quem à CL. & ſanctiſſ. viro Iacobo Bongarſio Chriſtianiſſ. Regis in Germaniam Legato habemus; item in alio ſane optimo, quem Chriſtophorus Puteanus præſtantiſſimo patre digniſſimus filius nobis utendum dedit.

1. *Exterminati ſumus dum longe, examina.*] Hæc eſt lectio Romanæ editionis, pro qua conjecturam ſuam ſuppoſuerat Gelenius. Certe locus corruptus eſt, nec emendari facile poteſt, niſi ſequamur lectionem, quam è libro MS. profert Stewechius, *exterminati ſunt Dii longe: examina tanta &c.* Nam etſi videtur hiulca oratio, Arnobiano tamen ſtilo non abhorret.

Pag. 2. *Quid contra leges principaliter inſtitutas.*] Id eſt, à Deo rerum principe in ipſo rerum principio & exordio conſtitutas. Ita apud Tertullianum non ſemel.

2. *Numquid vertigo hac mundi.*] Solinus cap. XXXV. *Vbi ad ſtatutum*

tum modum cœleſtis vertigo provecta eſt.

Aliter in textu noſtro.

2. *Nec madidari ex imbribus arva ſuccedunt.*] Hæc eſt primigenia & veriſſima lectio, quam interpolarat Gelenius. Quod autem alii particulam *ex* tollendam cenſent, ſane falluntur; quemadmodum pluribus infra oſtendemus. *Succedunt* igitur, id eſt, pergunt.

2. *Commendata ſemina tellus recuſat accipere.*] Varro apud Nonium: *Cum aut humus ſemina recipere non poſſit, aut recepta non reddat; aut reddita grandire nequeat.* Hunc enim locũ ita legendum exiſtimo.

2. *Et vitis liquoribus mutatus eſt?*] Hæc eſt veriſſima lectio quam è cod. Reg. promſerant jam alii.

Pag. 3. *Non eſuriunt, nec concipiunt?*] Retinuimus hanc lectionem, quam optimam exiſtimamus. Sic enim *eſurire* pro *ſurire* dicit Arnobius, quemadmodum *egelidum* alii dixerunt, *edurum*, & ſimilia. *ſurire* in Gloſſis *καπρᾶν*.

3. *Quos per inhabitabiles oras.*] Hæc eſt lectio principis editionis, quam & ipſe Ful. Urſinus mutaverat. Recte igitur *inhabitabiles*, ut inhabitare dicimus, & ſimilia.

3. *Non matrimonia copulant nuptiarum ſolemnibus juſtis.*] Optima lectio. Nam quod adferunt è cod. MS. nullius momenti eſt. *Nuptiarum juſta ſolemna* appellat *τὰ νομιζόμενα τῶν γάμων*, ritus nuptiarum, quemadmodum pluribus alibi docemus.

3. *Non dulciſſimas procreant liberorum ſtirpes.*] Sane liberis nihil dulcius, ſed amariſſimam eſſe liberorum voluptatem veriſſime à Tertulliano dici norunt quicunque liberos habent. In hanc ſententiam Artemidorum obiter caſtigabimus. ait ille lib. 1. cap. XVI. pueros in ſomnis videre, infelix eſſe ſomnium. Curas enim & moleſtias portendi, ſine quibus liberi educari non poſſunt. In hanc ſententiam profert Eveni verſum, in ipſis quoque Plutarchi codicibus ubi etiam reperitur, depravatum. Sed Artemidori verba ſunt: *παιδία δόξαι ἔχειν, ἢ ἰδεῖν παντελῶς βρέφη, ἴδια μὲν τέκνα καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ μοχθηρόν. φροντίδας γὰρ καὶ λύπας σημαίνει· καὶ μερίμνας πραγμάτων ἀναγκαίων τινῶν ἕνεκεν. ἐπεὶ μηδὲ τὰ βρέφη ἄνευ τούτων ἐστὶν ἀναθρέψαι. καὶ τίς καὶ λόγος παλαιὸς τὸ τοιοῦτον ἀποδείκνυσιν· ἔστι δ' ὧδε ὡς υἱοὶ ἡ λύπη. παῖς πατρὶ πάντα χρόνον.* Sane fuiſſe in hoc verſu ſaporem aliquem minime vulgarem vel hinc conjici poteſt, quod ſæpius frequentatus eſt; unde & *παλαιὸς λόγος* appellatur heic ab Artemidoro. Nihilominus tamen depravatus eſt & apud Plutarchum.

chum, & eo periculoſius quo minus male habere ibi videtur. ἴδε ὅση λύπη παῖς πατρὶ πάντα χρόνον. Profectò, aut ego vehementer fallor, aut veram lectionem ex Artemidori ruderibus eruimus:

ἢ ὄϊς, ἢὲ λύκος παῖς πατρὶ πάντα χρόνον.

Id eſt, aut leniſſimi ingenii puer eſt tanquam ovis ſi eſſet, aut lupus eſt patri, & ingentium moleſtiarum cauſa.

3. *Non imperant quibus ſors rerum attributa eſt talium?*] Hæc eſt certiſſima lectio è MS. Reg.

3. *Quibus negotia incurſantur humana.*] Id eſt, res humanæ. Sic infra: *Et corporibus labem ferat, & negotia infirmet humana.* Et lib. VI. *Sicut illi referunt, qui negotia Theſpiaca ſcriptitarunt*, id eſt, res Theſpiacas. *incurſantur* autem dixit verbo ſignificantiſſimo. Tractum enim à militibus eſt populantibus omnia & vaſtantibus. εἰσβάλλειν Græci dicunt. Nam quod eſt apud Plautum βωμολόχευμα decantatiſſimum, indidem ſumtum eſt,

Apud fuſtitudinas, ferricrepidinas inſulas,
Vbi vivos homines mortui incurſant boves.

Imitatus eſt Græcum quendam Comicum Plautus, cujus hoc βωμολόχευμα vexat & exagitat Ariſtophanes in Pace; ubi ſuam induſtriam commendans, ait, ſe non pertractatas facere fabulas; & abeſſe à comœdiis ſuis ſales inſulſos, quibus priores Poëtæ ſcripta ſua non condiebant; ſed corrumpebant. Profert deinde exempla jocorum ſervilium, & illiberalium, quibus impenſe delectabantur ſervi, quum ejuſdem conditionis hominibus inſultarent. Ait igitur:

---- καὶ τοὺς δούλους κατέλυσεν,
Οὓς εἰσῆγον κλαίοντας ἀεὶ, καὶ τούτους ἕνεκα τουδί.
Ἵν' ὁ σύνδουλος σκώψας αὐτοῦ τὰς πληγὰς ἐπανέροιτο.
Ὦ κακόδαιμον. τί τὸ δέρμ' ἔπαθες; μῶν ὑστριχὶς εἰσέβαλέν σοι
Εἰς τὰς πλευρὰς πολλῇ στρατιᾷ, κἀδενδροτόμησε τὰ νῶτα;

Quod igitur ait *incurſare* Plautus non male reſpondet τῷ εἰσβάλλειν: quod verbum quia militare eſt, idcirco addit Comicus, εἰς τὰς πλευρὰς πολλῇ στρατιᾷ. Nam εἰσβάλλειν dicuntur, non ſolum οἱ εἰσελθόντες εἰς τὰς πόλεις, καὶ ταύτας πορθοῦντες, quæ eſt Scholiaſtæ Ariſtophanis obſervatio: ſed etiam οἱ τὰς κώμας, καὶ ἀγροὺς ἐπιτρέχοντες, κείροντες, λυμαίνοντες. Quare idem Scholiaſtes ad Equites: τὰς ἐπὶ τὴν τῶν πολεμίων χώραν ἐκάλουν εἰσβολάς. Ioci autem præcipuus ſapor in ὑστριχίς: quæ vox ſignificat ὁμωνύμως, καὶ θηρίον τρίχας ἔχον

 ὑὸς,

ὑὸς, ἃς ἐν τῷ διώκεσθαι ἐξακοντίζει· ἢ μάστιγα ἐξ ὑὸς δέρματος μετ' αὐτῶν τῶν τριχῶν.

3. *Nec poſtquam gens noſtra felicitate donari hujus vocaminis meruit.*] Elegantiſſime. Id eſt, Nec poſtquam Chriſtianum nomen in mundo eſſe cœpit. Nam in rerum principiis & initiis ut omnia proſpere ſuccederent, *feliciter* precabantur: & omnibus rebus agendis, *Quod bonum, fauſtum, felix, fortunatumque eſſet*, præfabantur. Hinc Arnobio nata loquutio elegans. *meruit* autem eſt, cœpit, propria & uſitata temporibus illis acceptione. Aurelius Arcadius, De officio Præfecti prætorio. *His cunabulis præfectorum auctoritas initiata intantum meruit augeri, ut appellari à Præfectis prætorio non poſſit.* Paulo poſt autem *infectari* pro, *infeſtari*. Sed hæc erat lectio vetus, quam reddidimus.

Pag. 4. *Penuria, inquit, frugum.*] Hæc eſt lectio prioris editionis, quam & ipſe Fulvius Urſinus mutaverat. Atqui ſæpius Arnobius hoc verbo ita uſus eſt: nec Arnobius ſolum, verum & alii complures. Et in Tertulliano quoque peccarunt qui verbum iſtud reformare voluerunt: ut Apologetici cap. I. *Sed non ideo, inquit, bonum,* &c. Proba lectio, pro qua ſubſtituere volunt, *inquiunt*.

4. *Accidunt, atque adierunt cuncta.*] Melius *adterunt*: quod nobis etiam venerat in mentem; nec magna ſagacitate opus erat.

4. *Et ſterilitatem indicunt terris.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Nam in omnibus editionibus ſcriptum erat, *inducunt*. Ita hoc verbo utitur Arnobius & alibi: ut hoc eodem libro: *Huic arduum fuerat lethum cui vellet indicere?* Iul. Firmius lib. III. Matheſ. cap. III. *Quibuſdam etiam perpetuas indicit corporis valetudines.* Et eodem capite iterum: *Pecuniarum cuſtodes facit; latentes vero dolores indicit.* & ſæpius. Verum uſurpat aliquando in his locis *indicere* ut & *decernere*, pro ſignificare, & portendere. Quare lib. VI. cap. XV. *Sapienter ornatos, & docta ſermonis facundia præditos indicit.*

4. *Hiſtorias ite per veſtras.*] Hæc quoque lectio eſt è MS. Reg. Legebatur enim antea, *hiſtorias ite per exteras.*

Pag. 5. *Et Chaldæorum ex reconditis diſciplinis.*] Hæc eſt lectio principis editionis. At Fulvius Urſinus particulam *ex* ejecerat. Sed eam oſtendimus paulo poſt apud hunc ſcriptorem ſæpiſſime παρέλκειν.

5. *Vt ille immanis Xerxes.*] φρενοβλαβὴς καὶ ἀπάθαλος. Sic deploratæ ſpei hominem, & jam ſuis malis non aſſuetum modo, ſed

etiam

etiam gaudentem ſignificant Græci: qualem Xerxem deſcribit Herodotus Muſa VIII. Idem Muſa II. Pheronem ait Ægyptiorum Regem, ἀτασθαλίῃ χρησάμενον jaculum in Nilum arva inundantem torquere auſum, & idcirco luminibus captum. *Immanis Xerxes* igitur ἀτάσθαλος, & præ nimia ἀτασθαλίᾳ Deorum & hominum contemtor, reſque aggreſſus immanes & pluſquam humanas. Sic igitur in Xerxe ſignificare voluit Arnobius veſaniam & vecordiam pluſquam humanam, πάθος θηριῶδες, quo nomine appellantur vitia ἄγρια & inuſitata: quemadmodum contra magnæ virtutes, & exempla communia ſupergreſſæ θεῖαι appellatæ ſunt; quod in Nicomacheis obſervat Ariſtoteles: Quare hæc opponit Plutarchus in Ariſtide: τὸν ἐν δυνάμει, inquit, καὶ τύχῃ, καὶ ἀρχῇ βίον ἡ μὲν δικαιοσύνη ποιεῖ θεῖον· ἡ δ' ἀδικία θηριώδη. Sapienter de ferali hoc morbo ſapientiſſimus ſcriptor Polybius lib. II. ubi ait, non ſolum corporis ulcera, niſi medicæ manus cito admoveantur, exacerbari καὶ ἀποθηριοῦσθαι: ſed & ipſos animi morbos; ita ut homines naturam humanam prorſus exuant, & in feras ac beluas migrent. Temperare mihi nequeo quin elegantiſſimum locum ſcribam. διόπερ εἰς ταῦτα βλέπων, inquit, οὐκ ἄν τις εἰπεῖν ὀκνήσειεν, ὡς οὐ μόνον τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, καί τινα τῶν ἐν αὐτοῖς γινομένων ἑλκῶν καὶ φυμάτων ἀποθηριοῦσθαι συμβαίνει, καὶ τελέως ἀβοήθητα γίγνεσθαι, πολὺ δὲ μάλιστα τὰς ψυχάς. ἐπί τε γὰρ τῶν ἑλκῶν, ἐὰν μὲν θεραπείας τοῖς τοιούτοις προσάγῃ τις, ὑπ' αὐτῆς ἐνίοτε ταύτης ἐρεθιζόμενα θᾶττον ποιεῖται τὴν νομήν. ἐὰν καὶ πάλιν ἀφῇ κατὰ τὴν ἐξ αὐτῶν φύσιν φθείροντα τὸ συνεχές, οὐκ ἴσχει παῦλαν ἕως ἂν ἀφανίσῃ τὸ ὑποκείμενον. ταῖς τε ψυχαῖς παραπλησίως τοιαῦται πολλάκις ἐπιφύονται μελανίαι καὶ σηπεδόνες, ὥστε μηδὲν ἀσεβέστερον ἀνθρώπου, μηδὲ ὠμότερον ἀποτελεῖσθαι τῶν ζώων. &c.

Pag. 6. *Et non faſtu, & ſupercilio luminis.*] Hanc lectionem adfirmat etiam cod. Regius; quare nolim eam temere mutare. *Supercilium luminis* fortaſſe appellat Arnobius arrogantiam, qua ſe credit aliquis eſſe ceteris perſpicaciorem, καὶ ὀξυδερκέστατον.

6. *Miſeranda mortalitas.*] Mortalitatem dicit Arnobius, *ut humanitatem* Minutius humanum genus. Sic infra: *Nam deus omnipotens mente una omnium, & communi mortalitatis aſſenſu, neque genitus ſcitur,* &c. & lib. IV. *Et audetis poſt iſta mirari, unde oriantur hæc mala, quibus inundatur, & premitur ſine ulla intermiſſione mortalitas.*

6. *Præſens atque in manibus poſita diſceptatio.*] Infra lib. VII. *Et quoniam nobis in manibus hiſtoriarum ſermo verſatur.*

 8. *Si*

6. *Si facto & argumentis inſignibus rei veritas explicatur.*] Iacob. Cujacius Iuriſc. coryphæus legebat, *ſi ſaxo ut argumentis inſignibus rei veritas explicetur.*

6. *Modo ſecundæ res affluunt,* Pindarus:

Ῥοαὶ δ' ἄλλοτ' ἄλλαι
Εὐθυμιᾶν τε μέτα καὶ
Πόνων εἰς ἄνδρας ἔβαν.

6. *Suis continet incitationibus involutas.*] Gelenius edidit: *Suis continet rotationibus involutas.* Debebat ſaltem, *in rotationibus.* Malim tamen conjecturam ſequi Cl. & amiciſſimi Canteri, *ſuis in rationibus involutas.* Nam & *rationes* Lucretiano modo ita uſurpare amat Arnobius, ut alibi pluribus oſtendimus.

Pag. 7. *Malis reciprocantibus proſpera.*] Proprie. Id eſt, quaſi fluctibus fluctus recipientibus ac remittentibus. Ennius Andromeda apud Nonium: *Rurſus prorſus reciprocat fluctus feram.* Sic enim hic locus procul dubio legendus eſt. Ibidem ex alio ſcriptore: *Reciproca animum, inquam, odioſe,* Scribi oportuit, *animam.* Proprie enim omnino reciprocare ſpiritum. ut infra hoc libro.

7. *Plato ille ſublimis.*] Hanc celeberrimam Platonis ſententiam uſurparunt poſtea plurimi, & obſervatione dignam exiſtimarunt. Origenes lib. IIII. contra Celſum: ἔοικε δὲ καὶ Ἕλληνες κατακλυσμῷ, ἢ πυρὶ τὴν γῆν κατὰ περιόδους καθαιρομένην, ὡς καὶ Πλάτων που οὕτω λέγει. At Origenes diluviorum & conflagrationum cauſam ait eſſe hominum κακίαν, quam modo iſto purgari neceſſe eſt. Sic ille eodem libro ubi Celſi vanitatem confutat, hiſtoriam de diluvio à Moſe è Græcorum de Deucalione hiſtoriis ſumtam ſcribentis: ἀλλὰ μᾶλλον, inquit, τούτων ἕτεροι παρακούσαντες, καὶ μὴ ἀκριβώσαντες τὰ ὑπὸ τούτων λεγόμενα, ἀνέπλασαν κατὰ περιόδους ταυτότητας, καὶ ἀπαραλλάκτους τοῖς ἰδίοις ποιοῖς, καὶ τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτοῖς. ἡμεῖς δὲ οὔτε τὸν κατακλυσμὸν, οὔτε τὴν ἐκπύρωσιν κύκλοις καὶ ἀστέρων περιόδοις ἀνατίθεμεν: ἀλλὰ τὴν τούτων αἰτίαν φαμὲν εἶναι κακίαν ἐπὶ πλεῖον χεομένην, καὶ καθαιρομένην κατακλυσμῷ, ἢ ἐκπυρώσει. Scribit eodem libro vitia non manere ſemper in eodem ſtatu, quia purgantur vel diluviis in mundum illatis, vel conflagrationibus excitatis: quæ ſententia ſane vaniſſima eſt. Quare idem ille incendium, quo mundus in fine dierum conflagrabit, πῦρ καθάρσιον *ignem purgatorium* appellat eodem libro: οὐκ ἀρνούμεθα οὖν τὸ καθάρσιον πῦρ, καὶ τὴν τοῦ κόσμου φθορὰν, ἐπὶ καθαιρέσει τῆς κακίας, καὶ ἀνακαινώσει

νάσει ȣ παντός. *Non negamus*, inquit, *ignem purgatorium*, *& mundi interitum, ut malitia tollatur, & omnia renoventur*. Sed hac de opinione alibi plura.

7. *Et in juventutem bis quandam.*] Ajunt eſſe in MS. quo uſus eſt Franciſcus Modius, *etenim juventutem &c.* Quod ſi verum eſt, quin ſit iſta lectio vera dubitandum non eſt. Repræſentavimus autem lectionem principis editionis.

7. *Quid, ſi ſole aliquis torrere ſe ſuetus.*] Diximus hac de re ad Martialem. Seneca de brevitate vitæ: *Perſequi ſingulos longum eſt, quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in ſole corporis cura conſumpſere vitam.*

Pag. 8. *Cujus explicare, diſſolvere neque originem v.*] *Diſſolvere* quod adjectum eſt, eſt è MS. Reg. Amat autem Arnobius plura verba idem ſignificantia coacervare: unde factum ut gloſſemata plura in his libris eſſe quidam exiſtimaverint. Sic poſtea *conſtringere*, & *ſuſtinere* adjecta ex eodem libro.

8. *Ovilibus inſidiatur lupus.*] Virgilius:

Ac veluti pleno lupus inſidiatus ovili.

Habet à Virgilio multa Arnobius.

8. *Maledicam ſi primordiis rerum.*] Proculdubio ſcriptum fuerat *ſc.* pro *ſcilicet*, quod edidit Gelenius. Nam quod alii adferunt *ilicet*, quæſo, quid erat iſto acumine opus?

8. *Cum ea quæ fiunt, non pariliter fiant.*] Legendum *partiliter*, quod in Adverſariis noſtris obſervabamus; quodque eſt ab aliis etiam obſervatum. Occurrit vox iſta apud Iul. Firmicum locis infinitis. Pro *ſenſus* autem, quod ſequitur, placet profecto *cenſus*.

8. *Chriſtianorum, inquiunt, cauſa mala omnia Dii ferunt.*] Scriptum erat *mala omnia adierunt*. Veriſſimam lectionem repoſuimus è MS. Reg.

Pag. 9. *Non calumniari vos improbe in apertis conſpicitis; manifeſtiſque mendaciis?*] Calumniari improbe dicit, id eſt, impudentiſſime: ut qui rapit propalam dicitur *fur improbior* Iuriſc. Res nota eſt. Vetus Perſii interpres ad hæc verba; *Nec enim mihi cornea fibra eſt.* *συνεκδοχικῶς*, inquit, *id eſt, corneum pectus. Metaphoricῶs duram quoque, & adamantinam dicimus frontem, improbam. Fibra autem pars eſt jecoris, Synecdochicῶs pro toto jecore accipi debet.* Sic enim totus hic locus conſtituendus eſt, qui eſt in vulgatis exemplaribus depra-

vatiſſimus. *Improbe* igitur ait, *in apertis manifeſtiſque mendaciis.* Heic enim extrema impudentia eſt: quod cum mendacium promtum ſit & manifeſtum; calumnia tamen obſtinate & impudenter inculcatur, ac defenditur. Eſt enim pars ἀναισχυντίας, τὸ τὰ φανερὰ ἀρνεῖσθαι, inquit Ariſtoteles in Rhetoricis. Plautus in Menæchmis:

Nihil hoc confidentius, qui quæ vides, ea pernegat.

Quare in Ariſtophanis Equitibus, ubi Cleon & ἀλλαντοπώλης de impudentiæ laude contendunt, ibi pro ſumma impudentia ponitur, furtum manifeſtum negare. Cleon igitur, ut ſe hominum omnium confidentiſſimum probet, ait omni pudore conculcato furta ſua confiteri ſe, nec ullam inde infamiam reformidare. At Agoracritus adjicit, non ſolum furari ſe: ſed etiam aperta manifeſtaque furta pernegare, & perjurio caput obligare ſe.

Κλ. ὁμολογῶ κλέπτειν. σὺ δ' οὐχί;
Αλ. νὴ τὸν Ἑρμῆν τὸν ἀγοραῖον.
Κἀπιορκῶ γε βλεπόντων.

9. *Trecenti ſunt anni ferme*] Hunc locum illuſtramus in Prolegomenis. Ennium autem imitatus eſt Arnobius:

Septingenti ſunt, paullo plus aut minus anni.

9. *Et ſine ullis, ut dicitur feriis.*] Id eſt, ſine ulla bonorum intermixtione. Idcirco Philo ait Deum ſolum vere feriari; quia ſolus vero gaudio fruitur, & pace ſincera, nec ullo belli ſimulachro interrupta. Verba ejus ſunt commentario de Caïn; μόνος ὁ θεὸς ἀψευδῶς ἑορτάζει. καὶ γὰρ μόνος γηθεῖ, καὶ μόνος χαίρει, καὶ μόνος εὐφραίνεται, καὶ μόνῳ τὴν ἀμιγῆ πολέμου συμβέβηκεν εἰρήνην ἄγειν.

9. *Nunquam omnino reſpiraſſe mortalia.*] Dionyſius Alexandrinus: βραχυτάτης γὰρ ἡμῶν καὶ αὐτῶν τυχόντων ἀναπνοῆς, ἐπικατέσκηψεν ἡ νόσος αὕτη.

9. *Et commercia ſtuperent univerſa pretiorum auctoritate proſtratâ.*] Nihil poterat dici expreſſius. ſtupere igitur commercia dicuntur, id eſt, ſtupore quodam & torpore obſeſſa ſtare: quomodo λιθοῦσθαι Græci dicunt eos qui ſtupore aliquo perculſi ſtant attoniti. Unde nata de Gorgus capite fabula. Emendabimus in hanc ſententiam corruptiſſimum Hedyli epigramma ab Athenæo propoſitum lib. VIII.

Ὀψοφαγεῖ κλειώ καταμυομένην γὰρ θελήσῃ
Σ' ἔσθεμον ἢ δραχμῆς ἐστὶν ὁ κόγγρος ἅπας.

θεσμὸν

θεσμὸν ὂν ἐ ζώνlω, ἢ ἐνώπιον, ἤτι τοιῦτον
σύσσημον, τὸ δ᾽ ὁρᾷν μὴ μόνον ἐ λέγομεν.
ἡμετέρη σὺ Μέδεσα. λιθέμεθ᾽ ἅπαντα πάλαι πε,
ἐ γοργοῦς, κόγγρε δ᾽ οἱ μέλεοι λοπάδι.

In penultimo verſu reſtituit præſtantiſſimus Caſaubonus, λιθέμεθα ὡς τὰ πάλαι πε. Cetera quæ ſunt depravatiſſima, ita emendamus:

Ὀψοφάγι Κλειώ, καταμύομεν: ἢν ᾗ θελήσης
Ἔσθε μόνη, δραχμῆς ἐστιν ὁ κόγγρος ἅπας.
Θές μόνον ἢ ζώνlω, ἢ ἐνώπιον, ἤ᾽λι τοιῦτον
Σύσσημον, τὸ δ᾽ ὁρᾷν μὴ μόνον ἐ λέγομεν.

Videntur eſſe verba quorundam ſalſamentariorum à quibus Clio mulier ὀψοφαγιστάτη congros emebat: quos quum ibi vorare vellet, ſalſamentarii oculos claudunt, ne nimia mulieris voracitate in ſtuporem dentur. Dicunt igitur, ὀψοφάγι Κλειώ, καταμύομεν. *&c. Iam Clio, devora ſis congros tuos: oculos clauſimus. Quod ſi etiam tibi lubentia eſt, eos ſolitaria apud te comedito: drachma tibi conſtabunt. Depone heic modo, & relinque nobis pignus aliquod, cingulum ſcilicet vel inaures, vel quid ejuſmodi. Videre te autem*, τὸ δ᾽ ὁρᾷν, *ne pronuntiare quidem audemus. Tu enim Meduſa noſtra es: In lapides jam diu mutamur: non quidem Gorgus capite; ſed congri patina.* Omnia, opinor, aperta jam ſunt. Tanta autem erat mulieris ὀψομανία, ut in ipſo foro piſcario, ſive in ipſis ſalariorum tabernis opſonia ſua voraret; quod à ſordidiſſimis quibuſque, & ὀψοφαγιστάτοις factitatum. Quare eodem modo accipio Antiphanis iſta apud eundem Athenæum:

Φοινικίδης ᾗ ταυρέας θ᾽ ὁ φίλτατος
Ἄνδρες παλαιοὶ, ὀψοφάγοι τοῖοί τινες
Οἷοι καταβροχθίζειν ἐν ἀγορᾷ τὰ τεμάχη,

σύσσημον honeſte dicunt pignus, quaſi debiti ſignum aliquod. Nam ita σύσσημον ſignum commune; & ſæpe, ſignum quo alicujus rei commonemur. Ita Diodorus Siculus mortis ſignum appellat, quod apud Æthiopas mittebatur ad eos, qui triſti ſententia damnati erant. Sic ille lib. III. Ἔθος δ᾽ αὐτοῖς ἐστὶ μηδένα τῶν ἀποτεταγμένων θανάτῳ, παραβαλεῖν, μηδ᾽ ἂν καταδικασθεὶς ἐπὶ θανάτῳ τις φανῇ τιμωρίας ἄξιος: ἀλλὰ πέμπειν τῶν ὑπηρετῶν τινὰ σημεῖον ἔχοντα θανάτου πρὸς τὸν παρανενομηκότα. οὗτος δ᾽ ἰδὼν τὸ σύσσημον, καὶ παραχρῆμα εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν ἀπελθὼν, ἑαυτὸν ἐκ τοῦ ζῆν μεθίστησιν. Atque hæc obiter.

9. *Et victoriis poſtmodum, ſucceſſibuſque correcta.*] Iul. Firmicus lib. IV. cap. XIV. *Tunc enim infortunia, graveſque caſus proſperis rurſum actibus corriguntur.* κατορθοῦνται.

9. *Irati & difficiles non ſint.*] Contra *faciles* & propitii. *Difficiles* dicuntur δύσκολοι & δυσάρεστοι, moroſi, quorum eſt delicatum iracundiæ genus, ut ait Seneca. Mamertinus Panegyrico Iuliano dicto. *Id uſu venire animadvertimus, ut qui remotam à voluptatibus vitam ſectantur difficiles & moroſi ſint; ſibi parum læti: ſed aliis mœſtiores, &c.* *Difficiles* igitur qui ad aliorum mores non facile ſeſe accommodant; ſed ſtatim iraſcuntur, ſi quid ingenio, ſive potius morbo ſuo minus concinere videtur, quos idcirco δυστρόπους etiam eleganter Græci dicunt. Contra *faciles* & commodi homines. M. Tullius lib. 1. de officiis. *In liberis vero populis, & in juris æquabilitate, exercenda etiam eſt facilitas, & altitudo animi quæ dicitur; ne ſi iraſcamur aut intempeſtive accedentibus, aut imprudenter rogantibus, in moroſitatem inutilem, & odioſam incidamus.*

9. *Si Alamannos.*] Proba lectio: Nam Alamannorum appellationem iis temporibus fuiſſe uſitatam ſeculorum eorum monumenta abunde fidem faciunt. Poſtea autem pro *tum Aquitanos* probo eorum conjecturam qui reponendum exiſtimant *Tingitanos.* De his autem calamitatibus, quas perſtringit Arnobius, dicimus in Prolegomenis.

Pag. 10. *Nec adverſus ſpes bonas mali ominis obſcœnitate traducor?*] Cod. Reg. *nec in adverſus*. Unde legendum exiſtimo, *nec in adverſas ſpes bonas mali ominis obſcœnitate traduco?* Propria autem heic omnia. *Bonæ ſpes* oppoſitæ malo omini; quemadmodum *bona verba* verbis male ominatis. *Obſcœnitas* præterea ominis proprie: nempe quia obſcœna omnia & fœda, antiquis viſa triſtia & infauſta; ut contra pura purgataque, læta & felicia. Hinc *obſcœna dicta* appellat Accius δύσφημα: *obſcœnos canes*, Virgilius, & *obſcœnos volucres* eodem modo.

10. *Ita non advertitis, non videtis affectus quam turpes.*] Tota hæc diſputatio de ira divina videtur eſſe parum ſana. Negare enim videtur ſimpliciter, iram in Deum cadere: quæ fuerat Stoicorum ſententia. Epicurei autem ita exiſtimabant, Deum omni rerum humanarum cura remota ſecurum agere ævum; negotium nec habere ipſum, nec alteri exhibere, nec bene promeritis capi; neque ira tangi: At Stoici benignam & beneficam naturam Deo

tribue-

tribuebant; eum poſſe iraſci negabant; atque iis ipſis argumentis utebantur, quibus utitur Arnobius: quæ cum apud alios ſcriptores occurrunt, tum apud Lactantium libro de ira Dei, ubi hoc argumentum accurate tractat, & vanitatem hujus ſententiæ ita confutat, ut videatur aliquando ipſa præceptoris ſui verba perſtringere. Quod autem in ea diſputatione iram Dei paſſionem appellat, etſi explicatione aliqua molliri poteſt, ita tamen ab eo tractatur, ut non ſatis commode inde ſe expediat. Recte Origenes lib. IV. contra Celſum, ubi Celſo reſpondet iram Dei, de qua paſſim ſcriptura, traducenti, & hoc nomine ſacram ſcripturam ſuggillanti: ὀργὴν μὲν οὖν ὀνομάζομεν θεοῦ, inquit, οὐ πάθος δ' αὐτοῦ αὐτὴν εἶναι φαμέν· ἀλλά τι παραλαμβανόμενον εἰς τὴν διὰ σκυθρωποτέρων ἀγωγῶν παίδευσιν τοῖς τὰ τοσάδε, καὶ τοιάδε ἡμαρτηκόσιν, &c.

10. *Hoc ergo Dii magni norunt.*] Utitur hoc verbo Arnobius ad hoc exemplum & alibi, quod infra pluribus docebimus. Sic etiam *ſcire* verbis proxime ſequentibus.

10. *Quod levitatis in homine.*] Lactantius ex Stoicorum ſententia: *Quod ſi hominem quoque, qui modo ſit ſapiens & gravis, ira non deceat (ſiquidem, quum in animum cujuſdam incidit, velut ſæva tempeſtas tantos excitet fluctus, ut ſtatum mentis immutet, ardeſcant oculi; os tremat, lingua titubet, dentes concrepent. Alternis vultum maculet nunc ſuffuſus rubor, nunc pallor albeſcens) quanto magis Deum non deceat tam fœda mutatio?*

Pag. 11. *Niſi ut ex eorum luminibus ſcintillæ emicent.*] Deſcribit habitum hominis ira perciti. Lucretius lib. III.

> *Eſt etiam calor ille animo, quem ſumit in ira,*
> *Quum ferviſcit, & ex oculis micat acrius ardor.*

Virgilius Æneide XII.

> *His agitur furiis, totoque ardentis ab ore*
> *Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.*

Lucretium imitatus eſt Virgilius; quare ſcripſerat is fortaſſe, *acribus.* Hæc autem omnia in furioſis eadem; ut oſtendit Seneca in libris de ira. Quare Menæchmus inſanire oſtenditur apud Plautum hac etiam nota: *ut oculi ſcintillant vide.*

11. *Anhelum pectus ſpiritum jaciat ex ore.*] Hic eſt *ſpiritus coactus, ac ſtridens,* quem inter iracundiæ notas ponit Seneca libro de ira primo; ubi eaſdem notas docet & furori convenire.

Aliter in textu noſtro.

11. *Et ex verbis ardentibus labiorum ſiccitas inalbeſcat.*] Ita ſpumam,

inam, quæ labiis furentium & iraſcentium ἐπιπολάζει, deſcribit. A. Gellius lib. I. cap. ult. *Quid autem*, inquit, *verbero, nunc ego tibi iraſci videor? Ex vultune meo, an ex voce, an ex colore, an etiam ex verbis corruptum eſſe me ira intelligis? Mihi quidem neque oculi, opinor, truces ſunt, neque os turbidum: neque immaniter clamo, neque in ſpumam ruboremve efferveſco*, &c.

II. *Vt inteſtinis vulneribus concitati.*] Id eſt propriis, οἰκείοις καὶ ἰδίοις. Vox eſt Lucretiana lib. II.

---- Sed ne res ipſa neceſſum
Inteſtinum habeat cunctis in rebus agendis.

Et ſæpius. Arnobius paulo poſt: *inteſtinas exerant, experianturque virtutes.* Et infra: *Viri materfamilias Troici, atque inteſtini decoris publicatrix.* lib. II. *Fierique vos Deos veſtro fiditis inteſtineque conatu.* & paſſim.

II. *Qui propulſare, defendere ſuas valeant contumelias.*] *Defendere* heic eſt arcere, atque etiam ulciſci. Tertullianus Apologetico: *Si vero facta, cur de ſolo nomine puniunt facta, quæ in aliis de admiſſo, non de nomine probata defendunt?* & ſæpius. Unde *defenſa* apud eundem pro ultione.

II. *Ergo humana patrocinia Dii quærunt.*] Quaſi non ſint peccata in Deum punienda ab hominibus, ſed ejus judicio reſervanda. Hinc & Lactantius lib. II. cap. IV. *Sed quum puniunt deprehenſos in ſacrilegio, ipſi de Deorum poteſtate diffidunt. Cur enim illis potiſſimum non relinquant ulciſcendi ſui locum, ſi eos poſſe aliquid arbitrantur?* Indidem argumentatur Arnobius, Gentes de Deorum ſuorum virtute & poteſtate diffidere, quum injurias iis irrogatas ultum eunt. Nam ſi Chriſtianos oderunt dii, inquit, quare eos in terris eſſe patiuntur; aut aliorum opera exterminari malunt, quam inteſtina poteſtate? Non eſt tamen proba argumentatio: vult enim impietatem & ab hominibus ipſis puniri Deus; etſi aliter plurimi philoſophi exiſtimarunt iiſdem rationibus ſubnixi. Quapropter in perjuros pœnæ nullæ jure civili conſtitutæ, ſi per Deos pejeraverant; contra, ſi per Imperatores, pœnæ promtæ & paratæ erant. l. II. C. de rebus creditis. Neque enim aliter lex intelligenda. Deum igitur perjurii ultorem exiſtimabant; & eos idcirco qui jurisjurandi religionem violaverant, Dei judicio relinquendos cenſebant; *Deorum enim injurias diis curæ*, ait Tiberius apud Tacitum. Præterea qui jusjurandum deferebat, pœnas ſæpius adjiciebat,

quas

quas ſibi, ſi ſciens falleret, imprecabatur is qui jusjurandum concipiebat. Hanc igitur pœnam, & generaliter pœnam à Deo perjuris dictam ſufficere exiſtimabant; nec aliam inſuper adjiciendam. Quod & Græcorum legibus obſervatum. Legimus enim apud Demoſthenem contra Ariſtocratem, eum, qui homicidii accuſabat aliquem apud Areopagitas, tactis ſacris ſuovetaurilibus, στάντα ἐπὶ τῶν τομίων κάπρου καὶ κριοῦ καὶ ταύρου, ſanctiſſimum jusjurandum concipere ſolitum, ſibi, liberis, totique familiæ exitium imprecantem ſi ſciens falleret, κατ' ἐξωλείας αὐτοῦ, καὶ γένους, καὶ οἰκίας: nec ei pœnam inflictam, ſi pejeraſſet, ſed eum divino judicio remiſſum, τὴν ἐπιορκίαν ἐπενεγκάμενον τοῖς ἑαυτοῦ παισὶ, καὶ τῷ γένει. Hinc igitur M. Tullius in legibus, *Perjurii pœna divina, exitium; humana, dedecus.* Atqui per Imperatoris venerationem pejeraverat pœnis præſentibus caſtigabatur. l. XIII. § ult. D. de jurejurando. Quia quemadmodum Deus contemti nominis ſui ultor, & vindex eſt: digniſque pœnis etſi nobis non ſemper cognitis eos figit qui nominis ſui religionem violarunt; ita & Imperator eos qui per nomen ſuum pejerarant ſuo modo multabat, id eſt pœnis præſentibus & humanis. Hinc Minutius Felix: *Sic eorum numen invocant, ad imagines ſupplicant; Genium, id eſt, Dæmonem ejus implorant, & eſt eis tutius per Iovis Genium pejerare, quam Regis.* Quæ igitur contra diſputantur ad legem propoſitam, falſa ſunt, & nullius momenti. Ut autem ad inſtitutum revertamur, eadem ratione probat Lactantius lib. V. cap. XXI. eos, qui Deorum religionem contemnunt, non eſſe ab hominibus puniendos. *Quaſi vero*, inquit, *ſi Dii eſſent, indigerent hominum auxilio adverſus contemtores ſuos. Quid ergo nobis iraſcuntur, ſi illi nihil poſſunt? Niſi, quod ipſi Deos ſuos deſtruunt, quorum poteſtati diffidunt, magis irreligioſi, quam qui omnino non colunt. Cicero in ſuis legibus, quum caſte ad ſacrificia præciperet accedere: pietatem, inquit, adhibento, opes amovento: qui ſecus faxit, Deus ipſe vindex erit. Recte hoc quidem. Neque enim fas eſt deſperare de Deo, quem ideo colas, quia potentem putes, &c.* Atque hæc vera ſunt κατά τι non ἁπλῶς: Nullam enim impietatis ſpeciem humanis legibus eſſe coërcendam, hoc vero falſum eſt, & divinis ſanctionibus plane ἀντίξοον.

Pag. 12. *Emittant aliquod judicationis ſignum.*] Placet Gelenii conjectura, *indignationis.* ſcriptum fuerat *indignationis.*

12. *Et ſub ipſis potu labris.*] Hæc eſt vetus lectio. Gelenius reſtituit, *potum.* *Aliter in edit. noſtrâ.*

12. *Quos in rebus triſtiſſimis atque lætis.*] Solemne eſt Arnobio, & pleriſque omnibus illius ævi ſcriptoribus mutare comparationis gradus, & ſuperlativum accipere pro poſitivo, ut loquuntur οἱ τῶν γραμματικῶν παῖδες. Unde & Menandri verſum, φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί, ita redditum apud antiquos Eccleſiæ Doctores reperimus. *corrumpunt ingenia bona confabulationes peſſimæ.* Talia apud ſcriptores illos infinita.

12. *Si ſe ſibi aliquis adulatoria humilitate ſubmittat*] Sic enim ſolent adulatores, & qui magnam abjectionem teſtari volunt. Ariſtophanes in Equitibus:

Ὁ βυρσοπαφλαγὼν ὑποπεσὼν τὸν δεσπότην
Ἥκαλλ', ἐθώπευ', ἐκόλακευ', ἐξηπάτα.

Arnobius lib. VII. *Tum deinde ſalutet acclinis, ancillæ aut ſervuli pavibundas trepidationes imitatus.* Hoc eleganter appellat Tertullianus *decreſcere*, libro de Pœnitentia, cap. XI. *Ad omnem occurſum majoris cujuſque perſonæ decreſcentes.* ταπεινοῦσθαι Græci hoc dicunt, ὑποπίπτειν, & ὑποκύπτειν: quibus opponit Diodorus Siculus ὑπερέχειν. τοὺς γὰρ μαθόντας μήθ' ὑπερέχειν, μήθ' ὑποπίπτειν ἄλλοις, κράτιστον ἕξειν βίον πρὸς ἅπαντας τοὺς πλησίους. Adulatoris autem hujus generis imaginem habes in Stephano, cujus ψευδομαρτυρίας pulſavit Demoſthenes. Sic enim de eo Orator accuſatione prima. οὗτος γὰρ ἡνίκα συνέβαινεν εὐτυχεῖν Ἀριστολόχῳ τῷ τραπεζίτῃ, ἴσα βαίνων ἐβάδιζεν ὑποπεπτωκὼς ἐκείνῳ. *Hic enim quum res Ariſtolochi trapezitæ florerent, eum aſſectabatur, & continuis atque æquis paſſibus comitabatur, ei ſeſe demittens & ſubjiciens.* Sic enim explicandus hic locus. Talem etiam deſcribebat Niciam Phrynichus:

Ἦν γὰρ πολίτης ἀγαθὸς ὡς, εὖ οἶδ' ἐγώ,
Κοὐχ ὑποταγεὶς ἐβάδιζεν, ὥσπερ Νικίας.

Apud Plutarchum in Nicia.

12. *Quos jamdudum experientia doctorum dæmonas appellat & heroas.*] Hanc eſſe veriſſimam lectionem certo certius eſt. Nam quod alii *errones* nobis obtrudere volunt, errant ſane largiſſime. *Non noſſe cœleſtia*, quod ſequitur, eſt pro *noſſe non cœleſtia*. Sic negationem alieno loco collocat Arnobius non ſemel: quod etiam ſcriptoribus Græcis quandoque factitatum. Polycrates apud Euſeb. lib. V. hiſt. Eccleſ. cap. XXV. εἰδότες ὅτι εἰκῆ πολιὰς οὐκ ἐνήνοχα. pro οὐκ εἰκῆ πολιὰς ἐνήνοχα. *Noſſe* autem apud Arnobium jam antea obſervabamus ad hoc exemplum. *Hoc ergo Dii magni norunt,*

perpe-

perpetiuntur & ſentiunt, quod feræ, quod belua &c. Et, *Quod levitatis in homine; quod terreno in animante culpabile eſt, præſtans illa natura, & in perpetuæ virtutis firmitate conſiſtens, ſcire aſſeveratur à vobis.* Uſurpat heic *ſcire* eodem modo. Servius ad VII. Æneid. de cedro: *Quod lignum non facile conſumitur vetuſtate. Hoc genus ligni tineam neſcit, corruptionemque ex antiquitate non ſentit.*

Pag. 13. *Aruſpices has fabulas, arioli.*] Tertullianus Apolog. cap. XLIII. *Nam ſi qui vere de ſterilitate Chriſtianorum conqueri poſſint, primi erunt lenones, perductores, aquarioli; Tum ſicarii, venenarii, magi: Item arioli, aruſpices, mathematici. his infructuoſos eſſe magnus fructus eſt.*

13. *Negliguntur Dii clamitant, atque in templis jam raritas ſumma eſt.*] Hæc erat veriſſima lectio, quo Rom ed. ducebat, & quam adfirmat cod. Reg. In templis autem raritatem ſummam eſſe querebantur: quia in iis præcipue locis conſultoribus ſtipes excutiebant. Firmicus lib. III. Matheſ cap. XIII. *Faciet ex ſacrificiis, aut feriatis actibus vitæ habere ſubſtantiam. Erunt autem hi tales, ut futura prædicant, & qui ſemper converſentur in templis.* Eoſdem graphice deſcribit cap. VII. ejuſd. libri. *In nono loco Luna ab horoſcopo conſtituta, in diurna genitura faciet eum, qui ſic habuerit, aſſiduâ cujuſdam dæmonis interpellatione pulſari. Faciet etiam in templis manere ſordide, & ſic ſemper incedere, & qui nunquam tondeant comam; & qui aliquid velint quaſi à Diis dictum hominibus nuntiare: quales ſolent eſſe in templis qui vaticinari conſueverunt.* Hinc igitur *fanatici* appellari. Et recte in gloſſis: *Fanaticus*, ἱερατικός, ἱερόδουλος. Eos autem ſordidulos deſcribit & alibi idem Firmicus. *Faciet eum qui ſic Lunam habuerit in templis ſordide manere, & qui aliquid velint quaſi à Diis dictum hominibus nunciare.* Ut autem à fanis *fanatici*, ſic ab *aris* arioli; nempe. *qui aris inhalantes numen de nidore concipiunt*, ait Tertullianus Apolog. cap. XXIII. De iis enim hic locus intelligendus eſt. In gloſſis *Hariolus*, βωμοσκόπος, φοιβίτης. βωμοσκόπος non eſt *ariolus*. ſed *aruſpex* potius. De ariolis vidit aliquid quaſi per nubem Iſidorus. In templis igitur proprie verſari ejuſmodi homines, quaſi Diis ſacrati: & quia præterea in iis ſuperſtitionis locis magna planis illis & æruſcatoribus meſſis. Mathematici, Genethliaci, & ceteri circulatores in aliis locis publicis, ut in circo, quem idcirco *fallacem* appellat Satiricus, foro, & celebrioribus plateis ſtabant. B. Auguſtinus de Mathematicis, tractat. VIII. in Ioannem: *Verumtamen ſeducti ſeducunt, & proponunt fallacias hominibus. Tendunt ad ca-*

piendos homines, & hoc in plateis. Nam qui tendunt ad capiendas feras, vel in ſylvis, vel in ſolitudine id agunt. Quam infeliciter vani ſunt homines, quibus capiendis in foro tenditur. Ac de Ægyptiis circulatoribus phantaſmata ſua in foro ludentibus Origenes libro contra Celſum primo: καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν μαθόντων ὑπὸ Αἰγυπτίων ἐπιτελούμενα ἐν μέσαις ἀγοραῖς, ὀλίγων ὀβολῶν ἀποδομένων. Celſus apud eundem libro III. (ubi Chriſtianos cum ejuſmodi planis & agyrtis impudentiſſime comparat, mulierculas, inquit, & imperitos tantum homines aggredientes, nunquam cum eruditis & politis hominibus congredientes) ἀλλ' ὁρῶμεν δήπου καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐπιῤῥητότατα ἐπιδεικνυμένους καὶ ἀγείροντας, εἰς μὲν φρονίμων ἀνδρῶν σύλλογον οὐκ ἄν ποτε παρελθόντας, οὐδ' ἐν τούτοις τὰ ἑαυτῶν κατατολμήσαντας ἐπιδεικνύειν: ἔνθα δ' ἂν ὁρῶσι μειράκια, καὶ οἰκοτρίβων ὄχλον, καὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων ὅμιλον, ἐνταῦθα ὠθουμένους τε καὶ καλλωπιζομένους. Appellat Celſus ἐπίῤῥητα vanitates illas, quas Ægyptii circulatores oſtentabant & venditabant. Heſychius & Suidas ἐπίῤῥητον interpretantur ἐπίψογον, αἰσχρὸν, καταγνώσεως ἄξιον. Sic Origenes αἴσχιστα καὶ ἐπιῤῥητότατα ἁμαρτήματα conjungit lib. I. & eodem libro verba Celſi quædam profert, quibus Chriſti diſcipulos ἐπιῤῥήτους appellabat. δέκα εἶπεν ἢ ἕνδεκά τινας ἐξαρτησάμενον τὸν Ἰησοῦν ἑαυτῷ ἐπιῤῥήτους ἀνθρώπους, τελώνας, καὶ ναύτας τοὺς πονηροτάτους, μετὰ τούτων τῇδε κἀκεῖσε αὐτὸν ἀποδεδρακέναι. Euſebius lib. IX. hiſt. Eccleſ. cap. V. ἐπίῤῥητα τινὰ γυναικάρια ἐξ ἀγορᾶς ἀνάρπαστα ποιήσας. Et proprie ἐπίῤῥητον ad vanitates magorum & maleficia refertur. Euſtathius ad lib. I. Odyſſ. ἐν γοῦν ῥητορικῷ λεξικῷ κατὰ στοιχεῖον περιϊόντι, γράφεται, θελγῖνες, γόητες, φαρμακοί. ἐπίῤῥητον ἀπὸ τὸ θέλγειν, ἐξ οὗπερ οὗτοι παράγονται. Atque hæc obiter. ſcimus enim vocem iſtam minus eſſe cognitam. Ad agyrtas igitur ut revertamur, erant illi ſæpius in locis publicis, templis, foris, plateis; ad portas etiam, & omnia denique loca celebriora. Quare Pyrrhus Lyſimacho ſomnium ſibi interpretanti dicit apud Plutarchum, ὅτι ταῦτα μέν ἐστι πυλαϊκῆς ὀχλαγωγίας, καὶ ἀσοφίαν ἔχοντα πολλήν. Huc enim pertinet πυλαϊκὴ ὀχλαγωγία.

13. *Ac ne ſtipes exiguas conſultoribus excutiant jam raris.*] Apuleius Mileſia II. *Chaldæus quidam hoſpes miris totam civitatem reſponſis turbulentat, & arcana fatorum ſtipibus emerendis indicit in vulgum.* περιίκτας hac de cauſſa & mendicos appellabant eos. Artemidorus operis vaniſſimi proœmio: τοῦτο δὲ καὶ σφόδρα διαβεβλημένων τῶν ἐν ἀγορᾷ μάντεων,

μάντεων, ὓς δὴ προΐκτάς τε καὶ γόητας, καὶ βωμολόχους καλοῦσιν οἱ σεμνοπρεπωσποιοῦντες καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνεσπακότες. Appellat προΐκτας, non ἀπὸ τοῦ προϊκνεῖσθαι, quæ videtur eſſe Euſtathij ſententia: ſed ἀπὸ τοῦ προΐσσεσθαι: quod non eſt protenſa manu dare, quæ eſt vulgaria interpretatio: ſed protenſa manu ſtipem rogare. Unde Archilochus in ſcholiis Ariſtophaneis: προτείνω χεῖρα καὶ προΐσσομαι. Et in iiſdem ſcholiis ἴξεσθαι interpretantur nonnulli δωρεὰν λαβεῖν: quam lectionem cum interpretamento ſuo retulit in congeriem ſuam Suidas. A προΐσσεσθαι igitur προΐξ dicitur, δῶρον: & προΐκτης mendicus. Atque Latina verba *precari*, & *procare* indidem orta exiſtimo. Eſt enim *precari*, quaſi porrecta manu procare, & poſtulare aliquid. Accommodate ad hanc notationem Hierocles in hæc Pythagoreorum verba.

----- Ἀλλ' ἔρχευ ἐπ' ἔργον
Θεοῖσιν ἐπευξάμενος τελέσαι.

ait, id quod molimur manui eſſe ſimile ad accipienda bona porrectæ: quod autem à Deo confertur, fonti eſſe ſimile, unde bonorum largitio fluit; precationem autem quaſi limitem medium ſtare inter petitionem & largitionem divinam. Verba Hieroclis ſunt: ἔοικε τὸ παρ' ἡμῶν σπουδαζόμενον ἐκτεινομένῃ χειρὶ πρὸς λῆψιν τῶν καλῶν. τὸ δὲ παρὰ θεοῦ συμπληρούμενον, χορηγίᾳ εἶναι καὶ πηγῇ τῆς δόσεως τῶν ἀγαθῶν. καὶ τὸ μὲν ἐξευρίσκειν πεφυκέναι τὰ καλά: τὸ δὲ ἐκφαίνειν τῷ ζητοῦντι ὀρθῶς. ἡ δὲ εὐχὴ μεθόριον εἶναι τῆς παρ' ἡμῶν ζητήσεως, καὶ τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ δόσεως.

13. *Ne ſtipes exiguas conſultoribus excutiant jam raris.*] Horum agyrtarum φιλαργυρία à ſcriptoribus paſſim notata eſt. Sophocles in Antigone:

Τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος.

Quare & Odipus apud eundem de Tireſia:

Ὑφεὶς μάγον τόνδε μηχανοῤῥάφον,
Δόλιον, ἀγύρτην, ὅς τις ἐν τοῖς κέρδεσι
Μόνον δέδορκε; τὴν τέχνην δ' ἔφυ τυφλός.

13. *Audent aſſeverare furioſi.*] Dicebamus antea vates & divinos furere exiſtimatos. Sed arioli & fanatici præcipue furere crediti: & re vera furorem quantum poterant, ſimulabant. Iul. Firmicus lib. VI. Matheſ. cap. XXXI. *Faciet homines templorum obſequiis deputatos: qui latenti divinitatis inſtinctu, mutato mentis ordine, & inſtantis religionis poteſtate poſſeſſi, petentibus hominibus futura prædicant, & ſic*

ſic illis ex iſta converſatione quotidianæ vitæ alimenta quærantur. Quare *furioſos* eodem appellat libro III.cap.XI. *Facient mendicos, inſanos, nudos, aut templorum ſervos.* Appellat *templorum ſervos*, ἱεροδούλους. Ergo θεολήπτους exiſtimabant eos, &, ut loquitur Tertullianus, *de Deo pati.* Idcirco & caput rotabant, & capillos, quos intonſos ideo gerebant, diſſipabant, τὴν κόμην ἀνέπτυσσον, inquit in Alexandri plani hiſtoria Lucianus: & ſeipſos etiam inſputabant: quod in eodem plano obſervat Lucianus. Περιέβλεπέ τε καὶ λαμπρὸς ἦν μεμηνέναι προσποιούμενος ἐνίοτε, καὶ ἀφρῷ ὑποπιμπλάμενος τὸ στόμα. Hinc igitur *Fanaticus error*, pro pluſquam furioſo; & Fanatici, arreptitii, ac pluſquam furioſi.

13. *Sanguinem illos ſitire noſtrum.*] Lactantius lib. V. cap. IX. *Qui autem magni æſtimaverint fidem, cultoreſque ſe Dei non abnegaverint, in eos vero toto carnificinæ ſuæ viribus, veluti ſanguinem ſitiant, incumbunt.* Phraſis ſcriptoribus Græcis uſitatiſſim. Philo de legatione ad Cajum: ἀνδροφόνων καὶ δημοκοίνων θιάσους, ὑπηρετήσαντας κακὰς ὑπηρεσίας φονῶντι καὶ διψῶντι ἀνθρωπίνου αἵματος. Nempe *ſitire*, & διψᾶν heic pro σφόδρα ἐπιθυμεῖν, ut docet Athenæus lib. X. ubi hujus ſignificationis exempla proferens ait, καὶ τῶν τραγικῶν δέ τις ἔφη, ἴσχειν κελεύω χεῖρα διψῶσαν φόνου. Nempe, cujus Tragici eſſent verba iſta non meminerat Athenæus quum iſta ſcriberet: quare nec auctoris verba ipſa proferebat. Eſt autem Sophoclis verſus in Ajace, vulgatis exemplaribus ita conceptus:

Καὶ πῶς ἐπέσχε χεῖρα μαιμῶσαν φόνου;

Ubi Scholiaſtes obſervat pro μαιμῶσαν reperiri ſcriptum in quibuſdam exemplaribus, διψῶσαν. Athenæus igitur verſum, quem ad manum non habebat, concepit ut potuit. Huc autem pertinet quod ſcribit Artemidorus lib. I. cap. LXXVIII. In ſomnis ſi quis exiſtimet aquam invenire ſe, qua ſitim extinguat, bonum & proſperum eſſe ſomnium: infelix contra, ſi aquam non inveniat: hoc enim ſomnio ſignificari optata non ſucceſſura: quia ſitire, διψᾶν, nihil aliud eſt, quam cupere, ἐπιθυμεῖν. οὐδὲν τῶν κατ' ἐπιθυμίαν πράξειν σημαίνει, inquit, τὸ μὲν γὰρ διψᾶν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἐπιθυμεῖν.

13. *Religiones, inquiunt, impias, atque inauditos cultus.*] Hoc eſt caput totius diſputationis. De impietate autem Chriſtianis aſcripta dicemus paulo poſt.

13. *Quid promere temerariæ vocis deſperatione tentatis.*] Locus profecto elegans; quem tamen vitiare voluerunt. Nam pro *deſpera-*

tione notant *diſparatione* vel *diſceptatione*. Falluntur egregie. Infra lib. VI. *Tamquam impias geramus, & ſceleroſas mentes, aut aliquem ſumſerimus temeraria in Deos deſperatione contemtum*. Vide ſis quæ obſervamus in eum locum.

13. *Obſequio venerabili invocare in rebus feſſis.*] Infra: *Caput rerum, & columen venerabilibus adimus obſequiis*. Et libro III. *Quod adorari convenit adoramus: quod obſequium venerationis expoſcit, venerationibus promeremur*. Proprie igitur his in rebus *obſequium*. B. Auguſtinus lib. IV. de civitate Dei, cap. III. *Quos etiam per turpium ludorum obſequia, & per turpium hominum miniſteria ſe honeſte coluiſſe contendunt*.

13. *In rebus feſſis.*] Infra libro III. *Inexorata beneficia præbere feſſis atque invalidis rebus*. Habet à Virgilio:

Quem feſſis finem rebus ferat: unde laborum
Tentare auxilium jubeat.

13. *Execrabilis religio eſt, & infauſta.*] Hac de re dicemus infra.

Pag. 14. *Audax illud facinus & immane*] Vide ſis quę notamus lib. VII. ad hæc verba, *Vellent de audacibus & tranſgreſſoribus vindicare*.

14. *Exuitis nos bonis.*] Cyprianus: *Innoxios, juſtos, Deo charos domo privas; patrimonio ſpolias; catenis premis: carcere includis, beſtiis, gladio, ignibus punis*.

14. *Torquetis dilaceratis, exuritis.*] Hæc pertinent ad tormenta, quibus non eruebant confeſſionem, ſed negationem extorquere conabantur, perverſa quærendi ratione, ut docet Tertullianus in Apologetico.

14. *Dilaceratis.*] Nempe flagellis, & ungulis. Ac flagellis quidem in quæſtionibus uſi antiquiſſimis temporibus. Q. Curtius libro VI. *Ac primo quanquam hinc ignis, illinc verbera jam non ad quæſtionem, ſed ad pœnam ingerebantur*, &c. Ac de ungulis, quibus deraſa & ſulcata Chriſtianorum latera paſſiva obſervatio eſt. Erant autem uſitatæ in Martyrum agonibus αἱ διέξοδοι τῶν μαστίγων, inter cetera tormentorum genera, quibus eorum conſtantiam labefactare conabantur. In his etiam lacerationibus numerare poſſumus ἑλκηθμοὺς θηρίων. Nam ſanctos CHRISTI teſtes beſtiis quandoque admordendos & diſtrahendos dabant, ut vel hac ratione ſummum iis terrorem incuterent. Quare inter cetera tormentorum genera, quibus ad negationem Chriſtiani adigebantur, & hoc numerandum. Cujus rei mentio in Lugdunenſium & Viennenſium epiſtola apud Euſeb. in Sancti & Maturi martyrio: ὑπέφερον πάλιν

τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας, καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν θηρίων ἑλκυθμούς. Hinc poſtea eadem epiſtola in Blandinæ martyrio: καὶ μετὰ τὰς μάστιγας, μετὰ τὰ θηρία, μετὰ τὸ τήγανον, τὸ ἔσχατον εἰς γύργαθον βληθεῖσα ταύρῳ παρεβλήθη. Ait, μετὰ τὰ θηρία, id eſt, μετὰ τοὺς ἀπὸ θηρίων ἑλκυθμούς.

14. *Exuritis.*] Refero hoc non ad vivicomburium, quo ſæpe Chriſti milites ἐτελειώθησαν; ſed ad cruces, & tormenta, quæ extremam τελείωσιν præcedebant. Torquebantur enim Chriſtiani, lacerabantur, exurebantur, id eſt, igni, & laminis igneis propius admotis tentabantur; ad extremum & ultimum morte conſumebantur. Ac de igni ad veritatem eruendam admoto antiquiſſima res eſt; quod vel locus ille, quem è Q. Curtio modo proferebamus, abunde docuerit. Philo contra Flaccum; καὶ ταῦτ' εἰργάζετο μετὰ τὸ πληγαῖς αἰκίσασθαι ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ, καὶ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ βασανίσαι. Seneca in Oedipode:

Huc aliquis ignem; flamma jam excutiet fidem,
Per tam cruentas vera quærenti vias.

Et ſæpius hujus tormenti mentio occurrit. Recte autem & condecenter ab Arnobio collocatur loco ultimo: Nam re vera erat ſæpius ultimus βασανισμός. Seneca lib. III. de Ira, cap. XIX. *Torſerat per omnia, quæ in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igni, vultu ſuo.* Apuleius Mileſia. x. *Nec rota, vel eculeus more Græcorum tormentis ejus apparata jam deerant. Sed obfirmatus mira præſumtione, nullis verberibus, ac ne ipſo quidem ſuccubuit igni.* Prudentius in martyrio Vincentii.

Tum deinde cunctatus diu
Decernit extrema omnium
Igni, grabato, & laminis
Exerceatur quæſtio.

Ibidem poſtea agit de grabato igneo, beatiſſimo martyri ante ultimum agona ſtrato: & eum ait præludio iſto conſummato in carcerem retractum. Ibi autem *lectum* appellat & *grabatum*, quam *cataſtam* alibi dicit, ut in martyrio Laurentii. Iſidorus in Gloſſis: *Cataſta, eculeum, genus pœnæ.* Et, *cataſta, lectus ferreus.* σιδηρᾶς καθέδρας, *Ferreæ cathedræ,*, & laminarum, χαλκῶν λεπίδων Eccleſiaſtici ſcriptores Græci paſſim meminere. Ceterum ita vexabantur, ut eorum conſtantia contunderetur, & frangeretur: quare diverſis diebus diverſis tormentorum generibus tentabantur; & ſæpius

ultimo

ultimo demum die iiſdem iterum cruciabantur: & in confeſſione CHRISTI perſeverantes morte tandem multabantur. Graphice hac de re tota in epiſtola Lugdunenſium & Viennenſium apud Euſebium lib.v. hiſtor. Eccleſ. cap.I. & in Martyrologiis.

14. *Ad extremum nos feris, & beluarum laniatibus objectatis.*] Nota *ad extremum*. Præmiſſa ergo ante extremum agonem. Hinc Prudentius hymno primo περὶ στεφάνων:

Seu fortis prabenda cervix ad bipennem publicam,
Verberum poſt vim crepantum, poſt cataſtas igneas,
Sive pardis offerendum pectus, aut leonibus.

Beſtiis autem objectabantur quum venationes darentur: alias enim non licebat. Hinc quum Polycarpum ad leonem poſtularent, reſpondit Proconſul fieri hoc non poſſe, quia venationes peractæ erant. In epiſtola Smyrnenſis Eccleſiæ apud Euſeb. lib. IV. hiſtor. Eccleſ. cap. XV. ταῦτα λέγοντες, ἐπεβόων, καὶ ἠρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. ὁ δὲ ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ ἐπειδὰν ἐπεπληρώκει τὰ κυνηγέσια. Quare vivus concrematus eſt conſtantiſſimus & floridiſſimus Martyr. Hinc Lugdunenſes & Viennenſes ſcribunt venationes ſtudio datas, ut Maturus, Sanctus, Blandina, & Attalus beſtiis objicerentur. ὁ μὲν οὖν Μάτουρος, καὶ ὁ Σάγκτος, καὶ ἡ Βλανδίνα, καὶ Ἄτταλος ἤγοντο ἐπὶ τὰ θηρία εἰς τὸ δημόσιον, καὶ εἰς κοινὸν τῶν ἐθνῶν τῆς ἀπανθρωπίας θέαμα, ἐπίτηδες τῆς τῶν θηριομαχιῶν ἡμέρας διὰ τοὺς ἡμετέρους διδομένης.

14. *Is haud nomine appellandus eſt hominis.*] Totus hic locus vitio laborat. Veriſimilis eſt lectio quam ad oram libri ſui adnotavit eruditiſſ. Mercerus, *Is aut nomine appellandus eſt hominis, quamvis ille videatur ſibi; aut Deus eſſe credendus eſt, quamvis ipſe ſe eſſe ſimilem profiteatur in vatibus?* De hoc autem loco plura notamus in Prolegomenis.

14. *Profanus nos impios.*] Hæc eſt lectio principis editionis; unde doctiſſimus Pithæus efficiebat *Trophonius nos impios* &c. Sane feliciſſime.

14. *Didymaus, Phileſius.*] Didymæi Apollinis meminit Suetonius. Solinus cap.XII. *Ob cujus gloria inſigne, dedit nomini ſuo, ut altaria ibi ſtrueret Apollini Didymao.* Origenes lib.I. contra Celſum: ὁ πεπιστευμένος παρ' Ἕλλησιν εἶναι θεὸς ὁ Πύθιος, καὶ Διδυμεύς. Phileſius autem Φιλήσιος.

14. *Vel auribus potuit ſcire, vel ipſius vocis ſono.*] Id eſt, *& ipſius* &c.

 Nam

Nam particulæ iſtæ diſiunctivæ ponuntur ſæpe pro copulativis ab Arnobio, ut etiam ab Iulio Firmico locis infinitis. Quæ in editione Ful. Urſini notata ſunt ad hunc locum, ſunt plane inutilia.

14. *Diſcipulos cur ejus inimicos habeant.*] Ita enim appellati olim Chriſtiani, ut Actor. cap. VI. & cap. IX. & paſſim. Nempe quia Chriſtum, & ejus Apoſtolos ſectabantur, eos audiebant, vitæque doctrinam ab iis percipiebant.

14. *Nihil ſumus aliud Chriſtiani, niſi magiſtro Chriſto.*] Vult Arnobius Chriſtianos à Chriſto magiſtro appellatos, ut Platonici denominabantur Platonis ſectatores καὶ γνώριμοι, & ſic de ceteris philoſophorum ſectis: ſed addendum erat inſuper quia CHRISTUS non ſolum magiſter noſter eſt; ſed etiam ſervator, & Deus: cui cum Patre & Spiritu ſancto ſit honos & gloria.

Pag. 15. *Aut amet ſubſterni tot millium venerationem videre.*] Nihil mutandum exiſtimo. Sic *preces ſternere* dixit Tertullianus Apologetic. cap. XLIII. *Quantos habetis, non dico jam qui de vobis dæmonia excutiant; non dico jam, qui pro vobis quoque vero Deo preces ſternant?* &c.

15. *Quid divini interpretes Juris?*] Hæc eſt certiſſima lectio pro antiqua, *quid divini interpretes viri?* Non eſt tamen in textum aſſertione noſtra relata.

15. *Ajaceos, Boëtios, Lubentinos.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *Ajos Locutios*: quo Catone contenti erimus.

15. *Qui fatuas.*] Hanc veriſſimam lectionem, quæ eruditiſſ. hominibus in mentem venerat adfirmavit cod. Reg.

15. *Civitatumque Genios.*] De locorum Geniis plana res eſt. Prudentius libro contra Symmachum poſteriore:

Cum portis, domibus, thermis, ſtabulis ſoleatis
Aſſignare ſuos Genios; perque omnia membra
Vrbis, perque locos Geniorum millia multa
Fingere: ne propria vacet angulus ullus ab umbra.

Sed eos exiſtimabant ſpecialiter ſingulis civitatibus, & populis attributos, quorum cura & providentia ſingulæ civitates continerentur. Symmachus relatione de reſtituendo veteri Deorum cultu. *Suus enim cuique mos: ſuus cuique ritus eſt. Varios cuſtodes vel urbibus, & cultus mens divina diſtribuit. Vt animæ naſcentibus; ita populis fatales Genii dividuntur.* Quæ omnia expreſſa Prudentio libro contra Symmachum poſteriore. Demoſthenes in illa de corona: διὸ δέδοκται τῇ βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων, εὐξαμένους τοῖς θεοῖς,

καὶ

καὶ ἥρωσι τοῖς κατέχουσι τὴν πόλιν, τὴν χώραν τῶν Ἀθηναίων. Hinc GENIUS POPULI ROMANI paſſim in veteribus nummis, qui γένιος τοῦ δήμου à Dione dicitur: & *Genius publicus* apud Ammianum Marcellinum.

15. *Crucem mereatur extremam.*] quo ſupplicio ſcilicet nullum erat terrius, nec abjectius; nullum deteſtabilius. Nam etſi ſummum ſupplicium, ἐσχάτη δίκη, ἡ ἀνωτάτω δίκη, ἡ ἀνωτάτω τιμωρία, dicitur pœna ἡ θανάσιμος ſimpliciter: aliquando tamen extremam θανασίμου τιμωρίας ſortem ſignificat. Salvianus lib. II. de Eccleſia Catholica: *Qui quum, ut Apoſtolus ait, in forma Dei eſſet, humiliavit ſemetipſum uſque ad mortem: mortem autem crucis: non contentus ſcilicet ſimplicem pro nobis ſubire mortem, niſi ipſam voluntariæ necis ſuſceptionem ſummorum ſuppliciorum ſuſceptione cumulaſſet.*

15. *Nullus tumor indignationis in Diis eſt.*] Hæc erat veriſſima lectio, quam in editione Gelenii operæ, opinor, unica litterula mutata depravaverant. Minutius Felix: *Nam indignationis ejus tumorem effuſæ orationis impetus relaxaverat* Virgil.

Tumor omnis, & ira Conceſſere Deûm. Hinc *ira ſufflatum*, dicit Zeno Veronenſis ſermone VII. de tribus pueris; *Ipſum contempſerunt Regẽ, qui ira ſufflatus ſolito ſepties amplius caminum juſſit incendi.* Ergo, *nullus tumor indignationis in Diis eſt*, id eſt, nullas inde cauſas indignationis Dii contrahunt: non idcirco tument, nec in fermento ſunt, ut loquitur ille apud Plautum.

15. *Templa felibus, ſcarabeis, & buculis ſublimibus ſunt elata faſtigiis.*] Perſtringit Ægyptiorum ſuperſtitionem. Quod autem de ſcarabeis dicit, id Euſebio & aliis notum eſt. Ceterum quæ conſtituebant animalibus illis templa, ea ſuperba erant, & magnifica; quare *ſublimibus elata faſtigiis* dicit Arnobius. Quod & Celſus Epicureus apud Origenem ſignificat, Chriſtianorum fidem Ægyptiorum ſuperſtitioni comparans: apnd quos ait templa ſplendida & magnifica, cultuſque relogioſos admodum, & myſteriorum religione auguſtos magnum aliquid portendere videri: in interiora autem progreſſis feles ibi ſtatutos conſpici, aut ſimias, aut crocodilos, aut hircos, aut canes, &c. Illius verba ſunt apud Origenem lib. III. Παραβάλλειν δὲ τὰ τῆς πίστεως ἡμῶν τοῖς τῶν Αἰγυπτίων θέλει πράγμασι. παρ' οἷς προσιόντι μέν ἐστι λαμπρὰ τεμένη, καὶ ἄλση, καὶ προπυλαίων μεγέθη τε καὶ κάλλη, καὶ νεὼ θαυμάσιοι, καὶ σκηναὶ πέριξ ὑπερήφανοι, καὶ θρησκεῖαι μάλα δεισιδαίμονες καὶ μυστηριώτιδες. ἤδε δὲ εἰσιόντι,

καὶ ἐνδοτέρω γινομένῳ, θεωρεῖται προσκυνούμενος αἴλουρος, ἢ πίθηκος, ἢ κροκόδειλος, ἢ τράγος, ἢ κύων.

15. *Silent irriſæ numinum poteſtates.*] Monebamus in hoc ſcriptore Iambos reperiri quandoque integros. Exemplum heic habes.

Pag. 16. *Sortiti eſſe ſentiunt.*] Non male fortaſſe, ad id exemplum, *Senſit medios delapſus in hoſtes.* Etſi aliud dicere videtur Arnobius. Alii igitur: *à quo ipſam deitatem (ut ita dicam) ſortiti, eſſe ſe ſentiunt*, &c. Nolim tamen quidquam temere mutare.

16. *Et humani in generis audientia collocare.*] Hæc eſt vetus lectio, pro qua Gelenius edidit *collocari*. An quidpiam aliud extundere hinc poſſint, viderint acutiores.

16. *Quod caput rerum & columen.*] Sic ſcriptum aliquoties apud Arnobium *columen*, pro quo nonnulli *culmen* reſcribere voluere; ſane inutiliter. Nam *columen*, hoc ſenſu notum etiam antiquis ſcriptoribus. Gloſſ. *columen*, ἐπιστύλιον. Servius ad VIII. Æneid. *Sicut columnæ mortuis nobilibus ſuperponuntur ad oſtendendum eorum columen.* Zeno Veronenſis Suſannam *columen matronatus* appellat ſermone de pudicitia: quomodo Platonem appellabat Arnobius ſupra *ſublimem apicem philoſophiæ, & columen.*

16. *Venerabilibus adimus obſequiis.*] Proprie. M. Tullius: *Ad Deivos adeunto caſte.* Ovidius III. Amorum, eleg. VI.

A tenera quiſquam ſic ſurgit mane puella,
Protinus ut ſanctos poſſit adire Deos?

Lactantius lib. IV. cap. III. *Siquidem alii ſunt profeſſores Sapientiæ, per quos ad Deos non aditur.* Sic & *adire templa* dixerunt; quod Græcis eſt προσιέναι τοῖς ἱεροῖς, φοιτᾷν τοῖς ἱεροῖς, & εἰς τὰ ἱερά. Plinius epiſtol. VII. lib. III. *Virgilii ante omnes, cujus natalem religioſius, quam ſuum celebrabat: Neapoli maxime, ubi monumentum ejus adire ut templum ſolebat.* Dictum autem *adire Deos*, quia Deorum ſimulachra venerationis obſequiis adibant. Lucretius lib. VI.

Nec delubra Deûm placido cum pectore adibis.

Tibullus:

Num feror inceſtus ſedes adiiſſe Deorum,
Sertaque de ſanctis deripuiſſe focis?

Heic *inceſtus*, id eſt, non caſte. *Sedes Deorum*, θεῶν ἕδη. vel *adire Deos*, ſupplicum more ſcilicet. Dicuntur enim proprie ſupplices adire eos, quibus ſupplicant. Unde eos Græci ἱκέτας appellant παρὰ τὸ ἱκέσθαι. Virgil. VIII. Æneid.

Ergo

Ergo eadem ſupplex venio.

Et lib. XI.

Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis (& eſſe
Nil moror) en ſupplex venio: miſerere laborum.

Ovidius:

Iuppiter ad veteres ſupplex heroïdas ibat.

Statius lib. I. Thebaïdos:

Non miſſus Tymbrææ tuos, ſupplexve penates
Advenio.

Q. Curtius lib. IV. *Tamen, ſi veneris ſupplex, & matrem, & conjugem, & liberos ſine pretio recepturum te eſſe promitto.* Dicit autem heic Arnobius, non, *adire Deum* ſimpliciter: ſed *adire Deum venerabilibus obſequiis*: quomodo *adire precibus* dicit Seneca in Hippolyto:

Nec adire caſtis precibus, aut ritu pio
Adjudicatam præſidem terræ Deam.

16. *Infauſti & athei nuncupamur.*] *Infauſtos* habitos & appellatos Chriſtianos docebimus poſt. *Athei* autem vulgo dicebantur, quod inveteratos Deorum cultus abolerent, ipſoſque adeo Deos deſtruerent. Atque de hoc convicio paſſim in veterum Patrum monumentis. Vide ſis reſcriptum Pii Imperatoris apud Iuſtinum Martyrem. Hinc ſolemnis illa exclamatio in amphitheatris, αἶρε τοὺς ἀθέους: quam etiam pronuntiare jubebantur, qui Chriſtum, & pietatem Chriſtianam abnegabant. Sic in epiſtola Smyrnenſis Eccleſiæ apud Euſebium, Proconſul Polycarpum ad negandum hortatur: ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην. μετανόησον. εἶπον, αἶρε τοὺς ἀθέους. quod quidem exclamavit fortiſſimus martyr, ſed ſententia plane contraria.

16. *Et quis magis rectius.*] De hoc pleonaſmo dicemus aliquid infra.

Pag. 17. *Solem Deum cum eſſe credatis.*] Ita, ut θεός ſine ulla adjectione Sol dicatur Græcis non raro: & ἀρχόμενος καὶ δυόμενος θεός, Sol Oriens & Occidens. Themiſtius Euphrades Orat. XI. οἱ σφόδρα ἐπιθυμοῦντες τοῖς ὄμμασιν ἀτενίσαι εἰς τὸν θεὸν, πρῶτον μὲν ἐν τοῖς ὕδασι μελετῶσι, καὶ διαπειρῶνται τῶν ὀφθαλμῶν πρὸς τὸ φάσμα αὐτοῦ καρτερεῖν, καὶ ἀπερείδεσθαι.

17. *Quis ſeminum frugiferas poteſtates rationum proprietate diſtinxerit.*] Lucretius *rationem* accipit ſæpe pro modo, ac natura quadam peculiari. Sic & Arnobius locis compluribus. Mox: *Æſculapius, Her-*

Hercules, aut Diana rationem imbrium tempeſtatumque finxerunt. τὸ χῆμα τῶν ὄμβρων.

17. *O ipſe inviſus, & nullis unquam comprehenſe naturis.*] Ratio poſcere videtur, *ô ipſe inviſe*: ſed ſunt hujus generis ἐναλλαγαὶ apud hos ſcriptores plurimæ. Ait autem, *nullis unquam comprehenſe naturis*, id eſt, incomprehenſibilis, quam vocem ſignificare malint, quam pronuntiare. Tertullianus: *Inviſibilis eſt, etſi videatur; incomprehenſibilis, etſi per gratiam repræſentetur.*

17. *De quo nihil dici & exprimi mortalium potis eſt ſignificatione verborum.*] Legebatur *poteſt*. At in MS. Reg. ſcriptum *potis eſt*, quam lectionem expreſſimus. Sic alibi ſæpiſſime pro *pote eſt*, repoſuimus *potis eſt*, ex eodem MS. Ita loquebantur veteres, apud quos *potiſſum* pro *poſſum*. Lucretius:

Nec potis eſt cerni, quia caſſum lumine fertur.

Pag. 18. *Tam eſt enim periculoſum.*] Ita ſcriptum in cod. Reg. At in editione Romana, *Ita eſt enim* &c. quam lectionem repræſentari volueramus: ſed quam ad oram libri noſtri è MS. notaveramus, ea in contextum relata eſt. Copulat quandoque has particulas Lucretius *ita quam*, pro *tam quam*. lib. II.

---- Ita hæc ſpecies miranda fuiſſet,
Quàm tibi jam nemo feſſus ſatiate videndi
Suſpicere in cœli dignatur lucida templa.

18. *Qui non cum iſtius principis notione.*] Proba lectio, quam explicant ſequentia: id eſt, qui non iſtius principis & ſummi Dei notionem ſecum è matris genitalibus attulerit.

18. *Ipſa denique hiſcere ſi animantia muta potuiſſent.*] Reſcribendum exiſtimant *potiſſent*. Nihil temere mutari velim. Nam hæc temporum ἐναλλαγὴ apud hos ſcriptores frequens eſt, ut docemus infra.

18. *Imo ſi arbores, glebæ, ſaxa ſenſu animata vitali.*] Eleganter, id eſt, muta animantia. quibus vitæ cauſa eſt anima ſentiens, & quorum hæc eſt vera forma. Quæ igitur corrigendi libido infeſtabat eos, qui hanc lectionem mutare, & neſcio quas quiſquilias nobis obtrudere voluerunt?

Pag. 19. *Sed fruſtra, inquit, nos falſo.*] Et heic pro *inquit*, ſcribi volunt, *inquitis*. Male. Vide ſupra.

19. *Et capitolia conſtituerimus immania.*] Tertull. Apologet. cap. XXV. *Nondum tamen templis aut ſimulachris res divina apud Romano*

no

nos conſtabat: frugi religio, & pauperes ritus, & nulla capitolia certantia cœlo. Dicit autem *immania* imitatione Virgil.

----- poſuitque immania templa.

19. *Nunc nuper in utero matris ſuæ formatus.*] Id eſt, χθὲς ϗ πρώην, quod ajunt Græci. pro *irruiſſe* autem reſcribunt *irruit ſe*. Commode.

P. 20. *Quid ut ominis peſſimi noſtri nominis inhorreſcitis mẽtione?*] Hac igitur de cauſſa Chriſtiani *infauſti* habiti, ut pluribus docebim⁹ poſt.

20. *Sed quod hominem natum (& quod perſonis infame eſt vilibus) crucis ſupplicio interemptum.*] Lactantius lib. IV. cap. XVI. *Venio nunc ad paſſionem, quæ velut opprobrium nobis objectari ſolet; quod & hominem, & ab hominibus inſigni ſupplicio affectum, & excruciatum colamus.*

20. *Et quod perſonis infame eſt vilibus.*] Lactantius: *Dicat enim fortaſſe aliquis; Cur, ſi Deus fuit, & mori voluit, non ſaltem honeſto aliquo mortis genere affectus eſt? Cur potiſſimum cruce? Cur infami genere ſupplicii? Quod etiam homine libero, quamvis nocente, videatur indignum.*

20. *Et quotidianis ſupplicationibus adoratis.*] Id eſt, oratis, & invocatis, venerabilibus obſequiis aditis. Eſt enim *adorare*, orare ad, precari ad; quemadmodum adire ad Deos dictum. Tertull. de Oratione: *Docuerat & Ioannes diſcipulos ſuos adorare.* Et paſſim apud iſtum ſcriptorem. Ita *precari ad.* Livius lib. XXXVIII. *Deos demum ipſos convulſos ex ſedibus ſuis ablatos eſſe. Quos adorent, ad quos precentur & ſupplicent, Ambrachienſibus non supereſſe.* Verba iſta *ablatos eſſe* ſapiunt gloſſema: quo vitii genere contaminata locis prope innumeris Livii exemplaria obſervavimus. Hinc autem *adprecari.* Apulejus Mileſ. VI. *Tunc genu nixa, & manibus aram tepentem amplexa, deterſis ante lacrymis, ſic adprecatur.* προσεύχεται. Ergo *adorare*, προσεύχεσθαι: & plenius heic, *ſupplicationibus adorare,* ut *precibus adorare* apud alios. Ovidius:

Hac prece adoravi ſuperos ego: Pluribus uxor,
Singultu medios impediente ſonos.

Ergo *adorare* ſignificatione primigenia orare, προσεύχεσθαι. Vanuſne igitur ille eſt, qui quod verbum iſtud non intelligeret, mira philoſophatur in hunc Tertulliani locum? *Tota die* (inquit graviſſimus ſcriptor lib. de Idolol. cap. VII.) *ad hanc partem zelus fidei perorabit, ingemens Chriſtianum ab idolis in Eccleſiam venire; de adverſaria officina in domum Dei venire, attollere ad Deum patrem manus matres idolorum; his manibus adorare quæ foris adverſus Deum adorantur, eas manus admovere corpori domini, quæ dæmoniis corpora conferunt.* Heic,

E adorare

adorare manibus, eſt orare expanſis manibus. Pro *adorantur* autem non improbem *adornantur.* Niſi quod *adorare* pro adornare defendunt apnd Minutium Felicem: qua de re in eum locum. Ex iis autem quæ dicta ſunt, conſtat falſas eſſe alias verbi iſtius notationes, quas Grammatici proponunt: alienam quoque eruditiſſ. hominis de hoc verbo obſervationem ab omnibus pæne receptã.

20. *Sed in vini melor & laudabilior potu.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Edit. Rom. habebat, *ſed vino meliori & laudabiliori potu.*

20. *Indigetes illi flumen repunt.*] Inſcriptum heroo: ΠΑΤΡΟΣ ΘΕΟΥ ΧΘΟΝΙΟΥ ΟΣ ΠΟΤΑΜΟΥ ΡΕΥΜΑ ΔΙΕΠΕΙ.

20. *Dionea Venus proles.*] Hæc eſt lectio principis editionis. In MS. Reg. *Loncia.* Unde, qui ſunt ingenio pertinaciori, extundent tandem ridiculum quid.

20. *Et crudo inexſuperabilis ceſtu*] lib. VII. *amicitiarum fide ſalva contundere ſe alios, & crudis mutilare ſe ceſtibus.* Virgilius III. Æneid.

----- Et crudo decertet Græcia ceſtu.

Pauſanias in Arcadicis: οἱ δὲ ἐκ βοείας ὠμῆς ἱμάντες λεπτοὶ τρόπον τινὰ ἀρχαῖον πεπληγμένοι δι᾽ ἀλλήλων ἦσαν αἱ μειλίχαι.

20. *Tiſianes & Bucures Mauri.*] Heic ingenii vires exercebunt alii. Nos conſultius exiſtimamus tacere, quam fruſtra loqui.

20. *Vulneratis accipiunt auribus.*] Quæcunque ingrata & injucunda auribus accidunt, eas dicuntur offendere, & proprio verbo *vulnerare.* Virgil. VIII. Æneid.

----- Gravior ne nuntius aures
Vulneret.

Lactantius lib. VII. cap I. *Vulnerant aures eorum præcepta continentiæ.* Hinc ſcribebat Artemidorus nuntium ſignificari injucundum, quando quis aures ſibi verberari ſomniat. Μαστιγοῦσθαι δὲ τὰ ὦτα, inquit, κακὰς ἀγγελίας ἀκούσεσθαι ποθὲν σημαίνει. lib. I. cap. XXV. Plautus in Aulularia:

----- Mihi miſero cerebrum excutiunt
Tua dicta, ſoror; lapides loqueris.

20. *Nonne iſtud livoris, atque avaritiæ genus eſt,*] Id eſt, πλεονεξίας. Non potuit vocem Græcam Latina una & propria exprimere: Idcirco pluribus dictionibus uſus eſt.

20. *Non obtrectatio quædam ſordens.*] Proprie. Gloſſ. *Obtrectatio,* ζηλοτυπία, λοιδορία, διαβολή, κακοθέλεια. M. Tullius Tuſcul. IV. *Et eſt æmulatio ægritudo, ſi eo; quod concupierit, alius potiatur, ipſe careat.*

Obtrecta-

Obtrectatio autem eſt ea, quam intelligi Zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ille ipſe concupiverit. Iterum: *Obtrectare vero alteri, aut illa ipſa vitioſa æmulatione, quæ rivalitati ſimilis eſt, æmulari, quid habet utilitatis, cum ſit æmulantis, angi alieno bono, quod id etiam alius habeat?*

Pag. 21. *Aliorum res premi, & in contempta humilitate calcari.*] Virgil. XI. Æneid.

Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ: contra premere arma Latini.

His autem verbis *in contemta humilitate calcari*, exprimit verbum Græcum ταπεινοῦσθαι. Nam ταπεινός quaſi πατεινός. Sic *contemtim conterere* dicit Plautus in Pœnulo:

Sed tamen quomodocunque, quanquam ſumus pauperculi,
Eſt domi quod edimus, ne nos tam contemtim conteras.

21. *Sed concedamus interdum, manum veſtris opinationibus dantes.*] Sæpe *interdum* pro *interim* apud hos ſcriptores; ut etiam *interim* pro *interdum*. Quod autem ait *manum dare* eſt pro *manus dare*, quod eſt uſitatius. Nata loquutio ab iis, qui victos fatentur ſe, & victoribus manus vinciendas præbent. Quare manus protendere hominum eſt victos ſe fatentium, & mortem deprecantium. Zoſimus lib. II. πολλοὺς δὲ ζωγρίᾳ ἑλών, τὸ περιλειφθὲν πλῆθος χεῖρας ἀνατεῖναν ἐδέξατο. Præterea ſupplices omnes manus protendere ſoliti: quare & ii ipſi qui victorum clementiam implorabant, manus tendebant. Virgilius:

Ille humilis, ſupplexque, oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit.

Sic igitur *manum dare* dicit Arnobius, ut Virgilius *dextrã protendere*.

21. *Divorum retuliſtis in cœtum.*] MS. Reg. habet *in cenſum*. fortaſſe melius. Infra lib. IV. *An ita ut aſſolet, dicis cauſa, ex eo, quod optamus & volumus bona iſta nobis contingere, ſuperorum retuleritis in cenſum*. & alibi.

Pag. 22. *Et nullius aliquando cognatione præſumptum materia illius.*] Hæc eſt lectio vetus, quam ita correxit Gelenius, *& nullius aliquando cognitione præſumptam materiam illius*.

22. *Cur Luna ſemper in motu: idem ne quis creditur animalibus cauſis.*] Hæc eſt vetus lectio, pro qua ſubſtituerat Gelenius quod exiſtimaverat convenientiſſimum. Ejus autem conjectura ea eſt, ut nemini probare ſe facile poſſit. Ingenioſe Meurſius, *ideis novis creditur.* *Aliter in edit. noſtra.*

ditur. Sed melius, opinor, Uſinus, ſive quicunque tandem hujus conjecturæ auctor eſt, quam is adnotavit, *idemne orbis redditur.* Verum hac de re amplius deliberandum cenſeo.

22. *Qui arrogantiam conſtringit noſtram.*] Hæc eſt lectio principis editionis, quam mutavit Gelenius, ediditque *conſtrinxit*.

22. *Qui elatas ſupercilio cervices modum fecit ſuæ infirmitatis agnoſcere.*] Hic locus bene habet, nec erat interpolandus. Zeno Veronenſis ſermone de præcepto Attende tibi. *Intuere namque mihi ambitioſum quempiam, & ingenti ſupercilio honeſtatis elatum imaginem quandam ſobrietatis habitu exteriore geſtantem.* De ſupercilio notabamus olim ad Martialem. *Elatæ cervices* autem, ſunt hominum arrogantium, & nimia ſuperbia ſublevatorum. Themiſtius Euphrades Orat. 1. καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐξουσίᾳ ὑψηλὸν ἐπαίρειν αὐτὸν, φρονηματισμοῦ ἐμπιμπλάμενον. Plutarchus: ὥσπερ οὖν τοὺς ἐν τῷ περιπατεῖν ἐπαιρομένους καὶ ὑψαυχενοῦντας ἀνοήτους ἡγούμεθα ἢ κενούς. Contra qui de ſe modeſte ſentiunt dicuntur *plani, & planos ſe facere.* Lactantius lib. v. cap. xxiii. *Idem nihil tumoris atque inſolentiæ gerens, non extollit ſe altius, nec erigit ſuperbum caput; ſed placidus & concors, & comis, & planus eſt, quia conditionem ſuam novit.* & cap. xvi. ejuſdem libri. *Cujus præcepti ſalubritas docet, quod qui ſe apud homines planum fecerit, humilemque præbuerit, hic apud Deum præcellens,* &c. Sic tamen & quicunque liberos ſpiritus gerunt dicuntur caput erigere: quare vitium eſt ἐν τῷ τρόπῳ. Eleganter Arrianus lib. iii. diſſertat. Epicteti, cap. ultimo: ταῦτα γάρ ἐστι μόνα τὰ τοὺς ἐλευθέρους ποιοῦντα, τὰ τοὺς ἀκωλύτους, τὰ τὸν τράχηλον ἐπαίροντα τῶν τεταπεινωμένων, τὰ ἀντιβλέπειν ποιοῦντα ὀρθοῖς ὀφθαλμοῖς πρὸς τοὺς πλουσίους. Et qui nullius flagitii ſibi conſcii ſunt, aut tales videri volunt, ſolent erecto & exerto capite incedere; ut ii contra, quos alicujus flagitii conſcientia lancinat, caput operiunt, ac demittunt, niſi frontem prorſus perdiderint. B. Hieronymus, de cuſtodia virginitatis: *Videaſque pleraſque viduas antequam nuptas infelicem conſcientiam mentita tantum veſte protegere. Quas niſi tumor uteri, & infantum prodiderit vagitus, erecta cervice, & ludentibus pedibus incedunt. Aliæ vero ſterilitatem præbent; & necdum nati hominis homicidium faciunt.* In cod. MS. quem vidimus, ſcriptum erat, *ſterilitatem prætendunt.*

22. *Qui animalia monſtravit informia nos eſſe.*] Id eſt, imperfecta, & deformia, ne decore ſuo glorientur. Quare nihil mutandum exiſtimo.

22. *Qui*

22. *Qui ab ſignis inertibus.*] Infra lib. II. *Idcirco animas miſit, ut immemores veritatis effectæ, & quidnam eſſet Deus oblitæ, ſimulacbris inertibus ſupplicarent.* Zeno Veronenſis *ſtupida ſimulachra* appellat Sermone de Iona: *Statimque actus veteris vitæ damnantes pro ſalute redimenda non ſolito more ad ſtupida ſimulachra concurrunt.*

22. *Atque orationum colloquia miſcere.*] Infra lib. VI. *Sed ut eos poſſimus coram, & cominus contueri, affari de proximo, & cum præſentibus quodammodo venerationum colloquia miſcere.*

22. *In incudibus Deos.*] Abundat ſæpiſſime hæc particula apud Arnobium. Quare mutandum nihil eſt.

22. *Et ex malleis fabricatos.*] Neque heic mutandum quidquam eſt. Abutitur enim hac præpoſitione Arnobius, nec ſine veterum, quos plurimum imitatur, exemplo. Lucretius lib. III.

Quom cohibere nequit conquaſſatum ex aliqua re.

Et lib. V.

Et majoribus, & ſolidis magis oſſibus intus
Fundatum, & validis aptum per viſcera nervis;
Nec facile ex æſtu, nec frigore quod caperetur.

Plautus in Mercatore:

Ex ſummis opibus, viribus uſque experire, nitere,
Herus ut minor opera tua ſervetur.

In Pſeudolo:

Expreſſam in cera ex anulo ſuam imaginem.

In Sticho:

Nunc Microtrogus nomine ex vero loquor.

Arnobii autem ævo tam frequens erat hujus particulæ abuſus iſte, ut & Græci ad hoc exemplum abuterentur ſua quandoque. Euſeb. de Præparat. Euangel. lib. V. ὡς ἂν ἐκ τῶν οἰκείων βελῶν καὶ τοξευμάτων βαλλόμενοι κατατιτρώσκοιντο. pro, τοῖς οἰκείοις βέλεσι καὶ τοξεύμασιν. Alludit proverbium, τοῖς οἰκείοις πτεροῖς βάλλεσθαι.

22. *Veternoſis in arboribus tænias.*] Arbores dicit, in quibus ſpolia ſuſpenſa erant, & Diis conſecrata. Nam in ipſis donariis & anathemaſi tæniæ, & aliquid inibi depictum. Plutarchus in Timoleonte: ἐκ γὰρ τῶν κρεμαμένων ἀναθημάτων ταινία τις ἀποῤῥυεῖσα, καὶ φερομένη στεφάνους ἔχουσα, καὶ νίκας ἐμπεποικιλμένας, περιέπεσε τῇ κεφαλῇ τοῦ Τιμολέοντος. Eæ autem arbores religioſa obſervatione à prætereuntibus colebantur; & inviolatæ durabant annos plurimos: quare veternoſas appellat eas Arnobius. Hæc docet elegantiſſime Lucanus libro primo:

 Qualis

Qualis frugifero quercus ſublimis in agro
Exuvias veteres populi, ſacrataque geſtans
Dona ducum: nec jam validis radicibus hærens
Pondere fixa ſuo eſt; nudoſque per aëra ramos
Effundens, trunco, non frondibus efficit umbram:
Sed quamvis primo nutet caſura ſub Euro,
Tot circum ſylvæ firmo ſe robore tollant,
Sola tamen colitur.

De cultu autem & veneratione harum arborum teſtimonia exſtant cum alibi prope infinita, tum apud Apuleium verbis ſignificantiſſimis Florida prima.

22. *Si quando conſpexeram lubricatum lapidem, & ex olivi unguine ordinatum.*] Unguine delibutum dicit Apuleius Florida prima: λιπαρὸν λίθον dicunt Græci, quod ab aliis obſervatum jam eſt. Verba autem iſta, *ex olivi unguine ordinatum*, quæ tot ingenia torſerunt ita legenda eſſe deprehenderunt erudítiſſ. homines, *ex olivi unguine ſordidatum*.

Pag. 23. *Pythagoras Samius ſuſpicione dominationis injuſta vivus concrematus in fano eſt.*] De Pythagoræ morte diverſæ erant opiniones: alii enim ſcribunt eum in Milonis domo concrematum: alii autem in Muſarum fano periiſſe inedia. Vide Laërtium. Utramque opinionem confundit Arnobius. Falluntur ergo qui legi heic volunt, *in Samo*. Themiſtius Euphrades Orat. 11. de Pythagoræ obitu: οὗ δὴ καὶ ἐτελεύτησεν ἐν τῷ τεμένει τῶν Μουσῶν, τετταράκοντα, ὥς φασιν, ἡμέρας φεισάμενος σίτου.

23. *Vt Aquilius.*] Scribendum *Aquilius*. De Manio Aquilio Oppii legato à Mithridate crudeliſſime interemto agere Arnobium recte obſervavit doctiſſimus Caſaubonus, magnum literarum lumen, & ſingularis pietatis ac probitatis exemplum. Aquilio igitur capto miris modis illuſit Mithridates, tandemque τοῦ ςόματος αὐτοῦ καταχώννυσι χρυσίον, ait Appianus in Mithridaticis; *aurum in os infudit*, ait Plinius lib. XXXIII. cap. III. Ejuſdem meminit M. Tullius de lege Manilia. De Trebonio amplius deliberandum cenſeo.

23. *Sed cruciatoris perpetitur ſævitatem.*] Legendum *ſævitate*, quod alii etiam obſervaverunt.

Pag. 24. *Fanorum conſecratione mactatis.*] Hæc eſt veriſſima lectio è MS. Reg. legebatur antea. *Fanorum conſecrationi aptatis.* Infra:

ſra: *Et quos odiis acrioribus conveniebat à vobis carpi, pulvinaribus, aris, templis, atque alio mactatis cultu.*

24. *Nonne ipſum Herculem magnum.*] Herculem *magnum* appellat proprio epitheto. Virgil. VIII. Æneid.

Forte die ſolemnem illo rex Arcas honorem
Amphithryoniadæ magno, diviſque ferebat.

24. *Sacrificiis, hoſtiis, & ture invitatis incenſo.*] Notant, *indigitatis*. Quid eſt autem, ſi hoc libros perdere non eſt? Sacrificiis igitur Deos invitabant, eoſque etiam in ipſo opere vocabant, *Adeſte*. &c. Virgil.

Te libans Lenææ vocat.

Ture autem ſcriptum in exemplaribus, quomodo ævo illo ſcribebant. Servius ad lib. I. Georg. *Sane tus modo ſine aſpiratione dicimus. Nam antiqui thus dicebant* ἀπὸ τοῦ θύειν, *quod diis placuit* (legendum, *quod diſplicuit*) *Tura enim à tundendo dicta eſſe voluerunt, à glebis tunſis, cum quibus dicitur fluens de arboribus coaleſcere.*

24. *Quem ipſi vos fertis vivum arſiſſe poſt pœnas.*] Videntur hæc verba *poſt pœnas* è præcedenti periodo hunc in locum tranſlata. *Nonne Æſculapium medicaminum repertorem poſt pœnas, & ſupplicia fulminis*, &c. Quæ ſequuntur *in funeſtibus buſticetis* etſi ſunt aperte depravata, defenſores tamen invenire poſſunt. addita particula *bus* è dictione proxime ſequenti. erat igitur *in funeſtis buſticetis.*

24. *Abſciſſum & ſpoliatum viro.*] Harum dictionum acceptiones notæ ſunt pueris, ut de iis plura notare velle hominis ſit nimis otioſi, & chartæ egregrie illudentis.

24. *Et Quirinum eſſe Martium dicitis.*] *Martium* eſſe gloſſema facile crediderim. Et ſane, aut valde fallor, ita res eſt. Nam etſi plura vocabula copulare amat Arnobius, exemplum tamen videtur heic minus idoneum. Solita autem mortuis conſecratis nomina immutari, ne quis eos putaret homines fuiſſe, quod obſervat Lactantius, notum hodie omnibus eſt.

24. *Quæ ab eo profecta in nobis ſunt.*] Proba lectio, quam aſſerimus lib. II.

24. *Et ſine ullius rei dubitationis ambiguo.*] Vacat *rei*. Quare legerim, *& ſine ullius redubitationis ambiguo.* Redubitatio, ut repromiſſio, & ſimilia.

Pag. 25. *Magus fuit, clandeſtinis artibus.*] Nam quia miracula à Chriſto edita, & tot teſtimoniis aſſerta & comprobata negare

non

non poterant, eo confugiebant, ut ea dicerent magica poteſtate fuiſſe ab eo factitata; quod expreſſe objiciebat Celſus Epicureus: qua de re Origenes libro primo: *κατηγορεῖ δ' ἐν τοῖς ἑξῆς καὶ τοῦ σωτῆρος, ὡς γοητείᾳ δυνηθέντος ἃ ἔδοξε παράδοξα πεποιηκέναι.* &c.

25. *Ægyptiorum ex adytis.*] Horrendæ ſunt blaſphemiæ quas adverſus Chriſtum temeraria vocis deſperatione vomebant. Quoniam igitur Chriſtum legerant tranſlatum in Ægyptum ob Herodis furorem, eum dicebant in Ægypto maleficis artibus operatum; atque iis inſtructum in Iudæam remeaſſe ad populares, ibique Dei nomen ſibi arrogaſſe. Hoc ait impuratiſſimus Celſus apud Origenem: *καὶ ὅτι οὗτος διὰ πενίαν εἰς Αἴγυπτον μισθαρνήσας, κἀκεῖ δυνάμεών τινων πειραθεὶς, ἐφ' αἷς Αἰγύπτιοι σεμνύνονται, ἐπανῆλθεν, ἐν ταῖς δυνάμεσι μέγα φρονῶν, καὶ δι' αὐτὰς θεὸν αὑτὸν ἀνηγόρευσεν.*

25. *Angelorum potentium nomina. & remotas furatus eſt diſciplinas.*] *Nomina* dicit, quia in ſuis incantationibus barbara & horrenda Angelorum ac poteſtatum nomina proferebant, quorum vi & virtute res illas magnas & *παραδόξους* fieri exiſtimabant. Et eo ſceleroſa impietas progreſſa erat, ut Deum Abrahami, Iſaaci, & Iacobi ſuis maleficiis immiſcerent: quod cum arte ſimul ad hodiernos maleficos tranſmiſſum. Origenes lib. I. contra Celſum: *ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπᾳδόντων δαίμονας, χρῶνται ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν τῷ, ὁ θεὸς Ἀβραάμ.* Plenius lib. IV. ubi innuit inſuper accepiſſe hoc gentium Magos ab Iudæorum exorciſtis: *σαφὲς δὴ ὅτι καὶ γενεαλογοῦνται Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῶν τριῶν πατέρων, τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἰσαάκ, καὶ τοῦ Ἰακώβ, ὧν τοσοῦτον δύναται τὰ ὀνόματα συναπτόμενα τῇ τοῦ θεοῦ προσηγορίᾳ, ὡς οὐ μόνον τοὺς ἀπὸ τοῦ ἔθνους χρῆσθαι ἐν ταῖς πρὸς θεὸν εὐχαῖς, καὶ ἐν τῷ κατεπᾴδειν δαίμονας, τῷ, ὁ θεὸς Ἀβραάμ, ὁ θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ: ἀλλὰ γὰρ σχεδὸν καὶ πάντας τοὺς τὰ τῶν ἐπῳδῶν καὶ μαγειῶν πραγματευομένους.*

25. *Clandeſtinis artibus omnia illa perfecit.*] Quas heic dicit *clandeſtinas artes*, & *remotas diſciplinas*, appellat alibi ſecretas artes libro II. *Quid illi ſibi volunt ſecretarum artium ritus, quibus affamini neſcio quas poteſtates?* Iul. Firmicus lib. III. cap. VIII. *Si vero in hoc loco in matutino ortu fuerit inventus, ſecretarum quarundam artium magiſtros reddet.* & lib. IV cap. II. *Facit obſcuros, abſconſos, tacitos, & ſecretarum atque illicitarum litterarum conſcios.* Idem *ſecretas ac magicas* dicit ejuſdem libri capite XII. *Faciet quibuſdam religionibus deditos, & ſecretarum ac magicarum artium ſcientes.* capite VIII. lib. III. *abſconſas*

artes appellat; & cap. IX. *abſconſas & illicitas.*

25. *Angelorum potentium.*] Proprie. Salvianus lib. V. *Nam ſuſcipiuntur advenæ; fiunt præjudicio habitationis indigenæ, exemplo quodam illius maleficæ potentis, quæ transferre homines in beſtias dicebatur. Ita & iſti omnes, qui intra fundos divitum recipiuntur, quaſi Circei poculi transfiguratione mutantur.* Ibi *maleficam potentem* appellat Circen. Sic *poteſtas* infra.

23. *Quid dicitis, ô parvuli.*] ὦ νήπιοι.

25. *Quid dicitis, ô parvuli, incomperta vobis & neſcia temerariæ vocis loquacitate garrientes?*] Hæc omnia breviter apud Origenem, ubi eandem calumniam purgat. ἀνήκους ᾖ, κἂν δοκῇ ἀνέλεγκτον εἶναι τὸ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, πῶς ταῦτα ἐποίησε, σαφὲς, ὅτι χριστιανοὶ οὐδεμιᾷ μελέτῃ ἐπῳδῶν χρώμενοι, ἐντυγχάνουσιν: ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἄλλων λόγων πεπιστευμένων κατὰ τὴν θείαν γραφήν.

25. *Magicarum artium ludi.*] Proprie. Tertullianus Apologet. cap. XXIII. *Si multa miracula circulatoriis præſtigiis ludunt.* Sic Magorũ παίγνια Græci dicunt. Irenæus apud Epiphanium, Hæreſi XXXIV. Τὰ γὰρ Ἀναξιλάου παίγνια τῇ τῶν λεγομένων μάγων πανουργίᾳ συμμίξας, δι' αὐτῶν φαντάζων τε καὶ μαγεύων, εἰς ἔκπληξιν τοὺς ὁρῶντάς τε καὶ πειθομένους αὐτῷ περιέβαλεν. Vertit Irenæi vetus interpres: *Anaxilai enim ludicra cum nequitia eorum qui dicuntur magi commiſcens, per hæc virtutes perficere putatur apud eos, qui ſenſum non habent, & à mente ſua exceſſerunt.* Ergo Magorum *ludi* proprie. Q. Curtius lib. VII. *Erat in eo convivio Cobares natione Medus; ſed magicæ artis (ſi modo ars eſt, non vaniſſimi cujuſque ludibrium) magis profeſſione, quam ſcientia celeber.* Sapienter Q. Curtius: & hanc ob cauſſam Magorum παίγνια dicta, & *ludi*, & μαγικὴ κυβεία: ipſi etiam Magi vulgari appellatione *vani* appellati. Sic enim recte apud Capitolinum in M. Antonini Imperatoris & Philoſophi vita: *Et vano cuidam, qui diripiendæ urbis occaſionem cum quibuſdam conſciis requirens, de caprifici arbore in campo Martio concionabundus, ignem lapſurum finemque mundi affore diceret,* &c. Circulatores igitur omnes *vanos* vulgo appellabant.

25. *Sine ulla vi carminum.*] Apulejus Apologia prima: *Sin vero more vulgari, eum iſti proprie Magum exiſtimant, qui communione loquendi cum Diis immortalibus, ad omnia quæ velit incredibilia quadam vi cantaminum polleat.*

25. *Sine ulla aliqua obſervatione ſollicita ſacrorum.*] Nam ſacra quędam à Magis curioſiſſime obſervari ſolita, clara res eſt. Hoſtiæ

F enim

enim cæſæ, maſcula tura incenſa, & ſimilia factitata, de quibus ſcriptores paſſim. Proprie autem Arnobius, *ſine ulla aliqua obſervatione* &c. Nam *obſervatio* in hiſce rebus vox propria. Infra: *Sine ullius ritus obſervatione.* Denique vox iſta ſignificat cautam illam circumſpectionem, quam in ſacris adhibere debemus, ne qua in re titubemus & numen offendamus. Infra lib. VI. *Sequitur ut de ſignis aliquid, ſimulachriſque dicamus: quæ multa arte componitis, & religioſa obſervatione curatis.* & lib. VII. *Aut (ut fieri moris eſt) obſervationis alicujus, & religionis metu, ille caprina abſtinet ſe carne, porcinum alius execratur attactum.* Iul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. VI. *Et omni benevolarum ſtellarum teſtimonio deſtitutus plecti faciet malos, aut ad aram metuendæ religionis obſervationibus immolari.*

25. *Libaminum.*] Optime. Apulejus Mileſ. III. *Tunc decantatis ſpirantibus fibris, litat vario latice. Nunc rore fontano; nunc lacte vaccino, nunc melle montano. Libat & mulſa*, &c.

25. *Aut ſine clavibus reſerare quæ clauſa ſunt.*] Hi ſunt quotidiani circulatorum & vanorum iſtorum ludi. Origenes libro contra Celſum ſecundo; καὶ γόητές τινες ἐπῳδαῖς δεσμοὺς λύουσι, καὶ θύρας ἀνοίγουσιν.

25. *Aut in curriculis equos debilitare.*] Exſtat exemplum hujus poteſtatis apud Hieronymum in Hilarione.

Aliter in edit. noſtrâ. 25. *Aut uxoribus, & liberis alienis inconceſſi amoris flammas, & furiales immittere cupiditates.*] φίλτρα intelligit, & amatoria: quæ ἀγώγιμα quoque fuiſſe appellata non omnibus fortaſſe tironibus notum eſt. Irenæus lib. I. cap. XX. *Exorciſmis & incantationibus utuntur. Amatoria quoque & agogima, & qui dicuntur Paredri, & Oniropompi, & quæcumque ſunt alia parerga apud eos ſtudioſe exercentur.* Epiphanius in Carpocratis hæreſi: ἐπῳδάς τε διαφόρους πρὸς πᾶσαν μηχανὴν ἀφηύρεντο πρὸς φίλτρα, καὶ ἀγώγιμα. Exſtat vox iſta & alibi apud eundem ſcriptorem: item apud Theodoritum in hæreſi Simonis, & alibi. *Chariteſia* quoque dicit Irenæi interpres, quæ Epiphanius ἀγώγιμα. Sic enim in Carpocratis hæreſi: *Artes etiam magicas operantur & ipſi, & incantationes: philtra quoque, & chariteſia, Paredros, Oniropompos, & reliquas malignationes.*

25. *Sed eorum, quos invocant, poteſtate.*] Tertull. Apologet. cap. XXIII. *Si multa miracula circulatoriis præſtigiis ludunt: ſi & ſomnia immittunt habentes ſemel invitatorum Angelorum, & Dæmonum aſſiſtentem ſibi poteſtatem.* Quem in locum plura, ſi Deus volet. Proprie igitur heic *poteſtas.* Denique proprie *poteſtas magica*, quod antea dice-

dicebamus. Apulejus Mileſia III. *Tunc protinus inexpugnabili Magicæ diſciplinæ poteſtate, & cæca numinum coactorum violentia, illa corpora, quorum fumabant ſtridentes capilli, ſpiritum mutuantur humanum.* & Apologia prima: *Nunc, ſi videtur, credamus Aemiliano, ſolere piſces etiam ad Magicas poteſtates adjuvare.* Origenes contra Celſum libro primo: βαρβάρων δὲ τινες ἐπὶ ταῖς παραδόξοις ἐξ ἐπῳδῶν δυνάμεσιν ἐθαυμάσθησαν.

25. *Sine ullius ritus obſervatione, vel lege.*] Propria heic quoq; vox *lex.* Apulejus: *Nam ſi, quod apud plurimos lego, Perſarũ lingua Magus eſt, qui noſtra ſacerdos; quod tandem eſt crimen, ſacerdotem eſſe, & rite noſſe, atque ſcire, atque callere, leges cærimoniarum, fas ſacrorum, jus religionũ?*

25. *Sed auxiliaribus plenum nobis.*] Hæc eſt vetus lectio. Sed non immerito ſuſpicati ſunt ſcriptum fuiſſe *bonis.*

Pag. 26. *Popularibus & quotidianis verbis miſſam.*] Hoc ait propter magorum ſuſurramina vocibus exoticis & barbaris, imo & horrendis concepta: quæ concitata lingua ab iis pronuntiabantur, ita ut auditorum aures ſæpius ferirent tantum, nihil autem iis inſinuarent. Lucianus mortuorum dialogis: ῥῆσίν τινα μακρὰν ἐπιλέγων, ἧς οὐ σφόδρα κατήκουον. ὥσπερ γὰρ οἱ φαῦλοι τῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι κηρύκων, ἐπίτροχόν τι καὶ ἀσφαλὲς (legendum ἀσαφές) ἐφθέγγετο, πλὴν ἀλλ' ἐῴκει γέ τινας ἐπικαλεῖσθαι δαίμονας. μετὰ γοῦν τὴν ἐπῳδὴν τρὶς ἄν μου πρὸς τὸ πρόσωπον ἀποπτύσας, &c. Addit poſtea, παραμιγνὺς ἅμα βαρβαρικά τινα, καὶ ἄσημα ὀνόματα, καὶ πολυσύλλαβα. Idcirco ſcribit Clemens Alexandrinus preces eas exiſtimatas efficaciores, quæ verbis barbaris conciperentur. Clementis verba ſunt Stromate primo: αἱ δὲ πρῶται καὶ γενικαὶ διάλεκτοι, βάρβαροι μέν, φύσει δὲ τὰ ὀνόματα ἔχουσιν. ἐπεὶ καὶ τὰς εὐχὰς ὁμολογοῦσιν οἱ ἄνθρωποι δυνατωτέρας εἶναι τὰς βαρβάρῳ φωνῇ λεγομένας.

26. *Popularibus & quotidianis verbis.*] Apulejus *communia verba* appellat Mileſia prima: *Saga, inquit, & diviniporens cœlum deponere, terram ſuſpendere, fontes durare, montes diluere, manes ſublimare, Deos infimare, ſidera extinguere, Tartarum ipſum illuminare. Oro te, inquam, aulæum Tragicum dimoveto, & ſiparium ſcenicum complicato, & cedo verbis communibus.* Hoc etiam dicebant *humane loqui*, ἀνθρωπίνως λαλεῖν, quod ad Martialem obſervabamus: id eſt, loqui verbis communibus, & quotidianis: quibus contraria ſunt verba omnia ἄσημα καὶ ἀσαφῆ: item elata & ampullata, qualia Tragicorum. B. Hieronymus libro primo contra Iovinianum: *Non eſt contentus noſtro,*

id eſt, humano more loqui: altius quiddam aggreditur. Parturiunt montes: naſcetur ridiculus mus. Cicero libro II. de Divinatione: *ut ſi quis medicus ægroto imperet, ut ſumat, Terrigenam, herbigradam, domiportam, ſanguine caſſam, potius quam hominum more, cochleam.* Sic omnia contra aut præter pervagatam rerum naturam, ut fabulæ, miracula opponũtur τοῖς ἀνθρωπινοις λόγοις. Ariſtophanes in Veſpis:

Μή μοίγε μύθυς, ἀλλὰ τῶν ἀνθρωπίνων
Οἵυς λέγομϑυ μάλιςα τὺς κατ' οἰκίαν.

26. *Membrorum poſſeſſione cedebat.*] Nam *poſſeſſi* & *obſeſſi* dicuntur οἱ ἐνεργύμϑυοι.

26. *Et concordiam colorum commaculatis viſceribus relinquebant.*] *Viſcera* accipit pro toto corpore. Solinus cap. XXII. *Eſſe illic & Panotiorum gentem, quorum aures adeo in effuſam magnitudinem dilatentur, ut viſcerum illis reliqua contegant; nec amiculum aliud ſit, quam ut membra membranis aurium veſtiant.* & cap. XXV. *Regionem partim timent barbari, quibus per artifices plagarum figuras jam inde à pueris variæ animalium effigies incorporantur, inſcriptiſque viſceribus, hominis incremento pigmenti notæ creſcunt.*

26. *Vnus fuit è nobis, cujus ex levi tactu ſtabant profluvia ſanguinis.*] Heic quoque *ex* mutare volunt in *&*. Sed obſervare debuerant, quod obſervabamus antea, particulam iſtam ſæpe πλεονάζειν. Sic autem apud Iul. Firmicum frequentiſſime. Ut lib. III. Matheſ. cap. V. *Et qui ex ferro vulnera frequenter accipiant*, iterum: *Sed ex ferro vulnera frequenter infligit.*

26 *Et immoderatos cohibebant fluores.*] Vocem iſtam frequentare amat Arnobius. Solinus cap. XXXII. *Idque qui percunctari velit tenebris, ineſſe fluori illi æternam facem credat.* & cap. XXXV. *Ferunt alii, quod ventorum flatibus repercuſſus, cum fluorem ſolidæ velocitatis non queat promovere, aquis in arto luctantibus intumeſcat.* & paſſim.

26. *Cujus manus intercutes veternoſæ fugiebant undæ.*] Gloſſæ, *Veternus*, ὕδρωψ.

26. *Centum, aut hoc amplius ſemel una interceſſione ſanabat.*] Infra lib. II. *Aut inhærentem ſpinulam callo una interdictione ſanare.*

26. *Calcabat ponti terga undis ipſis ſtupentibus.*] Zeno Veronenſis ſermone de Iona: *Hoc igitur è profundo clamans ſimiliter Petrus impetravit à Domino, ut profundi maris lubricos ſinus, inſubditaque humanis greſſibus liquidi æquoris terga, quibus viator trepidus abſorbebatur, & perambularet pariter & evaderet.*

26. Pol-

26. *Pollinctorum voluminibus explicari.*] Hæc eſt legio cod. Reg. optima. *Volumina* appellat, quæ alibi *volucra*, *εἰλήματα*.

Pag. 27. *Cujus nomen auditum fugat noxios ſpiritus, ſilentium imponit vatibus.*] Tertull. Apologet. cap. XXIII. *Atquin omnis hæc noſtra in illos dominatio & poteſtas de nominatione Chriſti valet, & de commemoratione eorum, quæ ſibi à Deo per arbitrum Chriſtum imminentia expectant.* Origenes contra Celſum libro primo: καὶ ὁ ἡμέτερος Ἰησοῦς, οὗ τὸ ὄνομα μυρίους ἤδη ἐναργῶς ἑώραται δαίμονας ἐξελάσαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἐνεργῆσαν εἰς ἐκείνους, ἀφ' ὧν ἀπηλάθησαν. Quin ait idem Origenes tantam fuiſſe hujus nominis vim, ut ejus virtute vitioſi homines quandoque dæmonia ejecerint, ſecundum Chriſti prædictionem. Verba Origenis ſunt eodem libro: τοσοῦτον μὲν γε δύναται τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῶν δαιμόνων, ὡς ἐσθ' ὅτε καὶ ὑπὸ φαύλων ὀνομαζόμενον ἀνύειν. ὅπερ διδάσκων Ἰησοῦς ἔλεγε. πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῷ ὀνόματί σου δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ δυνάμεις ἐποιήσαμεν. Nempe his verbis oſtendit Origenes exorciſtarum fidem non fuiſſe neceſſario juſtificantem. Sed obſervat Auguſtinus ipſos planos & circulatores hoc nomine in ſuis incantationibus uſos eſſe. Sic enim ille Tract. VII. in Ioannem. *Fingunt enim ſpiritus mali umbras quaſdam honoris ſibimetipſis, ut ſic decipiunt eos qui ſequuntur Chriſtum. Vſque adeo fratres mei, ut illi ipſi qui ſeducunt per ligaturas, per percantationes, per machinamenta inimici miſceant percantationibus ſuis nomen Chriſti.*

27. *Arrogantium magorum.*] Id eſt, ἀλαζόνων, qui ea promittunt & ſpondent, quæ implere nequeunt. Nam quos Græci appellant ἀλαζόνας, eos Latini *arrogantes* ſæpiſſime verterunt.

27. *Sed majoris licentia poteſtatis.*] id eſt, vi, δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ. Sic enim ἐξουσίαν videntur expreſſiſſe. Paulo poſt: *Ergo illud humanum fuit; aut ex ore ſtercoribus innutrito tale potuit jus dari, talis licentia proficiſci?* Et lib. II. *Vt enim Dii certi certas apud vos habent tutelas, licentias, poteſtates; neque eorum ab aliquo id quod ejus non ſit poteſtatis ac licentiæ poſtulatis.* B. Auguſtinus lib. III. de Civitate Dei, cap. XIII. *Aut fortaſſis Alecto illa infernalis furia, jam eis favente Iunone, plus in illos habuit licentiæ, quam quum ejus precibus contra Æneam fuerat excitata.* Iul. Firmicus lib. II. Matheſ. cap. IV. *Sunt autem infinitæ poteſtatis, & licentiæ; & qui fata hominum poteſtatis ſuæ auctoritate deſignent.* & lib. IV. cap. I. *Ac furioſas mentes, & perditi furoris indignationibus irritatas orationis ſuæ poſſunt licentia mitigare.* Et apud eundem

dem eodem cap. *licentia poteſtatis*, ut heic apud Arnobium. *Magnos, potentes, terribiles, efficaceſque faciat, & qui maximas civitates poteſtatis alicujus licentia ſubjugent.*

27. *Vel exilitatis cujus reperientur & ludi.*] Hæc eſt lectio principis editionis, quam adfirmat MS. Reg. *Ludus* autem eleganter de re facili, & quam ſine labore ullo peragimus. T. Livius lib. XXVIII. *Næ tibi P. Corneli, quum ex alto Africam conſpexeris, ludus & jocus fuiſſe Hiſpania tua videbuntur.* Sic παιδιάν Græci dicunt; & pro re facili ac levi, præ graviori & moleſtiori ægritudine. Æſchylus Prometheo:

--⏑-- ὅς τε σοὶ τὸν νῦν χόλον
παρόντα μόχθων παιδιὰν εἶναι δοκεῖν.

Pag. 28. *Sole ipſo eſt clarius.*] Eleganter Lactantius lib. VII. cap. I. *Qui vero ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati omne ſtudium ſuum ad honores acquirendos contulerunt, nec ſi Solem quidem ipſum geſtemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ* &c.

28. *Quæ humana corpora ſuſtinere neſcio quæ voluit importuna crudelitas.*] Blaſphemum hoc. Quaſi vero mala non proficiſcantur à Deo. Mala pœnæ dico, quibus Deus ſuos ut benigniſſimus pater caſtigat; impios ut juſtiſſimus judex punit. Sed hoc de errore ad lib. II.

28. *Nonnullis adtribuere medicinam.*] Hæc lectio eſt è cod. Reg.

28. *Aut cibum aliquem juſſerunt capi.*] Ita eſt: Dii, quorum in fanis ægri incubabant, certa remedia per ſacerdotes ſuos præſcribebant, καὶ συνέταττον. Hæc enim προςτάγματα à Diis, id eſt, à Dæmonibus profecta, proprie συνταγαί. Hac de re loquitur M. Antoninus Imperator & Philoſophus libro de vita ſua primo: ὁποῖόν ἐστι τὸ λεγόμενον, ὅτι συνέταξεν ὁ Ἀσκληπιὸς τούτῳ ἱππασίαν, ἢ ψυχρολουσίαν ἢ ἀνυποδησίαν.

28. *Quod eſſe non magnum, nec admirationis alicujus ſtupore condignum.*] Infra lib. II. *Interea, ô iſti, qui admiramini, qui ſtupetis doctorum & philoſophiæ ſcita.* Martialis:

Admiror, ſtupeo; nihil eſt te doctius uno.

Stupor eſt ἔκπληξις, καὶ θάμβος.

Pag. 29. *Quum per omnia ſupplices irent templa.*] Quod factum in magna aliqua calamitate publica & privata. Sic enim fore exiſtimabant, ut tandem Deorum aliquem propitium invenirent. Polybius lib. IX. αἱ δὲ γυναῖκες περιπορευόμεναι τοὺς ναούς. &c. Sed hunc ſolum mox proferemus, & ſanabimus.

29. *Quum*

29. *Quum Deorum ante ora proſtrati.*] Infra lib. VI. *Quæque templis in omnibus proſtrati atque humiles adoratis.* Nam procumbebant quandoque humi, & hoc ſchemate ἱκέτδιον. Lucret. lib. V.

Nec pietas ulla eſt velatum ſæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras:
Nec procumbere humi proſtratum, & pandere palmas
Ante Deum delubra.

Cæſar libro II. de bello civili: *Facile erat ex caſtris C. Trebonii, atque ex omnibus locis ſuperioribus proſpicere in urbem, ut omnis juventus, quæ in oppodo remanſerat, omneſque ſuperioris ætatis cum liberis atque uxoribus, publiciſque cuſtodiis, aut ex muro ad cœlum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent, & ante ſimulacra projecti victoriam ab Diis expoſcerent.* Æſchylus in Thebaïde:

Πότερα δῆτ' ἐγὼ ποτὶ
Πέσω βρέτη δαιμόνων;
Ἰὼ μάκαρες εὔεδροι,
Ἀκμάζει βρετέων ἔχεσθαι.

29. *Limina ipſa converrerent oſculis.*] Nempe in cujuſmodi περιστάσεσιν ſtatim quum templa ingrederentur, conſpectis Deorum ſimulachris in ipſo limine ad terram ſeſe profundebant; & ſic ipſi quandoque limini oſculum dabant. Lucanus lib. II.

----- *Cultus matrona priores*
Depoſuit: mœſtaque tenent delubra catervæ.
Hæ lacrymis ſparſere Deos: hæ pectora duro
Afflixere ſolo; laceraſque in limine ſacro
Attonitæ fudere comas.

Hoc eſt, quod ait Artemidorus, σαροῦν τὰ περὶ τῶν νεῶν. Sic enim ille lib. II. cap. XXXIII. ἐκμάσσειν τῶν θεῶν ἀγάλματα, ἢ καθαίρειν, ἢ ἀλείφειν, ἢ σαροῦν τὰ περὶ τῶν νεῶν, καὶ τὰ περὶ τῶν ἀγαλμάτων, ἡμαρτηκέναι τι εἰς αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς θεοὺς σημαίνει. οἶδα δ' ἐγώ τινα ἐπὶ τούτῳ τῷ ὀνείρῳ ἡμαρτηκότα εἰς τοῦτον τὸν θεὸν, οὗ ἐδόκει τὸ ἄγαλμα καθαίρειν. Dicit δὲ περὶ τῶν ἀγαλμάτων: quia ante ſimulacra proſtrati adorabant, & ſupplicabant; quod docebamus modo. Quod quidem mulieribus quaſi proprie aſſignatum. Hæ enim proſtratæ ante ſimulacra crinibus paſſis ſolum verrebant. Claudianus in laude Serenæ:

Numinibus, votiſque vacas, & ſupplice crine
Verris humum.

Polybius lib. IX. διόπερ οἱ μὲν ἄνδρες τὰ τείχη περικατελάμβανον, καὶ τοὺς

τόπο-

τῆς πόλεως ἐπικαίρους τόπους: αἱ δὲ γυναῖκες περιπορευόμεναι τοὺς ναοὺς, ἱκέτευον τοὺς θεοὺς, πλύνουσαι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη. τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἔθος ἐστὶ ποιεῖν, ὅταν τις ὁλοσχερὴς τὴν πατρίδα καταλαμβάνῃ κίνδυνος. Neque legendum *τοῦτο γὰρ αὐταῖς ἔθος*, quod vult eruditiſſimus vir. Hęc enim pertinent ad priorem partem, *διόπερ οἱ μὲν ἄνδρες*. Sed, aut fallor, aut hic locus graviori aliquo vulnere deformatus eſt. Nec enim ſatis video, quid ſit *πλύνειν ταῖς κόμαις τὰ ἐδάφη*. Locum igitur imperfectum exiſtimo, eumque ita concipiendum puto. *ἱκέτευον τοὺς θεοὺς πλύνουσαι .... ταῖς κόμαις τὰ ἐδάφη*. Et tale quid ſuſpicor ſcripſiſſe Polybium, *πλύνουσαι τὰ τούτων ἀγάλματα, καὶ σαίρουσαι ταῖς κόμαις τὰ ἐδάφη*. Nempe *πλύνουσαι τὰ τούτων ἀγάλματα*, ut apud Lucanum loco antea citato, *Hæ lacrymis ſparſere Deos*. Apulejus Mileſia VI. *Tunc Pſyche pedes ejus advoluta, & uberi fletu rigans Deæ veſtigia, humumque verrens crinibus ſuis*. Nempe in omnibus anguſtiis adoraturæ crines ſolvebant: quare humi procumbentes poſtea, humum crinibus verrebant. Ovid. III. Faſtorum:

Si qua tamen gravida eſt, reſoluto crine precetur,
Vt ſolvat partus molliter ipſa ſuos.

Et lib. IV.

Summiſſoque genu vultus in imagine Divæ
Fixit: & hos edit voce jacente ſonos.

Et eleg. III. lib. I. Triſt.

Illa etiam ante Lares ſparſis proſtrata capillis,
Contigit exſtructos ore tremente focos.

Quod etiam legimus à Chriſtianis mulieribus in litaniis & proceſſionibus factitatum. Gregorius Turonenſis lib. III. cap. XXIX. *At illi in tanta humilitate ad Deum converſi ſunt, ut induti ciliciis, abſtinentes à cibis & poculis, cum tunica B. Vincentii martyris, muros civitatis pſallendo circuirent: Mulieres quoque amictæ nigris palliis, diſſoluta cæſarie, ſuperpoſito cinere, ut eas putares virorum funeribus deſervire, plangendo ſequebantur*. Neque tamen ſolis in rebus artis crines ſolvebant adoraturæ mulieres (ne quem obſervatio noſtra in fraudem impellat) ſed aliquando etiam in re læta, & ſolemni atque accurata religione. Tibullus:

Et mea votivas perſolvens Delia noctes,
Ante ſacras lino tecta fores ſedeat.
Biſque die reſoluta comas tibi dicere laudes
Inſignis turba debeat in Pharia.

29. *Limina ipſa converterent oſculis.*] Quod etſi paulo abjectius videtur, & parum generoſum, factum tamen à Romanis in magnis rerum difficultatibus. Obſervat hoc Polybius lib. III. ubi deſcribit ſtatum Romanæ civitatis, pugnæ Cannenſis eventum exſpectantis. πάντα δὲ ἦν τὰ παρ' αὐτοῖς λόγια πᾶσι τότε διὰ στόματος. σημείων δὲ καὶ τεράτων πᾶν μὲν ἱερὸν, πᾶσα δὲ ἦν οἰκία πλήρης. ἐξ ὧν εὐχαὶ καὶ θυσίαι, καὶ θεῶν ἱκετηρίαι, καὶ δεήσεις ἐπεῖχον τὴν πόλιν. δεινοὶ γὰρ ἐν ταῖς περιστάσεσιν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ θεοὺς ἐξιλάσκεσθαι καὶ ἀνθρώπους, καὶ μηδὲν ἀπρεπὲς, μηδ' ἀγεννὲς ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς ἡγεῖσθαι τῶν περὶ ταῦτα συντελουμένων.

Tantæ adeo quum res trepidæ reverentia Divum
Naſcitur, & raræ fumant felicibus aræ.

ait Silius Italicus.

29. *Et invitarent miſerrimis votis.*] Nempe quando vires humanæ deficiunt, nec eſt ulla ſpes ſalutis, tunc ad vota confugiunt homines. Hinc M. Tullius lib. V. Tuſcul. quæſt. *Sin autem virtus ſubjecta ſub varios, incertoſque caſus famula Fortunæ eſt: nec tantarum virium eſt, ut ſe ipſa tueatur, vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad ſpem bene vivendi, quam vota facienda videatur.*

29. *Et pietatis expectatione triverunt.*] Id eſt, pietatem ac miſericordiam Deorum expectantes. Sic enim *pietas* non ſolum apud inferioris ævi ſcriptores; ſed etiam apud alios. Hinc Antoninus Imperator *Pius* appellatus, quod natura clementiſſimus eſſet, inquit Spartianus. Atque hæc appellatio ad alios poſtea Imperatores derivata. Quare Themiſtius Euphrades Orat. IX. Auguſtos ait appellatos εὐσεβεῖς, id eſt, φιλανθρώπους. Sic Pii appellationem expreſſit. Illius ſcriptoris verba ſunt: οὐ γάρ ἐστι χειρῶν ἔργον φιλανθρωπία: ἀλλὰ μόνης τῆς γνώμης τὴν ὀργὴν ἀφεῖναι κυρίως. καὶ οὐ μόνος Πλάτων πρῶτος, ὡς ἔοικε, λόγῳ μὲν ἀπεικάζει τοὺς βασιλέας, θυμῷ δὲ τοὺς στρατιώτας; ἀλλὰ προλαβοῦσα ἡ Ῥωμαίων φωνὴ, καὶ ὁ θεσμὸς τῆς πολιτείας τὴν ἑκατέροις πρέπουσαν ἀρετὴν ταῖς ἐπικλήσεσιν ἐνεδείξατο, ὑμᾶς μὲν εὐσεβεῖς καὶ φιλανθρώπους προσαγορεύων, τοὺς στρατιώτας δὲ ἐξ ἀνδρίας μόνης τὰς ἐπωνυμίας νομοθετήσας. *Pius* igitur, clemens: & *pietas*, clementia, etiam apud politos ſcriptores. Claudianus Panegyri de IV. Conſul. Honorii:

--- *Mitis precibus, pietatis abundans:*
Pœnæ parcus erat.

Et:

Sis pius in primis: Nam cum vincamur in omni
Munere: ſola Deos æquat clementia nobis.

29. *Cum naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat non voluntatis, ſed judicationis electio.*] Hoc ait Arnobius; Nos infirmitate humana peccare; nec voluntatis, ſed judicationis electione; quia re vera nolumus malum nec eligimus; ſed id bonum judicamus naturali cæcitate, quod tamen reapſe malum eſt; quæ fuit nonnullorum ſententia, quam confutat Ariſtoteles libro Nicomacheorum tertio. Et falſiſſimum ſane eſt, nos peccare non voluntatis electione, ſed ſola judicii cæcitate: quam ſententiam è Platonicorum ſchola hauſerat Arnobius in Chriſtiana doctrina nondum ſatis tritus. Lactantius lib. v. cap. xiv. *Itaque dicunt eos, qui mali videantur, non ſua ſponte peccare: nec mala potius eligere; ſed bonorum ſpecie lapſos incidere in mala, dum bonorum ac malorum diſcrimen ignorant.* Hanc autem ſententiam defendit acerrime Arrianus Diſſert. Epicteti locis compluribus: & præcipue lib. I. cap. xxvII. Totum enim caput in hoc argumento occupatur.

29. *Hoc eſt in medio ponere, & dubitabile quod aſſeras facere.*] Id eſt, ad diſcutiendum proponere tanquam nondum ſatis certum, & deliberatum. Atque hoc loquendi genus è Græcorum myrotheciis promtum. Herodotus Muſa vII. ἵνα ᾗ μὴ ἰδιοβȣλεύειν ὑμῖν δοκέω, τίθημι τὸ πρῆγμα εἰς μέσον, γνώμην κελεύων ὑμέων τὸν βȣλόμενον ἀποφαίνεσθαι. Sic *in medio relinquere* eſt indefinitum relinquere. B. Auguſtinus lib. III. de Civit. Dei, cap. Iv. *Sed utrum potuerit Venus ex concubitu Anchiſæ Æneam parere, vel Mars ex Sylviæ concubitu filiæ Numitoris Romulum gignere in medio relinquamus. Nam pæne talis quæſtio etiam de ſcripturis noſtris oritur: qua quæritur, utrum prævaricatores Angeli cum filiabus hominum concubuerint.* Capitolinus in vita Veri ſub finem: *Quod nos non in medio relinquimus; ſed totum purgatum, confutatumque reſpuimus.*

29. *Non meriti cauſa.*] Nihil mutandum eſt. Nam *meritum* ita uſurpat Arnobius frequentiſſime pro eo quod vulgo dicimus *demeritum*. Et ſane *mereri* medium verbum eſt. Infra: *Quodnam (quæſo) ob meritum? dicite. Cujus ob peccati culpam? Quid ab eo commiſſum eſt?* Et ſupra: *Si enim nos ſumus in cauſa, & in noſtri criminis meritum excogitatæ ſunt hæ peſtes.* Solinus cap. I. *Valerium denique Soranum, quod contra interdictum eloqui id auſus foret, ob meritum profanæ vocis neci datum.* Cyprianus ad Demetrianum: *Utique quando*

ea

ea fiunt, quæ iram Dei indignantis oſtendunt, non propter nos fiunt, à quibus Deus colitur; ſed delictis, & meritis veſtris irrogantur, à quibus Deus omnino nec quæritur, nec timetur. Lactantius lib. VI. cap. XX. *Nam hominem, quamvis ob merita damnatum in conſpectu ſuo jugulari pro voluptate computat.*

Pag. 30. *Facere ſui nominis cum affectione permiſit.*] Si quid mutandum eſt, legerim, *cum adjectione. permiſit* autem, id eſt, poteſtatem ac facultatem attribuit. Sic ſupra hoc verbo uſus eſt: *Qui profundas ejus atque inenarrabiles altitudines (quantum noſtra quivit mediocritas capere,) & intelligere permiſit & docuit.* Infra: *Permittant uni ex populo in officium ſermonis dandi ora coarticulare mutorum.* & alibi.

30. *Divinique operis arrogatores.*] Hæc eſt lectio vetus: nec diſplicet quod inde efficiunt *arogatores*, pro *abrogatores*, more antiquo.

30. *Sub eorum portantes & illi ſe caſibus.*] Vulnus heic altum eſt & impreſſum, quod ſaltem ex parte curabo. legendum igitur credo pro portantes, *rotantes.* Verbum eſt hac in re proprium: ut apud Minutium Felicem, & alios. Pro *caſibus* autem quid ſubſtituendum ſit, non ſcio liquido. Et fortaſſe nihil mutandum eſt: poteſtque vulgata lectio explicari. Si quid tamen mutare oporteret, ſcriberem *incurſibus.* Eſt enim dictio ad hanc rem accommodata. Lactant. lib. IV. cap. XXVII. *Denique ſi conſtituatur in medio & is, quem conſtat incurſum Dæmonis perpeti.*

30. *Sanitati & conſtantiæ reddiderunt.*] Proprie omnino. Nam furioſi & poſſeſſi de ſtatu ſuo dejiciuntur, & diverſis incurſibus rotantur. *Conſtantia* igitur quando in ſtatu noſtro permanemus. Gloſſæ, *Conſtans*, σταθερός, εὐσταθής. Lactantius libro IV. cap. XXVII. *Hominumque mentes motas, & malis incurſibus furiatas, in ſenſus priſtinos reponebat.*

30. *Et recuſantia perpeti ſanitatem.*] Id eſt, deſperata, ἀπεγνωσμένα. Sic enim verbum Græcum exprimere voluit.

30. *Continuato frænavit à paſtu.*] Quare ſcribit Artemidorus, morbum videri beſtiam, propter hæc morborum genera ſcil. à quibus humana corpora depaſcuntur. lib. II. Oneirocrit. cap XII. ὅταν ᾖ ἀπειλῇ ἢ ἀγριαίνηται ὁ λέων, φόβον τε ἐπάγει, καὶ νόσον μαντεύεται. ἔοικε γὰρ ἡ νόσος θηρίῳ.

30. *Circumſcriptis evaginationibus coegerunt.*] Hęc lectio eſt è MS. Reg. ſane optima. Eſt enim ad formam antiquam, ut optime notavit antea Meurſius.

 30. *In-*

30. *Interemptos revocavit ad vitam.*] Non occiſos, & vi aliena confectos; ſed ſimpliciter è medio ſublatos. Nam hoc interimere, è rebus humanis aliquem omnino tollere. *Emere* enim olim auferre, & nota vis particulæ *inter* in his compoſitionibus, notata ab accuratiſſ. Grammatico Ælio Donato. *Interemti* igitur, qui ſæpius *exemti* ſimpliciter. Solinus cap. XVI. *Contraverſum læta ſunt funera, adeo ut exemptos gaudiis proſequantur.*

30. *Et ab tumulis remeare defunctos exequiarum converſione.*] Zeno Veronenſis ſermone de ſpe, fide, & charitate: *Mortuoſque ſæpe ipſos à ſepulchris cum ſuis ſibi exequiis reverti juſſerunt: ut omnes mirarentur fieri lachrymas gaudii, quæ nunc fuerant orbitatis.*

Pag. 31. *Sed ut pullulare dubiam papulam.*] Hæc eſt lectio vetus, unde fecerunt, *ſed ut puſulam, reduviam, papulam.*

31. *Tale potuit jus dari.*] *Ius* pro potentia & licentia apud Arnobium. Infra: *Atqui utinam cuncta referri in ſcripta potuiſſent, vel quæ ab ipſo geſta ſunt, vel quæ ab ejus præconibus pari jure & potentia terminata.* Sic apud Iuriſconſultos.

31. *Vt poteris eſſet una, & ipſius qui operaretur, qualitas.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua ediderat Gelenius, *ut potens eſſet una.* Melius alii in editione Ful. Urſini, *ut operis eſſet una.*

31. *Age nunc veniat quis ſuper igneam Zonam Magus interiore ab orbe Zoroaſtres.*] Totus hic locus vitio laborat. Nam hæc verba quid ſibi volunt? *ſuper igneam zonam.* interpretamenti vice adjecta iſtorum, *interiore ab orbe*: nihilominus tamen ex antiqua lectione eruta. Exiſtimo enim Azonacis factam eſſe mentionem, quem Zoroaſtris fuiſſe præceptorem Hermippus tradidit, ut docet Plinius. Sic igitur conceperim hunc locum: *Age nunc veniat quis Azonaces Magus interiore ab orbe; Hermippo ut aſſentiamur auctori Bactrianus & ille conveniat*, &c. De Azonace loqui Arnobium ſane dubium mihi nullum eſt. Plinius libro XXX. cap. I. *Hermippus qui de tota ea re diligentiſſime ſcripſit, & vicies centum millia verſuum à Zoroaſtre condita, indicibus quoque voluminum ejus poſitis explanavit, præceptorem, à quo inſtitutum diceret, tradidit Azonacem.* Per Bactrianum autem, Zoroaſtrem intelligit: unde fortaſſe notaverat ad oram libri ſui aliquis *Zoroaſtres*; quæ lectio poſtea textui inſerta, ſed alieno loco. *Quis Azonaces* autem phraſi Arnobiana, de qua dicimus alibi. Sic *Socrates aliquis* apud Tertullianum: & ſimilia.

31. *Armenius Zoſtriani nepos.*] Hæc eſt lectio non ſolum veteris editio-

editionis: ſed etiam MS. Reg. Placet tamen quod ſubſtituunt, *Oſtanis.*

31. *Apollonius, Damigero, & Dardanus.*] De his Tertullianus de anima, & Apulejus in Apologia.

31. *Velus, Iulianus.* De his habeo quod dicam nihil. Eruditiſſ. Mercerus acerrimi judicii vir legendum exiſtimat, *Nilus, Vulcanus*, de quibus Diogenes Laërtius in operis proœmio. Αἰγυπτίυ μὲν γὰρ Νείλυ γενέσθαι παῖδα Ἥφαιστον, ὃν ἄρξαι φιλοσοφίας.

31. *In officium ſermonis dandi*] Sermonem dare dicit Arnobius loquutione rara: ſed non impropria Nam *dare* ſimpliciter pro ſermonem dare. Non opus ergo eſt reſcribere, *in officium ſermocinandi.*

Pag. 32. *Quidquid virium continet fremor ille verborum, atque adjunctæ carminum neceſſitates.*] *Fremorem verborum* appellat proprie Arnobius, quod *murmur magicum*, & *ſuſurrum magicum* alii. *Stridorem magicum* dicit Tibullus:

Iam ciet infernas magico ſtridore catervas.

Nempe quia magica illa carmina brevius & concitatius proferebantur, ſummiſque tantum labris. Hinc Apuleius: *Igitur & occulta non minus, quam tetra & horribilis, plerumque noctibus vigilata, & tenebris abſtruſa, & arbitris ſolitaria, & carminibus murmurata.* inde & Græci ψιθύρυς ac ψιθυρισμὺς dicunt. Quare Theophilus hæc ita convertit; Inſtitut. de Iudic. pub. §. v. *Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odioſis, tam venenis, quam ſuſurris magicis homines occiderint.* Vertit, μαγικοῖς ψιθυρισμοῖς ἤτι ἐπαοιδαῖς. Heliodorus lib. IV. in expiatione morbi magica καὶ τόν τε λιβανωτὸν ἐθυμίων, καὶ ἵνα δῆθεν ψιθυροῖς τοῖς χείλεσι καλὰ ξάμενος. Quare Iamblicus carmina illa & ſuſurramina appellat μελίσματα ἄνευ λέξεως. Sic enim ille lib. I. de vita Pythagoræ, cap. XXV. ubi docuit Pythagoram, & ejus ſectatores Muſicam exiſtimaſſe μεγάλα συμβάλλεσθαι πρὸς ὑγιείαν, addit tandem ſub finem capitis: ἔστι δὲ καὶ ὅτε ἄνευ λέξεως μελισμάτων ὅπυτε καὶ πάθη, καὶ νοσήματά τινα ἀφυγίαζον, ὡς φασὶν, ἐπᾴδοντες ὡς ἀληθῶς. καὶ εἰκὸς ἐντεῦθέν ποτε τοὔνομα τῦτο εἰς μέσον παρεληλυθέναι τῆς ἐπῳδῆς. Id eſt: *Aliquando etiam abſque dictione, modulorum quorundam cantillatione paſſiones & morbos quoſdam ſanabant, re vera incantantes. Et veriſimile eſt nomen hoc* ἐπῳδὴ *inde uſitari cœptum.* Sic enim explicandus hic locus, & legendum, ἔστι δὲ καὶ ὅτε ἄνευ λέξεως μελισμάτων ἐπῳδῇ, καὶ πάθη. καὶ &c.

 32. Non

31. *Non interdicimus, colligant.*] Nimis pro imperio, *interdicimus*. Malim igitur *intercedimus*, id eſt prohibemus: quo verbo utitur Arnobius & alibi non ſemel. Tranſlatum à Tribunorum, & aliorum interceſſionibus, quorum intercedentium vox erat, *Veto*, aut, *Prohibeo*. Tit. Livius lib. VI. *Iamque fruſtra ſæpe concilio advocato, quum pro antiquatis rogationes eſſent; Bene habet, inquit Sextius: quandoquidem tantum interceſſionem pollere placet. Iſto ipſo telo tutabimur plebem. Agite dum, Comitia indicite, Patres, tribunis militum creandis. Faxo ne juvet vox iſta, Veto, qua nunc concinentes collegas noſtros tam læti auditis.*

32. *Nihil fraudis delituit in Chriſto, derideatis licet.*] Hæc eſt lectio veriſſima, quam ſuppeditavit MS. Reg.

32. *Et merito exutus à corpore.*] Hæc non ſatis plana. Neque abſurda Stewechii conjectura, *at emerito exutus à corpore,* id eſt, vita functo. Legi etiam poſſet, *donec iſto exutus à corpore.*

Pag. 33. *Nunquam rebus ejuſmodi credulitatis ſuæ commodarent aſſenſum.*] Afri utuntur ſæpiſſime præterito imperfecto, pro pluſquam perfecto, ut loquuntur Grammatici. Extat hæc ἐναλλαγὴ apud Arnobium & Tertullianum locis compluribus: quin & apud antiquos ſcriptores, ut apud Plautum non raro. Hinc igitur Auguſtini celebre dictum illud: *Non crederem Euangelio, niſi me Eccleſiæ commoveret auctoritas.* Id eſt, non crediſſem, tum quum eram Manichæus. Sic hoc loco *commodarent* pro *commodaſſent*.

33. *Vſq; adeo fuiſſe vanos, mendaces.*] Hæc eadē copulat Virgilius:

----- Nec ſi miſerum Fortuna Sinonem
Finxit: vanum etiam mendacemque improba finget.

Vani autem quinam proprie dicantur docet A. Gellius lib. XVIII. cap. IV. *Nos autem poſtea ex Apollinari didicimus, Vanos proprie dici, non ut vulgus diceret, deſipientes aut hebetes, aut ineptos; ſed, ut veterum doctiſſimi dixiſſent, mendaces & infidos, & levia inaniaque pro gravibus & veris aſtutiſſime componentes.* Neque ſatis plane Gellius: Vani enim ſæpius, qui morbo quodam, & *ingenita mentiendi voluptate* (ut ait Tertull. Apologet. cap. VII.) mentiuntur; quam qui mendacia aſtute componunt: etſi neque his omnino ars ſua deeſt. Sed quia ſine propoſito mentiuntur, ſunt ſæpius *vani*, leves, inconſiderati, ac ſimplices. Saluſtius in conjuratione Catilinæ, ubi Q. Curii ἦθος deſcribit: *Huic homini non minor vanitas, quam audacia inerat: neque reticere quæ audierat; neque ſuamet ipſe ſcelera occultare; prorſus neque dicere, neque facere quidquam penſi habebat.* Vani denique ſunt,

qui Græcis dicuntur μάταιοι· quia μάτίω, & Genio ſuo tantum morem gerentes mentiuntur. Ariſtoteles IV. Nicomach. cap. VII. ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος μηδενὸς ἕνεκα, φαύλῳ μὲν ἔοικεν. οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει. μάταιος δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός. Atque hi profecto tales ſunt, quales heic ait Arnobius fore rerum à Chriſto geſtarum teſtes, ſi res ab iis narratæ falſæ eſſent. Tales etiam deſcribit φιλοψευδεῖς ſuos Lucianus. Quibus ſcilicet mendacium ὄψον: quomodo eleganter ait Pindarus κακαγορίαν ὄψον εἶναι κακαγόροις. Tales ſunt etiam plani quidam, qui nullius lucri cauſa, ſed ut ſtolidæ credulitati imponant modo, mendacia comminiſcuntur; quod obſervabat Celſus Epicureus, contra quem ſcripſit Origenes; vere quidem φιλικῶς: ſed ſceleratiſſime ὑποθετικῶς. πόσοι δὲ ἄλλοι τοιαῦτα τερατεύονται, πειθοῦς ἕνεκα τῶν εὐήθως ἀκουόντων ἐνεργολαβοῦντες τῇ πλάνῃ;

33. *Vt puerili aſſertione firmarent.*] legendum *aut puerili* &c. quę lectio ab aliis notatur.

33. *Et in pericula capitis immittere ſe ſponte temeraria deſperatione voluerunt.*] Temerariam deſperationem appellat hic ἀπόνοιαν: qua quis ſe in præſentia pericula immittit. Sic ἀπονενοημένον deſcribit auctor orationum contra Ariſtogitonem: ὁ γὰρ ἀπονενοημένος ἅπας αὐτὸν μὲν προαιρεῖται, καὶ τὴν ἐκ λογισμοῦ σωτηρίαν: ἐκ δὲ τοῦ παραδόξου, καὶ τοῦ παραλόγου, ἐὰν ἄρα σωθῇ, σώζεται. De temeraria deſperatione plura ad librum VI.

33. *Et execrabili haberentur in nomine.*] Nonnulli legendum exiſtimant, *in omine*: nempe quia infauſti habiti Chriſtiani. Sed hac ipſa de cauſa vulgata lectio retinenda erat: ut ſignificetur ſcilicet ipſum nomen Chriſtianum infauſtum fuiſſe, & execrabile. Supra: *Quid ut ominis peſſimi noſtri nominis inhorreſcitis mentione?* Hoc autem *execrabile nomen.* Gloſſ. *Execramur*, καταρώμεθα, ἀποτρωπιαζόμεθα, βδελυττόμεθα. Item: *Execrat*: ἀπαγορεύει, ἀφελπίζει, ἀπεύχεται, καταρᾶται. Quid ſit ἀφελπίζει, nemo, opinor, divinaverit. Sane legendum ἀφιερίζει. Execrabiles igitur erant, quos arcebant ſacris, tanquam impios, pollutos, & magno aliquo ſcelere impiatos: quos ſi reſtituebant, *reſecrare* eos dicebantur. Æmilius Probus in Alcibiade: *Iidemque illi Eumolpidæ ac Ceryces rurſus reſacrare ſunt coacti, qui eum devoverant; pilaque illa, in quibus devotio fuerat ſcripta, in mare præcipitata.* Execrabiles igitur erant quicunque à ſacris arcebantur, quales ἐναγεῖς apud Græcos, qui εἴργοντο χερνίβων, σπονδῶν,

δῶν, κερατήρων, ἀγοραῖς, ut alibi pluribus oſtendimus: & qui diris publice devovebantur, κατάρατοι: quales Chriſtiani habiti. Nam κατάρατοι quonam haberentur in numero, quibuſque imprecationibus defigerentur docet quicunque auctor eſt orationum contra Ariſtogitonem: ὁ τρισκατάρατος, ὁ κοινὸς ἐχθρὸς, ὁ πᾶσι δυσμενὴς, ὅτῳ μήτε γῆ κάρπον φέροι, μήτ᾽ ἀποθανόντα δέξαιτο. Sane Chriſtiani hoſtes publici, κοινοὶ ἐχθροὶ, καὶ πᾶσι δυσμενεῖς habiti: & idcirco exterminatione condigni exiſtimati. Quod ait, μήτ᾽ ἀποθανόντα δέξαιτο, imprecationis ſumma eſt. Neque enim vivus ſolum omnibus devotus: ſed & vita functus. Tales Chriſtiani: quos *de requie ſepulturæ, de aſylo quodam mortis jam alios, nec totos avellebant, diſſipabant, diſtrahebant*, ait Tertullianus Apologet. cap. XXXVII.

33. *Beneficia patris munerandis animis, hominibuſque portabant.*] Hic locus eſt egregie depravatus. Edidit Gelenius, *& munera Dis hominibuſque portabant*. Carrio: *& munera ſanandis animis, hominibuſque portabant.* Alii: *munerandis ſeminis hominibuſque.* Adjice ſis, *beneficia patris, munera mundi terminos aduſque portabant.*

Pag. 34. *Sed ab indoctis hominibus & rudibus.*] Fuit hæc ſcripturæ criminatio à Gentibus paſſim inculcata, atque eodem modo à Chriſtianis ſcriptoribus repulſa: ut à Clemente Alexandrino in Protreptico: à Lactantio lib. III. cap. I. & ab aliis.

Pag. 35. *Nunquam enim veritas ſectata eſt fucum.*] Clemens Alexandrinus: γραφαὶ δὲ αἱ θεῖαι, καὶ πολιτεῖαι σώφρονες, σύντομοι σωτηρίας ὁδοί: γυμναὶ κομμωτικῆς, καὶ τῆς ἐκτὸς καλλιφωνίας, καὶ στωμυλίας, καὶ κολακείας ὑπάρχουσαι.

35. *Quibus capi conſueti ſunt audientes.*] εἰώθασιν.

35. *Puerilis ſane & anguſti pectoris reprehenſio.*] Anguſtum pectus appellat μικρόψυχον, & veluti μικρολόγον. Sic *anguſtus animus* μικροπρεπής apud Zenonem Veronenſem ſermone de duplici tentationum ſpecie: *Anguſtus animus, & parum putans eſſe quod naſcitur, cuivis abundantiæ deeſſe aliquid computans: tum deinde inhumanum propoſitum impartiendi cuiquam cauſam nullam idoneam putans.*

35. *Qui voluptatum deliniamenta quærentes.*] pro, *delinimenta.* Sed hæc erat lectio vetus. Probo poſtea, *omne ſuum ſtudium*, pro, *omnes unum ſtudium.*

Pag. 36. *Trivialem ſtudio humilitatem ſequutos.*] Id eſt, conſulto. Solinus cap. XXXV. *Hi delphines crocodilos ſtudio eliciunt ad natandum, demerſique aſtu fraudulento tenera ventrium ſubternatantes ſecant, & interimunt.*

36. *Ne corrumperent ſcilicet gravitatis rigorem.*] Clemens Alexandrinus Stromate primo: εὐτελῆ γὰρ οὐ μόνον δίαιταν, ἀλλὰ καὶ λόγον ἀσκητέον ἀπέριττον, καὶ ἀπερίεργον τῷ τὸν ἀληθῆ βίον ἐπανῃρημένῳ, εἴγε τὴν τρυφὴν ὡς δολερὰν τε καὶ ἄσωτον παραιτούμεθα. &c. Plura vide ſis ibidem in hanc ſententiam. Tractat autem hoc argumentum ex profeſſo Seneca quibuſdam epiſtolis.

36. *Et ſophiſtica ſe potius oſtentatione jactarent.*] Sophiſtas appellabant eo ævo eos præcipue, qui literas humaniores tractabant, & in rhetoricis, ac poeticis, denique in ſermonis cura, & floſculis elegantiæ colligendis ſtudium ſuum occupabant; quæ erant Rhetorum & Grammaticorum præcipuæ partes. Clemens Alexandrinus Stromate primo: κύριος γὰρ μόνος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. σοφοὺς δήπου τοὺς σοφιστὰς τοὺς περὶ τὰς λέξεις, καὶ τὰς τέχνας περιττοὺς καλούσης τῆς γραφῆς. ὅθεν οἱ Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ τοὺς περὶ ὁτιοῦν πολυπράγμονας, σοφοὺς ἅμα καὶ σοφιστὰς ὁμωνύμως κεκλήκασι.

36. *Et tamen, ô iſti, qui pollutas res noſtras vitiorum criminamini fœditate.*] Hic locus erat antea imperfectus. addita quæ deerat vox è MS. Reg.

36. *Nonne aliud hac utria, aliud dicitis hos utres?*] Veriſſima eſt doctiſſimi Lipſii conjectura, *nonne aliubi hac utria, aliubi* &c.

36. *Fretus & fretum.*] Hac de re plura proferuntur exempla à Nonio. Sed quod ibi è Lucilio proponitur, *cœli nomine, & ſalis fretus*, legerim, *cœli lumen, & ſali fretus*. Ita ſignificabat Lucilius dici eleganter *cœli lumen*, pro cœlo, & *ſali fretum* pro ſalo.

36. *Hoc pane, & hic panis.*] Plautus in Curculione: *Hæc ſunt ventris ſtabilimenta, pane, & aſſa bubula.* Vide Nonium.

36. *Et candelaber.*] Vide ſis Nonium.

Pag. 37. *Quamvis Epicandeos omnes.* Hæc eſt lectio vetus, pro *Epicados*, ut eſt è Suetonio notum. Cetera Grammaticorum nomina ex A. Gellio, Priſciano & aliis nota ſunt. Eleganter autem numero plurali utitur. Sic Timocles apud Athenæum libro ſexto, ubi Tragœdiæ dotes commendat:

Ὀφθαλμιᾷ τις; εἰσὶ Φινεῖδαι τυφλοί.

Phinidem dicit pro Phineo, ut Scipiades dicitur pro Scipione: & Φινεῖδαι pro Φινείδης. quare in hac lectione nihil difficultatis eſt.

37. *Quod oculorum ſuſciperet injectum*] τὴν ἐπίβλεψιν. Nam vocem Græcam exprimere voluit Arnobius. Ex iis autem quæ hic

proponit, manifeſtum eſt myſterium τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ χριστοῦ ei nondum fuiſſe ſatis cognitum. Præcipuam enim cauſſam omittit, nempe oportuiſſe ut verus homo pro hominibus ſatisfaceret.

37. *Latenter, involuta, &*] Scripſerat Arnobius, *latentes, involuta* &c. Hæc enim ita disjungere amat.

37. *Et prius te formares ad non credendi frontem.*] Ad obſtinationem pæne impudentem. Dixiſſet tamen clarius, *& prius tuam formares ad non credendum frontem.* Ac potius etiam *firmares*, quam *formares*: ut dicimus *frontem durare.*

Pag. 38. *Si quo tempore Sibylla præſaga, oracula.*] Mutavit veterem lectionem Ful. Urſinus, *ſi quo tempore Sibylla præſagia, oracula* &c. Atqui quin hæc ſit veriſſima lectio nullus dubito. Iam enim obſervavimus ſæpius plura ab Arnobio ſynonyma copulari ad hoc exemplum. Quas autem adfert hoc loco ſimilitudines Arnobius, eæ profecto periculoſæ ſunt. Nam natura δαιμονιώδης, qua Sibylla afflata promebat oracula, erat natura ſeparata, & conſtituebat plane aliud ὑφιστάμενον. At Chriſti perſona naturam humanam ita aſſumſit, ut unione quadam plane mirabili facta ſit una ὑπόστασις: οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης, διὰ τὴν ἕνωσιν: σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον, καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, ut definit Chalcedonenſe Concilium. Divinitas tamen paſſa non eſt, nec mortua: ſed Deus paſſus eſt, & acquiſivit ſibi Eccleſiam ſanguine ſuo. 1. Corinth. cap. 11. Actor. xx. verſ. 28. quod dicitur propter artiſſimam naturarũ unionem.

38. *Aſſumpſit igitur hominis formam.*] Cauſas τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ χριστοῦ enumerat Arnobius, & veram ac principem cauſam omittit: quæ quidem ignoratio Arnobio adſcribenda eſt, non ſeculi doctrinæ. Optime igitur Origenes contra Celſum, corpus humanum ait à Chriſto aſſumptum, ut in terris verſaretur, & mortem pro noſtra redemptione pateretur, ac verus homo pro humano genere juſtitiæ divinæ ſatisfaceret: ἀλλ' ἡμεῖς σῶμα αὐτὸν λέγομεν ἀνειληφέναι ὡς ἀπὸ θηλείας, τῷ βίῳ ἐπιδημήσαντα, ἀνθρώπινον, καὶ θανάτου ἀνθρώπου δεκτικόν. &c. lib. 1.

38. *Si vates, ſi Helenus Marcius.*] Liber Reg. habet, *ſi vatis.* Unde cl. & ingenioſiſſimus Mercerus facit, *ſi Bacis.* Sane optime. Hujus vatis mentionem facit Ariſtophanes locis compluribus. Ejus Scholiaſtes ad Equites: τρεῖς Βάκιδες ἐγένοντο. οὗτος μὲν Ἀττικὸς καὶ μάντις. ὁ δὲ λοκρός. ὁ δὲ βοιωτός. Corrige ex Alexandrino Clemen-

te, & Suida, ὁ δὲ Ἀρκάς, pro ὁ δὲ Λοκρός. Idem Scholiaſtes ad Pacem: Βάκιδες δὲ τρεῖς: ὧν πρεσβύτατος ἐξ Ἐλεῶνος τῆς Βοιωτίας· ὁ δὲ δεύτερος Ἀττικός. τρίτος Ἀρκάς, ὃς καὶ Κύδας ἐκαλεῖτο καὶ ἀλήτης. Eadem repetita ad Aves. Muretus igitur, qui virum eruditiſſ. P. Victorium reprehendit, quod unum tantum agnoverit, reprehendendus ipſe eſt, quod duos agnoverit tantum: quamquam apud Suidam aliquid de tertio vidit quaſi per nubem.

38. *Helenus Marcius.*] Diſtinguendum, *Helenus, Marcius*. Hic autem Marcius celeberrimæ famæ vates, & veterum hiſtoriis celebratus.

38. *Vias rerum poſtulantibus explicabant.*] Lycophron:

——— διοίχνει δυσφάτους αἰνιγμάτων
οἴμους πυλίσσων.

38. *Mors illa quam dicitis, aſſumptio hominis fuit, non ipſius g.*] Probo eorum conjecturam qui ſcribunt *aſſumpti hominis fuit*. Sic autem diſtinguendum: *Mors illa quam dicitis, aſſumpti hominis fuit, non ipſius: geſtaminis, non geſtantis.* Recte quoque ſcribebat Gelenius in ſequentibus, *ſuccubuiſſet*.

38. *Et in abditos receſſus theſauri interioris inducere.*] Heſychius: θησαυρός, εἰς ἀγαλμάτων, καὶ χρημάτων, ἢ ἱερῶν ἀπόθεσιν οἶκος. Recte. Significat igitur Arnobius adytum, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ, ipſius ſacrarii penetralia quæ dicit Apulejus, ubi imago, & cetera, quæ myſtis oſtendebantur quum conſecrarentur, cuſtodiebantur. De imagine autem quæ in theſauro aſſervabatur, graphice Themiſtius Euphrades orat. 11. Locum idcirco adſcribam. ὥστε ὁ μὲν ἄρτι προσιὼν τοῖς ἀδύτοις, φρίκης τε ἐνεπίμπλατο καὶ ἰλίγγου, ἀδημονίᾳ τε εἴχετο καὶ ἀπορίᾳ συμπάσῃ, οὐδὲ ἴχνους λαβέσθαι οἷός τε ὤν, οὔτε ἀρχῆς ἡστινοσοῦν ἐπιδράξασθαι εἴσω φερούσης. ὁπότε δὲ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἀναπετάσας τὰ προπύλαια τοῦ νεώ, καὶ τοὺς χιτῶνας περιστείλας τοῦ ἀγάλματος, καλλωπίσας τε αὐτὸ καὶ ἀποσμήξας πανταχόθεν, ἐπεδείκνυ τῷ μυουμένῳ μαρμαρύσσον ἤδη, καὶ αὐγῇ καταλαμπόμενον θεσπεσίᾳ, ἥ τε ὁμίχλη ἐκείνη, καὶ τὸ νέφος, ἀθρόον ὑπερρήγνυτο, καὶ ἐξεφαίνετο ὁ νοῦς ἐκ τοῦ βάθους, φέγγους ἀνάπλεως καὶ ἀγλαΐας, ἀντὶ τοῦ πρότερον σκότου.

38. *Theſauri interioris.*] Quare apud Philoſophos alii dicuntur ἐξωτερικοὶ λόγοι, alii ἐσωτερικοί. Atque illi ſunt qui traduntur τοῖς ἔξω, iis quibus nondum patet theſaurus interior: iſti, qui committuntur τοῖς μεμυημένοις, iis qui legitime initiati ſunt, & conſignati. Sic in Pythagoræ familia quidam erant ἀκούοντες: aliis phi-

 loſophiæ

loſophiæ myſteria in interiori theſauro aperiebantur. Origenes libro contra Celſum primo. τὸ δὲ εἶναί τινα οἷον μετὰ τὰ ἐξωτερικά, μὴ εἰς τοὺς πολλοὺς φθάνοντα οὐ μόνον ἴδιον τοῦ χριστιανῶν λόγου, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν φιλοσόφων. παρ᾽ οἷς μὲν ἦσαν ἐξωτερικοὶ λόγοι, ἕτεροι δὲ ἐσωτερικοί: καὶ τινὲς μὲν ἀκούοντες Πυθαγόρα ὡς, αὐτὸς ἔφα, ἄλλοι δὲ ἐν ἀπορρήτῳ διδασκόμενοι τὰ μὴ ἄξια φθάνειν εἰς ἀκοὰς βεβήλους, καὶ μηδέπω κεκαθαρμένας.

38. *Is motus caligare membrorum.*] Aperte pro *colligare*, quod alii jam reſcripſere.

Pag. 39. *Cum enim de animarum periculis multa.*] Hic locus miſere deturpatus eſt, nec eum purgare poſſum. Certe videtur aliquid deeſſe: Nam quæ ſequuntur, cum præcedentibus non cohærent ſatis.

39. *Donaria ſpoliant, populanturque templorum.*] Proprie. Hinc *inſpoliatum templum* appellat Salluſtius inviolatum, ἄσυλον, & *templorum ſpoliatores* ἱεροσύλους appellat Iul. Firmicus locis infinitis.

39. *Qui matronarum pudorem ac virginum vi ſubruunt licentioſa.*] Socrates lib. 1. hiſt. Eccleſ. cap. 11. inter tyrannica Maxentii facinora flagitioſam iſtam licentiam numerat. Μαξέντιος δὲ κακῶς τοὺς Ῥωμαίους ἐπέτριβε, τυραννικῷ μᾶλλον ἢ βασιλικῷ τρόπῳ χρώμενος κατ᾽ αὐτῶν, μοιχεύων ἀναίδην τὰς τῶν ἐλευθέρων γυναῖκας, καὶ πολλοὺς ἀναιρῶν, καὶ ποιῶν τὰ τούτοις ἀκόλουθα.

39. *Appellatis indigetes atque divos.*] ἥρωας. Dio lib. LI. Iulium Cæſarem ab Auguſto in cenſum Deorum relatum ait, & ἥρωα Ἰούλιον appellatum, id eſt, *Divum Iulium*. Deos autem quandoque dicebant, non divos: & Græci *Divos* θεοὺς verterunt ſæpius. Lucianus in Longævis: Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ Περγαμηνεὺς ῥήτωρ θεοῦ Καίσαρος Στεφάνου διδάσκαλος.

39. *Pulvinaribus, aris, templis.*] Prudentius:

Hunc morem veterum docili jam ætate ſequuta
Poſteritas, menſe, atque adytis, & flamine, & aris
Auguſtum coluit, vitulo placavit & agno;
Strata ad pulvinar jacuit.

Hic igitur honos Iulio primum impertitus: Auguſto deinde: & ceteris deinceps.

39. *Atque alio mactatis cultu.*] Herodianus ait, conſummata conſecratione, ἐξ ἐκείνου τὸν ἀποθεωθέντα μετὰ τῶν λοιπῶν θεῶν θρησκεύεσθαι.

39. *Ludo-*

39. *Ludorum & celebritate natalium.*] Iul. Cæſaris τὰ γενέσια πάντας ἑορτάζειν Triumviri ἠνάγκασαν: qui honos ad ceteros poſtea propagatus. Dio lib. XLVII.

39. *Qui luxurias ac vitas veſtras ſecant.*] Satyricus:

---- Secuit Lucilius urbem:
Te lupe, Te Muti, & genuinum fregit in illis.

Poſtea, pro, *qui in temporis*, legunt, *qui ſui temporis.*

39. *Qui pecudes vos eſſe.*] Perſtringit hic quædam Stoïcorum dogmata.

39. *Bibliothecarum reponitis in arcanis.*] Nec libros eorum ſolum, ſed imagines etiam ac ſtatuas, quod obſervabamus ad Martialem.

Pag. 40. *Quadrigis & ſtatuis muneramini.*] Nempe ſtatuis curulibus: quæ non ſolum magnis heroibus, & bellica laude florentibus excitatæ: ſed inertibus etiam quandoque hominibus, & plane ἀσπλάγχνοις, ut cauſidicis.

Æmilio dabitur quantum petet, Et melius nos
Egimus. Hujus enim ſtat currus aëneus: alti
Quadrijuges in veſtibulis: atque ipſe feroci
Bellatore ſedens curvatum haſtile minatur
Eminus; & ſtatua meditatur prælia luſca.

40. *Solum Chriſtum compellare, dilacerare poteſtis. Si Deum vultis.*] Locus hic depravatus eſt. Pro *compellere* edidit Gelenius *convellere.* Sic libro II. *Verecundiam convellitis & dilaceratis noſtram.* Sequentia ita legit Ioſ. Mercerus, *dilacerare poteſtis, ſi detur; vultis imo ſolum, ſi liceat, beluarum agreſtium ritu* &c.

40. *Cruentis oribus mandere.*] Proprium verbum. Lucretius lib. IV.

Et quaſi panthera morſu, ſævique leonis
Mandantur: magnis clamoribus omnia complent.

Ennius:

Vulturis in ſylvis miſerum mandebat hemonem,

40. *Committeretis vos tamen.*] Propria loquutio. Infra lib. II. *Ægritudines corporum medicorum committitis manibus.* A. Gellius lib. I. cap. XV. *Itaque auditis, non auſcultatis, tanquam pharmacopolam. Nam ejus verba audiuntur, Verum ei ſe nemo committit, ſi æger eſt.*

40. *Nuntiatorem muneris & portitorem tanti.*] Ergo *portitor* jam eo ævo ad hoc exemplum. Sic tabellarios, *portitores literarum* ap-

pellat B. Hieronymus: quos alibi *bajulos* dicit. *Sæpe ſcripſi, ſed negligentia bajulorum fuit.* Papias: *Bajulus, portitor, gerulus, nutritor.*

Pag. 41. *Pro ludicris ea vaticinationibus computate.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg.

DESIDERII
HERALDI
AD
ARNOBII
Librum II,
Animadverſiones, & caſtigationes.

SUMMA LIBRI.

QUOD B. Hieronymus de Arnobio pronuntiavit, nimium & inæqualem eum eſſe, & abſque operis partitione confuſum, id eſſe veriſſimum cum ex aliis hujus ſcriptoris libris, tum ex hoc ſecundo ſatis conſtare arbitror. Regreditur initio libri ad id quod agitabat antea ſub finem libri primi, de cauſis odii Nationum erga Chriſtum & Chriſtianos. Agit igitur de Chriſti doctrina, & religione ab eo in ſeculum inducta, cujus veritatem probat vel ex eo, quod tantillo tempore tanta Chriſtianorum & fidelium vis in orbe terrarum adoleviſſet, ſpretis & conculcatis priſtinis opinionibus. Et quia vulgo reſpondebant ad hoc argumentum, ſtolidos & nimis credulos eſſe Chriſtianos, indoctos præterea & obtuſos; quare mirum non eſſe, ſi ſtolidæ doctrinæ credulitatem ſuam facile accommodarent; agit hac de ipſa re, & Chriſtianos cum Gentilibus comparat, atque obiter Gentium ſapientiam & ſcientiam ſecat

&

& lancinat. Poſtea agit de Chriſtianorum fide & credulitate, quæ à Nationibus vulgo ridebatur. Proponit deinde quædam Chriſtianorum dogmata: quæ philoſophis etiam aliquomodo cognita oſtendit. Agit igitur de reſurrectione: de creatione animarum: de malorum cauſis: & de aliis quibuſdam doctrinæ capitibus, in quibus immane quantum delirat. Tandem ſub libri finem diluit ea quæ vulgo jactabantur de Chriſtianæ religionis ætate: & oſtendit antiquitatem non eſſe certam veræ religionis notam.

Pag. 42. *Si nullam eſſe ducitis contumeliam reſpondere aliquid interrogatos.*] Neque enim ſatis honeſtum videtur, ſuperiores & dominos interrogare. Salvianus epiſt. III. *Parentes chariſſimi; Parentes reverendiſſimi, interrogari vos quæſumus, liceat.* Superbi præterea & arrogati non reſpondent facile. Hanno Carthaginienſis apud T. Livium lib. XXIII. *Nunc interroganti Senatori, pœniteatne me adhuc ſuſcepti adverſus Romanos belli, ſi reticeam, aut ſuperbus, aut obnoxius videar.* & Martius Coſ. apud eundem lib. XLII. *Ad hanc interrogationem tuam & non reſpondere vereor, ne ſuperbum ſit; & vera reſpondere; ne nimis acerbum audienti tibi videatur.* Cicero 1. Tuſcul. *M. Quid? Si te rogavero aliquid, nonne reſpondebis? A. Superbi id quidem eſſet. Sed, niſi quid neceſſe erit, malo ne roges.* Æſchylus in Prometheo:

μή τι χλιδῇ δοκεῖτε, μήτ' αὐθαδίᾳ
Σιγᾷν με. συνοίᾳ δὲ δάπτομαι κέαρ,
Ὁρῶν ἐμαυτὸν ὧδε προσελούμενον.

42. *Vel quas ejus continetis offenſas.*] Id eſt, meminiſtis, memoria tenetis. Infra hoc libro: *Quia fornicem Lucilianum, & Marſyam Pomponii obſignatum memoria continetis.* & lib. VII. *Honorantur, inquit, his Dii; & ſi quas ab hominibus continent offenſionum memorias illatas, abjiciunt* &c. Sic κατέχειν apud Græcos. Lycophron: δεῖπνον οὐδὲν τοιοῦτον κατέχω δεδειπνηκώς.

42. *Numquid arrogantia ſupercilio tumidus injurias paſſim.*] Cauſa ὕβρεως eſt arrogantia & ſuperbia. Nam certe ita eſt; Potentes & opibus ſubnixi homines, niſi pietate & probitate mores emendaverint ac conſtituerint ad aliorum injuriam opibus ſuis abutuntur. Arbitrantur enim, ut ſapienter advertit M. Tullius pro Quinctio, *ſine injuria potentiam levem, atque inopem eſſe.* Quapropter colligit Peripateticorum Princeps in aureis Rhetoricorum libris, juvenes & divites eſſe plerunque laſcivos & petulantes, quia hac ratione

alios

alios ſibi ſubjectos arbitrantur. διὸ καὶ οἱ νέοι (inquit lib. II. cap. II.) καὶ οἱ πλούσιοι ὑβρισταί. ὑπερέχειν γὰρ οἴονται ὑβρίζοντες. Seneca Commentario, quo diſputat in ſapientem non cadere injuriam, cap. XI. *Præterea cum magnam partem contumeliarum ſuperbi, inſolenteſque faciant, & male felicitatem ferentes* &c.

42. *Injurias & contumelias.*] Seneca quoque injuriam à contumelia diſtinguit; vultque injuriam nocentiorem eſſe & intolerabiliorem. *Quiſquis volet* (inquit epiſt. LXXII.) *tibi contumeliam facere, faciat & injuriam.* Rem totam diſertim explicat idem Stoicus libro, quo diſputat in ſapientem non cadere injuriam, cap. IV. *Dividamus, ſi tibi videtur, Serene, injuriam à contumelia. Prior illa natura gravior eſt; Hæc levior; Tamen delicatis gravis: qui non læduntur, ſed offenduntur. Tanta eſt tamen animorum diſſolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenies ſervum qui flagellis quam colaphis cædi malit: & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumelioſa verba.*

42. *Paſſim.*] Sic à petulantibus juvenibus contumeliæ obviis paſſim ingeruntur, ſine ullo perſonarum diſcrimine: Nec ulla alia hujus laſciviæ cauſa eſt, quam voluptas, quam inde percipiunt: & quia ſe hoc modo exiſtimant ἄλλων ὑπερέχειν, ut antea oſtendebamus. Hoc docet Ariſtoteles diſputatione jam laudata: ἔστι γὰρ ὕβρις, inquit, τὸ βλάπτειν, καὶ λυπεῖν, ἐφ' οἷς αἰσχύνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο, ἢ ὅ, τι ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἡσθῇ. οἱ γὰρ ἀντιποιοῦντες οὐχ ὑβρίζουσιν, ἀλλὰ τιμωροῦνται. Exemplum inſigne hujus laſciviæ in Alcibiade, qui Hipponico viro & genere, & opibus pollenti colaphum impegit, οὐχ ὑπ' ὀργῆς, ἢ διαφορᾶς τινος προαχθεὶς, ἀλλ' ἐπὶ γέλωτι συνθέμενος πρὸς τοὺς ἑταίρους, ait Plutarchus in Alcibiadis vita.

42. *Paſſim, ſine ullius perſonæ diſcriminibus.*] His poſtremis verbis exponit quod dixerat *paſſim.* Sic, *paſſim, ſine delectu* conjunctim l. I. D. de poſtul. l. palam. XLIII. D. de ritu nupt.

42. *Sine ullius perſonæ diſcriminibus.*] Nam pro ratione perſonarum injuriæ atrociores aut leviores exiſtimantur, ut docent Iuriſconſulti, De injuriis. Salvianus lib. VI. *Semper enim per dignitatem injuriam perferentis creſcit culpa facientis: quia neceſſe eſt, quando major eſt perſona, quæ contumeliam patitur, tanto major ſit noxia ejus qui facit.*

43. *Quòd vias vobis ad cælum, & vota immortalitatis optaret.*] Obſcura

ſcura hæc ſunt, &, opinor, corrupta. Legendum exiſtimo, *& portas immortalitatis apertaret.* Sic paulo poſt: *Qui hominibus cæcis, & re vera in impietate degentibus pietatis aperuit Januas.* Sic autem *apertare* ut *opertare* apud Feſtum.

43. *Vt non in cunctos lumen prætenderit vita.*] Hæc tranſtulimus è libro ſecundo ubi legebantur loco alieno. Et mihi perſuadeo tranſpoſitionem, quæ in prima editione erat, eſſe nunc non detectam ſolum, ſed etiam fortaſſe meliori loco ſitam. Hic igitur, *ut non in cunctos lumen prætenderit vita*, eſt, ut hoc demus, beneficia iſta, quæ ſequuntur, non fuiſſe ab eo collata.

43. *Qui veram in orbe religionem induxit.*] Proba lectio. Nam qui *in orbem* ſcribendum putant, falluntur. Sic enim loquebantur eo ævo. Supra lib. I. *Et tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis ſunt, Deus dici, appellarique deberet.* Zeno Veronenſis ſermone de Suſanna: *Tunc in puero ſancto Daniele Spiritus ſanctus ingreſſus.* Quare & Græci ita loquebantur uſurpantes ἐν pro εἰς. Euſebius lib. IV. hiſtor. Eccleſ. cap. XXVI. ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων ἐγκρατιτῶν αἵρεσιν, ἄρτι τότε φύειν ἀρχομένην, ξένην τε καὶ φθοριμαίαν ψευδοδοξίαν εἰσάγουσαν ἐν τῷ βίῳ. Et paſſim apud inferioris ævi ſcriptores.

43. *Da verum Judicium.*] Hæc non ſunt ſatis pura. Tale quid legendum, *Da naturæ Judicium*: vel, *da verum animæ judicium.* De teſtimonio animæ ſcripſit Tertullianus librum ſingularem: & aliis locis hoc argumentum tractavit, quod eſt à cæteris ſcriptoribus Eccleſiaſticis, qui contra Gentes ſcripſerunt, frequentatum.

43. *Et quaſi nos cernat faciem ſublevamus ad cœlum.*] Tertull. Apologet. cap. XVII. *Denique pronuntians hæc, non ad Capitolium, ſed ad cœlum reſpicit. Novit enim ſedem Dei vivi: ab illo, & inde deſcendit.*

43. *Quod ſi non mentis elatio, & typhus qui appellatur à Græcis.*] Recte *elatio.* Heſychius: τῦφος, ἀλαζονεία, ἔπαρσις, κενοδοξία. & τυφωθείς, ἐπαρθείς, ὑπερηφανεύσας.

43. *Quod aut quare prohibuerit fieri.*] Obſervavimus jam antea apud hos ſcriptores reperiri ſæpiſſime particulas disjunctivas pro copulativis.

Pag. 44. *Cum imminentia & nondum paſſa.*] Recte *nondum caſſa.* Infra: *ſi quod dicitur imminere, caſſum fiat.* Quod autem præſtantiſſimus Cujacius *paſſa* interpretari volebat, *præterita*, ſane ingenio ſuo indulgebat.

44. *Caſſum fiat & vacuum.*] Id eſt, vanum, κενόν: quomodo

ſæpe apud Tertullianum, & alios ſcriptores Eccleſiaſticos.

44. *Nonne vel hæc ſaltem fidem vobis faciunt argumenta credendi.*] Etſi ſolet Arnobius plura quandoque copulare rem unam & eandem ſignificantia, mihi tamen perſuadere nequeo hæc eſſe ſincera, *argumenta credendi*. Et profectò ita eſt: ſcripſerat aliquis ad oram libri ſui, *argumenta credendi*. Hic enim proponuntur ab Arnobio argumenta, quibus fides Chriſtiana affirmari poteſt.

44. *Quod nulla jam natio eſt tam barbari moris, & manſuetudinem neſciens.*] Origenes lib. I. contra Celſum: καὶ γενόμενος τοσούτων ἀνταγωνιστῶν ἰσχυρότερος, ἐπὶ πλεῖον ἢ τοῦ βαρβάρου ἐκράτησε, καὶ μεταπεποίηκε μυρίας ὅσας ψυχὰς ἐπὶ τὴν κατ' αὐτὸν θεοσέβειαν.

Pag. 45. *Et ſalutaris militiæ ſacramenta deponere.*] Nam quum Chriſtianam religionem amplectimur, quaſi ſacramento dicimus, & nos noſtraque Chriſto conſecramus: quemadmodum Cæſaris milites patrem & matrem ejerabant & omnem proximum. Tertull. de Corona militis: *Credimuſne humanum ſacramentum divino ſuperduci licere, & in alium dominum reſpondere poſt Chriſtum, & ejerare patrem ac matrem, & omnem proximum, quos & lex honorari, & poſt Deum diligi præcipit?* Sed hac de re ad Minutium plura, ſi Deus volet.

45. *An numquid hæc fieri paſſim & inaniter creditis.*] Id eſt, temere & fortuito. Lactantius lib. III. cap. IX. *Anaxagoras, quum ab eo quæreretur, cujus rei cauſa natus eſſet; reſpondit, Solis ac cœli videndi. Hanc vocem admirantur omnes, ac philoſopho dignam judicant. At ego hunc puto non invenientem quid reſponderet, effudiſſe hoc paſſim, ne taceret.*

45. *Vt cum carnifices, unci.*] Hi unci, quorum meminit hoc loco Arnobius, ſunt non unci veterum, quibus damnatorum corpora trahebantur: ſed ungulæ, de quibus antea dicebamus. Atque ita paſſim in Martyrologiis.

45. *Vos ſoli ſapientiæ conditi atque intelligentiæ vi mera.*] Nihil mutandum exiſtimo. Appellat conditos ſapientiæ atque intelligentiæ vi mera, qui non ſolum ſapientia atque intelligentia tincti ſunt, ſed ſapientiæ atque intelligentiæ meraco immerſi. Sic infra: *Dicite, ô feſtivi, & meraco ſapientiæ tincti, & ſaturi potu.*

45. *Aut incomptus cum fuerit ſcire.*] Legi malim, *aut inconditus cum fuerit*. Nam *incondita* proprie opponuntur numeroſis. Cicero lib. III. de Oratore: *Idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis atque aurium cauſa, numeris adſtringeret.*

45. Quia

45. *Quia fornicem Lucilianum, & Marſyam Pomponii.*] De his argumentis quod dicam, certum & liquidum habeo nihil. Ceterum de ignorantia Chriſtianis objecta dicemus, σὺν θεῷ, ad Minutium Felicem.

45. *Quid ſit genus, ſpecies.*] Hæc ſunt è MS. Reg. ſed ab operis imperfecte edita. Scribendum enim, *quid ſit genus, quid ſpecies.*

Pag. 46. *Et naturalia pergitis reſerare ſecreta.*] Phraſis Lucretiana;

Relligionum animos vinclis exolvere pergo.

46. *Suſpiciones ſuas pro probatis & comprehenſis.*] Supplevimus præpoſitionem quæ deerat, *pro*. Ejuſmodi autem correctiunculis, quæ vel ſtupidis in mentem venire poſſunt, gloriari, næ puerile nimis eſt, & putidum.

46. *Et in opinionem ſcientiæ ſub inflati pectoris opinione tollamur.*] Nihil mutandum exiſtimo. Utitur enim ſæpe Arnobius particula *ſub* ad hoc exemplum: ut oſtendimus infra.

46. *Vtrumne illum tellus uliginis alicujus converſa putore,*] Plato: ἆρ' ἐπειδὰν τὸ θερμὸν, καὶ τὸ ψυχρὸν σηπεδόνα τινὰ λάβῃ, ὥς τινες ἔλεγον, τότε δὴ τὰ ζῶα συντρέφεται; &c.

46. *Atque oris acceperint formam.*] Proba lectio. Eſt enim hæc numeri enallage antiquis ſcriptoribus Græcis & Latinis uſitatiſſima. Vide Priſcianum lib. XVII. Terentius:

Hoccine credibile eſt, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut ſiet,
Vt malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius ſua ut comparent commoda?

Sed Arnobii ævo frequentatæ eædem ἐναλλαγαί. Iul. Firmicus lib. III. cap. XV. *Faciet eum, qui ſic Lunam habuerit, in templis ſordide manere; & qui aliquid velint quaſi à Diis dictum hominibus nuntiare.* & ſæpius.

46. *Inſomnium quum videre nos dicimus.*] Propria loquutio, *inſomnium videre*, ἐνύπνιον ὁρᾶν Græcis.

46. *Et noſtris in pupulis ſidant.*] Lucretius:

Vt lacerato oculo circum, ſi pupula manſit
Incolumis, ſtat cernendi vivata poteſtas.

Pag. 47. *Neque omnes pariter.*] ἀθρόως.

47. *Sed in ſuam naturam impenetrabile ſemper perſpicue colligatur.*] Legendum puto, *ſed in ſua natura impenetrabile ſemper perſpicuum colligatur.* Id eſt, ſua natura. Nam *in* ſæpiſſime πλεονάζει apud hunc ſcriptorem.

47. *Ipſe denique animus, qui immortalis à vobis & Deus eſſe narratur.*] Cicero I. Tuſcul. *Ergo animus, qui, ut dico, divinus: ut Euripides audet dicere, Deus eſt.*

47. *Cur in agris æger ſit.*] Lucretius lib. III.
Quinetiam morbis in corporis avius errat
Sæpe animus: dementit enim; deliraque fatur.

47. *In infantibus ſtolidus.*] Lucretius:
Nam velut infirmo pueri, teneroque vagantur
Corpore: ſic animi ſequitur ſententia tenuis.
Inde, ubi robuſtis adolevit viribus ætas,
Conſilium quoque majus, & auctior eſt animi vis.

47. *In ſenectute defeſſus.*] Lucretius:
Poſt, ubi jam validis eſt quaſſatum viribus ævi
Corpus, & obtuſis ceciderunt viribus artus;
Claudicat ingenium; delirat linguaque, menſque:
Omnia deficiunt, atque uno tempore deſunt.

47. *Delira & fatua & inſana.*] Exiſtimant aliquid hic deeſſe. Et ſane perturbata atque interrupta videtur oratio. Pendet tamen à ſuperioribus: *quos ita cæcos, & ſuperbos neſcio quæ res protulit, & concinnavit invidia, ut cum nihil ſciamus omnino, fallamus nos tamen, & in opinionem ſcientiæ ſub inflati pectoris tumore tollamur.* Recte deinde ſequebatur: *delira, & fatua, & inſana quorum infirmitas* &c. Sed paulo longius hyperbaton interceſſit ad præcedentium probationem.

47. *Et quoniam ridere noſtram fidem conſueſtis.*] Chriſtianorum fidem facetiis jocularibus Pagani lancinabant, quaſi aſſererent illi ſine ulla diligentiori inquiſitione credendũ eſſe. Qua de re Origenes contra Celſum lib. I. *φησὶ δέ τινας μὴ βουλομένους διδόναι, ἢ λαμβάνειν λόγον περὶ ὧν πιστεύουσι, χρῆσθαι τῷ, μὴ ἐξέταζε, ἀλλὰ πίστευσον.* &c. Hanc calumniam ita diluit Origenes. Primum igitur docet fidei capita à Chriſtianis ſumma diligentia diſcuſſa: ſed idiotas, qui à Paganiſmo ad Chriſtianiſmũ; à vita corrupta & depravata ad vitam integram & innocentem, qualem Chriſtus fidelibus præſcripſit, revocabantur, juſſos ſalutaribus Chriſti præceptis fidem arbitrari, & caſtigate emendateque vivere, dum in religionis doctrina plenius inſtituerentur. Addit deinde, eos qui propter ingenii tarditatem fidei rationes omnes capere non poſſent, id eſt, omnia quæ contra pietatem Chriſtianam à ſophiſtis objici poterant, retundere, juſſos credere etiam abſque rationibus, id eſt, etiamſi non ſatis plane omnia

omnia dogmata intelligere poſſent, & eorum veritatem defendere. Hæc poſtrema ita ille: εἶτ', ἐπεὶ τὰ περὶ τῆς πίστεως θρυλλοῦσι, λεκτέον, ὅτι ἡμεῖς μὲν παραλαμβάνοντες αὐτὴν ὡς χρήσιμον τοῖς πολλοῖς, ὁμολογοῦμεν διδάσκειν πιστεύειν καὶ ἀλόγως, τοὺς μὴ δυναμένους πάντα καταλαβεῖν, καὶ ἀκολουθεῖν ἐξετάσει λόγου.

47. *Eſtne operis in vita negotioſum aliquod atque actuoſum genus*] Origenes iiſdem argumentis & exemplis Celſum oppugnat hac in eadem diſputatione. Tractarunt hoc argumentum & alii, in quibus Euſebius libro primo de præparat. Euangelica, eadem prorſus inductione.

47. *Negotioſum aliquod atque actuoſum genus.*] Euſebius: οὕτως τὰς τέχνας ἄνθρωποι τὰς μέσας μετῆλθον, καὶ ἄλλοι τὸν στρατιωτικόν, ἄλλοι δὲ τὸν ἐμπορικὸν βίον, πιστεύ πάλαι προειληφότες βιοπορισικὸν αὖθις ἔσεσθαι τὸ ἐπιτήδευμα.

47. *An terris peregrinamini, navigatis*] Euſebius: καὶ πλεῖ τις αὖθις εἰς ἄδηλον, οὐδ' ἄλλην περιβεβλημένος τῆς σωτηρίας ἄγκυραν, ἢ μόνην τὴν πίστιν, καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα. Hinc ſuſpicio oriri poſſit, legendum apud Arnobium, *an temere peregrinamini* &c. Quæ ſequuntur exempla cetera ab Euſebio eodem modo propoſita ſunt. Breviter Origenes; τίς γὰρ πλεῖ, ἢ γαμεῖ, ἢ παιδοποιεῖται, ἢ ῥίπτει τὰ σπέρματα ἐπὶ τὴν γῆν, μὴ τὰ κρείττονα πιστεύων ἀπαντήσεσθαι; &c.

47. *Conjugalia copulatis conſortia.*] Optime. Eſt enim uxor mariti plane conſors ac ſocia, bonorum ac malorum particeps. Unde γάμος dicitur κοινωνία. Euſebius lib 1. de Præparat. Euangel. καὶ γάμων δὲ αἱ πρῶται συνοδοι καὶ κοινωνίαι τῆς κατὰ παιδοποιΐαν ἐλπίδος, ἐξ ἀγαθῆς ἐνήρξαντο πίστεως. Et uxor *ſocia* dicitur: Plautus in Sticho:

----- Pudicitia eſt, Pater,
Eos magnificare, qui nos ſocias ſumpſerunt ſibi.

Cornelius Tacitus de moribus Germanorum: *Ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum, periculorumque ſociam, idem in pace, idem in prælio, paſſuram, auſuramque.*

Pag. 48. *Qui quintum elementum principalibus applicat cauſis.*] Fluxit hæc opinio à Ciceronis errore ad poſteros propagato. Mirum tam facilis eos fuiſſe credulitatis, nec ipſum Ariſtotelem conſuluiſſe potius. Sed Ariſtotelis ἐντελέχειαν non magis poterant intelligere, quam ipſe eloquentiæ pater.

48. *Nonne apud ea quæ dicunt.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius edidit, *ipſa ea.*

In noſtra edit.ita. 48. *Pythagoras numeros ſcire.*] Hinc efficiebam *numeros coire*: quam conjecturam aliis quoque in mentem veniſſe cognovi ex editione Ful. Urſini.

48. *Aut illi, qui autumant nihil poſſe omnino comprehendi, an ſit verum quod dicunt, ſciunt.*] Lucretius lib. IV.

Denique nil ſciri ſi quis putat, id quoque neſcit
An ſciri poſſit, quam ſe nil ſcire fatetur.
Hunc igitur contra mittam contendere cauſam,
Qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retro.

Sic iiſdem Academicis Cicero, Lactantius, & alii adierunt manum.

48. *Sed efficiant hæc, nihilque impediant.*] Hæc eſt vetus lectio, pro qua Gelenius hanc ſuppoſuit, *ſed faceſſant hæc, nihilque impediant.* Male. Legerim autem; *Sed efficiant hæc nihil, nihilque impediant plurimum quominus*, &c. Sic *prohibere* & *efficere* conjungit Lucretius lib. I.

Nam ſive eſt aliquid quod prohibeat, efficiatque
Quominus quo miſſum eſt veniat, finique locet ſe.

Ubi pro *efficiat* quod erat in libris, male ſubſtituerunt *officiat*. Veram autem exiſtimamus quam propoſuimus in Arnobio correctionem: niſi quod *plurimum*, etſi tolerari poteſt, ſuſpicione tamen non caret. Et certe videtur eſſe gloſſema imperfectum. Notaverat fortaſſe ad oram libri ſui aliquis inſignem loquutionem, quæ proxime ſequitur, *plurimum habere*: unde remanſit *plurimum*, & textui tandem adjectum eſt. Et eſt ſane notabilis loquutio, *plurimum* aut *minus habere*, & è Græcorum elegantiis tranſlata. Dicunt enim hi πλεῖον ἔχειν: & μεῖον ἔχειν, ſive ἔλαττον ἔχειν. Arrianus lib. II. Diſſert. Epicteti, cap. VI. μηδ᾽ ἀγανακτῇς, εἴ τινες ἄλλοι πλεῖόν σου ἔχουσιν ἐν ἐκείνοις. Dicit autem *plurimum habere* Arnobius, non *plus*, cum dixerit *minus habere*; quia delectatur, quemadmodum diximus, hoc genus ἐναλλαγαῖς. Idem libro primo: *Quod cum minime fieri teſtificentur res ipſæ, neque minus ad nos quidquam, neque ad vos plurimum redundare vitalibus ex beneficiis conſtet.*

Pag. 49. *Vos Platoni, vos Crotonio, vos Numenio.*] Pro *Crotonio* legit Fulvius Urſinus *Cronio*: & pro *Platoni*, *Plotino*. optime, opinor. Fit enim mentio hoc loco non veterum philoſophorum, ſed recentiorum. Hi autem in recentioribus famæ fuerunt celeberrimæ.

49. *Ut cum utriſque auctoribus tempus, ſitque nobis.*] Acute Gelenius,

nius, *ut cum utrique auctoribus ſtemus.*

Pag. 50. *Quibus neceſſario debeat rebus de obſcuriſſimis credi.*] Id eſt, oporteat. Supra libro I. *Qui cæcis reſtituerat lumina, is efficere, ſi deberet, non poterat cæcos?* Ubi male reſcribi volebant, *liberet.*

50. *Sed qui, quod pollicetur, divinorum operum proſequitur ſponſione.*] Nihil mutandum puto. Nam quod ſubſtituunt, *reſponſione*, falſum eſt. Sic *ſpondere* uſurpat verbis præcedentibus. *Numquid enthymemata, ſyllogiſmi, reſque aliæ ſimiles ſcire illos veritatem ſpondent?* Infra: *Neque quod magi ſpondent, commendatitias habere ſe preces* &c. Sic *promittere* mox: *Quis acquieſceret? quis audiret? quis eum promitteret aperte aliquid judicare?* Ubi falluntur, qui hanc lectionem mutare volunt. Iuvenalis:

----- Duræ per pectora ſetæ
Promittunt atrocem animum.

50. *Quamvis eſſet imprudens, & facilitatis ſolidæ, ſequeretur.*] Hæc eſt lectio principis editionis. *facilitatem ſolidam* appellat igitur Arnobius, plenam credulitatem, & quæ tanta eſt, ut ei adjici poſſit nihil. At Gelenius edidit, *facilitatis ſtolidæ.* Ita *faciles* appellantur homines ſimplices, & creduli nimis: quos ſtolidos, & rerum imperitos plurimum eſſe contingit. Neque enim facile imponitur iis, qui longo rerum uſu, prudentiam aliquam, & rerum humanarum cognitionem conſequuti ſunt. Sic igitur *ſtolida facilitas*, ut *ſtulta credulitas* Ovidio III. Amorum.

Et liceat ſtulta credulitate frui.

Hinc & Martialis:

Et ſtolidus Galla crudelitate fruar.

50. *Ea ſubdidit.*] Gelenius edidit, *eas ſubdidit.* Sed veterem lectionem temere mutare nolim. Nam ſæpe παρέλκει eleganter hoc pronomen apud iſtos ſcriptores.

50. *In qua cum homines Numæ regis artibus, atque antiquis ſuperſtitionibus occupati.*] Legendum exiſtimo, *Numæ regis ritibus.* Quæ correctio & aliis in mentem venit. Sequentia quoque ita legenda puto, *non diſtulerunt tamen ritus patrios linquere:* non, *res patrias.*

50. *Viderant enim curſum Simonis Magi.*] Hæc fabula ab ſcriptoribus Eccleſiaſticis paſſim inculcatur.

Pag. 51. *Quantum fieri potis eſt.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Hoc autem verbum antea aſſeruimus.

51. *Senes, canos, decrepitos, & quum anni cœperint accedere longiores.*]

res. Plato: καὶ τῶν μὲν πρεσβυτέρων αἱ λευκαὶ τρίχες ἐμελαίνοντο: τῶν δ᾽ ἂν γενειώντων αἱ παρειαὶ λεαινόμεναι, πάλιν ἐπὶ τὴν παρελθοῦσαν ὥραν ἕκαστον καθίστασαν. τῶν τε ἡβώντων τὰ σώματα λεαινόμενα, καὶ σμικρότερα καθ᾽ ἡμέραν ἑκάστην καὶ νύκτα γιγνόμενα, πάλιν εἰς τὴν τοῦ νεογενοῦς παιδὸς φύσιν ἀπῄει, κατά τε τὴν ψυχὴν, καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἀφομοιούμενα.

51. *Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus reſurrectionem futuram, quam quidem nos dicere confitemur; ſed à vobis aliter quam ſentiamus, audiri.*] Hoc idcirco dicere videtur, quod exiſtimarit non eadem corpora reſurgere, quæ fuit aliorum nonnullorum ſententia, ut Origenis, quam ipſe explicat libro contra Celſum quinto. Sed profecto major aliquis error latere hic videtur: Nam ita agit de reſurrectione, ut de animorum immortalitate tantum diſputare videatur. Monuimus jam Marcionis hæreſews quaſi veſtigia quædam his in libris deprehendi poſſe: quod non eo dicimus, quaſi Arnobium Marcionis ſectatorem fuiſſe exiſtimemus: ſed ut obſervet lector Arnobii errores eſſe errores hominis in fide Chriſtiana nondum ſatis inſtituti, & naturali ratione, potius quam πνευματικῇ doctrina ſubnixi; quod erat Marcionis hæreſews fundamentum, ut pluribus alibi diſputamus. Et hic videtur Arnobius ad Marcionis inſaniam corporum reſurrectionem negantis aliquomodo accedere: vel certe nihil certi nec conſtituti de doctrina iſta adhuc habere. Varias autem veterum de reſurrectione opiniones vide apud Athenagoram, Tertullianum, & alios.

Pag. 52. *Quid enim ſunt homines, niſi animæ.*] Hinc confirmari videtur poſſe prædicta de Arnobii opinione obſervatio. Nam Marcion, & ceteri hæretici qui corporis reſurrectionem negabant, quum ſcripturæ teſtimoniis, quibus hominem reſurgere efficitur, revincerentur, hominem diſtinguebant in interiorem, & exteriorem; atque interiorem hominem, id eſt, animam, verum hominem proprie eſſe dicebant; contra quos diſputat Tertullianus lib. de Reſurrectione carnis, cap. XL. *Nactæ denique hæreſes, inquit, duos homines ab Apoſtolo editos, interiorem, id eſt animam, & exteriorem, id eſt carnem; ſalutem quidem animæ, id eſt interiori homini: exitium vero carni, id eſt exteriori adjudicaverunt; quia ſcriptum ſit Corinthiis: Nam etſi homo noſter exterior corrumpitur; ſed interior renovatur de die, & die. Porro nec anima per ſemetipſam homo, quæ figmento jam homini appellato poſtea inſerta eſt; nec caro ſine anima homo, quæ poſt exilium animæ cadaver inſcribitur,* &c.

52. *Qui-*

52. *Quibus aſſamini neſcio quas poteſtates, ut vobis ſint placidæ, neque ad ſedes remeantibus patrias.*] Infra: *Neque quod Magi ſpondent, commendatitias habere ſe preces, quibus emollitæ neſcio quæ poteſtates vias faciles præbeant ad cœlum contendentibus ſubvolare.*

52. *Obſtacula impeditionis opponant.*] Exiſtimabant enim dæmonas, ſive Genios ſingulis hominibus in hanc lucem prodeuntibus quaſi cuſtodes & totius vitæ moderatores dari; eoſdemque cuſtodias ſuas, quando hinc abeunt, in judicium rapere; atque eorum teſtimonio ferri à judice ſententiam. Hæc erat Platonis ſententia, quam in Phædone proponit, & quam explicat Apulejus diſſertatione de Deo Socratis: *Ex hac ergo ſublimiore Dæmonum copia, Plato autumat ſingulis hominibus in vita agenda teſtes & cuſtodes ſingulos additos; qui nemini conſpicui ſemper adſint, omnium non modo actorum teſtes; verum etiam cogitatorum. Ac ubi vita edita remeandum eſt, eundem illum qui nobis præditus fuit, raptare ilico & trahere veluti cuſtodiam ſuam ad judicium: atque illic in cauſa dicenda aſſiſtere; ſi qua commentiatur, redarguere; ſi qua vera dicat, aſſeverare. Prorſus illius teſtimonio ferri ſententiam.* Vide B. Auguſtin. lib. x. de civit. Dei, cap. ix. Servius ad hæc VI. Æn. *Quiſque ſuos patimur manes. Quum naſcimur,* inquit, *duos Genios ſortimur. Vnus eſt, qui hortatur ad bona; alter qui depravat ad mala. Quibus aſſiſtentibus poſt mortem, aut aſſerimur in meliorem vitam; aut condemnamur in deteriorem: per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo manes Genios dicit, quos cum vita ſortimur.*

52. *Rem inenodabilem ſuſcipit, ut cum animas dicat immortales.*] Animas igitur exiſtimat, ſi ſint materiæ expertes, paſſioni & doloribus corporalibus ſubjici non poſſe: quæ eſt ipſius quoque Tertulliani, & aliorum ſententia. Apologet. cap. XLVIII. *Certe quia ratio reſtitutionis deſtinatio judicii eſt, eo quod omnino de judicio Dei pati debent, neceſſario idem ipſe qui fuerat exhibebitur, ut boni ſeu contrarii meriti judicium à Deo referatur. Ideoque repræſentabuntur & corpora; quia neque pati quidquam poteſt anima ſine ſtabili materia, id eſt, carne: & quod omnino de judicio Dei pati debent animæ, non ſine carne meruerunt, intra quam omnia egerunt.* Quare corporales animas exiſtimavit cum Tertulliano Arnobius, quia eas arbitratus eſt pati.

52. *Et doloribus afficiat ſenſum.*] Scribendum *ſenſuum*: ut alii monuerunt jam.

52. *Sunt enim mediæ qualitatis (ſicut Chriſto auctore compertum eſt)*

& interire quæ poſſent.] Ergo exiſtimavit impiorum animas mori, ſcriptura perperam intellecta: nec ſtatim exſtingui arbitrabatur, ſed longiſſimi temporis cruciatibus & doloribus conſumi. Infra: *Et niſi vos applicatis Dei principis notioni, à corporalibus vinculis exſolutos expectat mors ſæva; non repentinam efferens extinctionem: ſed per tractum temporis cruciabilis pœnæ acerbitate conſumens.* Hanc Valentini fuiſſe opinionem docet Tertullianus. Fons autem & caput erroris Arnobio, quod de morte æterna Scriptura tradit. Melius igitur Arnobii diſcipulus Lactantius lib. II. cap. XII. *Quæ duo inter ſe pugnare in homine præcepit, ut ſi anima ſuperaverit, quæ ex Deo oritur, ſit immortalis & in perpetua luce verſetur: ſi autem corpus vicerit animam, ditionique ſubjecerit, ſit in tenebris ſempiternis, & in morte. Cujus non ea vis eſt, ut injuſtas animas extinguat omnino: ſed ut puniat in æternum. Eam pœnam ſecundam mortem nominamus, quæ eſt & ipſa perpetua, ſicut & immortalitas. Primam ſic definimus: Mors eſt naturæ animantium diſſolutio. Vel ita: Mors eſt corporis, animæque ſeductio. Secundam vero ſic: Mors eſt æterni doloris perpeſſio. Vel ita: Mors eſt animarum pro meritis ad æterna ſupplicia damnatio.*

Aliter in edit. noſtrâ. 52. *Si ad ejus ſemina, atque indulgentias applicarint.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *ſe minas*, alii, *ſe miſericordiam.* Suſpicor ſcriptum, *ſi ad ejus ſe munia.* Id eſt, munificentiam, ἢ μεγαλοπρεπῆ φιλανθρωπίαν.

Pag 53. *Quod à nobis quibuſdam dicitur viris, & immoderata ſibi opinione ſublatu.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *quod à novis quibuſdam dicitur viris, & immoderata ſui opinione ſublatis.* Alii, pro *à nobis*, ſcribunt *à bonis.* Poſtrema ita legenda exiſtimo, *& immoderata ſub opinione ſublatis.* Sic utitur aliquando hac præpoſitione. Supra: *& in opinionem ſcientiæ ſub inflati pectoris opinione tollamur.* Appellat autem *immoderatam* eorum opinionem; quia eos exiſtimat animæ dignitatem extendere quam par erat longius.

53. *Virtutum ſervamus atque integramus tenorem.*] Tertullianus Apologetico: *Quid adeo ſimile philoſophus & Chriſtianus? Græciæ diſcipulus, & cœli? Famæ negotiator & vitæ? verborum & factorum operator? rerum ædificator, & deſtructor? amicus & inimicus erroris? Veritatis interpolator & integrator? Furator ejus, & cuſtos?*

Aliter in edit. noſtra. 53. *Vultis homines inſtitutum ſuperciliumque deponere?*] Locus hic variis rationibus interpolatur. Mutandum tamen nihil. *Inſtitutum* enim appellat Arnobius, αὐθάδειαν, ſive obſtinationem στερροπρεπῆ.

Sic

Sic Iul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. VI. *Hoc ſidere quicunque nati fuerint, aliud ex fronte pollicentur: aliud latenter in moribus celant. Sunt enim auſtera facie, prolixa barba, obſtinata fronte, ita ut* Catonis *prorſus inſtitutum imitari videantur.*

Pag 54. *Animantia nos eſſe, ut conſimilia cetera, ut non.*] Pro *ut* legendum *aut* utroque loco. Sed quod Gelenius *cetera* quoque mutavit, & edidit *ceteris*, non ita mihi probatur. Stare enim poteſt & explicari lectio vetus; ut dicat Arnobius, animantia nos eſſe ſimilia ceteris, aut animalia cetera nobis eſſe conſimilia.

54. *Ex oſſibus illis fundata ſunt corpora.*] Phraſis Lucretiana. lib. V.

Et majoribus, & ſolidis magis oſſibus intus
Fundatum.

54. *Et corporalibus conciliis procreant.*] Uſurpat vocem Lucretianam, more ſuo.

54. *In pecudes atque alias beluas ire animas improborum.*] Hanc ſententiam proponit Plato cum alibi, tum in Phædone: ibique eam pluribus explicat. De eadem Tertull. libro de Anima, XXXI. XXXII. & ſequentibus capitibus.

Pag. 56. *Et ad unum exitum temporibus plurimis coëmendata perduxit.*] Hæc eſt veriſſima lectio è MS. Reg. deprompta.

56. *Typho & arrogantia ſublevati.*] Iul. Firmicus lib. III. Matheſ. cap. III. *Faciet quoque inflatos, ac ſuperbiæ ſpiritu ſublevatos.* & lib. VI. cap. XVII. *Ipſi quoque erecto ſuperbiæ ſpiritu ſublevantur.*

56. *Et terrarum continentias metiamur.*] *Continentiam* dicit heic Arnobius περιοχὴν, ut interpretatur Philoxenus: quomodo *retinentiam* dicit Lucretius κατοχὴν. lib. III.

Interrupta ſemel cum ſit retinentia noſtri.

56. *Neque divinas eruditas advolaſſe huc animas.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *neque divinitus eruditas.* Sed veterem lectionem retineri malo. Nam quum orſus eſt diſputationem iſtam, dixit ex aliorum ſententia, animas eſſe *immortales, divinas, ſapientes, doctas.* Hæc igitur brevius repetit.

56. *Neque diſcere omnes poſſunt, ut ſint in his plurimæ acuminis obtuſioris.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius; *neque diſcere omnes poſſint, & ſint* &c Mutavit igitur *poſſunt* in *poſſint.* Temere, opinor. Neque enim copulæ iſtæ copulant ſemper eoſdem modos apud hos ſcriptores, quod obſervavimus alibi. Optatus Milevitanus lib. I. *Quamvis & illi non negant, & omnibus notum ſit quod nos odio*

habeant, & execrentur, & nolunt ſe dici fratres noſtros. Pro *ut* repoſuit idem Gelenius *&*. Nec fortaſſe male. Sed voculam aliquam rarioris ſignificationis imperitis librariis eſſe depravatam ſuſpicor, legendumque, *cur ſint in his*. Id eſt, quod ſint in his. Nam *cur* aliquando, pro quia. Vide Priſcianum. Sidonius Apollinaris epiſt. 1. lib. 1. *Propter quod illum ceteri quique Frontinianorum, ut pote conſectaneum æmulati, cur veternoſum dicendi genus imitaretur, Oratorum ſimiam nuncupaverunt.*

Pag. 57. *Manifeſtum & promptum eſt.*] Salvianus ad Eccleſiam Catholicam libro ſecundo: *Cum itaque Apoſtolus in deliciis viduæ mortem eſſe memoraverit, promptum eſt quod ad vitæ æternæ fructum vult univerſa diſtribui, qui non vult ad mortis uſum aliquid reſervari.* Sed hoc etiam è Lucretii penu. lib. 11.

Namque hoc in promptu, manifeſtumque eſſe videmus.

57. *Non fervoris nimium in calore.*] Hæc eſt lectio vetus, à qua recedebat Gelenius paulo longius. Placet clariſſ. Canteri conjectura, *non fervoris nimius in calore.*

57. *Sed nothum aliquid fiat.*] Habet à Lucretio. lib. v.

Lunaque ſive notho fertur loca lumine luſtrans,
Sive ſuam proprio jactat de corpore lucem.

Atque hanc elegantiam Catullus quoque uſurpavit.

Pag. 58. *Nec in ſermone alicujus ora & labra diducat.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *nec in ſermonem aliquem ora* &c. Alii, *nec in ſermones aliquos.* Adjice ſi lubet, *nec in ſermocinationem ora & labra diducat.*

58. *Ex cinere caldo glandes.*] Id eſt, cinere calido toſtæ. Ad formam Græcorum. Homerus:

χλιῶές μοι καὶ οἶκον εἶναι πυρὸν ἔδουσιν
ἐξ ὕδατος.

58. *Neque appetitio corrigetur ulterius.*] Recte *porrigetur*, quod annotant.

58. *Etſi verum eſt, illum eſſe principalis ſubſtantiæ portione jam læta.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *portionem, &* &c. Non male.

58. *Ligno, ſaxo obtuſior.*] Plautus, in Milite:

Herus meus elephanti corio contectus eſt, non ſuo:
Neque habet plus ſapientiæ quam lapis.

Lapis igitur convicium eſt Græcis & Latinis commune, quo ſtupidos,

pidos, & obtuſi ingenii homines feriunt. Ariſtophanes in Nubibus: λίθοι, ἀριθμοὶ, πρόβατα.

Pag.59. *Muccinium.*] Ita appellat dictione valde propria quod ſudarium, & ſudariolum alii dixere, quod olim obſervaverat præſtantiſſimus Turnebus.

59. *Calautica.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. ſcripſerunt tamen nonnulli *calantica*. Nam hæc lectio non ſolum apud Nonium; ſed etiam apud Servium ad IX. Æneid. *Pilea virorum ſunt; mitræ feminarum, quas calanticas dicunt.* Et nonne belluli ſunt qui calanticas referunt hic ad feminas, ut ſint *feminæ calanticæ*.

59. *Colubrum, ſiliquaſtrum.*] *Colubrum* pro *polubrum* reſcribunt. Quod autem pro *ſiliquaſtrum* ſcribi volunt *ſeliquaſtrum*, falluntur. Scriptum enim *ſeliquaſtrum*, & *ſiliquaſtrum* promiſcue, ſolemni harum vocalium *e* & *i* commutatione. Sic *ſpeculator* pro *ſpiculatore*, & ſimilia, de quibus diximus in Adverſariis.

59. *Arquata ſellula.*] In arcus ſimilitudinem formata, quales ſunt ſellæ ſemirotundæ. *Arquus* ſcribebant pro *arcus*. Unde libro primo, *Arquitenentes Diana & Apollo.* Quippe hæ literæ crebro commutabantur. Sic contra *licet* pro *liquet* apud Plautum, & Tertullianum. *Locuntur* apud hunc eundem Afrum, Sic *animæcus* pro *animæquus*. Gloſſ. *Animecum*, ἰσόψυχον. Corrige in iiſdem gloſſis, *oblitium*, λοξὸν, πλάγιον. Scriptum fuerat *oblicum*, pro *obliquum*.

59. *Bovis ritu, aut aſini, porci, aut ſi ullum eſt animal tardius.*] νωθέστερον. Sic enim Græci hanc vocem uſurpant de hominibus ingenii tardioris, ab animantibus iſtis epitheto tranſlato. Nam hoc eſt aſini epithetum quaſi proprium, ὡς ἐστερημένου τοῦ θέειν. Homerus:

ὡς δ' ὅτ' ὄνος παρ' ἄρουραν ἰὼν ἐβιήσατο παῖδας
νωθὴς, ᾧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ' ἀμφὶς ἐάγῃ.

Ad homines tranſtulit Æſchylus in Prometheo:

- - - - ἵνα
μάθῃ σοφιστὴς ὢν Διὸς νωθέστερος.

Pag.60. *Quid ſit dibus aut dynamus.*] Scribendum *dynamis*, quod ab aliis recte obſervatum. *Dibum* autem eruditis hominibus, qui hunc locum interpolare voluerunt, fuiſſe incognitum mirum ſane eſt. *Aliter in edit. noſtra.*

60. *Demoretur iners, valeat in aëre.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *demoretur iners, veluti puer.* Audacter. Hic autem acumen ſuum exerant alii. *Aliter in edit. noſtra.*

 Pag.61.

Pag.61. *Columba manu miſſa revocare ad dominicas ſedes.*] Hæc eſt lectio principis editionis, pro qua Gelenius *revolare*. Scripſerat fortaſſe Arnobius, *revolgare.* Nam *volgare* ἀρχαίως pro volare. Lucretius:

Tempore, quo Solis pervolgant fulgura cœlum.

Pacuvius:

Halcyonis ritu litus pervolgans feror.

61. *Et nomina prorſus expromere.*] Ms. Reg. habet *corſus*, quod interpretantur nonnulli, quaſi ἀπὸ τῆς καρδίας. Alii inde faciunt, *corvus.*

61. *Et oppoſitu corporis amittit repetentiam priorum.*] Vox eſt Lucretiana *repetentia*, ἀνάμνησις. Infra: *Quod enim rebus ingreſſis priorum repetentiam detrahit, & intra ſe geſta irrecordabili debet obliteratione deperdere.* Sic *retinentia* quoque apud Lucretium: qua rerum præteritarum fugientem memoriam retinemus ſcil.& retrahimus.lib.iii.

Omnium ut actarum exciderit retinentia rerum.

Pag.62. *Omnis enim paſſio lethi atque interitus janua eſt.*] Infra: *Rurſus vero ſi animæ lethi adeunt januas.* Imitatur Lucretium:

Haud igitur lethi præcluſa eſt janua cœlo.

62. *Vſu illis eſt vita, non mancipio tradita.*] Lucretius:

Vitaque mancupio nulli datur; omnibus uſu.

Atque hæc ſententia ab aliis poſtea verbis iiſdem frequentata.

62. *Ac ne tamen inſtructi non plenius abeamus, ne videamur à vobis.*] Hæc eſt lectio vetus. Corrigebat Gelenius, *audiamus à vobis.*

62. *Et proprie inſenſibiles eorum permixtione perfectæ.*] Proba lectio. Nam qui corrigere volunt *effecta*, falluntur. Sic *perficere* uſurpabant. Iul. Firmicus lib. VII. Matheſ. cap. XVI. *Mulieres viragines, ſterileſque perficient.* & ſæpius.

Pag.63. *Deſinite res parvas, atque exigui nominis immanibus pretiis æſtimare.*] Etſi vulgata lectio tolerari poteſt, malim tamen cum aliis, *exigui mominis.* Hanc enim vocem uſurpare amat Arnobius. Eſt autem ea è Lucretii penu.

63. *Deſinite hominem proletari cum ſit claſſicus & caput cenſeatur.*] οὐδὲν ὑγιές. Edidit Gelenius, *Deſinite hominem proletarius cum ſit, claſſibus, & capite cum cenſeatur, adſcribere ordinibus primis: cum ſit inops* &c. Non male. Verum ſupereſt adhuc difficultatis aliquid. Cum enim capite cenſi deterior & humilior conditio ſit, quam proletarii: qua tandem ratione proletarium ad claſſes, capite cenſum

ad

ad primos ordines refert? Diſtinxerim igitur, *Definite hominem proletarium cum, ſit, claſſibus, & capite cenſeatur, adſcribere: ordinibus primis, cum ſit inops, pauper lare* &c. Hoc igitur ait, abſurdum eſſe, imo ἀλαζονείᾳ proximum, & rebus exiguis, & parvi momenti ponere pretia immania; & quaſi proletarios, & capite cenſos, qui quod nihil quo cenſerentur præter caput haberent, in infimam claſſem detrudebantur, claſſibus adſcribere: & homines pauperes, inopiaque ac generis vilitate humiles primis Reip. ordinibus attribuere. Sic autem videtur quaſi negare, proletarios, & capite cenſos in claſſes relatos fuiſſe: quoniam ſcil. infima illa claſſis quaſi pro nulla habebatur. Quare Arnobius infra quinque tantum claſſes nominat. *Numquid enim quinque in claſſes habetis populum diſtributum, veſtri olim ut habuere majores?* Et *claſſici* appellabantur, non qui erant in aliqua claſſe generaliter; ſed qui in melioribus claſſibus erant.

63. *Quamvis ille ſit indolis infamiam ſemper atque ignominioſa fugientis.*] Philoſophice. Nam abſtinent à peccatis nonnulli pœnarum formidine: alii vitia ipſa execrantur, & deteſtantur; alii denique infamiam metuunt & ſiniſtros de ſe rumores: atque idcirco rebus flagitioſis abſtinent. Hi ſunt teneræ frontis homines, ἐπιεικεῖς καὶ αἰδήμονες, quos improbi δειλοὺς atque inertes arbitrantur, quemadmodum contra τοὺς ἀναισχύντους, conſtantes & ἀνδρείους. His igitur verbis deſcribit Arnobius hominem αἰδήμονα. Eſt enim αἰδήμων qui metuit τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν, ut definit Ariſtoteles, id eſt, qui infamiam atque ignominioſa fugit, ut loquitur Arnobius. Nam fuga eſt metus effectus: Quare φόβος Græcis φυγὴν ſignificat ſignificatione primigenia, & φέβεσθαι eſt proprie φεύγειν. Hi ergo quia metuunt infamiam habentur ab improbis δειλοί, ut obſervabamus: quemadmodum contra improbi & impudentes exiſtimantur ἀνδρεῖοι. Obſervat hoc Ariſtoteles libro Nicomacheorum tertio, diſputatione de Fortitudine: ἔνια γὰρ, inquit, καὶ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ καλόν. τὸ δὲ μὴ αἰσχρὸν, οἷον ἀδοξίαν. ὁ μὲν γὰρ φοβούμενος ἐπιεικὴς, καὶ αἰδήμων. ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, ἀναίσχυντος. λέγεται δὲ ὑπό τινων ἀνδρεῖος, κατὰ μεταφοράν. ἔχει γὰρ ὅμοιόν τι τῷ ἀνδρείῳ. ἄφοβος γάρ τις καὶ ὁ ἀνδρεῖος. Eleganter hac de re Plutarchus in Alcibiade, ubi deſcribit Hyperbolum: quem ait, quum in theatris paſſim caperetur Comicorum jocis, dictiſque lancinaretur, nihil tamen commotum: ſed conſtantem abſque ulla perturbatione,

ne, doloreve ullo in eodem ſtatu permanere ſolitum: cum hominum de ſe opinionem contemneret; quod nonnulli, ait fortitudini & conſtantiæ tribuunt, cum ſit extremæ impudentiæ ſignum. Verba Plutarchi ſunt: τοῖς κωμικοῖς ὁμοῦ τι πᾶσι διατελῶν ἀεὶ σκωπτόμενος ἐν τοῖς θεάτροις παρεῖχεν. ἄτρεπτος δὲ πρὸς τὸ κακῶς ἀκούειν, καὶ ἀπαθὴς ὤν, ὀλιγωρίᾳ δόξης (ἣν ἀναισχυντίαν καὶ ἀπόνοιαν οὖσαν, εὐτολμίαν ἔνιοι καὶ ἀνδρείαν καλοῦσι) οὐδενὶ μὴ ἤρεσκεν. Hæc ὀλιγωρία δόξης, quam ait Plutarchus, eſt plane contraria indoli iſti, quæ infamiam ignominioſaque fugit: & eſt impudentiæ deſcriptio. Impudentes igitur ἀνδρεῖοι habiti; & impudentia ἀνδρεία καὶ εὐτολμία. Sic *audacia* Latinis dicitur, ſed ſemper in malam partem: Sic etiam *confidentia*. Nos quoque confidentes homines, graviter impudentes appellamus quandoque *hardis*, appellatione homonyma. Sic *conſtantes* Latini uſurpant ὁμωνύμως. Proprie enim *conſtantes*, qui, ut officio fungantur ſuo, imperitorum ſermones negligunt; & rem ipſam quam vanam hominum opinionem ſpectant, atque in propoſito ſuo fixo gradu ſtant, & immoti: ſed quia impudentes quoque hominum ſermonibus & opinionibus neglectis in inſtituto ſuo pertinaciter perſeverant, hinc factum eſt ut *conſtantiam* quidam impudentiæ loco habuerint; & impudentiam alii *conſtantiæ* nomine mollire voluerint. Hinc Tertullianus adverſus Hermogenem cap. 1. *Qui loquacitatem facundiam exiſtimet; & impudentiam conſtantiam deputet.* Nempe conſtantia & impudentia in genere aliquomodo conveniunt: utrique enim attribuitur ἀπάθεια: ſed forma differunt. Conſtans enim eſt ἀπαθὴς in iis rebus, in quibus oportet eſſe ἀπαθῆ, & eo, quo decet, modo: Impudens contra eſt ἀπαθὴς in iis rebus, quibus moveri oporteret, & à propoſito deterreri. Hinc fit igitur, ut, quia genus habent commune, & communem materiam, confundantur aliquando: quemadmodum ſæpe vitia virtutum ſpecie fallunt; & virtutes pro vitiis habentur. *Conſtans* igitur aliquando exiſtimatur inverecundus. Quare Iul. Capitolinus de M. Antonino Imperatore & Philoſopho: *ſane quamvis eſſet conſtans, erat etiam verecundus.* Et *conſtanter* apud B. Hieronymum pro impudenter, in cap. 11. Epiſtol. ad Galat. comm. 11. *Et quomodo, cum etiam de minimis fratribus hoc faciendum juſſerit, auſus eſt Apoſtolorum maximum in publica facie, tam procaciter, tam conſtanter arguere?* Contra *verecundiæ inconſtantiam* dicit Iul. Firmicus vani operis initio: *Olim tibi hos libellos, Mavorti decus noſtrum, me editu-*

rum

rum eſſe promiſeram: verum ſæpius inconſtantiæ verecundia retardavit. Ut igitur impudentes habentur quandoque conſtantes: ſic contra verecundi exiſtimantur inconſtantes, & mutabiles, atque etiam quandoque timidi & ignavi, ut impudentes ἀνδρεῖοι, quod probabamus modo. Hinc de M. Antonino Imperatorum ſapientiſſimo Capitolinus: *Quum frugi eſſet ſine contumacia, verecundus ſine ignavia; ſine triſtitia gravis.* Ceterum quum oſtendit Arnobius, infamiæ & ignominiæ metu quoſdam in officio contineri; contra innuit, eo fræno excuſſo homines per omnia flagitiorum & turpitudinem genera libere bacchari. Nam, quemadmodum obſervat in Rhetoricis Ariſtoteles, ἀναισχυντία per omnia vitia diſſipatur: ſiquidem eſt neglectio & contemptio infamiæ & ignominiæ, qua vitia atque flagitia inuruntur: καταφρόνησις δόξης, ut deſcribit Theophraſtus: ὀλιγωρία τις καὶ ἀπάθεια περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν, ut definit Ariſtoteles: quæ peſtis ſi cui incumbit, eum plane perdit, & ἀπονενοημένον ſtatuit. Talis Pomponii deſperatus ille. *Ego rumorem parvi facio dum ſit qui rumen impleam.* Talis Athenienſis ſordidulus, de quo Horatius:

----- Vt quidam memoratur Athenis
Sordidus ac dives, populi contemnere voces
Sic ſolitus: Populus me ſibilat; at mihi plaudo
Ipſe domi; quoties nummos contemplor in arca.

Heic, *populi contemnere voces*, eſt, καταφρονεῖν τῆς δόξης, quod eſt hominis plane diſſoluti, ait M. Tullius. Sed obſerva obiter hominis impudentiam. Turpitudinem ſuam & infamiam dicacitate, & ſalibus eludere conatur: quod eſt ſordidulis iſtis quaſi ſolemne. *Populus me ſibilat*, inquit, *at mihi plaudo* &c. Sic ille apud Iuvenalem, Sat. XIV.

Sed qui ſermones? quam fœda buccina famæ?
Quid nocet hoc? inquit. Tunicam mihi malo lupini,
Quam ſi me toto laudet vicinia pago
Exigui ruris pauciſſima farra ſecantem.

Sed de Veſpaſiano graphice Suetonius: *Et maxime tamen dicacitatem,* inquit, *in deformibus lucris affectabat, ut invidiam aliqua cavillatione dilueret, transferretque ad ſales.* Hinc intellige cordatum ſapientiſſimi vatis præceptum, od. 1. Pythion. ad Hieronem: μὴ δολωθῇς φίλε κέρδεσιν εὐτραπέλοις. Nempe κέρδη εὐτράπελα appellat Pindarus, deformia lucra, quorum invidiam cavillatione, & fa-

 cetiis

cetiis diluere conantur homines ſordidi: ſicque turpitudinem ſuam bene abſcondi exiſtimant. At tu vide, inquit ſummus vates, ô Hiero, ne tibi hiſce artibus blandiaris, teque ipſum decipias. Quæ ſcribit in hunc locum Scholiaſtes, aliena ſunt. Latent autem apud divinum illum poëtam infinita hoc genus κειμήλια: quæ, niſi alio vocaremur, eruere poſſemus. Commentarium tamen in eum ſcriptorem promiſimus. Fatemur: Et liberaſſemus fidem, ſi fidem ſuam alii ſanctam & inviolatam habere potuiſſent. Sed ad rem. Proprie & Philoſophice quoque loquitur Arnobius, quum ait, *indolis*. Quia verecundia, qua à flagitiis prohibemur, non eſt proprie laus conſtantis hominis, & firmis radicibus in virtutis propoſito fundati: ſed potius juvenis εὐφυοῦς, & ingenii ad virtutem propenſi: eſtque magis πάθος, quam ἕξις. Docet hoc Ariſtoteles lib. IV. Nicomach. cap. ult. ubi diſputat, An verecundia ſit in virtutibus cenſenda. Ibi inter cetera: ὅπερ δοκεῖ πάθους μᾶλλον ἢ ἕξεως εἶναι. οὐ πάσῃ δ' ἡλικίᾳ τὸ πάθος ἁρμόζει. ἀλλὰ τῇ νέᾳ. οἰόμεθα γὰρ δεῖν τοὺς τηλικούτους, αἰδήμονας εἶναι, διὰ τὸ κατὰ πάθη ζῶντας, πολλὰ ἁμαρτάνειν, ὑπὸ τῆς αἰδοῦς δὲ κωλύεσθαι. καὶ ἐπαινοῦμεν, τῶν μὲν νέων τοὺς αἰδήμονας. πρεσβύτερον δ' οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός. Lege ſis Plutarchum περὶ δυσωπίας.

63. *Non in omnia flagitia praceps ſe ruat.*] Hæc eſt lectio vetus, quam non debuerat mutare Gelenius. uſurpatur enim hoc verbum ſæpiſſime ἐνεργητικῶς.

Pag. 64. *Aut rotarum volubilium circumactus.*] Iam igitur temporibus illis, quibus fabulas iſtas fingebant, rota pœnalis in uſu erat. Supplicia enim inferorum ad ſupplicia communia accommodabant. Ac de rota pœnali obſervaveramus aliquid, quod à præſtantiſſimo Cujacio videmus obſervatum olim, obſervationum libro tertio. Nonnihil tamen adjiciemus ab eo prætermiſſum. Hæc igitur fuerat olim pœna ſervorum propria: Sed poſtea ad eruenda crimina in quæſtionibus adhibita. Alligabantur autem rotæ, & diſtendebantur: atque ea contorta flagris cædebantur. Unde στρεβλοῦσθαι proprie, & *torqueri*. Scholiaſtes Ariſtophanis: οἱ δοῦλοι σφαλλόμενοι, ἐπὶ τοῦ τροχοῦ δεσμούμενοι καὶ συρόμενοι ἐτύπτοντο ἀνακλώμενοι ἐν αὐτῷ. Notata hæc ad Irenam, in hæc verba:

Ἐπὶ τοῦ τροχοῦ ἕλκοιτο μαστιγούμενος.

Philo Commentario de Cain: οὕτω καὶ τὸ τύπτεσθαι, τῷ μὲν συμβέβηκε πληγῶν ἄξια ἠδικηκότι οἰκέτῃ, ἢ ἐλευθέρῳ διὰ ῥᾳδιουργίαν ἐπὶ τροχοῦ κα-

τατει-

ταπεινουμένῳ. Exempla paſſim apud Plutarchum, & alios.

64. *Illibatum neceſſe eſt permaneat & intactum, neque ullum ſenſum mortiferæ paſſionis aſſumere.*] Proba lectio. Nam qui ſcribendum exiſtimant, *aſſumat*, plane falluntur. His modorum mutationibus delectantur Afri ſcriptores. Infra: *Itaque quum nobis intendatis averſionem ex religione priorum, cauſam convenit ut inſpiciatis, non factum: nec quid reliquerimus, opponere: ſed ſequuti quid ſimus, potiſſimum contueri.*

64. *Verum etiam philoſophiæ ipſius cauſam tollit.*] Hæc explicantur ſequenti pagina, his verbis: *Medietas ergo quædam, & animarum anceps, ambiguaque natura, locum philoſophiæ peperit, & cauſam, cur appeteretur, invenit.*

Pag. 65. *Etiamſi verum eſt, purgari has animas.*] Alii, *hac*. Et ſane ita eſt. Philoſophiam exiſtimabant eſſe ζωῆς ἀνθρωπίνης κάθαρσιν, καὶ τελειότητα. Vide Platonem in Phædone: & Hieroclem in aurea Pythagoreorum carmina.

65. *Nam ſi communiter obeunt, & in ipſis corporibus ſenſus eis deperit extinguiturque vitalis.*] Legi volunt, *cum ipſis corporibus*. Quæ quidem ſuſpicio falſiſſima eſt. Tangit enim Arnobius argumenta, quibus mortalem eſſe animam efficere conabantur. Atque inter alia, hæc inculcabant præcipue, in ipſo corpore animam minui, corrumpi, & tandem cum eo extingui. Eam enim in ægris ægram; in ætate feſſis feſſam: ac quum interit corpus, ſimul cum ipſis partibus, quæ primo conſopiuntur, extingui, &c. quæ omnia tractantur à Lucretio lib. III. & diluuntur à Lactantio lib. VII. cap. XI.

65. *Senſus eis deperit, extinguiturque vitalis.*] Lucretius:

Denique ſæpe hominem paullatim cernimus ire,
Et membratim vitalem deperdere ſenſum:
In pedibus primum digitos liveſcere, & unguis;
Inde pedes, & crura mori, &c.

65. *Medietas ergo quædam, & animarum anceps, ambiguaque natura, locum philoſophiæ peperit.*] Hæc enim fuit Stoicorum doctrina: quare quæ hic ſcripſit Arnobius de medietate animarum, ea partim è Stoicorum ſchola; partim è ſcriptura perperam intellecta hauſerat. Lactantius libro VII. cap. XX. *Ac fortaſſe dixerit quiſpiam, ſi eſt immortalis anima, quomodo patibilis inducitur, ac pœnæ ſentiens? Si enim ob merita punietur, ſentiet utique dolorem, atque ita*

etiam mortem. Si morti non eſt obnoxia, nec dolori quidem: patibilis igitur non eſt. Huic quæſtioni, ſive argumento à Stoicis occurritur: Animas quidem hominum permanere, nec interventu mortis in nihilum reſolvi, ſed eorum, qui juſti fuerunt, puras, & impatibiles, & beatas ad ſedem cœleſtem, unde illis origo ſit, remeare; vel in campos quoſdam Fortunatos rapi, ubi fruantur miris voluptatibus: Impios vero, quoniam ſe malis cupiditatibus inquinaverunt, mediam quandam gerere inter immortalem, mortalemq; naturam: & habere aliquid imbecillitatis ex contagione carnis, &c.

65. *Ejus enim cognitio fermentum quoddam eſt vitæ.*] Ex Ioann. cap. XVII. comm. III. *Hæc eſt enim vita æterna, ut cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.*

65. *Tum deinde feritate atque inhumanitate depoſitis reſumant ingenia mitiora.*] His verbis regenerationem per baptiſmum ſignificat Arnobius; ſed ita, ut verba Gentilium ad Chriſtianorum ſacramenta accomodet. Factum hoc à veteribus: Nec ſolum voces gentilium myſteriorum uſurpatæ: ſed nonnulli quoque myſteriorum ritus in Eccleſiam tranſlati: unde magni errores conſequuti ſunt. Quod autem de hoc loco pronuntiavimus, verba eſſe è Gentium initiis tranſlata, id ſane certiſſimum eſt. Exiſtimabant enim myſteria fuiſſe inventa, ut homines ex agreſti immanique vita ad humanitatem excolerentur & traducerentur: unde *initia* appellata. M. Tull. lib. II. de Legibus: *Nam mihi cum multa eximia, divinaque videntur Athenæ tuæ peperiſſe, atque in vitam hominum attuliſſe, tum nihil melius illis myſteriis, quibus ex agreſti immanique vita exculti ad humanitatem, & mitigati ſumus; initiaque, ut appellantur, ita re vera principia vitæ cognovimus.* Hæc eſt Nationum παλιγγενεσία. At baptiſmus appellatur λουτρὸν ἀναγεννήσεως, *lavacrum regenerationis* ab Apoſtolo, quia eſt ſacramentum ablutionis peccatorum noſtrorum in ſanguine Servatoris noſtri, & tranſitus ad novam vitam per renovationem Spiritus ſancti. ad Tit. III. comm. V. Hoc autem loco perſtringit breviter & obſcure Arnobius ea quæ obſervabantur περὶ τοῦ βαπτίσματος. Dicit, *ſi modo illum tentent, ac meditentur agnoſcere.* Sic Catechumenorum ordinem ſubindicat. Catechumeni enim priuſquam baptizarentur κατηχοῦντο, & in doctrinæ Chriſtianæ principiis inſtituebantur, ac Chriſtum cognoſcere docebantur, pœnitentiam deinde aſſumebant, tum jejunebant; ac denique ἐβαπτίζοντο. Graphice Iuſtinus Martyr Apologia II. ὅσοι ἂν πεισθῶσι καὶ πιστεύωσιν ἀληθῆ ταῦτα τὰ ὑφ' ἡμῶν διδασκό-

διδασκόμενα καὶ λεγόμενα εἶναι, καὶ βιοῦν οὕτως δύνασθαι ὑπισχνῶνται, εὔχεσθαί τε καὶ αἰτεῖν νηστεύοντες παρὰ τοῦ θεοῦ τῶν προημαρτημένων ἄφεσιν διδάσκονται, ἡμῶν συνευχομένων, καὶ συννηστευόντων αὐτοῖς. ἔπειτα ἄγονται ὑφ' ἡμῶν ἔνθα ὕδωρ ἐστί, καὶ τρόπον ἀναγεννήσεως ὃν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀναγεννήθημεν, ἀναγεννῶνται. Et quæ ſequuntur. Dicam Latine. *Quicunque perſuaſum habuerint, & crediderint, eſſe ea vera quæ à nobis docentur, ac dicuntur; ac vivere ſe ita poſſe polliciti fuerint, docentur orare jejunantes, & à Deo anteriorum peccatorum veniam poſtulare, nobis una cum illis & orantibus & jejunantibus. Deinde eo à nobis ducuntur, ubi aqua eſt, & eodem regenerationis modo, quo ipſi regenerati ſumus, regenerantur.* Ergo docebantur prius: deinde fidem ſuam profitebantur: poſtea precibus ac jejuniis operam dabant ac pœnitentiam agebant, feritatem atque inhumanitatem deponentes, ut loquitur Arnobius accommodate ad myſteriorum profanorum inſtitutionem; ſed, ut Chriſtiani loquuti ſunt, priori vitæ renuntiantes, ac peccatorum veniam poſtulantes. Nec erat certum aliquod tempus præfixum in antiqua Eccleſia: quod vel ex eo conſtat, quod ſcribit Tertullianus lib. de Pœnitentia, cap. VI. Ubi docet Catechumenos, quos tirones appellat, pœnitentiam quandoque protendere ſolitos: quia cum exiſtimarent omnia peccata præterita baptiſmo ablui & deleri, baptiſmum quantum poterant protelabant, & idcirco pœnitentiam, quam aſſumebant aliquando jam ad baptiſmum parantes ſe, non includebant, ut loquitur Tertullianus, id eſt, non peragebant, nec finiebant. Verba graviſſimi ſcriptoris ſunt: *Quidquid ergo mediocritas noſtra ad pœnitentiam ſemel capeſſendam, & perpetuo continendam ſuggerere conata eſt, omnes quidem deditos Domino ſpectat, ut omnis ſalutis in promerendo Deo petitores; ſed præcipue novitiolis iſtis imminet, qui cum maxime incipiunt divinis ſermonibus aures rigare, quique Catuli infantiæ adhuc recentis, nec perfectis luminibus incerta reptant; & dicunt quidem priſtinis renuntiare: & pœnitentiam aſſumunt, ſed includere eam negligunt. Interpellat enim illos ad deſiderandum ex priſtinis aliquid, ipſe finis deſiderandi; velut poma quum jam in acorem, vel amaritudinem ſeneſcere incipiunt, ex parte aliqua tamen adhuc ipſi gratiæ ſuæ adulantur. Omne præterea cunctationis, & tergiverſationis erga pœnitentiam vitium, præſumptio intinctionis importat. Certi enim indubitatæ veniæ delictorum, medium tempus interim furantur,*&c. Hunc autem locum deſcripſi, quia eruditi homines, qui Tertullianum illuſtrarunt, illius ſententiam capere nullomo-

do potuerunt. Nam quod notat vir piæ memoriæ in iſta verba; *ſed includere eam negligunt*, id utinam erudítiſſ. homini nunquam in mentem veniſſet. *Includere* heic eſt implere, perficere, πληρῶσαι, τελειῶσαι. Præcedebat igitur pœnitentia; de qua etiam intelligendus hic Clementis Alexandrini locus Stromate II. τοῦ δ' εἶναι ἡ τοῦ ποτε ἀπίστου, μετάνοια, δι' ἣν ἄφεσις ἁμαρτιῶν; Heic enim ἀπίστου μετάνοια, eſt hominis infidelis in Eccleſiam ſe conferentis pœnitentia, qua ante baptiſmum prioris vitæ veniam conſequi conabatur. Et hæc quoque pœnitentia ἐξομολογήσει, & confeſſione claudebatur. Tertullianus lib. de Baptiſmo, cap. ultimo. *Ingreſſuros baptiſmum, orationibus crebris, jejuniis, & geniculationibus, & pervigiliis orare oportet, & cum confeſſione omnium retro delictorum, ut exponant etiam baptiſmum Ioannis, Tinguebantur, inquit, confitentes delicta ſua. Nobis gratulandum eſt, ſi non publice confitemur iniquitates, aut turpitudines noſtras. Simul enim & de priſtinis ſatisfacimus conflictatione carnis & ſpiritus; & ſubſecuturis tentationibus munimenta præſtruimus.* Sane tollenda negatio ab imperito aliquo textui adjecta his verbis: *Nobis gratulandum eſt, ſi non publice confitemur iniquitates.* Legendum dubio procul. *Nobis gratulandum eſt, ſi publice confitemur iniquitates.* Nam & quæ ſequitur ratio hanc lectionem aſſerit. Præterea conſtat ex Iuſtino Martyre, ubi ritus baptiſmi deſcribit, fuiſſe hæc omnia publice peracta. Quod autem ait Tertullianus, *cum confeſſione omnium retro delictorum*, intelligendum eſt ἀθρόως & generali complexione. Nam peccatorum ſuorum quis rationem inire poſſit? etiam orante pſalmiſta, *ab occultis meis munda me.*

65. *Vt ad illud quod dabitur poſſint eſſe parata.*] Proculdubio ſignificat Arnobius Euchariſtiam: qua de re loquitur tamen ut Catechumenus, obſcure, & trepide. Hoc igitur lavacro præparabantur catechumeni ad communionem corporis Chriſti: quia ſtatim quum eſſent baptizati, in conventum deducebantur, atque ibi Euchariſtiam participabant. Antea enim, quum ſacramentum iſtud celebraretur, catechumeni ne aderant quidem. Quare ait Iuſtinus Martyr Apologia II. panem & vinum omnibus qui intererant diſtributum, ἑκάστῳ τῶν παρόντων. Veriſſime. Nemo enim aderat præter fideles, & baptiſmi ſacramento conſignatos, quibus omnibus communio corporis & ſanguinis Chriſti diſtribuebatur: quod uſitatum in profanis myſteriis, à quibus arcebantur qui initiati & ſacrati non erant. Dionyſius, quicunque tandem ille fuit

(Nos

(Nos enim ſimpliciter hic loquimur ſine ullo contentionis ſtudio, veritatem ſolam inveſtigantes, quam utinam eadem ſimplicitate ſectarentur ii qui de re maximi mominis, religione diſputant, qua venantur eam qui profanam antiquitatem tractant) Dionyſius igitur in Eccleſiaſtica hierarchia ait, peracta ſacrorum codicum lectione, cum ſacramentum Euchariſtiæ celebrandum eſſet, dimiſſos catechumenos, poſſeſſos, & pœnitentes. καὶ μετὰ ταῦτα, ἔξω γίγνονται τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κατηχούμενοι· καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργούμενοι, καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες. μένουσι δὲ οἱ τῆς τῶν θείων ἐποψίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι. Hoc obſervatum, quemadmodum dicebamus, in impiis myſteriis. Profani enim procul eſſe jubebantur.

----- Procul, ô, procul eſte profani,
Exclamat vates: totoque abſiſtite luco.

Profani, qui non eſtis initiati, ut recte interpretatur Servius. Nempe qui non ſunt præparati μικροῖς μυστηρίοις, & ſolemnibus purgationibus ad μακρὰ illa μυστήρια, quæ non licebat ἐποπτεύειν niſi τοῖς μεμυημένοις, id eſt longi temporis patientia paratis, & initiatis. Tertullianus Apologet. cap. VII. *Cum ſemper etiam piæ initiationes arceant profanos, & arbitros caveant: niſi ſi impii minus timent.* Sic enim legendum, non autem, *impiæ initiationes*. Ergo profani ἀμύητοι καὶ βέβηλοι. Nempe *profani*, quia pro fano erant, id eſt, pro templo, ad oſtium templi; quemadmodum βέβηλοι, quia erant ἐν τῷ βηλῷ, in limine, non in ipſo templo. Hoc etiam ſignificare videtur hic Orphei verſus paſſim citatus,

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι
Πάντες ὁμῶς.

Sic in plerisque libris legitur. Correxerunt, θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις πᾶσιν ὁμῶς. Suſpicor legendum, θύρας δ' ἔπι ἔστε βέβηλοι πάντες ὁμῶς. Id eſt, eſtote ad oſtium, procul à ſacrario egredimini. Sozomenus lib. VI. hiſtor. Eccleſ. cap. XXV. ὁμώνυμος δὲ ἦν αὐτοῦ γραμματικὸς οὐκ ἄσημος. ἐπεὶ δὲ τοῦ λόγου ἀρχόμενος Ἐπιφάνιος, ὡς ἔθος τοῖς τοιάδε ἐπιδεικνυμένοις λέγειν, τοὺς ἀμυήτους καὶ βεβήλους ἐξιέναι θύραζε ἐκέλευεν. Hæc erat πρόῤῥησις, qua monebantur profani ne ibi adeſſent in ſacrario cum ſacramenta aperirentur. Sequebatur deinde ἐξέλασις, qua expellebantur ſi qui aderant: quod conſtat ex Luciano in Alexandri plani hiſtoria. Atque hæc obiter. Nam hujus προῤῥήσεως tritiſſimæ, *Procul, ô procul eſt profani*, genuina ſententia nondum erat ſatis explicata, nec diſtincte tradita ab iis,

iis,qui hæc tractarunt. Quum igitur commemoratio mortis Chriſti celebranda eſſet, recedere jubebantur qui aderant catechumeni, poſſeſſi,& pœnitentes: atque, ut in Gentium ſacris ac myſteriis proclamabatur, λαοῖς ἄφεσις, ſic in Chriſtianorum συνάξει, *Ite,miſſa eſt*, id eſt, miſſio;quibus verbis dimittebantur ii,queis non licebat intereſſe συνάξει, quod obſervat Bellarminus. Unde *miſſæ* nomen natum, & frequentatum. Dicit autem Arnobius, *ut ad illud quod dabitur, poſſint eſſe parata*, id eſt, ut ſacroſanctæ Domini cœnæ condigne participes fieri poſſint. Sed, quemadmodum docui, loquitur hac de re paulo obſcurius, & verbis non ſatis propriis. Nam quod ait, *illud quod dabitur*, tranſlatum videtur à Gentium myſteriis, in quibus dabantur quædam ſymbola, & memoracula, quod alibi pluribus oſtendimus. Arnobius igitur; quia audierat dari fidelibus panem & vinum, nec myſterii hujus rationem ſatis cognitam habebat; idcirco hac de re ita loquitur, ut confuſe tantum vidiſſe eum aliquid appareat; nihil adhuc diſtincte.

Pag.66. *Adverſus ictus noxios, & venenatos colubrarum morſus remedia ſæpe conquirimus, & protegimus nos laminis, Pſyllis, Marſis vendentibus.*] Pſylli & Marſi (qui vel puſionibus hodie notiſſimi) ut vim ſuam contra ſerpentes teſtatam facerent, ſerpentes ſecum circumferebant, & oſtentabant populo mites atque innocentes: unde fiebat ut ab iiſdem remedia adverſus beſtiarum iſtarum morſus compararentur. Laminas igitur quaſdam ad hanc rem dabant, quarum meminit heic Arnobius. Vide Iul. Firmicum libro VIII. cap.XVII. Atque à Pſyllis & Marſis ſerpentes fuiſſe circumlatos, & propoſitos docet Plinius lib.XI. cap. XXV. Idemque à ceteris omnibus inſtitoribus atque planis, qui colubras deliniebant, de quibus hoc eodem loco Arnobius, factitatum. Quare ad hos omnes univerſaliter pertinet lex ult. D. de extraord. crimin.

66. *Quod eum qui nobis ſpondet.*] Legunt, *quin eum.*

66. *Vos quum primum ſoluti membrorum abieritis ſenodes, alas vobis affuturas putatis.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua commode repoſitum, *membrorum abieritis è nodis*. Ad hanc autem ſententiam accommodate Cicero in conſolatione, apud Lactantium, lib. III. cap.XIX. *Nec enim omnibus iidem illi ſapientes arbitrati ſunt eundem curſum in cœlum patere: Nam vitiis & ſceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno jacere docuerunt: Caſtos autem animos, puros, integros,*

tegros, incorruptos, bonis etiam ſtudiis atque artibus expolitos, levi quodã & facili lapſu ad Deos, id eſt, ad naturam ſui ſimilem pervolare. Euripides in ſupplicibus animum ait è corpore egredientem in cœlum, unde lapſus erat, avolare; corpus autem terræ, unde ortum erat reddi.

Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα:
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν. οὔτι γὰρ κεκτήμεθα
Ἡμέτερον αὐτὸ, πλὴν ἐνοικῆσαι βίον,
κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Pag 67. *Et nullius apud principem nominis.*] Bene quoque reponunt hic, *mominis.*

67. *Nam ſi omnes concedimus unum eſſe rerum patrem.*] Hæc enim fuit veterum Sophorum ſententia, unum eſſe Deum, principem & patrem omnium rerum, ipſorumque adeo Deorum; quæ fuit ſententia Hermæ ter maximi, ut etiam docet B. Auguſtinus lib. VIII. de civit. Dei, cap. XXIII. *Ille autem Ægyptius alios Deos dicit eſſe à ſummo Deo factos; alios ab hominibus* &c. Hanc ſententiam Pythagorei poſtea frequentes ſequuti ſunt. Vide Hieroclem. Hinc igitur Valerius Soranus:

Iuppiter omnipotens Regum Rex ipſe, Deuſque;
Progenitor, genitrixque Deûm; Deus unus & omnis.

67. *Vocaminis.*] Lucretius:

----- Et Bacchi nomine abuti
Mavult, quam laticis proprium proferre vocamen.

Occurrit vox iſta paſſim apud Solinum.

67. *Aut eo jubente prolati ſint? Prolati.*] Probo eorum conjecturam, qui ſcribendam arbitrantur, *aut eo jubente prolati. Si prolati* &c. Verba autem iſta Carpocratis hæreſim redolent, ut mox docebimus pluribus.

Pag. 68. *Quo igitur pacto immortalitatem largitus eſt donum Dei certam prolatis.*] Hic locus, aut fallor, laborat gloſſemate. Nam verba iſta *donum Dei* videntur è libri margine tranſlata, ubi fortaſſe notatum, *immortalitas donum Dei.* *Aliter in edit. noſtra.*

68. *Non eſſe animas Regis maximi filias.*] Quæ de creatione animarum diſſerit hoc libro Arnobius, ea omnia non ſolum falſiſſima ſunt: ſed etiam impia & blaſphema. Nempe homo in fide Chriſtiana pæne hoſpes, quę veritati maxime conſentanea arbitrabatur; vel quæ ab hæreticis Chriſtianam fidem mentientibus audierat, vera eſſe exiſtimabat. Fuit autem hæc Simonis, & Sa-

turnini opinio, & poſt Carpocratis, mundum non a Deo, ſed ab Angelis eſſe conditum; hominem quoque ab ijſdem formatum. Tertull. libro de Præſcriptionibus, cap. XLVI. *Hic auſus eſt (* Simon Magus ſcil.*) ſummam ſe dicere virtutem, id eſt, ſummum Deum. Mundum autem ab Angelis ſuis inſtitutum; à dæmone ſe oberrante qui eſſet ſapientia deſcendiſſe quærendum apud Iudæos: ſe in phantaſmate Dei non paſſum, ſed eſſe quaſi paſſum.* Hæc de Simone Tertullianus, verbis corruptiſſimis, quæ ita corrigenda exiſtimo, *ad* Ennoiam *ſe ovem errantem, quæ eſſet ſapientia, deſcendiſſe quærendum.* Et profectò hiſtoria ita narratur ab Irenæo, Epiphanio, & aliis. Irenæus lib. I. cap. XX. *Et hanc* Ennoiam ſcil. *eſſe perditam ovem; qua propter & ipſum veniſſe, ut eam aſſumeret*, &c. Epiphanius: ἐ διὰ ταύτην, φησὶ, καταβέβηκα. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸ πρόβατον πεπλανημένον. De Saturnino autem Tertull. eodem capite: *Sequutus eſt poſt hæc & Saturninus, & hic ſimiliter dicens, innaſcibilem virtutem, id eſt, Deum, in ſummis & illis infinitis partibus, & in ſuperioribus manere; longe autem diſtantes ab hoc Angelos inferiores mundum feciſſe; & quia ſplendor quidam luminis deſurſum in inferioribus refulſiſſet, ad ſimilitudinem illius luminis Angelos hominem inſtituere curaſſe: hunc ſuper terram jacuiſſe reptantem; cujus lumen illud, & virtutem illam ſuperiorem propter miſericordiam, ſcintillam ſalvam eſſe, cetera hominis perire.* Hic quoque locus non caret vitio: & eſt fortaſſe imperfectus, quæ eſt aliorum ſuſpicio. Bene autem, *ad ſimilitudinem illius luminis.* Male contra apud Irenæum, *ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.* Neque enim ad ſimilitudinem ſuam formarunt hominem; ſed ad ſimilitudinem τοῦ παρακύψαντος φωτός. Quare ſimpliciter dixerunt, *faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem.* Quomodo legendum apud Irenæum. Sed qui hæc non intelligebant, abeſſe aliquid exiſtimarunt; & ita locum iſtum male auxerunt. Male igitur & apud Theodoritum, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Tolle ἡμετέραν. Clare Epiphanius: τούτου χάριν εἰρηκέναι φησὶ τοὺς ἀγγέλους, δραματουργεῖ ὁ αὐτὸς γόης. ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, παρακόψας τὸ εἰρημένον ἐν τῇ γενέσει ὑπὸ τοῦ θεοῦ, τὸ καθ' ἡμετέραν, ἐάσας τὸ ἡμετέραν, ἵνα δὴ ἔχῃ ἡ πλάνη αὐτοῦ τὴν πιθανότητα, ὡς δῆθεν ἄλλων μὲν ποιούντων, εἰκόνα δὲ ἑτέρου λέγειν ἐν τῷ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Hunc locum protuli ut eundem emendarem. Exiſtimo igitur verba quædam proprio loco avulſa, & prius membrum ita conſti-

conſtituendum arbitror, τῦτο χάειν εἰρηκέναι φησὶ τῶν ἀγγέλων, ποιήσωμεν α. κ. ε. κ. καθ' ὁμοίωσιν. δραματυργεῖ ὁ γόης, παρακόψας &c. Ait Tertullianus, *hunc ſuper terram jacuiſſe reptantem:* σκαρίζοντα dixerat Irenæus, & hunc ſequutus Epiphanius. Theodoritus ἰσπαίζοντα. Atque hæc obiter. Sed Carpocratis hæreſim, quæ partim è prioribus illis conflata fuit, partim peculiaria ſua monſtra habuit, Arnobius præcipue ſequutus videtur. Manifeſtum hoc & promptum ex Tertulliano, capite XLVIII. earundem præſcriptionum: *Carpocrates præterea hanc tulit ſectam. Vnam eſſe dicit virtutem in ſuperioribus principalem: ex hac prolatos Angelos, atque virtutes: quos diſtantes longe à ſuperioribus virtutibus, mundum iſtum in inferioribus partibus condidiſſe: Chriſtum non ex virgine Maria natum, ſed ex ſemine Ioſeph, &c. tentata animarum ſola ſalute, nullas corporis reſurrectiones.* Vides hic, *ex hac prolatos Angelos*, propriis Carpocratianorum verbis, quæ antea uſurpavit Arnobius, quemadmodum monuimus. προβάλλεσθαι hac in re uſurpabant Carpocratiani, Baſilidiani, & hujus farinæ ceteri. Deinde quod addit Tertull. Carpocratem retinuiſſe ſolam animarum ſalutem (legendum enim apud Tertull. *retenta animarum ſola ſalute*, non *tentata*, quod bene obſervavit Latinius) corporis reſurrectionem negaſſe, hoc vero confirmat quod antea notabamus, corporis reſurrectionem Arnobio parum cognitam videri. Hoc igitur à Carpocratianis, Marcionitis, & aliis iſtiuſmodi hæreticis acceperat. Animarum autem creationem Seleucus quoque & Hermias, ac poſtea Meſſaliani Angelis tribuerunt. Vide Philaſtrium.

Pag. 69. *Et ſaccati obſcœniſſimas ſerias.*] Vocem iſtam Lucretio reſtituit doctiſſ. Turnebus.

Pueri ſæpe lacum propter ſe, ac dolia curta
Somno devincti credunt extollere veſtem,
Totius humorem ſaccatum ut corporis fundunt,
Quum Babylonica magnifico ſplendore rigantur.

Sic igitur appellat urinam.

69. *Et quid homines proſunt mundo, aut ob rei cujus ſunt neceſſarii cauſam.*] Hæc fuit Stoïcorum ſententia, διὰ τὴν λογικὴν φύσιν προηγουμένως τὴν πρόνοιαν πάντα πεποιηκέναι, contra quam diſputare videtur Arnobius, ſed ita ut à veritate Chriſtiana aberret. Nam & à Chriſtianis hæc ſententia aſſerta, & iiſdem argumentis à quibuſdam profanis ſcriptoribus impugnata. Origenes lib. IV.

contra Celſum: διὰ πολλῶν δ᾽ ἑξῆς ἐγκαλεῖ ἡμῖν, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ φάσκουσι πάντα πεποιηκέναι τὸν θεόν. Καὶ βούλεται ἐκ τῶν περὶ τῶν ζώων ἱστορίας, καὶ τῆς ἐμφαινομένης αὐτοῖς ἀγχινοίας δεικνύναι οὐδὲν μᾶλλον ἀνθρώπων, ἢ τῶν ἀλόγων ζώων ἕνεκεν γεγονέναι τὰ πάντα.

69. *Imperfecta & clauda eſt univerſitatis hæc ſumma.*] Lucretius lib. IV.

At maris ignaris, in portu clauda videntur
Navigia, apluſtris fractis, obnitier undis.

69. *Tuba, tibia, calamoque flatantes.*] Feſtus, *flator, tibicen.* Gloſſæ Philox. *Flat*, φυσᾷ. *Flator*, αὐλητής.

Pag. 70. *Grallatores.*] Gloſſæ Philoxeni, *grallatores*, πανικὰ φοροῦντες. Nempe quia imitabantur Ægipanas; & idcirco perticis inſiſtebant ad ſimilitudinem crurum ejus generis, ut docet Varro.

70. *Funambulos.*] καλοβάτας, in Gloſſis. Nam κάλοι ſunt σχοινία, interprete Heſychio. Origenes libro contra Celſum tertio rem totam proponit: ἡ βουληθεῖσα ἀνθρωπίνη φύσις ἐπὶ κάλου βαίνειν, πεταμένου διὰ μέσου τοῦ θεάτρου ἐν μετεώρῳ, καὶ μετὰ τοῦ φέρειν τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα βάρη, δεδύνηται τῇ ἀσκήσει καὶ τῇ προσοχῇ τὸ τοιοῦτο ποιῆσαι: βουληθεῖσα δὲ κατ᾽ ἀρετὴν βιῶσαι, ἀδυνάτως ἔχει, κἂν ἡ πρότερον φαυλοτάτη γεγενημένη;

70. *Saliatores.*] Id eſt, ſalitores. Gloſſæ Philoxeni, *ſalitor*, ταριχευτής.

70. *Bolones.*] Scribendum erat, *bolonas.* Sic autem optime è MS. Reg. Gloſſæ Philoxeni: *Bolona*, μεταπράτης, παλιγκάπηλος. Iſid. in Gloſſis: *Bolona, cetarii, qui diverſa genera piſcium emunt.*

70. *Quid fullones, lanarios.*] Gloſſæ Iſidori, *Laniſtra, lanarius.* Iul. Firmicus libro III. cap. IX. *Quales ſunt confectores coriorum, fullones, lanarii.* Iuvenal. Sat. VII.

----- Media quod noctis ab hora
Sediſti; qua nemo faber: qua nemo ſederet,
Qui docet obliquo lanam deducere ferro.

Id eſt, *lanarius*, ut interpretatur vetus Scholiaſtes.

70. *Panchriſtarios.*] Id eſt, dulciarios. Nam πάγχρηστα ejuſmodi ſcitamenta. Salvianus de Providentia lib. VI. *Infantes quoque omnes fere parvulos contumaces, quos morigeros mina ac ferula non efficiunt, interdum πάγχρηστα, atque blanditia ad obedientiam trahunt.* Hæc notaveram, quum cognovi eadem fuiſſe præſtantiſſimo Turnebo obſervata.

70. *Rationibus conſerre, & conſtitutionibus.*] Videtur legendum *conferunt.*

70. *Niſi ei contentio animalis miſeri, & ſupervacui jungeretur.*] Corrigi volunt nonnulli *completio.* Sed falluntur. *Contentionem* dicit Arnobius, ut *continentiam* alibi, περιοχήν. Sic *obtentionem* dicit libro III. *Si ergo liquoris obtentio nominis hujus appellatione ſignatur, nullus Deus eſt omnino Neptunus.* *Aliter in edit. noſtrâ.*

70. *Corporei tactus, & temerariæ circunſcriptionis expertes.*] Quid ſit *temeraria circumſcriptio*, non eſt facile divinare. Hinc factum, ut *terrenæ* quidam ſcribendum putaverint. Malim, *elementariæ*, ut totus hic locus ita ſcribatur; *ut quæ fuerant apud ſe deæ, corporei tactus, elementariæ circumſcriptionis expertes.* Amat enim copulas omittere Arnobius. *Aliter in edit. noſtra.*

70. *Exſugerent fellitantes mammas.*] Gloſſæ Iſidori, *fellitat, ſugit.*

70. *Proluvie linerent & madidarent ſe ſua.*] Gloſſ. *proluvies*, κοιλίας ὑπερέκκρισις. Infra lib. VI. *in quaſcunque ſe detulerit deonerati proluvies podicis.* Virgilius:

Virginei volucrum vultus, fœdiſſima ventris
Proluvies.

70. *Ut ad ſilentium pavidi nutricis motibus, & crepitaculis adducerentur auditis.*] Legi volunt nonnulli *vocibus.* Sed vulgata lectio explicari potis eſt. Ait igitur, nutricis motibus; nempe quæ cunas motitat, ut pueros ad ſilentium traducat. Expreſſit autem Lucretii locum Arnobius, de quo infra.

70. *Ut quæ fuerant ſimplices, & bonitatis nuper innoxiæ.*] Simplicitatem & bonitatem copulat, quippe rem unam & eandem. Simplices igitur & boni ducuntur homines aperti, & in quibus nihil fallaciæ, nec malitiæ quidquam eſt: ut conſtat etiam ex oppoſitis, quæ ſigillatim expendemus. Sic M. Tullius libro de Officiis primo: *Ita viros fortes & magnanimos, eoſdem bonos & ſimplices; veritatis amicos, minimeque fallaces eſſe volumus: quæ ſunt ex media laude juſtitiæ.* Et Philo contra Flaccum, ἁπλοῦν, καὶ ἀπόνηρον, καὶ κοινωνικόν copulat.

70. *Quæ fuerant ſimplices, & bonitatis nuper innoxiæ.*] Ita vivebant, & nos ita vivimus, ut ii demum ſimplices exiſtimentur, qui propter morum facilitatem ceteris prædæ ſunt: & idcirco εὐήθης, & ἁπλοῦς, atque ἁπλοϊκός, homo minime malus, & ingenii parum acuti. Et *ſimplicitas* ſæpe ἀντὶ μωρίας καὶ οἱονεὶ ἀναισθησίας. ut l. III. §.

qui ob ſegnitiam. D. de ſuſpect. tutor. & alibi ſæpius. Quare Seneca lib. II. de Ira, cap. XVI. *Stultis, luxurioſis, nepotibuſque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.* Ut autem bonitas & ſimplicitas ſæpe conjunguntur, ſic quandoque πρᾳότης & εὐήθεια apud Græcos. Demoſthenes περὶ παραπρεσβείας: νυνὶ δὲ διὰ τὴν ἡμετέραν πρᾳότητα καὶ εὐήθειαν, εὐθύνας δίδωσιν. &c. πρᾶοι igitur & ingenio leni homines viſi ceteris parum ſapientes: Quare quemadmodum ſimplices, ita & πρᾳεῖς pronuntiat Chriſtus beatos contra communem & pervagatam hominum opinionem.

70. *Simulare in hominibus diſcerent, diſſimulare, mentiri.*] Hæc repugnant ſimplicitati, quæ aperta eſt, nec ullas latebras habet. receſſus nullos; ita ut qui vere ſimplex eſt, nihil ſimulare poſſit, aut diſſimulare. Capitolinus in Vero Imperatore: *Erat enim morum ſimplicium, & qui adumbrare nihil poſſet.* Cornel. Tacit. lib. III. Hiſtor. *Inde graves ſimultates; quas Antonius ſimplicius, Mucianus callide, eoque implacabilius nutriebat.*

70. *Circumſcribere, fallere.*] Opponitur *ſimplicitas* mendacio in genere, ut oſtendemus; & idcirco omnibus etiam ejus ſpeciebus; ut heic calliditati, malitiæ, fraudibus, &c. Hinc *mala fides* opponitur *ſimplicitati*, l. v. D. de auct. & conſ. tutor. & curat. Et Thucydides εὐήθειαν, quæ noſtra ſimplicitas eſt, opponit fallaciis, lib. III. καὶ τὸ εὔηθες (οὗ τὸ γενναῖον πλεῖστον μετέχει) καταγελασθὲν ἠφανίσθη. τὸ δὲ ἀντιτετάχθαι ἀλλήλοις τῇ γνώμῃ ἀπίστως, ἐπὶ πολὺ διήνεγκεν. Abeſt igitur à ſimplicitate fraus omnis, & malitia; & in ea aperta omnia, & expoſita. Seneca lib. II. de Ira, cap. XVI. *Simpliciſſimi omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim, & verſutis comparantur: & ſimplices videntur, quia expoſiti ſunt; quos quidem non ſimplices dixerim, ſed incautos.*

70. *Adulatoria humilitate captare.*] Diximus omnem mendacii formam ſimplicitati repugnare. Mendacii autem ſpecies eſt adulatio vel pernicioſiſſima. Dicit autem *captare*; quia finis adulatoris eſt, κερδαίνειν. Alias enim molliori nomine cenſetur; & appellatur ἄρεσκος, quem *blandum* Latine dicere poſſumus. Ariſtoteles lib. IV. Nicomach. cap. XIV. ὁ μὲν τοῦ ἡδὺς εἶναι στοχαζόμενος, μὴ διά τι ἄλλο ἄρεσκος· ὁ δ᾽ ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γίγνηται εἰς χρήματα, καὶ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ. Themiſtius quoque Euphrades Orat. III. finem adulatoris ait κερδαίνειν, ἢ γαστρίζεσθαι ἐκ τοῦ ἔργου. & Lucianus diſſertatione pro imaginibus ait, τὸν κόλακα ἐπαινεῖν τῆς χρείας ἕνεκα τῆς ἑαυτοῦ.

70. Adu-

70. *Adulatoria humilitate captarent.*] Sunt enim adulatores, & ſchemate, & animo ipſo ταπεινοὶ, ac humiles. Ariſtotel. lib. Nicom. IV. cap. VIII. πάντες οἱ κόλακες θητικοὶ, καὶ οἱ ταπεινοὶ, κόλακες. Quare eos eleganter appellat Lucianus μικροὺς τὰς γνώμας, καὶ ταπεινοὺς αὐτόθεν ἀνθρώπους.

70. *Mente aliud volvere, aliud in facie polliceri.*] Quod faciunt homines non ſimplices; ſed πανοῦργοι & verſipelles: quos idcirco *duplices* Latini appellarunt ut Horatius *duplicem Vlyſſem*. Sic διπλοῦς Græcis opponitur τῷ ἀληθευτικῷ. Euripides in Rheſo: φιλῶ λέγειν τἀληθὲς αἰεὶ, κοὐ διπλοῦς πέφυκ' ἀνήρ. & poſtea:

Ταῦθ', ὡς ἂν εἰδῇς οὔπερ ὄντ' ἐλεύθερον
Καὶ μέμφομαί σοι, καὶ λέγω κατ' ὄμμα σόν.
Ρη. τοιοῦτός εἰμι καὐτὸς, εὐθεῖαν λόγων
τέμνων κέλευθον, κοὐ διπλοῦς πέφυκ' ἀνήρ.

Quare generoſi & magnanimi habentur ſimplices, quia ſunt ἀληθευτικοὶ, ut docet etiam Ariſtoteles lib. IV. Nicom. capite de Magnitudine animi, & ſunt φανερόφιλοι καὶ φανερόμισοι. Dicebat igitur Thucydides loco, quem antea protulimus, τοῦ εὐήθους τὸ γενναῖον πλεῖστον μετέχειν. Eleganter Plutarchus in Lyſandro: τοῖς δὲ τὸν ἁπλοῦν καὶ γενναῖον ἀγαπῶσι τῶν ἡγεμόνων τρόπον, ὁ Λύσανδρος τῷ Καλλικρατίδᾳ παραβαλλόμενος ἐδόκει πανοῦργος εἶναι, καὶ σοφιστὴς, ἀπάταις τὰ πολλὰ διαποικίλλων τοῦ πολέμου, καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ τῷ λυσιτελοῦντι μεγαλύνων. εἰ δὲ μὴ, τῷ συμφέροντι χρώμενος ὡς καλῷ, καὶ τὸ ἀληθὲς οὐ φύσει τοῦ ψεύδους κρεῖττον ἡγούμενος, ἀλλ' ἑκατέρου τῇ χρείᾳ τὴν τιμὴν ὁρίζων, &c.

70. *Decipere dolis atque inſidiis neſcios, per innumeras artes malitiarum venena conquirere.*] Diſtinguendum, *decipere dolis atque inſidiis neſcios per innumeras artes malitiarum: vena conquirere*, &c. Recte autem *malitiarum*. Nam malitia eſt verſuta & fallax nocendi ratio, ut eam definit M. Tullius lib. III. de Nat. Deorum: & ſimplicitati opponitur, l. I. D. de dolo.

70. *Servitutis opprimerent, & manciparent ſe jugo.*] Sic oſtendit incunabula; imo ipſos ſervitutis natales. Capti bello victoribus mancipabantur. Sic ſervitus poſtea propagata. De cauſis ſervitutis vide Baſilium lib. de Spiritu ſancto, cap. XX.

70. *Natalium conditione mutata.*] Quia omnes naſcuntur liberi. Quare cum libertas naturalis ſit, ſervitus eſt contra naturam, & eſt conſtitutio juris gentium, lib. IV. D. de ſtat. hom. l. IV. D. de Iuſtit.

Iuſtit. & jur. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. iv. Antiq. Rom. πλεῖστον μὲν θαυμάζειν ἔφη τῶν ἀγανακτούντων, εἰ τῇ φύσει τὸ ἐλεύθερον οἴονται τοῦ δούλου διαφέρειν, ἀλλ' οὐ τῇ τύχῃ. Et Anaxandrides in Anchiſa, ſervorum nullam eſſe civitatem ait, id eſt, non eſſe certum ordinem ſervorum à natura conſtitutum, ſed fortunæ arbitrio ſtatus hominum mutari. Verba ejus ſunt apud Athen. lib. vi.

> Οὐκ ἔστι δούλων ὦ ἀγαθὲ οὐδαμοῦ πόλις.
> Τύχη δὲ πάντα μεταστρέφει τὰ σώματα.
> Πολλοὶ δὲ νῦν μέν εἰσιν οὐκ ἐλεύθεροι,
> Εἰς ταὔριον δὲ Σουνιεῖς. εἶτ' εἰς τρίτην
> Ἀγορᾶ κέχρηνται. τὸν γὰρ οἴακα στρέφει
> Δαίμων ἑκάστῳ.

70. *Et ad ultimum fierent alterius altera poteſtatis.*] Heic eſt enallage numeri. His autem verbis libertatem amiſſam ſignificat: quæ cum ſit *naturalis facultas ejus quod cuique facere libet*, ut definiunt Iuriſconſulti; ii qui ſunt in alterius poteſtate, liberi non ſunt: quia non faciunt quod lubet. Hinc negat Euripides eſſe ullum vere liberum; quia vel divitiarum, vel fortunæ omnes ſervi ſunt. In Hecuba:

> Ἢ πλῆθος αὐτὸν πόλεως, ἢ νόμων γραφαὶ
> Εἴργουσι χρῆσθαι μὴ κατὰ γνώμην τρόποις.

Sic intelligit laxam & vagam libertatem: Nec enim qui abſtinent ab iis quæ jure prohibentur, minus liberi ſunt, ut docent Iuriſconſulti.

Pag. 71. *Et in habendi ſtudium inexſaturabili pectoris ardeſcerent appetitu.*] Ita *habere* abſolute apud optimos ſcriptores. Iuvenalis ex Ennio:

> *Vnde habeas nemo quærit; ſed oportet habere.*

Et *habentia*, πλοῦτος. Quadrigarius apud Nonium: *Animos eorum habentia inflarat.* Sic ἔχειν Græcis. Sophocles, in Ajace: πρὸς γὰρ τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἕρπει. Sic in Euangelio, τῷ ἔχοντι δοθήσεται.

90. *Penetrarent abditas diſcrimine cum capitis nationes.*] Mira erat fidelium tunc temporis abſtinentia. Avaritiam, & nimiam habendi cupiditatem ita damnabant, ut periculoſas mercaturas hoc etiam nomine damnarent: quod quidem juſtū eſt κατά τι, non ἁπλῶς. Lactantius lib. v. cap. xvii. *Cur enim naviget, aut quid petat ex aliena terra, cui ſufficiat ſua? Cur autem belligeret, ac ſe alienis furoribus miſceat, in cujus animo pax cum hominibus perpetua verſatur? Scilicet*

licet peregrinis mercibus, aut humano ſanguine delectabitur, qui nec lucrum ſciat appetere; cui ſufficit victus; & non modo ipſe cædem facere; ſed intereſſe facientibus, ac ſpectare ducat nefas? Sed omitto iſta, quoniam fieri poteſt, ut vel invitus ad hæc ſubeunda cogatur. Hæc igitur damnata propter cauſam unde fluunt, avaritiam ſcil. qua ſublata res ipſa ſimplex damnanda non eſt. Tertull. lib. de Idololatria, cap. XI. negotiationem eadem de cauſa pæne damnat: cauſam tamen etiam inſuper adjicit, mendacium ſcil. ſine quo negotiatio vix celebrari poteſt. Tertulliani locum, quia doctrinam iſtam illuſtrat, & mendis quibuſdam laborat, quæ à nobis tolli poſſunt, adſcribam. *Degenerabimus, ſi cetera delictorum recogitemus, in primis cupiditatem radicem omnium malorum, qua quidam irretiti circa fidem naufragium ſunt paſſi. quamvis & Idololatria ab eodem Apoſtolo dicta ſit cupiditas, tum mendacium cupiditatis miniſtrum. Taceo de perjurio, quando ne jurare quidem liceat. Negotiatio ſervo Dei apta eſt? Ceterum ſi cupiditas abſcedat, quæ eſt cauſa adquirendi; ceſſante cauſa adquirendi, non erit neceſſitas negotiandi. Sit nunc aliqua juſtitia quæſtus ſecura de cupiditatis & mendacii obſervatione, in crimen offendere idololatriæ eam opinor. quæ ad ipſam idolorum animam & ſpiritum pertinet.* Locus mirifice depravatus: quem reſtitueramus, quum correctionum noſtrarum partem MSS. codd. auctoritate vidimus poſtea in Epidicticis Ioannis Vvouuer confirmatam. Quædam autem ſuperſunt, in ipſis quoque MSS. depravata, quæ correximus. *De negotiationibus, ſi cetera delictorum recogitemus, in primis cupiditatē radicem omnium malorum, qua quidam irretiti circa fidem naufragium ſunt paſſi, quum bis & idololatria ab eodem Apoſtolo dicta ſit cupiditas: tum mendacium cupiditatis miniſtrum (Taceo de perjurio: quando ne jurare quidem liceat) negotiatio ſervo Dei apta eſt?* &c. Atque ita ad veram lectionem proxime adieramus, quam notant è MS. *De negotiatione vero, ſi cetera,* &c. Tertullianus libro illo plane aureo it per omnes idololatriæ ſpecies, vel res ſingulas idololatriæ ſpiritu afflatas. Eo igitur capite agit de negotiatione; & eam probat eſſe omnino relinquendam, quæ idololatriæ famulatur, eque rebus ad idololatriam pertinentibus conſtat. Primum autem, generaliter oſtendit magna in omni negotiatione incommoda, tum ob cupiditatem, quæ ipſa idololatriæ ſpecies eſt; tum ob mendacium: ſine quibus incommodis vix ulla negotiatio tractatur. Quare negotiationem non improbat, niſi κατὰ συμβεβηκὸς, & propter incommoda, quæ ei ſæpicule comitantur; quibus ſubla-

N tis,

tis, nihil eſt quod negotiationem odioſam efficiat. Atque hæc de negotiatione in genere. Tranſit deinde ad eam negotiationis ſpeciem, quæ eſt de rebus idololatriæ; & eam Chriſtiano homine plane indignam luculentis rationibus comprobat. Eſt ergo locus iſte ita inchoandus. *De negotiatione vero, ſi cetera delictorum*, & quæ ſequuntur. Cetera purgata ſunt à nobis: etſi diſtinctiones reſtitutæ ex parte erant jam ab aliis. Pro *quamvis* repoſuimus *quum bis.* Nec dubium quin hæc ſit veriſſima lectio. Atque ita res eſt. Avaritia, πλεονεξία Apoſtolo bis dicta eſt idololatria: Epheſ. I. comm. v. & Coloſſ. III. comm. v. Hæc autem ἐν παρόδῳ.

71. *Et tranſlatis mercibus caritatem ſemper, vilitatemque captarent.*] Zeno Veronenſis ſermone primo de avaritia: *Alius inde rerum omnium captat annonam: aucupatur diſtrahendi tempus; minor in menſura, major in pretio: negat ſe habere, quod diſtrahat, ut rogetur, ut jugulet, atque utinam incorrupta ſpecies venderetur. Ingemiſcit præterea, ſi annus eſt ſterilis; multo magis, ſi fertilis fuerit: illic, quia parum diſtrahit: Hic quia non ſolus. Vultis ſcire, quantis ſit tenebris obvolutus? Iraſcitur Deo, ſi non ſemper fiat publicis luctibus dives.*

Pag. 72. *Exercerent avidum atque injuſtiſſimum fœnus.*] Lucanus libro primo:

Hinc uſura vorax, avidumque in tempore fœnus.

72. *Atq; injuſtiſſimum fœnus.*] Poteſt hoc intelligi, non ſimpliciter, ſed κατά τι: ut fœnus damnetur, ſi eſt avidius, & intenſius. Sed malo rem accipere ſimpliciter. Ita enim exiſtimabant ævo illo Chriſtiani, quorum charitas ferventior erat, fœnus omne eſſe ἀθέμιτον, & ab ipſa humanitate alienum: quod pluribus oſtendimus alibi. Hinc Miltiades apud Euſeb. lib. v. hiſt. Eccleſ. cap. XIX. ubi Montaniſtarum prophetas exagitat: προφήτης, εἰπέ μοι, βάπτεται; προφήτης στιβίζεται; προφήτης φιλοκοσμεῖ; προφήτης τάβλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει;

72. *Et miſerorum è ſanguine.*] Fœnus enim vel hoc præcipue nomine inviſum, quod miſeras proprie ac tenues perſonas rodit, & conſumit. Appianus lib. I. de bellis civilibus: ἀποστραφῆναι γάρ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι, καθάπερ Ἕλληνες, δανείζειν ὡς καπηλικὸν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι, καὶ δύστερον, καὶ ἐχθροποιόν. Paſcitur igitur proprie fœnus miſeriis & neceſſitatibus alienis. Demoſthenes κατὰ Στεφάνου ψευδομαρτυριῶν. τοκίζων, καὶ τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς καὶ χρείας εὐτυχήματα αὐτοῦ νομίζων. Hinc & Jul. Firmicus, lib. II. Matheſ.

cap.

cap. ult. *Nunquam pecuniæ fœnus exerceas, nec alienis in neceſſitatibus miſerum tibi pecunia conferatur augmentum.*

72. *Miſerorum è ſanguine.*] Nam facultates habentur quaſi ſanguis hominis, αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς. Artemidorus lib. I. cap. xxxv. αἷμα ἐμεῖν πολὺ μὲν, καὶ εὔχροον, καὶ μὴ διεφθορός, ἀγαθὸν πένητι. περίκτησιν γὰρ σημαίνει, καὶ περιουσίαν χρημάτων: ὅτι τὸν ἴσον λόγον ἔχει τῷ αἵματι τὰ ἀργύρια, ὡς καὶ οἱ παλαιοὶ ἄνδρες διέλαβον.

72. *Miſerorum è ſanguine.*] Hinc igitur Cato fœnerari idem eſſe dicebat, quod hominem occidere. Sic Optatus Milevitanus probat eos, qui honorem alicujus violant, homicidas eſſe. lib. II. *Deuterium, Parthenium, Donatum, & Getulicum Dei Epiſcopos, linguæ gladio jugulaſtis: fundentes ſanguinem non corporis, ſed honoris.* Hinc & Zeno Veronenſis ſermone I. de Avaritia: *Denique hæc eſt cauſa, quod liberi parentum vitam ſua damna judicantes, injecta violenter manu ipſi naturæ, invaſis hæreditatibus ante tempus, parentes ſuos compellunt vivere miſeriæ, facultatibus mori.*

72. *Et miſerorum è ſanguine ſupputandi ſe angerent inſania.*] Hujus loci Zeno Veronenſis optimus interpres ſermone modo laudato: *Hinc unus pecuniam ſuam tanquam humum* (lege, *hamum*) *proponit, ut facultates ad ſe attrahat alienas: quam peregrinantem ferali ſupputatione nutrire non deſinit, ut ſummam quærat, non quam commodatio dedit, ſed quam ei pepererint armati numero dies, menſes digiti. At plerumque cum ſua ſibi induſtria fœnerator etiam ipſe nudatur, ei quum caſu aliquo fraus, inopia, fuga, mors extorſerint debitorem.* Graphice ſcriptum autem eſt in ms. Reg. *ſupputandis augerent inſomnia.* Unde legendum ſuſpicor, *ſupputandi ſe angerent inſomnia.* Atque ita depinguntur fœneratores, vigilantes, & pecuniam ſibi debitam ſupputantes. Lucianus in Gallo: ὁρᾷς ἐπαγρυπνοῦντα καὶ τοῦτον ὑπὸ φροντίδων, ἀναλογιζόμενον σοῦ τόκους, δακτύλους κατεσκληκότα, ὃν δεήσει μετ' ὀλίγον πάντα ταῦτα λιπόντα, σίλφην, ἢ ἐμπίδα, ἢ μυῖαν γενέσθαι. Hinc & Prudentius in Avaritiæ & Miſerationis pugna: *Aliter in edit. noſtra.*

---- Velox nam dextra rapinas
Abradit, ſpoliiſque ungues exercet ahenos.
Cura, fames, metus, anxietas, perjuria, pallor,
Corruptela, dolus, commenta, inſomnia, *ſordes,*
Eumenides Furiæ, monſtri comitatus aguntur.

Quod ait Lucianus, καὶ σοῦ δακτύλους κατεσκληκότα ad hanc quoque ſupputationem pertinet. Contractos enim ſignificat ſuppu-

tando digitos. Alia tamen ratione dicuntur quandoque contractæ avarorum & rapacium manus. Expreſſe Prudentius in martyrio Vincentii:

Aſt hic avarus contrahit
Manus recurvas, & volam
Plicans aduncis unguibus,
Laxare nervos non valet.

Aliter in edit. noſtra. 72. *Millibus poſſeſſionum ſemper producerent fines.*] Zeno Veronenſis de avaritia ſermone primo: *Sed oculis patentibus cæci dilatant horrea; terras anguſtant, jungunt ſaltibus ſaltus; & ſi orbem totum poſſideant, fines oderunt: Illicitum putant habere vicinum, conſtruunt prædia, ſepulchra defodiunt, timent omen, qui non timent mortem, ſi ſic interempti plerumque jacent canibus, alitibus, feriſque donati, ubique diſperſi, utrobique deperditi, ſemeſis oſſibus, etiam ſuis carnibus nudi. Conſpicite rerum avaro condigna; Ille amplum qui habuit cenſum, exiguum non habet tumulum,* &c. Corrupta quædam hic ſunt. Nam hæc quid ſibi volunt? *conſpicite rerum avaro condigna.* Legendum fortaſſe, *Conſpicite rem avaro condignam.* Neque illa menda carent, *timent omen, qui non timent mortem.* Legendum enim dubio procul, *Timeant omen, qui* &c. Id eſt, ſi mortem non timent, qui talia agunt, at certe omen timeant; Nam ſepulchra quum defodiunt, omen ſibi faciunt deteſtandæ poſt mortem ſortis. Et in his ipſis Zenonis verbis omen ineſt. *Timeant igitur omen*: quia funeſta omnia, & funebria male ominata exiſtimabant: quare in hac ſepulchrorum effoſſione dirum omen eſt, & in ipſis verbis, quibus Zeno omen ominatur. Tit. Livius lib.xxx. *Annibale jam terræ appropinquante, juſſus è nautis unus aſcendere in malum, ut ſpecularetur quam tenerent regionem; quum dixiſſet, ſepulchrum dirutum proram ſpectare, abominatus, prætervehi juſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſſem.* Atque omnem omnino mortis mentionem infamem, & abominandam, ἀπόκτᾳιον καὶ ἀποτρόπαιον exiſtimabant. Suetonius in D. Claudio; *Et in ultima cognitione pro tribunali acceſſiſſe ſe ad finem mortalitatis, quanquam abominantibus qui audiebant, ſemel atque iterum pronuntiavit.* Hinc argumentatur Ulyſſes apud Senecam in Troade, falſum non eſſe quod de morte filii Andromacha aſſeverabat; Neque enim veriſimile, velle eam male ominari filio ſuo. Concludit tamen omina iſta & auſpicia ab iis metui, quibus nullus major metus eſt. Verba Tragici ſunt;

Exple-

Explete fata ſtirpe ſublata Hectoris,
Solidamque pacem lætus ad Danaos feram.
Quid agis Vlyſſes? Danaïdæ credent tibi?
Tu cui? Parenti? Fingit an quidquam parens,
Nec abominandæ mortis auſpicium pavet?
Auſpicia metuunt, qui nihil majus timent.

Apud Euripidem Helena Menelaum rogat, an mortuum ſe dici pati poſſit: Reſpondet is, ineſſe quidem in ea re peſtiferum omen: paſſurum ſe tamen, ſi ita rebus ſuis conſulturus ſit. Helena:

Βούλει λέγεσθαι μὴ θανὼν λόγῳ θανεῖν;

Reſpondet Menelaus:

Κακὸς μὲν ὄρνις· εἰ δὲ κερδανῶ λέγειν,
Ἕτοιμός εἰμι μὴ θανὼν λόγῳ θανεῖν.

Hinc etiam intellige Oreſtæ iſta apud Sophoclem in Electra:

Τί γάρ με λυπεῖ τοῦθ', ὅταν λόγῳ θανὼν
Ἔργοισι σωθῶ, κἀξενέγκωμαι κλέος;
Δοκῶ μὲν οὐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν.

Nam ῥῆμα κακόν, eſt ſermo male ominatus: ut contra bona verba & proſpera, ἀγαθαὶ φῆμαι &c. Hunc igitur locum aliter accepit graviſſimus & erenditiſſ. ſcriptor Plutarchus, Commentario de audiendis poëtis, ubi Sophoclem caſtigat, quaſi ῥῆμα κακόν malam & vitioſam orationem, atque ab honeſtate ſeparatam dixerit. Quum igitur mortis mentio eſſet facienda neceſſario, bonis quibuſdam verbis quaſi amuletis præmiſſis, quidquid ominis erat amoliri & averruncare conabantur. Veluti quum teſtamenta conderent, bene ſibi ominabantur primum: deinde voluntatem ſuam, ſi quid ſecus eveniret, teſtabantur. Ariſtoteles initio teſtamenti ſui apud Diogenem Laërtium: ἔσται μὲν εὖ. ἐὰν δέ τι συμβαίνῃ, τάδε διέθετο Ἀριστοτέλης. Et in Theophraſto: ἔσται μὲν εὖ. ἐὰν δέ τι συμβῇ, τάδε διατίθεμαι. Hæc obiter dicta ſint ad emendandum & illuſtrandum elegantem elegantiſſimi ſcriptoris locum.

72. *Marcella ſibi & amphitheatra conſtituerent.*] Neſcio quid eſſet iis in mentem qui lectionem iſtam mutari voluerunt, & legi *conſtruerent*. Enimvero conſtituere macella aut amphitheatra non dicimus Latine. Sed occurrit hæc Latinitas aliquoties apud hunc ſcriptorem. Infra hoc libro: *Cumque illis ædes conſtituatis ſacras.* & alibi. Virgil. x i i. Æn.

---- Mihi mœnia Teucri
Conſtituant.

Soli-

Solinus: *Deinde conſtituta ab Aſcanio longa Alba, Fidenæ.* Lactantius: *Siquidem Iovis temporibus fuit, quibus primum templa conſtitui, & novi Deorum cultus eſſe cœperunt.* Et paſſim apud optimos Latinitatis auctores. Eant nunc qui quæ cognita non habent, mutanda ſtatim exiſtimant, non minori temeritate, quam ignoratione.

72. *In gratam voluptatem conſeſſorum.*] Ms. Reg. habet, *in gratam voluptatemque ſenſorum*; unde efficiebat Cujacius, *in gratiam voluptatemque ſeſſorum.* Huc autem pertinet quod ſcribit Jul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. XII. *Aut ſi in ipſo fuerit inventus, tales faciet, qui ſe ob aliena gratia voluntatem* (lego, *voluptatem*) *nundinati ſanguinis jactura, ad mortis ſpectaculum vendant. Si vero Saturnus hoc fecerit, in ludum ſententia judicantis adducuntur.* lege, *addicuntur.* Idem ejuſdem libri capite XXIV. *Gladiatores faciet publicis voluptatibus deputatos,*

72. *Ac in altero vero animalium miſerorum diſcerperent viſcera, alias alia raperent.*] Hæc eſt lectio vetus. Correxit Gelenius, *alias alia.*

72. *Pro beatis ac felicibus viverent.*] Corrigunt, *ducerent.* Sed nihil fortaſſe mutandum. Si quid autem mutari oporteret, legere mallem, *veherent*, pro evcherent.

72. *Innecterent his colla.*] Urſinus corrigere vult *catenis.* Suſpicor legendum *linis.* Tertullianus de habitu muliebri: *Uno lino decies ſeſtertium inſeritur.* B. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ. *Uno filo villarum inſuunt pretia.*

72. *Laminas pertunderent aurium.*] Gloſſ. λοβὸς ὠτὸς, *lamna* Qua de re plura ad Sidonium obſervabat Ioannes Savaro vir eruditiſſ. & amiciſſimus.

72. *Imminuerent frontes limbis.*] Legendum exiſtimo, *nimbis.* Iſidorus: *Nimbus, eſt faſciola tranſverſa ex auro aſſuta in linteo, quod eſt in fronte feminarum. Plautus: Quo magis eam aſpicio, tanto magis nimbata eſt.* Hanc autem conjecturam, qua nihil proclivius, & aliis veniſſe in mentem poſtea cognovi. Frontem autem minutiorem laudi fuiſſe, & Luciano, Petronio & aliis obſervatum jam.

72. *Fuligine oculos obumbrarent.*] Hoc appellat Cyprianus libro de habitu virginum, *oculos circumducto nigrare fucore.* Neque ampliori obſervatione opus. Plura notabamus olim ad Martialem.

72. *Nec in formis erubeſcerent maſculorum calamiſtris vibrare caſariem, cutem corporis levigare.*] Hæc etiam conjungit Ovidius:

Sed

Sed tibi nec ferro placeat torquere capillos:
Nec tua mordaci pumice membra teras.

72. *Cutem corporis levigare.*] Quod ab effeminatis, & virilitatem exuentibus factum, ut ad Martialem obſervabamus. Iul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. VII. *Hi etiam demtis pilis corpus ſuum in feminei corporis imaginem transferent; quorum veſtes quoque ad muliebris cultus ſimilitudinem excolentur. Hi molliter ambulantes veſtigia ſua cum delicata quadam moderatione ſuſpendunt.* Et Sardanapali mollitiem depingens Athenæus lib. XII. eum ait, ἐψιμμυθιωμένον, γυναικείαν στολὴν ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πώγωνα, καὶ κατακεχισσαεισμένον. pumice levigatum.

72. *Incedere poplitibus nudis.*] Varro Meleagris: *Non modo ſuris apertis, ſed pæne natibus apertis ambulans.*

72. *Et in habitum feminarum deliciasque mollire.*] Lactantius. lib. VII. cap. XX. *Quorum enervata corpora, & in muliebrem inceſſum habitumque mollita, impudicas feminas inhoneſtis geſtibus mentiuntur.*

72. *Teſtamenta ſupponerent falſa.*] Quod temporibus illis quaſi ſolemne. Lactantius lib. V. cap. IX. *Et, ut quæ levia ſunt atque uſitata dicamus, qui hæreditates captent, teſtamenta ſupponant, juſtos heredes vel auferant, vel excludant.*

72. *Domos ut effringerent noctibus.*] Gloſſæ Philoxeni, *Effractores*, θυρεπανοίκται. *Effractarius*, θυρεπανοίκτης. Molliori nomine *apertularius*. Probe autem & emendate *noctibus*. Eo enim tempore propric graſſantur ejuſmodi homines. Falſum igitur quod ſubſtitui volunt, *vectibus*. Iul Firmicus lib. VI. Matheſ. cap. XXXI. *In ſolidis autem ſignis poſiti, famoſos domorum effractores reddent: ſed qui armati gladio, quieſcentibus hominibus, & patrimonii jacturam, & vitæ diſcrimen infligant.*

72. *Sollicitarent.*] Proba lectio. Nam qui exiſtimant aliquid deeſſe, falluntur. *Sollicitare* hoc loco eſt alienos ſervos allectare, plagiatorum grande crimen. Hinc in gloſſis Philoxeni, *ſollicitare*, πλαγιάζειν. Tertull. lib. I. adverſus Marcionem, cap. XXVII. *Sit denique plagiarii diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur niſi juſta & ordinaria dominatio: Diligi autem poteſt etiam adultera. Sollicitatione enim conſtat, non auctoritate; & adulatione, non poteſtate.* Papias: *Plagiarius, qui ſeducit pueros, & ſollicitat ſervos alienos.* Adi Iuriſconſultos. In gloſſis igitur optime, *Plagiarius*, ψυχαγωγός. Heſychius: ψυχαγωγὸς, ὁ ἀνδραποδιστὴς, καὶ ὁ ἀπατεών, καὶ ὁ κατάγων τὰς ψυ-

χὰς

χὰς εἰς ἄδου. Nempe *ψυχαγωγοί*, quia blandis & mellitis verbis ſervos alienos ſollicitant, & ad ſe alliciunt. Clemens Alexandrinus Stromate primo: *λύκοι ἅρπαγες προβάτων κωδίοις ἐγκεκρυμμένοι, ἀνδραποδισταί τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὔγλωσσοι, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς*, &c.

72. *Abigerent.*] Et hoc verbum ſolitarium ac incomitatum. Sic igitur abactores innuuntur. Falluntur ergo qui ſcribi volunt, *ambirent*.

Pag. 73. *Vt ſpirulas & botulos facerent.*] His verbis perſtringit hominum ingluviem & *ἀκολασίαν*. Botulorum autem & ſpirularum mentionem facit, quia ab iis abſtinebant Chriſtiani, (ut conſtat ex Tertulliano, Euſebio, & aliis) concilii Hieroſolymitani decreto tamdiu obſervato.

Aliter in Edit. noſtra.

73. *Caſtellamenta lucanica*] Diſtinguendum videtur, *caſtellamenta, lucanica*. Et caſtellamenta ſunt quædam farciminum genera, quæ Græcis *πυραμίδες* à propria forma. Clemens Alexandrinus Protreptico: *οὐ σησαμαῖ ταῦτα καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροί τε ἁλῶν, καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσου Βασσάρου*; Recte *caſtellamenta*, *πυραμίδες*. Unde & puerilem nucum quatuor ſtructionem, quam vernacula lingua *chaſtellet* appellamus, *πυραμοειδῆ* appellat Philo, Commentario de mundi creatione: *οἱ καρυατίζοντες εἰώθασι τρία ἐν ἐπιπέδῳ προστιθέντες κάρυα, ἐπιφέρειν ἕν, σχῆμα πυραμοειδὲς ἀπογεννῶντες.* Auctor ludicri de nuce:

> *Quattuor in nucibus, non amplius, alea tota eſt:*
> *Quum ſibi ſuppoſitis additur una tribus.*

De iſiciis præter alios notavit Clariſſ. Caſaubonus in magno opere.

73. *Vt inflandis bucculas diſtenderent tibiis.*] Quod videtur paulo fœdius & deformius.. Quare rejectæ ab Alcibiade hoc nomine tibiæ: quod buccas diſtenderent, & totum os corrumperent, *ὡς τὸν συνήθεις ἂν πάνυ, μόλις διαγνῶναι τὸ πρόσωπον*, inquit in Alcibiade Plutarchus. Chriſtiani autem temporibus illis, quibus in eorum pectoribus vivebat adhuc accenſus ille pietatis ardor, & incorruptum integritatis ac modeſtiæ ſtudium, omnia luxuriæ & voluptatum inſtrumenta animoſe aſpernabantur; maxime ſi quæ ſpecies idololatriæ immiſta videbatur; quo etiam nomine tibiarum uſum damnabant: quod in ſacris tibiæ canerent. Clemens Alexandrinus lib. II. Pædag. cap. 4. *σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονενεμήσθω: αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσιν.* Recte autem tibias cum ſcabillis conjungit; quam rem eruditi homines ſatis jam explicarunt.

73. *Lum-*

72. *Lumborum criſpitudine fluctuaret.*] Infra lib. VII. *& clunibus fluctuare criſpatis.* Graphice. Nam fluctus leniter impulſi proprie criſpi toroſique. Minutius Felix: *Et ut ſemper mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen criſpis toroſiſque.* Sic autem *fluctuatim incedere* dictum de iis, qui incedendo clunes leviter criſpant. Afranius apud Nonium: *Magnifice volo fluctuatim ire ad illum.* Gloſſ. *Criſpat*, κραδαίνει, σείει.

73. *In feminis fierent meretrices, ſambuciſtriæ, pſaltriæ, venalia ut proſternerent corpora.*] Pſaltrias non ſolum arte, ſed & corpore quæſtum feciſſe è Comicis ſatis notum eſt. Eleganter Heliodorus de Thisbe pſaltria: ἡ δὲ Θίσβη τὴν ἀσχολίαν τὴν ἐκείνου, σχολὴν ἑαυτῆς ἐποιεῖτο, καὶ τοῖς συμποσίοις ἀδεῶς ἑαυτήν τε καὶ τὴν τέχνην ἐξεμίσθου.

73. *Venalia ut proſternerent corpora.*] Proba lectio, nec audiendi qui corrigere volunt *proſtituerent.* Diocletianus & Maximianus ad leg. Iul. de adult. & ſtup. *fœdiſſimam earum nequitiam, quæ pudorem ſuum alienis libidinibus proſternunt.*

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Reſcribunt nonnulli *vilitatem*: alii *utilitatem*, id eſt uſum, quam conjecturam ſequi malim. Zeno Veronenſis ſermone de Pudicitia: *Libidinum commutatione varia gaudet ſemper, & pœnitet: ad ſatietatem nunquam lubrica utilitate perveniens.* Id eſt, lubrico uſu. Niſi mavis ſimpliciter *lubricam utilitatem* interpretari, lubricam voluptatem, quæ eſt rerum illarum utilitas.

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Hinc *publicæ libidinis victimæ* appellantur à Tertulliano, & eum ſequuto Hieronymo. Græci quoque κοινὰς γυναῖκας appellant: Zeno Veronenſis *publicanas*, ſermone de triplici genere ſacrificiorum: *qui publicanas mulieres quum ſubjiciunt ſibi, viliores ſe eſſe, quam illæ ſunt, produnt.* Nam *publicanam* uſurpat pro publico: ut ſermone de fide: *O quam publicana, cujus fabulantur etiam profani ſecreta.* Et lupanar *locus publicus.* Iul. Firmicus lib. IV. Matheſ. cap. VI. *Si vero mulieris ſit iſta genitura, erit publica meretrix, & quæ vitæ ſubſidia in publico conſtituta loco corporei pudoris jactura quærat.* ἐν κοινῷ τόπῳ ἑστῶσαι. Artemidorus lib. I. cap. LXXX. οἶδα δέ τινα ὃς ἔδοξεν εἰσελθεῖν εἰς πορνεῖον, καὶ μὴ δυνάσθαι ἐξελθεῖν. καὶ ἀπέθανεν οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας, κατὰ λόγον τε τούτου ἀποβάντος αὐτῷ. κοινὸς γὰρ ὁ τόπος οὗτος καλεῖται, ὡς καὶ ὁ τῶν νεκρῶν δεχόμενος. Quod addit de ſepulchreto Arnobius, vocari κοινὸν τόπον, veriſſimum quoque eſt. Plautus:

Eo tempore flos poëtarum fuit,
Qui nunc abierunt hinc in communem locum.

73. *In lupanaribus prompta, in fornicibus obvictæ.*] Hæc eſt lectio vetus, unde ab aliis factum *obviæ.* MS. Reg. habet, *obvitæ.* Hæreo.

73. *Nihil renuentes pati.*] Artemidorus lib. 1. cap. LXXX. καὶ οὐδὲν ἀρνησάμεναι παρέχουσιν ἑαυτάς. Sed locum integriorem adſcribam, ut eundem obiter emendem. γυναιξὶ δὲ ἑταίραις ταῖς ἐπὶ καιστηρίοις ἑστώσαις μίγνυσθαι, μικρὰν μὲν αἰσχύνην, καὶ βραχὺ ἀνάλωμα σημαίνει. αἰδοῦνται γὰρ ἅμα καὶ ἀναλοῦσι ταύταις πλησιάζοντες οἱ ἄνθρωποι: πρὸς δὲ πᾶσαν ἐπιχείρησιν εἰσὶν ἀγαθαί. καὶ γὰρ πρός τινων ἐργάσιμοι λέγονται. καὶ οὐδὲν ἀρνησάμεναι παρέχουσιν ἑαυτάς. Quid ſit ἐπὶ καιστηρίοις hoc loco, equidem neſcio: ſed certo ſcio legendum, ἐπὶ τοῖς κασαυρείοις. Heſychius: κασαυρείοις, οἴκοις ἐφ' ὧν αἱ ἑταῖραι ἐκαθέζοντο, ὅθεν καὶ τὴν πόρνην κασαυρίδα ἔλεγον. Vox uſurpata Ariſtophani.

73. *Ad oris ſacri comparatæ.*] Et hæc lectio vetus, unde Gelenius fecit, *ad oris ſtuprum comparatæ.* Et hic hæreo.

73. *Ut eas prohiberet abſcondere.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua reponunt *abſcedere.*

Pag. 74. *Ceſſatione crimen fecerit ſuum.*] *In cujus enim manu eſt ut prohibeat, jubet agi, ſi non prohibet admitti*, ait Salvianus libro VII, Hinc Arnobius infra lib. III. ceſſationem iſtam, *inimicam* appellat. *Et cur ſæva contagia, & peſtilentes morbos ab æſtivis avertere ceſſatione inimica non curant?*

74. *Et retentionis diſſimulatione permiſerit prius.*] Id eſt, ceſſatione: quod retinere noluerit. Sic enim vocem iſtam ab his ſcriptoribus quandoque uſurpari obſervatum nobis eſt. Vegetius de re militari lib. I. cap. VIII. *Signatis itaque tironibus, per quotidiana exercitia armorum eſt demonſtranda doctrina. Sed hujus rei uſum diſſimulatio ſecuritatis abolevit.* Hinc & apud Tertull. lib. V adverſus Marcionem, cap. V. *Nec gratia enim fit, niſi offenſæ; nec pax, niſi belli. Et populus autem per diſciplinæ transgreſſionem; & omne hominum genus per naturæ diſſimulationem, & deliquerat, & rebellaverat adverſus creatorem.* Mira nimia ſunt quæ in hunc locum obſervat vir eruditiſſimus. *Naturæ diſſimulationem* appellat Tertullianus, naturæ quaſi ceſſationem, qua homines cognitionem naturæ ſibi inſitam in injuſtitia detinent.

74. *Cumque eas tales atque hujuſmodi ſciret, in corpora ire juſſiſſet.*]

Hæc

Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *juſſiſſe*. Sed vulgata lectio explicari poteſt; ut pendeat à ſuperioribus; & *juſſiſſet* ſit pro *juſſerit*: quæ enallage apud hos ſcriptores frequentiſſima eſt: ut apud Optatum Mileviranũm locis infinitis.

Pag. 75. *Et ſævorum dentium mordacitate laniarent.*] Non dicit ſimpliciter, ſe morderent invicem, ac roderent; ſed quo κακοηθείας vehementia exprimatur mágis, pleniori loquutione utitur. Sic δάκος ἀδινὸν κακαγορίαν dicit Pindarus od. 11. Pythion. non δάκος κακόν, ut interpretatur Scholiaſtes: ſed τὸ ἀποκειμένου ἀπρὶξ ἐχόμενον: quia hæc eſt natura τῶν κακηγόρων, ut ἄδην καὶ ἀδιαλείπτως maledicant, nec unquam ſuum maledicendi cacoëthes expleſſe ſatis ſe exiſtiment. Sic dicit Perſius Lucilium Satiricum acertimum, & mordaciſſimum, genuinum fregiſſe in iis quos lacerabat: quibus quidem verbis maledicendi rabiem ſignificare volebat.

----Secuit Lucilius urbem,
Te Lupe, te Muti: & genuinum fregit in illis.

75. *Vt ille ſalus rerum omnium.*] Falluntur qui reponi volunt, *ut ille ſator*. Atqui Deus eſt rerum omnium non ſolum ſator, ſed etiam conſervator: & quod ad ſalutem æternam attinet, vult omnes ſalvos eſſe, ut ait Apoſtolus. Præterea conſideranda Arnobii mens & doctrina. Sic enim ſtatuit, Deum omnia conſervare, fovere, juvare: Mala, quæ accidunt, ab alio principio eſſe, qua de opinione mox.

Pag. 75. *Vt in ſacrilega crimen impietatis incurrat quiſquis ab eo conceperit hominem eſſe prognatum.*] Horrenda hæc & blaſphema, atque è Simonis, Saturnini, Carpocratis, Marcionis, & ſimilium deteſtanda doctrina magnam partem hauſta, ut antea docebamus.

75. *Rem infelicem & miſeram.*] Hæc inter eorum argumenta qui hominem à Deo conditum negabant. Vide Lactantium libro de opificio Dei.

75. *Non enim ſi negemus muſcas, ſcarabeos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis eſſe opus regis.*] Quod certe ab eo negari ſequentia ſatis arguunt. Hoc autem eodem telo Marcionitæ Deum creatorem appetebant. Hinc Tertullianus adverſus Marcionem libro primo, capite decimoſeptimo. *His compreſſi erumpunt dicere: ſufficit unicum hoc opus Deo noſtro, quod hominem liberavit ſumma & præcipua bonitate ſua, & omnibus locuſtis anteponenda.* Hæc

tis, nihil eſt quod negotiationem odioſam efficiat. Atque hæc de negotiatione in genere. Tranſit deinde ad eam negotiationis ſpeciem, quæ eſt de rebus idololatriæ; & eam Chriſtiano homine plane indignam luculentis rationibus comprobat. Eſt ergo locus iſte ita inchoandus. *De negotiatione vero, ſi cetera delictorum*, & quæ ſequuntur. Cetera purgata ſunt à nobis: etſi diſtinctiones reſtitutæ ex parte erant jam ab aliis. Pro *quamvis* repoſuimus *quum bis*. Nec dubium quin hæc ſit veriſſima lectio. Atque ita res eſt. Avaritia, πλεονεξία Apoſtolo bis dicta eſt idololatria: Epheſ. I. comm. v. & Coloſſ. III. comm. v. Hæc autem ἐν παρόδῳ.

71. *Et tranſlatis mercibus caritatem ſemper, vilitatemque captarent.*] Zeno Veronenſis ſermone primo de avaritia: *Alius inde rerum omnium captat annonam: aucupatur diſtrahendi tempus; minor in menſura, major in pretio: negat ſe habere, quod diſtrahat, ut rogetur, ut jugulet, atque utinam incorrupta ſpecies venderetur. Ingemiſcit præterea, ſi annus eſt ſterilis; multo magis, ſi fertilis fuerit: illic, quia parum diſtrahit: Hic quia non ſolus. Vultis ſcire, quantis ſit tenebris obvolutus? Iraſcitur Deo, ſi non ſemper fiat publicis luctibus dives.*

Pag. 72. *Exercerent avidum atque injuſtiſſimum fœnus.*] Lucanus libro primo:

Hinc uſura vorax, avidumque in tempore fœnus.

72. *Atq; injuſtiſſimum fœnus.*] Poteſt hoc intelligi, non ſimpliciter, ſed κατά τι: ut fœnus damnetur, ſi eſt avidius, & intenſius. Sed malo rem accipere ſimpliciter. Ita enim exiſtimabant ævo illo Chriſtiani, quorum charitas ferventior erat, fœnus omne eſſe ἀθέμιτον, & ab ipſa humanitate alienum: quod pluribus oſtendimus alibi. Hinc Miltiades apud Euſeb. lib. v. hiſt. Eccleſ. cap. XIX. ubi Montaniſtarum prophetas exagitat: προφήτης, εἰπέ μοι, βάπτεται; προφήτης ςιβίζεται; προφήτης φιλοκοσμεῖ; προφήτης τάβλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει;

72. *Et miſerorum è ſanguine.*] Fœnus enim vel hoc præcipue nomine inviſum, quod miſeras proprie ac tenues perſonas rodit, & conſumit. Appianus lib. I. de bellis civilibus: ἀποστραφῆναι γάρ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι, καθάπερ Ἕλληνες, δανείζειν ὡς καπηλικόν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι, καὶ δύσερι, καὶ ἐχθροποιόν. Paſcitur igitur proprie fœnus miſeriis & neceſſitatibus alienis. Demoſthenes κατὰ Στεφάνου ψευδομαρτυριῶν: τοκίζων, καὶ τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς καὶ χρείας εὐτυχήματα αὐτοῦ νομίζων. Hinc & Jul. Firmicus, lib. II. Matheſ.

cap.

cap. ult. *Nunquam pecuniæ fœnus exerceas, nec alienis in neceſſitatibus miſerum tibi pecuniæ conferatur augmentum.*

72. *Miſerorum è ſanguine.*] Nam facultates habentur quaſi ſanguis hominis, αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς. Artemidorus lib. 1. cap. XXXV. αἷμα ἐμεῖν πολὺ μὲν, καὶ εὔχροον, καὶ μὴ διεφθορὸς, ἀγαθὸν πένητι. περίκτησιν γὰρ σημαίνει, καὶ περιουσίαν χρημάτων: ὅτι τὸν ἴσον λόγον ἔχει τῷ αἵματι τὰ ἀργύρια, ὡς καὶ οἱ παλαιοὶ ἄνδρες διέλαβον.

72. *Miſerorum è ſanguine.*] Hinc igitur Cato fœnerari idem eſſe dicebat, quod hominem occidere. Sic Optatus Milevitanus probat eos, qui honorem alicujus violant, homicidas eſſe. lib. II. *Deuterium, Parthenium, Donatum, & Getulicum Dei Epiſcopos, linguæ gladio jugulaſtis: fundentes ſanguinem non corporis, ſed honoris.* Hinc & Zeno Veronenſis ſermone 1. de Avaritia: *Denique hæc eſt cauſa, quod liberi parentum vitam ſua damna judicantes, injecta violenter manu ipſi naturæ, invaſis hæreditatibus ante tempus, parentes ſuos compellunt vivere miſeriæ, facultatibus mori.*

72. *Et miſerorum è ſanguine ſupputandi ſe angerent inſania.*] Hujus loci Zeno Veronenſis optimus interpres ſermone modo laudato: *Hinc unus pecuniam ſuam tanquam humum* (lege, *hamum*) *proponit, ut facultates ad ſe attrahat alienas: quam peregrinantem ferali ſupputatione nutrire non deſinit, ut ſummam quærat, non quam commodatio dedit, ſed quam ei pepererint armati numero dies, menſes digiti. At plerumque cum ſua ſibi induſtria fœnerator etiam ipſe nudatur, ei quum caſu aliquo fraus, inopia, fuga, mors extorſerint debitorem.* Graphice. ſcriptum autem eſt in MS. Reg. *ſupputandis augerent inſomnia.* Unde legendum ſuſpicor, *ſupputandi ſe angerent inſomnia.* Atque ita depinguntur fœneratores, vigilantes, & pecuniam ſibi debitam ſupputantes. Lucianus in Gallo: ὁρᾷς ἐπαγρυπνοῦντα καὶ τοῦτον ἐπὶ φροντίδων, ἀναλογιζόμενον τοὺς τόκους, δακτύλους κατεσκληκότα, ὃν δεήσει μετ' ὀλίγον πάντα ταῦτα λιπόντα, σίλφην, ἢ ἐμπίδα, ἢ μυῖαν γενέσθαι. Hinc & Prudentius in Avaritiæ & Miſerationis pugna: *Aliter in edit. noſtra.*

> ------ *Velox nam dextra rapinas*
> *Abradit, ſpoliiſque ungues exercet ahenos.*
> *Cura, fames, metus, anxietas, perjuria, pallor,*
> *Corruptela, dolus, commenta,* inſomnia, *ſordes,*
> *Eumenides Furiæ, monſtri comitatus aguntur.*

Quod ait Lucianus, καὶ τοὺς δακτύλους κατεσκληκότα ad hanc quoque ſupputationem pertinet. Contractos enim ſignificat ſupputando

tando digitos. Alia tamen ratione dicuntur quandoque contractæ avarorum & rapacium manus. Expreſſe Prudentius in martyrio Vincentii:

> *Aſt hic avarus contrahit*
> *Manus recurvas, & volam*
> *Plicans aduncis unguibus,*
> *Laxare nervos non valet.*

Aliter in edit. noſtra. 72. *Millibus poſſeſſionum ſemper producerent fines.*] Zeno Veronenſis de avaritia ſermone primo: *Sed oculis patentibus cæci dilatant horrea; terras anguſtant, jungunt ſaltibus ſaltus: & ſi orbem totum poſſideant, fines oderunt: Illicitum putant habere vicinum, conſtruunt prædia, ſepulchra defodiunt, timent omen, qui non timent mortem, ſi ſic interempti plerumque jacent canibus, alitibus, feriſque donati, ubique diſperſi, utrobique deperditi, ſemeſis oſſibus, etiam ſuis carnibus nudi. Conſpicite rerum avaro condigna: Ille amplum qui habuit cenſum, exiguum non habet tumulum,* &c. Corrupta quædam hic ſunt. Nam hæc quid ſibi volunt? *conſpicite rerum avaro condigna.* Legendum fortaſſe, *Conſpicite rem avaro condignam.* Neque illa menda carent, *timent omen, qui non timent mortem.* Legendum enim dubio procul, *Timeant omen, qui* &c. Id eſt, ſi mortem non timent, qui talia agunt, at certe omen timeant; Nam ſepulchra quum defodiunt, omen ſibi faciunt deteſtandæ poſt mortem ſortis. Et in his ipſis Zenonis verbis omen ineſt. *Timeant igitur omen*: quia funeſta omnia, & funebria male ominata exiſtimabant: quare in hac ſepulchrorum effoſſione dirum omen eſt, & in ipſis verbis, quibus Zeno omen ominatur. Tit. Livius lib.xxx. *Annibale jam terræ appropinquante, juſſus è nautis unus aſcendere in malum, ut ſpecularetur quam tenerent regionem; quum dixiſſet, ſepulchrum dirutum proram ſpectare, abominatus, prætervehi juſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſſem.* Atque omnem omnino mortis mentionem infamem, & abominandam, ἀπευκταῖον ϗ ἀποτρόπαιον exiſtimabant. Suetonius in D. Claudio; *Et in ultima cognitione pro tribunali acceſſiſſe ſe ad finem mortalitatis, quanquam abominantibus qui audiebant, ſemel atque iterum pronuntiavit.* Hinc argumentatur Ulyſſes apud Senecam in Troade, falſum non eſſe quod de morte filii Andromacha aſſeverabat; Neque enim veriſimile, velle eam male ominari filio ſuo. Concludit tamen omina iſta & auſpicia ab iis metui, quibus nullus major metus eſt. Verba Tragici ſunt;

Exple-

Explete fata ſtirpe ſublata Hectoris,
Solidamque pacem latus ad Danaos feram.
Quid agis Ulyſſes? Danaïdæ credent tibi?
Tu cui? Parenti? Fingit an quidquam parens,
Nec abominandæ mortis auſpicium pavet?
Auſpicia metuunt, qui nihil majus timent.

Apud Euripidem Helena Menelaum rogat, an mortuum ſe dici pati poſſit: Reſpondet is, ineſſe quidem in ea re peſtiferum omen: paſſurum ſe tamen, ſi ita rebus ſuis conſulturus ſit. Helena:

Βούλει λέγεσθαι μὴ θανὼν λόγῳ θανεῖν;

Reſpondet Menelaus:

Κακὸς μὲν ὄρνις· εἰ δὲ κερδανῶ λέγειν,
Ἕτοιμός εἰμι μὴ θανὼν λόγῳ θανεῖν.

Hinc etiam intellige Oreſtæ iſta apud Sophoclem in Electra:

Τί γάρ με λυπεῖ τοῦθ', ὅταν λόγῳ θανὼν
Ἔργοισι σωθῶ, κἀξενέγκωμαι κλέος;
Δοκῶ μὲν οὐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν.

Nam ῥῆμα κακόν, eſt ſermo male ominatus: ut contra bona verba & proſpera, ἀγαθαὶ φῆμαι &c. Hunc igitur locum aliter accepit graviſſimus & eruditiſſ. ſcriptor. Plutarchus, Commentario de audiendis poëtis, ubi Sophoclem caſtigat, quaſi ῥῆμα κακόν malam & vitioſam orationem, atque ab honeſtate ſeparatam dixerit. Quum igitur mortis mentio eſſet facienda neceſſario, bonis quibuſdam verbis quaſi amuletis præmiſſis, quidquid ominis erat amoliri & averruncare conabantur. Veluti quum teſtamenta conderent, bene ſibi ominabantur primum: deinde voluntatem ſuam, ſi quid ſecus eveniret, teſtabantur. Ariſtoteles initio teſtamenti ſui apud Diogenem Laërtium: ἔσται μὲν εὖ. ἐὰν δέ τι συμβαίνῃ, τάδε διέθετο Ἀριστοτέλης. Et in Theophraſto: ἔσται μὲν εὖ. ἐὰν δέ τι συμβῇ, τάδε διατίθεμαι. Hæc obiter dicta ſint, ad emendandum & illuſtrandum elegantem elegantiſſimi ſcriptoris locum.

72. *Marcella ſibi & amphitheatra conſtituerent.*] Neſcio quid eſſet iis in mentem qui lectionem iſtam mutari voluerunt, & legi *conſtruerent*. Enimvero conſtituere macella aut amphitheatra non dicimus Latine. Sed occurrit hæc Latinitas aliquoties apud hunc ſcriptorem. Infra hoc libro: *Cumque illis ædes conſtituatis ſacras.* & alibi. Virgil. XII. Æn.

---- Mihi mœnia Teucri
Conſtituant.

Soli-

Solinus: *Deinde conſtituta ab Aſcanio longa Alba, Fidenæ.* Lactantius: *Siquidem Iovis temporibus fuit, quibus primum templa conſtitui, & novi Deorum cultus eſſe cœperunt.* Et paſſim apud optimos Latinitatis auctores. Eant nunc qui quæ cognita non habent, mutanda ſtatim exiſtimant, non minori temeritate, quam ignoratione.

72. *In gratam voluptatem conſeſſorum.*] Ms. Reg. habet, *in gratam voluptatemque ſenſorum*; unde efficiebat Cujacius, *in gratiam voluptatemque ſeſſorum.* Huc autem pertinet quod ſcribit Jul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. XII. *Aut ſi in ipſo fuerit inventus, tales faciet, qui ſe ob aliena gratiæ voluntatem* (lego, *voluptatem*) *nundinati ſanguinis jactura, ad mortis ſpectaculum vendant. Si vero Saturnus hoc fecerit, in ludum ſententia judicantis adducuntur.* lege, *addicuntur.* Idem ejuſdem libri capite XXIV. *Gladiatores faciet publicis voluptatibus deputatos,*

72. *Ac in altero vero animalium miſerorum diſcerperent viſcera, alias alia raperent.*] Hæc eſt lectio vetus. Correxit Gelenius, *alias alia.*

72. *Pro beatis ac felicibus viverent.*] Corrigunt, *ducerent.* Sed nihil fortaſſe mutandum. Si quid autem mutari oporteret, legere mallem, *veherent*, pro evehérent.

72. *Innecterent his colla.*] Urſinus corrigere vult *catenis.* Suſpicor legendum *linis.* Tertullianus de habitu muliebri: *Uno lino decies ſeſtertium inſeritur.* B. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ. *Uno filo villarum inſuunt pretia.*

72. *Laminas pertunderent aurium.*] Gloſſ. λοβὸς ὠτὸς, *lamna* Qua de re plura ad Sidonium obſervabat Ioannes Savaro vir eruditiſſ. & amiciſſimus.

72. *Imminuerent frontes limbis.*] Legendum exiſtimo, *nimbis.* Iſidorus: *Nimbus, eſt faſciola tranſverſa ex auro aſſuta in linteo, quod eſt in fronte feminarum. Plautus: Quo magis eam aſpicio, tanto magis nimbata eſt.* Hanc autem conjecturam, qua nihil proclivius, & aliis veniſſe in mentem poſtea cognovi. Frontem autem minutiorem laudi fuiſſe, & Luciano, Petronio & aliis obſervatum jam.

72. *Fuligine oculos obumbrarent.*] Hoc appellat Cyprianus libro de habitu virginum, *oculos circumducto nigrare fucore.* Neque ampliori obſervatione opus. Plura notabamus olim ad Martialem.

72. *Nec in formis erubeſcerent maſculorum calamiſtris vibrare cæſariem, cutem corporis levigare.*] Hæc etiam conjungit Ovidius:

Sed tibi nec ferro placeat torquere capillos:
Nec tua mordaci pumice membra teras.

72. *Cutem corporis levigare.*] Quod ab effeminatis, & virilitatem exuentibus factum, ut ad Martialem obſervabamus. Iul. Firmicus lib. VII. Matheſ. cap. VII. *Hi etiam demtis pilis corpus ſuum in feminei corporis imaginem transferent; quorum veſtes quoque ad muliebris cultus ſimilitudinem excolentur. Hi molliter ambulantes veſtigia ſua cum delicata quadam moderatione ſuſpendunt.* Et Sardanapali mollitiem depingens Athenæus lib. XII. eum ait, ἐψιμμυθιωμένον, γυναικείαν στολὴν ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πώγωνα, καὶ κατακεκισηρισμένον. pumice levigatum.

72. *Incedere poplitibus nudis.*] Varro Meleagris: *Non modo ſuris apertis, ſed pæne natibus apertis ambulans.*

72. *Et in habitum feminarum deliciaſque mollire.*] Lactantius. lib. VII. cap. XX. *Quorum enervata corpora, & in muliebrem inceſſum habitumque mollita, impudicas feminas inhoneſtis geſtibus mentiuntur.*

72. *Teſtamenta ſupponerent falſa.*] Quod temporibus illis quaſi ſolemne. Lactantius lib. V. cap. IX. *Et, ut quæ levia ſunt atque uſitata dicamus, qui hæreditates captent, teſtamenta ſupponant, juſtos heredes vel auferant, vel excludant.*

72. *Domos ut effringerent noctibus.*] Gloſſæ Philoxeni, *Effractores*, θυρεπανοίκται. *Effractarius*, θυρεπανοίκτης. Molliori nomine *apertularius*. Probe autem & emendate *noctibus*. Eo enim tempore propric graſſantur ejuſmodi homines. Falſum igitur quod ſubſtitui volunt, *vectibus*. Iul Firmicus lib. VI. Matheſ. cap. XXXI. *In ſolidis autem ſignis poſiti, famoſos domorum effractores reddent: ſed qui armati gladio, quieſcentibus hominibus, & patrimonii jacturam, & vitæ diſcrimen infligant.*

72. *Sollicitarent.*] Proba lectio. Nam qui exiſtimant aliquid deeſſe, falluntur. *Sollicitare* hoc loco eſt alienos ſervos allectare, plagiatorum grande crimen. Hinc in gloſſis Philoxeni, *ſollicitare*, πλαγιάζειν. Tertull. lib. I. adverſus Marcionem, cap. XXVII. *Sic denique plagiarii diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur niſi juſta & ordinaria dominatio: Diligi autem poteſt etiam adultera. Sollicitatione enim conſtat, non auctoritate; & adulatione, non poteſtate.* Papias: *Plagiarius, qui ſeducit pueros, & ſollicitat ſervos alienos.* Adi Iuriſconſultos. In gloſſis igitur optime, *Plagiarius*, ψυχαγωγός. Heſychius: ψυχαγωγὸς, ὁ ἀνδραποδιστὴς, καὶ ὁ ἀπατεών, καὶ ὁ κατάγων τὰς ψυ-

χὰς

χὰς εἰς ᾅδου. Nempe ψυχαγωγοί, quia blandis & mellitis verbis ſervos alienos ſollicitant, & ad ſe alliciunt. Clemens Alexandrinus Stromate primo: λύκοι ἅρπαγες προβάτων κωδίοις ἐγκεκρυμμένοι, ἀνδραποδισταί τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὔγλωσσοι, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς, &c.

72. *Abigerent.*] Et hoc verbum ſolitarium ac incomitatum. Sic igitur abactores innuuntur. Falluntur ergo qui ſcribi volunt, *ambirent.*

Pag. 73. *Vt ſpirulas & botulos facerent.*] His verbis perſtringit hominum ingluviem & ἀκολασίαν. Botulorum autem & ſpirularum mentionem facit, quia ab iis abſtinebant Chriſtiani, (ut conſtat ex Tertulliano, Euſebio, & aliis) concilii Hieroſolymitani decreto tamdiu obſervato.

Aliter in Edit. noſtra.

73. *Caſtellamenta lucanica*] Diſtinguendum videtur, *caſtellamenta, lucanica.* Et caſtellamenta ſunt quædam farciminum genera, quæ Græcis πυραμίδες à propria forma. Clemens Alexandrinus Protreptico: οὐ σησαμαῖ ταῦτα καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροί τε ἁλῶν, καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσου βασσάρου; Recte *caſtellamenta*, πυραμίδες. Unde & puerilem nucum quatuor ſtructionem, quam vernacula lingua *chaſtellet* appellamus, πυραμοειδῆ appellat Philo, Commentario de mundi creatione: οἱ καρυατίζοντες εἰώθασι τρία ἐν ἐπιπέδῳ προστιθέντες κάρυα, ἐπιφέρειν ἕν, σχῆμα πυραμοειδὲς ἀπογλυφῶντες. Auctor ludicri de nuce:

Quattuor in nucibus, non amplius, alea tota eſt:
Quum ſibi ſuppoſitis additur una tribus.

De iſiciis præter alios notavit Clariſſ. Caſaubonus in magno opere.

73. *Vt inflandis bucculas diſtenderent tibiis.*] Quod videtur paulo fœdius & deformius.. Quare rejectæ ab Alcibiade hoc nomine tibiæ: quod buccas diſtenderent, & totum os corrumperent, ὡς τὸ τοῦ συνήθεις ἂν πάνυ καὶ μόλις διαγνῶναι τὸ πρόσωπον, inquit in Alcibiade Plutarchus. Chriſtiani autem temporibus illis, quibus in eorum pectoribus vivebat adhuc accenſus ille pietatis ardor, & incorruptum integritatis ac modeſtiæ ſtudium, omnia luxuriæ & voluptatum inſtrumenta animoſe aſpernabantur; maxime ſi quæ ſpecies idololatriæ immiſta videbatur; quo etiam nomine tibiarum uſum damnabant: quod in ſacris tibiæ canerent. Clemens Alexandrinus lib. II. Pædag. cap. 4. σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονενεμήσθω: αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσιν. Recte autem tibias cum ſcabillis conjungit; quam rem eruditi homines ſatis jam explicarunt.

72. *Lumborum criſpitudine fluctuaret.*] Infra lib. VII. *& clunibus fluctuare criſpatis.* Graphice. Nam fluctus leniter impulſi proprie criſpi toroſique. Minutius Felix: *Et ut ſemper mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram; tamen criſpis toroſiſque.* Sic autem *fluctuatim incedere* dictum de iis, qui incedendo clunes leviter criſpant. Afranius apud Nonium: *Magnifice volo fluctuatim ire ad illum.* Gloſſ. *Criſpat*, κραδαίνει, σείει.

73. *In feminis fierent meretrices, ſambuciſtriæ, pſaltriæ, venalia ut proſternerent corpora.*] Pſaltrias non ſolum arte, ſed & corpore quæſtum feciſſe è Comicis ſatis notum eſt. Eleganter Heliodorus de Thisbe pſaltria: ἡ δὲ Θίσβη τὴν ἀγχολίαν τὴν ἐκείνου, χολὴν ἑαυτῆς ἐποιεῖτο, καὶ τοῖς συμποσίοις ἀδεῶς ἑαυτήν τε καὶ τὴν τέχνην ἐξεμίσθου.

73. *Venalia ut proſternerent corpora.*] Proba lectio, nec audiendi qui corrigere volunt *proſtituerent.* Diocletianus & Maximianus ad leg. Iul. de adult. & ſtup. *fœdiſſimam earum nequitiam, quæ pudorem ſuum alienis libidinibus proſternunt.*

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Reſcribunt nonnulli *vilitatem*: alii *utilitatem*, id eſt uſum, quam conjecturam ſequi malim. Zeno Veronenſis ſermone de Pudicitia: *Libidinum commutatione varia gaudet ſemper, & pœnitet: ad ſatietatem nunquam lubrica utilitate perveniens.* Id eſt, lubrico uſu. Niſi mavis ſimpliciter *lubricam utilitatem* interpretari, lubricam voluptatem, quæ eſt rerum illarum utilitas.

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Hinc *publicæ libidinis victimæ* appellantur à Tertulliano, & eum ſequuto Hieronymo. Græci quoque κοινὰς γυναῖκας appellant: Zeno Veronenſis *publicanas*, ſermone de triplici genere ſacrificiorum: *qui publicanas mulieres quum ſubjiciunt ſibi, viliores ſe eſſe, quam illæ ſunt, produnt.* Nam *publicanam* uſurpat pro publico: ut ſermone de fide: *O quam publicana, cujus fabulantur etiam profani ſecreta.* Et lupanar *locus publicus.* Iul. Firmicus lib. IV. Matheſ. cap. VI. *Si vero mulieris ſit iſta genitura, erit publica meretrix, & quæ vitæ ſubſidia in publico conſtituta loco corporei pudoris jactura quærat.* ἐν κοινῷ τόπῳ ἑστῶσα. Artemidorus lib. I. cap. LXXX. οἶδα δέ τινα ὃς ἔδοξεν εἰσελθεῖν εἰς πορνεῖον, καὶ μὴ δυνάσθαι ἐξελθεῖν. καὶ ἀπέθανεν οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας, κατὰ λόγον τι τούτου ἀποβάντος αὐτῷ. κοινὸς γὰρ ὁ τόπος οὗτος καλεῖται, ὡς καὶ ὁ τοὺς νεκροὺς δεχόμενος. Quod addit de ſepulchreto Arnobius, vocari κοινὸν τόπον, veriſſimum quoque eſt. Plautus:

O Eo

Eo tempore flos poëtarum fuit,
Qui nunc abierunt hinc in communem locum.

73. *In lupanaribus prompta, in fornicibus obvictæ.*] Hæc eſt lectio vetus, unde ab aliis factum *obviæ*. MS Reg. habet, *obvitæ*. Hæreo.

73. *Nihil renuentes pati.*] Artemidorus lib. I. cap. LXXX. καὶ οὐδὲν ἀρνησάμεναι παρέχουσιν ἑαυτάς. Sed locum integriorem adſcribam, ut eundem obiter emendem. γυναιξὶ δὲ ἑταίραις ταῖς ἐπὶ καυστηρίοις ἑστώσαις μίγνυσθαι, μικρὰν μὲν αἰσχύνην, καὶ βραχὺ ἀνάλωμα σημαίνει. αἰδοῦνται γὰρ ἅμα καὶ ἀναλοῦσι ταύταις πλησιάζοντες οἱ ἄνθρωποι: πρὸς δὲ πᾶσαν ἐπιχείρησιν εἰσὶν ἀγαθαί. καὶ γὰρ πρὸς τινων ἐργάσιμοι λέγονται. καὶ οὐδὲν ἀρνησάμεναι παρέχουσιν ἑαυτάς. Quid ſit ἐπὶ καυστηρίοις hoc loco, equidem neſcio: ſed certo ſcio legendum, ἐπὶ τοῖς κασαυρείοις. Heſychius: κασαυρείοις, οἴκοις ἐφ' ὧν αἱ ἑταῖραι ἐκαθέζοντο, ὅθεν καὶ τὴν πόρνην κασαυρίδα ἔλεγον. Vox uſurpata Ariſtophani.

73. *Ad oris ſacri comparatæ.*] Et hæc lectio vetus, unde Gelenius fecit, *ad oris ſtuprum comparatæ.* Et hic hæreo.

73. *Vt eas prohiberet abſcondere.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua reponunt *abſcedere.*

Pag. 74. *Ceſſatione crimen fecerit ſuum.*] *In cujus enim manu eſt ut prohibeat, jubet agi, ſi non prohibet admitti*, ait Salvianus libro VII. Hinc Arnobius infra lib. III. ceſſationem iſtam, *inimicam* appellat. *Et cur ſæva contagia, & peſtilentes morbos ab æſtivis avertere ceſſatione inimica non curant?*

74. *Et retentionis diſſimulatione permiſerit prius.*] Id eſt, ceſſatione: quod retinere noluerit. Sic enim vocem iſtam ab his ſcriptoribus quandoque uſurpari obſervatum nobis eſt. Vegetius de re militari lib. I. cap. VIII. *Signatis itaque tironibus, per quotidiana exercitia armorum eſt demonſtranda doctrina. Sed hujus rei uſum diſſimulatio ſecuritatis abolevit.* Hinc & apud Tertull. lib. V adverſus Marcionem, cap. V. *Nec gratia enim fit, niſi offenſæ; nec pax, niſi belli. Et populus autem per diſciplinæ transgreſſionem; & omne hominum genus per naturæ diſſimulationem, & deliquerat, & rebellaverat adverſus creatorem.* Mira nimia ſunt quæ in hunc locum obſervat vir eruditiſſimus. *Naturæ diſſimulationem* appellat Tertullianus, naturæ quaſi ceſſationem, qua homines cognitionem natura ſibi inſitam in injuſtitia detinent.

74. *Cumque eas tales atque hujuſmodi ſciret, in corpora ire juſſiſſet.*] Hæc

Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *juſſiſſe*. Sed vulgata lectio explicari poteſt; ut pendeat à ſuperioribus, & *juſſiſſet* ſit pro *juſſerit*: quæ enallage apud hos ſcriptores frequentiſſima eſt: ut apud Optatum Milevitanũm locis infinitis.

Pag. 75. *Et ſævorum dentium mordacitate laniarent.*] Non dicit ſimpliciter, ſe morderent invicem, ac roderent; ſed quo κακοηθείας vehementia exprimatur magis, pleniori loquutione utitur. Sic δάκος ἀδινὸν κακαγοριᾶν dicit Pindarus od. 11. Pythion. non δάκος κακόν, ut interpretatur Scholiaſtes: ſed τὸ ἀποκείμενον ἀπεὶξ ἐχόμενον: quia hæc eſt natura τῶν κακηγόρων, ut ἀδῶ καὶ ἀδιαλείπτως maledicant, nec unquam ſuum maledicendi cacoëthes expleſſe ſatis ſe ëxiſtiment. Sic dicit Perſius Lucilium Satiricum acerrimum, & mordaciſſimum, genuinum fregiſſe in iis quos lacerabat: quibus quidem verbis maledicendi rabiem ſignificare volebat.

----Secuit Lucilius urbem,
Te Lupe, te Muti; & genuinum fregit in illis.

75. *Vt ille ſalus rerum omnium.*] Falluntur qui reponi volunt, *ut ille ſator*. Atqui Deus eſt rerum omnium non ſolum ſator, ſed etiam conſervator: & quod ad ſalutem æternam attinet, vult omnes ſalvos eſſe, ut ait Apoſtolus. Præterea conſideranda Arnobii mens & doctrina. Sic enim ſtatuit, Deum omnia conſervare, fovere, juvare: Mala, quæ accidunt, ab alio principio eſſe, qua de opinione mox.

Pag. 75. *Vt in ſacrilegæ crimen impietatis incurrat quiſquis ab eo conceperit hominem eſſe prognatum.*] Horrenda hæc & blaſphema, atque è Simonis, Saturnini, Carpocratis, Marcionis, & ſimilium deteſtanda doctrina magnam partem hauſta, ut antea docebamus.

75. *Rem infelicem & miſeram.*] Hæc inter eorum argumenta qui hominem à Deo conditum negabant. Vide Lactantium libro de opificio Dei.

75. *Non enim ſi negemus muſcas, ſcarabeos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis eſſe opus regis.*] Quod certe ab eo negari ſequentia ſatis arguunt. Hoc autem eodem telo Marcionitæ Deum creatorem appetebant. Hinc Tertullianus adverſus Marcionem libro primo, capite decimoſeptimo. *His compreſſi erumpunt dicere: ſufficit unicum hoc opus Deo noſtro, quod hominem liberavit ſumma & præcipua bonitate ſua, & omnibus locuſtis anteponenda.* Hæc

tis, nihil eſt quod négotiationem odioſam efficiat. Atque hæc de negotiatione in genere. Tranſit deinde ad eam negotiationis ſpeciem, quæ eſt de rebus idololatriæ; & eam Chriſtiano homine plane indignam luculentis rationibus comprobat. Eſt ergo locus iſte ita inchoandus. *De negotiatione vero, ſi cetera delictorum*, & quæ ſequuntur. Cetera purgata ſunt à nobis: etſi diſtinctiones reſtitutæ ex parte erant jam ab aliis. Pro *quamvis* repoſuimus *quum bis*. Nec dubium quin hæc ſit veriſſima lectio. Atque ita res eſt. Avaritia, πλεονεξία Apoſtolo bis dicta eſt idololatria: Epheſ. I; comm.v. & Coloſſ. III.comm.v. Hæc autem ἐν παρόδῳ.

71. *Et tranſlatis mercibus caritatem ſemper, vilitatemque captarent.*] Zeno Veronenſis ſermone primo de avaritia: *Alius inde rerum omnium captat annonam: aucupatur diſtrahendi tempus; minor in menſura, major in pretio: negat ſe habere, quod diſtrabat, ut rogetur, ut jugulet, atque utinam incorrupta ſpeciès venderetur. Ingemiſcit praterea, ſi annus eſt ſterilis; multo magis, ſi fertilis fuerit: illic, quia parum diſtrahit: Hic quia non ſolus. Vultis ſcire, quantis ſit tenebris obvolutus? Iraſcitur Deo, ſi non ſemper fiat publicis luctibus dives.*

Pag. 72. *Exercerent avidum atque injuſtiſſimum fœnus.*] Lucanus libro primo:

Hinc uſura vorax, avidumque in tempore fœnus.

72 *Atq; injuſtiſſimum fœnus.*]Poteſt hoc intelligi, non ſimpliciter, ſed κατά τι: ut fœnus damnetur, ſi eſt avidius, & intenſius. Sed malo rem accipere ſimpliciter. Ita enim exiſtimabant ævo illo Chriſtiani, quorum charitas ferventior erat, fœnus omne eſſe ἀθέμιτον, & ab ipſa humanitate alienum: quod pluribus oſtendimus alibi. Hinc Miltiades apud Euſeb. lib. v. hiſt. Eccleſ. cap. XIX. ubi Montaniſtarum prophetas exagitat: προφῆτις, εἰπέ μοι, βάπτεται; προφήτης στιβίζεται; προφήτης φιλοκοσμεῖ; προφήτης τάβλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει;

72. *Et miſerorum è ſanguine.*] Fœnus enim vel hoc præcipue nomine inviſum, quod miſeras proprie ac tenues perſonas rodit, & conſumit. Appianus lib. I. de belliis civilibus: ἀποστραφῆναι γάρ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι, καθάπερ Ἕλληνες, δανείζειν ὡς καπηλικὸν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι, καὶ δύσερι, καὶ ἐχθροποιόν. Paſcitur igitur proprie fœnus miſeriis & neceſſitatibus alienis. Demoſthenes κατὰ Στεφάνου ψευδομαρτυριῶν: τοκίζων, καὶ τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς καὶ χρείας εὐτυχήματα αὐτοῦ νομίζων. Hinc & Jul. Firmicus, lib. II. Matheſ. cap.

cap. ult. *Nunquam pecuniæ fœnus exerceas, nec alienis in neceſſitatibus miſerum tibi pecuniæ conferatur augmentum.*

72. *Miſerorum è ſanguine.*] Nam facultates habentur quaſi ſanguis hominis, αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς. Artemidorus lib. 1. cap. xxxv. αἷμα ἐμεῖν πολὺ μὲν, καὶ εὔχροον, καὶ μὴ διεφθορὸς, ἀγαθὸν πένητι. περίκτησιν γὰρ σημαίνει, καὶ περιουσίαν χρημάτων: ὅτι τὸν ἴσον λόγον ἔχει τῷ αἵματι τὰ ἀργύρια, ὡς καὶ οἱ παλαιοὶ ἄνδρες διέλαβον.

72. *Miſerorum è ſanguine.*] Hinc igitur Cato fœnerari idem eſſe dicebat, quod hominem occidere. Sic Optatus Milevitanus probat eos, qui honorem alicujus violant, homicidas eſſe. lib. 11. *Deuterium, Parthenium, Donatum, & Getulicum Dei Epiſcopos, linguæ gladio jugulaſtis: fundentes ſanguinem non corporis, ſed honoris.* Hinc & Zeno Veronenſis ſermone 1. de Avaritia: *Denique hæc eſt cauſa, quod liberi parentum vitam ſua damna judicantes, injecta violenter manu ipſi naturæ, invaſis hæreditatibus ante tempus, parentes ſuos compellunt vivere miſeriæ, facultatibus mori.*

72. *Et miſerorum è ſanguine ſupputandi ſe angerent inſania.*] Hujus loci Zeno Veronenſis optimus interpres ſermone modo laudato: *Hinc unus pecuniam ſuam tanquam humum* (lege, *hamum*) *proponit, ut facultates ad ſe attrahat alienas: quam peregrinantem ferali ſupputatione nutrire non deſinit, ut ſummam quærat, non quam commodatio dedit, ſed quam ei pepererint armati numero dies, menſes digiti. At plerumque cum ſua ſibi induſtria fœnerator etiam ipſe nudatur, ei quum caſu aliquo fraus, inopia, fuga, mors extorſerint debitorem.* Graphice ſcriptum autem eſt in ms. Reg. *ſupputandis angerent inſomnia.* Unde legendum ſuſpicor, *ſupputandi ſe angerent inſomnia.* Atque ita depinguntur fœneratores, vigilantes, & pecuniam ſibi debitam ſupputantes. Lucianus in Gallo: ὁρᾷς ἐπαγρυπνοῦντα καὶ τοῦτον ὑπὸ φροντίδων, ἀναλογιζόμενον τοὺς τόκους, δακτύλους κατεσκληκότα, ὃν δεήσει μετ' ὀλίγον πάντα ταῦτα λιπόντα, σίλφην, ἢ ἐμπίδα, ἢ μυῖαν γενέσθαι. Hinc & Prudentius in Avaritiæ & Miſerationis pugna: Aliter in edit. noſtra.

> ——. *Velox nam dextra rapinas*
> *Abradit, ſpoliiſque ungues exercet ahenos.*
> *Cura, fames, metus, anxietas, perjuria, pallor,*
> *Corruptela, dolus, commenta,* inſomnia, *ſordes,*
> *Eumenides Furiæ, monſtri comitatus aguntur.*

Quod ait Lucianus, καὶ τοὺς δακτύλους κατεσκληκότα ad hanc quoque ſupputationem pertinet. Contractos enim ſignificat ſuppu-

tando digitos. Alia tamen ratione dicuntur quandoque contractæ avarorum & rapacium manus. Expreſſe Prudentius in martyrio Vincentii:

Aſt hic avarus contrahit
Manus recurvas, & volam
Plicans aduncis unguibus,
Laxare nervos non valet.

Aliter in edit. noſtra. 72. *Millibus poſſeſſionum ſemper producerent fines.*] Zeno Veronenſis de avaritia ſermone primo: *Sed oculis patentibus cæci dilatant horrea; terras anguſtant, jungunt ſaltibus ſaltus; & ſi orbem totum poſſideant, fines oderunt: Illicitum putant habere vicinum, conſtruunt prædia, ſepulchra defodiunt, timent omen, qui non timent mortem, ſi ſic interempti plerumque jacent canibus, alitibus, feriſque donati, ubique diſperſi, utrobique deperditi, ſemeſis oſſibus, etiam ſuis carnibus nudi. Conſpicite rerum avaro condigna: Ille amplum qui habuit cenſum, exiguum non habet tumulum*, &c. Corrupta quædam hic ſunt. Nam hæc quid ſibi volunt? *conſpicite rerum avaro condigna.* Legendum fortaſſe, *Conſpicitè rem avaro condignam.* Neque illa menda carent, *timent omen, qui non timent mortem.* Legendum enim dubio procul, *Timeant omen, qui* &c. Id eſt, ſi mortem non timent, qui talia agunt, at certe omen timeant; Nam ſepulchra quum defodiunt, omen ſibi faciunt deteſtandæ poſt mortem ſortis. Et in his ipſis Zenonis verbis omen ineſt. *Timeant igitur omen*: quia funeſta omnia, & funebria male ominata exiſtimabant: quare in hac ſepulchrorum effoſſione dirum omen eſt, & in ipſis verbis, quibus Zeno omen ominatur. Tit. Livius lib.xxx. *Annibale jam terræ appropinquante, juſſus è nautis unus aſcendere in malum, ut ſpecularetur quam tenerent regionem; quum dixiſſet, ſepulchrum dirutum proram ſpectare, abominatus, prætervehi juſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſſem.* Atque omnem omnino mortis mentionem infamem, & abominandam, ἀπόδικταῖον ᾗ ἀποτρόπαιον exiſtimabant. Suetonius in D. Claudio; *Et in ultima cognitione pro tribunali acceſſiſſe ſe ad finem mortalitatis, quanquam abominantibus qui audiebant, ſemel atque iterum pronuntiavit.* Hinc argumentatur Ulyſſes apud Senecam in Troade, falſum non eſſe quod de morte filii Andromacha aſſeverabat; Neque enim veriſimile, velle eam male ominari filio ſuo. Concludit tamen omina iſta & auſpicia ab iis metui, quibus nullus major metus eſt. Verba Tragici ſunt;

Exple-

Explete fata ſtirpe ſublata Hectoris,
Solidamque pacem lætus ad Danaos feram.
Quid agis Vlyſſes? Danaïdæ credent tibi?
Tu cui? Parenti? Fingit an quidquam parens,
Nec abominandæ mortis auſpicium pavet?
Auſpicia metuunt, qui nihil majus timent.

Apud Euripidem Helena Menelaum rogat, an mortuum ſe dici pati poſſit: Reſpondet is, ineſſe quidem in ea re peſtiferum omen: paſſurum ſe tamen, ſi ita rebus ſuis conſulturus ſit. Helena:

Βούλει λέγεσθαι μὴ θανὼν λόγῳ θανεῖν;

Reſpondet Menelaus:

Κακὸς μὲν ὄρνις: εἰ δ' ἢ κερδανῶ λέγειν,
Ἕτοιμός εἰμι. μὴ θανὼν λόγῳ θανεῖν.

Hinc etiam intellige Oreſtæ iſta apud Sophoclem in Electra:

Τί γάρ με λυπεῖ τοῦθ', ὅταν λόγῳ θανὼν
Ἔργοισι σωθῶ, κἀξενέγκωμαι κλέος;
Δοκῶ μὲν οὐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν.

Nam ῥῆμα κακόν, eſt ſermo male ominatus: ut contra bona verba & proſpera, ἀγαθαὶ φῆμαι &c. Hunc igitur locum aliter accepit graviſſimus & eruditiſſ. ſcriptor. Plutarchus, Commentario de audiendis poëtis, ubi Sophoclem caſtigat, quaſi ῥῆμα κακόν malam & vitioſam orationem, atque ab honeſtate ſeparatam dixerit. Quum igitur mortis mentio eſſet facienda neceſſario, bonis quibuſdam verbis quaſi amuletis præmiſſis, quidquid ominis erat amoliri & averruncare conabantur. Veluti quum teſtamenta conderent, bene ſibi ominabantur primum: deinde voluntatem ſuam, ſi quid ſecus eveniret, teſtabantur. Ariſtoteles initio teſtamenti ſui apud Diogenem Laërtium: ἔσται μὲν εὖ. ἐὰν δέ τι συμβαίνῃ, τάδε διέθετο Ἀριστοτέλης. Et in Theophraſto: ἔσται μὲν εὖ. ἐὰν δέ τι συμβῇ, τάδε διατίθεμαι. Hæc obiter dicta ſint, ad emendandum & illuſtrandum elegantem elegantiſſimi ſcriptoris locum.

72. *Marcella ſibi & amphitheatra conſtituerent.*] Neſcio quid eſſet iis in mentem qui lectionem iſtam mutari voluerunt, & legi *conſtruerent*. Enimvero conſtituere macella aut amphitheatra non dicimus Latine. Sed occurrit hæc Latinitas aliquoties apud hunc ſcriptorem. Infra hoc libro: *Cumque illis ædes conſtituatis ſacras.* & alibi. Virgil. x11. Æn.

---- Mihi mœnia Teucri
Conſtituant.

Soli-

Solinus: *Deinde conſtituta ab Aſcanio longa Alba, Fidenæ.* Lactantius: *Siquidem Iovis temporibus fuit, quibus primum templa conſtitui, & novi Deorum cultus eſſe cœperunt.* Et paſſim apud optimos Latinitatis auctores. Eant nunc qui quæ cognita non habent, mutanda ſtatim exiſtimant, non minori temeritate, quam ignoratione.

72. *In gratam voluptatem conſeſſorum.*] Ms. Reg. habet, *in gratam voluptatemque ſenſorum*; unde efficiebat Cujacius, *in gratiam voluptatemque ſeſſorum.* Huc autem pertinet quod ſcribit Jul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. XII. *Aut ſi in ipſo fuerit inventus, tales faciet, qui ſe ob alienæ gratiæ voluntatem* (lego, *voluptatem*) *nundinati ſanguinis jactura, ad mortis ſpectaculum vendant. Si vero Saturnus hoc fecerit, in ludum ſententia judicantis adducuntur.* lege, *addicuntur.* Idem ejuſdem libri capite XXIV. *Gladiatores faciet publicis voluptatibus deputatos,*

72. *Ac in altero vero animalium miſerorum diſcerperent viſcera, alias alia raperent.*] Hæc eſt lectio vetus. Correxit Gelenius, *alias aliæ.*

72. *Pro beatis ac felicibus viverent.*] Corrigunt, *ducerent.* Sed nihil fortaſſe mutandum. Si quid autem mutari oporteret, legere mallem, *veherent*, pro evehérent.

72. *Innecterent his colla.*] Urſinus corrigere vult *catenis.* Suſpicor legendum *linis.* Tertullianus de habitu muliebri: *Vno lino decies ſeſtertium inſeritur.* B. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ. *Vno filo villarum inſuunt pretia.*

72. *Laminas pertunderent aurium.*] Gloſſ. λοβὸς ὠτὸς, *lamna* Qua de re plura ad Sidonium obſervabat Ioannes Savaro vir eruditiſſ. & amiciſſimus.

72. *Imminuerent frontes limbis.*] Legendum exiſtimo, *nimbis.* Iſidorus: *Nimbus, eſt faſciola tranſverſa ex auro aſſuta in linteo, quod eſt in fronte feminarum. Plautus: Quo magis eam aſpicio, tanto magis nimbata eſt.* Hanc autem conjecturam, qua nihil proclivius, & aliis veniſſe in mentem poſtea cognovi. Frontem autem minutiorem laudi fuiſſe, & Luciano, Petronio & aliis obſervatum jam.

72. *Fuligine oculos obumbrarent.*] Hoc appellat Cyprianus libro de habitu virginum, *oculos circumducto nigrare fucore.* Neque ampliori obſervatione opus. Plura notabamus olim ad Martialem.

72. *Nec in formis erubeſcerent maſculorum calamiſtris vibrare caeſariem, cutem corporis levigare.*] Hæc etiam conjungit Ovidius:

Sed

Sed tibi nec ferro placeat torquere capillos:
Nec tua mordaci pumice membra teras.

72. *Cutem corporis levigare.*] Quod ab effeminatis, & virilitatem exuentibus factum, ut ad Martialem obſervabamus. Iul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. VII. *Hi etiam demtis pilis corpus ſuum in feminei corporis imaginem transferent; quorum veſtes quoque ad muliebris cultus ſimilitudinem excolentur. Hi molliter ambulantes veſtigia ſua cum delicata quadam moderatione ſuſpendunt.* Et Sardanapali mollitiem depingens Athenæus lib. XII. eum ait, ἐψιμμυθιωμένον, γυναικείαν στολὴν ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πώγωνα, καὶ κατακεκισσηρισμένον. pumice levigatum.

72. *Incedere poplitibus nudis.*] Varro Meleagris: *Non modo ſuris apertis, ſed pæne natibus apertis ambulans.*

72. *Et in habitum feminarum deliciaſque mollire.*] Lactantius. lib. VII. cap. XX. *Quorum enervata corpora, & in muliebrem inceſſum habitumque mollita, impudicas feminas inhoneſtis geſtibus mentiuntur.*

72. *Teſtamenta ſupponerent falſa.*] Quod temporibus illis quaſi ſolemne. Lactantius lib. V. cap. IX. *Et, ut quæ levia ſunt atque uſitata dicamus, qui hæreditates captent, teſtamenta ſupponant, juſtos heredes vel auferant, vel excludant.*

72. *Domos ut effringerent noctibus.*] Gloſſæ Philoxeni, *Effractores*, θυρεπανοίκται. *Effractarius*, θυρεπανοίκτης. Molliori nomine *apertularius*. Probe autem & emendate *noctibus*. Eo enim tempore proprie graſſantur ejuſmodi homines. Falſum igitur quod ſubſtitui volunt, *vectibus*. Iul Firmicus lib. VI. Matheſ. cap. XXXI. *In ſolidis autem ſignis poſiti, famoſos domorum effractores reddent; ſed qui armati gladio, quieſcentibus hominibus, & patrimonii jacturam, & vitæ diſcrimen infligant.*

72. *Sollicitarent.*] Proba lectio. Nam qui exiſtimant aliquid deeſſe, falluntur. *Sollicitare* hoc loco eſt alienos ſervos allectare, plagiatorum grande crimen. Hinc in gloſſis Philoxeni, *ſollicitare*, πλαγιάζειν. Tertull. lib. I. adverſus Marcionem, cap. XXVII. *Sic denique plagiarii diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur niſi juſta & ordinaria dominatio: Diligi autem poteſt etiam adultera. Sollicitatione enim conſtat, non auctoritate; & adulatione, non poteſtate.* Papias: *Plagiarius, qui ſeducit pueros, & ſollicitat ſervos alienos.* Adi Iuriſconſultos. In gloſſis igitur optime, *Plagiarius*, ψυχαγωγός. Heſychius: ψυχαγωγὸς, ὁ ἀνδραποδιστὴς, καὶ ὁ ἀπατεών, καὶ ὁ κατάγων τὰς ψυ-

χὰς

χὰς εἰς ἅδου. Nempe ψυχαγωγοί, quia blandis & mellitis verbis ſervos alienos ſollicitant, & ad ſe alliciunt. Clemens Alexandrinus Stromate primo: λύκοι ἅρπαγες προβάτων κωδίοις ἐγκεκρυμμένοι, ἀνδραποδισταί τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὔγλωσσοι, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς, &c.

72. *Abigerent.*] Et hoc verbum ſolitarium ac incomitatum. Sic igitur abactores innuuntur. Falluntur ergo qui ſcribi volunt, *ambirent.*

Pag. 73. *Vt ſpirulas & botulos facerent.*] His verbis perſtringit hominum ingluviem & ἀκολασίαν. Botulorum autem & ſpirularum mentionem facit, quia ab iis abſtinebant Chriſtiani, (ut conſtat ex Tertulliano, Euſebio, & aliis) concilii Hieroſolymitani decreto tamdiu obſervato.

Aliter in Edit. nostra. 73. *Caſtellamenta lucanica*] Diſtinguendum videtur, *caſtellamenta, lucanica.* Et caſtellamenta ſunt quædam farciminum genera, quæ Græcis πυραμίδες à propria forma. Clemens Alexandrinus Protreptico: οὐ σησαμαῖ ταῦτα καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροί τε ἁλῶν, καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσου Βασσάρου; Recte *caſtellamenta*, πυραμίδες. Unde & puerilem nucum quatuor ſtructionem, quam vernacula lingua *chaſtellet* appellamus, πυραμοειδῆ appellat Philo, Commentario de mundi creatione: οἱ καρυατίζοντες εἰώθασι τρία ἐν ἐπιπέδῳ προστιθέντες κάρυα, ἐπιφέρειν ἕν, σχῆμα πυραμοειδὲς ἀπογεννῶντες. Auctor ludicri de nuce:

Quattuor in nucibus, non amplius, alea tota eſt:
Quum ſibi ſuppoſitis additur una tribus.

De iſiciis præter alios notavit Clariſſ. Caſaubonus in magno opere.

73. *Vt inflandis bucculas diſtenderent tibiis.*] Quod videtur paulo fœdius & deformius.. Quare rejectæ ab Alcibiade hoc nomine tibiæ: quod buccas diſtenderent, & totum os corrumperent, ὡς τὸ συνήθεις ἂν πάνυ, μόλις διαγνῶναι τὸ πρόσωπον, inquit in Alcibiade Plutarchus. Chriſtiani autem temporibus illis, quibus in eorum pectoribus vivebat adhuc accenſus ille pietatis ardor, & incorruptum integritatis ac modeſtiæ ſtudium, omnia luxuriæ & voluptatum inſtrumenta animoſe aſpernabantur; maxime ſi quæ ſpecies idololatriæ immiſta videbatur; quo etiam nomine tibiarum uſum damnabant: quod in ſacris tibiæ canerent. Clemens Alexandrinus lib. II. Pædag. cap. 4. σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονενεμήσθω: αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσιν. Recte autem tibias cum ſcabillis conjungit; quam rem eruditi homines ſatis jam explicarunt.

73. *Lum-*

72. *Lumborum criſpitudine fluctuaret.*] Infra lib. VII. *& clunibus fluctuare criſpatis.* Graphice. Nam fluctus leniter impulſi proprie criſpi toroſique. Minutius Felix: *Et ut ſemper mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen criſpis toroſiſque.* Sic autem *fluctuatim incedere* dictum de iis, qui incedendo clunes leviter criſpant. Afranius apud Nonium: *Magnifice volo fluctuatim ire ad illum.* Gloſſ. *Criſpat*, κραδαίνει, σείει.

73. *In feminis fierent meretrices, ſambuciſtriæ, pſaltriæ, venalia ut proſternerent corpora.*] Pſaltrias non ſolum arte, ſed & corpore quæſtum feciſſe è Comicis ſatis notum eſt. Eleganter Heliodorus de Thisbe pſaltria: ἡ δὲ Θίσβη τὴν ἀσχολίαν τὴν ἐκείνου, σχολὴν ἑαυτῆς ἐποιεῖτο, καὶ τοῖς συμποσίοις ἀδεῶς ἑαυτήν τε καὶ τὴν τέχνην ἐξεμίσθου.

73. *Venalia ut proſternerent corpora.*] Proba lectio, nec audiendi qui corrigere volunt *proſtituerent.* Diocletianus & Maximianus ad leg. Iul. de adult. & ſtup. *fœdiſſimam earum nequitiam, quæ pudorem ſuum alienis libidinibus proſternunt.*

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Reſcribunt nonnulli *vilitatem*: alii *utilitatem*, id eſt uſum, quam conjecturam ſequi malim. Zeno Veronenſis ſermone de Pudicitia: *Libidinum commutatione varia gaudet ſemper, & pœnitet: ad ſatietatem nunquam lubrica utilitate perveniens.* Id eſt, lubrico uſu. Niſi mavis ſimpliciter *lubricam utilitatem* interpretari, lubricam voluptatem, quæ eſt rerum illarum utilitas.

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Hinc *publicæ libidinis victimæ* appellantur à Tertulliano, & eum ſequuto Hieronymo. Græci quoque κοινὰς γυναῖκας appellant: Zeno Veronenſis *publicanas*, ſermone de triplici genere ſacrificiorum: *qui publicanas mulieres quum ſubjiciunt ſibi, viliores ſe eſſe, quam illæ ſunt, produnt.* Nam *publicanam* uſurpat pro publico: ut ſermone de fide: *O quam publicana, cujus fabulantur etiam profani ſecreta.* Et lupanar *locus publicus.* Iul. Firmicus lib. IV. Matheſ. cap. VI. *Si vero mulieris ſit iſta genitura, erit publica meretrix, & quæ vitæ ſubſidia in publico conſtituta loco corporei pudoris jactura quærat.* ἐν κοινῷ τόπῳ ἑστῶσα. Artemidorus lib. I. cap. LXXX. οἶδα δέ τινα ὃς ἔδοξεν εἰσελθεῖν εἰς πορνεῖον, καὶ μὴ δύνασθαι ἐξελθεῖν. καὶ ἀπέθανεν οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας, κατὰ λόγον τι τούτου ἀποβάντος αὐτῷ. κοινὸς γὰρ ὁ τόπος οὗτος καλεῖται, ὡς καὶ ὁ τοὺς νεκροὺς δεχόμενος. Quod addit de ſepulchreto Arnobius, vocari κοινὸν τόπον, veriſſimum quoque eſt. Plautus:

Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *juſſiſſe*. Sed vulgata lectio explicari poteſt; ut pendeat à ſuperioribus; & *juſſiſſet* ſit pro *juſſerit*: quæ enallage apud hos ſcriptores frequentiſſima eſt: ut apud Optatum Milevitanũm locis infinitis.

Pag. 75. *Et ſævorum dentium mordacitate laniarent.*] Non dicit ſimpliciter, ſe morderent invicem, ac roderent; ſed quo κακηγορίας vehementia exprimatur mágis, pleniori loquutione utitur. Sic δάκος ἀδινὸν κακαγορίαν dicit Pindarus od. 11. Pythion. non δάκος κακόν, ut interpretatur Scholiaſtes: ſed ἐξ ἀποκειμένου ἀπρὶξ ἐχόμενον: quía hæc eſt natura τῶν κακηγόρων, ut ἄδην καὶ ἀδιαλείπτως maledicant, nec unquam ſuum maledicendi cacoëthes expleſſe ſatis ſe exiſtiment. Sic dicit Perſius Lucilium Satiricum acerrimum, & mordaciſſimum, genuinum fregiſſe in iis quos lacerabat: quibus quidem verbis maledicendi rabiem ſignificare volebat.

---- Secuit Lucilius urbem,
Te Lupe, te Muti; & genuinum fregit in illis.

75. *Vt ille ſalus rerum omnium.*] Falluntur qui reponi volunt, *ut ille ſator*. Atqui Deus eſt rerum omnium non ſolum ſator, ſed etiam conſervator: & quod ad ſalutem æternam attinet, vult omnes ſalvos eſſe, ut ait Apoſtolus. Præterea conſideranda Arnobii mens & doctrina. Sic enim ſtatuit, Deum omnia conſervare, fovere, juvare: Mala, quæ accidunt, ab alio principio eſſe, qua de opinione mox.

Pag. 75. *Vt in ſacrilega crimen impietatis incurrat quiſquis ab eo conceperit hominem eſſe prognatum.*] Horrenda hæc & blaſphema, atque è Simonis, Saturnini, Carpocratis, Marcionis, & ſimilium deteſtanda doctrina magnam partem hauſta, ut antea docebamus.

75. *Rem infelicem & miſeram.*] Hæc inter eorum argumenta qui hominem à Deo conditum negabant. Vide Lactantium libro de opificio Dei.

75. *Non enim ſi negemus muſcas, ſcarabeos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis eſſe opus regis.*] Quod certe ab eo negari ſequentia ſatis arguunt. Hoc autem eodem telo Marcionitæ Deum creatorem appetebant. Hinc Tertullianus adverſus Marcionem libro primo, capite decimoſeptimo. *His compreſſi erumpunt dicere: ſufficit unicum hoc opus Deo noſtro, quod hominem liberavit ſumma & præcipua bonitate ſua, & omnibus locuſtis anteponenda.* Hæc

Marcionitæ: qui Deum creatorem ſuggillabant, ut vermium, locuſtarum, cimicum, &c. creatorem. Quid igitur in mentem erat eruditiſſimo homini, quum locum iſtum emendare vellet? Hæc autem fuit & Valentini opinio, & ceterorum omnium, qui creationem à ſummo Deo removere voluerunt. B. Hieronymus Prœmio in epiſtolam ad Philemonem: *Quod ſi non putant eorum eſſe parva, quorum & magna ſunt, alterum mihi conditorem juxta Valentinum, Marcionem, & Apellem, formicæ, vermium, culicum, locuſtarum: Alterum cœli, terræ, maris, & Angelorum debent introducere.*

Pag. 76. *Et obtinere non eſſe Deo à ſuperiore prolata.*] Quis eſt hic Deus ſuperior, niſi bonus Marcionis Deus & Chriſti pater, quem in loco ſuperiori eſſe dicebat, & inde Chriſtum deſcendiſſe? Res autem ab Irenæo, Tertulliano, Epiphanio & aliis tradita.

76. *Cum animas renuamus Dei eſſe principiis prolem.*] Ita *renutare* pro negare apud Lucretium lib. IV.

Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolumis tranſire poteſt; ſimulacra renutant;
Perſcinduntur enim, niſi recta foramina tranant.

76. *Quia omni vero veriſſimum eſt.*] Helleniſmus.

76. *Audaces, temerarios, præcipites, cæcos.*] Coacervat more ſuo plures dictiones, quæ etſi rem unam & eandem ſignificare videntur, differunt tamen aliquomodo, & proprietates quaſdam ſingulæ adjunctas habent, quæ non inſunt ceteris. Ac primum *Audaces & temerarios* aliqua differitate ſeparari conſtat jam ex iis, quæ ad lib. IV. Epigrammatum M. Val. Martialis olim notavimus. His addes & hunc Saluſtii locum è lib. de bello Iugurthino, ſane notabilem: *Ac ſane, quod difficillimum in primis eſt, & prælio ſtrenuus erat, & bonus conſilio: quorum alterum ex providentia timorem: alterum ex audacia temeritatem plerumque adferre ſolet.* Vides hic diſcrimen inter *audaciam & temeritatem* ſane apertiſſimum. Ac audacia eſt fons & caput temeritatis: Ex eo enim quod ad pericula imperterritus & paulo audacior aliquis eſt, naſcitur *temeritas*, id eſt, προπέτεια ut recte interpretantur gloſſæ veterum, & præcipitatio, quæ *cæcitatem* etiam adjunctam habet: unde *temerarios, præcipites, cæcos* conjungit Arnobius: Nam quando præcipites aliquo ferimur, oculorum aciem infigere non poſſumus; & idcirco alia videmus imperfecte; alia ne videmus quidem. Quare & Seneca tragicus *temeritatem cæcam* pronuntiavit in Agamemnone. Sed *audaces* præterea

&

& *temerarios* dicimus homines non profligatæ ſolum, ſed & jam perditæ ſpei, quique non modo honeſtatis; ſed & ſalutis ipſius curam abjecerunt: etſi horum quam illorum melior eſt conditio: Quare hoc etiam nomine inter *audaces* & *temerarios* diſtingunt qui accurate loquuntur. Cicero ad Atticum: *Aut nos temeritatem bonorum ſequamur: aut audaciam improborum inſectemur.* Audacia hic eſt peſtis illa, quam Græci ἀπόνοιαν appellant: quandoque etiam τόλμαν & τολμηροὺς homines appellant audaces, & qui ingenio præcipiti feruntur ad quodcunque nefas, neque ulla conſideratione cohiberi poſſunt. Quare his opponuntur homines conſiderati, & cunctatores. Demoſthenes oratione contra Ariſtogitonem priore: ἰταμὸν γὰρ ἡ πονηρία καὶ τολμηρὸν, καὶ πλεονεκτικὸν, καὶ τοὐναντίον ἡ καλοκαγαθία ἡσύχιον, καὶ ὀκνηρὸν, καὶ βραδὺ, καὶ δεινὸν ἐλαττωθῆναι. Audaciam idcirco pudori opponit Saluſtius in præfatione Catilinariæ: *Nam pro pudore, pro abſtinentia, pro virtute, audacia, largitio, avaritia vigebant.* Hi ſunt iidem, quos βδελυροὺς Græci appellant. Quare θρασύτητα & βδελυρίαν pro eadem peſte accipit Plutarchus in Iulio Cæſare, ubi Clodium hominem vere ἀπονενοημένον & perditum deſcribit. ἦν ἀνὴρ, inquit, γένει μὲν εὐπατρίδης, καὶ πλούτῳ καὶ λόγῳ λαμπρὸς, ὕβρει δὲ καὶ θρασύτητι τῶν ἐπὶ βδελυρίᾳ περιβοήτων οὐδενὸς δεύτερος.

76. *Præcipites.*] Iam oſtendimus fontem audaciæ & temeritatis eſſe nimium ingenii fervorem & æſtum, quo abſorpti feruntur homines ſine ulla rerum conſideratione. Hinc Horatius, ubi hunc morbum deſcribit plane deploratum;

Ingenium velox, audacia perdita: ſermo
Promptus.

Ait, *ſermo promptus.* Nam & ipſa lingua præceps, atque incitata: & quia nullam rerum rationem certam habet, libera & ad quælibet expedita. Æſchylus in Prometheo,

Σὺ μὲν θρασύς τε καὶ πικραῖς
Δύαισιν οὐδὲν ἐπιχαλᾷς
Ἄγαν τ' ἐλευθεροστομεῖς.

76. *Invalidos.*] Ita videtur appellare Arnobius eos quos ἀκρατεῖς Græci vocant.

76. *Et ab rerũ capite deſcendentium ducerent honeſtamenta natalium.*] Honeſti natales dicuntur boni & clari. Sed quemadmodum *honeſta perſona* eſt mediocris potius, quam clara aut inluſtris: Ita honeſti

neſti natales ſunt potius mediæ conditionis, quam valde glorioſæ. Quare Arnobius qui εὐγενείας τὸ ἄκρον ſignificare vult hoc loco, *honeſtamenta natalium* dicere maluit quam *honeſtos natales*. Et ſane res longe diverſæ ſunt. Sic enim, quemadmodum dixi, ſignificatur quanta ſignificari poteſt generoſitas. *Honeſti* igitur *natales*, εὐγένεια potius, quam εὐγένεια ἡ πάνυ. Tertullianus Apologetico: *Quæ dignitatum & honeſtorum natalium inſignia non temere, nec impune uſurpari ſinebant.* Honeſti natales proprie ſunt ingenui & liberales; quemadmodum *honeſti geniti*, ingenui, nec libertinæ conditionis. Tit. Livius lib. XXVI. *Cn. Fulvium Quiritium exercitum, honeſte genitos, liberaliter educatos, ſervilibus vitiis imbuiſſe.* Eos appellat *honeſtos* ſimpliciter lib. XXIII. *Liber voloni ſeſe exæquari ſineret. Omnes ſatis honeſtos, generoſoſque ducerent quibus arma Populus Romanus commiſiſſet.* *Honeſtos* dicit εὐγενεῖς καὶ γενναίους, etſi diſtinguit Ariſtoteles. Hi ſunt etiam οἱ εὖ γεγονότες, καὶ καλῶς γεγονότες Græcis; qui ſæpius opponuntur ſervilis aut libertinæ conditionis hominibus; atque etiam νόθοις: quo prorſus modo *generoſos liberos* dicit Zeno Veronenſis ſermone de ſpe, fide, charitate: *Huius* (charitatis ſcil.) *eſt munus, quod chara uxor: quod generoſi liberi: quod veri ſunt patres.* Nothi contra dicuntur aliquando κακῶς γεγονότες. Plut. in Lyſandro: ἀλλὰ χαλεπὴν εἶναι τὴν βασιλείαν, εἰ νόθοι καὶ κακῶς γεγονότες βασιλεύσωσιν Ἡρακλεῖδαι. Nec eſſem hac obſervatione tamdiu immoratus, niſi vidiſſem ejus ignorationem cauſſam erroris fuiſſe quibuſdam fœdiſſimi. Artemidorus lib. I. cap. XXI. Ἱππείας δὲ ἔχειν τρίχας, δουλείας καὶ ταλαιπωρίας σημαίνει. καὶ τοῖς εὖ γεγονόσι δούλοις δεσμὰ περιτίθησι. ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ χαίτη ἱππεία δεσμεύεται. *Servos legitimos* hic vertit Interpres, εὖ γεγονότας δούλους. Atqui hæc ſunt plane ἀσύστατα, εὖ γεγονότες καὶ δοῦλοι. Corrige igitur Artemidori exemplaria, & lege, δουλείας καὶ ταλαιπωρίας σημαίνει τοῖς εὖ γεγονόσι, καὶ δούλοις δεσμὰ περιτίθησιν. Nec poſtrema verba bene interpretantur, *ut plurimum enim ſeta equina ligamenti uſum præbet.* Nihil erat facilius, quam ſimpliciſſimam ſingulorum verborum ſignificationem adhærere. Et re vera jubæ equinæ ne diffluant, vinciuntur & conſtringuntur aliquando: unde χρυσάμπυκες ἵπποι Homero. ἄμπυξ ἐκαλεῖτο, inquit, Euſtath. ad lib. V. Iliad. σειρὰ κατάχρυσος τὰς περὶ τὸ μέτωπον τῶν ἵππων τρίχας συνδέουσα.

76. *Inſint exiguæ miculæ, quibus naſcitur colliquefactis aurum, & admiratio congregatione conquiritur.*] *Miculas* dicit imitatione Lucretii.

Ex

Ex aurique putat micis conſiſtere poſſe

Aurum, & de terris terram concreſcere parvis.

Poſtrema autem verba diverſis modis interpolant. Sed lectio probari poteſt. admirationem igitur auri dicit, quia præſtinguit oculos auri fulgor, & in ſui contemplationem atque admirationem rapit.

Pag. 77. *Sed eſſe nullius exiſtimandum eſt nominis.*] Et hic quoque legendum *mominis.* In ſequentibus pro, *in hujus nominis ſupercilium ſuſtulerunt.* legunt, *vi hujus nominis.*

77. *Neque emendari neque corripi ſe poſcit.*] Nihil mutandum. Nam *corripere* pro corrigere obſervavi apud hos ſcriptores. Ad alia properanti loca nunc non ſuccurrunt.

Pag. 79. *Eorumque qui vivunt, quid & unde ſunt animæ.*] Scribendum *eorumque quæ*, ut edidit Gelenius. Niſi *qui* interpretari malis, quomodo.

79. *Ex illo cratere, quem conficit miſcetque Timæus.*] Mirificam hanc Platonis ſententiam & alii obſervatione dignam exiſtimarunt. Origenes lib. IV. contra Celſum. εἰ μὴ ἄρα ἐνταῦθα ὁ Κέλσος θλιβόμενος ἀποπηδήσεται μὲν ἀπὸ Πλάτωνος, ὡς ἔκ τινος κρατῆρος τὴν ψυχὴν ποιοῦντος, &c. Eſt autem in his verbis *quem conficit miſcetque* Helleniſmi imitatio, τρόπος ἐτυμολογίας: ut apud Homerum Odyſſeæ libro ſecundo: --- οἱ δ' ὕδωρ κρητῆρσιν ἔμισγον. Ubi hunc τρόπον obſervat Euſtathius. κρατὴρ enim παρὰ τὸ κεραννύναι. quare ὕδωρ κρητῆρσιν ἔμισγον dicebat Poeta. Eleganter autem *conficit & miſcet Timæus*, pro, confici & miſceri ait. Sic apud Ariſtotelem, οἱ γεννῶντες τὸν οὐρανόν, pro οἱ τὸν οὐρανὸν γεννητὸν εἶναι λέγοντες.

79. *Et vivere quidem ex elementis ipſis.*] Locus depravatus, quem alii aliter reformare tentant. Legi poſſe exiſtimo, *Etſi vere quidem ex elementis ipſis cauſa eſt illis atque origo naſcendi, ſi ad animalia gignenda quæ in ſingulis his degunt inſunt abditæ atque obſcuriſſimæ rationes. Nam* &c.

79. *Tellurem eſſe hominum matrem, aquam tum alios aërem, ſpiritum.*] Ms. Reg. habet *aërium.* Unde ſuſpicor legendum, *Tellurem eſſe hominum matrem, aquam tum alios, aërium ſpiritum his alios jungere.*

79. *Nonne fieri potis eſt.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. De hoc autem verbo antea.

79. *Cumque ejuſdem voluit ſinceritatis eſſe mixturas humani animas generis, cujus animam fecerat univerſitatis iſtius.*] Pro *voluit* notant commode *noluit.* Sequentia ita lego, *mixturas humani animæ generis.*

Solinus: *Deinde conſtituta ab Aſcanio longa Alba, Fidenæ.* Lactantius: *Siquidem Iovis temporibus fuit, quibus primum templa conſtitui, & novi Deorum cultus eſſe cœperunt.* Et paſſim apud optimos Latinitatis auctores. Eant nunc qui quæ cognita non habent, mutanda ſtatim exiſtimant, non minori temeritate, quam ignoratione.

72. *In gratam voluptatem conſeſſorum.*] Ms. Reg. habet, *in gratam voluptatemque ſenſorum*; unde efficiebat Cujacius, *in gratiam voluptatemque ſeſſorum.* Huc autem pertinet quod ſcribit Jul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. XII. *Aut ſi in ipſo fuerit inventus, tales faciet, qui ſe ob alienæ gratiæ voluntatem* (lego, *voluptatem*) *nundinati ſanguinis jactura, ad mortis ſpectaculum vendant. Si vero Saturnus hoc fecerit, in ludum ſententia judicantis adducuntur.* lege, *addicuntur.* Idem ejuſdem libri capite XXIV. *Gladiatores faciet publicis voluptatibus deputatos,*

72. *Ac in altero vero animalium miſerorum diſcerperent viſcera, alias alia raperent.*] Hæc eſt lectio vetus. Correxit Gelenius, *alias alia.*

72. *Pro beatis ac felicibus viverent.*] Corrigunt, *ducerent.* Sed nihil fortaſſe mutandum. Si quid autem mutari oporteret, legeré mallem, *veherent*, pro evehérent.

72. *Innecterent his colla.*] Urſinus corrigere vult *catenis.* Suſpicor legendum *linis.* Tertullianus de habitu muliebri: *Vno lino decies ſeſtertium inſeritur.* B. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ. *Vno filo villarum inſuunt pretia.*

72. *Laminas pertunderent aurium.*] Gloſſ. λοβὸς ὠτίς, *lamna* Qua de re plura ad Sidonium obſervabat Ioannes Savaro vir eruditiſſ. & amiciſſimus.

72. *Imminuerent frontes limbis.*] Legendum exiſtimo, *nimbis.* Iſidorus: *Nimbus, eſt faſciola tranſverſa ex auro aſſuta in linteo, quod eſt in fronte feminarum. Plautus: Quo magis eam aſpicio, tanto magis nimbata eſt.* Hanc autem conjecturam, qua nihil proclivius, & aliis veniſſe in mentem poſtea cognovi. Frontem autem minutiorem laudi fuiſſe, & Luciano, Petronio & aliis obſervatum jam.

72. *Fuligine oculos obumbrarent.*] Hoc appellat Cyprianus libro de habitu virginum, *oculos circunducto nigrare fucore.* Neque ampliori obſervatione opus. Plura notabamus olim ad Martialem.

72. *Nec in formis erubeſcerent maſculorum calamiſtris vibrare caſariem, cutem corporis levigare.*] Hæc etiam conjungit Ovidius:

Sed

Sed tibi nec ferro placeat torquere capillos:
Nec tua mordaci pumice membra teras.

72. *Cutem corporis levigare.*] Quod ab effeminatis, & virilitatem exuentibus factum, ut ad Martialem obſervabamus. Iul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. VII. *Hi etiam demtis pilis corpus ſuum in feminei corporis imaginem transferent; quorum veſtes quoque ad muliebris cultus ſimilitudinem excolentur. Hi molliter ambulantes veſtigia ſua cum delicata quadam moderatione ſuſpendunt.* Et Sardanapali mollitiem depingens Athenæus lib. XII. cum ait, ἐψιμμυθιωμένον, γυναικείαν στολὴν ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πώγωνα, καὶ κατακεκισα-ρισμένον. pumice levigatum.

72. *Incedere poplitibus nudis.*] Varro Meleagris: *Non modo ſuris apertis, ſed pæne natibus apertis ambulans.*

72. *Et in habitum feminarum deliciaſque mollire.*] Lactantius. lib. VII. cap. XX. *Quorum enervata corpora, & in muliebrem inceſſum habitumque mollita, impudicas feminas inhoneſtis geſtibus mentiuntur.*

72. *Teſtamenta ſupponerent falſa.*] Quod temporibus illis quaſi ſolemne. Lactantius lib. V. cap. IX. *Et, ut quæ levia ſunt atque uſitata dicamus, qui hereditates captent, teſtamenta ſupponant, juſtos heredes vel auferant, vel excludant.*

72. *Domos ut effringerent noctibus.*] Gloſſæ Philoxeni, *Effractores*, θυρεπανοίκται. *Effractarius*, θυρεπανοίκτης. Molliori nomine *apertularius*. Probe autem & emendate *noctibus*. Eo enim tempore proprie graſſantur ejuſmodi homines. Falſum igitur quod ſubſtitui volunt, *vectibus*. Iul. Firmicus lib. VI. Matheſ. cap. XXXI. *In ſolidis autem ſignis poſiti, famoſos domorum effractores reddent; ſed qui armati gladio, quieſcentibus hominibus, & patrimonii jacturam, & vitæ diſcrimen infligant.*

72. *Sollicitarent.*] Proba lectio. Nam qui exiſtimant aliquid deeſſe, falluntur. *Sollicitare* hoc loco eſt alienos ſervos allectare, plagiatorum grande crimen. Hinc in gloſſis Philoxeni, *ſollicitare*, πλαγιάζειν. Tertull. lib. I. adverſus Marcionem, cap. XXVII. *Sic denique plagiarii diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur niſi juſta & ordinaria dominatio: Diligi autem poteſt etiam adultera. Sollicitatione enim conſtat, non auctoritate: & adulatione, non poteſtate.* Papias: *Plagiarius, qui ſeducit pueros, & ſollicitat ſervos alienos.* Adi Iuriſconſultos. In gloſſis igitur optime, *Plagiarius*, ψυχαγωγός. Heſychius: ψυχαγωγὸς, ὁ ἀνδραποδιστὴς, καὶ ὁ ἀπατεὼν, καὶ ὁ κατάγων τὰς ψυ-

χὰς

χὰς εἰς ἄδυ. Nempe ψυχαγωγοὶ, quia blandis & mellitis verbis ſervos alienos ſollicitant, & ad ſe alliciunt. Clemens Alexandrinus Stromate primo: λύκοι ἅρπαγες προβάτων κωδίοις ἐγκεκρυμμένοι, ἀνδραποδισαί τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὔγλωσσοι, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς, &c.

72. *Abigerent.*] Et hoc verbum ſolitarium ac incomitatum. Sic igitur abactores innuuntur. Falluntur ergo qui ſcribi volunt, *ambirent*.

Pag. 73. *Vt ſpirulas & botulos facerent.*] His verbis perſtringit hominum ingluviem & ἀκολασίαν. Botulorum autem & ſpirularum mentionem facit, quia ab iis abſtinebant Chriſtiani, (ut conſtat ex Tertulliano, Euſebio, & aliis) concilii Hieroſolymitani decreto tamdiu obſervato.

Aliter in Edit. noſtra. 73. *Caſtellamenta lucanica*] Diſtinguendum videtur, *caſtellamenta, lucanica*. Et caſtellamenta ſunt quædam farciminum genera, quæ Græcis πυραμίδες à propria forma. Clemens Alexandrinus Protreptico: οὐ σησαμαῖ ταῦτα καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροί τε ἀλῶν, καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσου βασσάρου; Recte *caſtellamenta*, πυραμίδες. Unde & puerilem nucum quatuor ſtructionem, quam vernacula lingua *chaſtellet* appellamus, πυραμοειδῆ appellat Philo, Commentario de mundi creatione: οἱ καρυατίζοντες εἰώθασι τρία ἐν ἐπιπέδῳ προστεθέντες κάρυα, ἐπιφέρειν ἕν, σχῆμα πυραμοειδὲς ἀποτελοῦντες. Auctor ludicri de nuce:

Quattuor in nucibus, non amplius, alea tota eſt:
Quum ſibi ſuppoſitis additur una tribus.

De iſiciis præter alios notavit Clariſſ. Caſaubonus in magno opere.

73. *Vt inflandis bucculas diſtenderent tibiis.*] Quod videtur paulo fœdius & deformius. Quare rejectæ ab Alcibiade hoc nomine tibiæ: quod buccas diſtenderent, & totum os corrumperent, ὡς τοῦ συνήθεις ἂν πάνυ, μόλις διαγνῶναι τὸ πρόσωπον, inquit in Alcibiade Plutarchus. Chriſtiani autem temporibus illis, quibus in eorum pectoribus vivebat adhuc accenſus ille pietatis ardor, & incorruptum integritatis ac modeſtiæ ſtudium, omnia luxuriæ & voluptatum inſtrumenta animoſe aſpernabantur; maxime ſi quæ ſpecies idololatriæ immiſta videbatur; quo etiam nomine tibiarum uſum damnabant: quod in ſacris tibiæ canerent. Clemens Alexandrinus lib. II. Pædag. cap. 4. σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονενεμήσθω: αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσιν. Recte autem tibias cum ſcabillis conjungit; quam rem eruditi homines ſatis jam explicarunt.

73. *Lum-*

72. *Lumborum criſpitudine fluctuaret.*] Infra lib. VII. *& clunibus fluctuare criſpatis.* Graphice. Nam fluctus leniter impulſi proprie criſpi toroſique. Minutius Felix: *Et ut ſemper mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen criſpis toroſiſque.* Sic autem *fluctuatim incedere* dictum de iis, qui incedendo clunes leviter criſpant. Afranius apud Nonium: *Magnifice volo fluctuatim ire ad illum.* Gloſſ. *Criſpat*, κραδαίνει, σείει.

73. *In feminis fierent meretrices, ſambuciſtriæ, pſaltriæ, venalia ut proſternerent corpora.*] Pſaltrias non ſolum arte, ſed & corpore quæſtum feciſſe è Comicis ſatis notum eſt. Eleganter Heliodorus de Thisbe pſaltria: ἡ δὲ Θίσβη τὴν ἀσχολίαν τὴν ἐκείνου, σχολὴν ἑαυτῆς ἐποιεῖτο, καὶ τοῖς συμποσίοις ἀδεῶς ἑαυτήν τε καὶ τὴν τέχνην ἐξεμίσθου.

73. *Venalia ut proſternerent corpora.*] Proba lectio, nec audiendi qui corrigere volunt *proſtituerent.* Diocletianus & Maximianus ad leg. Iul. de adult. & ſtup. *fœdiſſimam earum nequitiam, quæ pudorem ſuum alienis libidinibus proſternunt.*

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Reſcribunt nonnulli *vilitatem*: alii *utilitatem*, id eſt uſum, quam conjecturam ſequi malim. Zeno Veronenſis ſermone de Pudicitia: *Libidinum commutatione varia gaudet ſemper, & pœnitet: ad ſatietatem nunquam lubrica utilitate perveniens.* Id eſt, lubrico uſu. Niſi mavis ſimpliciter *lubricam utilitatem* interpretari, lubricam voluptatem, quæ eſt rerum illarum utilitas.

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Hinc *publicæ libidinis victimæ* appellantur à Tertulliano, & eum ſequuto Hieronymo. Græci quoque κοινὰς γυναῖκας appellant: Zeno Veronenſis *publicanas*, ſermone de triplici genere ſacrificiorum: *qui publicanas mulieres quum ſubjiciunt ſibi, viliores ſe eſſe, quam illæ ſunt, produnt.* Nam *publicanam* uſurpat pro publico: ut ſermone de fide: *O quam publicana, cujus fabulantur etiam profani ſecreta.* Et lupanar *locus publicus.* Iul. Firmicus lib. IV. Matheſ. cap. VI. *Si vero mulieris ſit iſta genitura, erit publica meretrix, & quæ vitæ ſubſidia in publico conſtituta loco corporei pudoris jactura quærat.* ἐν κοινῷ τόπῳ ἑστῶσα. Artemidorus lib. I. cap. LXXX. οἶδα δέ τινα ὃς ἔδοξεν εἰσελθεῖν εἰς πορνεῖον, καὶ μὴ δύνασθαι ἐξελθεῖν. καὶ ἀπέθανεν οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας, κατὰ λόγον τι τούτου ἀποβάντος αὐτῷ. κοινὸς γὰρ ὁ τόπος οὗτος καλεῖται, ὡς καὶ ὁ τῶν νεκρῶν δεχόμενος. Quod addit de ſepulchreto Arnobius, vocari κοινὸν τόπον, veriſſimum quoque eſt. Plautus:

Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *juſſiſſe*. Sed vulgata lectio explicari poteſt; ut pendeat à ſuperioribus; & *juſſiſſet* ſit pro *juſſerit*: quæ enallage apud hos ſcriptores frequentiſſima eſt: ut apud Optatum Milevitanũm locis infinitis.

Pag. 75. *Et ſævorum dentium mordacitate laniarent.*] Non dicit ſimpliciter, ſe morderent invicem, ac roderent; ſed quo κακοηθείας vehementia exprimatur magis, pleniori loquutione utitur. Sic δάκος ἀδινὸν κακαγορίαν dicit Pindarus od. 11. Pythion. non δάκος κακόν, ut interpretatur Scholiaſtes: ſed τοῦ ἀποκειμένου ἀπρὶξ ἐχόμενον: quia hæc eſt natura τῶν κακηγόρων, ut ἄδην καὶ ἀδιαλείπτως maledicant, nec unquam ſuum maledicendi cacoëthes expleſſe ſatis ſe exiſtiment. Sic dicit Perſius Lucilium Satiricum acerrimum, & mordaciſſimum, genuinum fregiſſe in iis quos lacerabat: quibus quidem verbis maledicendi rabiem ſignificare volebat.

----- Secuit Lucilius urbem,
Te Lupe, te Muti; & genuinum fregit in illis.

75. *Ut ille ſalus rerum omnium.*] Falluntur qui reponi volunt, *ut ille ſator*. Atqui Deus eſt rerum omnium non ſolum ſator, ſed etiam conſervator: & quod ad ſalutem æternam attinet, vult omnes ſalvos eſſe, ut ait Apoſtolus. Præterea conſideranda Arnobii mens & doctrina. Sic enim ſtatuit, Deum omnia conſervare, fovere, juvare: Mala, quæ accidunt, ab alio principio eſſe, qua de opinione mox.

Pag. 75. *Ut in ſacrilegæ crimen impietatis incurrat quiſquis ab eo conceperit hominem eſſe prognatum.*] Horrenda hæc & blaſphema, atque è Simonis, Saturnini, Carpocratis, Marcionis, & ſimilium deteſtanda doctrina magnam partem hauſta, ut antea docebamus.

75. *Rem infelicem & miſeram.*] Hæc inter eorum argumenta qui hominem à Deo conditum negabant. Vide Lactantium libro de opificio Dei.

75. *Non enim ſi negemus muſcas, ſcarabeos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis eſſe opus regis.*] Quod certe ab eo negari ſequentia ſatis arguunt. Hoc autem eodem telo Marcionitæ Deum creatorem appetebant. Hinc Tertullianus adverſus Marcionem libro primo, capite decimoſeptimo. *His compreſſi erumpunt dicere: ſufficit unicum hoc opus Deo noſtro, quod hominem liberavit ſumma & præcipua bonitate ſua, & omnibus locuſtis anteponenda.* Hæc

Marcionitæ: qui Deum creatorem ſuggillabant, ut vermium, locuſtarum, cimicum, &c. creatorem. Quid igitur in mentem erat eruditiſſimo homini, quum locum iſtum emendare vellet? Hæc autem fuit & Valentini opinio, & ceterorum omnium, qui creationem à ſummo Deo removere voluerunt. B. Hieronymus Prócœmio in epiſtolam ad Philemonem: *Quod ſi non putant eorum eſſe parva; quorum & magna ſunt, alterum mihi conditorem juxta Valentinum, Marcionem, & Apellem, formicæ, vermium, culicum, locuſtarum: Alterum cœli, terræ, maris, & Angelorum debent introducere.*

Pag. 76. *Et obtinere non eſſe Deo à ſuperiore prolata.*] Quis eſt hic Deus ſuperior, niſi bonus Marcionis Deus & Chriſti pater, quem in loco ſuperiori eſſe dicebat, & inde Chriſtum deſcendiſſe? Res autem ab Irenæo, Tertulliano, Epiphanio & aliis tradita.

76. *Cum animas renuamus Dei eſſe principis prolem.*] Ita *renutare* pro negare apud Lucretium lib. iv.

Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolumis tranſire poteſt; ſimulacra renutant;
Perſcinduntur enim, niſi recta foramina tranant.

76. *Quia omni vero veriſſimum eſt.*] Helleniſmus.

76. *Audaces, temerarios, præcipites, cæcos.*] Coacervat more ſuo plures dictiones, quæ etſi rem unam & eandem ſignificare videntur, differunt tamen aliquomodo, & proprietates quaſdam ſingulæ adjunctas habent, quæ non inſunt ceteris. Ac primum *Audaces* & *temerarios* aliqua differitate ſeparari conſtat jam ex iis, quæ ad lib. iv. Epigrammatum M. Val. Martialis olim notavimus. His addes & hunc Saluſtii locum è lib. de bello Iugurthino, ſane notabilem: *Ac ſane, quod difficillimum in primis eſt, & prælio ſtrenuus erat, & bonus conſilio: quorum alterum ex providentia timorem: alterum ex audacia temeritatem plerumque adferre ſolet.* Vides hic diſcrimen inter *audaciam* & *temeritatem* ſane apertiſſimum. Ac audacia eſt fons & caput temeritatis: Ex eo enim quod ad pericula imperterritus & paulo audacior aliquis eſt, naſcitur *temeritas*, id eſt, προπέτεια ut recte interpretantur gloſſæ veterum, & præcipitatio, quæ *cæcitatem* etiam adjunctam habet: unde *temerarios, præcipites, cæcos* conjungit Arnobius: Nam quando præcipites aliquo ferimur, oculorum aciem infigere non poſſumus; & idcirco alia videmus imperfecte; alia ne videmus quidem. Quare & Seneca tragicus *temeritatem cæcam* pronuntiavit in Agamemnone. Sed *audaces* præterea

&

& *temerarios* dicimus homines non profligatæ ſolum, ſed & jam perditæ ſpei, quique non modo honeſtatis; ſed & ſalutis ipſius curam abjecerunt: etſi horum quam illorum melior eſt conditio: Quare hoc etiam nomine inter *audaces & temerarios* diſtingunt qui accurate loquuntur. Cicero ad Atticum: *Aut nos temeritatem bonorum ſequamur: aut audaciam improborum inſectemur.* Audacia hic eſt peſtis illa, quam Græci ἀπόνοιαν appellant: quandoque etiam τόλμαν & τολμηρὺς homines appellant audaces, & qui ingenio præcipiti feruntur ad quodcunque nefas, neque ulla conſideratione cohiberi poſſunt. Quare his opponuntur homines conſiderati, & cunctatores. Demoſthenes oratione contra Ariſtogitonem priore: ἰταμὸν γὰρ ἡ πονηρία καὶ τολμηρὸν, καὶ πλεονεκτικὸν, καὶ τοὐναντίον ἡ καλοκαγαθία ἡσύχιον, καὶ ὀκνηρὸν, καὶ βραδὺ, καὶ δεινὸν ἐλαττωθῆναι. Audaciam idcirco pudori opponit Saluſtius in præfatione Catilinariæ: *Nam pro pudore, pro abſtinentia, pro virtute, audacia, largitio, avaritia vigebant.* Hi ſunt iidem, quos βδελυρὺς Græci appellant. Quare θρασύτητα & βδελυρίαν pro eadem peſte accipit Plutarchus in Iulio Cæſare, ubi Clodium hominem vere ἀπονενοημένον & perditum deſcribit. ἦν ἀνὴρ, inquit, γένει μὲν εὐπατρίδης, καὶ πλούτῳ καὶ λόγῳ λαμπρὸς, ὕβρει δὲ καὶ θρασύτητι τῶν ἐπὶ βδελυρίᾳ περιβοήτων οὐδενὸς δεύτερος.

76. *Præcipites.*] Iam oſtendimus fontem audaciæ & temeritatis eſſe nimium ingenii fervorem & æſtum, quo abſorpti feruntur homines ſine ulla rerum conſideratione. Hinc Horatius, ubi hunc morbum deſcribit plane deploratum;

Ingenium velox, audacia perdita: ſermo
Promptus.

Ait, *ſermo promptus.* Nam & ipſa lingua præceps, atque incitata: & quia nullam rerum rationem certam habet, libera & ad quælibet expedita. Æſchylus in Promotheo,

Σὺ μὲν θρασύς τε καὶ πικραῖς
Δύαισιν οὐδὲν ἐπιχαλᾷς
Ἄγαν τ' ἐλευθεροστομεῖς.

76. *Invalidos.*] Ita videtur appellare Arnobius eos quos ἀκρατεῖς Græci vocant.

76. *Et ab rerũ capite deſcendentium ducerent honeſtamenta natalium.*] Honeſti natales dicuntur boni & clari. Sed quemadmodum *honeſta perſona* eſt mediocris potius, quam clara aut inluſtris: Ita ho-

Ex aurique putat micis conſiſtere poſſe
Aurum, & de terris terram concreſcere parvis.

Poſtrema autem verba diverſis modis interpolant. Sed lectio probari poteſt. admirationem igitur auri dicit, quia præſtinguit oculos auri fulgor, & in ſui contemplationem atque admirationem rapit.

Pag. 77. *Sed eſſe nullius exiſtimandum eſt nominis.*] Et hic quoque legendum *mominis*. In ſequentibus pro, *in hujus nominis ſupercilium ſuſtulerunt*. legunt, *vi hujus nominis*.

77. *Neque emendari neque corripi ſe poſcit.*] Nihil mutandum. Nam *corripere* pro corrigere obſervavi apud hos ſcriptores. Ad alia properanti loca nunc non ſuccurrunt.

Pag. 79. *Eorumque qui vivunt, quid & unde ſunt animæ.*] Scribendum *eorumque quæ*, ut edidit Gelenius. Niſi *qui* interpretari malis, quomodo.

79. *Ex illo cratere, quem conficit miſcetque Timæus.*] Mirificam hanc Platonis ſententiam & alii obſervatione dignam exiſtimarunt. Origenes lib. IV. contra Celſum. εἰ μὴ ἄρα ἐνταῦθα ὁ Κέλσος θαυμάζων ἀσεβείας ἀποπηδήσεται μὲν ἀπὸ Πλάτωνος, ἐξ ἔκ τινος κρατῆρος τὴν ψυχὴν ποιοῦντος, &c. Eſt autem in his verbis *quem conficit miſcetque* Helleniſmi imitatio, τρόπος ἐτυμολογίας: ut apud Homerum Odyſſeæ libro ſecundo: ---- οἱ δ᾽ ὕδωρ κρητῆρσιν ἔμισγον. Ubi hunc τρόπον obſervat Euſtathius. κρατὴρ enim παρὰ τὸ κεραννύναι. quare ὕδωρ κρητῆρσιν ἔμισγον dicebat Poeta. Eleganter autem *conficit & miſcet Timæus*, pro, confici & miſceri ait. Sic apud Ariſtotelem, οἱ γεννῶντες τὸν οὐρανόν, pro οἱ τὸν οὐρανὸν γεννητὸν εἶναι λέγοντες.

79. *Et vivere quidem ex elementis ipſis.*] Locus depravatus, quem alii aliter reformare tentant. Legi poſſe exiſtimo, *Etſi vere quidem ex elementis ipſis cauſa eſt illis atque origo naſcendi, ſi ad animalia gignenda quæ in ſingulis hiis degunt inſunt abdita atque obſcuriſſima rationes. Nam* &c.

79. *Tellurem eſſe hominum matrem, aquam tum alios aërem, ſpiritum.*] Ms. Reg. habet *aërium*. Unde ſuſpicor legendum, *Tellurem eſſe hominum matrem, aquam tum alios, aërium ſpiritum his alios jungere.*

79. *Nonne fieri potis eſt.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. De hoc autem verbo antea.

79. *Cumque ejuſdem voluit ſinceritatis eſſe mixturas humani animas generis, cujus animam fecerat univerſitatis iſtius.*] Pro *voluit* notant commode *noluit*. Sequentia ita lego, *mixturas humani animæ generis*.

ris. Etſi hæc obſcure & impedite ſcripta.

79. *Spem muneris tanti dominum ad principem conferant, cui.*] Exiſtimo excidiſſe particulam *ut: ſpem ut muneris,* &c.

79. *Sed ſtulte iſtud credimus? Quid ad vos ineptiſſima fatue, ubi vobis nocemus.*] Legendum arbitror, *quid ad vos? ineptiſſime, fatue. Ubi vobis nocemus* &c. Hic igitur ait, Quid ad vos attinet, ſtulte iſtud credamus, necne? imo ineptiſſime & fatue ſi credamus. Quam inde accipitis injuriam?

Pag. 80. *Et ab Orci faucibus, quemadmodum dicitur, vindicari.*] Nota, *quemadmodum dicitur.* Hoc enim proverbialiter efferebatur, & eum dicebant Orci faucibus ereptum, qui præſenti & capitali aliquo periculo liberatus erat. Græci quoque habent ſuas in iſta re phraſes παροιμιώδεις. Sic dicunt, aliquem extrahere, καὶ ἐπαναγαγεῖν εἰς τὸν ἥλιον ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ Ἀχέροντος, & ſimilia. Tit. Livius lib. IX. de Romanis, qui Furculis Caudinis circumſepti fuerant, & tandem ignominia accepta dimiſſi. *Per hoſtium oculos,* inquit, *quum ex ſaltu evaſiſſent, etſi velut ab inferis extracti tum primum lucem aſpicere viſi ſunt, tamen ipſa lux ita deforme intuentibus agmen, omni morte triſtior fuit.* Loquendi ratio Latinis & Græcis uſitata. Artemidorus lib. II. cap. LX. φαμὲν ἐν τῇ συνηθείᾳ τὸν παρὰ δόξαν σωθέντα, ἐξ ᾅδου ἀναβεβηκέναι. Florus lib. II. cap. VI. *Interim reſpirare Romanus, & quaſi ab inferis emergere.*

80. *Et cura inſpiciendum non parva.*] Οὐκ ὀλιγώρως.

80. *Mali eſſe conſcium generatoremque nullius.*] Quod quidem verum eſt de malo culpæ, cujus non eſt generator, niſi materialiter: quatenus ſcilicet eſt auctor entis, ſub quo omnes actiones continentur. Nec tamen ſequitur, eum eſſe peccati generatorem; quia peccatum non vult ſimpliciter; etſi voluntate arcana & beneplaciti permittit fieri eas ἀνομίας, quæ peccati formam proprie conſtituunt.

80. *Rurſus autem ſi dicere nulla eſſe voluerimus mala.*] Hæc pertinent ad mala pœnæ: de quibus etſi nemo dubitare poterat, quin à Deo leniſſimo patre piis provenirent ad eorum emendationem & caſtigationem; impiis autem infligerentur, ſicque eorum peccata à juſtiſſimo judice punirentur; ecce tamen in re tam clara, totque ſcripturæ teſtimoniis comprobata caligat Arnobius; & in hæreticorum illius ævi nonnullorum errore verſatur. Egregie Tertullianus libro adverſus Marcionem II. cap. XIV. *Nos autem adhibita*

bita diſtinctione utriuſque formæ, ſeparatis malis delicti & malis ſupplicii, malis culpæ & malis pœnæ, ſuum cuique parti definimus auctorem: malorum quidem peccati & culpæ, Diabolum; malorum vero ſupplicii & pœnæ, Deum creatorem, ut illa pars malitiæ deputetur, iſta juſtitia mala condentis judicia adverſus mala delicti. Legendum, *mala condentis judicii.*

80. *Ab operibus vos certis & favoribus abſtinetis.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *& facinoribus.*

Pag. 81. *Melius ducentes, quinimo potius, inſcientiæ finibus.*] Lectio primigenia, quam ſervari volueram, erat, *Melius ducentes, quinimo potius magis, inſcientiæ finibus* &c. Optime. Redundat enim ſæpiſſime particula iſta apud ſcriptores. Sic libro primo, *magis rectius*, & *ratio magis fortior.* & infra lib. IV. *magis ignominioſius.* Zeno Veronenſis ſermone I. de Pſalmo cxxx. *Deus noſter, Fratres, humilis corde eſt; & ineffabilis vis illa ſapientiæ, ac virtutis poteſtas intra hominem ſuſceptum jacet magis admirabilior, quia tantus eſt & talis.* Et ſermone de pudicitia: *Si ergo exultat gloria ejus ſæpe in gentibus, quanto magis debet eſſe glorioſior in populo Chriſtiano?* Sed exempla hujus pleonaſmi apud veteres non infrequentia. Plautus in Sticho: *Imo enim hic magis eſt dulcius.* Et ſæpius. Apud Græcos μᾶλλον ſæpiſſime πλεονάζει hoc modo. Ut μᾶλλον ὀλβιώτερος apud Ariſtophanem, & ſimilia.

81. *Quam ſine Deo dicere nihil fieri per voluntatem.*] Id eſt, ſine Dei voluntate. Quum ait igitur *per voluntatem*, explicat quod dixerat, *ſine Deo.* Quare mutandum nihil exiſtimo.

Pag. 82. *Prorſus dubitare ſe alii an ſint uſpiam dicunt.*] Protagoras apud Laertium: περὶ θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔθ᾽ ὡς εἰσὶν, οὔθ᾽ ὡς οὐκ εἰσίν. πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥτε ἀδηλότης, καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. Vide Ciceronem lib. de Natura Deorum.

Pag. 83. *Sed poſt hominem poſitum aliquid eis ad vitam dari, mortalitatis deinde in jura ſuccedere.*] Hæc erat Stoïcorum ſententia. M. Tullius lib. I. Tuſcul. quæſt. *Stoici autem uſuram nobis largiuntur tanquam cornicibus: Diu manſuros ajunt animos: ſemper negant.* Sic autem dicit, *hominem ponere*, ut alii, *hominem exuere.*

83. *Aut velle ſcire defendere.*] Clarius, *aut ſcire velle defendere.* Sed trajectiones iſtas amat Arnobius.

83. *Non enim divina divinus, ſed rationibus pendimus aut commetamur humanis.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *commentamur.* Nolim quidquam temere mutare. Nam *commetari* forſitan dicit Arnobius ἀρχαίως, pro *commetiri.* *metari* enim olim pro *metiri.*

tiri. Unde *caſtra metari*, quod interpretantur Græci, διαμετρεῖν χώρας τῷ στρατοπέδῳ: & στρατοπέδοις ἐπιτήδεια χωρία ἀναμετρεῖν καὶ διαχαράττειν.

83. *Quæ cauſa hominem finxerit.*] Quare hanc lectionem ſollicitent ego neſcio.

83. *Sua ipſe ſponte, & voluntate circumagat.*] Gelenius edidit, *circumagatur*. Temere. *Circumagere* enim παθητικῶς accipi poteſt, ut *vertere*, *avertere*, & ſimilia. Si quid tamen mutandum eſt, legerim, *ſua ipſe ſe ſponte, & voluntate circumagat.*

Aliter in edit. noſtra. Pag. 84. *Aut per omne mundi corpus fruſtilla hæc ignea convenerint? atque oportuerit figura.*] Locus corruptus videtur; nec diſplicet eorum conjectura, qui corrigebant, *convenerit atque oportuerit figi? cur* &c. Niſi quis vulgatam lectionem tueri mavult; ut quærat Arnobius, cur per omnes mundi partes ſtellæ diffuſæ ſint: adde, cur aliæ ex his oportuerit eſſe figura parva; alias autem ampliores & majores. Scribe autem hic in Nobis noſtris verbis proxime præcedentibus pag. præced. *cur alias ex his opor.* &c. operatum peccatum modo animadvertimus.

84. *Quid impudentes muſcæ.*] Infra lib. VI. *quibus volatus innectere ſtridularum poſſint, impudentiumque muſcarum?*

Pag. 85. *Ipſa deinde hæc quid ſint, ſapor dico, id eſt ſapor, & cetera.*] Procul omni dubio, hæc ſunt è gloſſa, *id eſt ſapor.* Sic enim aliquis interpretabatur illa, *ſapor dico.* Legendum igitur, *Ipſa deinde hæc quid ſint, ſapor dico, & cetera; qualitatum* &c.

Pag. 86. *Sed quantum fieri pote eſt.*] Et hic legendum, *potis eſt*, è ms. Reg.

86. *Supernatum ſit aliquid.*] Corrigunt, *ſempernatum*. Nihil neceſſe. Nam τὸ *ſupernatum* rem eandem ſignificat. Quod enim ſupernatum eſt, non habet ortus primigenios; ſed prioribus adjectum eſt, & quaſi ſuperjectum.

86. *Quod à ſcholis nonnullis, & plurimum ſibi arrogantibus.*] Id eſt, à quibuſdam philoſophorum familiis. Temere igitur fecit Gelenius, quum edidit, *quod à ſciolis.*

Pag. 87. *Neque quod magi ſpondent.*] Hac de re ſupra notabamus.

87. *Neque quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur.*] Libros Acheronticos de ſacris Acherontiis, & cerimoniis ſcripſiſſe credebatur Tages: de quibus Arnobius hoc loco. Servius ad hæc verba VIII. Æneid.

Nec

Nec pater omnipotens Troiam: nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.

Hic Servius: *Atqui ſupra ait, debita. Sed ſciendum ſecundum aruſpicinæ libros, & ſacra Acherontia, quæ Tages compoſuiſſe dicitur, fata decem annis quadam ratione differri; quod nunc dicit Vulcanus potuiſſe fieri. Ergo non eſt contrarium. Nam fata differuntur tantum: nunquam penitus immutantur.* Hos libros, *Etruſcos* indigitarat antea. *Sed hanc imminentium dilationem Etruſci libri primo loco à Iove dicunt poſſe impetrari: poſtea à fatis.*

Pag. 88. *Tibi muneris commoditatem probaveris.*] Id eſt, vide an ſit tibi commodum necne, munus iſtud accipere. Quare nihil mutandum cenſeo. *Aliter in edit. noſtrâ.*

Pag. 89. *Si aut Deus nos fecerit, aut ad nihilum redigi corruptionis diſſolutione permiſerit.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *ſi aut deos nós fecerit.* Vere. *deos* igitur dicit, immortales. Gentiles defunctos *deos* appellabant. M. Tullius libro de legibus ſecundo: *Deorum manium iura ſancta ſunt. Hos letho datos deivos habento.* Vide Plin. lib. VII. cap. LV. Hinc *Dii manes*, δαίμονες, paſſim in inſcriptionibus monumentorum. Unde probat Prudentius defunctos haberi à Gentibus deos, libro contra Symmachum priore:

Ecce deos manes cur inficiaris haberi?
Ipſa patrum monumenta probant: Diis manibus illis
Marmora ſecta lego; quacunque Latina vetuſtos
Cuſtodit cineres, denſiſque Salaria buſtis.

Dii manes igitur δαίμονες etiam unius defuncti. Livius lib. III. *Pace parta inſtare tum Tribuni patribus, ut P. Valerii fidem exſolverent; inſtare Claudio; ut collegæ deos manes fraude liberaret: agi de lege ſineret.* Dicit, *collegæ deos manes*, τοὺς τοῦ συνάρχοντος δαίμονας.

89. *Conferendique animi quod tribui convenit.*] Reſcribunt, *conferendique animis*, quæ lectio commoda videtur. Male autem operæ *tribus* ediderunt, pro tribui.

89. *Ita unius pontificium Chriſti eſt dare animis ſalutem.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. *Pontificium* igitur appellat poteſtatem & officium ſignificatione notiſſima. Arnobius, quicunque ille eſt qui ſcripſit in Pſalmos: Arnobius igitur ille in Pſal. LXVIII. *Hi accipiunt pontificium iudicandi.* & in Pſal. CXIII. *Dabat pontificium dominandi ſacerdotibus templorum.* Sæpius apud ſcriptores: quorum loca omittimus, ne tempus fruſtra teramus.

Pag. 90. *Ad cœlum redeunti vias cludant.*] Abeſt particula *ne*, vel quid ejuſmodi.

90. *Quod inventis frugibus glandes ſpreverint, & repudiaverint arbuta.*] Habet hæc à Lucretio. Sic enim ille lib. v. ubi primorum hominum vivendi rationem deſcribit:

Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque, & quæ nunc hiberno tempore cernis
Arbuta pœniceo fieri matura colore:
Plurima tum tellus, etiam majora ferebat.

90. *Quod corticibus contegi, & amiciri deſierint pellibus, poſtquam veſtis excogitata eſt textilis.*] Prima enim primorum hominum tegumenta è corticibus fuiſſe tradebant, proxima è pellibus: his ſucceſſiſſe veſtem textilem. Lucretius:

Nec dum res igni ſcibant tractare, nec uti
Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum:
Sed nemora, atque cavos montis, ſilvaſque colebant,
Et frutices inter condebant ſqualida membra,
Verbera ventorum vitare, imbreſque coacti.

Pag. 91. *Numquid enim quinque in claſſes habetis populum diſtributum, veſtri ut olim habuere majores?*] Quare quinque tantum claſſes numeret, cum fuerint ſex, antea docebamus.

91. *Servatis de cælo, aut otioſas facitis obnuntiationibus actiones?*] Iove tonante fulgurante Comitia Populi Romani haberi nefas: Tum enim exiſtimabant Deos parum eſſe propitios: Quare hæc eadem religio Athenis inoleverat: nec quicquam ibi publicè inchoatum, quum fulgura coruſcarent, tonitrua mugirent, imbres ruerent, tempeſtatibus aër concuteretur, &c. Hoc ſibi nomine devinctos ajunt Athenienſes Ariſtophanis Nebulæ, quod ſi quando inconſulte & temere aliquid ſuſcipere viderentur, aërem ipſæ perturbarent, aut tonitrua aut imbres concitarent, & ita temerariis inceptis obſtreperent. Locum integrum adſcribam.

----- ἣν γὰρ ᾖ τις ἔξοδος
Μηδενὶ ξὺν νῷ, τότ' ἢ βροντῶμεν, ἢ ψεκάζομεν.
Εἶτα τὸν θεοῖσιν ἐχθρὸν βυρσοδέψην Παφλαγόνα
Ἡνίχ' ᾑρεῖσθε στρατηγὸν, τὰς ὀφρῦς συνήγομεν:
Κἀποιοῦμεν δεινά. βροντὴ δ' ἐρράγη δι' ἀστραπῆς.
Ἡ Σελήνη δ' ἐξέλιπε τὰς ὁδούς· ὁ δ' Ἥλιος
Τὴν θρυαλλίδ' εἰς ἑαυτὸν εὐθέως συνελκύσας,
Οὐ φανεῖν ἔφασκεν ὑμῖν.

Dicunt,

Dicunt, ἣν γὰρ ᾖ τις ἔξοδος: Nam ſi quando educendus erat exercitus, cœlum ſerenum & tranquillum obſervabant, ne qua obſiſteret religio. Quare & in Acharnanibus: νίφει. βαβαιάξ. χειμέρια τὰ πράγματα. Quem in locum Scholiaſtes; οἱ γὰρ ἐπὶ πόλεμον ἐξιόντες ἐπετήρουν τὰς διοσημείας. Nec Athenienſes aut Romanos ſolum tenuit hæc ſuperſtitio: ſed ipſos etiam barbaros. Unde negat Aſdrubal apud T. Livium Pœnos luce triſti, & nebuloſo aëre quidquam aggredi poſſe. Verba Livii ſunt lib. XXVI. *Iam ferme pedeſtres omnes copiæ evaſerant ex ſaltu: quum prima luce denſa nebula ſaltum omnem, campoſque circa intexuit. Quod ubi ſenſit Aſdrubal, mittit ad Neronem, qui in poſterum diem colloquium differret. Illum diem religioſum Carthaginenſibus ad agendum quidquam rei, feriatum eſſe.* Dele ſuperflua, imo inepta verba, *feriatum eſſe.* Sic male feriatus aliquis *religioſum* interpretari voluit. *Religioſum* appellat diem, quo quidquam ſuſcipi religio, id eſt, augurii ſuperſtitioſa obſervatio non ſinebat. Hæc igitur religio ἐξόδοις moram faciebat: prælia dirimebat &c· Hinc apud eundem Livium lib XXVIII. *Nec procul vallo Romanus aberat, cepiſſetque tanto impetu caſtra, niſi ex vehementi ſole, qualis inter graves imbre nubes effulget, tanta vis aquæ dejecta eſſet, ut vix in caſtra ſua receperit ſe victor. Quoſdam etiam religio ceperat ulterius quidquam eo die conandi.* Addunt nubes: ἡνίχ' ἡρεῖσθε στρατηγόν. &c. Sic igitur Iove tonante fulgurante Comitia Populi Athenienſis haberi nefas. Hinc ille apud eundem Ariſtophanem in Acharnanibus vetat haberi concionem, quia pluviæ guttam ſenſerat jam: Quod quidem dolo affirmabat, ut religionem objiceret, & concionem hac ratione differret:

Ἀλλ' ἀπαγορεύω μὴ ποιεῖν ἐκκλησίαν
Τοῖς Θρᾳξὶ περὶ μισθοῦ. λέγω δ' ὑμῖν, ὅτι
Διοσημί', ἐστι, καὶ ῥανὶς βέβληκέ με.

Quare ἀπότροπον πῦρ appellat in Concionantibus, fulgura & tonitrua, quæ religionem objiciunt, & homines ab inceptis abſterrent. In ea fabula, edictum erat ut unuſquiſque bona ſua in publicum efferret: quæ quidem res tenacibus, & rerum ſuarum ſtudioſis hominibus moleſtiſſima erat. Quum ergo quendam edicto parentem videret ſenex φειδωλὸς, moneretque eum à propoſito abſtineret, cauſſam interroganti ait.

------ Σεισμὸς εἰ γένοιτο πολλάκις,
Ἢ πῦρ ἀπότροπον: ἢ διάξειεν γαλῆ:

Παύσαιμ' ἂν εἰσφέροντες, ὀμβρόντητε σύ.

His verbis voluit callidus ſenecio religionem homini objicere. Nam in ſolis verbis omen, ut alibi docemus. Hinc & ille apud Plautum in Mercatore, ſcena, *Divum atque hominum.*

Reſpice huc ad dextram Charine: Nonne ex adverſo vides?
Nubis ater, imberque inſtat. Aſpice nunc ad ſiniſtram,
Cælum ut ſplendore eſt coruſcum ex adverſo vides?

Char.

Religionem illic objecit: Recipiam me illuc.

In his autem auſpiciis obſerva etiam terræ motum, quo obnuntiato dimiſſæ ſæpiſſime in Græcia conciones. Quare Ariſtophanes loco antea prolato, *σεισμὸς εἰ γένοιτο πολλάκις*, &c. Thucid. lib. v. *σεισμοῦ ἐγγενομένου πρίν τι ἐπικυρωθῆναι, ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀνεβλήθη.* Hujus vitii ſæpius mentio occurrit in hiſtoria Græca: ut facile exiſtimes paulo faciliorem fuiſſe Græcorum in hiſce rebus fidem, & creditum iis qui hoc vitium intercesſiſſe obnuntiabant, quæ fides habita Romanis Auguribus.

91. *Quum paratis bella, ſignum monſtratis ex arce?*] Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XVI. *Præliales ab juſtis non ſegregaverim. Siquidem juſti ſunt continui triginta dies, quibus exercitu imperato vexillum ruſſi coloris in arce poſitum eſt. Præliales autem omnes, quibus fas eſt res repetere, vel hoſtem laceſſere.* Plura exempla prolata à Clariſſimo Lipſio, Commentario de Militia Romana.

91. *Et ex acuminibus auſpicatis.*] Cicero lib. II. de Divinatione: *Itaque nec amnes tranſeunt auſpicato; nec tripudio auſpicantur; nec ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt.* Hac de re notabamus aliquid ad Martialem.

91. *In donis, in muneribus Cincias.*] Non ſine cauſa addit, *in muneribus*. Nam lex Cincia *muneralis* dicta fuit. Feſtus: *Muneralis lex vocata eſt, qua Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere.*

91. *Sacras facitis menſas ſalinorum appoſitu, & ſimulacris Deorum.*] *θεῶν ἐπιτραπεζίων*, ut ad Feſtum obſervat Illuſtriſſ. Scaliger grande ſeculi noſtri miraculum. Hinc *menſa ſacra* ſæpius. Seneca lib. I. de Ira, cap. II. *Alium inter ſacra menſæ jura percuſſit.* Grande ſcelus. Origenes contra Celſum lib. II. *καὶ ὀνειδίζων γε ὁ Πάριος ἰαμβοποιὸς τὸν Λυκάμβην, μετ' ἀλὰς καὶ τράπεζαν συνθήκας ἀθετήσαντα, φησὶ πρὸς αὐτὸν, ὅρκον δ' ἐνοσφίσθης μέγαν, ἅλας τε καὶ τράπεζαν.*

91. *Quum in matrimonia convenitis, toga ſternitis lectulos.*] Quod

proprie

proprie dicitur de ſexu ſequiore, quem etiam heic reſpicis, ut probant ſequentia. Sternebant enim genialem lectum novæ nuptæ, & maritorum Genium advocabant. Gellius: *Matronam dictam eſſe proprie, quæ in matrimonium cum viro conveniſſet.* Atque hæc eſt commoda & vera loquutio. Nam quæ habetur l. xv. D. de rit. nupt. l. cxxi. §. 1. D. de verb. obligat. à Iuriſconſultorum noſtræ ætatis principe Iacobo Cujacio recte & condecenter mutata eſt. Melius enim & magis proprie dicitur, *in mariti manum convenire*, quam *in matrimonium*. At *cum viro in matrimonium convenire*, proprium eſt, & conveniens. Sic autem loquebantur, ut ſignificarent, eam quæ conveniebat, uxorem fieri, non concubinam: & dari in juſtum matrimonium, non in concubinatum. Unde & hæ loquutiones natæ, *Dare in matrimonium*, & *in matrimonium accipere.* Vide Servium in hunc verſum 1. Æneid.

Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.

Plautus in Trinummo:

Sed ut inops infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in concubinatum tibi
Sic ſine dote dediſſe, magis quam in matrimonium.

Vide ſis l. 1. D. de concubinis.

91. *Toga ſternitis lectulos, & maritorum Genios advocatis.*] Hic eſt *lectus genialis*, γαμήλιος, ut bene interpretantur Gloſſæ veterum. de eodem Lucanus lib. 11.

---- gradibuſque acclivis eburnis
Stat torus, & picto veſtes diſcriminat auro.

Genios autem maritorum advocabant, quia contrahitur matrimonium ἐπ' ἀρότῳ παίδων. Cum igitur Genius hominum generationi præſit, & idcirco dictus ſit à genendo, maritorum genios advocabant, adeſſe vellent, & prolem fœcundare. Cenſorinus de die natali: *Genius eſt, cujus in tutela, ut quiſque natus eſt, vivit. Hic ſive quod ut genamur curat; ſive quod una genitur nobiſcum; ſive etiam quos nos genitos ſuſcipit, ac tuetur, certe Genius appellatur.* Quare & γενέται θεοί dicuntur Græcis, quibus in puerorum natalibus ſacra faciebant. Euripides in Ione:

Θύσας δὲ γενέταις θεοῖσιν, ἢν μακρὸν χρόνον
Μενῶ, παροῦσι δαῖτες ἵστωσαν φίλοις.

91. *Nubentium crinem cœlibari haſta mulcetis?*] Ovidius 11. Faſtorum:

Dum

Dum tamen hæc fiunt, vidua ceſſate puellæ;
Expectet puros pinea teda dies.
Nec tibi, quæ cupidæ matura videbere matri;
Comat virgineas haſta recurva comas.

Vide Feſtum, & Plutarchum in quæſtionibus Romanis.

91. *Puellarum togulas Fortunam defertis ad virginalem.*] Hæc eſt, opinor, *Fortuna virgo*, cujus meminit Varro apud Nonium. *Et à quibuſdam dicitur eſſe virginis Fortunæ ſimulacbrum, ab eo quod duabus undulatis togis eſt opertum, proinde ut olim Reges noſtri undulatas & prætextas togas ſoliti ſunt habere.* Hæc *Dea virginenſis*, cui zonam novæ nuptæ dedicabant. B. Auguſtin. lib. IV. de Civitate Dei, cap. XI. *Ipſe in Iugatino Deo conjuges jungat; & quum virgini uxori Zona ſolvitur, ipſe invocetur, & virtutes ejus, & Dea virginenſis vocetur.* Quemadmodum igitur milites arma ſua Diis militaribus ſuſpendebant, ſic Fortunæ virginali ornatus virginales puellæ, quæ ad mulierum nomen ibant. Comas etiam ſuas Deæ virgini, cujus in tutela antea fuerant, libabant. Statius II. Theb.

----- innuptam limine adibant
Pallada, Munichiis cui non Argiva per urbes
Poſthabita eſt Lariſſa jugis. heic more parentum
Iaſides, thalamis ubi caſta adoleſceret ætas,
Virgineas libare comas, primoſque ſolebant
Excuſare toros.

91. *Nonne iſtum morem religionemque mutaſtis?*] Feſtus. *Mos eſt inſtitutum patrium pertinens maxime ad religiones, cerimoniaſque Deorum antiquorum.*

91. *Semicruda cœpiſtis & leviter animata porricere.*] Macrobius lib. III. Saturnal. cap. II. *Ex diſciplina aruſpicum; ex præcepto Pontificum verbum hoc ſolemne ſacrificantibus eſt; ſicut Veranius ex libro primo Pictoris ita diſſertationem hujus verbi exſequutus eſt; exta porriciunto: diis danto in altaria, aramve, focumve, eove, quo exta dari debebant.* Res hodie trita.

91. *Et leviter animata.*] Et fauſtum erat in ſacrificiis ſignum, ſi exta leviter trepidabant. Hinc illud, *ſpirantia conſulit exta.* Zeno Veronenſis ſermone de Iona: *Non aris fœtentibus funeſtos excitant igne; non thura cremant: non merum profundunt; nec pecudum inexpectata morte rapti jecoris ſpirantes conſulunt fibras.* Seneca in Oepipode:

Gemi-

Genitori quid hoc eſt? Non levi motu, ut ſolent,
Agitata trepidant exta: ſed totas manus
Quatiunt; noviſquè proſilit venis cruor.

Pag. 92. *Antequam Thages Thuſcus oras contingeret luminis.*] Phraſis Lucretiana. Ab Etruria autem peritiſſimi quique fulguratores exſtitere; qui conſiliaria fulmina interpretarentur; atque eorum princeps Thages. Cicero. lib. II. de Divinat. *Etruria autem de cœlo tacta ſcientiſſime animadvertit.* &c.

Pag. 92. *In fulminum caſibus, aut extorum quid ſignificaretur in venis.*] Fulmen, quia de locis ſuperis torquetur, ſi quid afflaverat erat oſtentum non leve; & ad iram Deorum leniendam bidental ibi conſecrabatur, ubi fulmen exarſerat. Qua de re etſi affatim ab aliis dictum, adjiciemus tamen aliquid omiſſum, aut non ita diſtincte explicatum. Artemidorus igitur libro II. cap VII. *ὥσπερ οὖν ὁ κεραυνὸς τὰ μὲν ἄσημα τῶν χωρίων ἐπίσημα ποιεῖ διὰ τοὺς ἐνιδρυμένους βωμοὺς, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς γινομένας θυσίας: τὰ δὲ πολυτελῆ χωρία ἔρημα καὶ ἄβατα ποιεῖ. οὐδεὶς γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐνδιατρίβειν ἔτι θέλει.* Ibi ergo condebant fulmen, & locum conſecrabant, ac hoſtias admovebant. Lucanus libro primo:

---- Aruns diſperſos fulminis ignes
Colligit, & terra mœſto cum murmure condit;
Datque locis numen: ſacris tunc admovet aris
Electa cervice marem.

Hujus religionis cauſam ex eodem poëta colligere potes, ſub finem lib. VIII.

Tarpejis qui ſæpe Diis ſua tura negarunt,
Incluſum Thuſco venerantur ceſpite fulmen.

Nempe moniti Deorum iræ, eos venerabantur, ne quo unquam caſu & vi divina obruerentur, ac fulminarentur. Quare nec ea loca adire volebant, ut obſervat Artemidorus, quippe horrore divino obſignata. Ammianus Marcellinus lib. XXIII. *Et hoc modo contacta loca nec intueri, nec calcari debere fulgurales pronuntiant libri.*

Pag. 93. *Et inviolabili religione ſanciri.*] Proprie. Nam *ſancire* eſt rem ſanctam atque inviolabilem efficere, *fuſo ſanguine hoſtiæ*, ait Servius ad Virgil. Quare Lucanus lib. VII.

Romanas ſancire volent hoc ſanguine leges.

Et Livius lib. XXIII. *Iam ego, inquit, ſanguine Annibalis ſanciam Romanum fœdus.* Ergo ita ſancitæ religiones, & ipſa numina ita con-

ſecrata; quæ violare nefas idcirco erat; & quæ ſi quis violaverat, piaculum capite luebat. Sic leges *ſanciri* dictæ, & ſanctiones: quia ſi quis in eas commiſerat, capite puniebatur, ut obſervat Ulpianus l. ix. De rerum diviſ. & qual. Quare *ſancta* appellatæ ſunt res ab hominum injuria defenſæ ac munitæ. l. viii. D. eod. Sic legati ſancti & inviolati: & Tribuni plebis ſancti, ſive potius *ſacroſancti*, ἱεροὶ καὶ ἄσυλοι, ut interpretatur Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. vi. Antiq. Rom. Sacroſancti autem, quia ſancitum erat, ut qui eos violaſſet, caput ejus Iovi ſacrum eſſet. T. Livius lib. iii. *Sanciendo, ut qui Tribunis plebis, Aedilibus, Iudicibus, Decemviris nocuiſſet, ejus caput Iovi ſacrum eſſet; familia ad ædem Cereris, Liberi, Liberæque venum iret.* Qui ita ſacrati & devoti erant, eos quilibet poterat ἄνευ κρίσεως, atque impune occidere. Quare quod ſcribit Livius rogatione Poplicolæ ſacratum ejus caput, qui regni occupandi conſilia iniſſet, id ita interpretatur Plutarchus in Poplicola: ἔγραψε γὰρ νόμον, ἄνευ κρίσεως κτεῖναι διδόντα τὸν βουλόμενον τυραννεῖν. κτείναντα δὲ φόνου καθαρὸν ἐποίησεν, εἰ παράσχοιτο τοῦ ἀδικήματος τοὺς ἐλέγχους. Quare idem Livius lib. iii. *Sanciendo novam legem, ne qui ullum magiſtratum ſine provocatione crearet: qui creaſſet, eum jus faſque eſſet occidi; neve ea cædes capitalis noxæ haberetur.* Sacrabantur autem Diis inferis præcipue, θεοῖς καταχθονίοις. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. ii. τὸν δὲ ἁλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν, ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός. ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδήτινι, μάλιστα δὲ καταχθονίοις κατονομάζειν. Lampridius in Heliogabalo: *Cautumque ante omnia poſt Antoninum Heliogabalum, ne unquam mulier Senatum ingrederetur. utque inferis ejus caput dicaretur, devoveretur que, per quem id eſſet factum.* Ergo Diis ita ſacrati impune mactabantur; nempe quia erant quaſi victimæ Diis votæ & deſtinatæ; & quas ideo mactari oportebat, quia non niſi corporibus exſolutæ ad Deos pervenire poterant. Diſputat hac de re accurate Macrobius Saturnal. lib. iii. cap. vii. ubi enarrat hunc Virgilii verſum,

Injecere manum Parcæ: teliſque ſacrarunt
Euandri.

Meminit & Feſtus in dictione *ſacer*. Hinc ergo manifeſtum quis eſſet proprie ſacroſanctus. Hinc Dii ſancti: ſancta Deorum templa, ſanguine & hoſtiis cæſis conſecrata: ſed & quorum majeſtatem ſi quis violaſſet & imminuiſſet, ſanguine ſuo ſatisfaciebat, & facinus expiabat. Quare *Sancti* homines, quos vitæ integritas ab

omni nefario ſcelere tutos & inviolatos præſtare debet: quemadmodum ἅγιοι κατὰ τὸ ἄγος, ut is qui ἅγιον violaverit, ſit ἐναγής. Proprie igitur Arnobius, *inviolabili religione ſanciri* ait: quia numen ita ſancitum, erat ſanctum & inviolatum: & ejus majeſtas ſi violata erat, capite τοῦ ἀσεβήσαντος expiabatur. Cicero ad Atticum libro primo: *Quare & illa, quæ violata, expiabuntur, & hæc noſtra, quæ ſunt ſanctiſſime conſervata, ſuam religionem obtinebunt.*

Pag. 94. *Nec colere quo die, ſed qui cœperis, convenit intueri.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua alii *quid*. Sed vulgata defendi & explicari poteſt, ut ſit *qui* pro, quomodo. Ait igitur non eſſe conſiderandam religionis ætatem, ſed rationem.

Pag. 95. *Ac tamen ne cauſam tam longam prodere diſſimulatione videamur.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *nec cauſam tam bonam*. Fortaſſe excuſat ſe Arnobius, quod in hac diſputatione diutius immoretur; & hoc ait fieri à ſe ſtudio, ne cauſam diſſimulatione prodere videatur. Quare nihil mutandum cenſeo.

P. 95. *Quid? vos Aegyptiaca numina, quibus Serapis atque Iſis eſt nomen, non poſt Piſonem & Gabinium Conſules in numerū veſtrorum retuliſtis Deorum?*] Tertull. Apologet. cap. VI. *Serapidem & Iſidem & Harpocratem cum ſuo Cynocephalo Capitolio probibitos inferri, id eſt, curia Deorum pulſos, Piſo & Gabinius Conſules non utique Chriſtiani, everſis etiam aris eorum abdicaverunt, turpium & otioſarum ſuperſtitionum vitia cohibentes: His vos reſtitutis ſummam majeſtatem contuliſtis.*

P. 95. *Cum Annibal Pœnus res Italicas raperet.*] Propria loquutio. Virgil. X. Æneid.

Tum certare odiis: tum res rapuiſſe licebit.

Quem in locum Servius: *Veteres lædere, res rapere dicebant etiamſi rapinæ nullum crimen exiſteret: ſimiliterque ſatisfacere, res reddere dicebant.* Sic *res repetere*, τὰ δίκαια αἰτεῖν, &, τὰς δίκας αἰτεῖν, ut vertit Dionyſius Halicarnaſſeus.

P. 95. *Sacra Cereris matris non obtentum eſt, ut Græca dicantur?*] In legibus Ciceronis: *Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter olla, quæ pro populo rite fient. Neve initianto, niſi ut aſſolet Cereri Græco ſacro.*

P. 95. *Apollinis nomen Pompiliana indigitamenta neſcire.*] Servius ad hunc verſum libri. I. Georg.

Diique Deæque omnes, ſtudium quibus arva tueri.

Nomina hæc, inquit, *numinum in indigitamentis inveniuntur, id eſt, in libris Pontificalibus, qui & nomina Deorum, & rationem ipſorum numi-*

num continent. Gloſſæ Philoxeni, *indigitamento, ἱερατικὰ βιβλία.*

Aliter in Edit. noſtra. Pag. 97. *In infinitis, perpetuis ſeculis nihilominus dicendum eſt verum.*] Hæc eſt lectio vetus. Bene corrigere videntur, *nihil omnino dicendum eſt verum.*

97. *Et immoderata continuatio ſeculorum.*] Vox Lucretiana, qua ſæpius utitur. Appellat igitur *immoderatum*, infinitum. Lucretius libro primo:

Aut etiam alterutrum niſi terminet alterum eorum,
Simplice natura & pateat tantum immoderatum;
Nec mare, nec tellus, nec cœli lucida templa,
Nec mortale genus, nec Divûm corpora ſancta
Exiguum poſſent horai ſiſtere tempus.

Quem locum adſcripſi, ut eundem emendarem & illuſtrarem. Eum enim exiſtimat Lambinus vir eruditiſſ. & de literis optime meritus, inextricabilem. Primus igitur verſus ita diſtinguendus eſt:

Aut etiam, alterutrum niſi terminet alterum eorum.

Id eſt, niſi alterum ab altero terminetur, inane à corpore, & corpus ab inani, ita ut alternis reddantur omnia infinita. Deinde, *Simplice natura & pateat tantum immoderatum*: Id eſt, Præterea, ſi eſt inmane infinitum, καὶ κενὸν, ut probatum eſt verſibus ſuperioribus, (Hoc enim ſumit ἐξ ἰσ'μη, & *immoderatum* dicit infinitum) quaſi dicat, cum præterea tantum ſit infinitum & inane, quod ante probatum eſt, &c. Niſi igitur corpora inani, & inane corporibus terminaretur, cum tantum infinitum extra pateat, *nec mare, nec tellus* &c. Id eſt, nihil ne tantillum temporis conſiſteret. Ratio eſt:

Nam diſpulſa ſuo de cœtu materiai
Copia ferretur magnum per inane ſoluta:
Sive adeo potius nunquam concreta creaſſet
Ullam rem: quoniam cogi disjecta nequiſſet, &c.

Omnia enim, inquit, de materiæ ſuæ concilio diſpulſa, per magnum inane & immoderatum libere ferrentur, & à reliqua materia ſejuncta diſſiparentur, & ſolverentur. Siquidem materia ita disjecta cogi & conciliari nequiviſſet, cum corpora coacta ſint ἐν τῷ ἀπείρῳ καὶ ἀλληλοτυπίαν, ex Epicureorum doctrina. Sed optimus interpres Epicurus ipſe: Καὶ μὴν καὶ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων ἄπειρόν ἐστι τὸ πᾶν, καὶ τῷ μεγέθει τοῦ κενοῦ. εἴτε γὰρ ἦν τὸ κενὸν ἄπειρον, καὶ τὰ σώματα ὡρισμένα, οὐδαμοῦ ἂν ἔμενε τὰ σώματα, ἀλλ' ἐφέρετο κατὰ τὸ ἄπειρον κενὸν

διεσπαρ-

διεσπαρμένα, οὐκ ἔχοντα τὰ ὑπερείδοντα καὶ στέλλοντα κατὰ τὰς ἀνακοπάς. εἴτε τὸ κενὸν ἦν ὡρισμένον οὐκ ἂν εἶχε τὰ ἄπειρα σώματα, ὅπου ἐνέστη. Atque hæc obiter.

97. *Cum ergo, inquitis, omnipotenti ſerviatis Deo, cur perſecutiones, patitur perpeti vos tantas?*] Hoc argumento plurimum utebantur gentes, ut conſtat ex ſcriptoribus Eccleſiaſticis, qui ei abunde ſatiſfecerunt. Narrant Viennenſes & Lugdunenſes in perſequutionum ſuarum tabula, ab Euſeb. propoſita lib. v. hiſtor. Eccleſ. Ethnicos, quum fideles miſerrimis modis lacerari & cruciari viderent, eorumque poſtea corpora ne ſepulturam mererentur projecta & diſſipata intuerentur, pietatem Chriſtianam dicteriis lancinare viſos, & Deorum ſuorum virtutem in cœlum evehere; ex iis qui humaniores videbantur, hæc exclamare auditos: Ubi eſt eorum Deus, & quid iis profuit tam anxius Dei ſui cultus, quem vitæ ſuæ prætulerunt? οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι, καὶ κατὰ ποσὸν συμπαθεῖν δοκοῦντες, ὠνείδιζον πολὺ λέγοντες, ποῦ ὁ θεὸς αὐτῶν, καὶ τί αὐτοὺς ὤνησεν ἡ θρησκεία, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν εἵλοντο ψυχῆς;

Pag. 98. *Acerras omnes turis plenis conſiciatis altaribus.*] Pro *conſiciatis* ſcribendum exiſtimo, *conjiciatis*: id eſt, acerras ipſas turis in aras infundatis, nec tantum eminulis digitulis injiciatis. Nam qui Deos religioſius venerari volebant, thus ingerebant aris, & quæcunque alii in cultu Deorum mediocriter faciebant, ea omnia ὑπερβολικῶς iſti & luxurioſe præſtabant. Hecatombas igitur mactabant; altaria thure cumulabant; vinum largiſſime effundebant, &c. Quare uſi etiam ad hanc rem verbis, quæ augmen ſignificarent κατ᾽ εὐφημισμόν. Unde *mactare, adolere*, & ſimilia; quæ ſignificatione primigenia augmentum ſignificant. Hinc & *augere aram* eleganter dixere. Plautus in Mercatore;

- - - - Aliquid cedo
Qui hanc vicini noſtri aram augeam, Syra,
Da ſane hanc virgam lauri.

Quare thus aliquando non acerra, ſed plena lance effundebant, Ovidius eleg. VIII. lib. IV. de Ponto:

Nec quæ de parva pauper Dis libat acerra
Thura, minus grandi quam data lance valent.

Et eleg. IX.

Thuraque mente magis plena, quam lance dediſſem:
Ter quater imperii latus honore tui.

 Sed

Sed hæc alibi. Hinc autem ſuſpicare poſſit aliquis, legendum hic, *acervos omnes thuris*: quam loquendi rationem uſurpat infra libro ſeptimo. Tibullus:

Natalis Iuno, ſanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Martialis:

Conſumpſi ſalſasque molas, & thuris acervos,
Grex mihi decrevit, dum cadit agna frequens.

98. *Amiſſionem pignorum & proſcriptionem bonorum.*] Putidum exiſtimo notare, *pignora* dici parentes, liberos, & ceteros affectus: ſed proprie liberos. Video tamen doctiſſimum virum, hujus obſervatiunculæ immemorem, mira nimia ad Tertullianum vaticinari: Locus eſt lib. de Idololatria cap. XII. *Iam tunc demonſtratum eſt nobis, & pignora, & artificia, & negotia propter Dominum derelinquenda, cum Iacobus & Ioannes vocati à Domino & patrem navemque derelinquant*, &c.

98. *Nec in caruncula hujus folliculo conſtitutis.*] Habet hoc à Lucilio. Nonius: *Folliculum Lucilius poſuit pro corpore. lib.* XXVI. *Ego ſi quis ſum, & quo folliculo nunc ſum indutus, non queo.*

98. *Quinimo edocti ſumus minas omnes, quæcunque ſunt, parvi ducere, atque æſtimare Fortunæ.*] Locus obſcurus, & quem idcirco interpolare voluerunt. Sanus tamen eſt. Nam hoc ait Arnobius, Quinimo edocti ſumus minas omnes Fortunæ, quæcunque tandem illæ minæ ſunt, parvi ducere, & æſtimare. Hujus igitur loci obſcuritatem peperit dictionis trajectio, *Fortunæ* ſcilicet; unde ſequentium verborum depravatio ſequuta eſt.

98. *Ac ſi quando ingruerit vis quæpiam gravior, quam finem neceſſe ſit conſequi, adſcribere infortunio.*]Quo ſcriptor aliquis obſcurior, aut etiam elegantior eſt, eo pluribus gloſſematis, quæ è variis interpretamentis naſcuntur, ſcatet. Vitium iſtud in hoc ſcriptore deprehendimus jam & aperuimus. Sed ſi quis locus hoc morbo egregie tentatus eſt, certe is eſt, quem nunc habemus præ manibus. Dubio procul verba iſta, *æſtimare Fortunæ*, interpretatus olim fuerat aliquis, *adſcribere infortunio*; ad ſequentia præterea, *nec pœnam vexatio inferet, ſed ad lucem libertatis educet*, ſcripſerat, opinor, aliquis, *Sed voluptatem.* His igitur reſectis, locus iſte planiſſimus erit, hoc modo: *Ac ſi quando ingruerit vis quæpiam gravior, quam finem neceſſe ſit conſequi, nec timere, nec fugere; quo facilius* &c. Hanc

eſſe

eſſe Arnobii mentem tota diſputatio indicio eſt. At quæ circumfertur lectio, mentem ei affingebat plane impiam: quaſi exiſtimaret is, malorum quæ Chriſtianis accidebant, Fortunam eſſe cauſam.

98. *In carcerem hominem natum ingreſſum.*] Probo eorum conjecturam, qui corrigunt, *in carcerem hominem datum.* Nam quod ſequitur *ingreſſum*, gloſſema eſt.

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII Librum III, *Animadverſiones, & caſtigationes.*

SUMMA LIBRI.

DUOBUS prioribus libris Chriſtianam pietatem adverſus Nationum calumnias aſſeruit Arnobius quo potuit modo: Gentilium nunc ſuperſtitionem deſtruere aggreditur, cauſas ſcilicet uberius explicans; quibus impulſi Chriſtiani relicta patrita religione ad veram ſe religionem contulerant. Proponit igitur hoc libro varias Nationum de Diis opiniones: earumque vanitatem exponit, ut inde efficiat tam ineptam & impiam ſuperſtitionem à Chriſtianis merito relictam.

Pag. 100. *Iamdudum quidem criminibus his omnibus, maledictionibus potius.*] Crimina appellat accuſationes, quæ ſine maledictionibus & conviciis ſtare poſſunt. Quoniam igitur Gentium criminationes non erant ſimplices & nudæ accuſationes, ſed omni acerbitatis felle tinctæ; idcirco addit, *maledictionibus potius.* Similia ſunt Origenis iſta contra Celſum libro III. ἤρκει μὲν οὖν ἡ τοιαύτη πρὸς τὰς Κέλσου λοιδορίας μᾶλλον ἢ κατηγορίας.

Aliter in edit. noſtra. 100. *Neque enim ſtare ſine aſſertoribus non poteſt religio Chriſtiana.*] Ms. Reg. habet *reſtare*, quod interpretantur reſiſtere. Alia erat Arnobii mens. *Stare* enim proprie dicit; quomodo *ſtatus* accipitur in libris juridicis; unde *ſtatum periclitari* dicunt, *ſtatus quæſtionem facere*, & ſimilia. Tertullianus libro de carne Chriſti: *Periculum enim ſtatus ſui Deo nullum eſt.* Quum autem ſtatus alicujus periclitabatur, tum aſſertores ac vindices ſuccurrebant. Martialis:

Si de ſervitio gravi queruntur,
Aſſertor venias, ſatiſque præſtes;
Et quum ſe dominum vocabit ille,
Dicas eſſe meos, manuque miſſos.

Proprie igitur Arnobius religionem Chriſtianam ſine aſſertoribus ſtare poſſe ait.

Pag. 101. *Regalibus in familiis conſtitutos nominatim cum principibus adorare.*] Nam adoratio regibus etiam attributa: unde *ſacram purpuram adorare*, paſſim.

Aliter in edit. noſtra. 101. *Si modo liquet & conſtat præter ipſum regem & principem alia non capita.*] Gelenius edidit, *eſſe non alia capita.* At ego legi poſſe exiſtimabam, *eſſe alia nova capita.* Verum quando rem attentiùs conſidero, mutare nihil ſatius exiſtimo. Appellat enim Arnobius *alia non capita*, plebem Deorum, præter caput & principem.

101. *Illa & ſimulacra velitis oſtendere, quæ intelligitis vos quoque, & renuitis confiteri viliſſimi eſſe formas luti.*] Priora iſta, *illa & ſimulachra velitis oſtendere* ſunt vere Arnobiana. Miſcet enim & trajicit ſæpius particulas iſtas. Pro *& renuitis*, MS. Reg. plenius habet, *& recuſatis, & renuitis*. Exiſtimo tamen illa eſſe ſpuria, *& recuſatis*, & eſſe ſequentium interpretamentum. Scriptum autem ab Arnobio exiſtimo, *nec renuitis confiteri.* Atque ita res eſt. Neque enim diffitebantur, ſimulachra illa à fabris eſſe compoſita, ex ære, luto, argento, &c.

Pag. 102. *Adſtipulamur, acquieſcimus, connivemus.*] Hoc poſtremum verbum adjectum eſt è MS. Reg.

102. *An ipſi hæc ſibi diebus impoſuerint ludicris.*] Scribendum exiſtimabam, *diebus impoſuerint luſtricis*, quod & aliis in mentem veniſſe cognovi poſtea. De luſtrico autem die planiſſima hodie omnia.

102. *Quos neque videbatis aliquando.*] Scribendum videtur, *videratis*.

102. *Nominibus appellentur his etiam, quibus eos populares cenſeri*

popula-

popularis vulgaritas ducit.] Ejiciunt nonnulli vocem, quam exiſtimant ſuperfluam & inutilem, *populares.* Sed hanc lectionem aſſerit etiam ms. Reg. vbi ſcriptum perperam, *popularem.* Atque hæc luculenter explicant ea quæ præceſſerunt, *eſſe alia non capita, quæ digeſta & ſeparata per numerum, velut quendam populum plebeiæ multitudinis faciant.* Hinc igitur eos appellant *populares*, quaſi plebejos, & non in illo primo loco. Lactantius lib. I. cap. V. *Antiſthenes multos quidem eſſe populares Deos; unum tamen naturalem, id eſt, ſumma totius artificem.*

102. *Vnde tamen vobis, quæ nominibus his cenſum complent.*] Hæc lectio eſt è ms. Reg. veriſſima. *Aliter in edit. noſtra.*

Pag. 103. *Devotas enim mentes, & manus protendimus ſupplices.*] Sumpta hæc à militia. Nam, *ſacramenta ſuſcipere, devotio, manus protendere,* ſunt è militia omnia: unde Chriſtiani multas loquendi formulas tranſtulerunt. Nam omnino ita exiſtimabant, militare nos Chriſto; & idcirco non minus religioſam in hac militia devotionem præſtandam, quam in militia ſeculari: unde argumenta & loquutiones ſumebant. Lactantius lib. V. cap. XX. *Igitur Dei cultus, quoniam militia cœleſtis eſt, devotionem maximam fidemque deſiderat.* & ſæpius apud veteres hujus militiæ mentio occurrit. Hinc igitur ortæ prædictæ loquutiones. Quod autem ait Arnobius, *ſacramenta ſuſcipere*, proprie admodum & ſignificanter dicitur. Nam milites quum ſacramento dicebant, quaſi ſacris quibuſdam & myſteriis devovebant ſe & conſecrabant; unde *ſacramentum militare*, quia quaſi ſacrabantur milites. *Et ſacramenta ſuſcipere* dicitur, ut μυςήρια λαμβάνειν: quam loquendi formulam pluribus explicabimus ad librum quintum, ſi Deus volet.* Quapropter inferiori ævo cute puncti milites, non tam ne latitarent, quam ut hoc pacto militiæ conſecratos & devotos ſeſe diſcerent. Nam in myſteriis notaculis quibuſdam ſignabantur οἱ μεμυημένοι: quod *ſphragitidas accipere* dicit Prudentius in Martyrio Romani, ubi rem totam graphice depingit:

Quid quum ſacrandus accipit ſphragitidas?
Acus minutas ingerunt fornacibus,
His membra pergunt urere; utque igniverint,
Quamcunque partem corporis fervens nota
Stigmarit, hanc ſic conſecratam prædicant.
Functum deinde quum relinquit ſpiritus,

R Et

Et ad ſepulchrum pompa fertur funeris,
Partes per ipſas imprimuntur bractea,
Inſignis auri lamina inſignit cutem,
Tegitur metallo quod peruſtum eſt ignibus.

Philo commentario de Monarchia hunc morem alludit verbis ſignificantiſſimis; ἔνιοι δὲ τοσαύτῃ κέχρηνται μανίας ὑπερβολῇ, ὥστ' οὐδ' ἀναχώρησιν ἑαυτοῖς πρὸς μετάνοιαν ἀπολιπόντες, ἵενται πρὸς δουλείαν τῶν χειροκμήτων, γράμμασιν αὐτὴν ὁμολογοῦντες, οὐκ ἐν χαρτιδίοις, ὡς ἐπὶ τῶν ἀνδραπόδων ἔθος, ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι καταστίζοντες αὐτὴν σιδήρῳ πεπυρωμένῳ, πρὸς ἀνεξάλειπτον διαμονήν. οὐδὲ γὰρ χρόνῳ ταῦτα ἀμαυροῦνται. Hoc imitati & Carpocratiani, de quibus Irenæus lib. I cap. XXIV. *Alii vero ex ipſis ſignant, cauteriantes ſuos diſcipulos in poſterioribus partibus extantiæ dextræ auris.* Hæc ita Epiphanius: σφραγῖδα δὲ ἐν καυτῆρι, ἢ δι' ἐπιτηδεύσεως ξυρίου, ἢ ῥαφίδος ἐπιτιθέασιν οὗτοι οἱ ὑπὸ Καρποκρᾶ, ἐπὶ τὸν δεξιὸν λοβὸν τοῦ ὠτὸς, τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀπατωμένοις. Quare *conſignati* dicebantur οἱ μεμυημένοι, & ita σφραγισθέντες. Tertullianus adverſus Valentinianos cap. I. *Nam & illa Eleuſinia, hæreſis & ipſa Atticæ ſuperſtitionis, quod tacent, pudor eſt. Idcirco & aditum prius cruciant, diutius initiant, quam conſignant: quum epoptas ante quinquennium inſtituunt, ut opinionem ſuſpendio cognitionis ædificent, atque ita tantam majeſtatem exhibere videantur, quantam præſtruxerunt cupiditatem.* Ita enim legendus hic locus ex emendatione Ioſephi Scaligeri eruditorum principis. Quod autem ibi nonnullos cruciat, *aditum prius cruciant*, id ego, ut omnis tollatur difficultas, obiter explicabo. *Aditum igitur prius cruciant*, id eſt, infinitas difficultates objiciunt, quibus ſacrarii aditus retardatur, atque ita homines longo deſiderio cruciant. Sic *amplexus cruciare* dicit Apulejus Mileſia IX. *De iſto quidem, Mi herilis, tecum ipſa videris, quem ſine meo conſilio pigrum & formidoloſum familiarem iſtum ſortita es; qui inſuavis & odioſi mariti tui caperatum ſupercilium ignaviter perhorreſcit; ac per hoc amoris languidi deſidia tuos volentes amplexus diſcruciat.* Atque hoc obiter. Sic autem *conſignare* & in Apologetico. *Talia initiatus & conſignatus vives in ævum. Conſignati* ergo dicebantur, vel quia re vera acubus & σφραγῖσιν, notati erant; vel aliis rationibus quaſi ſignati, & ita Deo, cujus initia ſumpſerant, conſecrati. Atque hæc ἐν παρόδῳ de ſacramento militari; quod unde appellatum eſſet non omnes, opinor, ſatis exploratum habebant. Huc autem pertinet & illud Cypriani ad Donatum: *Tu tantum, quem jam ſpiri-*

talibus

talibus caſtris cœleſtiu militia ſignavit, tene incorruptam, tene ſobriam religioſis virtutibus diſciplinam. Addit Arnobius, *devotas enim mentes*, proprie. Nam proprie *devoti milites.* Unde & Cyprianus. *O quale fuit illud ſpectaculum Domini? quam ſublime; quam magnum: quam Dei oculis ſacramento ac devotione militis ejus acceptum.* Et ſæpius apud eundē. Nam devovebant ſe milites, ſeque totos Reip. aut Cæſari conſecrabant. Vegetius: *Iurant autem per Deum, & per Chriſtum, & per Spiritum ſanctum, & per majeſtatem Imperatoris, quæ ſecundum Deum generi humano diligenda eſt, & colenda. Nam Imperatori, quum Auguſti nomen accepit, tanquam præſenti & corporali Deo fidelis eſt præſtanda devotio, & impendendus pervigil famulatus.* Quare illi apud Dionem lib. LIII. σοὶ καθωσιώμεθα. Nam *devovere* eſt καθοσιοῦν, ut recte interpretantur veteres gloſſæ. Addit Arnobius, *& manus protendimus ſupplices.* Profecto exiſtimo eſſe heic gloſſema. Quorſum enim *ſupplices?* Hanc vocem adjecit aliquis, quum unde hæc eſſent tranſlata non intelligeret. Milites igitur quum citati, paratos ſe ſacramento dicere vellent oſtendere, manus tendebant. Hinc igitur legendum exiſtimo, *& manus protendimus.*

103. *Neque aſpernamur, quocunque invitaveritis, accedere.*] Et hoc à militia petitum. Iurabant enim milites, ſequuturos ſe Duces quocunque ducturi eſſent. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. XI. ὁ στρατιωτικὸς ὅρκος, ὃν ἁπάντων μάλιστα ἐμπεδοῦσι Ῥωμαῖοι, τοῖς στρατηγοῖς ἀκολουθεῖν κελεύει ὅποι ποτ' ἂν ἄγωσιν. Huc alludebat Horatius:

----Non ego perfidum
Dixi ſacramentum: ibimus, ibimus
Vtcunque præcedes, ſupremum
Carpere iter comites parati.

103. *Saturnus, inquit, & Ianus eſt.*] Et hic pro *inquit*, ſuppoſuerat Ful. Urſinus, *inquitis.* De hoc verbo dicebamus ad librum primum.

103. *Atque alii & ceteri, quibus magnificas ædes.*] Scripſerim, *atque alii ceteri*, quæ eſt Arnobiana phraſis. Infra lib. VI. *Suffragines, talos, membraque alia cetera, quibus conſtructi nos ſumus*, &: *Lignum, lapides, atque oſſa, reſque alias ceteras, quibus ſigna conſueta ſunt. & numinum ſimulachra conſtare.* Hoc idem ab aliis obſervatum video. *Aliter in edit. noſtra.*

103. *Si non ipſi vos primi opinionum turpium fœditate talia de illis confingeretis.*] Pro, *confinxiſſetis.* De hac enallage ſcriptoribus iſtis uſitata antea dicebamus.

103. *Quæ non modo illorum polluerent dignitatem, ſed minime illos eſſe qualitatibus comprobaretis adjunctis.*] Legendum videtur, *comprobarent.*

103. *Nec ſecundas, ut dicitur, actiones nobis ab infantibus poſtularet.*] τὴν δευτερολογίαν, quaſi quid à primo actore, ὑπὸ τοῦ πρωταγωνιστοῦντος omiſſum erat, addebat ὁ δευτεραγωνιστῶν, ἤγουν δευτερολογῶν.

Pag. 104. *Sive tu Deus es, ſive tu Dea.*] Legunt, *ſive Dea*, abſque repetitione pronominis. bene; ut conſtat ex ſimilibus formulis, ab aliis jam prolatis.

Aliter in edit. noſtrâ. 104. *Nam neceſſe eſt corpora, ſi ſunt mares ac feminæ, vi ſignificata ex generum disjunctione.*] Nihil mutandum exiſtimo. Hoc enim dicere videtur Arnobius; Nam neceſſe eſt, ſi ſunt Dii mares & feminæ, Deorum eſſe corpora, hinc ſignificata & demonſtrata, quia conſtituuntur diverſa Deorum genera, ſive diverſi ſexus. Probat autem hanc conſequutionem: quia diverſi ſexus animalia à Deo idcirco condita ſunt, ut corpora, quorum individua labuntur & pereunt, in genere conſervarentur.

104. *Vt ſufficere prolem poſſent.*] Lucretiùs:

Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.

104. *Recidiva ſubſtitutio ſubrogaret.*] Quid iis in mentem eſſet neſcio, qui lectionem iſtam mutare voluerunt. Quid enim dici poterat elegantius aut expreſſius? Sic *recidivum annum* appellat Tertullianus παλίνδρομον, quem ἐνιαυτὸν Græci ideo dicunt.

Pag. 105. *Cur inſigniti ſint his locis.*] Lucretius:

Incitata tument loca ſemine; fitque voluntas
Ejicere id, quo ſe contendit dira lubido.

Sed proprie loci muliebres, quibus recipitur ſemen; ut contra viriles, quibus ejicitur. Varro lib. de lingua Latina: *Sic loci muliebres, ubi naſcendi initia exiſtunt.* Tertull. lib. de Anima, cap. xxv, *Ceterum ſemen ex concubitu locis muliebribus ſequeſtratum, motuque naturali vegetatum, compingueſcere in ſolam ſubſtantiam carnis.* & cap. xxvi. *Ecce duplex fœtus in matris locis tumultuatur; & nuſquam adhuc populi duo.* Lucretius:

Craſſius hoc porro, quoniam concretius æquo
Mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu;
Aut penetrare locos æque nequit; aut penetratum
Ægre admiſcetur muliebri ſemine ſemen.

105. *Habet etiamnum atque ardet in chalcidicis.*] Hæc eſt lectio vetus,

vetus, pro qua Gelenius *avet*. Sed *habere*, ſcriptum aliquando pro *avere*, cum aliis libris, tum in veteribus Lucretii exemplaribus, ut monuit eruditiſſ. Giſanius. Pro *etiamnum* autem repoſuit idem Gelenius, *animus*.

105. *In chalcidicis illis magnis, atque in palatiis cœli.*] Mutaverant hanc lectionem, quam eruditi homines aſſeruerunt. Lapis Ancyranus: *Curiam continens, & chalcidicum templum Apollinis.*

105. *Ab Iaccho Cererem (Muſa ut prædicat Lucretii) mammoſam.*] Hæc eſt veriſſima lectio è MS. Reg. quam alii confirmarant jam. Lucretius:

At Lamia, & mammoſa Ceres & ipſa ab Iaccho.

105. *Circumferentem res illas.*] Lucretius:

Nec potuere cupitum ætatis tangere florem;
Nec reperire cibum: nec jungi per Veneris res.

Sed addit pronomen ἐμφατικῶς: quo utebantur elegantiſſime quum partes illas, quumque earum uſum ſignificarent, quod eſt ab eruditiſſ. hominibus obſervatum. Catullus:

Vbi illa multa, & tam jocoſa fiebant.

Eleganter *illa multa*. τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια τῆνα λέλειπται in Sardanapali monumento. Plautus in Amphitruonis prologo:

Nam ego vos noviſſe credo jam ut ſit pater meus,
Quam liber harum rerum multarum ſiet.

Hæc multa, illa multa, hæ res multæ dicuntur voluptates, & Veneris nequitia ac ludus. Sic πάντα ταῦτα dicit Ariſtophanes in Pluto:

- - - - - ἦν δέ μοί τι μειράκιον φίλον,
Πενιχρὸν μέν, ἄλλως δ' εὐπρόσωπον καὶ καλόν,
Καὶ χρηστόν. εἰ γάρ του δεηθείην ἐγώ,
Ἅπαντ' ἐποίει κοσμίως μοι καὶ καλῶς.
Ἐγὼ δ' ἐκείνῳ πάντα ταῦθ' ὑπηρέτουν.

Apud Ovidium igitur libro quarto Faſtorum *multa profeſſæ* ſunt meretrices:

Numina vulgares Veneris celebrate puellæ:
Multa profeſſarum quæſtibus apta Venus.

Pag. 106. *Inteſtini ponderis moroſitate cunctari.*] Inteſtinum hoc pondus Zeno Veronenſis appellat *uteri ſarcinam*, ſermone III. de Abraham: *Concipit Sarra: portat ſine labore uteri ſarcinam.*

106. *Illas telis gravibus, & dolorum acuminibus fixas ejulare.*] Erudite. Theocritus:

Ὠδίνειν τρομέω· χαλεπὸν βέλος Εἰληθυίης.
Sunt igitur nugæ pluſquam tellenæ, ea quæ hic nonnulli obſervant: nec erant tanti, ut plagiarium invenire deberent.

106. *Et hortari.*] Probo Canteri conjecturam, qua Arnobium exiſtimat voce Lucretiana uſum, *tortari*.

Aliter in edit. noſtra.

106. *Exiſtimare quam credere.*] Corrigunt, *atque credere*.

106. *Et templorum ampliſſimis collocatis in ſedibus.*] Id eſt, in templis ampliſſimis. Lucretius lib. VI.

Poſtremo cur ſancta Deum delubra, ſuaſque
Diſcutit infeſto præclaras fulmine ſedes?

106. *Neque quiſquam Iudaïcas in hoc loco nobis opponat, & Sadducai generis fabulas.*] Nimis confuſe Arnobius, atque etiam periculoſe. Nam de libris veteris teſtamenti tanta temeritate loqui, impium plane & horrendum. Hoc igitur ait, quia Rabinorum ſcripta infinitis fabulis jam ſcatebant, cujus rei teſtis Apoſtolus ad Titum. Scribit etiam Origenes ſuo tempore totam Iudæorum doctrinam fuiſſe fabuloſam: διὸ καὶ ἔστιν ἀληθῶς ἰδεῖν, πάντα μὲν τὰ Ἰουδαίων τῶν νῦν μύθους καὶ λήρους. οὐ γὰρ ἔχουσι τὸ φῶς τῆς γνώσεως τῶν γραφῶν.

Pag. 107. *Aut ſi ſunt credita ſocia.*] Locus habet belliſſime. Si literæ Iudæorum, inquit, creduntur ſociæ, id eſt, nobis etiam communes; ut quod in iis dicitur, etiam ad nos pertinere videatur. Supervacuæ ſunt igitur & inutiles quæ proponuntur hic conjecturæ.

107. *Quærendi ſunt vobis altioris intelligentiæ doctores, per quos poſſitis addiſcere, quibus modis conveniat litterarum illas nubes, atque involucra relaxare.*] Summam imperitiam prodit hoc loco Arnobius. Atqui melius Numenius Pythagoreus, qui libro de ſummo bono primo Iudæos in iis nationibus numeravit, quæ Deum incorporeum exiſtimabant, citatis etiam Prophetarum teſtimoniis, atque troporum enodatione, ſi quando contraria ſententia videbatur effici poſſe, adhibita. Hæc ita Origenes libro contra Celſum primo: πόσῳ δὲ βελτίων Κέλσου, καὶ διὰ πολλῶν δείξας εἶναι ἐλλογιμώτατος, καὶ πλείονα βασανίσας δόγματα, καὶ ἀπὸ πλειόνων συναγαγὼν ἃ ἐφαντάσθη εἶναι ἀληθῆ ὁ Πυθαγόρειος Νουμήνιος; ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τἀγαθοῦ λέγων περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅσα περὶ τοῦ θεοῦ ὡς ἀσωμάτου διείληφεν, ἐγκατέταξεν αὐτοῖς τοὺς Ἰουδαίους, οὐκ ὀκνήσας ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ χρήσασθαι καὶ λόγοις προφητικοῖς, καὶ τροπολογῆσαι αὐτούς.

107. *Filo atterminatis humano.*] Vox Lucretiana. libro II.

Eſſe

Eſſe pari filo, ſimilique adfecta figura.

107. *Terrenorum corporum circumcæſura finitis.*] περιοχῇ. Lucretius.

> *Extima membrorum circumcæſura tamen ſe*
> *Incolumem præſtat; nec deſit corporis hilum.*

107. *Aures etiam ſequitur ut habeant curvis perterebratas anfractibus.*] *Inæqualibus anfractibus* dicit Zeno Veronenſis ſermone de Attende tibi: *Aures vero inæqualibus quibuſdam anfractibus adapertæ icti aëris ſonum diſtincta modulatione accipiunt.* Appellat paulo poſt, *inflexos anfractus.* quemadmodum Arnob. inf. *inflexos tramites.*

107. *Oculorum orbiculos mobiles.*] Oculorum *orbes* & *orbiculi*, ut Græcis κύκλοι. Solinus cap. xxx. *Nunquam cohibet aciem orbium.* Seneca in Oedipode:

> *Scrutatur avidus manibus uncis lumina:*
> *Radice ab ima funditus vulſos ſimul*
> *Evolvit orbes.*

Dixerat Sophocles in eadem fabula:

> Ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων.

κύκλυς ὀμμάτων dicit in Antigone, ut hic Arnobius, *oculorum orbiculos.* Sic autem ἡλίυ κύκλον dicit Aeſchylus in Prometheo:

> Καὶ τὸν πανόπτιω κύκλον ἡλίυ καλῶ.

Pag. 108. *Ventriculos, venas.*] Corrigunt, *lienas.*

108. *Ergo eſſe dicendum eſt quoſdam capitones.*] Gloſſæ veterum, *Capito*, κεφαλίων. Et quemadmodum Plautus paraſitos facete appellat *duros capitones*, quod aulas paterentur ſibi frangi in caput; ita κεφαλίωνας eos reperio ab Antenogene dictos, ut hunc quoque jocum cum multis aliis à Græcis acceperit Comicus togatus. Athenæus lib. IV. τί δ' ὑμεῖς ὄντως οἱ φιλόσοφοι τὴν αὐτάρκειαν ἀσπάζεσθε, καὶ τὰ τῶν δείπνων ἄπελλῆ, τί ἐσπουδασμένως παραγίνεσθε μηδὲν κληθέντες; ἢ ὡς εἰς ἀσώτιον μαγειρικὰ σκεύη καταλέξειν μαθησόμενοι, ἢ ὡς τὸ Ἀντηνογένους κεφαλίωνα ἀποσομαλίζοντες; κατὰ γὰρ τὸ Σοφοκλέους Κηδαλίωνας, ἐστὲ μαστιγίαι, κέντρωνες, ἀλλοτριοφάγοι. Ita videtur Antenogenes diatribam aliquam περὶ παρασίτου inſcripſiſſe. κέντρωνας autem eoſdem appellabat Sophocles, quod pungerentur, & fodicarentur ſtimulis. Scholiaſtes Ariſtophanis κέντρωνα interpretatur in Nubibus, φανερὸν κλέπτην, ἢ βασανιζομένοις αὐτοῖς κέντρα προσφέρουσιν.

108. *Cilunculos.*] Hæc eſt lectio vetus, quam confirmat MS. Reg. Suppoſuerant alii *ſilunculos.* Prior autem lectio veriſſima eſt.

Nomina-

Nominatis enim capitonibus, convenientius ſequuntur *cilones*, quam *ſili*, aut *ſilones*. *Sili* ſunt σιμοί in gloſſis Philoxeni; apud Feſtum, *qui ſunt naſo ſurſum verſus repando*, qui etiam *ſilones* Iſidoro in gloſſis: etſi *ſilones* Nonio Marcello ſunt *ſuperciliis prominentibus homines*. At *cilones* ſunt, *quibus frons eſt eminentior, ac dextra ſiniſtraque velut recisa videtur*, inquit Feſtus. Nempe *cilo*, cui frons veluti cellit: Nam *cellere*, κέλλειν, ἤγουν κινεῖν: & tranſitive, κινεῖσθαι ἢ κλίνειν. Unde *excellere*, & *recellere*, quod eſt, ut recte interpretatur Feſtus, *reclinare*. Et inde vox noſtra *reculer*. Lucretius lib. VI.

Sæpius hanc ob rem minitatur terra ruinas
Quam facit. Inclinatur enim, retroque recellit:
Et recipit prolapſa ſuas ſe in pondere ſedes.

Ab eadem origine *incilare*, & *vacilare*. (Nam antiqui conſonantes, in iiſque hanc præcipue, raro geminabant.) Atque illud erat prius *incellere*, id eſt maledictis impetere, & vexare. Quare eſt veluti pleonaſmus ἐκ παραλλήλου in hoc Lucretii loco, lib. III.

----- *Neceſſe eſt*
Iure (ut opinor) agat: Iure increpet, inciletque.

Cilones igitur, quibus frons quaſi cellit, & ſurſum movetur, ac ſurgit. *Chilones* autem, improbioribus labris homines, ut veteres Grammatici interpretantur, labeones: Gloſſæ Philoxeni, *cilo*, προκέφαλος.

108. *Nævimos.*] Hæc eſt lectio vetus. Ediderunt alii *nævios*. Ms. Reg. habet *navinos*. Hæreo.

108. *Hos diſploſis naribus.*] Id eſt, apertis & dilatatis. Lucretius:

Nec mirum, cum plena animæ veſicula parva
Sæpe ita dat pariter ſonitum diſploſa repente.

Et alibi. Sic autem iterum infra lib. VI. *diſploſas ut geſtitet nares, quem eſſe vos facitis, figuratiſque naſicam.*

Aliter in edit. noſtra. 108. *Aut buccarum cumulatione ſacrivoces.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *acrivoces*.

108. *Fluidarum veſtium ſuperjectione perfuſos.*] Expreſſiſſime. Sic igitur appellat veſtes longiores, quæ, ne frigus incommodaret, ceteris veſtibus ſuperinjiciebantur, quod Græci quoque ἐπαναβάλλειν dicunt. Herodotus: ἐπὶ τούτοισι δὲ εἰρίνεα εἵματα λευκὰ ἐπαναβληδὸν φορέουσι. Hoc etiam ἐπιπηδέναι. unde, γεωργικὸς ὁ ἐπιθέτης.

108. *Quiſquamne eſt hominum rationis alicujus ſapore contactus.*] Id eſt leviter illitus, & infectus. Lucretius lib. VI.

Tenuia

Tenuia ſputa, minuta, croci contacta colore.

Pag. 109. *Quas enumerare, quas perſequi probus audeat nemo.*] Id eſt, pudore aliquo & verecundia contactus: ut contra *improbus*, πλήμηρος, καὶ ἀναίσχυντος, ut antea docebamus.

109. *Quæ deſpuitis nos ut rudes.*] Chriſtianis ignorantiam & ἀπαιδευσίαν objiciebant Gentes: nempe quod litteras ſeculares pauci inter eos tractarent, & eſſent in iis ſellularii plurimi opifices καὶ βάναυσοι. Minutius Felix: *Idcirco indignandum omnibus; imo indoleſcendum eſt, audere quoſdam, & hos ſtudiorum rudes, literarum profanos, expertes; artium etiam ſordidarum, certum aliquid de ſumma rerum ac majeſtate decernere.* Sic enim hunc locum legendum eſſe, ad Minutium, ſi Deus volet, docebimus. De hac autem criminatione, Iuſtinus Martyr, Origenes, & alii paſſim. Certe Chriſtiani, quod ab honoribus & magiſtratibus ſemoti privatam vitam viverent, eas literas, quæ ad forenſia, aut politica officia cum laude obeunda, præcipue neceſſariæ ſunt, etiam negligebant. Præterea, quia Sophiſtæ & philoſophi erant Chriſtiani nominis hoſtes præcipui, idcirco vel hoc nomine philoſophiam ipſam plerique averſabantur: quem errorem tamen veteres & eruditi Eccleſiæ doctores corrigere conati ſunt: & eo nonnulli progreſſi, ut philoſophiæ plus æquo tribuerent, quod vel ex uno Clemente Alexandrino conſtare poteſt. At de humanioribus & floridioribus litteris aſperiora etiam fuerunt veterum Chriſtianorum judicia. Tragœdias enim & comœdias, aliaque cetera Poëtarum ſcripta, præcipuam eruditionis partem, quod ea ad ſolidam doctrinam conferre nihil exiſtimarent, præterea laſcivia ac turpitudine ſcaterent: denique fabuloſæ idololatriæ promptuarium eſſe crederent; aſpernabantur & damnabant. Hinc exiſtimat Tertullianus libro de Idololatria, ludimagiſtros, & ceteros profeſſores litterarum, *affines eſſe multimoda idololatriæ; quibus neceſſe eſt Deos Nationum prædicare, nomina, genealogias, fabulas, ornamenta honorifica quæque eorum enunciare,&c.* Et Origenes libro contra Celſum tertio, exerte ait, à Chriſtianis magiſtros eos reprobari, qui comœdias, & laſciva poëmata enarrent, non autem eos, qui ſeriam philoſophiam. Verba Origenis ſunt: καὶ περὶ τῶν διδασκάλων δὲ τὰ αὐτὰ φήσομεν. εἰ μὲν γὰρ ἀποτρέπομεν ἀπὸ διδασκάλων διδασκόντων τὰ ἄσεμνα τῆς κωμῳδίας, καὶ τοὺς ἀκολάστους τῶν ἰάμβων, καὶ ὅσα ἄλλα, ἃ μήτε τὸν λέγοντα ἐπιστρέφει, μήτε τοὺς ἀκούοντας ὠφελεῖ, καὶ μὴ εἰδότας φιλοσόφως ἀκούειν ποιημάτων,

μάτων, καὶ ἐπιλέγειν ἑκάστοις τὰ συντείνοντα εἰς ὠφέλειαν τῶν νέων: τοῦτο ποιοῦντες. οὐκ αἰσχυνόμεθα ὁμολογεῖν τὸ πραττόμενον. εἰ δὲ παρίστησί μοι διδασκάλους πρὸς φιλοσοφίαν προπαιδεύοντας καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ γυμνάζοντας: οὐκ ἀποτρέψω μὲν ἀπὸ τούτων τοὺς νέους: πειράσομαι δὲ προγεγυμνασμένους αὐτοὺς ἐν ἐγκυκλίοις μαθήμασι καὶ φιλοσοφουμένοις, ἀναβιβάσαι ἐπὶ τὸ σεμνὸν καὶ ὑψηλὸν τοῦ λεληθύας τοὺς πολλοὺς χριστιανῶν μεγαλοφωνίας. &c. Atque hinc etiam apparet diverſas fuiſſe diverſorum ſententias: pro ratione ſtudii, quod quiſque amplectebatur maxime. Nam Origenes quod in philoſophia præcipue verſatus eſſet, eam tantum probabat eruditionis partem: eamque ad Theologicum ſtudium transferri volebat: quo quidem conſilio, quod ipſe ſequutus eſt, dici nequit, pluſne is Eccleſiæ profuerit, an nocuerit. Generaliter tamen de ſeculari eruditione paulo triſtiora erant fidelium ſuffragia. Tertullianus de Spectaculis: *Sin & doctrinam ſecularis litteraturæ ut ſtultitiæ apud Deum deputatam aſpernamur, ſatis præſcribitur nobis & de illis ſpeciebus ſpectaculorum, quæ ſeculari litteratura luſoriam, vel agoniſticam ſcenam diſpungunt; quod ſint tragœdiæ & comœdiæ & ſcelerum & libidinum auctrices, cruentæ & laſcivæ, impiæ & prodigæ. Nullius rei aut atrocis aut vilis commemoratio melior eſt; Quod in facto rejicitur, etiam in dicto non eſt recipiendum.* Ait Tertullianus, *quæ ſeculari litteratura luſoriam vel agoniſticam ſcenam diſpungunt*, id eſt, quæ ſecularibus litteris res ſuas ac dramata quaſi continuant & formant. Nam *luſoriam vel agoniſticam ſcenam* appellat, Comicam & Tragicam (quod ſequentia oſtendunt) verbis propriis. Hiſtriones enim ἀγωνισταί dicti. Heſychius, ἀγωνισταί, ὑποκριταί. Unde πρωταγωνισταί, δευτεραγωνισταί, τριταγωνισταί. Et Ariſtoteles lib. III. Rhetor. cap. XII. λέξιν ἀγωνιστικὴν appellat τὴν τῶν κωμῳδῶν καὶ τραγῳδῶν: eamque attribuit ſcenicis potius quam ῥήτορσιν: quod caput illud legenti diligenter & relegenti facile apparebit. Quid igitur *agoniſticam ſcenam* appellet Tertullianus, ſcimus nunc. At qui ſcriptorem iſtum illuſtrarunt, id ignorarant: unde factum etiam, ut novum caput inchoaretur his verbis; quaſi ſcil. de re nova, agoniſtica ſcil. ſcena. Atqui hæc pertinere ad caput XVII. nullus dubito. Caput autem XVIII. eſt de ſtadio: hicque incipit, *Quod ſi & ſtadium* &c. Quod ait ibidem Tertullianus, *Nullius rei aut atrocis aut vilis commemoratio melior eſt*, ad præcedentia refertur. Non eſt igitur, *nullius rei ſive gravis, ſive levis*, quæ eſt nonnullorum interpretatio: ſed *atrocitatem* refert Tertullianus ad tragœdiæ argumentum;

tum;

tum; *vilitatem*, ad comœdiæ nequitiam. Sic enim proprie *vilitas*. Ergo ſecularis eruditio apud veteres Chriſtianos periclitata eſt: quod inde etiam accidit, quia hæc probra à Gentium ſapientibus identidem inculcari audiebant, Chriſtianos idiotas eſſe, litterarum profanos & expertes; Eccleſiæ doctores rudes & imperitos eſſe homines, lanarios, ſutores, fullones; &c. *ἐριουργοὺς καὶ σκυτοτόμους, καὶ κναφεῖς, καὶ ἀπαιδευτοτάτους τε καὶ ἀγροικοτάτους*. (Hæc enim ſunt verba Celſi apud Origenem lib. III.) quia unum Chriſtum eumque crucifixum cognoſcere ſtudebant præcipue: Hæc, inquam, quia à Gentibus vulgo exprobrari videbant, idcirco & litteras ipſas, quibus tantopere gloriabantur adverſarii, inutiles eſſe, & ad ſalutem nihil conferre; imo ipſis ſeculi ſapientibus ad exitium quaſi vehiculum eſſe Chriſtiani contra referebant. Hæ igitur cauſæ, quare Chriſtianos tanquam litterarum rudes & imperitos deſpuerent. Hinc dicebat Celſus ſapientes à Chriſtianis expelli: ſolos ſtolidos admitti. Origenes lib. III. *καὶ ἐξ ὧν ἐν τοῖς ἑξῆς κατηγορεῖ τοῦ συστήματος χριστιανῶν λέγει, ὡς πάντα μὲν σοφὸν ἀπελαυνόντων σοῦ λόγους τῆς πίστεως αὐτῶν* (lego, *τοῦ λόγου τῆς π.*) *μόνους δὲ ἀνοήτους καὶ ἀνδραποδώδεις καλούντων*. Clamabant quippe Chriſtiani, omnibus ad ſalutem patere aditum, humilibus, ſervis, idiotis, ruſticis, iis etiam quos ſtultos mundus exiſtimat: Deum autem confundere ſapientes in ſapientia ipſorum: ſapientiam mundi ſtultitiam eſſe apud Deum; Deum revelaſſe myſteria ſua parvulis, ſapientibus autem abſcondiſſe, & ſimilia; quæ ſecularis arrogantia concoquere non poterat. Hinc idem Celſus apud eundem doctorem eodem libro hæc in Chriſtianorum conventibus proclamari dicebat; *μηδεὶς προσίτω πεπαιδευμένος: μηδεὶς σοφός: μηδεὶς φρόνιμος (καὶ γὰρ ταῦτα νομίζεται παρ' ἡμῖν) ἀλλ' εἴ τις ἀμαθής: εἴ τις ἀνόητος: εἴ τις νήπιος, θαῤῥῶν ἡκέτω. τούτους γὰρ ἀξίους τοῦ σφετέρου θεοῦ αὐτόθεν ὁμολογοῦντες δῆλοί εἰσιν, ὅτι μόνους τοὺς ἠλιθίους καὶ ἀγεννεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἀνδράποδα, καὶ γύναια, καὶ παιδάρια, πείθειν ἐθέλουσί τε καὶ δύνανται.*

109. *Eaſdemque quod ſpecies multo ture accipiant.*] Infra lib. VII. *Et quod Tellus eſt mater, conſimiliter gravidis accipienda eſt ſcrofis.* quem in locum plura.

109. *Et honoris, & dotis cauſa.*] Correxerunt *ſed honoris & dicis cauſa*.

109. *Formamentis attribuiſſe divinis.*] Vox Lucretiana, quam obſervarunt jam alii.

----- omnia principiorum,
Formamenta queunt in quovis eſſe nitore.

Pag. 110. *Niſi quod & veterino cum pecore neſcio quis auctor voluit eſſe commune.*] Hanc lectionem non ſolicitaremus, niſi aliam proponeret MS. Reg. *clurino cum pecore. Clura* eſt πίθηκος. Videtur autem alludere verſum Ennii, *Simia quam ſimilis turpiſſima beſtia nobis*. Hæc autem verba, *neſcio quis auctor*, pertinent ad impiam illam de creatione hominis opinionem, de qua dicebamus libro ſecundo.

110. *Aut ea re prohibemus.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua, *prohibemur*.

Pag. 111. *Et, quod ſuperat, ruſticos?*] Nihil diſplicet conjectura, *&, quod ſupererat*.

Pag. 112. *Ceteri enim Dii non ſunt, & ventura prædicere inſcitia nequeunt atque ignorantia futurorum?*] Nihil mutandum exiſtimo. Nam certe ſi divini non ſunt, id eſt, ſi futura prænoſcere, & prædicere nequeunt, neque ſunt exiſtimandi Dii. Lactantius lib. 1. cap. XI. *Primum in eo imprudentia, non Dei providentia: cui niſi Themis futura dixiſſet, ipſe neſciret. Si autem divinus non ſit, ne Deus quidem ſit: unde ipſa divinitas nominatur, ut ab homine humanitas.*

112. *Viles ſellularii.*] Cicero: *Opificeſque omnes in ſordida arte verſantur; Nec enim quidquam ingenuum poteſt habere officina. Sellularii* autem, τὰς ἐπιδιφρίους τέχνας ἐργαζόμενοι.

112. *Sunt in ſidereis montibus ſilvæ.*] Nihil mutandum. Simul autem fortaſſe alludit opinionem de montibus & ſylvis in Lunæ circulo; quam Anaximeni alii; alii Xenophani tribuunt.

Pag. 113. *Id quod alterum colere inſtituit.*] Reponi volunt, *callere*. Si quid mutandum exiſtimarem, legerem, *docere*. Sed *colere* accipit pro *docere*, & eandem conſtructionem ei tribuit.

Aliter in edit. noſtra.

113. *Dii ergo ſunt artifices primi ſunt: ſive.*] Latet aliquid vitii. Tollendum alterum *ſunt*, ut ſit expedita ſententia.

110. *Cur eſſe dicatis in aliis præceptionibus gnariores.*] Summus Scaliger corrigit *gnarures*, ad Feſtum.

113. *Atque ut bene ac feliciter cedant, illorum proviſione curari.*] Quorſum hic *cadant*? Quaſi vero *cedere* non eodem dicatur modo. Sic *bene ac feliciter cedere*, ut apud Græcos, εὐροεῖν, & εὐπλοεῖν. Sic etiam dicitur res ὁδῷ βαδίζειν, quæ ad finem ſuum nullis impedimentis tardata, bene feliciterque it. Plutarchus in Pyrrho: καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ὁδῷ βαδίζειν οἰόμενος οὐ κατεῖχεν, ἀλλ᾽ ὑπὸ χαρᾶς ἐξέ-

φερε

φερε πρὸς τοῦ φίλυς. Sic Ovid. 1. Faſtorum:

Gaudet; & à pedibus tracto velamine, vota
Ad ſua felici cœperat ire via.

Quare & ἱκανὸς, ὁ ἐπὶ πᾶν ἀπαραποδίςως ἱκάνων, ut tradunt Magiſtri Græci. Scribit hac de cauſa Artemidorus lib. II. cap. II. lætum aliquid ſignificari, ſi quando ſomniamus facile nos domo egredi: contra, infelix & difficultatibus plenum, ſi difficilis videtur exitus· προϊέναι δὲ εὐμαρῶς ἔωθεν, καὶ μήτε κωλύεσθαι ὑπό τινος τῶν ἔνδον, μήτε ἐναποκλείεσθαι, ἀγαθὸν, &c.

113. *Per maria tutiſſimas præbet Portunus commeantibus navigationes.*] Recte *tutiſſimas*. Unde & ſupplicabant ac ſacrificabant Ποσειδῶνι ἀσφαλείῳ. Non ſolum igitur Neptunum, ſed & Portunum, alioſque maris Deos navigaturi invocabant. Corrige hic obiter Arrianum lib. III. Diſſertat. Epict. cap. XXI. ἀλλ᾽ ἀπολιπόμενος μὲν ὐδεὶς ἀνάγεται μὴ θύσας τοῖς θεοῖς, καὶ παρακαλέσας αὐτὺς βοηθύς. Scribe, ἀλλ᾽ ἀπὸ λιμένος μὲν ὐδεὶς &c. Id eſt, *nec à portu quiſquam provehitur, niſi Diis re divina facta, eorumque auxilio invocato*. Interpres hic, ut & infinitis aliis illius ſcriptoris locis nihil vidit.

113. *Ceſſatione inimica non curant.*] Proba lectio, quam explicabamus ad librum ſecundum.

Pag. 114. *Parricidalibus nixibus.*] Tertullianus lib. de Anima, cap. XXV. *Atquin & in ipſo adhuc utero infans trucidatur neceſſaria crudelitate, quum in exitu obliquatus denegat partum, matricida ni moriturus.*

114. *Ad cinerem patitur flammarum voracitate collabi.*] Proprie. Dicitur enim ignis vorare, tanquam truculenta aliqua beſtia. Quare Ægyptii corpora cremare nolebant, quia exiſtimabant ignem θηρίον εἶναι ἔμψυχον. πάντα δὲ αὐτὸ ἐσθίειν, τάπερ ἂν λάβῃ, ut ſcribit Herodotus Muſa III. Pindarus quoque ignem ab Ætna erumpentem ἑρπετὸν appellat eadem prorſus de cauſa, prima Pythionica. Falluntur enim eum in locum interpretes. κεῖνο δὲ Ἁφαίστοιο κρυνὺς ἑρπετὸν δεινοτάτυς ἀναπέμπει. Unde in eodem argumento Æſchylus in Prometheo:

Κορυφαῖς δ᾽ ἐν ἄκραις ἥμενος μυδροκτυπεῖ
Ἥφαιστος, ἔνθεν ἐκραγήσονταί ποτε
Ποταμοὶ πυρὸς δάπτοντες ἀγρίαις γνάθοις
Τῆς καλλικάρπυ Σικελίας λευρὰς γύας.

Hic nota, δάπτειν ἀγρίαις γνάθοις: quod eſt proprie ἑρπετῶν. Quare & *lambere*, quod ſerpentibus proprie tribuitur, ſæpe dicitur ignis apud optimos ſcriptores. Virgil. II. Æneid.

Ecce levis ſummo de vertice viſus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.

De ſerpentibus idem vates eodem libro:

Ardenteſque oculos ſuffecti ſanguine, & igni
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

Ut *lambere* Virgilius, ita *deguſtare* dixit eleganter Lucretius lib. II.

Nec quum ſubſiliunt ignis ad tecta domorum,
Et celeri flamma deguſtant tigna, trabeſque.

114. *Et cur obliquata, dubia: cur obſcuritatibus ſubmerſa caligine dat ſæpius ſubmonſtratque reſponſa.*] Diſtinguendum exiſtimo, *cur obſcuritatibus ſubmerſa, caligine* &c. Plura enim ſimul copulare amat Arnobius abſque copula, quod obſervabamus antea. Sic igitur *obliquata, dubia*. Quare nec hæc mutanda. Ut autem *obliquata* dicit Arnobius, ſic *flexa* dixerat olim Pacuvius: *Flexa, non falſa autumare dictio Delphis ſolet*. Unde λοξίας Apollo. Sic omnia Deorum reſponſa dubia, & obſcura: ſed tamen, ut exiſtimabant illi, vera: *flexa, non falſa*, ait Pacuvius. Sic Virgilius de Sibylla ab Apolline impulſa:

Aliter in edit. noſtra.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera involvens.

114. *Imo ſub ipſis fiunt curantium manibus atrociora.*] Ita edidit Ful. Urſinus. At in editione principe erat, *atrociora curæ*. Sed poſtrema iſta vox videtur abundare.

114. *Cur unius in officio præſidatus, hos victoriæ compotes, alios vero perpetitur ignominioſa infirmitate rideri?*] Nota obiter loquutionem. Sic,

----- ἡ μὲν. ἔπειτα
Εἰς ἅλα ἆλτο βαθεῖαν ἀπ' αἰγλήεντος ὀλύμπου,
Ζεὺς δὲ ἑὸν πρὸς δῶμα.

Et in Tragœdia:

Καὶ μή μ' ἄτιμον τῆσδ' ἀποστείλητε γῆς,
ἀλλ' ἐρχεπλοῦτον, καὶ κατάστησω δόμων.

Subintellige, καταστήσατε. Sic intellige hic perficit, ut ſit, *hos victoriæ*

ctoriæ compotes perficit. Atque repetendum hoc verbum ἀπὸ κοινοῦ. Neque in his quidquam mutandum, *ignominioſa infirmitate rideri*. Quorſum enim *infimitate*? Sic igitur ridentur à ſpectatoribus qui partes ſuas inepte agunt.

Solve ſeneſcentem mature ſanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus, *& ilia ducat.*

Talis fortuna craſſi illius & ob nimiam pinguitudinem tardi curſoris, quem riſum & à ſpectatoribus fodicatum ſcribit in Ranis Ariſtophanes. *Præſidatus* autem vox aliquoties uſurpata Arnobio.

114. *Et niſi pecorum ſanguine delibutas ſuas conſpexerint arulas.*] Atqui *arulæ* alias dicuntur ἐσχάραι περιφορηταί, ut docet Scholiaſtes Ariſtophanis ad Acharnanas. *Foculos* Latini dicunt, nomine quidem generali: ſed huic rei proprie aſſignato. Quare quod *foculum accenſum* dicit Livius in Scævolæ hiſtoria, ἐσχάραν πῦρ ἔχουσαν dicit Plutarchus, in Poplicola: ἐσχάραν πῦρ ἔχουσαν Polyænus. Stratagematum libro octavo. Seneca epiſt. XXIV. in eadem hiſtoria: *ſpectator diſtillantis in hoſtili foculo dextræ ſtetit.* & epiſtola LXVII. *ſtetit hoſtium, flammarumque contemtor: & manum ſuam in hoſtili foculo diſtillantem perſpectavit.* Tertullianus Apologetico: *Quem quidem & ipſum proinde examinatorem Chriſtianorum adhiberi ut foculum, ut accerram oportebat.*

114. *Ultroque ab his fluere inexpectata benevolentiæ munera.*] Quo mens eorum abierat, qui *inexpetita* reponi hic volebant? Atqui vulgata lectio optima eſt, & convenientiſſima. Nam inexpectata bona à Diis fluere intantum exiſtimabant, ut quæcunque præter ſpem proſpere feliciterque cadebant, ea Diis accepta ferrent. Quare θεόπεμπτα appellabant illa. Artemidorus lib. I. cap. VII. ἀλλὰ θεόπεμπτα, ὡς ἤδη καὶ τῇ συνηθείᾳ πάντα τὰ ἀπροσδόκητα καλοῦσιν. Hanc eandem obſervationem repetit iterum lib. IV. Eadem κατὰ θεῖον accidere dicebant. Ariſtophanes in Equitibus:

.... ἀλλ' οὐδὲ προσέρχεται
ὥσπερ κατὰ θεῖον εἰς ἀγοράν.

Scoliaſtes: ἐπὶ τῶν ἐξαίφνης γινομένων, τουτέστιν ἀκαίρως ἐπιφαινομένων, κατὰ θεῖον ἔλεγον. Id & κατὰ δαίμονα dicebant. Herodotus Muſa I. τῷ δὲ ἄρα καὶ αὐτῷ ἡ γυνὴ ἐπίτεξ ἐοῦσα πᾶσαν ἡμέρην, τότε κως κατὰ δαίμονα τίκτει, οἰχομένου τοῦ βουκόλου εἰς πόλιν. κατὰ δαίμονα, id eſt, κατὰ τύχην, ſive ἀπὸ τύχης: nempe, quia quæ κατὰ τύχην accidebant, eadem κατὰ θεῖον accidere dicebant. Nihil enim aliud in his loquutionibus τύχη,

quam

quam numinis latens & obſcura diſpoſitio. Quapropter θείᾳ τύχῃ ſæpe legimus apud eundem Herodotum, & alios. Muſa 1. αὐτός τε γὰρ δοκέω θείῃ τύχῃ γεγονὼς, τάδε εἰς χεῖρας ἄγεσθαι. Sic δαιμονίας τύχας appellabant Pythagorei divinas diſpoſitiones:

Ὅσσα δὲ δαιμονίῃσι τύχαις βροτοὶ ἄλγε' ἔχουσιν &c.

Dæmoni igitur id aliquando tribuunt, quod & Fortunæ & per δαίμονα, perq; τύχην, providentiam divinã ſi non expreſſiſſime, certe ſignificanter ſatis deſignant. Plutarchus in Dione innuit, diſſolutã in Sicilia Dionyſiorum tyrannidem diſpoſitione quadam cæca providentiæ divinæ; miſſo, fortuita quidẽ κατ' ἄνθρωπον cauſa, in eam inſulam Platone; à quo ſacris philoſophicis initiatus Dio animum ſuopte ingenio jam excelſum, & ad magna ſurgentem, ad veram magnitudinem & libertatis amorem erexit: unde magnum illud facinus poſtea aggreſſus eſt; & rem difficillimam facilitate incredibili confecit. Sed præſtat verba ipſa graviſſimi ſcriptoris adſcribere: ὢν δὲ πρότερον ὑψηλὸς τῷ ἤθει, καὶ μεγαλόφρων καὶ ἀνδρώδης, ἔτι μᾶλλον ἐπέδωκε πρὸς ταῦτα, θείᾳ τινὶ τύχῃ Πλάτωνος εἰς Σικελίαν παραβαλόντος, κατ' οὐδένα λογισμὸν ἀνθρώπινον· ἀλλὰ δαίμων τις, ὡς ἔοικε, πόῤῥωθεν ἀρχὴν ἐλευθερίας περιβαλλόμενος Συρακουσίοις, καὶ τυραννίδος κατάλυσιν μηχανώμενος, ἐκόμισεν ἐξ Ἰταλίας εἰς Συρακούσας Πλάτωνα. Latini κατὰ θεῖον dixerunt *divinitus*, ut Suetonius in D. Claudio. Inexpectata igitur θεόπεμπτα exiſtimabantur, & à Diis miſſa. Hinc Plautus in Ciſtellaria:

----- Nam obſecro unde hæc gentium?
Aut quis Deus objecit hanc ante oſtium noſtrum? quaſi
Dedita opera in tempore ipſo ſpes mihi ſancta ſubvenit.

Petronius Arbiter: *Imo potius miratur, quis Deus juvenes tam urbanos in ſuam regionem detulerit.*

114. *Injuſtis ſervis.*] Ut oppoſitio ſervetur, corrigunt, *ingenuis*.

114. *Et multiformi ſemper aſperitate vallatis.*] Ita exprimit Græcorum πείσασιν.

Pag. 115. *Unctionibus, inquitis, supereſt Unxia.*] Et hic ſcribendum erat, *inquit*, ut in editione principe. Nam *inquitis*, eſt ex editione Fulvii Urſini. Hac de re monebamus ad librum primum. *Supereſſe* autem quo hic accipitur modo ſatis hodie notum eſt.

115. *Victa & Potua ſanctiſſima.*] Bella hæc numina modis tam diverſis inveniuntur appellata, ut facile exiſtimes non magnam

fuiſſe

fuiſſe nec valde celebrem eorum maieſtatem.

115. *Niſi poſtes virorum adipali unguine oblinerentur à ſponſis*] Servius ad hæc IV. Æneid.

Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis, & feſta fronde revinctum.

Ritum, inquit Servius, *veri & venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat. Templa enim velamentis religioſa monſtrantur, & moris fuerat, ut nubentes puellæ, ſimul cum veniſſent ad limen mariti, poſtes antequam ingrederentur, propter auſpicium ſanctitatis ornarent laneis vittis. (Vnde ait, velleribus niveis.) & oleo unguerent: unde uxores dictæ ſunt quaſi unxores.* Paulo poſt. *Hi qui de nuptiis ſcripſiſſe dicuntur, tradunt, quum nova nupta in domum mariti ducitur, ſolere poſtes unguine lupino oblinìri; quod hujus feræ & unguen & membra multis rebus remedio ſunt. Alii hoc Romuli dicunt temporibus inſtitutum, quod Romulus & Remus lupino lacte nutriti ſunt.*

115. *Niſi virginalia vincula jam ferventes diſſolverent atque imminentes mariti.*] Optime, *virginalia vincula.* His enim verbis ſignificat novæ nuptæ cingula à marito idcirco ſoluta, ut ita virginitatem, quæ tandiu caſta & integra ſervanda fuerat, ſolvi ſignificarent: adde, hoc etiam fuiſſe fœcunditatis auſpicium. Pindarus VII. Olympianica. *ἁ δ' φοινικόκροκον ζώναν καταθηκαμένα, καλπιδά τ' ἀργυρέαν, λίχμας ὑπὸ κυανέας, τίκτε θεόφρονα κοῦρον.*

115. *Malis gaudentes ſemper, & humani generis attribuiſtis vaſtitatem.*] Corrigunt, *vaſtitate,* quod probo.

115. *Bellonas, Diſcordias.*] Virgilius:

- - - - Triſteſque ex æthere Divæ,
Et ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla:
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.

115. *Martem ipſum ponemus in medio.*] Sic loquuntur Græci. Arrianus lib. III. Diſſertat. Epicteti: *ἐλθὲ εἰς τὸ μέσον, καὶ εἰπὲ ἡμῖν, πότε ἀταραχώτερον ἐκάθευδες; νῦν, ἢ πρὶν γενέσθαι φίλος τοῦ Καίσαρος;* Plura ad librum quartum..

115. *Et ſervitutis conditionem imponere*] Proprie, & è Iuriſconſultorum loquendi more. Zeno Veronenſis ſermone de Avaritia ſecundo: *Sed hæc non ad vos, Fratres, quorum largitas provinciis omnibus nota eſt: A vobis multi redempti: multi edictis feralibus liberati: multi conditionibus exuti gratias agunt: veſtræ domus peregrinis omnibus*

patent, &c. Hinc *conditionales*, qui certis conditionibus operas ſuas locarunt. Tertullianus de Idololat. cap. XII. *Opera & conditionalis eram.* Falluntur enim, qui legi volunt, *conductionalis*. Quare infra: *Nigidius Penates Deos Neptunum eſſe atque Apollinem prodidit, qui quondam muris urbem Ilium conditione adjuncta cinxerunt.*

Pag. 116. *Parricidali congreſſionis horrore.*] *Parricidalis congreſſionis horrore.*

Aliter in edit. noſtra. 116. *Quidquid labis & criminis ab inſania proficiſcitur, talibus venereis debeat vulneribus imputari.*] Caſtigant, *proficiſcitur tali, Veneris debeat* &c. Ego amplius, *proficiſcitur tali, id ut Veneris debeat*, &c.

116. *Sapientes & fortes viri ſolvunt decreta conſtantiæ.*] Loquitur verbis Stoïcorum: apud quos fortes appellantur ii potius qui domant animum, & vitia comprimunt, quam qui bellica laude pollent. Indidem *decreta*, τὰ κεκριμένα: unde efficitur invicta προαίρεσις: atque hinc *conſtantia*, τὸ βέβαιον τοῦ ἤθους, quando virtus plane conſummata eſt, & firmiſſimis radicibus fundata.

116. *Quod in genere virtutis unito perfectionis apicem, atque ipſius retinet ſapientia ſummitatem.*] Recte *in genere virtutis unito*, id eſt, in toto & integro virtutum choro; in tota virtutis ſumma, ita ut virtutis pars nulla deſiderari poſſit. Falluntur igitur qui hæc mutare volunt. Pro *retinet*, edidit Gelenius, *retinent*.

116. *Quantumlibet nos impios, irreligioſos vocetis, aut atheos.*] Infra lib. IV. *Illud nobis propoſitum eſt, ut quoniam nos impios & irreligioſos vocatis, vos contra pios & Deorum contenditis eſſe cultores, demonſtrare atque in medio ponere, ab hominibus magis nullis ignominioſius eos tractari, quam à vobis.* Lactantius lib. VII. cap. ult. ad Conſtantinum: *Nemo jam nobis Dei nomen exprobrat. Nemo irreligioſus ulterius appellatur; qui ſoli omnium religioſi ſumus, quia contemptis imaginibus mortuorum, vivum colimus & verum Deum.*

Pag. 117. *Diſſolventiaque ipſa, ſuſtinere animi compelleretis aſſenſum.*] Scriptum exiſtimo, *diſſolventiaque ipſa ſe, ſuſtinere.* &c.

117. *Quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere Deorum ad audientiam creditis.*] Ovidius:

Mox ego: Cur, quamvis aliorum numina placem,
Iane, tibi primum thura merumque fero?
Vt poſſis aditum per me, qui limina ſervo,
Ad quoſcunque voles, inquit, habere Deos.

Servius ad VII. Æneid. *Quidam Ianum Eanum dicunt ab eundo; eumque*

eumque eſſe Martem; & quod apud Romanos plurimum poteſt, ideo primum in veneratione nominari. Alii Ianum aërem credunt; & quia vocis genitor habetur, ideo mandari ei preces noſtras ad Deos perferendas. Alia obſervabamus ad Martialem.

117. *Vt quod chronos eſt, habeatur cronos.*] Iacobus Cujacius monuit hæc, *habeatur* χρόνος, eſſe è ſcriptura ſuperpoſita huic verbo *Chronos.* Scripſerat enim aliquis, *habeatur* χρόνος, id eſt, legatur, unde adjectum tandem, *ut.* legendum igitur, *Græcorum ut interpretes autumant) quod chronos eſt, nullum* &c.

Pag. 118. *Græci nominis præpoſteritate repetita.*] ἀήρ, ἥρα.

118. *Nulla Fluvionia.*] *Fluonia* ex Feſto. *Fluoniam Iunonem mulieres colebant, quod eam ſanguinis fluorem in conceptu retinere putabant.* Pro *Februtis* deinde repoſuerunt etiam *Februlis* ex eodem Grammatico. Pro *Pomona* & *Oſſipagina:* quod proponunt, *Sororia* & *Opigena,* abſurdum non eſt.

118. *Vt Granius memorat.*] Hujus mentio paſſim apud Grammaticos.

118. *Piſtricum dominus atque mænarum.*] Quum hæc legerem, venit mihi in mentem loci Scholiorum Ariſtophanis, ubi hujus piſcis mentio, quem obiter emendabo. Locus eſt ad Equites, ubi apuarum genera diverſa proponit. ἔστι δὲ γένη πλείονα. ἡ μὲν ἀφρίτης λεγομένη, ἥτις οὐ γίνεται ἀπὸ γόνου, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἐπιπλάζοντος τῇ θαλάσσῃ ἀφροῦ καὶ πηλοῦ ἰλυώδους. ἑτέρα δέ ἐστιν ἡ λεγομένη κωβῖτις, ἣ γίνεται ἐκ τῶν μικρῶν καὶ φαύλων τῶν ἐν τῇ ἄμμῳ φερομένων κωβιῶν. ἐξ αὐτῆς δὲ ἕτεραι αἱ ἐγρασίχολοι καλοῦνται. καὶ ἄλλη ἥτις ἐστὶ γένος μαινίδων. Hæc quum legerem, & poſtrema verba leviter corrupta cognoſcerem, Suidam, qui è Scholiis Ariſtophanis, ut & ex aliis Grammaticorum promptuariis in acervum ſuum infinita congeſſit, adire libuit: atque eandem apud eum mendam deprehendi, ut facile intelligas, non eſſe hodierna, nec heſterna pleraque, quæ in libris circumferuntur, σφάλματα. Atqui Athenæum ſequi debuerat, à quo hæc acceperat Ariſtophanis Scholiaſtes. Legendum igitur, καὶ ἄλλη ἥτις ἐστὶ γόνος μαινίδων. Ex apuis quædam ſunt καὶ ἄγονοι καὶ ἀναυξεῖς, teſte Ariſtotele, quem Plinius, Athenæus, & alii ſequuti ſunt: Aliæ genitæ ſunt, γόνος ἰχθύων, ut ait idem Philoſophus: in queis κωβῖτις: hæcque ultima ſpecies, quæ eſt γόνος μαινίδων. Miror igitur male accepta hæc Ariſtotelis: ἡ δὲ ἄλλη ἀφυὴ γόνος ἰχθύων ἐστίν. ἡ μὲν καλουμένη κωβῖτις, κωβιῶν τῶν μικρῶν καὶ φαύλων, οἱ

καταδυώσειν εἰς τὴν γῆν. *Quæ enim κωβῖτις appellatur*, inquit, *è gobiis parvis ad terram ſubeuntibus naſcitur*, οἱ καταδυώσιν εἰς τὴν γῆν: non quod terram penetrent: ſed quod ad terram dejiciant ſe. Latitant enim ſub lapidibus & ſcrupis: inque arena volutantur. Age, quoniam hac in re plus æquo immorati ſumus, inſaniamus amplius; & Suidam, ubi de apuis agit obiter emendemus, quandoquidem hoc ſine magna temporis iactura fieri poteſt. Locum citat Ariſtophanis hoc modo. εὕρετο πανδιὶ τὰς λιπαρὰς ἀφύας τιμὴν περιάψας. Hic locus extat in Acharnanibus ita ſcriptus:

Εἰ δὲ ὑμᾶς ὑποθωπεύσας λιπαρὰς καλέσειεν Ἀθήνας,
Εὕρε τὸ πᾶν ἂν διὰ τὰς λιπαράς, ἀφύων τιμὴν περιάψας.

Locum hunc obiter explicabo in gratiam eorum, qui elegantiis iſtis delectantur. Athenienſium vanitatem & χαυνότητα carpit Ariſtophanes: qui blandis appellationibus ſi quando demulcebantur, aures ſtatim arrigebant, bellique ſibi videbantur, ac laudatorem ſuum in oculis ferebant. Inter blandas appellationes, iſtas exprimit nominatim ἰοστεφάνους, & λιπαρὰς Ἀθήνας: quibus uſum dedit ſummus vates Pindarus: quem inepti dithyrambopœi imitati nihil aliud quam riſum expreſſerunt. Quare luſit & Lucianus in Demoſthenis encomio: οὐκ Ἀθῆναι μὲν αὐτοῦ πατρὶς, αἱ λιπαραὶ, καὶ ἀοίδιμοι, καὶ τῆς ἑλλάδος ἔρεισμα. Cur autem Athenas λιπαρὰς appellarent, ſatis notum. nempe, διὰ τὸ εὔδαιμον τῆς πόλεως. Hinc igitur ludendi occaſionem petiit Ariſtophanes. Si quis, inquit, palpo vos demulcens λιπαρὰς Ἀθήνας dixerit, omnium ingenioſiſſimus ſtatim exiſtimatur: addit ſcurriliter; nempe quia hoc nomine apuarum mentionem injicit, quæ Athenienſibus in deliciis erant, præcipue autem ἀφρίτιδες. Scholiaſtes Ariſtophanis ad Equites: ἔστι δὲ προσηγορευμένη ἡ ἀφρίτις. σφόδρα δὲ καὶ μέχρι νῦν τοῖς Ἀθηναίοις σπουδάζεται. Largiter igitur peccavit Athenæi Interpres vir eruditus in explicatione horum verborum lib. VII. Χρύσιππος δ' ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ περὶ τῶν δι' αὑτὸ αἱρετῶν, τὴν ἀφύην, φησὶ, τὴν ἐν Ἀθήναις, διὰ μὲν τὴν δαψίλειαν ὑπερορῶσι, καὶ πτωχικὸν εἶναι φασὶν ὄψον. ἐν ἑτέραις δὲ πόλεσιν ὑπερθαυμάζουσι πολὺ χείρω γινομένην. Hæc ita vertit Dalecampius: *Chryſippus libro de iis, quæ per ſe optabilia ſunt ſcribit; aphyam ob copiam Athenis vilem eſſe, ac mendicorum obſonium haberi: in aliis vero civitatibus, quanquam deteriorem, in admiratione ſumma eſſe, pretioque maximo.* Male hæc, τὴν ἀφύην τὴν ἐν Ἀθήναις. Sic enim apuam dicit quæ prope Athenas, ἐν τῷ Ἀθηναίων λιμένι capiebatur. Ari-

ſtoteles

ſtoteles lib. VI. de hiſtor. Animal. cap. XV. ἐκ ᾗ μιᾶς ἀφύης, οἷον τὸ ἐν τῷ Ἀθηναίων λιμένι, οἱ ἐγκρασίχολοι καλέμενοι. Erant apuæ & in aliis Atticæ locis, ut ἐν Φαληρῷ, Atticæ portu: quas contemtas non fuiſſe oſtendit Ariſtophanes in Avibus, ubi apuæ Phalericæ in ſcitamentis Athenienſium cenſentur. Et Archeſtratus his ſolis exceptis, ceteras omnes apuas exerte damnat.

Τὴν ἀφύην μὲν ἅπασαν, πλὴν τὴν ἐν Ἀθήναις
Τὸν γόνον ἐξαυδῶ, τὸν ἀφρὸν καλέουσιν Ἴωνες.
Καὶ λάβε πρόσφατον αὐτὸν ἐν εὐκόλποισι Φαλήρου
Ἀγκῶσιν ληφθένθ' ἱεροῖς.

Quum ergo audiebant λιπαρὰς Ἀθήνας, apuarum mentio ſtatim inceſſebat, inquit: quæ λιπαραὶ debebant eſſe: quia oleum earum τιμή & condimentum idcirco ait, ἀφύων τιμὴν περιάψας. Scholiaſtes in eum locum: καὶ ἀφύων τιμὴ τὸ ἔλαιον, ἐπεὶ ἐν αὐτῷ ἕψονται. Atque hæc obiter, & extra ſcopum.

118. *Caduceator ille Cyllenius, in algido fuſus monte.*] Habet à Virgilio.

Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.

Plenius ſupra libro primo: *Mercurius utero fuſus Majæ.* Et infra lib. IV. *Et quid Iovem mirantur ex femina effuſum dictare vos alvo?* Lactantius lib. III. cap. XIX. *Non enim aut parietes, aut locus, in quo quiſque eſt fuſus ex utero, conciliat homini ſapientiam.* Simpliciter & Zeno Veronenſis ſermone II. de Chriſti nativitate: *Interea rudis non gemit fœta. Mundum non ut aſſolet infans fuſus ingrediens ſponte vitæ reptantis præviis lacrymis auſpicatur.* Et ſermone de ſpiritu & corpore: *Duæ quoque vitæ à Deo attributæ ſunt nobis: Vna, qua neſcientes communi cum pecudibus lege, fundimur à natura.*

Pag. 119. *Terram quidam è vobis, quod cunctis ſufficiat animalibus victum, Matrem eſſe dixerunt magnam.*] Lucretius lib. II.

Pabula cum præbent, quibus omnes corpora paſcunt:
Et dulcem ducunt vitam, prolemque propagant,
Quapropter merito maternum nomen adepta eſt.

119. *Quam Nigidius autumat matrimonium tenuiſſe Saturni.*] Infra lib. IV. *matrimonium magna cujus tenuerit mater.*

119. *Præmittemus hoc loco ſatietatis fuga Vulcanum.*] Id eſt, nimietatis. *Satis* enim pro nimis paſſim apud hos ſcriptores.

119. *Non ſentiens vocabulum poteſtatis.*] Probo, *non ſentientis.*

Poteſtas autem paſſim pro numine. Ac de poteſtate angelorum, atque Angelis potentibus dicebamus ſupra: nec tum in mentem venit Irenæi locus, ſane emendandus. Turpe enim eſt locum iſtum, qui emendari facillime poteſt, non ſolum mendoſe legi in Irenæi exemplaribus: ſed & mendoſe paſſim citari. Exſtat libri primi capite ultimo, ubi Caïnorum & Ophitarum verba recitantur, quibus poteſtates obteſtabantur. *O tu Angele ab. a. te. or. opere tuo fatua illa poteſtas, perficio tuam operationem.* Fierine potuiſſe, ut monſtrum hoc lectionis ne cognitum fuerit quidem? Atqui legendum erat: *O tu Angele, abutor opere tuo. O tu poteſtas, perficio tuam operationem.* Vel Irenæum ipſum audi apud Epiphanium: ὁ δεῖνα ἄγγελε καταχρῶμαί σου τὸ ἔργον. ἡ δεῖνα ἐξουσία, πράττω σοῦ τὴν πρᾶξιν.

119. *Eraditur Semeleius, Pythius.*] Reſcribunt, *Sminthius*: propter ea quæ ſequuntur, *Sminthiorum alter pernicies murum.* Sed quemadmodum quæ dicuntur de Baccho non pertinent ad *Semeleium*; ita & quæ hic adduntur, non pertinent fortaſſe ad Apollinis epithetum, quo *Pythius* dicitur: ſed aliam innuit illius appellationem. De hac autem re præter alios Euſtathius ad librum primum Iliados.

119. *Alter feculentæ hilaritatis dator.*] Varro apud Nonium: *Qui nihil jucundius quiſquam bibit. Hoc ægritudinem ad medendam invenerunt: Hoc hilaritatis dulce ſeminarium: Hoc continet coagulum convivia.* Vini dotes congerebat heic Varro: de quibus è variis ſcriptoribus Athenæus lib. 11.

119. *Non indocti apud vos viri, neque quod induxerit libido garrientes.*] Id eſt non temere, nec linguæ intemperantia ac morbo quodam fabulas & nugas blaterantes. Nam *libidinem* ſæpe dicunt Latini, quam Græci νόσον: quum naturali & cæco impetu ferimur ad aliquid ſine ratione. Garriunt igitur quod induxerit libido homines vani, ac futiles, & qui linguam comprimere nequeunt. Naturalem hanc ac temerariam ad rem quamlibet propenſionem Græci νόσον appellant, (Latini *libidinem*) & eam exprimunt illi per verbum φιλεῖν. Sic φιλομύθους dicunt, φιλοψευδεῖς, φιλονείκους, & ſimilia. φιλεῖν enim in his compoſitionibus non eſt ſimpliciter intelligendum. Quare pro eo χαίρειν dixit Epicharmus apud Plutarchum: οὐ φιλάνθρωπος σύ γ' ἐσσί, ἔχεις νόσον, χαίρεις διδούς. Ita optime exprimit ἦθος hominis facultates ſuas non judicio nec certo bene-

nefaciendi ſtudio, ſed cæca largiendi libidine profundentis. Talem deſcribit Seneca libro primo de Beneficiis: *Numquid enim me dignum judicavit? Morbo ſuo morem geſſit.*

Pag.120. *In philoſophia memorabili ſtudio atque ad ejus columen.*] Corrigunt, *memorabiles*. Bene autem *columen*, ut antea oſtendebamus.

120. *Quorum ſi eſt vera, & fixa certa ſententia.*] Nihil mutandum puto: diſtinguendum tantum, & *fixa*, *certa ſententia.* Hæc ita copulare amat Arnobius ſine copula.

120. *Neque homines rurſus multitudinis junctionis differentia.*] Corrigunt, *Neque homines rurſus multi disjunctionis differentia conſervata, in unius ſenſus ſimplicitatem conflari.* Aliter in Edit. noſtra.

Pag.121. *Quibus ſitim ſoletis veſtram proluere.*] Virgilius: *Et pleno ſe proluit auro.*

121. *Neque una eſſe in parte natura.*] Ἐν ὐδενὶ φύσεως μέρει.

121. *Myrtilus.*] Quem *Myrſilum* appellant alii, ut Clemens Protreptico. *Mnaſea* autem meminit Stephanus locis compluribus. Crates autem illuſtris Grammaticus, ſatis notus.

121. *Aut ille primus eradit atque interſicit ſex divas Muſas.*] Poſtremam hanc vocem ſuſpicor eſſe gloſſema.

Pag.122. *Conſenſum accommodans Aelio.*] Hic eſt Aelius Stilo, qui carmen ſaliare explanarat, aliaque ſcripſerat, quorum mentio paſſim apud Grammaticos. Alius Aelius Gallus.

122. *Manilius.*] Hic eſt Manilius vir apprime doctus, ut appellatur à Gellio, paſſim laudatus à Grammaticis.

122. *Nam ſolere Romanos Deos omnes urbium ſuperatarum partim privatim per familias ſpargere.*] Prudentius libro contra Symmachum poſteriore: Aliter in edit. noſtra.

> *Innumeros poſt deinde Deos virtute ſubactis*
> *Vrbibus, ex claris peperit ſibi Roma triumphis,*
> *Inter fumantes templorum armata ruinas*
> *Dextera victoris ſimulachra hoſtilia cepit,*
> *Et captiva domum venerans ceu numina vexit,* &c.

Hinc Tertull. Apologet. cap. x. *Nec ego per ſingulos decurram, tot ac tantos, novos, veteres, Barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captivos, adoptivos.* Neque enim *captivos Deos* alios accipere debebant interpretes.

122. *Qui rebus in ſubſtantia conſtitutis indutiſſimas ſubdit, & res caſſu.*] Hæc eſt lectio vetus, quæ tolerari & explicari poteſt. Dicebat Aliter in edit. noſtra.

cebat enim Varro, Novenſiles Deos eſſe numerum novennarium; & ita res inaniſſimas & caſſas (Quid enim numeris inanius?) rebus in ſubſtantia conſtitutis ſubdebat. Obſcuritas autem hujus loci nata eſt ex trajectione copulæ, pro, *inaniſſimas ſubdit res, & caſſas.* De hac trajectione dicebamus alibi.

122. *Cornificius balare convincitur.*] Hujus loci variæ proponũtur emendationes, quas omnes habere poſſumus inutiles. Ovis quoniam animal ſimpliciſſimum eſt, hominibus omnibus parum callidis, & paulo ſtolidioribus appellatio iſta tributa eſt. Unde & *balare* dicuntur, qui ſtolide aliquid effutiunt potius, quam loquuntur. Senes ſimplices & minime malos oves appellant Bacchides Plautinæ, & eos balare dicunt. Sic Græcis πρόβατα & ἀμνοί: unde προβάτου βίον ζῆν. Comicus in Nubibus: λίθοι, ἀριθμός, πρόβατα. In Pace:

> Ὥς' ἐσόμεθ' ἀλλήλοισιν ἀμνοὶ τὸν τρόπους:
> Καὶ τοῖσι συμμάχοισι πρᾳότεροι πολύ.

Quare ἀμνοκῶν eidem in Equitibus, qui προβατώδης, & προβατογνώμων Aeſchylo. Heic autem Cornificium *balare* ſi dicit Arnobius, nomini ſimul illudit.

Aliter in edit. noſtra. Pag. 123. *Ita cum Novenſiles dicimus, ſi omnes eorum qui ex hominibus meruerunt Dii eſſe.*] Locus impeditus, quem expedieris & extricaris rejectis vocibus illis, *Si nomen eorum*: hoc modo, *ita cum Novenſiles dicimus omnes, qui ex hominibus* &c. Ait autem, *omnes*: quia hac appellatione omnes ſimul continebantur, ut antea dicebat ex opinione Cincii.

123. *Hos Conſentes & complices Etruſci ajunt & nominant, quod una oriantur, & occidant una.*] De his *complicibus Diis* nihil legi. Et exiſtimavi aliquando gloſſema eſſe hoc loco: ut imperitus aliquis *Conſentes* interpretari voluerit complices, quaſi ſcil. ejuſdem criminis conſcios. Iſidorus in Gloſſis: *Complex, qui in uno peccato, vel crimine alteri eſt applicatus ad malum: ad bonum vero nunquam dicitur.* Prudentius in agone Romani:

> *Quid differo, inquit ille, utroſque perdere,*
> *Puerum, ac magiſtrum complices ſectæ impiæ?*

Sed quod addit Arnobius, *quod una oriantur, & occidant una*, lectionem confirmare videtur, ut ſint ſcil. *complices*, quaſi ſimul conjuncti, & artiſſimis nodis colligati. *Conſentes* autem dicti potius quod eſſent ſummi Iovis conſiliarii, quod adjicit: Nempe quia

conſere

conſere συμβάλλειν. Unde & Deus Conſus. B. Auguſtinus lib. IV. de Civitate Dei: *Quis enim ferat, quod neque inter deos Conſentes, quos dicunt in conſilium Iovis adhiberi; nec inter Deos, quos Selectos vocant, & Felicitas conſtituta eſt?*

123. *Summi Iovis conſiliarios ac principes.*] Id eſt, Senatores, ut eos etiam appellat Martianus Capella de nuptiis Philologiæ libro primo.

123. *Nec defuerunt qui ſcriberent Iovem, Iunonem, ac Minervam deos Penates exiſtere.*] Macrobius lib. III. Saturnal. cap. IV. *Qui ſint autem dii Penates in libro quidem memorato Varro non tradit. Sed qui diligentius eruunt veritatem, Penates eſſe dixerunt, per quos penitus ſpiramus; per quos habemus corpus; per quos rationem animi poſſidemus: Eſſe autem medium æthera Iovem: Iunonem vero imum aëra cum terra: & Minervam ſummum ætheris cacumen,* &c.

Pag. 124. *Quos arbitratur vulgus vicorum atque itinerum deos eſſe.*] Lares exiſtimabant eſſe locorum quaſi proprios Genios; & ſingulis familiis ac domibus proprie aſſignatos: Quare Priſcianus & Philoxenus *Lares* interpretantur, θεὺς κατοικιδίυς: quos τὺς καθ᾽ οἰκίαν ἥρωας appellat Dionyſ. Halicarnaſſeus lib. IV. Auſonius Technopægnio:

Nec Genius domuum Larunda progenitus Lar.

Quare & vicorum & itinerum eoſdem deos exiſtimabant: unde *viales Lares* apud Plautum in Mercatore. Idcirco & in compitis fixi etiam Lares, & ibidem culti, ac *Compitales* appellati.

124. *Tectorum domuumque cuſtodes.*] Unde *Genii domuum* Auſonio dicti, ut obſervabamus modo. Et quia cuſtodes & quaſi præſides domuum erant, idcirco pellibus caninis velati ſtabant, unaque adſtabat iis canis animal φυλακτικόν: atque ita ſtatuti Lares *Præſtites* dicebantur, quaſi προεςῶτας, ait Plutarchus, melius quam Ovidius:

Cauſſa tamen poſiti fuerat cognominis illis,
Quod præſtent oculis omnia tuta ſuis.

124. *Indigetes Samothracios.*] Macrobius lib. III. cap. IV. *Caſſius Hemina dicit Samothracas deos, eoſdemque Romanorum Penates, proprie dici,* θεὺς μεγάλυς, θεὺς χρηςὺς, θεὺς δυνατὺς. &c. *Aliter in edit. noſtrâ.*

124. *Quos quinque indicant Græci Idæos dactylos nuncupari.*] Proba lectio: nec ſcio quid ſibi vellent ii, qui pro *quinque* reponi volebant *quoſque*. Iulius Pollux: καὶ τὺς ἰδαίυς, δακτύλυς κεκλῆσθαι λέ-

γουσιν. οἱ μὲν, κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ὅτι πέντε. οἱ δὲ κατὰ τὸ τῇ Ῥέᾳ πάνυ προσφυγεῖν. ὅτι καὶ οἱ τῆς χειρὸς δάκτυλοι τεχνῖται πέντε. καὶ πάντων ἐργάται.

Aliter in edit. noſtra.

124. *Quaſi quoſdam genios defunctorū animas mortuorum.*] τὸ *animas* ſuſpicor eſſe gloſſema, & interpretamentum τοῦ *genios*. Sic δαίμονας, Græci dicunt. Hac de re Apulejus lib. de deò Socratis: *ut ſecundo ſignatu ſpecies dæmonum ſit, animus humanus exutus & liber ſtipendiis vitæ corpore ſuo abjuratis. Hunc vetere Latina lingua reperio Lemurem dictitatum. Ex hiſce ergo Lemuribus, qui poſterorum ſuorum curam ſortitus, pacato & quieto numine domum poſſidet; Lar dicitur familiaris: Qui vero propter adverſa vitæ merita, nullis bonis ſedibus in terra vagatione ceu quodam exilio punitur, inane terriculamentum bonis hominibus, ceterum noxium malis, hunc plerique Larvam nuncupant.* Hos *animales deos* appellabant. Servius ad III. Æneid. *Labeo in libris, qui appellantur de Diis, quibus origo animalis eſt, ait eſſe quædam ſacra, quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant.*

124. *Et in numeris cœlitum formam ſui generis obtinere.*] ἐν τοῖς τάγμασι τῶν οὐρανίων. Vel alludit Helleniſmum.

Pag 125. *Etenim ſi hic atram, ille albam deſiderat pellem: Huic capite velato, illi ſacrificandum eſt nudo.*] Atræ enim Diis inferis; albæ ſuperis hoſtiæ convenientiores erant. Præterea deos ſalutantes velato erant capite, ne qua hoſtilis & infauſta facies occurreret, & omina turbaret; at Saturno ſacrificantes, caput nudabant. &c.

125. *De matrimoniis ille conſulitur,*] Etſi matrimoniis ſui præſides erant, Apollinem tamen adibant, oraculum ejus ſcitaturi, ſi quando matrimonium contracturi erant: aut augures, aruſpices, ceteroſque vanos Apollinis ſequaces conſulebant. Porphyrius: ὃν δὲ ἡμεῖς ὑπογράφομεν φιλόσοφον ἀφιστάμενον τῶν ἐκτὸς, εἰκότως φαμὲν μὴ ἐνοχλήσειν δαίμοσι, μηδὲ μάντεων δεήσεσθαι, μηδὲ σπλάγχνων ζώων. ὧν γὰρ ἕνεκα αἱ μαντεῖαι, τούτων οὗτος μεμέληκεν ἀφίστασθαι. οὔτε γὰρ εἰς γάμον καθίησιν, ἵνα περὶ γάμου τῷ μάντει ἐνοχλήσῃ: οὐκ εἰς ἐμπορίαν, οὐ περὶ οἰκέτου, οὐ περὶ κλοπῆς, καὶ τῆς ἄλλης περὶ ἀνθρώποις δοξοκοπίας. Apulejus Mileſia II. *Nam & Corinthi nunc apud nos paſſim Chaldæus quidam hoſpes miris totam civitatem reſponſis turbulentat, & arcana fatorūm ſtipibus emerendis edicit: qui dies copulam nuptialem adfirmet: qui fundamenta mœniam perpetuet,* &c. Docet etiam Ariſtophanes non niſi conſultis avibus contracta matrimonia. Sic enim apud eum Aves:

Ἐσμὲν δ' ὑμῖν Ἄμμων, Δελφοί, Δωδώνη, Φοῖβος Ἀπόλλων.
Ἐλθόντες γὰρ πρῶτον ἐπ' ὄρνεις, οὕτω πρὸς ἅπαντα τρέπεσθε.

Πρὸς

Πρὸς τ' ἐμπορίαν, ἢ πρὸς βιότου κτῆσιν, ἢ πρὸς γάμον ἀνδρός.
Hinc & M. Tullius libro de divinatione primo: *L. Flaccum flaminem ego audivi quum diceret, Cæciliam Metelli, quum vellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare; exiſſe in quoddam ſacellum ominis capiendi cauſa, quod fieri more veterum ſolebat.*

125. *Adeſte, adeſtote Dii Penates.*] Servius ad VIII. Æneid. *Sic vocatur in precibus Tyberinus, Adeſto Tyberine cum tuis undis.* Unde Dii *præſentes, & propitii.*

125. *Quibus uror, terreor.*] Corrigebat Giſanius, *torreor.*

125. *Aut ſi Curetas pro Laribus invocaro, quos indigetes Samothracios.*] Gloſſ. *Indigetes,* κούρητες. *Aliter in edit. noſtra.*

125. *In unius proloquii finibus convenit vos ſtare.*] Infra lib. v. *Imperfecta adhuc vox eſt, neque plena proloquii, circumſcriptaque ſententia.*

Pag. 126, *Trebiani quinimo dii ſunt.*] Supra: *Piſo deos eſſe credit novem in Sabinis apud Trebiam conſtitutos.* Nihil igitur mutandum.

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII

Librum IV,

Animadverſiones, & caſtigationes.

Summa Libri.

PERGIT Arnobius ſuperſtitionem Gentium traducere, ejuſque vanitatem publicare. Agit igitur primum de virtutibus conſecratis, ceteriſque nominibus caſſis, quæ numina cenſebantur, & cultu religioſo adorabantur. Mirum tamen eſt hoc argumentum cum tractaret Arnobius, omiſiſſe eum obſervationem de vitiis ſacratis, & in cenſum deorum relatis: qua quidem re quid poterat dici non modo ſtultius, ſed etiam irreligioſius? Agit autem & de diverſis numinibus, quæ ab eventu aut officio appellata erant, ut de Præſtana, Patella, & ſimilibus. Tranſit deinde ad aliud caput de pluribus ejuſdem nominis numinibus: ut de tribus Iovibus, &c. Agit poſtea de deorum ortu & nativitate: & aliis præterea eorumdem flagitiis quæ non legebantur ſolum, ſed & in theatris recitabantur ac publicabantur: unde colligit contractam inde eſſe Deorum iram potius, quam è Chriſtianorum religione, quæ nihil flagitioſum habeat, nihil impium. Quare adjicit aliquid de iis quæ in conventibus ſuis fideles celebrabant.

Pag. 127. *Ceteraque hujuſmodi nomina, quibus aras videmus.*] Proba lectio. Nam ita appellat caſſa nomina abſque ulla ſubſtantia: quod ipſe ſatis oſtendit paulo poſt, his verbis: *Nam ſi verba exiſtimantes hæc caſſa, & nullius ſubſtantiæ nomina.* Falluntur ergo, qui reſcribi volunt, *numina.*

127. *An*

127. *An ita, ut aſſolet, dicis cauſa, ex eo quod optamus & volumus.*] Profecto verba iſta, *dicis cauſa*, heic videntur aliena & incommoda. Quare ſcribendum exiſtimo, *An ita, ut aſſolet dici, ex eo quod* &c. Nam *cauſa* videtur eſſe gloſſema, & horum verborum interpretamentum, *ex eo quod*. Plures autem horum nominum conſecrationis cauſæ à veteribus redditæ ſunt: nec aliena ea quam proponit B. Auguſtinus verbis Gentilium lib. IV. de Civit. Dei: *Quoniam ſciebant, nemini talia niſi aliquo Deo largiente concedi: quorum deorum nomina non inveniebant; earum rerum nominibus appellabant deos, quas ab iis ſentiebant dari*, &c. Videbant præterea pectus hominis quandoque cæca quadam & inuſitata vi concitari: unde motus illos divinos exiſtimabant. Hanc rationem tangit M. Tullius lib. II. de Nat. Deorum: *Tum autem res ipſa, in qua vis ineſt major aliqua ſic appellatur, ut ea ipſa vis nominetur deus, ut Fides, ut mens.* &c. *δαίμονας* & *θεοὺς* Græci appellant. Sic *φιλοτιμίαν, κακίστην δαιμόνων* appellat Euripides: & *εὐλάβειαν, θεῶν χρησιμωτάτην.* & ſimilia.

Aliter in edit. noſtra.

127. *Niſi forte communem nobis eripitis ſenſum.*] Cui plurimum, imo pæne totum tribuebat is, quem plurimum Arnobius imitatur Lucretius: quippe Epicuri ſectator, qui ſenſuum cognitionem exiſtimabat omnium eſſe certiſſimam, & tutiſſimam. Lucretius libro primo:

> *Corpus enim per ſe communis dedicat eſſe*
> *Senſus: quo niſi prima fides fundata valebit,*
> *Haud erit, occultis de rebus quo referentes*
> *Confirmare animi quidquam ratione queamus.*

Pag. 128. *Ignavia pectoris.*] Ignaviam pectoris opponit virtuti: quam dixit appellari à viro, & eſſe viri propriam: quibus quidem verbis declaravit virtutis acceptionem primigeniam, & eam uſurpavit *εἰδικῶς*: cum tamen non ſola fortitudo, ſed & virtutes ceteræ conſecratæ ſint. Virtutem profecto veteres appellabant animi robur & conſtantiam in periculis bellicis, quod obſervat etiam Plutarchus in Coriolano: Unde Lucanus lib. VI.

> *Pronus ad omne nefas, & qui neſciret in armis*
> *Quam magnum crimen virtus civilibus eſſet.*

Virtutem dicit Lucanus fortitudinem, *ἀνδρείαν*. Sane *Virtutem* venerabantur Romani hujus rei proprie Deam, quam alias *Bellonam* appellabant. Lactantius libro primo: *Non minoris inſania judicanda ſunt publica illa ſacra, quorum alia ſunt Matris Deum, in quibus homines*

ſuis ipſi virilibus litant; Amputato enim ſexu nec viros ſe, nec feminas faciunt: alia Virtutis, quam eandem Bellonam vocant: in quibus ipſi ſacerdotes non alieno, ſed ſuo cruore ſacrificant.

Aliter in edit. noſtra. 128. *Vt enim hæc accidunt, hominum quæ ſunt poſita in actionibus, affectibus fortuitis.*] Legendum, *ut enim hæc accidunt, hominumque ſunt poſita in actionibus, affectibus fortuitis*, &c. Id eſt, quemadmodum ſunt hæc accidentia, quæ hominibus accidunt; & vel ſunt poſita & ſita in hominum actionibus, ut iniquitas, ignavia pectoris, &c. vel in affectibus fortuitis, & rebus quæ fortuito contingunt; quales res ſunt infelicitas, morbus &c. Ita benigniores qualitates, Æquitas, Felicitas &c. homini contingunt; ac poſtquam receptæ ſunt ab eo, has ſuas proprias appellationes ſortiuntur.

128. *Ex rerum ergo proventu, non ex vi naturæ dea iſta eſt prodita.*] Id eſt, ἐκ συμβεβηκότος τοῦτο συνέβη. Sic *provenire* uſurpabat ſupra libro ſecundo: *Nec citra ejus nutum quidquam poteſt in rebus vel provenire, vel cadere.*

128. *Et ipſa eſſe occœpit.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Legebatur antea, *hoc cœpit.*

128. *Et ipſius nominis ſignificantiam traxit.*] Lactantius libro quarto: *Quæcunque enim paſſus eſt, non fuerunt inania; ſed habuerunt figuram, & ſignificantiam magnam.*

128. *Patefacta & hæc ergo nunquam fuerant numina.*] Ms. Reg. habet *à te facta*, manifeſte, pro *ante facta*. Legendum igitur, *Ante facta hæc ergo.*

128. *Pellendorum hoſtium dea potens Pellonia eſt.*] Bene *pellendorum*, potius quam depellendorum, quod ait B. Auguſtinus libro quarto de Civitate Dei. Aliud enim *pellere;* aliud *depellere*. Appellata igitur à pellendis in prœlio hoſtibus.

Pag. 129. *Aut in gratiam conceſſura eſt quorum.*] Id eſt, quibus gratiam & favorem ſuum accommodatura? Neque enim aliter explicari debet hæc phraſis. Nam ut *concedere* pro cedere accipiamus, æquum non eſt: quia de Pellonia heic agitur, non de Cedonia, ut ita ludam. Quare exiſtimavi aliquando legendum, *aut in aciem conceſſura eſt quorum?* Nec me iſtius conjecturæ adhuc pœnitet.

129. *Cum Diomedis campi Romanis cadaveribus aggerati ſunt.*] Vide Servium ad hæc VIII. Æneid. *Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem.*

129. Dii

159. *Dii lævi, & læva ſiniſtrarum tantum regionum ſunt præſides.*] Hæc eſt lectio vetus, pro quo ſuppoſuerunt, *Dii lævi & læva.* Exiſtimo *& læva* eſſe gloſſema imperfectum. Adnotarat fortaſſe aliquis ad oram libri ſui illud Virgilii, *Numina læva ſinunt,* &c. Unde textus auctus videtur. *Aliter in edit. noſtra.*

129. *Quod quanam iſtud ratione dicatur.*] Digna phraſis quæ curioſum lectorem advertat. Abundat enim eleganter pronomen *iſtud.* Sic paulo poſt: *Quæ tamen hæc ipſa quæ læva appellamus, & dextera alia, in nobis nihil habent perpetuum.* Helleniſmus eſt. B. Lucas Actor. III. ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτόν.

Pag. 130. *Quas eſſe fauſtas, & proſperis ſemper cum ominibus ediderunt.*] Signate. Nam *proſpera omina,* ut *bona omina,* ἰδιώτατα. Gloſſę Philoxeni, *Proſperum,* αἴσιον. *Proſpere,* εὐτυχῶς, καὶ προαίρεσιν, αἰσίως, εὐμενῶς, κατὰ γνώμην. Et *proſpera nomina* appellat Plinius, quæ Cicero *bona nomina. Cur publicis luſtris,* inquit, *etiam nomina victimas ducentium proſpera eligimus?* Feſtus: *Proſpera quædam nomina uſurpabant antiqui in e declinata, ut occurrerent faſcino.* Hinc *proſper dies,* & *bonus dies.* Ovidius:

Proſpera lux oritur: linguis animiſque favete:
Sunt dicenda bono nunc bona verba die.

Nempe *proſperum* quod ſpem bonam ſuggerit, & proponit.

130. *Quid ergo ſi teſta.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Crudis autem laterculis caminos ſæpius exædificabant, ut etiam oſtendit Plinius: quandoque etiam teſtis, ut non temere hoc objiciat Arnobius. Nam tubulus, quo cingebatur ἡ ὀπὴ, id eſt, κάπνη ſive foramen per quod exibat & exhalabatur fumus, erat quandoque è teſta: unde ὀπαίαν κεραμίδα Græci appellabant. ἔστι δὲ αὕτη, ἡ τὴν κάπνην, φασὶν, ἔχουσα, inquit Euſtathius. κεραμὶς igitur ſive quod è teſta, ſive quod è laterculis: Nam reapſe parum eſt diſcriminis. Hinc igitur interpretor verſus Pherecratis, quos profert Athenæus lib. VI.

Ὁ Ζεὺς δ' ὕων οἴνῳ καπνίᾳ, κατὰ τοῦ κεράμου βαλανεύσει.
Ἀπὸ δὲ τῶν τεγῶν ὀχετοὶ βοτρύων μετ' ἀμεπίσκων, καὶ νανίσκων πολυπύρων
Ὀχετεύσονται θερμῷ σὺν ἔτνει.

κέραμον heic accipio, non pro tegulis, qua tamen ſignificatione frequentiſſime uſurpatur: ſed pro tubulo teſtaceo, ἀντὶ τῆς ὀπαίας κεραμί-

κεραμίδ@. Sic enim οἶνον καπνίαν non temere dicit facetus Comicus: vini genus hoc nomine appellatum, & κάπνῳ ſimul alludens, qua vineum Iovis imbrem deſcenſurum ajebat.

130. *Non luteis conſtructa eſt formis.*] Proprie. Unde *formacei parietes*, quos deſcribit Plinius.

130. *Per humani generis coquinas currit.*] Nonius: *Culinam veteres coquinam dixerunt.* Etſi quæ profert ibi exempla, arguere videntur, ſcriptum ab eo *colinam*, non *coquinam*.

130. *Quibuſnam lignorum generibus ſuis ardor in foculis excitetur.*] Plautus in Perſa: *Nam jam intus ventris fumant focula.* At *foculus*, arula: qua de re dicebamus antea.

Pag. 131. *Prægustatoris fungitur atque experitur officio.*] Atque coqui proprium hoc officium. Aliàs prægustatores, προγεῦσται, qui appoſita jam edulia prægustant; quæ conſuetudo à Perſarum aula alio poſtea traducta eſt. Heſychius: ἐδέατρος, προγεύστης βασιλέως. ἐπιμελητὴς δείπνου. Obſerva obiter poſtremam hanc interpretationem. Ita profecto in hoc Phylarchi loco apud Athenæum lib. IV. ubi de Laconum phiditiis, deque Cleomenis vivendi ratione. καὶ πρᾶγμα οὐκ ἐγίνετο δι' ἐδεάτρου, τίς εἴσεισι, καὶ κατακλιθήσεται πρῶτος. ἀλλ' ὁ πρεσβύτατος ἡγεῖτο ἐπὶ τὰς κλίνας, εἰ μή τιν' αὐτὸς προσκαλέσαιτο. Nam heic interpres errat non mediocriter, quum ἐδέατρον *vocatorem* interpretatur. Sed eum in errorem impulit Artemidorus, ἐδεάτρους τοὺς δειπνοκλήτορας ὀνομάζους, ait Athenæus eodem libro. Verum audire debuerat Athenæum ipſum ſcribentem eodem loco: νῦν δὲ ὁ ἐδέατρος ἐπιστάτης γέγονε τῆς ὅλης διακονίας. Quod interpretamentum in congeriem ſuam retulit Suidas. Ceterum neque poſtrema hæc verba, τίς εἴσεισι καὶ κατακλιθήσεται πρῶτος, bene accepit idem Dalecampius Athenæi interpres. τίς εἴσεισι eſt, τίς προηγήσεται ἐπὶ τὰς κλίνας.

131. *Itane iſtud fœdum.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua, *Ita non iſtud fœdum.*

131. *Etiamne Perſica.*] Martialis:

Hunc ego quum f. non puto perſicerer

131. *Scrobem virginalem effodientibus maritis.*] Artemidorus lib. II. cap. XXIV. σιροὶ δὲ, καὶ κάπετοι, καὶ κοιλεοὶ, καὶ πάντα, ἐν οἷς θησαυρίζεται, καὶ ἀποτίθεται τὰ σπέρματα, γυναῖκα σημαίνει, καὶ τὸν βίον τοῦ ἰδόντος, καὶ τὴν ὕπαρξιν.

Aliter in edit. noſtra.

131. *Etiamne Mutunus, cujus immanibus pudendis.*] Lactantius libro

libro primo: *Et Mutunus, in cujus ſinu pudendo nubentes præſident, ut illarum pudicitiam prior Deus delibaſſe videatur.*

131. *Quod ſi minime hos admovent ad intellectum veritatis res ipſa.*] Hunc locum exiſtimant eſſe luxatum & perturbatum: qui tamen habere optime videtur. Narrato enim pudendo matronarum flagitio; inequitantium faſcino, & auſpicium inde fauſtum ac proſperum captantium, addit; Quod ſi res ipſæ; id eſt, ſi tanta fœditas rerum quibus præſidere creduntur veſtri ſive Dii, ſive Deæ: ſi, inquam, rerum ipſarum flagitia nihil vos movent: at moveant vos certe nominum abſurditates & vanitates, quæ ab hominibus emunctæ naris tolerari nunquam poterunt. Profert deinde ridiculas numinum appellationes. *Aliter in edit. noſtra*

131. *Nodutis dicitur Deus, qui ad nodos perducit res ſatas.*] Hic dicitur *Nodotus* Auguſtino. *Præfecerunt ergo Proſerpinam frumentis germinantibus; geniculis nodiſque culmorum deum Nodotum: involumentis folliculorum deam Volutinam.* Nodotus vel Nodutus ex diverſa ſcribendi ratione.

131. *Ab erroribus viarum Dea Vpilia liberat.*] Corrigunt, *Vibilia.*

131. *Dicite ô queſo (ut ita vobis propitiæ faveant, Peta, Puta, Patella.*] Sic editio prima. At Fulvius Urſinus particulam *ut* exterminavit: quæ ſane retinenda erat. Sic paſſim: veluti, *ut illum dii deæque ſenium perdant.* & ſimilia obſervat diligentiſſ. Grammaticus Ælius Donatus, *ut* accipi his in locis, pro, *utinam.* Alias *ita* & *ſic* frequentiſſime. Obſervavimus ad Martialem, formulam iſtam obteſtationis, *ſic valeas,* & Tertulliani carmen in hanc ſententiam emendavimus. Emendemus obiter & Æmoinum; apud quem libro II. de geſtis Francorum, cap. XI. *Cui ille joco: ait dico, ô puer ſi valeas, qua nocte ad patriam reverti deſtinas?* Legendum: *Cui ille joco ait: Dic, ô puer, ſic valeas; qua nocte* &c.

131. *Aut ſi exos humanum, velut quidam vermiculi naſceremur.*] Videtur abeſſe vox *genus*, quod obſervant alii, & latere in dictione ejuſdem prope ſoni *velut.*

Pag. 132. *Qui eſt enim qui credat eſſe deos Lucrios.*] Hæc eſt lectio vetus, quam temere mutaverant. Nam *qui* pro *quis* ſæpe apud iſtos ſcriptores. Cyprianus epiſt. XXV. lib. III. *Qui nunc votis, dilectiſſimi fratres, conſcientiæ victricis vigor?* & alibi è Scriptura, *Tu qui es, qui judicas alienum ſervum?*

132. *Quis Libentinam, quis Burnum libidinum ſupereſſe tutelis.*] Hæc eſt *Aliter in Edit. noſtra.*

X

eſt lectio vetus, quam alii aliter reformare conantur. Ego hereo. *契upereſſe* autem hoc modo antea obſervavimus. In proxime ſequentibus, *expeditur* eſt, pro experitur.

132. *Quis Limentinum, quis Lunam cuſtodiam liminum gerere.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua ſubſtituunt, *quis Limam*. Legi poteſt, *quis Ianem*, Tertull. de Idololatr. cap. xv. *Certi enim eſſe debemus, etiam oſtiorum deos apud Romanos, Cardeam à cardinibus appellatam, & Forculum à foribus, & Limentinum à limine, & ipſum Ianum à janua.* Scripſit autem fortaſſe Arnobius *Ianem* antiquo ſcribendi modo. Tertull. Apolog. cap. x. *In qua Saturnus poſt multas expeditiones, poſtque Attica hoſpitia conſedit, exceptus à Iano, vel Iane, ut Salii volunt.* Niſi etiam ſcripſit *Ianum*.

132. *Nec ſine his eſſe flagitioſos ad lupanaria commeatus.*] Proprie Lactantius lib. III. cap. xv. *Quid ergo interfuit, quo animo philoſophus ad meretricem famoſiſſimam commearet, cum eum populus & rivales ſui viderent omnibus perditis nequiores.* Proprie etiam *flagitioſos*. Cicero: *In ſtupris vero & flagitiis nefarias ejus libidines commemorare pudore deterreor.* Hæc autem cum præcedentibus optime conveniunt. Quare de tranſpoſitione quod ſuſpicantur, vanum eſt.

132. *Qui Saturnum præſidem Latinis.*] Corrigunt, *præſidem ſationis*.

132. *Donare anulos aureos.*] Equeſtrem dignitatem. Et ſane ita res erat:

Si quadringentis ſex ſeptem millia deſunt,
Plebs eris.

De jure aureorum annulorum alia obſervatio eſt.

Pag. 133. *Securum per opulentias otium.*] Quietem cum rerum ubertate, ait Iul. Firmicus lib. v. Matheſ. cap. v. *Ante enim hoc tempus vitioſi erunt, epulones, & bibones: & qui poſthabita omni rei familiaris cura, nihil aliud affectent, niſi Epicureorum more, ſine laboribus in quiete, & rerum ubertate vivere.*

133. *Si certas res eſſe, quibus præſint numina.*] Certe eſt in toto hoc loco difficultas non mediocris: nec eum eſſe exiſtimo ſatis ſanum. Sic igitur diſtinguendum puto: *Nec explicabitur ratio, cur non rebus omnibus divinæ præſideant curæ, ſi certas res eſſe, quibus præſint numina, & provideant dixeritis. Quid dicitis* &c.

133. *Quid dicitis, ô patres novarum religionum.*] Periodum heic inchoandam exiſtimo, quod oſtendebam modo, Sed nec ſequen-

tia

tia videntur ſatis ſana. Nam quorſum eos patres appellat novarum religionum? An quia novâ Diis nomina impoſuerant, aut nova numina creaverant? frigida, opinor, ſuſpicio. Ridet eos potius Arnobius, & aceto ſuo urit: titulisque, quibus gloriabantur, ornat eos; ſimulque quam inaniter tam magnifica elogia arrogarent, rebus ipſis, quibus nitebantur, propoſitis, oſtendit. Exiſtimarim igitur legi poſſe. *Quid dicitis, ô patres magnarum religionum, atque poteſtatum? Ergone à nobis deos violari, & negligi ſacrilege clamitatis, quiritaminique contemni? Lateranum* (Sic enim MS. Reg.) *genium focorum? Limentinum præſidem liminum? Pertundam, Perficam, Noduterenſem?* Patres dicit *magnarum religionum atque poteſtatum*, id eſt, antiſtites, ut pluribus oſtendimus ad Tertullianum. Sic in lapidibus: PATER. ET. HIEROCERYX. DEI. SANCTI. INVICTI. MITHRÆ. & ſimilia. Pro *obſcœne* repoſui, *ergone*. Non quod vocem illam non accommodatam exiſtimem: ſed quod neceſſariam iſtam credam, & Arnobiano ſtilo convenientiſſimam. Infra lib. v. *Quid ô theologi dicitis? quid ſupernarum antiſtites poteſtatum? Ergone Deum mater diluvii tempore nulla fuit in parte naturæ?*

133. *Quia non ſupplices humi procumbimus, atque Tutuno:*] Hæc eſt lectio vetus. Corrigebant, *quia non ſupplices Mutuno procumbimus* &c.

133. *Si invocati ab aruſpicibus parent,*] Iul. Firmicus lib. II. Matheſ. cap. ultimo: *Hac ratio & aruſpices turbat: Quodcunque enim ab iis invocatum fuerit, quia minoris eſt poteſtatis, quæ eſt in Imperatore, non poterit explicare ſubſtantiam.*

Pag. 134. *Eandem tamen facietis fidem.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua alii, *nunquam tamen*. Placet Merceri conjectura, *tandem tamen facietis* &c. Suſpicabar *eamne t.* &c? *Aliter in edit. noſtra.*

134. *Nonne accidere (fieri licet actu diſſimuletis) poteſt.*] Hic locus vitiatus eſt. Legendum igitur, *Nonne accidere, fieri (Licet* &c.) Vel delenda verba iſta *fieri actu*. Sic enim exiſtimo interpretatum eſſe aliquem *accidere*.

134. *Si magi haruſpicum fratres ſuis in actionibus memorant antitheos ſæpius obrepere pro actis.*] Hæc eſt lectio vetus; unde efficiebam, *pro accitis*: quam conjecturam & aliis in mentem veniſſe video. Hac autem de magorum poteſtate dicimus ad Tertulliani Apologeticum plura, & minus nota.

134. *Quiſnam iſte eſt unus, interrogabit.*] Reponi volunt, *interrogabitis.* Probum fortaſſe *interrogabit*, ut *inquit*: de quo dicebamus ad librum primum. Suſpicari etiam poſſit aliquis diſtinguendum, *quiſnam iſte eſt, unus interrogabit.* Sed præterquam quod hæc ſunt parum Arnobiana, falſam inſuper eſſe hanc ſuſpicionem arguunt præcedentia.

134. *Omneſque illos alios qui in interioribus viderunt & cognoverunt hæc artibus.*] Interiores artes appellat, quas alibi *arcanas* & *ſecretas.* Supra lib. II. *Quid illi ſibi volunt ſecretarum artium ritus, quibus affamini neſcio quas poteſtates?*

134. *In quo riſum tenere non poſſunt, non tantum puerculi & procaces.*] In MS. Reg. *pueriouli.* Unde ſuſpicantur nonnulli, *pueri ridiculi.* Vulgata lectio ſervari poteſt, ut ita ſignificet Arnobius vernularum dicacitatem, & procacitatem. Ac fuiſſe puſiones dicaces, eoſque ſæpius ex Alexandria, in deliciis veterum, notum ſatis eſt. Papinius:

Non ego mercatus Pharia de puppe procaces
Delicias, doctumve ſui convitia Nili
Infantem; linguaque ſimul, ſalibuſque protervum.

Hic eſt ἀλεξανδρεωτικὸς ἀνθρωπίσκος, de quo Lucianus aurea diſſertatione de iis qui ἐπὶ μισθῷ circa magnates ſunt.

134. *Verum etiam ſerii, atque in mores tetrica aſperitate durati.*] Hanc lectionem temere mutare nolim: non ſi certior MS. alicujus auctoritas intercedat. Nam quam adferunt è cod. ſuo, de ea viderint. Mores appellat Arnobius confirmatum, & ἐσκεχρωσμένον ἦθος, Græcorum philoſophorum more: qui ἦθος ita uſurpant ſimpliciter. Plutarchus diſſertatione de ſignis progreſſus in philoſophia: καὶ πρὸς ὅλην ᾗ τοῦτο τὴν φιλοσοφίαν πεπόνθασιν, ἄχρις οὗ κατάστασιν ὑγιεινὴν ἡ χρῆσις λαβοῦσα τοῖς ἦθος ἐμποιεῖν καὶ μέγεθος δυναμένοις, ἄρξηται &c. Tales autem ſunt, quos deſcribit Iul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. XV. *Quicunque hoc oriente ſidere nati fuerint, graves erunt, auſteri, & omni ſeveritatis atrocitate metuendi; ac vultum ſemper ex morum integritate fingentes, qui etiam Stoicam ſectam vero ſequantur affectu. Tales enim apud veteres fuerunt Catones.*

Pag. 135. *Et puerilium diſciplinarum recordatione compoſita.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua temere Gelenius, *ſepoſita.* Melius alii *conſopita.* Sed & lectio explicari poteſt, ut ſit *compoſita*, quaſi *ſepulta.* Nam *componere* τοὺς νεκροὺς proprie. *Omnes compoſui, felices.*

135. *Secun-*

135. *Secundus Regina & Hyperione proditus genitore.*] Ms. Reg. habet, *ſecundus æque Iovis filius, & Hyperiona proditus genitrice.* Infra: *Ex Hyperiona, inquit, matre, & Iove jaculatore fulminis, Sol aureus & flagrantiſſimus natus eſt.*

135. *Cujus nomen Ægyptia gens horret, & reveretur expromere.*] Sic exprimit magnam & pavidam religionem. Virgilius:

Horrendum ſilvis, & religione parentum.

Argi interemptor, ἀργειφόντης.

Pag. 136. *Et quæ Corypalantem occidit patrem.*] Videntur priores ſyllabæ è præcedentibus, ubi Coryphaſiam Minervam nominat, huc tranſlatæ; ut legendum ſimpliciter ſit, *quæ Pallantem* &c.

136. *Ac ne longum videatur & nimium, minutatim velle capita ire per ſingula.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Antea legebatur, *& nimium minutum.* Vox eſt Lucretiana *minutatim.*

136. *Cupidinum trigas, & quadrigas Apollinarium nominum.*] τριάδας καὶ τετράδας: quo de loquendi genere plura obſervata olim à Cujacio & Scaligero, & nuper ab Iſaaco Caſaubono ad Vopiſcũ.

136. *Fingite nos enim vel auctoritate ideo motos.*] Corrigunt, *idonea.* *Aliter in edit. noſtra.*

136. *Minervam verbi cauſa.*] Lucretius:

Atque animam, verbi cauſa, quum dicere pergam,
Mortalem eſſe docens.

136. *Aggredimurque aris flammantibus ſua reddere conſtituta.*] Proprium verbum. Virgilius:

Lancibus & pandis fumantia reddimus extæ.

Sic *reddere tura, reddere vina,* & ſimilia.

136. *Imo, inquiet quarta.*] Error manifeſtarius pro *quinta*, ut monuit Theod. Canterus.

136. *Quæ marita & puerpera toties caſtitatis pura imminuta es ſanctitate.*] Hæc dicuntur expreſſiſſime, καὶ ἐμφατικώτατα. *Caſtitatem puram* appellat virginitatem. Nam ita pura & integra virgo, ac caſta, quæ Veneris opera non novit. Infra lib. VII. *Quia ſit pura virginitatis intactæ.* Et *imminuere virginitatem* proprium; Id eſt, integritatem illam temerare. Plautus. *Neque pudicitiam meam mihi alius imminuit quiſquam.* Recte præterea *caſtitatis ſanctitas.* Nam caſtitas & virginitas ſancta & inviolata etiam apud hoſtes moderatos. Quare Scipio apud Tit. Livium: ubi grande continentiæ exemplum poſteris tradit; virginis captivæ, quæ adducebatur, in-

tegritate ne oculis delibata: *Mea, Populique Romani*, inquit, *cauſa facerem, ne quid quod ſanctum uſquam eſſet, apud vos violaretur. Nunc ut id curem impenſius, veſtra quoque virtus dignitaſque facit.*

Pag. 137. *Aut illam, quæ tertia eſt, cenſuram patientiæ nomen.*] Reſcribunt, *ceſſuram patienter nomen.* In ſequentibus pro, *uſurpare? Si verum* &c. *uſurpare Saï, cum* &c.

137. *Ex capite conceptos filios procreat?*] Nihil mutandum. Hoc enim quærit, an Iupiter capite concipiat filios & procreet. Vana igitur ſunt, quæ proponuntur cetera.

Pag. 138. *Aut vindicias juſtas dare.*] Aſconius: *Vindiciarum lis eſt, quum litigatur de ea re apud Prætorem, cujus dubium eſt quis debeat eſſe poſſeſſor.*

138. *Aut ſacramenta pronunciare non juſta.*] Varro: *Ea pecunia, quæ in judicium venit in litibus, ſacramentum à ſacro. Qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus uterque quingentos æris ad Pontificem deponebant; de aliis rebus item certo alio numero aſſium. Qui judicio vicerat, ſuum ſacramentum à ſacro auferebat: Victi ad ærarium redibat.* Actor igitur defenſorem ſponſione laceſſebat: ut, aut debitum fateretur; aut reſtipularetur. Mos eſt antiquiſſimus. Ariſtophanes in Pluto:

> Τί δῆτα; σοι τίμημ' ἐπιγράψω τῇ δίκῃ,
> Ἐάν γε ἁλῷς; Πε. ὅ, τι σοι δοκεῖ.

Sed hic locus de ſimplici ſponſione intelligi poteſt. At qui debitorem in jus vocabat, πρυτανεῖα, id eſt, ſacramenta ſimul ἐτίθει, eodemque eum adigebat. Ariſtophanes in Nubibus:

> Πᾶς γάρ τις ὄμνυσι, οἷς ὀφείλων τυγχάνω,
> Θείς μοι πρυτανεῖ', ἀπολεῖν με φησὶ κἀξολεῖν.

Heic Scholiaſtes pluribus: τὰς δεκάδας τοῦ χρέους καταβάλλοντες τοῖς πρυτανεῦσιν, εἰσῆγον τὸν χρεωστοῦντας. πρυτανεῖα δὲ τὰ νῦν καλούμενα παρὰ Ῥωμαίοις σπόρτουλα. Poſtea: ἦν δὲ ἀργύριόν τι, ὅπερ κατετίθεσαν οἱ δικαζόμενοι ἀμφότεροι, ὅ τε φεύγων, καὶ ὁ διώκων.

138. *Nonne potius ibit domum.*] Ut ille apud Plautum Blepharo in Amphitruone:

> *Vos inter vos partite: ego abeo: mihi negotium eſt.*

Pag. 139. *Convincere id quod in medio poſitum eſt.*] Id eſt, quod publicatum eſt, ut loquebatur modo. Lucretius lib. v.

> *Et celata diu in medium peccata dediſſe.*

Sic Græci. Heraclitus apud Plutarchum alicubi: ἀμαθίην κρύπτειν οὐκ ἄμεινον, ἀλλ' εἰς μέσον τιθέναι καὶ θεραπεύειν. Sic εἰς μέσον φέρειν, εἰς

μέσον

μέσον ἕλκειν, & ſimilia, Origenes contra Celſum lib. III. *Καὶ τὰ ἐν ἡμῖν μάλιστα καλὰ καὶ θεῖα τότε τολμῶμεν ἐν τοῖς πρὸς τὸ κοινὸν διαλόγοις φέρειν εἰς μέσον, ὅτ' εὐπορῶμεν συνετῶν ἀκροατῶν.* Dio Chryſoſtomus de regno ſermone IV. *ὁ δὲ, ἀποκαλύπτει, καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτὸν ἕλκει.*

139. *Nullum aliquando mortalium, nullum eſſe de Diis quidquam.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *meminiſſe de Diis* &c. Sed Romana lectio reperitur etiam in MS. Reg. ut facile mihi perſuadeam eſſe altius heic vulnus ab ignorantia impreſſum. Et fortaſſe uſus erat verbo minus uſitato Arnobius: unde tota mali labes. Quodnam autem id fuerit, non eſt facile divinare. Suſpicabar tamen ſcriptum, *nullum aliquando mortalium intimaſſe de diis quidquam*, id eſt, *φανερῶσαι. γνωρίσαι.* *Aliter in edit. noſtra.*

139. *Id libidinis & falſitatis arguere.*] Reſcribunt nonnulli, *libidinoſæ falſitatis.* quomodo ſupra dixit *libidinoſam fictionem*. Nolim quidquam temere mutare. Sic igitur ſignificat Arnobius fictionem, quæ à poetarum libidine & lubentia profecta eſt: quia ſcilicet libitum iis eſt ea fingere & comminiſci, quæ poſtea miſerunt in literas.

Pag. 140. *Atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæſitis.*] Sic paſſim apud Iuriſconſultos, & alios. Unde formula, *Conditione tua non utor.* Hinc apud Q. Curtium lib. IV. ubi Darius filiam Alexandro offert in matrimonium, & pro dote quidquid inter Helleſpontum & Euphratem jacet, Parmenio, *Optimum*, ait, *regnum occupari poſſe conditione, non bello.*

140. *Vſu, farre, coemtione.*] Uxoris uſucapio, & uſurpatio ſatis nota. Hanc proponit primo loco Arnobius. De confarreatione Cornelius Tacitus, & alii.

140. *Coemptione.*] Servius ad lib. XI. Æneid. *Alii matronas, virgines nobiles dicunt: matresfamilias vero illas, quæ in matrimonium per coemtionem convenerunt. Nam per quandam juris ſolemnitatem in familiam migrant mariti.* Pleniſſime ad hæc verba IV. Æneid. *Liceat Phrygio ſervire marito, Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ. Quidam*, inquit, *ſervire dubitant utrum Didonem, an Thurios dixerit. Sane heic coemtionis ſpeciem tangit. Coemtio enim eſt, ubi librâ atq; æs adhibetur; & mulier atq; vir in ſe quaſi emtionem faciunt, quod ante jam in primo Georgicorum, Teque ſibi generum Thetys emat omnibus undis. Quoniam coemtione facta, mulier in poteſtatem viri cedit, atque ita ſuſtinet liberis conditionem liberis ſervitutis* (fortaſſe, *veluti conditionem liberæ ſervitutis*) *Ait enim,*

enim, liciat Phrygio ſervire marito. & in lib.1. Georg. Tibi ſerviat ultime Thule: quoque omnis iſte mos coemptionis, & citra nominis nuncupationem dotis data taxatione expediretur, quæ res in manum conventio dicitur, ſubjunxit, Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ. Quid eſt enim aliud permittere dextræ, quam in manum convenire? quæ conventio eo ritu perficitur, ut aqua & igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur; quæ res ad ferreatas nuptias pertinet, quibus flaminem & flaminicam jure Pontificio neceſſe eſt in matrimonium convenire.

140. *Genialis lectuli ſacramenta conducunt.*] Prædictæ enim ſolemnitates ad fœdus conjugale ſanciendum & affirmandum adhibebantur: quare *genialis lectuli ſacramenta* dicit. Ea igitur erant veluti myſtica quædam ſigna, & præterea quaſi mutuæ fidei ſacra vincula. Pro *conducunt*, legunt nonnulli *condicunt*.

140. *Habent ſperatas.*] Plautus in Pœnulo: *Sperate ſalve.* Vide Nonium.

143. *Habent pactas.*] Virgilius:

Quid ſocios legere, & gremiis abducere pactas?

Plautus in Trinummo:

Hæc tibi pacta eſt Callicli filia.

140. *Habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas.*] Plautus in Curculione:

Spondeſne miles mihi hanc uxorem? M. Spondeo.

In Trinummo, ſcena, *Minus quindecim dies.*

Sine dote poſco tuam ſororem filio,
Quæ res bene vortat. Habeone pactam? Quid taces?
S. Proh Dii immortales conditionem quojuſmodi!
Ph. Quin fabulare, Dii bene vortant, Spondeo.

Poſtea:

Nunc tuam ſororem filio poſco meo,
Quæ res bene vortat. Quid? nunc etiam conſulis?
L. Quid iſtuc? Quando ita vis, Di bene vortant, ſpondeo.

Habes heic plenam ſtipulationem, & interpoſita ſtipulatione ſponſionem.

140. *Et feſtas habuiſſe frequentias dicitis.*] Lucanus libro II.

Pignora nulla domus: nulli coiere propinqui.
Iunguntur taciti, contentique auſpice Bruto.

Vocantur igitur propinqui & amici, quo ſit res teſtatior, ut docet Demoſthenes contra Onetorem: μὴ γὰρ ὅτι πρὸς τὸν τοιοῦτον ὄντα,

ἀλλ'

ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἄλλον, οὐδ' ἂν εἰς οὐδένα τοιοῦτον συνάλλαγμα ποιούμενος ἀμαρτύρως ἂν ἔπραξεν: ἀλλὰ τῶν τοιούτων ἕνεκα καὶ γάμους ποιοῦμεν: καὶ τοὺς ἀναγκαιοτάτους παρακαλοῦμεν, ὅτι οὐ πάρεργον, ἀλλ' ἀδελφῶν καὶ θυγατέρων βίους ἐγχειρίζομεν, ὑπὲρ ὧν τὰς ἀσφαλείας μάλιστα σκοποῦμεν.

140. *Et quod participes feſcenninorum non eſſent.*] Lucanus Lib. II.

Non ſoliti luſere ſales: non more Sabino
Excepit triſtis convitia feſta maritus.

140. *Et ex alieni uberis alimonia mox traditam retinuiſſe vitam.*] Varro apud Nonium: *Habens antepoſitam alimoniam: ſedens altus alieno ſumtu.* Lactantius quoque ſcriptor diſertiſſimus hac voce uſus eſt, lib. VII. cap. IV. *Mundus igitur à Deo factus eſt, non utique propter ipſum mundum: neque enim aut calore Solis, aut Lunæ lumine, aut aſpiratione ventorum, aut humore imbrium, cum ſenſu careat, indiget.* Et cap. V. *Vt ubertate frugum & herbarum, viventium pro natura & uſu, cuique generi alimoniam adminiſtraret.*

140. *Tonans, fulgens, & fulminans, & nubilia terribilia conducens.*] βροντητὴς, ἀστεροπητὴς, ἀστράπτης, νεφεληγερέτης.

Pag. 141. *Et vocibus delinitus infractis.*] Habet à Lucretio:

Nec crepitacula eis opus ſunt; nec cuiquam adhibenda eſt
Almæ nutricis blanda, atque infracta loquela.

Nempe cum balbutientibus puſionibus blandulæ nutrices ita balbutiunt. Nam infracta propriè parvulorum loquela. Minutius Felix: *Et quod eſt in liberis amabilius adhuc annis innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus, loquelam ipſo offenſantis linguæ fragmine dulciorem.* B. Hieronymus ad Salvinam, de ſervanda viduitate: *Garrula atque balbutiens, linguæ offenſione fit dulcior.*

141. *Nec contenti hos cœtus gravitati attribuiſſe Saturniæ.*] Lucretius lib. II.

Nec ſic interimit mors res, ut materiai
Corpora conficiat: ſed cœtum diſſupat ollis.

141. *Et geſtator affabilium colubrarum.*] Lucilius:

Iam diſrumpetur medius iam ut marſu' colubras
Diſrumpit cantu, venas cum extenderit omnes.

141. *Et in femineos appetitus inflammati pectoris incaluiſſe fervore.*] Obſervabant veteres Critici ad illud primæ Ulyxeæ; ubi Minerva,

Ἀλλά μοι ἀμφ' Ὀδυσῆϊ δαΐφρονι δαίεται ἦτορ,

δαίεται eſſe μερίζεται. τὸ δὲ εἰπεῖν, καίεταί μοι τὸ ἦτορ, ἀνοίκειον τῇ Ἀθηνᾷ dicebant. ἐρωτικοῦ γὰρ προσώπου ὁ τοιοῦτος λόγος ἐστί.

141. *Et ulnarum nivei marmoreique candores.*] Λευκώλενος Ἥρη. Expreſſit igitur Homericum epithetum.

141. *Amiculis.*] Sic Græci ἐρωμένας dicunt, eaſquè ab uxore legitima ſeparant. Plutarchus in Antonio: Ὀκταβίαν μὲν γὰρ πραγμάτων ἕνεκα διὰ τὸν ἀδελφὸν συνελθεῖν, καὶ τὸ τῆς γαμετῆς ὄνομα καρποῦσθαι. Κλεοπάτραν δὲ τοσούτων ἀνθρώπων βασιλεύουσαν, ἐρωμένην Ἀντωνίου καλεῖσθαι. Sic Diogenes Laërtius Lamiam Demetrii Phalerei ἐρωμένην fuiſſe ait, id eſt amicam, & concubinam, Cononis autem ſororem, uxorem. Locus eſt depravatiſſimus, πολλὰ δὲ κάλλιστα τῇ πατρίδι ἐπολιτεύσατο. καὶ γὰρ προσόδοις καὶ κατασκευαῖς ηὔξησε τὴν πόλιν, καίπερ οὐκ εὐγενὴς ὤν. ἦν γὰρ ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας (ὥς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων φησὶν) ἀλλ' ἀστῇ καὶ εὐγενεῖ. συνῴκει Λαμίᾳ τῇ ἐρωμένῃ (καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ φησὶν) ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Κλέωνος πεπονθέναι ἐν τῷ δευτέρῳ ἱστορεῖ. Nemo adeo cæcus eſt, quin pervideat, membra heic quædam eſſe diſtorta, & luxata. Nec interpretem tamen remorari potuerunt. Locum ſi non omnino ſanabimus, certe juvabimus & ſublevabimus. Sic igitur eum conſtitui poſſe exiſtimo. Πολλὰ δὲ καὶ κάλλιστα ἐπολιτεύσατο. καὶ γὰρ προσόδοις καὶ κατασκευαῖς ηὔξησε τὴν πόλιν, καίπερ οὐκ εὐγενὴς ὢν τῇ πατρίδι. ἀλλ' ἀστῇ καὶ εὐγενεῖ συνῴκει. ἦν γὰρ ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας, ὡς Φαβωρῖνος πρώτῳ ἀπομνημονευμάτων φησίν. Λαμία δ' ἦν ἐρωμένη, καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ ἱστορεῖ. Id eſt: *Multa & præclara in Reip. administratione geſſit: & urbem reditibus, atque ædificiis auxit, quamvis patria nobili non eſſet. Sed civem & nobilem uxorem duxerat: erat enim è Cononis domo: ut Phavorinus ait libro primo* ἀπομνημονευμάτων. *Lamia autem ejus amica erat, ut idem docet libro ſecundo.* Hæc ſigillatim diſcutienda. quæremus poſtea quid faciendum ſit verbis illis, quæ ſuperſunt. Detraxi igitur τῇ πατρίδι: quod videbatur alieno loco poſitum. Nam quæ ſequitur ratio, rem non de Demetrii patria, ſed de Athenis ipſis intelligendam ſatis aperte oſtendere videtur. Poteſt tamen quomodocumque defendi vulgata lectio: ut inde oſtendatur ipſi patriæ optime conſuluiſſe: quia in Reip. Athenienſis adminiſtratione laudem & honorem conſequutus eſt. Hæc ſententia ſi cui probabitur, is vulgatam lectionem retineat. Sed in ſequentibus peccata ſunt ſane graviſſima: quæ tamen à nobis, magnam certe partem, ſublata exiſtimo. Prior lectio Demetrium εὐγενῆ negabat, quod ex Cononis familia eſſet, quod eſt abſurdiſſimum. Hinc enim res plane contraria efficitur. falſum etiam eſt

Deme-

Demetrium ex illa gente fuiſſe. præterea quæ ſequuntur verba morbum ſuum manifeſte indicant. Ergo uxor Demetrii ἀςὴ ἦν εὐγενής, ἦν γὰρ ἐκ τοῦ Κόνωνος οἰκίας. Sic & noſtrates loquuntur. Ita Μακεδόνων οἰκίαν dicit Polybius lib. 11. σαφῶς ἐπιγινώσκων οἰκείως διακειμένους αὐτοὺς πρὸς τὴν Μακεδόνων οἰκίαν. Addit Diogenes, Lamiam non uxorem, ſed amicam Demetrii fuiſſe, ἐρωμένην. Sed quid faciemus verbis, quæ ſuperſunt? ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Κλέωνος πεπονθέναι. Dicam quod Arnobio ſolemne: neſcio. Niſi exſecrandi flagitii Demetrium notat Diogenes, quo ab crimine eum non fuiſſe vacuum docet etiam Suidas. ſi hoc ita eſt, legerim. Λαμία δ' ἦν ἐρωμένη, καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ φησίν. ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Κλέωνος πεπονθέναι ἐν τῷ δευτέρῳ ἱστορεῖ.

141 *Ut bacchari adoleſcentes ſolent.*] Optima lectio. Nam *vagari* quod reponi volunt, nihil heic neceſſarium. Eſt enim *bacchari* hoc loco, cum laſcivia quadam & petulantia vagari, & laſciviam ſuam ſpargere. Lampridius in Commodo: *In palatio per convivia & balneas bacchabatur.* In Vero: *Atque intantum vitiorum Cajanorum & Neronianorum, ac Vitellianorum fuiſſe æmulum, ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria.* Teſtatur Clariſſ. Caſaubonus ſcriptum eſſe in cod. Reg. *ut bacchare tur.* Idem in eadem vita: *Villam præterea exſtruxit in via Claudia famoſiſſimam, in qua per multos dies & ipſe ingenti luxuria debacchatus eſt cum libertis ſuis* &c. Quod *bacchari* locis præcedentibus, id *volitare* dicit alibi, in Commodo. *Veſpera etiam per tabernas ac lupanaria volitavit.* Sed *bacchari* eſt expreſſius. Lucretius quoque hoc verbum uſurpat pro proterve vagari ac diſcurrere, & quaſi vitulari. lib. v. *Aliter in edit. noſtra.*

Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
Terra tenet merito: quoniam genus ipſa creavit
Humanum, atque animal prope certo tempore fudit
Omne, quod in magnis bacchatur montibus paſſim,
Aëriaſque ſimul volucres variantibus formis.

Pag. 142. *Quos in aliena comprehenderint fœdera genialis ſe lectuli expugnatione jeciſſe.*] His verbis cauſa proponitur pœnarum in adulteros propoſitarum: nempe quia aliena fœdera, quæ ſunt ſumma religione ſancita, violant & temerant. Legiſlatores in condendis legibus ſocietatis humanæ rationem habuerunt, & providere voluerunt, ne illius jura infringerentur, ac corrumperentur. Hinc igitur in adulteros pœnæ ſtatutæ: quoniam graviſ-

ſima & fœdiſſima injuria alios lædunt; contrectantque rem alienam, unde γαμοκλοπεῖν dictum· nec ſolum rem alienam, ſed ſacram & religioſo fœdere ſancitam. Nuptiarum enim cerimoniæ & ſolemnia juſta nota ſunt. Quare ait Philo in explicatione Decalogi, eum, cujus uxor ſe corrumpi ſinit, συγχαπτένδεσθαι τὰς ἐπὶ γάμοις εὐχάς. & alibi, adulteros ait τὰς ἐπιγαμίους εὐχὰς παλιμφήμους ἀπεργάζεσθαι. Hinc igitur *ſacrilegi nuptiarum* appellantur à Conſtantino adulteri, l. xxx. ad leg. Iul. de adult & ſtupr. At cum vilibus feminis & publicanis meretricibus conſuetudo fuit impunita: cujus rei ratio eſt, quod neminem proprie lædi exiſtimarent. Plautus in Curculione:

---- Nemo heic prohibet, nec vetat,
Quin quod palam eſt venale, ſi argentum eſt, emas.
Nemo ire quenquam publica prohibet via,
Dum ne per fundum ſeptum faciat ſemitam.
Dum te abſtineas nupta, vidua, virgine,
Iuventute, pueris liberis, ama quod lubet.

Ergo, modo corporibus alienis & liberis abſtinerent, libidinem ſuam paſſim effundere poterant ſine ullo infamiæ metu. Quare Soſſiani, qui ancillas compreſſerat, *opinionem gravatam potius, quam infamia afflictam* Diocletianus & Maximianus Impp. reſcripſerunt. Quam igitur cæca ſit prudentia humana vel hinc manifeſtum.

142. *Genialis lectuli expugnatione.*] B. Cyprianus: *Ille matrimonii expugnator alieni.* Zeno Veronenſis ſermone de patientia: *Verum tamen in ipſo fructu ſuo, quo expugnati pudoris alieni labe gaudere conſuevit, ſemper infelix eſt.* Nec temere *genialis tori* dixit. Sic enim violari ſignificat & ipſum γαμήλιον θεόν. Apulejus Mileſ. 11. *Et à nexu quidem Venereo hoſpitis tua tempera, & probi Milonis genialem torum religioſus ſuſpice.*

142. *Subſeſſoris & adulteri perſona, cujus eſſet turpitudinis, nota cujus, regum maximus neſciebat.*] De *ſubſeſſore* notant alii. *Nota* autem in Gloſſario, ψόγος, στίλος. Sic paſſim in Iuriſconſultorum libris. Colligas autem è quibuſdam ſcriptorum locis notas τοῖς ἀτίμοις appoſitas, quibus eorum ignominia inſignior eſſet. Tit. Livius lib. xxxix. *Patrum memoria inſtitutum fertur, ut Cenſores motis Senatu adſcriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes exſtant in eos, quos aut Senatorio loco movit, aut quibus equos ademit.* Nempe quia in albo ordinum, aut tribuum notabantur: quod *notam affligere* dicit

cit Macrobius lib. VII. Saturnal. *Vel cui nota quondam afflicta cenſoria eſt.* Contra *demebantur* iis notæ, qui liberabantur infamia. Suetonius in Claudio: *Et cum orantibus familiaribus demſiſſet cuidam appoſitam notam, Litura tamen, inquit, exſtet.* Sic & *allevari dicebantur.* Cornelius Tacitus lib. I. Hiſtor. *Redditi pleriſque ordines; remiſſa ignominia: allevata nota.* Sic *ignominia levare* dicit M. Tullius. *Notas* iſtas κηλῖδας interpretatur Herodianus lib. VI. *νομάς τε καὶ δόσεις μεγίστας ὑπέσχετο, τιμωρίας τε καὶ κηλῖδας πάσας αὐτοῖς ἀνῆκε.* *Maculas* etiam Latini dicunt.

142. *Et tolerari forſitan maletractatio hæc poſſet.*] Infra: *Immunes tamen ab deorum maletractatione nec ſic eſtis.*

142. *Et adultera vobis immortalium conſtitueretur dearum.*] Separari hæc volueram, *& adulter à vobis.*

Pag. 143. *Numquid pulſum à nobis ſenem.*] Corrigunt, *à Iove.* optime. Nam, quod etiam bene obſervant, ſcriptum fuerat à librariis, *à Iobe.*

149. *Sicut canit Bœotius Pindarus.*] III. Pythionica. Hæc autem non tam à Pindaro acceperant veteres patres, qui hanc obſervationem paſſim inculcant, quam à Platone, qui hoc nomine Pindarum perſtringit libro de Republica tertio.

143. *Numquid furem Mercurium publicavimus?*] Id eſt, *publice declaravimus, nec ejus famæ pepercimus.* Infra hoc eodem libro: *diſſolvere theatra hæc potius, in quibus infamia numinum propudioſis quotidie publicantur in fabulis.* Tertull. adverſus Iudæos, cap. X. *Niſi quod hic dominicam crucem intentabat, qua ſerpens diabolus publicabatur.* Id eſt, publice proponebatur, ad denotabatur: quemadmodum & eorum, qui ita exſtinguntur, fatum magis publicatur, quam ſi alio mortis genere tollerentur. B. Ambroſius in cap. III. epiſt. ad Galat. comm. XIII. *Quia maledictus omnis qui pendet in ligno: ut reo mortis ſufficeret hoc, quia ſuſpenſus moriebatur in ligno: ne diutius ſi eſſet ſuſpenſus, majus haberet opprobrium mors ejus quam deberet, & fieret macula generi ejus, ſi amplius mors ejus publicaretur.* Quare non eſt ſolicitandus Tertulliani locus, quem iiſdem verbis repetit adverſus Marcionem libro tertio.

143. *Qui Macari filias Megaclonis ancillulas profitemur fuiſſe Muſas?*] Correxit ex Alexandrino Clemente Theodorus Canterus, *qui Macari filiæ Megaclonis ancillulas profitetur fuiſſe Muſas?* Clemens: *θεραπαινίδας οὔσας ταύτας ἐωνήσατο Μεγακλὼ ἡ θυγάτηρ Μάκαρος.*

173. *Non Mela fluminis filius?*] Homerus. μελησιγενής. quam tamen ἐπωνυμίαν aliter accepit Arnobius. Vide Herodotum.

Pag. 144. *Numquid aliquando à nobis conſcriptum eſt mercenariam deos ſervitutem ſerviſſe.*] Quæ ſequuntur pæne omnia è Clementis Alexandrini Protreptico expreſſa ſunt: & à Theodoro Cantero obſervata.

144. *Mercenariam Deos ſervitutem ſerviſſe.*] Mercenarii tamen non erant neceſſario ſervi; ſed quaſi ſervi: ſiquidem ſervilia miniſteria obibant; iis, à quibus conducebantur, eodem nexu obnoxii erant, quo liberti patronis. Quare in eos furti actio non erat l.VIII. D. de furt. Quia, qui poteſt in furem ſtatuere, non habet neceſſe adverſus furem litigare. l.XVII. D. eod. Atque juris iſtius praxis exſtat apud Plaut. in Aulul. Ergo mercenarii non erant proprie ſervi, ſed quaſi ſervi: & *miniſteria ſervilia facere* dicuntur l.XXII. Cod. de probat. ubi hæc: *Ad probationem ſervitutis Glyconis matrem ejus ac fratrem ſervilia feciſſe miniſteria non ſufficit.* Ergo qui ſervilia miniſteria faciunt non ſunt idcirco ſervi neceſſario: ſunt enim quidam liberi loco ſervorum. l IV. D. de uſu & habit. Quin & amicus amico ſervilia miniſteria præſtare poteſt, cum neque ſervus ſit, neque mercenarius. Ut Favorinus poſt Pharſalicam pugnam Pompejum περιέπων καὶ θεραπεύων, ὅσα δεσπότας δοῦλοι, μέχρι νίψεως ποδῶν, καὶ δείπνου παρασκευῆς: idque dies non paucos. Nec tamen idcirco Pompeji ſervus: cum contra tam generoſe miniſtraret, ὥστε τὴν ἐλευθεριότητα τῆς ὑπουργίας ἐκείνης θεασάμενόν τινα. καὶ τὸ ἀφελὲς καὶ ἄπλαστον, εἰπεῖν, φεῦ τοῖσι γενναίοισιν ὡς ἅπαν καλόν. Plut. in Pompejo. Quia tamen *merces eſt auctoramentum ſervitutis* (ut ait Cicero lib. I. de Officiis) idcirco mercenarii ſunt quaſi ſervi: cum tamen nulla conſequutionis neceſſitate à ſervilibus miniſteriis ad veram ſervitutem argumentatio procedat. πολλὰ γὰρ ταπεινὰ, καὶ δουλικὰ πράγματα τοὺς ἐλευθέρους ἡ πενία βιάζεται ποιεῖν. ait Demoſthenes, quem vide contra Eubulidem in hoc argumento. Eleganter quoque Salvianus epiſtola prima: *Solum eſt, quod mercenario opere victum quæritans, uxoribus barbarorum locatitias manus ſubdit: ita licet per Dei miſericordiam vinculis captivitatis exemta ſit, cum jam non ſerviat conditione, ſervit paupertate.*

144. *Chryſas.*] Corrigunt è Clem. Alexandrino, *Æthuſas.*

144. *Inconſulti pectoris appetiſſe fervoribus.*] Hoc ait, quia conſultus dicitur Apollo, σύμβουλος, ut eum appellat Clemens Alexandrinus in hac obſervatione.

Pag.

Pag. 145. *Induiſſe formam feri.*] Accius: *Perite in ſtabulis immittens frenos feris.*

145. *Vt Clitoris videlicet filiam Mirdonis edere apud Theſſalos matrem.*] Corrigunt ex Clemente, *Myrmidonis redderet a. T. matrem.* Clemens: ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι τῇ Κλίτορος θυγατρὶ Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι, Μυρμιδόνα γεννῆσαι.

145. *At Hercules ſanctus Deus natas quinquaginta de Theſtio.*] Theſtii. Θεσίου. Clemens & alii. *Sanctus Deus* autem probum. Sic appellatur Hercules in inſcriptionibus.

145. *Hylam neſcio quis diligit.*] Id eſt, Hercules. Sic *aliquis* quandoque. Tertull. Apologet. cap. XI. *Quot tamen potiores viros apud inferos reliquiſtis? aliquem de ſapientia Socratem: de juſtitia Ariſtidem.* & cap. XII. *O impiæ voces! ô ſacrilega convicia! Infrendite, inſpumate: Iidem eſtis qui Senecam aliquem pluribus & majoribus de veſtra ſuperſtitione perorantem reprehendiſtis.* Sic Græci quandoque τινὰ dicunt eleganter, quum aliquem perſtringunt. Ariſtophanes in Ranis: κακὸν ἥκει τινί. & : ἥκει τῷ κακόν. &c.

--- ἀγορεύω τινὶ

Ἐμὲ μὴ βασανίζειν ἀθάνατον ὄντα.

Alicui dico: ἀγορεύω τινί: alicui prædico; id eſt, tibi ipſi. Sic eadem fabula, ἤλγησέ τις. & alibi compluries. Sic Plautus in Amphitruone: *Olet homo quidam malo ſuo.* Sic enim recte; non *quidem.*

145. *Et ut Iovis dicatur pullus.*] Feſtus: *Pullus Iovis dicebatur Q. Fabius, cui eburno cognomen erat, propter candorem; quod ejus natis fulmine icta erat.*

Pag. 146. *Venerem Æneadum matrem, & Romanæ dominationis auctorem.*] Lactant. lib. I. cap. VII. *Hæc enim ex famoſo Martis ſtupro genuit Harmoniam,* auctorque *mulieribus in Cypro fuit, uti vulgato corpore quæſtum facerent.*

146. *Ex omnibus probris, quæ in illorum maledicta conducitis.*] Proba lectio. Id eſt, quæ ad eos maledictis vexandos corraditis. Nihil igitur mutandum. Sic autem *conducere* ſæpe apud Lucretium, & alios.

146. *Vbi ſtatus capitis, & conditio ſervitutis.*] De his rebus ſupra.

146. *Aut cum jure abſtinuiſſe reguli.*] Hæc eſt lectio vetus, pro, *aut eum jure abſtinuiſſe regali.*

Pag. 147. *Præcellere in furtorum donis.*] Hæc eſt lectio vetus, pro *in furtorum dolis*: quam lectionem confirmat MS. Reg. Temere igitur

tur fecerant, qui *in furum ordine* ediderant. Nos Romanam editionem repræſentavimus.

147. *Vel Agragantino Euhemero replicato.*]. Quem ex civitate Meſſana fuiſſe alii autumant. Hic res à Iove geſtas, & à ceteris diis collegerat, hiſtoriamque contexuerat è titulis atque inſcriptionibus ſacris, quæ in antiquiſſimis templis habebantur. Hanc hiſtoriam interpretatus erat Ennius, & ſequutus.

147. *Cujus fuerit conditionis Venus, cujus opera, cujus quaſtus.*] Hæc omnia ſignificantiſſime dicuntur, *conditio, opera, quæſtus.* De conditione notavimus antea: *opera* quoque proprie: Sic ἐργάζεσθαι dicunt, & meretrices vocantur ἐργάσιμοι: atque earum ἐμπολὴ, ac quæſtus ἐργασία. De quæſtu puerilis obſervatio eſt. Sed obſervent hunc Plauti locum in Aſinaria tyrones:

-----Mater, is quaſtus mihi eſt.
Lingua poſcit: corpus quærit: animus orat; res monet.

147. *Demonſtrare, atque in medio ponere.*] Athenagoras: μὴ μόνον τὸν Ὀρφικὸν εἰς μέσον κατατεθέντα λόγον, καὶ τὰ ἐν Ἐλευσῖνι, καὶ τὰ τῶν Καβείρων δημεύοντα μυστήρια. Vide ſupra; ut etiam de pleonaſmo particulæ magis, in proxime ſequentibus, *magis religioſius.*

Pag. 148. *Non enim qui ſollicite relegit.*] Alludit etymon religioſi. Qui enim omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, ſunt dicti religioſi, ait M. Tullius. Atque hanc ſententiam ſequutus eſt Arnobius. Melius tamen ejus diſcipulus Lactantius, religionē à religando appellatam exiſtimavit: ut enim à *poſtulo* fit *poſtulio*: ſic à *religo, religio*. Sed notationis rationem non videtur ſatis intellexiſſe; etſi Lucretii verſum protulit ad hanc totam rem declarandam ſane accommodatiſſimum. *--& artis Relligionum animos nodis exſolvere pergo.* Et ſane ita eſt. Religio enim proprie horrorem ſignificat, quem res divinæ & vim humanam ſuperantes nobis infligunt: quo fit, ut quaſi conſtricti teneamur, nec animi mentem quoquam convertere audiamus. Virgil. VIII. Æneid.

Iam tum relligio pavidos terrebat agreſtes
Dira loci.

Quare *relligio* ſæpiſſime eſt horror, qui objectus nobis ab aliquo ſigno coërcet nos, & quaſi religatos tenet. Exempla ſunt hujus rei infinita. Sed notabile hoc, quod è Plauti Mercatore proferebamus ſupra in aliam ſententiam:

Reſpi-

Reſpice huc ad dextram Charine: Nonne ex adverſo vides?
Nubis ater, imberque inſtat: Aſpice nunc ad ſiniſtram:
Cœlum ut ſplendore eſt plenum ex adverſo vides?

Cha.

Relligionem illic objecit: Recipiam me illico.

Vides heïc hominem iter jam ingreſſum, religione tamen animo objecta quaſi religatum; & à ſuſcepto itinere prohibitum. Expreſſe quoque Arrianus lib. II. Diſſert. Epict. cap. VII. νῦν δὲ τρέμοντες τὸ ὀρνιθάριον κρατοῦμεν, καὶ τὸν θεὸν ἐπικαλούμενοι δεόμεθα αὐτοῦ, Κύριε, ἐλέησον, ἐπίτρεψόν μοι ἐξελθεῖν.

148. *Et immaculatas hoſtias cadit.*] Non dicit ſimpliciter, *qui hoſtias cadit:* quod qui non facit eſt ἄθυτος: ſed *immaculatas hoſtias cadit:* quod facit is qui diis non ſolum ſua ſacrificia reddit; ſed etiam qui in ea re diligens & ſolicitus eſt. Nam qui contra faciunt, οἱ περιγενόμενοι θυμάτων ἀψάμενοι, non ſunt quidem ἄθυτοι: ſed κακόθυτοι, ſicut diſtinguit Porphyrius apud Euſeb. lib. IV. de Præparat. Euangelica.

148. *Si in cerimoniis veſtris, rebuſque divinis, poſtulionibus locus eſt.*] Heic inchoanda nova periodus: atque hujus προτάσεως ſequitur ἀνταπόδοσις poſtea, his verbis, *audetis abnuere* &c. *Poſtulionibus* autem edidimus è MS. Reg. *Poſtulio* vox eſt ſacrorum, pro *poſtulatio*. Et dicitur poſtulionibus locus eſſe, quando ob commiſſum piaculum ſacra inſtaurari, & piaculum expiari Dii poſtulant. Sic aſperitatem rei, vocis lenitate mitigare conabantur. Varro ex emendatione Scaligeri: *A Procilio relatum, in eo loco debiſſe terram, & ex Senatuſconſulto ad haruſpices relatum, eſſe reſponſum, Deum manium poſtulionem poſtulare, civem fortiſſimum eo demitti.*

148. *Et piaculi contracta eſſe commiſſio.*] Proprie. M. Tullius in legibus: *Sacrum commiſſum, quod neque expiari poterit, impie commiſſum eſto. Quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto.*

148. *Si per imprudentiæ lapſum in verbo.*] In rebus divinis vel minutiſſima quæque attonitâ religione obſervabant: unde εὐφημίαι indictæ, & ſimilia, de quibus alibi. Formulæ etiam erant certæ, quas ſedulo adhærebant; & ſi quando per imprudentiæ lapſum in iis errabant, piaculum ingens contractum credebatur.

148. *Aut ſimpuvio deerrarit.*] Hæc eſt lectio vetus, & vera. Simpuvium enim & ſimpulum dixerunt. Apud M. Tullium de haruſpicum reſponſis, unde tranſlata iſta, ſcribunt *ſimpuvio*, pro eo

Z quod

quod eſt in libris *ſymbolo*. Quam eſſe veriſſimam lectionem opinor. Loquitur enim ibi Cicero de ludorum cerimoniis, & de ædilis in iis aberratione; non de aliis ſacris. Quanta autem fuerit in eo loco obſcuritas vel ex his Arnobii verbis colligi poteſt. Neque enim videtur de loco illo quidquam ſatis conſtitutum habuiſſe.

148. *Commiſſum omnes.*] Diſtinguendum: *Aut ſi rurſus in ſolemnibus ludis, curriculiſque divinis commiſſum omnes ſtatim in religiones clamatis ſacras, ſi ludius conſtitit* &c.

148. *Si ludius conſtitit.*] Res nota vel è proverbio, *Res ſalva eſt dum ſaltat ſenex.* Ludius autem ὀρχηστής. Plautus in Aulularia:

----- Tu iſtum gallum, ſi ſapis,
Glabriorem reddes mihi, quam volſus ludius eſt.

De his ludiis loquitur Plautus: quia vulſi illi, & vultu glabri ac depilati. Iulianus in Miſopogone: *μίμους, ὀρχηστὰς, ἥκιστα αἰσχυνομένας γυναῖκας, παιδάρια περὶ κάλλους ἁμιλλώμενα ταῖς γυναιξὶν, ἄνδρας ἀποψιλουμένους, οὐ τὰς γνάθους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἅπαν τὸ σῶμα, λειότεροι τῶν γυναικῶν ὅπως φαίνοιντο τοῖς ἐντυγχάνουσιν.* *Mimos, ſaltatores, mulieres nullo pudore contactas, pueros de forma cum mulieribus contendentes: viros non modo genis; ſed etiam toto corpore depilatos, ut ipſis feminis leviores videantur.* De his Tertullianus, de Spectaculis, cap. XXIII. *Placebit & ille, qui vultus ſuos novacula mutat infidelis erga faciem ſuam, quam non contentus Saturno, & Iſidi, & Libero proximam facere, inſuper contumeliis alaparum ſic objicit, quaſi de præcepto Domini ludat?*

148. *Aut terram tenere non potuit.*] Reſcribunt nonnulli, *aut tenſam tenere non pot.* Sed probabilior conjectura è Cicerone, *omiſerit per ignorantiam lorum, aut tenſam; aut terram tenere non potuit.* Cicero: *aut puer ille patrimus ſi terram non tenuit, aut tenſam, aut lorum amiſit.* Sed quid eſt? *terram tenere.* Hanc loquendi rationem mihi eſſe incognitam fateor equidem ingenue. Et ſuſpicor ſcripſiſſe Ciceronem; *aut puer ille patrimus & matrimus ſi tenſam non tenuit, aut lorum amiſit.* Nam ſcripſerat aliquis ad hæc verba *tenſam non tenuit*, ſcripſerat, inquam, imperitus aliquis librarius quaſi diverſam lectionem, *aut terram*: Unde textus auctus. Ergo ſi puer ἀμφιθαλὴς tenſam tenere non poterat, aut omittebat lorum, infelici auſpicio ludi polluti exiſtimabantur. Sane ſi quid excidebat vel in ſacris, vel in auguriis; denique in rebus divinis, lævum erat, & infauſtum augurium. Hinc Craſſo exta manibus lapſa inter peſtifera

ſtifera ſigna. Et *caduca auſpicia* dicebant, inquit Feſtus, *quum aliquid in templo exciderat; veluti virga è manu.* Quod eſt intelligendum de templo & virga auguris, non de flaminis commentaculo. *Templum* οἰωνιστήριον Græci vertunt. *Virga* autem lituus eſt, *incurvus augurum baculus*, aut Servius: ἐκαμπύλη ῥάβδος, ait Plutarchus in Romulo. Generaliter omnes lapſus mali fuiſſe ominis conſtat. Hinc igitur in Heraclidis Euripides:

Ὄρνιθος οὕνεκ' ἀσφαλῶς πορευτέον.

Hinc & novæ nuptæ tralata vetabantur contingere limina planta: ſed ſuperattollebantur; ne ſcilicet in principio offenderent, & hoc ſigno nuptiarum auſpicia vitiarent. Hoc enim ſubindicat in Caſina Plautus:

Senſim ſuperattolle limen pedes nova nupta; Soſpes Iter incipe hoc.

148. *Omiſerit per ignorantiam lorum.*] Quod tenebant ii qui tenſam deducebant, ut docet Aſconius. Erat autem *tenſa*, inquit Capito apud Feſtum, *vehiculum, quo exuviæ deorum ludicris Circenſibus in Circum ad pulvinar vehuntur.* Fuiſſe & ex ebore, & ex argento ibidem docet. Erat igitur vehiculum: quare ὀχὸν appellat Dio lib. XLIV. καὶ τῆς ἱπποδρομίας ὀχὸν ἐσάγεσθαι ἐψηφίσαντο. de honoribus Iul. Cæſari decretis: de quibus Suetonius: *Sed & ampliora etiam humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt. Sedem auream in Curia & pro tribunali: tenſam & ferculum Circenſi pompa.*

Pag. 150. *Incentiva extollitis laude.*] Ms. Reg. habet, *incentiva extollidis laudis.*

150. *Et cum ejulatibus indecoris facta incuſare crudelia.*] Legendum *fata*, ut obſervant. Dii igitur fata, quibus erant obnoxii, incuſabant: homines autem non ſolum fata, ſed & deos ipſos graviſſimis ſæpe conviciis feriebant. Lucanus lib. VII.

---- Avehit inde
Pompejum ſonipes: Gemitus, lacrymæque ſequuntur,
Plurimaque in ſævos populi convicia divos.

Idem lib. IX.

Non tamen ad magni pervenit gratius umbram,
Omne quòd in ſuperos audet convicia vulgus,
Pompejumque diis obicit: quam pauca Catonis
Verba.

Sic in Trachiniis Sophoclis Hyllus, quum Herculis cruciatus videret,

deret, graviſſimis probris dignos exiſtimat deos; & iis vult inſignem illam ἀγνωμοσύνην exprobrari.

> Ἀίρετ᾽ ὀπαδοί, μεγάλων μὲν ἐμοὶ
> Τούτων θέμενοι συγγνωμοσύνην,
> Μεγάλην δὲ θεοῖς ἀγνωμοσύνην
> Εἰδότες ἔργων τῶν πεπραγμένων.

Hoc *invidiam Diis facere* dicebant, ut docebamus ad Martialem. Adjice ſis nova quædam exempla. Sil. Italicus lib. XI.

> *Diviſere deos: & nullis defuit aris*
> *Invidiam factura parens.*

Et libro VI.

> *Ibat, & invidiam cælo, diviſque ferebat.*

Seneca in Hercule Oetæo:

> ----- *Expedi in planctus tamen*
> *Defeſſa quanquam brachia; ut invidiam Diis*
> *Lugendo facias.*

Hinc & Zeno Veronenſis ſermone de Iob: *Quo nuncio accepto Dei ſervus ſcidit veſtimenta ſua; non ut Deo invidiam faceret; ſed ut expeditus cum hoſte pugnaret.* Et ſermone de reſurrectione: *Hinc uxor amiſſi mariti deſolationem ſe ferre non poſſe teſtatur; frigidumque latus male dilatato queritur lecto; invidioſis vocibus Deo concinnat invidiam.* Nempe in ipſo planctu de diis querebantur, eoſque maletractatione pulſabant. Seneca in Hercule Oetæo:

> ----- *Mater in luctum furens*
> *Diduxit avidum pectus, atque utero tenus*
> *Exerta vaſtos ubera in planctus ferit.*
> *Superoſque, & ipſum vocibus pulſans Iovem,*
> *Implevit omnem voce feminea locum.*

Atque in hujuſmodi περιστάσεσιν lapidata etiam deorum templa; ſimulachra everſa, contrita, in publicum abjecta. Artemidorus lib. II. cap. XXXIV. συντρίβειν δὲ θεῶν ἀγάλματα, καὶ ἐκβάλλειν τῆς οἰκίας ἱδρυμένα ἔνδον, ἢ καταρρίπτειν ναοὺς, ἤ τι τῶν οὐχ ὁσίων ἐν ναοῖς ποιεῖν, πονηρὸν ἂν εἴη πᾶσι. καὶ περιστάσεις μεγάλας σημαίνει. Οἱ γὰρ ἐν μεγάλαις συμφοραῖς γενόμενοι, καὶ τῆς πρὸς θεοὺς εὐσεβείας ἀφίστανται. Atque hæc obiter, nec admodum neceſſario. Plura enim notaveramus ad Martialem; & hanc obſervationem feceramus ibi planiſſimam. Voluimus autem gratificari iis, qui hanc & ejuſmodi de rebus triſtibus obſervationes pæne αὐτολεξεὶ inde ſumſerunt, & in farraginem

ginem ſuam de Funeribus nunc nuper retulerunt; qui ſi profeſſi eſſent per quos profecerant, feciſſent ingenue.

150. *Obduratus inverecundia publicare.*] Nam impudentia ſumma eſt, peccata narrare, quorum ſola recordatio pudorem debet hominibus incutere. Quare dicit, *obduratus inverecundia.* Nempe ita appellat eum, qui ad impudentiam totus obduruit; & qui os, frontem, id eſt, ea omnia, quibus prodere ſe pudor conſuevit, ita duravit, ut in iis nullum exſtet verecundiæ ſignum. Hinc χάλκεον μέτωπον dicitur τῶν ἀναισχύντων, & σιδήρεον. Artemidorus lib. I. Oneirocrit. cap. XXIV. χάλκεον δὲ, ἢ σιδήρεον, ἢ λίθινον μέτωπον δοκεῖν ἔχειν, πλώναις καὶ καπήλοις· καὶ τοῖς μετὰ ἀναιδείας ζῶσιν μόνοις συμφέρει. τοῖς δὲ λοιποῖς μῖσος ἐργάζεται. Nec ſolum frontis ferreæ, ſed toti ferrei dicuntur ita perditi homines. Euſtathius ad lib. III. Iliados: ἡ σιδηρῶ γυνὴ δὲ αὕτη θρασεῖα τὸ οἰκεῖον ὄνομα φορεῖ. Ita citat, & περιφραστικῶς interpretatur Sophoclis verſum; quem habes ſincerum & ſimpliciſſimum apud Ariſtotelem lib. II. Rhetor. cap. XXIII. σαφῶς σιδηρῶ, καὶ φορῦσα τοὔνομα. Ergo σιδηροῦς, qui nulla pudoris vi moveri novit. Philo: καὶ ἵνα ψυχῇ προσδεξάμενος τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο; προσβλέψω δὲ ἴσιν ὀφθαλμοῖς ὁ σιδηροῦς ἐγώ;

150. *Capita eſſe memoratis ſanctiſſima.*] E Græcorum loquendi more, quem Latini pari venuſtate frequentarunt. Seneca in Oedipode:

Sacrate deiveis: proximum Phœbo caput.

150. *Majeſtatis ſunt apud vos rei, qui de veſtris ſecus obmurmuraverint aliquid regibus.*] Non ſolum maledicta aut liberiores voces: ſed quæcunque minus religioſe, minus ſerviliter dicta de Imperatoribus erant, ea graviſſimis pœnis à crudeliſſimis Tyrannis vindicabantur. Tandem Theodoſius, Arcadius, & Honorius AAA. conſtitutionem ſanciverunt ſane mitiſſimam in eos qui Imperatori maledixiſſent. Exſtat in cod. De famoſorum carminum coercitione plana res eſt.

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus eſt,
Iudiciumque.

Pag. 151. *Ex injuriis attrahit.*] Pro *attrahunt*. Niſi refert ad poſtrema. *exoleti generis multitudo.* quod eſſet paulo durius.

151. *Sedent quindecimviri laureati.*] Quindecimviri Sibyllinorum librorum cuſtodes: qui etſi tandem ſexaginta fuerint, remanſit tamen in his quindecim vocabulum, ut obſervat Servius. *Laureati*

reati autem, quia cum ludos varie coronati ſpectarent, ſane quindecimviros, qui Sibyllinas ſortes tractabant, lauro coronati erat æquiſſimum.

151. *Necnon & caſtæ virgines.*] Prudentius libro contra Symmachum poſteriore:

Inde ad conſeſſum caveæ pudor almus, & expers
Sanguinis it pietas, hominum viſura cruentos
Congreſſus &c.

151. *Amans ſaltatur Venus.*] B. Auguſtinus lib. VII. de Civit. Dei, cap. XXVI. *Quid ſunt ad hoc malum Mercurii furta, Veneris laſcivia, ſtupra & turpitudines ceterorum, quæ proferremus de libris, niſi quotidie cantarentur, & ſaltarentur in theatris.* Prudentius in Martyrio Romani:

Cygnus ſtuprator peccat inter pulpita:
Saltat tonantem tauricornem ludius.
Spectator horum Pontifex ſummus ſedes,
Rideſque & ipſe; nec negando diluis,
Cum fama tanti polluatur numinis.

Sed hæc alibi pluribus.

Pag. 152. *Iocularibus ſcriuntur cavillationibus numina.* Tertullianus Apologetico: *Cetera laſciviæ ingenia etiam voluptatibus veſtris per deorum dedecus operantur. Diſpicite Lentulorum & Hoſtiliorum venuſtates; utrum mimos, an deos veſtros in jocis, & ſtrophis rideatis. Mœchum Anubim, & maſculum Lunam & Dianam flagellatam,*

152. *Conclamant, & aſſurgunt theatra.*] Nam quando mimi & ceteri hiſtriones placebant, acclamationibus, plauſu, exſultatione, voluptatem, quam inde percipiebant, teſtabantur ſpectatores. Hanc ἐπισημασίαν obſervat Cicero ad Atticum. epiſt. III. lib. XIV. *Tu, ſi quid πραγματικὸν habes. Sin minus, populi ἐπισημασίαν, & mimorum dicta perſcribito.* Aſſurgebant igitur, & exultabant: quod & in recitationibus etiam indecenter factitatum. Quintil. lib. II. Inſtitut. Orator. *Minime vero permittenda pueris, ut ſit apud pleroſque, aſſurgendi exultandique velut in theatro licentia.* Mox: *At nunc proni, atque ſuccincti ad omnem clauſulam non exſurgunt modo, verum etiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant.* Proprium igitur hac in re *exultare.* Suetonius in Auguſtino: *Cum ſpectante eo ludos, pronuntiatum eſſet in mimo, O dominum æquum & bonum: & univerſi quaſi de ipſo dictum exſultantes comprobaſſent.* &c. ἀναπηδᾷν Græci dicunt.

Arria-

Arrianus lib. III. Diſſertat. Epicteti, cap. IV. τίνας γὰρ ἔχουσι μιμήσασθαι οἱ πολλοί, ἢ τοὺς ὑπερέχοντας ὑμᾶς; εἰς τίνας ἀπίδωσιν ἐλθόντες εἰς τὰ θέατρα, ἢ ὑμᾶς; ὅρα πῶς ὁ ἐπίτροπος τοῦ Καίσαρος θεωρεῖ. κέκραγε. κἀγὼ τοίνυν κραυγάσω. ἀναπηδᾷ. κἀγὼ ἀναπηδήσω. Heic ἀναπηδᾷν proprie eſt *exultare*, quod non obſervarat Arriani interpres. Quare utuntur hoc verbo Epiſcopi in epiſtola illa, quam profert Euſebius lib. VII. hiſt. Eccleſ. cap. XXX. ubi Pauli Samoſateni faſtum, ac inſolentiam depingunt. Nam inter alia eum obſervant captaſſe, imo redemiſſe plauſum in Eccleſia, tanquam in theatro; & male ab eo acceptos, qui modeſtiæ religione ſervata neque plauderent, neque exultarent: καὶ τοῖς μὴ ἐπαινοῦσι, μηδὲ ὡς ἐν τοῖς θεάτροις καταστείουσι ταῖς ὀθόναις, μηδ' ἐκβοῶσί τε καὶ ἀναπηδῶσι κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν στασιώταις, ἐπιτιμῶν καὶ ἐνυβρίζων.

152. *Exoletis, atque irriſoribus numinum dona inſtituuntur, & munera.*] Præter præmia, quæ ante ludos pacta erant, etiam dona quædam accipiebant hiſtriones, ac munera; eaque aliquando pretioſa: quam luxuriam Cato Uticenſis exemplo ſuo corrigere conatus eſt: quum Favonii ludos Romæ curaret. Aſcribam Plutarchi verba hac de re: δῶρα ἀντὶ τῶν πολυτελῶν, τοῖς μὲν Ἕλλησι τεῦτλα καὶ θρίδακας καὶ ῥαφανίδας, καὶ ἀπίους (διδοὺς ſcil.) τοῖς δὲ Ῥωμαίοις, οἴνου κεράμια, καὶ κρέα ὕεια, καὶ σῦκα, καὶ σικύους, καὶ ξύλων ἀγκαλίδας, ὧν τὴν εὐτέλειαν οἱ μὲν ἐγέλων, οἱ δὲ ἠδοῦντο. De ſcenicis donationibus, deque temperamento iis adhibito alii.

152. *Immunitas, & vacatio cum coronis.*] Datæ etiam hiſtrionibus, qui vicerant, coronæ; quemadmodum victoribus in ſacris certaminibus. Philo de legatione ad Cajum: ὅταν παρατυγχάνῃς σκηνικοῖς ἀγῶσιν, ἢ γυμνικοῖς, ἢ τοῖς κατὰ τὰς ἱπποδρομίας, λάμβανε τὸν τοιοῦτον λογισμόν· εἰ τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα τὸν ἀνθρώπινον βίον, τέρψιν δὲ μόνην καὶ ἡδονὴν παρέχοντα θεαταῖς, ἐκπονοῦσιν οὕτω τινὲς, ὡς ἐπαινεῖσθαί τε καὶ θαυμάζεσθαι, καὶ γέρα, καὶ τιμὰς, καὶ στεφάνους μετὰ κηρυγμάτων λαμβάνειν, τί χρὴ πράττειν τὸν τῆς ἀνωτάτω, καὶ μεγίστης τέχνης ἐπιστήμονα; Iul. Firmico lib. VIII. Matheſ. cap. XX. *Tertia pars Tauri ſi in horoſcopo fuerit inventa, celebres faciet ſcenicos, qui in ſacris certaminibus conſtituti, pulcherrima conſequantur inſignia coronarum.* Fuerunt coronæ iſtæ è bracteolis aureis & argenteis, cui luxuriæ principium dedit Craſſus, ut docet Plinius lib. XXI. Sed eam temperare conatus eſt Cato Uticenſis in ludis Favonii; & poſtea Alexander Severus, ut in ejus vita ſcribit Lampridius.

152. *Et*

152. *Et maledictionis elogia.*] Tertullianus Apologetico: *Sed & hiſtrionum litteræ omnẽ fœditatem deorum deſignant. Luget Sol filium jactatum de cœlo lætantibus verbis: & Cybele paſtorem ſuſpirat faſtidioſum, non erubeſcentibus vobis. Et ſuſtinetis Iovis elogia cantari: & Iunonem, Venerem, Minervam à paſtore judicari.* Sed de hac voce ad eum locum plura.

152. *Et ſi quando animum deſidem otioſis vultis hallucinationibus occupari.*]. Proprium verbum. Ita animi quaſi diſſolutionem quandam & oſcitantiam ſignificant. A. Gellius lib.IV. *Tanquam illud indicium vagi animi foret, & hallucinantis.* & alibi: *At ille oſcitans, & hallucinanti ſimilis.*

152. *Iſtos demoliri, diſſolvere theatra hæc potius.*] Locus impeditus. Vocem ſupervacuam *iſtos* è ſuperiori coaluiſſe exiſtimo. Legendum igitur puto: *hos exurere debuiſtis olim libros: demoliri, diſſolvere theatra hæc potius,*

152. *Nam noſtra quidem ſcripta cur ignibus meruerint dari?*] De hac perſequutione ita Euſebius lib.VII. hiſtor. Eccleſ. cap.II. τῶν μὲν προσευκτηρίων τοὺς οἴκους ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐτοῖς θεμελίοις καταῤῥιπτομένους, τὰς δ' ἐνθέους καὶ ἱερὰς γραφὰς κατὰ μέσας ἀγορὰς πυρὶ παραδιδομένας αὐτοῖς ἐπείδομεν ὀφθαλμοῖς. &c. Sed hac de re plura in Prolegomenis.

152. *Cur immaniter conventicula dirui?*] Ita appellabant loca, ubi congregabantur Chriſtiani oraturi, & verbi divini interpretationem accepturi, ac ſacras ſynaxes habituri. Ammianus Marcellinus lib.XXVII. *Conſtatque in baſilica Sicinini, ubi ritus Chriſtiani eſt conventiculum, uno die centum triginta ſeptem reperta cadavera peremptorum.* Lactantius lib.V. cap.XI. *Aliqui ad occidendum præcipites extiterunt; ſicut unus in Phrygia, qui univerſum populum cum ipſo pariter conventiculo concremavit.* Sed hac de re plura ad lib.VI.

152. *In quibus ſummus oratur Deus.*] Arnobii verba notanda ſunt. Neque enim ait ſimpliciter, *in quibus oratur Deus*; ſed, *ſummus Deus.* Sic enim occupat Gentilium objectionem: Atqui deos non invocatis: Reſpondet more ſuo: Sed eorum patrem ac principem invocamus: ſicque, opinor, eos non offendimus. Sic enim reſpondebat ad hanc criminationem Arnobius, omiſſa de Diis illis diſputatione: non quod eos eſſe deos exiſtimaret, & aliquo honore, ſive directè, ſive indirectè condignos. Aperte ſupra lib.III. *Subjiciunt enim hæc: ſi vobis divina res cordi eſt, cur alios nobiſcum*

biſcum neque deos colitis, neque adoratis, nec cum veſtris gentibus communia ſacra miſcetis,& religionum conjungitis ritus? Poſſumus interim (nota interim) *dicere, ad cultum divinitatis obeundum, ſatis eſt nobis Deus primus: Deus, inquam, primus, pater rerum ac dominus, conſtitutor moderatorque cunctarum. In hoc omne, quod colendum eſt, colimus: quod adorari convenit, adoramus: quod obſequium venerationis expoſcit, venerationibus promeremur. Cum enim divinitatis ipſius teneamus caput, à quo ipſa divinitas divinorum omnium* &c. Hoc igitur loco, ubi omnes objectiones ſine ulla diſputatione obiter & breviter retundere vult, ait, *ſummus oratur Deus.* Præterea, *ſummus Deus*, ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός: id eſt, Deus ſupremus, Deus deorum: Nam ita ſæpe apud veteris Eccleſiæ ſcriptores Græcos, ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός. Hoc enim modo Deum ſummum ſignificant uti jam dixi, Deum angelorum, quos ſcriptura aliquando appellat deos, אלהים, ob eorum poteſtatem. *Minuiſti eum paululum ab Angelis.* מאלהים. id eſt, à diis. Apoſtolus autem interpretatur de Angelis, ad Hebræos. Et veteres patres plura alia loca citant in hanc ſententiam. Appellati igitur dii, אלהים, ob potentiam illam, qua ceteras creaturas longe ſuperant. Idcirco appellati etiam θρόνοι, ἄρχοντες, ἀρχαὶ, κυριότητες, ἐξουσίαι, δυνάμεις. Quam etiam ob cauſſam exiſtimabant Nationes, Angelos haberi à Chriſtianis quaſi pro minoribus Diis,& ab iis quaſi ſecundario venerationis obſequio coli. Quo etſi videtur quandoque inclinare Arnobius, ejus tamen verba ὑποθετικῶς accipienda ſunt, ut oſtendebamus modo: & libro primo aperte quoque ait Deum ſolum ſummum adoratum, & invocatum. *Religiones, inquiunt, impias, atque inauditos cultus terrarum in orbe tractatis. Quid ô participes rationes audetis homines proloqui? quid effutire? quid promere temerariæ vocis deſperatione tentatis? Deum principem rerum cunctarum quæcunque ſunt dominum, ſummitatem omnium ſummorum obtinentem adorare, obſequio venerabili invocare, in rebus feſſis, totis, ut ita dixerim, ſenſibus amplexari, amare, ſuſpicere, execrabilis religio eſt & infauſta, impietatis & ſacrilegii plena, ceremonias antiquitus inſtitutas novitatis ſuæ ſuperſtitione contaminans?* &c. Ita igitur agit de Dei ſummi adoratione & invocatione, ut neminem præterea fuiſſe adoratum & invocatum apertiſſime ſignificet. Nihilominus ita ſentiebant quandoque Nationes, Angelos Chriſtianis eſſe quaſi minores deos. Sic Celſus apud Origenem lib. v. de Angelis quærit quid ſentiant Chriſtiani: deoſne exiſtiment illos, an dæmones. Quare ibi de

A a Ange-

Angelis agit Origenes verbis luculentiſſimis. Et quoniam locus is ad hanc totam diſſertationem illuſtrandam accommodatiſſimus eſt, eum proponam paulo integriorem. Inde enim conſtabit quid de Angelis Chriſtiani ſenſerint; & diſcemus quoque plenius quæ ſit horum verborum, quæ tractamus, ſententia, *in quibus ſummus oratur Deus.* ὁμολογουμένως μὲν γὰρ ἀγγέλους φαμὲν λειτουργικὰ ὄντας πνεύματα, καὶ εἰς διακονίας ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. ἀναβαίνειν μὲν προσάγοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐντεύξεις, ἐν τοῖς καθαρωτάτοις τοῦ κόσμου χωρίοις ἐπουρανίοις, ἢ καὶ τοῖς τούτων καθαρωτέροις ὑπερουρανίοις. καταβαίνειν δ' αὖ ἐκεῖθεν, φέροντας ἑκάστῳ κατ' ἀξίαν τῶν ἀπὸ θεοῦ τι αὐτοῖς διακονεῖν τοῖς εὐεργετουμένοις προστασσομένων. τούτους δὴ ἀγγέλους ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτῶν μεμαθηκότες καλεῖν, εὑρίσκομεν αὐτοὺς, διὰ τὸ θείους εἶναι, καὶ θεοὺς ἐν ταῖς ἱεραῖς ποτὲ ὀνομαζομένους γραφαῖς: ἀλλ' οὐχ ὥστε προστάσσεσθαι ἡμῖν τοὺς διακονοῦντας, καὶ φέροντας ἡμῖν τὰ τοῦ θεοῦ, σέβειν καὶ προσκυνεῖν ἀντὶ τοῦ θεοῦ. πᾶσαν μὲν γὰρ δέησιν, καὶ προσευχὴν, καὶ ἔντευξιν, καὶ εὐχαριστίαν, ἀναπεμπτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ (Nota hæc verba) διὰ τοῦ ἐπὶ πάντων ἀγγέλων ἀρχιερέως ἐμψύχου λόγου καὶ θεοῦ. δεησόμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου, καὶ ἐντευξόμεθα αὐτῷ, καὶ εὐχαριστήσομεν. καὶ προσευξόμεθα δὲ, ἐὰν δυνώμεθα κατακούειν τῆς περὶ προσευχῆς κυριολεξίας καὶ καταχρήσεως. ἀγγέλους γὰρ καλέσαι μὴ ἀναλαβόντας τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπους περὶ αὐτῶν ἐπιστήμην, οὐκ εὔλογον. ἵνα δὲ καὶ καθ' ὑπόθεσιν ἡ περὶ αὐτῶν ἐπιστήμη, θαυμάσιός τις οὖσα, καὶ ἀπόρρητος, καταληφθῇ: αὕτη ἡ ἐπιστήμη, παραστήσασα τὴν φύσιν αὐτῶν, καὶ ἐφ' οἷς εἰσὶν ἕκαστοι τεταγμένοι, οὐκ ἐάσει ἄλλῳ θαρρεῖν εὔχεσθαι, ἢ τῷ πρὸς πάντα διαρκεῖ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ: ὅς ἐστι λόγος, καὶ σοφία, καὶ ἀλήθεια, καὶ ὅσα ἄλλα λέγουσι περὶ αὐτοῦ αἱ τῶν προφητῶν τοῦ θεοῦ, καὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ Ἰησοῦ γραφαί. ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ ἵλεως ἡμῖν τοὺς ἁγίους ἀγγέλους εἶναι τοῦ θεοῦ, καὶ πάντα πράττειν αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν, ἡ πρὸς τὸν θεὸν διάθεσις ἡμῶν, ὅση δύναμις ἀνθρωπίνῃ φύσει μιμουμένη τὴν ἐκείνων αὐτῶν προαίρεσιν μιμουμένων τὸν θεόν. καὶ ἡ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ λόγον, κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν, διάληψις, οὐκ ἐναντιουμένη τῇ τρανοτέρᾳ περὶ αὐτοῦ διαλήψει τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνην ὁσημέραι τῇ τρανότητι καὶ διαρθρώσει σπεύδουσα. Habes heic plenum Origenis locum, nec iis, opinor, ingratum, qui veteris doctrinæ cognitione delectantur. Vertit Interpres: *Fatemur quidem & Angelos eſſe miniſtratorios quoſdam ſpiritus, crebro mittente Deo commeantes ad eos homines, quos manet ſalutis hereditas: hoſque modo aſcendere ad puriſſima loca cœleſtia, & puriora etiam ſupercœleſtia, oblaturos*

preces

*preces hominum: modo rurſum deſcendere ad homines reportando illinc aliud in uſum ſingulorum, ut quiſque dignus eſt beneficio. Hos ſpiritus Angelos ex officio ſuo nominare docti, invenimus propter divinitatem quandam interdum deos vocari à ſacra ſcriptura; ſed non ſic, ut jubeamur eos adorare, aut divinis honoribus colere, quamvis dona Dei nobis afferant. Omnia enim vota; omnes interpellationes, deprecationes, & gratiarum actiones deſtinandæ ſunt ad Deum rerum omnium dominum, per majorem omnibus Angelis ſummum pontificem vivum verbum & Deum. Gratias agemus etiam ipſi verbo, interpellabimus, vota & preces ei offeremus, modo intelligamus quomodo hæc accipiantur vel abuſive vel proprie. Angelos enim invocare abſque ipſorum (*clarius, de iis*) cognitione, cujus homo capax non eſt, non videtur rationi conſentaneum. Atque ut demus ab homine comprehendi miram quandam & arcanam eorum notitiam, officiorumque, quibus funguntur ſinguli, hoc ipſum cohibebit, ne quis audeat preces offerre niſi ſoli domino Deo, qui unus omnibus abunde ſufficit, per ſervatorem noſtrum Dei filium, verbum, ſapientiam, veritatem, & quidquid de eo prophetarum apoſtolorumque Ieſu litteræ prædicant. Et hoc nobis Angelos Dei reddit ſatu propitios, ut libenter pro nobis faciant omnia, quod quantum humana natura fert bene affecti ſumus erga Deum, imitando in hoc Angelos, qui & ipſi Deum imitantur: & quod filium ejus verbum quantum poſſumus complectimur, quamvis melius intellectum à ſanctis Angelis, contendentes tamen ad clariorem in dies ejus notitiam.* In hoc loco quædam obſervatione digna ſunt. Appellat Angelos λειτουργικὰ πνεύματα &c. *ſpiritus miniſtratorios* &c. verbis Apoſtolicis. Eos dicit ἀναβαίνειν μὲν προσάγοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐντεύξεις, &c. *aſcendere hominum preces offerentes* &c. Verbis Platonicis: quæ exprimit Apulejus libro de deo Socratis. Locum proferam: *Ceterum ſunt quædam mediæ divinæ poteſtates, inter ſummum æthera, & infimas terras, in iſto interſitæ aëris ſpatio; per quas & deſideria noſtra, & merita ad deos commeant. Hos Græco nomine δαίμονας nuncupant; inter mortales cœlicolaſque vectores; hinc precum; inde donorum: qui ultro citroque portant; hinc petitiones; inde ſuppetias; ceu quidam utrimque interpretes, & ſalutigeruli.* &c. Addit autem Angelos, ob divinitatem quandam & naturam puriorem, appellari aliquando in ſcripturis deos; nec tamen eos eſſe honore divino colendos, ſed ſoli Deo ſummo, τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, preces eſſe allegandas, ejuſque filio ſervatori noſtro. Sic τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν appellat, non ſolum rerum omnium dominum, ſed potius, ut loquitur Arnobius, *Deum ſummum.* Adora-

bant igitur fideles in conventiculis *Deum ſummum.* Sic intellige Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum, Deum trinum & unum. Quare Celſus Chriſtianos objiciebat Dæmonum & Angelorum invocationem ac cultum reprobantes, fruſtra uti hac ratione: ſoli Deo ſummo honorem iſtum habendum eſſe, non item ejus miniſtris, cum Chriſtum etiam hac veneratione impertirent. Verba Celſi ſunt apud Origenem lib. VIII. & Origenis reſponſio: δόξαι δ' ἄν τις ἑξῆς τούτοις πιθανόν τι καθ' ἡμῶν λέγειν ἐν τῷ, Εἰ μὲν δὴ μηδένα ἄλλον ἐθεράπευον οὗτοι, πλὴν ἕνα θεὸν, ἦν ἄν τις αὐτοῖς πρὸς τοὺς ἄλλους * ἀτενὴς λόγος: νυνὶ δὲ τὸν έναγχος φανέντα, τοῦτον ὑπερθρησκεύουσι, καὶ ὅμως οὐδὲν πλημμελεῖν νομίζουσι περὶ τὸν θεὸν, εἰ καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ θεραπευθήσεται. λεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι, εἴπερ ἐνενοήκει ὁ Κέλσος, τὸ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν: οὐκ ἂν ᾤετο ἡμᾶς ἄλλον θεραπεύειν παρὰ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. ὁ γὰρ πατὴρ, φησὶν, ἐν ἐμοί. κἀγὼ ἐν τῷ πατρί. &c. Vertit Interpres: *Poſt hæc autem fortaſſis aliquis putabit nos reprehendi probabiliter, dum dicit: Si nullum alium iſti præter unum Deum colerent, videri poterant merito alios contemnere: Nunc cum recens exortum hunc immenſis extollant honoribus, credunt ſe nihil peccare in Deum, quod miniſtro ejus reverenter ſerviant. Ad quod reſpondendum, ſi Celſus intellexiſſet illud, Ego & pater unum ſumus, & illud in precatione dictum à filio Dei, ſicut ego & tu unum ſumus, non putaſſet nos & alium colere præter Deum univerſorum dominum. Ait enim, Pater eſt in me, & ego in patre.* Ergo quum ait Arnobius in conventiculis Chriſtianorum *Deum ſummum orari*; & objectum venerationis ac religionis noſtræ proponit, & ad Nationum criminationem, qua Chriſtianos pulſabant ut atheos, quippe Deorum contemtores, obiter reſpondet. Sic enim Iuſtinus Martyr Apolog. II. hoc idem crimen retundit. Verba ejus adſcribam: ἐνθένδε καὶ ἄθεοι κεκλήμεθα, καὶ ὁμολογοῦμεν τῶν τοιούτων νομιζομένων θεῶν ἄθεοι εἶναι, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀληθεστάτου, καὶ πατρὸς δικαιοσύνης, καὶ σωφροσύνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἀνεπιμίκτου τε κακίας θεοῦ. ἀλλ' ἐκεῖνόν τε, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ υἱὸν ἐλθόντα, καὶ διδάξαντα ἡμᾶς ταῦτα, καὶ τὸν τῶν ἄλλων ἑπομένων, καὶ ἐξομοιουμένων ἀγαθῶν ἀγγέλων στρατὸν, πνεῦμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα, καὶ προσκυνοῦμεν. &c. Id eſt: *Vocamur autem athei: & ſane confitemur talium qui habentur deorum nos eſſe expertes, & hac ratione atheos: ſed non veriſſimi illius Dei, patris Iuſtitiæ, & temperantiæ, & ceterarum virtutum, & ab omni vitio intacti. Sed illum ipſum, & qui ab eo venit, & iſta nos, & aliorum eum ſequentium, & ad eum ſeſe componentium bonorum angelorum exercitum docuit Filium,*

Filium, & ſpiritum propheticum veneramur, & adoramus, &c. Nam qui aliter interpretantur hunc locum, incidunt in errorem diviſionis. Dividunt enim ea, quæ erant componenda.

152. *Magiſtratibus, exercitibus.*] Tertullianus Apologetico: *Illuc ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis, quia innocuis; capite nudo, quia non erubeſcimus: denique ſine monitore, quia de pectore oramus; precantes ſumus ſemper pro omnibus Imperatoribus: vitam illis prolixam; imperium ſecurum, domum tutam; exercitus fortes; Senatum fidelem; populum probum; orbem quietum; quæcumque hominis & Cæſaris vota ſunt.* Idem teſtatur Dionyſius Alexandrinus: ἡμεῖς τοίνυν τὸν ἕνα θεὸν καὶ δημιουργὸν τῶν ἁπάντων, τὸν καὶ τὴν βασιλείαν ἐγχειρίσαντα τοῖς θεοφιλεστάτοις Οὐαλεριανῷ καὶ Γαλιηνῷ σεβαστοῖς τοῦτον καὶ σέβομεν, καὶ προσκυνοῦμεν: καὶ τούτῳ διηνεκῶς ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτῶν, ὅπως ἀσάλευτος διαμείνῃ, προσευχόμεθα. Sic igitur pro Principibus ſuis etiam perſequutoribus, & Eccleſiæ hoſtibus deprecabantur: Chriſto quippe jubente orare etiam pro perſequentibus: & Apoſtolo præcipiente, preces pro quibuſvis hominibus fundere, ſed præcipue ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων: quibus etiam vult πᾶσαν ψυχὴν ὑποτάσσεσθαι.

152. *Adhuc vitam degentibus, & reſolutis corporum vinctione.*] Certe pro defunctis deprecationes allegabant Deo: non Arnobii ævo ſolum, ſed & anteriori ſeculo. Conſtat ex Tertulliani locis quibuſdam decantatiſſimis. De Monogamia cap. x. *Enimvero & pro anima ejus orat, & refrigerium interim adpoſtulat ei, & in prima reſurrectione conſortium; & offert annuis diebus dormitionis ejus.* Ac neſcio quæ monſtra emendationum & interpretationum heic comminiſcuntur. Deus bone, Quid hoc eſt, ſi libros corrumpere, & hiſtoriæ veritatem pervertere non eſt? Sed indulgebat judicio ſuo nimis vir eruditiſſ. Statim cum expiraſſet aliquis, ſacerdotis precibus commendabatur Deo. Zeno Veronenſis ſermone de Reſurrectione: *Hinc uxor amiſſi mariti deſolationem ſe ferre non poſſe teſtatur, frigidumque latus male dilatato queritur lecto: invidioſis vocibus Deo concinnat invidiam; ſolemnia ipſa divina, quibus ſacerdotibus Dei quieſcentes commendari conſuerunt, profanis aliquotiens ululatibus rumpit: tetraque illuvie ſuum totum deformans cultum, cadaver amplectitur conclamatum: frigentia tepefacit crebris oſculis labra. &c.* Totum hunc ritum deſcribit in Eccleſiaſtica Hierarchia Dionyſius cap. ultimo. Verba ejus adſcribam, & breviter explicabo. Nec opinor ingra-

tam fore curioſis lectoribus & harum rerum ſtudioſis digreſſionem iſtam.

Τούτων δὲ οὐδενὸς γινομένου κατὰ τὰς κοιμήσεις τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, αὐτὸς μὲν ὁ πρὸς τὸ πέρας ἐρχόμενος τῶν οἰκείων ἀγώνων, εὐφροσύνης ἱερᾶς ἀποπληροῦται, καὶ σὺν ἡδονῇ πολλῇ, πρὸς τὴν ὁδὸν ἐπιβαίνει τῆς ἱερᾶς παλιγγενεσίας. οἱ δὲ τοῦ κοιμηθέντος οἰκεῖοι, κατὰ τὴν θείαν οἰκειότητα καὶ ὁμοτροπίαν, αὐτὸν πρὸς ὅς ἐστι, μακαρίζουσιν πρὸς τὸ νικηφόρον εὐκταίως ἀφικόμενον τέλος, καὶ τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ χαριστηρίους ᾠδὰς ἀναπέμπουσι, προσέτι καὶ αὐτοὺς ἀφικέσθαι πρὸς τὴν ὁμοίαν εὐχόμενοι λῆξιν. λαβόντες δὲ αὐτὸν, ἐπὶ τὸν ἱεράρχην ἄγουσιν, ὡς ἐπὶ στεφάνων ἱερῶν δόσιν. ὁ δὲ ἀσμένως ὑποδέχεται, καὶ τελεῖ τὰ κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἐπὶ τοῖς ὁσίως κεκοιμημένοις τελούμενα.

Συναγαγὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης τὸν ἱερὸν χορὸν, εἰ μὲν ἱερατικῆς ἐγεγόνει τάξεως ὁ κεκοιμημένος, ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου κατακλίνας αὐτὸν, ἀπάρχεται τῆς πρὸς θεὸν εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας. εἰ δὲ τοῖς εὐαγέσι μοναχοῖς, ἢ τῷ ἱερῷ λαῷ κατετέτακτο, παρὰ τὸ τίμιον ἱερατεῖον αὐτὸν κατακλίνει πρὸ τῆς ἱερατικῆς εἰσελεύσεως· εἶτα τελεῖ τὴν πρὸς θεὸν εὐχαριστήριον εὐχὴν ὁ ἱεράρχης. ἑξῆς δὲ οἱ λειτουργοὶ τὰς ἐν τοῖς θείοις λογίοις ἐμφερομένας ἀψευδεῖς ἀπαγγελίας περὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἀναστάσεως ἀναγνόντες, ἱερῶς ᾄδουσι τὰς ὁμολόγους καὶ ταυτοδυνάμους τῶν ψαλμικῶν λογίων ᾠδάς. εἶτα τῶν λειτουργῶν ὁ πρῶτος, ἀπολύει τοὺς κατηχουμένους, καὶ ἀνακηρύττει τοὺς ἤδη κεκοιμημένους ἁγίους. μεθ' ὧν ἀξιοῖ τὸν ἄρτι τελειωθέντα τῆς ὁμοταγοῦς ἀναῤῥήσεως, καὶ προτρέπεται πάντας αἰτῆσαι τὴν ἐν χριστῷ μακαρίαν τελείωσιν. εἶτα προσελθὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερωτάτην ἐπ' αὐτοῦ ποιεῖται, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν, αὐτός τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μετ' αὐτὸν οἱ παρόντες ἅπαντες. Hæc ita vertit Perionius: *Propinqui autem ejus qui mortuus eſt, pro jure divinæ propinquitatis, ac morum ſimilitudine, & eum qualis eſt, beatum eſſe ducunt, quod ad victoriæ finem peroptato pervenerit; & victoriæ auctori gratias cum cantu agunt; & præterea ſibi ſimilem requiem optant. Sumptum eum ad antiſtitem portant, quaſi ad ſanctarum coronarum donationem. Ille autem eum libenter accipit, eaque perficit omnia, quæ ex ſancto inſtituto fiunt in iis, qui ſancte dormierunt.*

Convocato ſacro choro divinus antiſtes, ſi is qui exceſſit è vita, erat ordinis ſacerdotum, quum ante ſanctum altare eum poſuit, Deum precari incipit, eique agere gratias. Sin autem ſacris monachis, ſanctove populo annumeratus erat, eum ad veneratione dignum ſacrarium ante ſacerdotum introitum collocat; deinde perficit ſacrum ſolemne precationis, qua agit Deo

gratias

gratias pontifex: deinceps miniſtri promiſſis veris quæ feruntur in ſcriptis divinis, de ſancta noſtra reſurrectione, recitatis, ſancte canunt cantus pſalmorum, qui ejuſdem rationis ſunt atque idem valent. Tum miniſtrorum primus catechumenos dimittit, ſanctoſque qui jam dormierunt prædicat, cum quibus pari laudatione dignum judicat eum, qui paulo ante exceſſit è vita, hortaturque omnes, ut beatum in Chriſto finem petant. Tum accedens divinus antiſtes ei ſanctiſſimas preces adhibet; quibus rite perfectis & ipſe eum, qui à vita migravit, ſalutat; & ſecundum eum omnes qui adſunt. Hunc locum obiter illuſtrabimus. Ait igitur, οἱ μὲν τοῦ κοιμηθέντος οἰκεῖοι. Defunctum igitur ad antiſtitem deferebant, ut ſacras pro eo preces conciperet, & fortem athletam corona donaret. Ritum deinde explanat. συναγαγὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης τὸν ἱερὸν χορόν. ἱεράρχην appellat Dionyſius Epiſcopum, quem etiam θεῖον nominat uſitato tandem epitheto. Sic θεῖος Ἀθανάσιος, θειότατος Πέτρος τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, & ſimilia apud Theodoritum in hiſtoria Eccleſiaſtica, & alios. Sic θεοφιλέστατοι, ἅγιοι, ἁγιώτατοι paſſim appellati: quam quidem conſuetudinem carpit obiter Socrates in præfatione lib. VI. Hiſtor. Eccleſiaſt. καὶ οἱ μὲν τῶν ἐκκλησιῶν ζηλωταὶ καταγνώσονται, ὅτι μὴ τοὺς ἐπισκόπους λέγομεν θεοφιλεστάτους, ἢ ἁγιωτάτους, ἢ τὰ τοιαῦτα. Eſt igitur heic ἱεράρχης Epiſcopus, voce à Gentilium ſacris, quibus noſtra acommodare conatur Dionyſius iſte, tranſlata. *Sacerdotum maximum, ſummum ſacerdotem, primarium ſacerdotem* dicit Apulejus Mileſia XI. ἐπίπροσθεν δὲ τοῦ θείου θυσιαστηρίου κατακλίνας αὐτόν. De altaribus, περὶ θυσιαστηρίου dicemus ad librum VI. εἰ μὲν τοῖς εὐαγέσι μοναχοῖς. De Monachis non eſt hic dicendi locus. Agit de eorum ordine ex profeſſo Dionyſius iſte hoc eodem de Hierarchia Eccleſiaſtica Commentario. Hæc, & alia generis ejuſdem fecerunt, ut perſona huic homini detraheretur. ἢ τῷ ἱερῷ λαῷ. Ita appellat eos, qui in pace abierant. λαὸν autem & λαϊκοὺς opponebant κλήρῳ, καὶ τοῖς κληρικοῖς: quæ quidem appellationes ſunt antiquiſſimæ. *Ordinem* & *plebem* Latini dixerunt. Tertullianus exhortatione ad caſtitatem: *Nonne & laïci ſacerdotes ſumus? Scriptum eſt, Regnum quoque nos & ſacerdotes, Deo & patri ſuo fecit. Differentiam inter ordinem & plebem conſtituit Eccleſiæ auctoritas, & honor per ordinis conſeſſum ſanctificatus à Deo.* κλῆρον appellarunt poſtea peculiari acceptione chorum Eccleſiaſticorum unicuique Epiſcopo ſubjectorum: quem ἱερὸν χορὸν dicebat modo Dionyſius. Socrates Eccleſ. hiſtor. lib. I.

cap.

cap. XVIII. ἐκκλησίας τε κλίσεις, ἢ ἐπίσκοπον χειροτονηθῆναι παρεσκευάσε ἢ κλῆρον ἱερόν. Et ſæpius. εἶτα πλεῖ τὴν πρὸς θεὸν εὐχαριστήριον εὐχήν. Deo igitur gratias agit, quod hic in Dei cognitione & militia Chriſtiana ad finem uſque vitæ perſeveraverit, ſicque in pace abierit: ac juſto præmio donatus fuerit. Hæc eſt εὐχαριστήριος εὐχή. ἑξῆς οἱ λειτουργοὶ τὰς ἐν τοῖς θείοις λογίοις ἐμφερομένας ἀψευδεῖς ἐπαγγελίας. Traditus eſt antiſtiti defunctus, & gratiæ ob ejus perſeverantiam & felicem abitionem actæ: hæcque omnia catechumenis præſentibus celebrata. Sequitur nunc recitatio promiſſionum, quæ in Scripturis ſacris de reſurrectione exſtant, & hymni adjiciuntur: Atque hæc omnia præſentibus quoque catechumenis peracta. Hymni iſti, qui decantabantur, ad reſurrectionem pertinebant, ut oſtendit Dionyſius. εἶτα τῶν λειτουργῶν ὁ πρῶτος, ἀπολύει τοὺς κατηχουμένους. Quæ ſequuntur, ſunt μυστικώτερα: quare catechumeni dimittuntur. Hæc omnia paganiſmum ſapiunt. καὶ ἀνακηρύττει τοὺς ἤδη κεκοιμημένους ἁγίους. Locus hic difficultate non caret. Nam qui poterant ſancti omnes qui in aliqua Eccleſia obierant, nominari? An igitur nominabantur tantum clerici? An qui eo anno obierant ſoli? Huc videtur referendus inſignis Cypriani locus, & qui multa magnaque ingenia torſit. Sic igitur ille epiſt. IX. lib. I. *Quod Epiſcopi anteceſſores noſtri conſiderantes, cenſuerunt, ne quis frater excedens, ad tutelam vel curam clericum nominaret; Ac ſi quis hoc feciſſet, non offerretur pro eo, nec ſacrificium pro dormitione celebraretur. Neque enim ad altare Dei meretur nominari in ſacerdotum prece, qui ab altari ſacerdotes, & miniſtros ſuos Levitas avocare voluit. Et ideo Victor, cum contra formam nuper in Concilio à ſacerdotibus datam, Geminium Fauſtinum presbyterum auſus ſit actorem conſtituere, non eſt quo pro dormitione ejus apud vos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine ejus in Eccleſia frequentetur, ut ſacerdotum decretum religioſe & neceſſario factum, ſervetur à nobis.* Ita igitur ſentire Cyprianus videtur, ne, quum ii qui dormiunt, nominantur, ac ſacerdotis prece commendantur, inter eos nominetur is qui ad tutelam vel curam clericum nominavit. Præſtat tamen ad annuas, & ſtatas oblationes hunc locum referre. Quemadmodnm igitur ſcribit Dionyſius quum defuncto ſolemnia fierent, nominatos eos qui in pace præceſſerant; ita exiſtimamus quotannis ſtata die defunctos in Eccleſia nominatos, ac deprecationes eorum nomine in Eccleſia frequentatas. Huc pertinet Tertulliani locus antea laudatus, & inſignis item

ille,

ille, *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus.* lib. de Corona Militis, cap. III. *Pro natalitiis* profecto, eſt pro martyriis, ut nonnulli bene obſervarunt. Nam pro martyribus annua die offerebant. Cyprianus epiſt. v. lib. IV. *Item patruus ejus, & avunculus Laurentius, & Ignatius in caſtris & ipſi quondam ſecularibus militantes, ſed veri & ſpirituales Dei milites, dum diabolum Chriſti profeſſione proſternunt, palmas à Domino & coronas illuſtri paſſione meruerunt. Sacrificia pro eis ſemper, ut meminiſtis offerimus, quoties Martyrum paſſiones & dies anniverſaria commemoratione celebramus.* Pro martyribus ergo die ſtata ſacrificia offerebant. *Sacrificia autem pro martyribus offerre* quid eſt? Profecto eſt, ob commemorationem eorum oblationes erogare, & ſacrificia euchariſtica pro fortiſſimorum Chriſti militum adoreis Deo reddere. Neque enim video qui hæc aliter explicari poſſint. Interpretationem iſtam confirmat ipſe Cyprianus epiſt. VI. lib. III. *Denique & dies eorum, quibus excedunt, annotate; ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare poſſimus. Quanquam Tertullus fideliſſimus & devotiſſimus frater noſter ſcripſerit & ſcribat, ac ſignificet mihi dies, quibus in carcere, beati fratres noſtri ad immortalitatem glorioſæ mortis exitu tranſeunt, ut celebrentur hic à nobis oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum quæ cito vobiſcum, Domino proſperante, celebrabimus.* Ut igitur pro martyribus oblationes & ſacrificia offerre, eſt, ob commemorationem eorum oblationes erogare, & ſacrificia Euchariſtica Deo reddere, ut dicebamus: *Ita pro defunctis offerre, & ſacrificium pro dormitione defunctorum celebrare,* eſt, ob defunctorum commemorationem oblationes, & eleemoſynas per ſacerdotem offerre, & quod dormiant ac requieſcant in domino gratias Deo agere: quibus quidem inſtitutis deprecationem nonnulli adjiciebant. Atque hæc etiam confirmat Tertulliani locus, exhortatione ad caſtitatem, cap. XI. *Et jam repete, apud Deum pro cujus ſpiritu poſtules: pro qua oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad Deum cum tot uxoribus, quot illas oratione commemoras; & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per ſacerdotem de monogamia ob priſtinum, de virginitate ſancitum, circumdatum virginibus ac univiris, & aſcendes ſacrificium tuum libera fronte.* Ceterum *offerre* dicunt, tanquam ſacrificium ſcil. Eſt enim eleemoſyna hoſtia accepta, & placens Deo. Apoſtol. ad Philipp. cap. IV. comm. XVIII. ad Hebr. cap. XIII. Cyprianus ſermone de Eleemoſyna: *Locuples & dives dominicum quum celebrare te*

 credis,

credis, quæ corbanam omnino non reſpicis: quæ in dominicum ſine ſacrificio venis: quæ partem de ſacrificio, quod pauper obtulit, ſumis. Ita προσφέρειν Græcis. Sozomenus lib. VI. hiſtor. Eccleſ. cap. XV. ὁ δὲ ἐπιπλακείσης τῆς τῶν θεοφανίων ἑορτῆς, σὺν τοῖς ἄρχουσι καὶ δορυφόροις εἰς τὴν ἐκκλησίαν παραγενόμενος δῶρά τε τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσήνεγκε, καὶ εἰς λόγους αὐτῷ ἦλθε. Nempe ita Matth. cap. II. comm. XI. & alibi ſæpius. Nominabantur igitur ſancti qui quieſcebant, οἱ ἤδη κεκοιμημένοι ἅγιοι, ac pro iis oblationes ac ſacrificia offerebantur. Revertamur ad Dionyſium. Signato verbo utitur, τῷ ἀνακηρύττειν. Eſt enim verbum tranſlatum è ludis Gymnicis, ubi præcones ἀνεκήρυττον τοὺς νικῶντας. Res nota eſt. Sic ἀναγορεύειν, & ἀνάῤῥησις. *Prædicare* Latini dicunt. B. Ambroſius de Virginibus libro primo. *In laudationibus ſolet patria prædicari, & parentes, ut in commemoratione auctoris, ſucceſſoris dignitas exaggeretur.* Idem libro de bono mortis, cap. III. *Ante mortem nulla eſt perfecta laudatio. Neque quiſquam in hac vita poteſt definito præconio prædicari, cum poſteriora ejus incerta ſint.* Sanctos igitur jam quieſcentes prædicat tanquam victores τῶν λειτουργῶν ὁ πρῶτος: & recens functum eadem prædicatione dignatur, ait auctor. εἶτα προσελθὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερωτάτην ἐπ' αὐτῷ ποιεῖται. Hæ ſunt ſecundæ preces. Primæ igitur erant εὐχαριστικαί: Hæ ſunt αἰτητικαί: Deum enim adprecatur ſacerdos defuncto peccata condonet, eumque in ſinum Abrahami, & ſanctorum cœtum recipiat. Hoc expreſſe docet Dionyſius in conſideratione & ampliori explicatione horum rituum; ἡ μὲν οὖν εὐχὴ, inquit, τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος δεῖται, πάντα μὲν ἀφεῖναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμαρτημένα τῷ κεκοιμημένῳ. κατατάξαι δὲ αὐτὸν ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, ἐν τόπῳ οὗ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. Id eſt: *Precibus quidem à divina benignitate contendit, ut & omnia peccata, quæ humana fragilitate imbecillitateque admiſſa ſunt, ei qui exceſſit è vita remittat; & eum in lucem ac regionem viventium, in ſinus Abrahæ, Iſaac, & Iacob deducat, in locum à quo fugit dolor, triſtitia & gemitus.* Proponit poſtea objectionem Dionyſius: Cur, inquit, precamur pro mortuis, cum ſciamus unumquemque cum exceſſerit è vita ſecundum ea quæ hic fecerit, præmia aut pœnas conſequuturum? unde concludi videtur, inanes & ſupervacaneas eſſe preces. Reſpondet Dionyſius, etſi hæc ita futura ſint, non eſſe tamen inutiles piorum preces. Tandem tradit ſummam precationis à ſacerdote conceptæ pro mortuo. Ejus verba, ut à

Perio-

Petionio converſa ſunt, adſcribam. *Hæc igitur antiſtes ſcit promiſſa eſſe à ſcriptis divinis quæ vera ſunt; Petit autem ut ea eveniant, & dentur iis qui ſancte vixerunt ſancta præmia; ita tamen ut & ad Dei imitationem bonitatis ſimilitudine formetur, aliorumque dona ut ſua beneficia repoſcat; & vera promiſſa ſciat futura, iiſque qui adſunt quaſi interpres exponat ea quæ ipſe ex ſancto more & inſtituto repetat, plane eventura eſſe iis, qui in divina vita hinc migraverint. Neque enim unquam divinus antiſtes, qui eſt divinæ juſtitiæ interpres, ea quæ non Deo gratiſſima eſſe ſciret, quæque ipſe divine ſe daturum pollicitus eſſet, peteret. Itaque mortuis, qui non ſunt initiati & ſunt peccatores, hæc non precatur & optat, non ſolum quod in hoc ab interpretis divinorum munere ac loco diſcederet, atque aliquid eorum quæ juris pontificii ſunt, temere & arroganter non ab auctore myſteriorum permotus tentaret: verum etiam quod non conſequeretur id quod non honeſte peteret, à juſto illo ſcriptorum divinorum loco, quem ipſe non immerito auditurus eſſet, Petitis & non accipitis, eo quod male petatis.* Antea oſtenderat gratiarum actiones Deo eſſe redditas, quod frater defunctus ad finem uſque vitæ in Chriſti caſtris ſtrenue militaſſet, & ita ex hac vita exceſſiſſet: Quare & à miniſtro inter ceteros ſanctos in Domino quieſcentes, & mundi ac Diaboli victores, hunc etiam numeratum & prædicatum. Nihilominus tamen novam precationem adjicit ſacerdos, qua eum ad ſinum Abrahami quaſi deducit, aut comitatur: & à Deo flagitat, ut ea quæ promiſit fideli tribuat. His peractis μετὰ τὴν εὐχὴν, αὐτός τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μετ' αὐτὸν οἱ παρόντες ἅπαντες. Quaſi oſculo pacis fratrem dimittunt. Sic apud Gentiles oſcula fuiſſe mortuis libata protrita obſervatio eſt. Ungit poſtea defunctum ſacerdos, quaſi κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας ἀθλήσαντα καὶ τελειωθέντα, ut ait poſtea. Denique ἀποτίθησιν ἐν οἴκῳ τὸ σῶμα. Hæc igitur obſervata ait Dionyſius: Fratrem defunctum à propinquis ad Epiſcopum deportatum quaſi ad coronam accipiendam: hymnos autem euchariſticos ab iiſdem Deo τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ, cujus gratia & ope frater victor abierat, decantatos: gratiarum actionem poſtea à ſacerdote ob idem beneficium Deo redditam: capita quædam ſcripturarum de reſurrectione recitata; & hymnos ad idem argumentum accommodatos decantatos: dimiſſos poſtea catechumenos: ſanctos deinde quieſcentes nominatos, & quaſi victores clara voce prædicatos: precationem denuo pro defuncto à ſacerdote conceptam: ſummam precationis fuiſſe, ut Deus defuncto veniam pec-

catorum tribueret; eumque in locum viventium reciperet. Eum poſtea oſculo ſalutatum, unctum, denique conditum. Poſtea quum Chriſtianorum res potentiores factæ eſſent, pompa exequiarum adjecta: hymni & pſalmi in exequiis decantati etiam per choros; cerei etiam prælati, Gentilium ritibus in melius, ut exiſtimabant, converſis. Nec eſt neceſſe plura in hanc ſententiam ſcriptorum loca, quæ paſſim occurrunt, proponere: Hæc Hieronymi verba rem abunde explicabunt. Sic igitur ille ad Euſtochium, Epitaphio Paulæ matris: *Exinc non ululatus, non planctus, ut inter ſeculi homines fieri ſolet: ſed pſalmorum linguis diverſis examina concrepabant. Tranſlataque Epiſcoporum manibus, & cervicem feretro ſubjicientibus, cum alii pontifices lampadas cereoſque præferrent; alii choros pſallentium ducerent; in media Eccleſia ſpelunca Salvatoris eſt poſita.* Heic vides pſalmos ab iis, qui funus proſequebantur, decantatos: ſed clericorum choros inſuper pſalmorum cantamina modulatos. Idem à gentibus fieri ſolitum, materialiter, ut loquuntur Scholaſtici. Appianus lib. I I. de bellis civilibus: προπέμπωμεν οὖν τὸν ἱερὸν τόνδε ἐπὶ τοὺς εὐδαίμονας, τὸν νενομισμένον ὕμνον αὐτῷ, καὶ θρῆνον ἐπᾴδοντες. *Proſequamur igitur ſanctum hunc, & ad beatos deducamus, ſolemnem ei hymnum & lamentationem accinentes.* De choro pſallentium etiam conſtat. Ovidius VI. Faſtorum:

> *Exilio mutant urbem; Tyburque recedunt:*
> *(Exilium quodam tempore Tybur erat)*
> *Quæritur in ſcena cava tibia: quæritur aris:*
> *Ducit ſupremos nenia nulla choros.*

Sic igitur qui vel quæ neniam decantabant, choros inſtruebant. Herodianus in Pertinacis exſequiis & conſecratione. καὶ ἐπὶ μὲν θατέρου μέρους τῶν εὐγενεστάτων καὶ εὐπατριδῶν χορὸν ἕστηκε παίδων: ἐν δὲ τῷ ἀντικειμένῳ, γυναικῶν τῶν ἐν ἀξιώσει εἶναι δοκουσῶν. ᾄδουσι δὲ ἑκάτεροι ὕμνους τε καὶ παιᾶνας εἰς τὸν τετελευτηκότα, σεμνῷ μέλει καὶ θρηνώδει ἐρρυθμισμένους. Inter alia neniarum & pæanum argumenta, etiam Plutoni inferorum Deo defunctum commendabant. Euripides in Alceſtide:

> Ἀλλ' ἐκφορὰν μὲν τοῦδε θήσομαι νεκροῦ,
> Πάρεστε. καὶ μένοντες ἀντηχήσατε
> Παιᾶνα τῷ κάτωθεν ἀσπόνδῳ θεῷ.

De cercis autem & lampadibus alia diſputatio eſt.

152. *Familiaris communicatores rei & eum.*] Voculam exiſtimo tran-

tranſplantandam hoc pacto : *familiaris & communicatores rei cum omnibus* &c.

Pag. 153. *Cum omnibus quos ſolidet germanitatis neceſſitudine copulatio.*] Egregia hæc laus: Chriſtiani fraterno amore invicem amabant: ſeque fraternis non ſolum appellationibus; ſed ſtudiis & officiis mutuo proſequebantur. Tertullianus Apologetico: *Modicam unuſquiſque ſtipem menſtrua die, vel quum velit, & ſi modo velit, & ſi modo poſſit, apponit: Nam nemo compellitur; ſed ſponte confert. Hæc quaſi depoſita pietatis ſunt. Nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis diſpenſatur: ſed egenis alendis humandiſque; & pueris ac puellis re, ac parentibus deſtitutis; jamque domeſticis ſenibus: item naufragis, & ſi qui in metallis; & ſi qui in inſulis, vel in cuſtodiis, duntaxat ex cauſa Dei ſectæ, alumni confeſſionis ſuæ fiunt. Sed ejuſmodi vel maximæ dilectionis operatio notam nobis penes quoſdam inurit. Vide, inquiunt, ut invicem ſe diligant*, &c.

153. *Corruiſſe auras.*] Reſcribunt, *corrupiſſe.*

153. *Sin autem ab hujuſmodi nefariis.*] Recte MS. Reg. *Sin autem ab hujuſmodi furiis.*

153. *Et ab ejus contenta & permixtione ſunt abſoluti.*] Ms. Reg. *comptu.* Reſcribunt alii *contactu.* Cujacius novum verbum comminiſcebatur *concepta*, ut *retenta*, & ſimilia: propter ea quæ præceſſerunt, *Nam ſi concipiunt has faces.* An etiam heic *contenta*, ut contentio, à continendo, ut *retenta* à retinendo?

DESIDERII
HERALDI
AD
ARNOBII
Librum V,
Animadverſiones, & caſtigationes.

SUMMA LIBRI.

NATIONUM ſuperſtitionem & fabuloſam vanitatem duobus præcedentibus libris exagitavit Arnobius: ſed quia omnia illa, quæ ibi reprehenſa ſunt poterant excuſari, quaſi à laſcivientibus & ludentibus poëtis ſcripta, non autem religione ſancita: tranſit idcirco Arnobius ad hiſtorias graves & ſerias, in quibus oſtendit non minorem vanitatem, nec minus ridiculam contineri, quam in poëtarum ſcriptis. Irrumpit deinde in ipſa Gentium ſacraria: & quam ſint impia, quam flagitioſa ipſa, quæ ſanctiſſima exiſtimant, myſteria prolatis eorum cerimoniis, ſymbolis, ritibus demonſtrat, & arcanis Nationum mirifice inſultat, ϗ τὰ μυστήρια ἐξορχεῖται μάλα ὀλιγώρως. Hic liber profunda quadam eruditione abundat: magnam autem partem è Clementis Protreptico expreſſus eſt.

Pag. 154. *Eſto: ab ludentibus poëtis.*] Quæ propoſita antea do vobis à ludentibus & laſcivientibus poëtis conficta: quo tandem pacto excuſabitis ea, quæ hiſtoriæ graves & ſeriæ produnt; quæque in ſanctiſſimis veſtris, ut exiſtimatis, myſteriis traduntur non minus ridicula? Ait, *poëtarum ſunt excogitata laſcivia.* Ita ſignificat poëtarum ludos & παιδιάς. Nam dicebat modo, *ab ludentibus poëtis.* Sic libro IV. *Exiſtimare non poſſumus, utrumne iſtud ſerio, atque ex rei compertæ faciatis fide, an fictionibus ludentes caſſis ingeniorum laſciviatis*

viatis luxu. Nam *laſcivia* dicitur proprie diſſoluta illa animi διάθε-σις, qua animi gratia, nullo certo ſcopo propoſito, ſed plane μά-την aliquid agitur: Et quia humanum ingenium ad vitia natura propendet, animus ita diſſolutus, & judicii moderamine remoto vagus in rebus malis ſæpius ludit. Cornel. Tacitus Hiſtoriarum libro ſecundo, ubi miſeram Cremonenſium ſortem deſcribit: *Faces in manibus, quas, ubi prædam egeſſerant, in vacuas domos & inania templa per laſciviam jaculabantur*. Talis eſt laſcivia petulantium juvenum, noctu vagantium atque bacchantium: quales deſcribunt, Neronem, Verum, Commodum, & alios noctu vagari ſolitos, & cum triconibus rixas commiſcere: quam quidem proterviam qui excuſare volunt, *ludum* appellant, & Græci παιδιάν, quod in Alcibiade obſervat Plutarchus: at qui proprie loquuntur, ἀσέλγειαν. Et vix eſt, ut ingenia ita diſſoluta & laxa frugem unquam faciant.

154. *Hiſtoriæ graves, ſeriæ, curioſæ.*] Recte opponit hiſtorias graves & ſerias iis, quæ per jocum, & à ludentibus ſcribuntur, animi cauſa, nullo propoſito fine, ſicut modo dicebamus. Sic eos Græci ludere, παίζειν dicunt, qui nihil agunt ſerio, ſed μάτην: & hominem tam elumbis ingenii μάταιον appellant; quia agit & loquitur, καὶ μάτην. Herodotus Muſa II. ubi Amaſis Ægyptii ingenium & vivendi rationem deſcribit; cum ait primis diei horis, donec implerentur hominum conventu fora, negotiis ac rebus ſeriis operam dare ſolitum: poſt id tempus genio indulſiſſe, & cavillis atque laſcivia animum oblectaſſe. Verba ſuaviſſimi ſcriptoris ſunt: τὸ μὲν ὄρθριον, μέχρι ὅτευ πληθώρης ἀγορῆς προθύμως ἔπρησσε τὰ προσφερόμενα πρήγματα. τὸ δὲ ἀπὸ τούτου ἔπινέ τε, καὶ κατέσκωπτε τοὺς συμπότας. καὶ ἦν μάταιός τε καὶ παιγνιήμων. Eundem paulo poſt ait fuiſſe φιλοπότην καὶ φιλοσκώμμονα, καὶ οὐδαμῶς ἐσπουδασμένον ἄνδρα: quem locum profert Athenæus lib. VI. & legit κατεσπουδασμένον ἄνδρα. Sic σκώπτειν & σπουδάζειν ſæpiſſime opponuntur: quemadmodum παίζειν & σπουδάζειν. Eunapius præfatione: εἰ γὰρ τὸ παίγνιον τῆς ἀρετῆς ἄξιον λόγου, ἀσεβοῖτο ἂν πάντως τὸ σπουδαζόμενον σιωπώμενον.

154. *Cum procurandi fulminis ſcientiam non haberet*]. De fulminis procuratione dicebamus antea ad librum ſecundum.

Pag. 155. *Deum contra animali ſubjeciſſe Pompilium.*] Hæc eſt lectio, vetus, pro qua Gelenius, *Deum contra anima: ſubjeciſſe Pompilium*, *Aliter in edit. noſtra.*

pilium, piſcis. Temere. Excidiſſe exiſtimo vocem librariis minus cognitam, *mæna.* & idcirco legerim: *Deum contra animali: ſubjeciſſe Pompilium, mæna.* Plutarchus: ἀποκεκλιμένου τὸ τοῦ Διὸς ἐμψύχοις, ἐπαγαγεῖν τὸν Νουμᾶν, μαινίσιν. Nam plurali numero proponuntur iſta omnia apud Plutarchum, quæ heic numero ſingulari. Ibi κεφαλαῖς, θριξίν. Heic, *capite, capillo.*

155. *Numa capillo cepitio.*] Corrigunt, *non capillo cepitio.* Legerim, *non autem capillo c.* Scripſerat librarius *non a.* unde factum, *numa.*

155. *Ita enim ſunt omnia & excogitata, & comparata deriſui.*] Plutarchus: ταῦτα μὲν οὖν τὰ μυθώδη καὶ γελοῖα τὴν τῶν τότε ἀνθρώπων ἀποδείκνυσι διάθεσιν πρὸς τὸ θεῖον, ἣν ὁ ἐθισμὸς αὐτοῖς ἐνεποίησεν.

Pag. 156. *Ab ipſo enim decidunt fulmina.*] Proba lectio; nec eam ſolicitare debebant. Neque enim imminentia fulmina procurabantur*: ſed quæ per fulmina ſignificabantur imminere. Mox: *Et ſi quando per fulgura ſignificavero aliquid imminere.*

126. *Et ſi quando per f. ſignificavero aliquid imminere.*] Proprie *ſignificare*, ut Græcis σημαίνειν: & *ſignificationes* modo διοσημείαι. Corrige obiter Zoſimum lib. II. τούτῳ περὶ τὸ οἰκίαν ἄλσος ἦν ἐκ δένδρων μεγίστων. τούτων πεσόντος, κεραυνοῦ καταφλεχθέντων, ἠπόρει πρὸς τὸ ἐκ κεραυνοῦ καταφλεχθέντων σημαινόμενον. Lege, πρὸς τὸ ἐκ τοῦ κεραυνοῦ σημαινόμενον. Nam καταφλεχθέντων repetita vox eſt è præcedentibus.

156. *Et ſacrum vaneſcat.*] Ms. Reg. habet *ſacrorum.* Unde efficiebat Cujacius, *& ſacrorum vi vaneſcat.*

156. *Verbenarum ſuffitio.*] Virgilius:

Verbenaſque adole pingues, & maſcula tura.

De his autem, quos adjicit, fremoribus dicebamus ad librum primum.

Pag. 158. *Inſana & furialis libido, & ex utraque ſexus.*] Legebat Gelenius, *& ex utroque ſexu.* Alii legunt, *& ex utroque ſexus*, ut ita ſignificet Arnobius eum fuiſſe androgynum. Neſcio quid aliud mihi in mentem venit. Legi igitur poſſe exiſtimabam, *& ex utero quippe ſaxi vis apta devaſtare, diſperdere* &c. Id eſt, & robuſta ac quaſi ſaxea vis, quippe hominis in ſaxi utero procreati, apta devaſtare, id eſt ad devaſtandum &c. Syntaxi Græca.

158. *Exaltatus ille vi meri.*] Legendum, *exalata ille vi meri.* quæ eſt correctio divini Scaligeri.

Pag. 159. *Repertum neſcio quis ſumit, formas, lacte alit hirquino.*] Corri-

* *Aliter in edit. noſtra.*

Corrigunt alii *formans*, alii *format*. Nec magnis ingenii viribus opus fuit ad hæc eruenda. Velim aliquid melius. Ego ſuſpicor *formas* vocem eſſe alienam, & alieno loco poſitam, natam è gloſſemate. Scripſiſſe enim aliquem ad dictionem ſcitulos, *formoſos*, unde natum *formas*, & tandem in textum relatum.

159. *Et qua ſolum poterat minus rectis aſſentationibus vinctus.*] Placet ornatiſſ. Canteri conjectura, *minus tectis aſſ.*

159. *Et ab eo donis ſylveſtribus honorari.*] Proprie & accurate. Dona enim honoris ſignum. Eleganter Philoſophus lib. 1. Rhetor. cap. v. δῶρα γὰρ παρ' ἑκάστοις τίμια. καὶ γὰρ τὸ δῶρόν ἐστι κτήματος δόσις, καὶ τιμῆς σημεῖον. διὸ καὶ οἱ φιλοχρήματοι, καὶ οἱ φιλότιμοι ἐφίενται αὐτῶν. ἀμφοτέροις γὰρ ἔχει ὧν δέονται. καὶ γὰρ κτῆμά ἐστιν, οὗ ἐφίενται οἱ φιλοχρήματοι: καὶ τιμὴν ἔχει, οὗ οἱ φιλότιμοι.

159. *Ac ne ſcævus aliquis nuptialia interrumperet gaudia.*] Id eſt, σκαιός, ἐπαρίστερός τις, ſiniſtri ominis & infauſti. In iſtis autem conjunctionibus & fœderibus auſpicia ſtudebant facere ſibi proſperrima, & contraria omnia vitare. Hinc Seneca Controverſia v. lib. x. *Occurrunt nuptis omina dira; ſacris publicis triſtia; feriatis maxime ac ſolemnibus, & hilaritati dicatis diebus ſemianimes iſti greges occurrunt.* Quare nec novis nuptis exequias licebat ire. Syneſius epiſtola III. οὐ γὰρ οἶμαι νομίζεται νυμφοστολίαις βαδίζειν ἐπ' ἐκφοράν.

159. *Fecit oppidum claudi.*] Id eſt, juſſit, noſtrate dialecto. Sic *fecit fieri* obſervabamus apud Ælium Spartianum; & ſimilia apud Caſſiodorum, Chryſologum, & alios.

159. *Conclamant exterriti adorandorum Phryges.*] Probo Meurſii conjecturam, *ad ora amborum Phryges.* *Aliter in Edit. noſtra.*

Pag. 160. *Nunc etiam ſacras velarier & coronarier pinos.*] Pinum in tutela matris Deum fuiſſe nemo, opinor, mediocriter doctus ignorat. Quare plura ad hoc probandum exempla coacervare velle, næ hominis eſſet miſerrime diligentis.

160. *Dat lacrymas cum Acdeſti.*] Propria phraſis. Nam *dare lacrymas* defuncto quaſi debitum aliquod munus. Agam heic de lacrymis defuncto datis uberius, quia rem video nondum ſatis explanatam. Nam ſi aliter ſe res haberet, is qui de Funeribus nuper congeſſit, non omiſiſſet ſane obſervationem iſtam. In alienis enim obſervationibus corradendis mirificam diligentiam adhibuit, niſi quod eorum, per quos profecerat, nomina omiſit. Quare nos noſtras obſervationes ibi videmus ſimpliciter & pæne αὐτο-

λεξεὶ propoſitas, noſtraque ipſorum ſcripta in alienis deſcriptis legimus. Sed ad rem. Statim quum expiravit aliquis, ſequitur propinquorum & amicorum fletus & ejulatus. Hæc eſt prima conclamatio. Hujus rei exempla quotidiana: ſed neſcio quo modo afficiunt nos, quæ in ſcriptoribus obſervamus. Apud Euripidem Admetus uxorem Alceſtidem abeuntem affatur: ſalutat eum abiens uxor: ſequitur tandem abitionis conſummatio: quam excipit Eumeli & aliorum conclamatio.

> Ἀδ. βλέψον πρὸς ἡμᾶς, βλέψον. Ἀλκ. οὐδὲν εἰμ᾽ ἔτι.
> Ἀδ. τί δρᾷς; προλείπεις; Ἀλκ. χαῖρε.
> Ἀδ. ἀπωλόμην τάλας.
> Χορ. βέβηκεν, οὐκ ἔτ᾽ ἐστὶν Ἀδμήτου γυνή.
> Εὐμ. ἰώ μοι τύχας, μαῖα δὴ κάτω
> βέβηκεν.

Βέβηκεν eſt heic, quod noſtrate lingua dicimus, *Elle eſt paſſee.* Et βέβηκεν, abiit ad plures, & ultimum iter ingreſſa eſt. Sophocles in Trachiniis:

> Βέβηκε Δηϊάνειρα τὴν πανυστάτην
> Ὁδῶν ἁπασῶν ἐξ ἀκινήτου ποδός.
> Χορ. οὐ δή ποθ᾽ ὡς θανοῦσα; Τρ. πάντ᾽ ἀκήκοας.

Quum igitur expirarat aliquis, conclamabatur à familia; deinde deponebatur humi: tuncque ſupra terram eſſe dicebatur, ut docet Servius. Lucanus libro ſecundo:

> *---- Sic funere primo*
> *Attonitæ tacuere domus: quum corpora nondum*
> *Conclamata jacent: nec mater crine ſoluto*
> *Exigit ad ſævos famulorum brachia planctus.*

Philo diſſertatione de Ioſepho: πλείστων ἀσπασμάτων ἐκοινώνησα, τοὺς ὀφθαλμοὺς συνέκλεισα, ἐπεδάκρυσα κειμένῳ τῷ νεκρῷ, πολυτελῶς ἐκήδευσα, τῶν νομιζομένων οὐδὲν παρέλιπον. Atque hæc prima conclamatio: & hinc *conclamati* mortui. Euripides in Alceſtide:

> Κλύει τις ἢ στεναγμὸν, ἢ χερῶν κτύπον.
> Κατὰ στέγας, ἢ γόον, ὡς πεπραγμένων.

Nota, ὡς πεπραγμένων. Unde tranſlatum Terentio, *Deſine, jam conclamatum eſt*, εἰς οἰμωγὴν ἀναβοῆσαι dicit Herodianus libro primo. Atque hæc de prima conclamatione.. Quum autem aliquot dies aſſervatus eſſet, & componeretur, ac pararetur jam pompa funeris, ultimum conclamabatur. Servius ad hæc Virgilii VI. Æn.

Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpuſque lavant frigentis, & ungunt:
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt.

Servabantur cadavera octo diebus, inquit Servius, *& calida abluebantur: & poſt ultimam conclamationem comburebantur.* Apulejus Mileſ. II. *Ecce jam ultimum defletus atque conclamatus proceſſerat mortuus; rituque patrio, ut pote unus de optimatibus, pompa funeris publici ductabatur per forum.* Diximus mortuos primum conclamatos; tum humi depoſitos. Rem ita eſſe oſtendit experientia quotidiana, & exempla prolata à nobis ſatis teſtantur. De depoſitione iſta notabimus obiter aliquid. Artemidorus lib. I. Oneirocrit. cap. XIV. οἱ δὲ ἀποθνήσκοντες ἐσχισμένοις ἐνειλοῦνται ῥάκεσιν, ὡς τὰ βρέφη, καὶ χαμαὶ τίθενται. Hoc *exponere* dicit Zeno Veronenſis ſermone de Continentia: *Tune non illa es, quæ mariti corpus expoſitum lavaſti lacrymis: oſculis deterſiſti.* &c. Hinc certe *depoſitum* pro deſperato dicimus. Nam quod ſomniant Grammatici, alieniſſimum eſt. Ovid. III. Triſtium:

Nec mea conſueto langueſcent corpora lecto?
Depoſitum nec me qui fleat ullus erit?
Nec mandata dabo? Nec cum clamore ſupremo
Labentes oculos condet amica meos?

Et libro II. de Ponto:

Iam prope depoſitus: certe jam frigidus æger,
Servatus per te, ſi modo fervor, ero.

Statim igitur quum expirarat mortuus conclamabatur: dein deponebatur: poſtremo quum exportandum eſſet cadaver, ultimum conclamabatur. Poſtremo quum in ignem imponeretur, ultimum deflebatur: Neque enim *conclamatur* tum proprie: ſed *defletus*. Hæc igitur accurate diſtinguenda ſunt. Ovidius:

Tum juvenem nondum facti flevere Quirites:
Vltima plorato ſubdita flamma rogo eſt.

Terentius:

---- Funus interim
Procedit. Sequimur. Ad ſepulchrum venimus.
In ignem poſita eſt. Fletur.

Tibullus eleg. III. lib. III.

Ante meum veniat longos incomta capillos,
Et fleat ante meum mœſta Neæra rogum.

Aliter in edit. noſtra.

160. *Mater ſuffodit & ſe Deum.*] Hæc eſt lectio vetus pro ea, quam ſuppoſuerant, *mater ſuffodit eam Deum.*

160. *Et ſauciat pectus pauſata circum arboris robur.*] Quid appellet *pauſatam arborem* Arnobius equidem divinare nequeo. *Pauſare* eſt ἀναπαύεσθαι ϗ ἀναπαύειν in Gloſſis Philoxeni. Plautus in Trinummo: *Pauſa, Viciſti caſtigatorem tuum.* Sed *arbor pauſata* quid eſt? Exiſtimo igitur legi poſſe, *& ſauciat pectus pauſate circum arboris robur. Pauſate* ſcilicet: quia certo modo, τακτῶς ac per pauſas pectus pulſabant, quando planctus ad neniam peragebatur, veris & crudis planctibus jam effuſis. Feſtus: *Præficæ dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conductæ: quæ dant ceteris modum plangendi, quaſi in hoc ipſum præfectæ.* Sic recte *pauſate plangere*. Quare & Seneca *pauſarium* appellat eum qui remigibus modos dat, epiſtol. LVI. Hincne etiam intelligendus in Caracalla Spartianus? *In quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum ſacra Iſidis primum per hunc Romam veniſſe dicantur, cum Antoninus Commodus ita ea celebraverit, ut & Anubim portaret, & pauſas ederet.* Nam pinu pectus tundebant Iſiaci.

160. *Et perpetuo ſolus agitetur & motu.*] Hæc eſt lectio vetus. At Gelenius ultimam copulam ſuſtulit. Propius Arnobii ſtilum: *digitorum ut minimiſſimus vivat; perpetuo ſemper agitetur & motu.* Amat has trajectiones Arnobius.

Aliter in edit. noſtra.

Pag. 161. *Ergone Deum mater diluvii cauſa nulla fuit.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua ediderant, *diluvii caſu*. Legendum fortaſſe, *diluvii pauſa*, id eſt, diluvio finito, vel, quum diluvium quaſi prioris ævi pauſa interjectum eſt, Lucretius libro III.

Nec memori tamen id quimus reprehendere mente.
Inter enim jecta eſt vitaï pauſa: vageque
Deerrarunt paſſim motus ab ſenſibus omnes.

161. *Perpetua in continuatione ſortitos.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg.

Pag. 162. *Sed animalibus quoque nonnullis.*] Varro libro II. de re Ruſtica: *Quum equus matrem ut ſaliret adduci non poſſet; & eum capite obvoluto proriga adduxiſſet, & coegiſſet matrem inire, quum deſcendenti demſiſſet ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit.*

162. *An reſpectus pietatis & honeſti capitoliorum deſpuit præſidi, ne quid.*] Hunc locum diverſis modis reformare tentant. Quidam, *An reſpectus pietatis & honeſti capitoliorum deſpuit præſes, nec* &c. Alii,

An

An reſpectus pietatis & honeſti capitoliorum defuit præſidi, nec &c.

162. *Cum incautus & properus oblectionis eſſet rejectus à furto.*] Reſcribunt alii, *obreptionis;* alii *oblectionis,* pro *oblectationis.* Ego hereo.

162. *Et quam rapere voluptatem.*] Iacobus Cujacius corrigebat, *& quum rap.*

162. *Conventionis hujuſmodi cœptum genus vitat.*] Hunc locum diverſis modis interpolant. Simpliciter legendum exiſtimo, *niſi forte dicetis, conventionis hujuſmodi cœtum genus vitat, atque execratur humanum. Cœtus* pro *coitus.* ut obſervabamus ſupra.

Pag. 163. *Et non quotidie videamus eos, qui ſibi demeſſuerint has partes.*] Horatius in Satiris: *Caudamque ſalacem Demeteret ferro.* Lactantius libro quinto: *Qui virilia ſua metant, &, quod eſt ſceleratius, ut ſint religionis antiſtites.*

163. *Peniculantem, decuramenta, cantherios.*] Scaliger legit, *peniculamenta decurtantem cantheriorum.* Eum vide in Catalectis.

Aliter in edit. noſtra.

Pag. 164. *Aut de divino aliquid ex corpore deſecari.*] Hæc eſt lectio vetus. Similem pleonaſmum habebamus ſupra lib. IV. *Quid eſt enim quod dici de immortalibus Diis poſſit, quod non ex hominum de ſcriptis ad humanas pervenerit notiones?*

Aliter in edit. noſtra.

164. *Quum vis illa telluris cooperta eſt gremio.*] Id eſt, vir ille, membrum illud, pars illa. Supra: *Ad opem concurſum eſt unicam, ut vino madidaretur multo, & viribus ſpoliaretur abſciſſis.*

164. *Et in punctis ratio poma extulit mitia.*] Corrigunt alii, *& in punctiſtio:* alii, quorum opinionem ſequor, *& in puncti ſpatio.* Sic autem *punctum* apud Lucretium ſæpiſſime.

164. *O Abdera, Abdera quantas vias mortalibus irridendi.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua ſolemni temeritate ſuppoſuerat Gelenius, *O Abdera, Abdera quam fas mortalibus irridenda.* Vulgatam lectionem explicare poſſumus. O Abdera, inquit, quot hinc naſcerentur irridendi viæ, id eſt, rationes & cauſæ? &c. Nam *quanti* pro *quot* apud hos ſcriptores: ut apud Tertullianum locis infinitis: ut omittam ceteros ſcriptores Eccleſiaſticos. Pro *dicunt eam* in ſequentibus, *diſcunt eam.*

Aliter in edit. noſtra.

164. *Poma ibi neceſſe eſt ſurgant.*] Reſcribunt, *ſuriant.* Vulgatam lectionem retinendam cenſeo. *Surgere* enim eſt, pro ſurrigere: ut *porgere,* pro porrigere, & ſimilia. Infra: *Quem quum Tanaquil dimoveret Etruriæ diſciplinarum perita, ſurrexiſſe Deos, & nervis obduruiſſe divinis.*

164. *Alebat Berecynthia religatam.*] Malim *relegatam*. Supra: *Tanquam vitiatam claudit pater, & curat ut inedia moriatur; pomis atque aliis bacculis Deum ſuſtentatur à matre.*

Pag. 165. *In qua ſexus viriles non ſolum homines ponunt.*] Reponenda lectio MS. R. *ſecus virile*, de qua Cario Emendat. lib. II.

Aliter in edit. noſtrâ. 165. *Sed pecudes etiam fiunt ex maribus mares.*] Alii *ex maribus matres*: alii etiam *ex matribus matres*, ut ſint, *exmatres*, μητέρας μὴ ἔχοντες, ut *exos*, & ſimilia.

165. *Sed quid Midas horruerit non eſt facile ſuſpicantibus exiſtimare.*] Imo *non eſt difficile*. Horrebat enim deteſtandam Acdeſtidis patientiam.

Pag. 166. *Ac ne nuda in gremio diffluerent ſic ſoli.*] Legendum exiſtimo, *ſcil. ſoli*. Clarius fuiſſet, *ac ne ſcil. nuda* &c. Scriptum autem fortaſſe fuerat. *ſc.* Unde factum *ſic*. Sequentia ita diſtinguenda, *lavit utique, balſamis atque unxit.*

166. *Aut textriculas puellas audire tædioſi operis circumſcribentes moras.*] Ovidius libro quarto Metamorphoſ.

E quibus una levi deducens pollice filum,
Dum ceſſant aliæ, commentaque ſacra frequentant:
Nos quoque, quas Pallas melior dea detinet, inquit,
Vtile opus manuum vario ſermone levemus:
Perque vices aliquid, quod tempora longa videri
Non ſinat, in medium vacuas referamus ad aures.

166. *Aut infantibus credulis avocamenta quæritantes anus longævas,*] Apulejus Mileſ. IV. *Sed ego te narrationibus lepidis, anilibuſque fabulis protinus avocabo.*

Pag. 167. *Et eſſe illam in rebus.*] Legendum ſuſpicabar, *in ritibus*. Id eſt, in ſacris & cerimoniis. *Illam* dicit hiſtoriam. Quare nihil neceſſe erat *cauſas* mutare in *cauſam*.

167. *Quid pectoribus applodentes palmas paſſis cum crinibus Galli?*] Apulejus Mileſia VIII. *Cinædum & ſenem, calvum quidem cincinnis ſemicanis & pendulis capillatum: unum de triviali popularium fece, qui per plateas & opida cymbalis & crotalis perſonantes, Deamque Syriam circumferentes mendicare compellunt.* Iterum eodem libro: *Diuque capite demiſſo, cervices lubricis intorquentes motibus, crineſque pendulos rotantes in circulum, & nonnunquam morſibus ſuos incurſantes muſculos, ad poſtremum ancipiti ferro, quod gerebant, ſua quiſque brachia diſſicant.* Sic omnes fanatici, harioli, & ejuſmodi agyrtæ capillati: quod è ve-

teribus

teribus ſcriptoribus ſatis notum. Hinc Arrianus lib. IV. Diſſertat. Epicteti, cap VIII. ὅτης φιλόσοφος. διὰ τί; τρίβωνα γὰρ ἔχει καὶ κόμην. οἱ δ' ἀγύρται τί ἔχουσιν;

167. *Quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dediſtis nomen caſtus?*] Abſtinebant à pane Cybeles & Iſidis ſacerdotes. B. Hieronymus epiſt. ad Lætam, de inſtitutione filiæ. *Faciant hoc cultores Iſidis & Cybeles: qui guloſa abſtinentia Phaſidis aves, & fumantes turtures vorant, ne ſcil. Cerealia dona contaminent.* Abſtinentiam illam, &, ut loquitur Arnobius, temperatum appellabant *caſtum*: quod docet heic ſcriptor noſter. B. Hieronymus lib. II. contra Iovinianum: *De ciborum ſibi placent abſtinentia; quaſi non ſuperſtitio gentilium caſtum* (perperam ſcriptum erat *ceſſum*) *matris Deum obſervet, & Iſidis.* Hæc eadem vox reponenda eodem libro: *Quomodo autem virginitati veræ non præjudicat imitatio virginum diaboli: ita nec veris jejuniis caſtorum Iſidis & Cybeles; & quorundam ciborum in æternum abſtinentia: Maxime cum apud illos jejunium panis ſagina carnium compenſetur.* Tertullianus libro de jejuniis: *Sed bene quod in noſtras xerophagias blaſphemias ingerens, caſto Iſidis & Cybeles eas adæquas.* Ergo *caſtus* proprie Iſidis & Cybeles: ſed & aliorum etiam deorum: quorum in caſto certis & ſtatis diebus quandoque erant, id eſt, certis cibis abſtinebant, aut etiam uſu Veneris, ut qui erant in caſto Cereris. Feſtus: *Minuitur privato luctus, quum in caſto Cereris eſt.* Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XXIII. *Vehitur enim ſimulachrum Dei Heliopolitani ferculo, uti vehuntur in pompa ludorum Circenſium deorum ſimulacra: & ſubeunt plerumque provinciæ proceres raſo capite, longi temporis caſtimonia puri.* Caſtimoniam heic appellat ἁγνείαν, & abſtinentiam ab operibus Venereis. Dixit *caſtimonia* πληθυντικῶς Apulejus Mileſ. XI. *Quod enim ſedulo percontaveram, difficile religionis obſequium, & caſtimoniorum abſtinentiam ſatis arduam, cautoque circunſpectu vitam, quæ multis caſibus ſubjacet, eſſe muniendam.* Heic *caſtimoniorum abſtinentiam* vocat rigidam abſtinentiam ab omni cibaria voluptate, ab animalibus, à vino, & ſimul ab rebus illis temperatum. Explicate poſtea eodem libro. *Idque plane cunctis arbitris præcipit, decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coercerem, neque ullum animal eſſem, & invinius eſſem.* Ergo *caſtus* à careo, caſtum: unde caſſus: ac literarum μεταβολῇ *caſtus.* Feſtus; *Puri menſtruo eſſe dicebantur, qui ſacrorum cauſa toto menſe in cerimoniis ſunt, id eſt, puri ſunt certis rebus carendo.* Idem: *Denariæ cerimoniæ dicebantur, & tricenariæ, quibus ſacra adituris*

aditurís decem continuis diebus, vel triginta, certis quibuſdam rebus carendum erat.

Pag. 168. *Et cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos.*] Hæc omnia interpretabantur allegorice: ut deorum Mater terram ſignificaret; Galli autem lacertos ſibi lacerarent, ac virilia demeterent, propter arationem ac meſſim. Sic enim iſta ſignificabant. Hoc obſervat Tertullianus adverſus Marcionem lib. I. cap. XIII. obſcuro loco, & quem nullomodo intelligunt Interpretes. *Ipſa quoque vulgaris ſuperſtitio communis idolatriæ, quum in ſimulacbris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus ſuum ingenio obumbrat, figurans Iovem in ſubſtantiam fervidam, & Iunonem ejus in äerem, ſecundum ſonum Græcorum vocabulorum: item Veſtam in ignem, & Camenas in aquas, & magnam matrem in terram, ſeminalia demeſſam, lacertis aratam, lavacris rigatam.* Quod addit, *lavacris rigatam*, hoc ait, quia Almone lavabatur Deum mater ſolemni die.

168. *More lugentium cædant cum pectoribus lacertos.*] Supra: *Et ſociatis planctibus cum Acdeſti tundit & ſauciat pectus pauſate circum arboris robur.* Ac de hac pectoris ac lacertorum pulſatione lugubri plana res eſt. Idcirco igitur ſcribit Artemidorus lib. I. cap. XLIII. mulieres in luctu ubera plangere, atque fœdare. αὗται γὰρ ἐν πένθει καὶ τοὺς μαζοὺς λωβῶνται. Zeno Veronenſis ſermone de Continentia: *Tune non illa es, quæ mariti corpus expoſitum lavaſti lacrymis; oſculis deterſiſti: crinium damno veláſti; ſciſſis genis, livore fœdatis uberibus: ſordido plus pulvere tecta, quam veſte?* Non poterat melius exprimi τὸ, λωβᾶσθαι τοὺς μαζούς.

168. *Vos non divinas conficere querimonias.*] Pro *cerimonias*. Librarii in hoc ſcribendi genere errant ſæpiſſime.

168. *Quam inhiant viles Galli.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *ineant*. Alii, *initient*.

168. *Vel myſteria illa continent ſancta, quibus initiis nomen eſt.*] Cicero. *Nam mihi cum multa eximia, divinaque videntur Athenæ tuæ peperiſſe, atque in vitam hominum attuliſſe, tum nihil melius illis myſteriis quibus ex agreſti immanique vita exculti ad humanitatem & mitigati ſumus: initiaque ut appellantur, ita re vera principia vitæ cognovimus.*

Aliter in edit. noſtra. 168. *Sed paucorum taciturnitatibus tradidiſſe ſacr.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua legerim, *& quæ non omnibus vulgo, ſed paucorum taciturnitatibus tradi licet. Sed ſacrorum* &c.

168. *Sed*

168. *Sed paucorum taciturnitatibus.*] Scholiaſtes Ariſtophanis ad Ranas: μυστήρια, παρὰ τὸ τοὺς ἀκούοντας μύειν τὸ στόμα, καὶ μηδενὶ ταῦτα ἐξηγεῖσθαι.

168. *Faunam igitur Fatuam.*] Ita edidit Urſinus. At in editione principe & MS. Reg. legebatur. *Fœdam ig.* Nec erat temere ac ſine librorum auctoritate mutanda hæc lectio. Fortaſſe enim *Fœdam* appellat Fatuam παρὰ προσδοκίαν, pro *Faunam*, propter eas fœditates, quas ſtatim perſtringit.

168. *Sextus Clodius indicat ſexto de diis Græcorum.*] Reponi volueramus lectionem antiquam *Græco*: ſed operæ Ful. Urſini editionem his in locis expreſſerunt. Hos enim libros Græce ſcripſerat Clodius, ut obſervat Lactantius.

168. *Quod quum ei divinam rem mulieres faciunt, vini amphora conſtituatur obtecta.*] Lactantius: *Idcirco in ſacris obvolutam vini amphoram poni.* Scribit Plutarchus vinum, quod inferebatur Bonæ Deæ, lac appellatum fuiſſe: vas in quo vinum inditum erat, mellarium dictum ſcribit Macrobius.

168. *Sicut ſuis ſcribit in cauſalibus Putas.*] Emendant *Plutarchus.* Hæc enim expreſſe in Plutarchi cauſalibus. Scriptum fuerat *Plutar.* pro *Plutarchus*: unde factum *Putas.*

Pag. 169. *Bacchanalia etiam prætermittemus inania, quibus nomen Omophagiis.*] Corrigebat Gelenius *immania.* De Omophagiis Clemens, quem ſequutus Arnobius.

169. *Circumplicatis vos anguibus.*] Clemens: Διονύσιον Μαινόλην ὀργιάζουσι Βάκχοις ὠμοφαγίᾳ τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες, καὶ τελίσκουσι τὰς κρεωνομίας τῶν ἱερῶν φώνων (ſic enim legendum, non τῶν φόνων) ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν, ἐπολολύζοντες Εὐάν. Demoſthenes de Corona: τοὺς ὄφεις τοὺς παρείας θλίβων, καὶ ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αἰωρῶν, καὶ βοῶν εὐοῖ, σαβοῖ.

169. *In quibus ſumentes ea.*] Proprium, *Sumere initia.* Sic *initia ſuſcipere* apud Spartianum in Hadriano: *Poſt hoc per Aſiam & inſulas ad Achajam navigavit, & Eleuſinia ſacra exemplo Herculis Philippique ſuſcepit.* Sic *ſacra accipere.* Apulejus Mileſia XI. *Et mihi in dies magis, magiſque accipiendorum ſacrorum cupido gliſcebat.* Arnobius infra: *Ipſa denique ſymbola, quæ rogati ſacrorum in acceptionibus reſpondetis. Iejunavi, &c.* Sic μυστήρια παραλαμβάνειν. Suidas: οἱ τὰ μυστήρια παραλαμβάνοντες, μύσται καλοῦνται.

169. *Et referunt phallos propitii numinis ſigna donatos.*] ἁλὸς χονδρὸν, ſalis pugillum adjicit Clemens Alexandrinus. *Signa* appellat *Aliter in edit. noſtra* σύμβο-

σύμβολα: de quibus infra. De phallis autem, & ithyphallis poſtea.

169. *Talos, ſpeculum, turbines.*] Hæc citata à Clemente Alexandrino in Protreptico; & prolata ab aliis. Neque his in locis immorabimur, ne tempus & operam perdamus.

Pag. 170. *Ex continua paſſione Brimo deinceps ut appellaretur.*] Hæc lectio, quam è Clemente Alexandrino revocarant alii, heic propoſita eſt auctoritate MS. Reg.

170. *Virilitate pignoris viſa ſumit animum mitiorem*] Martialis:

Virilitatis damna mœret erepta.

Sic ἀνδρεῖα Græcis ut docet Artemid. lib. 1. Oneirocrit. cap. XLVII.

Pag. 171. *Tum illum citabimus Tarentinũ notumque ſenarium Taurus drac.*] Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων ταύρου πατήρ. Hic erat Tarentini alicujus poëtæ ſenarius. Nam & Clemens Alexandrinus ejus auctorẽ facit poëtam aliquem εἰδωλικόν: ne quis exiſtimet verſum eſſe incerto auctore vulgatum. Quare nolim pro *Tarentinum*, ſubſtitui à nonnullis *tritum*. Auctor hujus verſus erat fortaſſe Rhinto Tarentinus Comicus celeberrimus, ἀρχηγὸς τῆς καλουμένης ἱλαροτραγῳδίας, inquit Suidas.

171. *Quibus Sebadiis nomen eſt.*] Nihil mutandum exiſtimo. Frequens enim eſt harum literarum commutatio. De Sabaziis autem præter alios vide Scholiaſten Ariſtophanis ad Ranas.

171. *In quibus aureus coluber in ſinum demittitur conſecratis.*] Quos antea *ſacratos* appellavit. *In quibus arcana & tacenda res proditur, inſinuaturque ſacratis.* Apulejus Mileſia XI. *Mane factum eſt, & perfectis ſolemnibus, proceſſi duodecim ſacratus ſtolis.* Et: *Hanc Olympiacam ſtolam ſacrati nuncupant.* Et *ſacrari*, τελεῖσθαι. Interpres Irenæi vetus lib. 1. cap XVIII. *Et quaſi myſticum conficiunt cum quibuſdam profanis dictionibus iis qui ſacrantur.* Verba Irenæi erant: καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιρρήσεων τινῶν τοῖς τελουμένοις. Et paulo poſt: *Et hæc quidem profantur ipſi qui ſacrant. Qui autẽ ſacratur, reſpondet.* Scripſerat Irenæus: καὶ ταῦτα μὲν ἐπιλέγουσιν οἱ τελοῦντες. ὁ δὲ τετελεσμένος ἀποκρίνεται. B. Auguſtinus lib. II. de civit. Dei, cap. XXVI. *Perhibentur tamẽ in abditis ſuis, ſecretiſque penetralibus dare quædam bona præcepta de moribus quibuſdam, velut electis ſacratis ſuis.* Hic locus non videtur eſſe ſatis caſtus. Gloſſema igitur eſſe exiſtimo τὸ *electis*. Legerat aliquis *ſecretis*, & interpretatus erat, *electis*. Sic enim paulo poſt *ſacrati* mutare volunt in *ſecreti*. *Vbi & quando ſacrati cœleſtis audiebant caſtitatis præcepta neſcimus.* Sic igitur ſuperiorem locum legendum exiſtimo.

Perhi-

Perhibentur tamen in adytis ſuis, ſecretiſque penetralibus dare quædam bona præcepta de moribus ſacratis ſuis. Vel igitur legerat aliquis *ſecretis*: vel ad hæc verba *ſacratis ſuis*, hoc interpretamentum appoſuerat, *quibuſdam velut electis.* quæ quidem notatio non eſſet abſurda. Ergo *ſacratos* appellat Arnobius etiam *conſecratos*. Reſtituenda hæc vox Zenoni Veronenſi ſermone de Continentia. Locus eſt inſignis: ubi agit de matrimonio fidelis cum infideli. *Proponamus itaque, ut ſæpe contingit, in unum ſibimet convenire diverſæ religionis diem; quo tibi Eccleſia: illi adeunda ſint templa: quo genere unuſquiſque ſuum ſacrificium procurabitis? Quo ſumtu? Quibus vaſis? Quibusve miniſtris? At ſi diſcrete fiunt iſta, nihil prodeſt: Ex uno enim proficiſcendo, & in unum remeando, ſi non confuſione, vel errore fiunt una. Quid quod illius ſacrificium publicum eſt; tuum ſecretum: illius à quovis libere tractari poteſt: tuum etiam à Chriſtianis ipſis minime conſecrari ſine ſacrilegio videri non poteſt.* Lege, *minime conſecratis.* Sic appellat catechumenos adhuc ἀτελέςους, qui idcirco exigebantur foras.

171. *Quod genus eſt nullum probri, infame.*] Suſtulit diſtinctionem Gelenius. Propius Arnobianum ſtilum, *probri, infamiæ.*

Pag. 172. *Ad mulieris nomen properavis Europa.*] Mulier facta eſt, quum eſſet virgo. Ita *mulier* ſeparata à virgine: quod non ſolum noſtrate lingua uſurpamus; ſed & Græci olim lingua ſua uſurparunt. Sic ruſticula illa apud Theocritum devirginata; virginem veniſſe ait ſe; redire mulierem, γυναῖκα.

Παρθένος ἔνθα βέβηκα, γυνὴ δ᾽ εἰς οἶκον ἀφέρπω.

Atque hæc diſtinctio à vulgo proprie frequentata, & quotidiano loquendi uſu quaſi ſancita. Tertullianus de velandis virginibus: *Sed quoniam ita mulieris nomen uſurpant, ut non putent competere illud niſi ei ſoli quæ virum paſſa ſit; probari à nobis oportet proprietatem ejus vocabuli ad ſexum ipſum, non ad gradum ſexus pertinere, quo communiter etiam virgines cenſeantur.* Arnobius infra: *Quodam, inquiunt, tempore, quum in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, & adhuc virgo Proſerpina.* Optatus Milevitanus lib. II. *Inde revertentes Vrbanus Formenſis, & Felix Idicenſis, invenerunt matres, quas de caſtimonialibus fecerunt mulieres.*

172. *Patrem illum deorum Iovem, æternam rerum atque hominum poteſtatem.*] Habet à Virgilio, apud quem Venus lib. x. Æneid.

O pater, ô hominum, divumque æterna poteſtas.

Unde ſuſpicetur aliquis, legendum eſſe heic, *æternam divum atque h.*

Sed profecto philoſophati ſunt in hunc verſum veteres Critici: quod ex ipſis Servii fragmentis manifeſtum eſt. Inde colligimus *hominum divumque poteſtatem* dixiſſe nonnullos, hominum & rerum poteſtatem. Unde iſta apud Servium: *Sicne autem hominum & rerum poteſtas eſt, an quemadmodum pro rege vel magiſtratu poteſtas ſolet dici?* Quod autem ait Arnobius, *patrem illum deorum Iovem,* non *patrem* ſimpliciter; ſequitur eorundem Criticorum ſententiam. Servius: *O pater: Generaliter Pater accipe, non tantum Veneris. Nam ſupra ait, Divum pater, atque hominum rex.*

172. *Ruminantem pallentes herbas.*] Virgilius:

Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas.

172. *Suffragine, talo molliſſimo perlitum.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *talos molliſſimos perlitum.* Melius alii, *ſuffragines, talos molliſſimo perlitum.*

172. *Tum deinde ſecreta rimantem ferventi nullas.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *ferventi ſimila.* *Aliter in edit. noſtra.*

172. *Velut quaſdam inſulas eliciendæ miſerationis offerentem.*] Id eſt, velamenta, quibus utebantur ſupplices. Erant enim velamenta illa, & ἱκετηρίαι infulæ velut eorum, qui ſupplices aliquid poſtulabant. στέμματα Græci dixerunt: quod etſi notum omnibus eſſe poterat, video tamen nonnullos hac in re non mediocriter deceptos. Quam enim improprie στέμματα coronas interpretantur in hoc Homeri verſu;

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος.

Velamenta & ſupplicia, ἱκετηρίαν, appellat Homerus στέμματα. Gloſſæ: *Velamentum, στέμμα.* Optimus Homeri interpres Ovidius in Arte:

Audierat laurumque manu, vittasque ferentem
Pro nata Chryſem non valuiſſe ſua.

Nam laurus, ſive olea & vittæ; ſeu vittata laurus, & olea, velamentum. Hinc λευκοστεφεῖς ἱκετηρίαι Æſchylo in Supplicibus. Heic igitur apud Arnobium *infulæ* ſunt στέμματα, velamenta. Gloſſæ, *Infulæ, στέμματα.*

172. *Offerentem.*] Id eſt, porrigentem. Velamina enim ſua ad eorum, quibus ſupplicabant, genua protendebant; imo quandoque deponebant. Euripides:

Ἱκετηρίας ἢ γουνάσιν ἐξάπτω σέθεν.

Hinc in Andromacha:

Ὦ ναυ-

Ὦ ναύτιλοισι χείματος λιμὴν φανείς
Ἀγαμέμνονος παῖ, πρός σε τῶνδε γουνάτων
οἴκτειρον ἡμᾶς, ὧν ἐπισκοπεῖς τύχας,
Πράσσοντας οὐκ εὖ, στεμμάτων δ' οὐχ ἥσσονας
Σοῖς προστίθημι γουνάσιν ὠλένας ἐμάς.

Hoc ait, manus ſuas, quibus ejus genua contingebat, religionem καὶ αἰδῶ obtinere debere non minorem, quam velamenta ad genua depoſita. Quare & in Heraclidis:

Ἀλλ' ἄντομαί σε, καὶ καταστέφω χεροῖν.

Id eſt, genua tua manibus meis quaſi velaminibus contingo. Hoc enim καταστέφειν: id eſt, στέμμασι καὶ ἱκετηρίαις στέφειν. In eodem dramate.

Ἱκέται καθήμεθ' οἵδε παῖδες οἵδ' Ἡρακλέους,
Βωμὸν καταστέψαντες, ὡς ὁρᾷς, ἄναξ.

Nimirum aras ipſas, ad quas confugerant, velabant; ut hac eas ratione ſanctas magis, & inviolatas efficerent. Æſchylus in Supplicibus:

Κλάδους τε τούτους αἶψ' ἐν ἀγκάλαις λαβών,
Βωμοὺς ἐπ' ἄλλους δαιμόνων ἐγχωρίων
Θὲς, ὡς ἴδωσι τῆς δ' ἀφίξεως τέκμαρ
Πάντες πολῖται.

& alibi.

Pag. 173. *Sed non ſunt, inquitis, Reip. noſtra hec ſacra.*] Et heic reponendum, *inquit*, quæ eſt lectio principis editionis. At Ful. Urſinus edidit *inquitis*.

173. *Quæ Theſmophoria nominantur à Græcis.*] Heſychius, θεσμοφόρια, τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος. Hæc erant ſanctiſſima & celebratiſſima myſteria, quibus initiabantur gentes orarum ultimæ. Cicero libro de natura deorum primo, ex aliquo vetere poëta: *Omitto Eleuſinem ſanctam illam, & auguſtam, ubi initiantur gentes orarum ultimæ.*

173. *Sancta illa pervigilia conſecrata ſunt, & Phanniciis migrave.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *& pannychiſmi graves.* Ex parte bene. *Graves* autem pannychiſmos non exiſtimo dici ſatis condecenter. Quare aliquid inveſtigandum exiſtimo. Arbitrabar igitur legi poſſe, *quibus gente ab Attica ſancta illa pervigilia conſecrata ſunt, & pannychiſmi migravere?* παννυχίδας igitur & παννυχισμοὺς nocturna illa ſacra Græci appellarunt; Latini *pervigilia, vigilias,* & *pervigilatio-*

 gilatio-

gilationes. Cicero: *Novos vero deos, & in his colendis nocturnas pervigilationes ſic Ariſtophanes veteris comœdiæ facetiſſimus poëta vexat* &c. *Pernoctationes* Chriſtiani appellarunt vigilias ſuas, ſive pervigilia. B. Hieronymus ad Lætam, de inſtitutione filiæ: *Vigiliarum dies, & ſolemnes pernoctationes ſic virguncula noſtra celebret, ut ne tranſverſum quidem unguem à matre diſcedat.* Idem adverſus Vigilantium: *De vigiliis & per noctationibus in baſilicis martyrum ſæpe celebrandis, in altera epiſtola, quam ferme ante biennium ſancto Ripario presbytero ſcripſeram, reſpondi.*

Pag. 174. *Faces geminas flammis onere preſſas Ætneis.*] Corrigunt, *flammis comprehenſas Ætneis.* Infra. *Quid ſumptus ignis ex Ætna, comprehenſaque iſta faces?*

174. *Qui illud temporis.*] Legendum videtur, *atque illud temporis.* ὤκησαν τηνικάδε τὴν Ἐλευσῖνα οἱ γηγενεῖς, ait Clemens Alexandrinus.

174. *A quo gens fluit Eumolpidarum.*] Heſychius, Εὐμολπίδαι οὕτως οἱ ἀπὸ Εὐμόλπου ἐκαλοῦντο, τοῦ πρώτου ἱεροφαντήσαντος. πολλοὶ γὰρ γεγόνασιν ὁμώνυμοι Εὔμολποι.

174. *Et qui poſtea floruerunt caduceatores, hierophantæ, atque præcones.*] Videtur caduceatores & præcones appellare τοὺς κήρυκας: atque his duobus vocabulis vocem Græcam exprimere voluiſſe. Sed cum hierophantas interſerat, ſane ſuſpicio eſt *caduceatores* illum à præconibus diſtinguere voluiſſe. Quare exiſtimo *caduceatores* heic eos appellari, qui in his ſacris σπονδοφόροι dicebantur: quos etiam cum præconibus conjungit Pollux. ἱεροφάνται, δᾳδοῦχοι, κήρυκες, σπονδοφόροι. Et certe σπονδοφόροι ſunt caduceatores. Clemens Alexandrinus Protreptico: ὁ σπονδοφόρος καὶ διαλλακτὴρ, καὶ σωτὴρ ἡμῶν λόγος.

174. *Hierophantæ.*] Heſychius, ἱεροφάντης, μυσταγωγὸς, ἱερεὺς ὁ τὰ μυστήρια δεικνύων. Nempe ὁ τὰ ἱερὰ φαίνων, qui ſacra & ſymbola τοῖς τελουμένοις oſtendebat. Plutarchus in Alcibiade: ἀπομιμούμενον τὰ μυστήρια, καὶ δεικνύοντα τοῖς αὐτοῦ ἑταίροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, ἔχοντα στολὴν, οἵανπερ ἱεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ ἱερά. Atque hic erat ceterorum ſacerdotum antiſtes. Ait Plutarchus in Numa Pompilio Pontificem Maximum apud Romanos eum obtinuiſſe inter ſacerdotes locum, quem προφήτης, vel ἐξηγητὴς, aut potius, inquit, ἱεροφάντης obtinebat apud Græcos. ὁ δὲ μέγιστος τῶν Ποντιφίκων, οἷον ἐξηγητοῦ καὶ προφήτου, μᾶλλον δὲ ἱεροφάντου τάξιν ἐπέχει. Sic igitur

igitur Plutarchus ἱεροφάντην ſeparat à Propheta. Atqui pro eodem nonnulli uſurparunt, & prophetæ partes eſſe voluerunt, ſpatia reducere, ſimulachrum initiatis oſtendere, & ea interpretari, quæ in myſteriis obſcura erant. Themiſtius Euphrades. Orat. II. ὁπότε δὲ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἀναπετάσας τὰ προπύλαια τοῦ νεὼ, καὶ τοὺς χιτῶνας περιστείλας τοῦ ἀγάλματος, καλλωπίσας τε αὐτὸ, καὶ ἀποσμήξας πανταχόθεν, ἐπεδείκνυ τῷ μυουμένῳ μαρμαρύσσον τι ἤδη, καὶ αὐγῇ καταλαμπόμενον θεσπεσίᾳ. Quapropter Oratione IV. προφήτην Ἀριστοτέλους idem appellat Ariſtotelis interpretem, quippe qui abſtruſa illa ſcientiarum myſteria, quæ in Ariſtotelis ſcriptis latent, retegat & interpretetur. καὶ ἴσως οὐκ ἂν μεθεῖτο οὐδὲ τὸν Ἀριστοτέλους προσποιούμενον εἶναι προφήτην, εἰ μισθὸν πράττοιτο τῆς προφητείας. Quod autem Ajebat Themiſtius, phophetam ornare ſolitum ſimulachra, certiſſimum eſt. Iul. Firmicus lib. III. cap. XVI. *Facient in ſacris certaminibus eſſe victores, ſacerdotes quoque aut prophetas; Deorum veſtitores, aut in templis maxima tractantes officia, ſacerdotibus præpoſitos.* & cap. XI. ejuſdem libri. *Prophetas, aut veſtitores divinorum ſimulachrorum faciet, aut divinarum bajulos ceremoniarum.* Neque enim hic locus aliter intelligendus eſt. Ergo prophetæ & hierophantæ idem erat officium. Sed hoc videtur fuiſſe diſcrimen: quod hierophanta ὁ φαίνων τὰ ἱερὰ, quatenus officio fungebatur, erat etiam προφήτης, quatenus ſcilicet myſticam religionem explanabat: at vero ſubjectos etiam habebat προφήτας & ἐξηγητὰς, quorum opera quandoque utebatur.

174. *Præcones*] Harpocration: κήρυκες, γένος ἐν Ἀθήναις ὠνομασμένον ἀπὸ κήρυκος Ἑρμοῦ. Diodorus Siculus libro primo ait, Cerycas ſimiles eſſe Ægyptiorum paſtophoris: Eumolpidas autem Ægyptiorum ſacerdotibus: atque rem inde Athenas fuiſſe tranſlatam. Ceryces igitur conſtituebant quaſi ſacroſanctum aliquod collegium: Eumolpidæ autem ſacerdotes erant.

174. *Oggerit potionem cynum, cyceonem quam nuncupat Græcia.*] Scribendum erat cinnum, ut etiam monuerat Theod. Canterus.

174. *Nec eam fortunam patitur valetudinis meminiſſe communis.*] Legunt, *Fortuna.*

174. *Ludibriorum ſtatuit exhilarare miraculis.*] Feſtus: *Miracula quæ nunc digna admiratione dicimus, antiqui in rebus turpibus utebantur.*

174. *Et in ſpeciem lævigari nondum duri atque ſtriculi puſionis.*] Reponunt è gloſſis Philoxeni *iſtriculi.* Nam ibi *iſtriculus* δασύπρωκτος.

Apud

Apud Tertullianum lib. de pallio *uſtriculas* legitur pro *iſtriculus*. At Turnebus ex hoc loco corrigebat *ſtriculus*. Quod autem à *ſtringendo* hanc vocem petunt, ſane falluntur.

Pag. 175. *Libros ſumas Threicii vatis, quos antiquitatis memoratis eſſe divinæ.*] Circumferebant enim quoſdam Orphei libros, quibus tribuebant plurimum. Negare tamen videtur Origenes ulla Orphei & Lini ſcripta ſuo ævo exſtitiſſe. Sic enim lib. 1. contra Celſum, qui Orpheum & Linum non ſolum præponebat Moſi, ſed ſolos audiendos affirmabat: καὶ τῶν μὲν σοφῶν σου ποιητῶν ἔοικε μηδὲ τὰ βιβλία ἔτι σώζεσθαι· φυλαχθέντα ἂν, εἰ ὁ ἐντυγχάνων ἤσθετο ὠφελείας· τὰ δὲ Μωσέως τὰ γράμματα, &c.

175. *Quas cava ſuccutiens Baubo manu.*] Ita negligebantur eo tempore numeri: quod non ſolum è Tertulliani poëmatis; ſed ex iis ipſis, quæ Apulejus eruditionis & elegantiarum curioſiſſimus convertit, manifeſtum eſt. Fruſtra igitur hunc verſum reformare aggrediuntur. Proponam in hanc ſententiam locum quendam è poëmatis quæ Tertulliano tribuuntur, eundemque obiter emendabo. Sic igitur adverſus Marcionem poëmate primo:

Oblitos Dominum, docuit ſpem linquere certam,
Idola vana ſequi; turbam ſibi fingere Divûm;
Sortes, auguria, ſtellarum nomina falſa;
Naſcentum geneſes conſtringere, poſſe videre
Extorum inſpiciis, reſque exſpectare futuras;
Terribilis Magiæ refugarum audaciâ ductos;
Conſictam molem mirantes, ſpernere vitam,
Impulit in præceps ſceleratâ inſaniâ merſos.

En, heic habes, *audaciâ*, & *ſceleratâ inſaniâ* correpta. Scribe autem hoc in loco, primum, pro, *ſtellarum nomina falſa*; *ſtell. numina f.* Deinde pro, *poſſe videre extorum inſpiciis.* lego, *poſtque videre Ext.* Cicero in legibus: *Interpretes autem Iovis Opt. Max. publici Augures ſignis & auſpiciis poſtea vidento: diſciplinam tenento.* Poſtremo pro, *reſque exſpectare futuras*, lego, *reſque ſpectare f.* Producit *è* ob geminas conſonantes conſequentes: ut antea, *Sortes, auguria, ſtellarum* &c. Ergo poëmatum diſciplina vacillabat eo tempore, jamque prope corruerat. Paulo eſt in eodem poëmate reſtituendus verſus, ubi hæc eadem licentia. Loquitur de inſidiis generi humano à Diabolo ſtructis, deque hominum pernicie, quæ inde conſequuta eſt.

Talia præterito graſſatus tempore geſſit;

Per latebras anima ſepiu ſerpente veneno.
Non quia culparent homines: Nam ſponte ſequutis
Ille dolo ſuaſit: homo libertate peregit.

Legendum, *Non quia culpa carent homines*, &c. Sed quæ proxime ſequuntur, Deus bone, quam ſunt depravata. Luſerunt in inepto poëmate librarii ſane negligenter: & quod dicitur, ſimiles invenerunt labra lactuças; id eſt, ineptum poëma ineptos invenit librarios. Locum tamen aſcribam, & obiter corrigam:

Hæc dum continuo per ſecula perfidus halat,
Conſiliumque ſuum ſeductis cordibus infert;
Sperans heu, ſceleriſque viam ſe ſtultus habere,
Ignarus qualis maneat ſententia facti:
Turba prophetarum tectis ſapientia verbis
Spiritu deque Dei præſaga voce loquentum
Publice non audeps Dominum maledicere nude,
Secreto ingenio ſperans ſe poſſe latere;
Tandem lux animæ carnis captiva tenetur,
Deſperatorum certat ſpes fortior hoſte.
Ipſe figurator, renovator corporis ipſe,
Gloria vera patris, Dei filius, unicus auctor,
Iudex & dominus venit, rex inclytus orbis,
Oppreſſis veniam daro promptus, ſolvere vinctos;
Cujus amicitiæ auxilio, patientia pœnæ,
Et Deus, & renovatus homo miſcetur in unum.
Virgo ſancta parit; patefit nova janua vitæ;
Dicta prophetarum factis impleta probantur;
Templa ſacerdotes linquunt; ſtellæ quoque ductu
Mirantur dominum, tantum ſecernere partum &c.

In toto hoc capite nec pes nec caput. Omnia mirifice perturbata, luxata, depravata. Hæc igitur ita componebam:

Hæc dum continuo per ſecula perfidus halat,
Conſiliumque ſuum ſeductis cordibus infert,
Publice non audens dominum maledicere unde
Secreto ingenio ſperans ſe poſſe latere,
Sperans heu ſceleris veniam ſe ſtultus habere,
Ignarus qualis maneat ſententia facti:
Tandem lux animæ carnis captiva tenetur.*
Ipſe figurator, renovator corporis ipſe,

Gloria vera patris, Dei filius, unicus auctor,
Iudex & dominus venit, rex inclytus orbis,
Oppreſſis veniam dare promtus, ſolvere vinctos.
Cujus amicitiæ auxilio, patientiâ pœnæ,
Deſperatorum certat ſpes fortior hoſte.
Verba prophetarum tectis ſapientia velis,
Spiritu deque Dei præſaga voce loquentum,
Dicta prophetarum factis impleta probantur.
Et Deus, & renovatus homo miſcetur in unum.
Virgo ſancta parit; patefit nova janua vitæ;
Templa ſacerdotes linquunt; ſtellæ quoque ductu
Mirantur dominum, tantum ſe cernere partum.

Pro *ſceleriſque viam ſe ſt.* repoſui, *ſperans, heu, ſceleris veniam ſe ſt.* Ita dicit impunitatem. Pro *captiva tenetur,* dicebam *levatur.* Sed nondum mihi ſatisfeci. Cetera diſcutiant ii quibus otii nimis eſt.

175. *Nam puerilis Olli vultus erat.*]Reponendum è MS. Reg. *ollis.* Nam dixerat antea, *facit ſumere habitum puriorem, & in ſpeciem levigari non duri atque ſtriculi puſionis.* Hæc autem extuderat Arnobius ex his Orphei verbis, παῖς δ' ἦεν ἴακχος. Quæ profecto vel non intellexit, vel aliter legit Arnobius. Neque enim hoc ait Orpheus, rebus illis vultum fuiſſe puſionis, ſed eas à puſione Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις ploſas & contrectatas.

- - - - παῖς δ' ἦεν ἴακχος,
χειρί τέ μιν ῥίπτεσκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις.

Sequentem verſum ita diſtingue:

Ἡ δ' ἐπεὶ οὖν μείδησε, θεὰ μείδησ' ἐνὶ θυμῷ.

175. *Perducit totum.*] Non ſolum *ducere*, & *perducere* ita uſurparunt, ſed etiam *trahere.* Seneca in Agamemnone.

Merumque in auro veteris Aſſaraci trahunt.

Sic ἕλκειν Græcis. Ariſtophanes in Equitibus:

Σπονδὴν λάβε δή, καὶ σπεῖσον ἀγαθοῦ δαίμονος.
Ἕλκ' ἕλκε τὴν τοῦ δαίμονος τοῦ Πραμνίου.

Parmeno Byzantius apud Athenæum non procul à fine libri quinti.

Ἀνὴρ γὰρ ἕλκων οἶνον, ὡς ὕδωρ ἵππος.
Σκυθιστὶ φωνεῖ, οὐδὲ κόππα γινώσκων.

Ita etiam σπᾶν uſurparunt. Athenæus libro VI. καθ' ὃν ἦν καιρὸν Δημοσθένης παρ' Ἁρπάλου τὴν κύλικα εἰλήφει, οὗτος, ἔφη, σοῦ ἄλλους ἀ-

κραιπαλώθωνας καλῶν, αὐτὸς τὴν μεγάλην ἔσπακεν. Dicit τὴν μεγάλην, ſubintelligens κύλικα. Sic alibi. Alexis apud eundem Athen. codem libro.

Παῖ τὴν μεγάλην δὸς ἐπιχέας
Φιάλας κυάθων τῶν παρόντων τέτταρας.

Σπᾷν aliis etiam locis ita uſurpat Athenæus; & ut cetera omittam, lib. x. καλῶς οὖν ἄρα καὶ Ἀριστοφάνης Ἀφροδίτης γάλα τὸν οἶνον ἔφη, εἰπών, ἡδύς γε πίνειν οἶνος Ἀφροδίτης γάλα. ὃν πολλὴν σπῶντες ἔνιοι παρχνόμων ἀφροδισίων ὄρεξιν λαμβάνουσιν. Interpres poſtrema hæc verba cum præcedente verſu confundit.

175. *Non eſt iſta falſa ſuſpectio.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg.

175. *Ipſa denique ſymbola.*] Quod appellat *ſymbolum* hoc loco Arnobius, σύνθημα dicit Clemens Alexandrinus. Erant nempe ſacratorum quædam συνθήματα & ſigna, quibus ſe invicem internoſcebant. Apulejus Apologia: *Ceteris autem clariſſima voce profiteor, ſi qui forte adeſt eorundem ſolemnium mihi particeps: ſignum dato, & audiat licet, quæ ego aſſervem. Nam equidem nullo unquam periculo compellar, quæ reticenda accepi, hæc ad profanos enuntiare.* Et quemadmodum in militia ſignorum erant duo genera, vocalia & muta, ita in his ſacris. Ac vocale eſt, quod habemus heic: Muta ſunt apud Apulejum quædam; nempe quæ à ſacerdotibus accipiebant ſacrati. Apulejus eadem Apologia: *Sacrorum pleraque initia in Græcia participavi. Eorum quædam ſigna & monumenta tradita mihi ſacerdotibus ſedulo conſervo. Nihil inſolitum: Nihil incognitum dico. Vel unius Liberi patris ſymmyſtæ qui adeſtis, ſcitis, quid domi conditum celetis, & abſque omnibus profanis tacite veneremini.* Appellat *ſigna* & *monumenta*, nimirum quibus ſe internoſcebant, ut obſervabam modo, & quibus etiam arcana illa ſacramenta in memoriam ſibi revocabant. Unde eadem appellat *memoracula* eodem libro; & propter priorem illam cauſam, *crepundia*, id eſt, γνωρίσματα, ut optime interpretati ſunt veteres magiſtri.

Pag. 176. *Ac ſine honoribus appellare præfatis.*] Id eſt, excuſata prius verborum neceſſitate, & ita non ſine verecundia. Eleganter Tertullianus lib. II. ad uxorem, cap. III. *Gentilem enim obſervando gentilia exhibebit, formam, exſtructionem, munditias ſeculares, blanditias turpiores, ipſa etiam matrimonii ſecreta maculoſa: non ut penes ſanctos officia ſexus, cum honore ipſius neceſſitatis, tanquam ſub oculis Dei modeſte & moderate tranſiguntur.* Id eſt, cum pudore & verecundia,

qua neceſſitas quaſi obumbratur, & obtegitur. Quare has partes quandoque *partes neceſſarias* appellant, abſtinentes ab earum propria appellatione: ſed eas nihilominus neceſſarias ſignificantes, & ita verecundiam mitigantes. Obſervat Artemidorus libro primo Oneirocrit. cap. XLVII. αἰδοῖον quandoque appellari ἀναγκαῖον. Sic *neceſſaria* Latini dicunt. Iul. Firmicus lib. IV. Matheſ. cap. XII. *Vitia facit circa naturalia & neceſſaria.* Idem ejuſdem libri cap. XVIII. *At ex neceſſariis & muliebribus locis grave valetudinis diſcrimen indicit.* & lib. V. cap. III. *Quidam etiam affines ſuas ſortientur uxores; ſed vitia habebunt, & in neceſſariis corporis locis aſſiduos labores.* Iterum eodem capite: *Hi præterea dolores & valetudines in extremis corporis partibus, aut in abſconſis, & neceſſariis locis habebunt.*

176. *Irridentes, cavillanteſque depromere.*] Mimice illudentes. Prudentius in martyrio Laurentii:

Impune tantas furcifer
Strophas cavillo mimico
Te nexuiſſe exiſtimas,
Dum ſcurra ſaltas fabulam?

Gloſſ. *cavillatio*, κακοήθεια, εἰρωνεία.

176. *Tricas (quemadmodum dicitur) conduplicare tellenas.* Varro apud Nonium: *Putas eos non citius tricas Atellanas, quam id extricaturos?* Dici videntur *tricæ Atellanæ* mimorum ſtrophæ, quibus tergiverſari, & effugere conſueverunt. At in quibuſdam Nonii libris MS. obſervant legi, *tricas Tellenas:* ſicque hæc Arnobii lectio confirmatur. Et hauſtum fortaſſe proverbium è Græcorum fontibus, apud quos τὰ τοῦ Τέλληνος ἀείδειν dicuntur, qui ineptam cantilenam identidem inculcant.

176. *Dum pudor me habet alimoniæ illa proferre myſteria.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius *alma.* Latet aliquid aliud, quod eruere nondum potui.

Aliter in edit. noſtra. 176. *In Liberi honorem patris ithyphallos ſubrigit Græcia.*] Præcedebat in iſtis pompis, &, ut ita dicam, proceſſionibus ἡ κανηφόρος: Sequebatur deinde ὁ φαλλοφόρος: Subſequebantur poſtremo οἱ ᾄδοντες τὸ φαλλικόν. Totum hujus nefandæ ſuperſtitionis mimum habes apud Ariſtophanem, in Acharnanibus. Unde etiam conſtat probam eſſe lectionem proxime ſequentem *territoria.* Nam qui *tectoria* reponi volunt, falluntur.

176. *Ithyphallos ſubrigit.*] Ariſtophanes:

ὁ Ξαν-

ὁ Ξανθίας τὸν φαλλὸν ὀρθὸν στησάτω.

Clemens: φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσῳ.

176. *Atque admiratus res tantas puras ſemper in ſenſibus meticuloſa obſervatione cuſtodi.*] Nam ſacra illa arcana ſumma religione & εὐλαβείᾳ cautiſſima in animo eſſe continenda, nec ſine magno peccandi metu vulganda exiſtimabant. Iul. Firmicus lib. IV. Matheſ. cap. XVI. *Explicaturo mihi nunc doctrinæ hujus venerandæ ſecreta, quæ divini veteres cum maxima trepidatione dixerunt, quæque obſcuritatis ambagibus involuta reliquerunt, ne publicata divina ſcientia ad profanorum hominum notitiam perveniret, intento animo & quieto, nec aliis rationibus occupato, quidquid illi dixerint, in hoc tractatu facillimis rationibus intimetur.* Hic tantus horror, tamque attonita reverentia in myſteriis præcipue. Graphice & eleganter Plutarchus diſſertatione de ſignis progreſſus in philoſophia: ubi comparat eos qui philoſophiæ ſtudent τοῖς μυουμένοις: Quemadmodum igitur, inquit, tumultuantur iſti & turbas inter ſe cient in adytum ingreſſuri; poſtea autem quum ſacra monſtrantur, meticuloſo ſilentio ſtant; ita & illi qui in limine philoſophiæ pendent, ſtrepitu & vaniloquentia complent omnia: at philoſophicis præceptis vere imbutis ſilent, & modeſtiam colunt. Verba graviſſimi ſcriptoris hæc ſunt: ὡς γὰρ οἱ τελούμενοι κατ' ἀρχὰς ἐν θορύβῳ καὶ βοῇ πρὸς ἀλλήλους ὠθούμενοι συνίασι: δρωμένων δὲ καὶ δεικνυμένων τῶν ἱερῶν, προσέχουσιν ἤδη μετὰ φόβου καὶ σιωπῆς. οὕτω καὶ φιλοσοφίας ἐν ἀρχῇ καὶ περὶ θύρας, πολὺν θόρυβον ὄψει, καὶ θρασύτητα καὶ λαλιὰν, ὠθουμένων πρὸς τὴν δόξαν ἐνίων ἀγροίκως τε καὶ βιαίως. ὁ δ' ἔντος γενόμενος, καὶ φῶς μέγα ἰδὼν, οἷον ἀνακτόρων ἀνοιγομένων, ἕτερον λαβὼν σχῆμα, καὶ σιωπὴν, καὶ θάμβος, ὥσπερ θεῷ τῷ λόγῳ ταπεινὸς ἕπεται καὶ κεκοσμημένος. Hæc in myſteriis. Generaliter autem in omnibus ſacris metus aliquis, & meticuloſa obſervatio. Unde jubebantur εὐφημεῖν. nec ſolum favere linguis; ſed mentem ipſam tacitam cuſtodire. Quintilianus in declamationibus: *In templo vero, in quo verbis parcimus: in quo animos componimus: in quo etiam tacitam mentem noſtram cuſtodimus, pulſare velut in ſolitudine; velut in ſecreto quodam non eſt ferendum.* Ita profecto Sophocles in Oedipode Coloneo:

— — προςτίβα γὰρ οὐ-
κ' ἂν ποτ' ἀςιβὲς ἄλσος ἐς
τᾶνδ' ἀμαιμακετᾶν κορᾶν
ἃς τρέμομεν λέγειν,

καὶ παραμειβόμεθ' ἀδέρκτως
ἀφώνως, ἀλόγως, τὸ τᾶς
εὐφήμου στόμα φροντίδος
ἱέντες.

Chorus heic ut oſtendat tremorem ſuum, & pavidam religionem, qua corripiebatur, quum Furiarum ædem prætergrederetur, ait tranſire ſe abſque murmuratione ulla, & quam maximo fieri poterat ſilentio, ſolum εὐφήμου φροντίδος στόμα ἱέντες, id eſt, in mente ſua bona trepide & religioſe verſantem, ac mentem ipſam comprimentem. Aliter Scholiaſtes.

Pag. 177. *Ex viventium numero index inde decidit.*] Particula *inde* videtur è præcedenti repetita. Quapropter tollendam eam exiſtimo.

177. *Qui ut fidem compleret pacti, & jurandi ſolveret religione ſe juris.*] Atqui ſolutus erat jurandi religione juris eo mortuo, cui obſequium promiſſum erat. Nihilominus en religioſos Deus vult aliquid etiam præter officium adjicere. Hæc quum ἡρωικῶς dicit Arnobius, oſtendit tamen quam religioſe jusjurandum veteres obſervarint: qui etiam idcirco ne ſe vel tantilla aberratione polluerent, quum jusjurandum concipiebant, verba ſua attente conſiderabant & expendebant; & ne qua tamen calumnia aliter explicari poſſent, mente ſe potius quam lingua jurare affirmabant: id eſt, in ea quæ ſentirent tantum, jusjurandum concipere ſe, non item ſtricte verba eſſe capienda. Erat idcirco formula uſitata, *ſi ſciens fallo.* Sic in omni jurejurando mentem proprie præſtabant, nec obligabant verba niſi cum ipſa mente conſpirantia. Quare qui ſciens fallere non videtur, pejerare non videtur. l. xxvi. D. de Iurejur. Atque in hanc ſententiam plura obſervavit præſtantiſſimus Cujacius in Obſervationibus. Hinc ſapientiſſimus vates ſecunda Olympionica:

αὐδάσομαι ἐνόρκιον
λόγον ἀλαθεῖ νόῳ
τεκεῖν μή τιν' ἑκατόν
γ' ἐτέων πόλιν
φίλοις μᾶλλον εὐεργέταν πραπίσιν.

Iusjurandum, inquit, pura & veraci mente concipiam, nullum mortalium intra centum annos tam fuiſſe munificum. ἀλαθεῖ νόῳ igitur, quia mens proprie ἀληθεύει. Et quia τὸ δυνατὸν ſolum præſtatur,

ſtatur, idcirco & hujus conditionis mentionem quandoque faciebant: Præterea ne poſt mortem etiam eorum manes tacita vi obligari viderentur, mortem etiam excipiebant. Hinc Achilles in Iliade:

> Οὔτις ἐμεῦ ζῶντος, καὶ ἐπὶ χθονὶ δερκομένοιο
> Σοὶ κοίλῃς παρὰ νηυσὶ βαρείας χεῖρας ἐποίσει.

Nota ἐμεῦ ζῶντος. Sic apud Euripidem in Medea, ubi Medea orationem proponit, in quam vult ab Ægeo jusjurandum concipi. Sed locus integer proponendus, quia totam jurisjurandi religionem clariſſime explicat. Præibant igitur quandoque jusjurandum, qui jusjurandum accipiebant, aut deferebant; & Deos etiam ipſos, per quos jurari volebant ſibi, aliquando nominabant. Heic igitur Ægeus: ----- ἐξηγοῦ θεούς.

Subjicit tum Medea:

> Ὄμνυ πέδον γῆς, πατέρα θ' ἥλιον πατρὸς
> τοὐμοῦ, θεῶν τε συντιθεὶς ἅπαν γένος.
> Αι. τί χρῆμα δράσειν; ἢ τί μὴ δράσειν; λέγε.
> Μηδ. μήτ' αὐτὸς ἐκ γῆς τῆσδε μ' ἐκβαλεῖν ποτέ,
> μήτ' ἄλλος ἤν τις τῶν ἐμῶν ἐχθρῶν ἄγειν
> χρῄζῃ, μεθήσειν ζῶν ἑκουσίῳ τρόπῳ.
> Αι. ὄμνυμι γαῖαν, λαμπρὸν ἡλίου τε φῶς,
> Θεούς τε πάντας, ἐμμενεῖν ἅ σου κλύω.
> Μηδ. ἀρκεῖ.

Heic Deos habes à Medea, quæ jusjurandum præibat, nominatos, Terram, Solem expreſſe; totam deinde deorum nationem. Habes præterea verba, quibus jusjurandum concipiendũ erat, expreſſe: ipſum poſtea jusjurandum per deos à Medea nominatos conceptũ, non repetitis quidem iiſdem jurisjurandi verbis, ſed probatis. In jurejurando autem habes hæc verba, quibus τὰ ἀδύνατα excipiuntur, ζῶν ἑκουσίῳ τρόπῳ. Sic excipit τὰ μετὰ τὸν βίον, καὶ τὰ ἀκούσια.

177. *Laſcivia deinde luxuriantis aſſumta.*] Notant è MS. Reg. *ſurientis.*

Paſ. 178. *Eundem rurſus accipiant concubitus lectulos non eſſe aſpernatum ſororis.*] Probo eorum conjecturam, qui *concubitus* gloſſema eſſe exiſtimant.

178. *Quam ſi aperte hoc facere confeſſis maledictionibus combibiſſetis.*] *Aliter in edit. noſtra.* Lucretius.

Qui

Qui petere à populo faſces, ſævaſque ſecures
Imbibit.

Et:

----- *Non quo violari ſumma deum vis*
Poſſit, ut ex ira pœnas petere imbibat acris.

Pag. 179. *Fidem rebus non accommodat involutis.*] Πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥτε ἀδηλότης, καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. Perſtringit enim Protagoræ ſententiam.

179. *Sepulturas etiam meruiſſe terrenas.*] Γηΐνων τάφων τυχεῖν. Hoc enim *mereri* heic, lociſque aliis infinitis.

179. *Nec quas facile quivis poſſit ingenii vivacitate pernoſcere.*] Vivacitatem appellat ſæpe Arnobius animi promtitudinem & robur: quomodo & *pectus vivum*. Nam contra tardi homines quaſi mortui videntur. Servius ad lib. VI. Æneid. *In ſano enim corpore alia eſt vivacitas mentis; in ægro pigrior.*

Pag. 180. *Non ut reris.*] Hæc eſt veriſſima lectio pro vulgata, *non ut Cereris.* unde effecerant, *non vi Cereris.*

Aliter in edit. noſtrâ. 180. *Indecorum eſt in has partes.*] Hæc eſt lectio vetus, & corrupta, pro qua ſupponebat Gelenius, *inclinatum eſt in has partes.* An? *inde cautum eſt in has partes, ut* &c. ut ſcriptum fuerit *cotum* pro *cautum.* Nihil affirmo.

180. *In conſilium ſcriptores advocare?*] Hunc locum emendabamus olim in adverſariis, *In conſilium ſcriptores advocare vos ſcilicet?* Heic *advocare*, pro advocavere.

Pag. 182. *Et pro Libero ac patre Dite.*] Corrigunt, *Libera*, optime. Libera eſt Proſerpina.

Aliter in edit. noſtra. 182. *Neque alterum rerum vocare contextum.*] Hinc efficiebam, *neque ad verum rerum vocare contextum.* quam conjecturam aliis in mentem veniſſe video.

182. *Ceterum partes alias eſſe communiter ſcriptas.*] Id eſt, ſimpliciter, & communem ad intelligentiam. Neſcio igitur cur hunc locum interpolare voluerint.

Pag. 183. *Quo differitas judicari.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Occurrit hæc vox apud Lucretium non ſemel, & apud Arnobium noſtrum aliquoties.

183. *Flores Proſerpina lectitabat.*] Adjiciunt, *virago.* Et certe vocem iſtam deſiderati arguunt ſequentia, ubi τὰ προειρημένα ſigillatim recenſentur.

Pag. 185.

Pag. 185. *Nebridarum familiam pellicula cohoneſtavit binnulæ.*] Nebridæ fortaſſe dicti in Eleuſiniorum miniſtris, quod Ceres filiam quærens, & per terrarum vaſtitates oberrans hinnuli pellicula contecta fuerit. Vel fortaſſe quia Liber, cui omnia myſteria quaſi ſacrata erant, νεβρίδα geſtabat. Philo de Caligula: ἔςι δὲ ὅτε κιττῷ, καὶ θυρσῷ, καὶ νεβρίσιν εἰς Διόνυσον ἠσκεῖτο. Certe qui ſacrabat eos, qui ſe ad myſteria parabant, hinnuli pelle contectus erat. Harpocration interpretans νεβρίζων καὶ κρατηρίζων, quæ ſunt apud Demoſthenem in illa de corona, ait quoſdam νεβρίζων eo loci accipere, ὡς τοῦ πλουτοῦντος νεβρίδα ἐνημμένου: ἢ καὶ τοὺς τελουμένους διαζωννύντος νεβρίσιν ἐπὶ τοῦ νεβροὺς διασπᾶν κατά τινα ἄρρητον λόγον. Hinc Clemens Alexandrinus Protreptico: ἧκε ὦ παραπλὴξ, μὴ θύρσον σκηπτόμενος: μὴ κιττῷ ἀναδούμενος, ῥίψον τὴν μίτραν: ῥίψον τὴν νεβρίδα. σωφρόνησον.

185. *Neſcio quid, aliud.*] Diſtinguo: *ut hiſtoriæ aliud verbis ſonent, neſcio quid aliud more hariolantium dicant.*

185. *Et cum nota Ditis patris rei ruſticæ Dei proloqui?*] Corrige è MS. Reg. *rei ruſticæ de opere proloqui.*

Pag. 186. *Vt quod olim gravitas fœdæ rei verecundia cont.*] Ms. Reg. habet *fœdorum*. pro *ſcurriliter* habet *verniliter*: pro *digna res, dignorum.*

186. *Fœda rei ſpecies.*] Et heic in MS. *fœderum.*

Pag. 187. *Occupatio ſeminis patris in Ditis raptu.*] Certe reſtituendum videtur *occultatio*, quæ lectio hunc locum legenti ſtatim ſeſe offert.

187. *Semeleia ſobolis origo contorſit.*] Ita ſcriptum pro *urigo*. id eſt, prurigo. Ab hac prurigine dicuntur *proriga*. Atque in hanc ſententiam emendabo obiter inſignem Tertulliani locum. Exſtat is ſtatim initio libri de Monogamia: *Hæretici nuptias auferunt: Pſychici ingerunt. Illi nec ſemel: iſti non ſemel nubunt. Quid agis lex creatoris? Inter alienos ſpadones & aurigas tuos tantundem quereris de domeſtico obſequio, quantum de faſtidio extraneo. Proinde & te lædunt qui abutuntur, quemadmodum qui non utuntur.* Legendum; *Quid agis lex creatoris inter alienos ſpadones, & praurigas tuos? Tantundem* &c: Id eſt, quid ais lex creatoris de ſpadonibus hæreticis, & à te alienis, qui nuptias à te probatas & commendatas damnant & aſpernantur; & de prorigis illis tuis, qui tibi, ut exiſtimant, miniſtrantes nuptias ingerunt, adque eas homines, veluti prorigæ, admovent, & admittunt? Contumelioſiſſimo

igitur vocabulo *praurigas* (Nam *pruriga, proriga, prauriga,* ut *aula, olla, plauſtrum, ploſtrum* &c.) appellat eos, qui nuptias conciliant.

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII Librum VI,

Animadverſiones, & caſtigationes.

SUMMA LIBRI.

NATIONES impietatis Chriſtianos accuſabant, quod avita religione derelicta, ad novellam, ajebant, ſuperſtitionem tranſiſſent & deorum cultum deſeruiſſent; unde etiam colligebant, mala omnia, quæ mortalitatẽ vexabant & infeſtabant ab iratis diis immitti; & idcirco omnes ſeculi calamitates Chriſtiano nomini adſcribebant, ut antea vidimus. Hinc orſus diſputationem ſuam Arnobius, cauſas expoſuit, quibus impulſi Chriſtiani veteri ſuperſtitione depoſita, Chriſtianam pietatem amplexi eſſent. Egit igitur ſuperioribus libris de Chriſti doctrina; ac poſtea de Gentilis ſuperſtitionis vanitate & impietate; unde effecit pie & condecenter Chriſtianos lucem antepoſuiſſe tenebris. Superſunt nunc quædam Nationum criminationes, quas his libris purgat Arnobius. Gentiles enim qui rebus exterioribus magis addicti erant quam interiori & ſimplici cordis cultui, identidem inculcabant, nulla eſſe Chriſtianis templa; nullas imagines: nulla ſimulachra; nullas aras; nulla altaria; nulla denique ſacrificia. Idcirco his poſtremis libris agit de templis, ſimulacris, ſacrificiis; & tum Gentilium his in rebus va-

nitatem

nitatem deſtruit; tum Chriſtianorum ſimplicitatem & pietatem aſtruit. Sigillatim omnia explicabimus.

Pag. 189. *Quam impias de diis veſtris opinionum conſtitueritis inſanias.*] Proba lectio. Oſtendit enim nullum probri genus eſſe, quod non diis ſuis attributum irent. Quorſum igitur *inſanias?*

189. *Quod neque ædes ſacras venerationis ad officia conſtruamus.*] Poteſt hoc intelligi ſimpliciter, Chriſtianis datum crimini quod templa nulla haberent ſimpliciter: vel quod deorum templa deſpuerent, & fugerent. Hac de re infra: ut etiam de ſimulacris.

189. *Non altaria fabricemus, non aras.*] Pertinet hæc tractatio ad librum ſeptimum, ubi agit de ſacrificiis. Quare de hac re in eum librum.

189. *Aut aliquem ſumſerimus temeraria in deos deſperatione contemtum.*] Talis eſt deſperatio & ἀπόνοια eorum, qui divinam iram contemnere cœperunt; & ſimul omnem ſalutis curam abjicere. Hi ſunt vere deſperati, καὶ ἀπονενοημένοι: nempe qui ſuis affectibus modo ſatisfaciant, ſalutem propriam ne flocci faciunt quidem.

σχέτλιος, ὀβριμοεργός, ὃς οὐκ ὄθετ' αἴσυλα ῥέζων.

Optime autem *temeraria deſperatione*. Gloſſarium, *temeritate*, ἀπονοίᾳ. Et certe προπέτειαν, quæ eſt proprie temeritas, cum ἀπονοίᾳ copulat Demoſthenes adverſus Leocharem: εἰ γὰρ καὶ ἀνδρὸς διαμαρτυρίας πρὸς ἅπασι τοῖς συνεδρίοις ἔνεστι λόγου μὴ ἀποστερηθῆναι, πῶς οὐ προπετείας, καὶ τῆς μεγίστης ἀπονοίας σημεῖον τὸ διαμαρτυρεῖν; Sic autem ſupra libro primo: *Quid ô participes rationis audetis homines proloqui? quid effutire? quid promere temerariæ vocis deſperatione tentatis?* Sic depingit homines temere & ἀπονενοημένως loquentes, & veritatis omnem curam inſuper habentes, ut ibi dicebamus. Et recte temeritas, ac temeraria futilitas cum deſperatione iſta. Naſcitur hæc temeritas ſæpe à promtitudine, quæ ſi nimia eſt, νόσημα eſt plane ἀλόγιστον: hinc emergit loquacitas, ac temerarius ſermo: Atque ex his omnibus conflatur ἀπόνοια. Graphice Horatius:

Ingenium velox, audacia perdita, ſermo
Promtus.

Habes heic totius mali fontem, nimiam ingenii velocitatem. γνώμης ὀξύτητα in ſimili deſcriptione appellat Dionyſius Halicarnaſſeus. Sic enim ille lib. VI. Lucii Iunii Bruti plebis Romanæ in prima illa ſeceſſione anteſignani ἦθος depingit. ἦν δέ τις ἐν τῷ στρατοπέδῳ

τοπέδῳ πάνυ παρακχώδης καὶ στασιαστὴς ἀνὴρ, ὀξὺς τῇ γνώμῃ, προϊδεῖν τι τῶν ἐσομένων ἐκ πολλοῦ, καὶ προειπεῖν ὅ, τι νοήσοι, ὡς λάλος καὶ κωτίλος, οὐκ ἀδυνάτος. Heic habes hominem, ὀξὺν τῇ γνώμῃ, & idcirco ταραχώδη καὶ στασιαστὴν, λάλον τε καὶ κωτίλον. Hos idcirco id eſt, διὰ ταύτην τὴν ὀξύτητα γνώμης, θερμοὺς quandoque Græci appellant, id eſt, προπετεῖς, θρασεῖς καὶ ἀπονενοημένους. Æſchylus Thebaïde:

Ἡ γὰρ ξυνεισβὰς πλοῖον εὐσεβὴς ἀνὴρ
Ναύτῃσι θερμοῖς καὶ πανουργίᾳ τινὶ,
Ὄλωλεν ἀνδρῶν σὺν θεοπτύστῳ γένει.

Ubi Scholiaſtes ait θερμὸν ἔργον dici, ἀναιδὲς καὶ θρασύ. Appellat autem Æſchylus ναύτας θερμοὺς temeraria in deos deſperatione deteſtandos, & eos opponit τοῖς εὐσεβέσιν.

Aliter in edit. noſtra. Pag. 190. *Nec extraneis adminiculis addicere, quod illis.*] Hæc eſt lectio vetus, MS. Reg. auctoritate confirmata, pro qua temere Gelenius, *n. ext. a. indigere.* Scripſerat, opinor, Arnobius, *addigere:* niſi quis vulgatam lectionem tueri velit, & *addicere* interpretari adſcribere.

190. *Inoffenſæ beatitudinis.*] Solinus: *Denique in uno M. Agrippa felicitatis exemplum eſt, nec tamen uſque eo inoffenſa, ut non plura adverſa pertulerit quam ſecunda.*

190. *Non prodigioſas oſtentare formidines.*] Nihil poterat expreſſius dici. Sic enim prodigia & oſtenta ſimul complectitur. Et ait *prodigioſas formidines*: quia oſtenta & monſtra nuntiantur nunquam, aut offeruntur, quin inde hominum animis formido illabatur. Atque ita res eſt, ut quamvis portenta non ſint perpetuo male ſignata; peſtem tamen & calamitatem ſæpius portendere videantur. Cedrenus: λέγεται δὲ μὴ σημαίνειν ἀγαθὰ ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς γίνεται ταῦτα.

190. *Non votorum debitis habere obnoxios & obligatos.*] Horatius:

----Sed tu ſimul obligaſti
Perfidum votis caput.

190. *Nec piaculares hoſtias ſignis minacibus poſtulare.*] *Hoſtias circumforaneas* appellant alii: quod ſcil. circumferrentur hoſtiæ, quibus portentorum expiabantur minæ; & loca omnia adverſus numinis iram ita munirentur. Apulejus Mileſia IV. *Tandem pererratis plateis omnibus, & in modum eorum, qui luſtralibus piamentis minas portentorum hoſtiis circumforaneis expiant, circumductus angulatim, forum, ejuſque tribunal aſtituor.*

190. *Pati*

190. *Pati dolorem, diminui.*] Id eſt, corrumpi, φθείρεσθαι. Supra libro primo: *Vbi perturbatio eſt, ibi dolor & ægritudo eſt. Vbi dolor & ægritudo eſt, imminutioni & corruptioni jam locus eſt.* *Aliter in edit. noſtra.*

190. *Cui debent divina nobiſcum quod eſſe ſe ſentiunt, & vitali in ſubſtantia contineri.*] Locus hic eſt vitiatus. Exiſtimo eſſe heic ineptum aliquod gloſſema. Sic enim ad hæc verba, *vitali in ſubſtantia*, notarat fortaſſe aliquis *divina:* quaſi hoc præcipue dicere voluerit Arnobius; non autem ſimpliciter, nullam eſſe deorum eſſentiam; nec eos eſſe in rerum natura, niſi ſummi Dei beneficio: quod expreſſis verbis âſſerit libro primo. Hæc autem dicuntur per conceſſionem: hoc ſcilicet dato, eſſe alios deos, præter ſummum & verum Deum.

190. *Numquid enim delubris aut templorum eum conſtructionibus honoramus?*] Negat igitur ulla fuiſſe Chriſtianis delubra; templa ulla. De delubris poſtea. Sane ipſam templorum appellationem quaſi ab idololatria profectam Chriſtiani reſpuebant. Hinc Zeno Veronenſis ſermone de Continentia: *Proponimus itaque, ut ſæpe contingit, in unum ſibimet convenire diverſæ religionis diem, quo tibi Eccleſia, illi adeunda ſint templa.* Eccleſiam appellat Chriſtianorum conventiculum: templa Gentibus tribuit. Hinc & B. Hieronymus epiſt. ad Riparium presbyterum, adverſus Vigilantium, *Mortuo cadaveri, atque polluto præbebant excubias, ut poſt multa ſecula Dormitantius ſomniaret, imo eructaret immundiſſimam crapulam, & cum Iuliano perſequutore ſanctorum baſilicas aut deſtrueret, aut in templa converteret?* Ergo & florentibus rebus Chriſtianis quum eſſent baſilicæ non minus ſuperbæ quam pleraque Gentium templa, ab iſta tamen appellatione abſtinebant, eamque Nationibus remittebant. Sane prioribus illis Eccleſiæ temporibus, Chriſtianis objiciebant, nulla eſſe iis templa venerationis ad officium conſtructa, quia tenuiores & inconſtantiores res erant Chriſtianorum, quam ut ſuperbas illas ædificiorum moles excitare poſſent. Vigebat tum in hominum pectoribus religionis fervor totus ad veram & internam pietatem contractus, non ad res externas diſſipatus. Habebant conventicula ſua ubi congregabantur, & religionis officia obibant: ſed neque ea erant ſemper fixa. Nam ferventibus perſequutionibus latebras ſectabantur Chriſtiani, & privatis ædibus, denique quibus poterant locis congregabantur. Si quando autem dabatur aliqua quies Eccleſiæ, conventicula tum excitaban-

Ff 3 tur;

qua neceſſitas quaſi obumbratur, & obtegitur. Quare has partes quandoque *partes neceſſarias* appellant, abſtinentes ab earum propria appellatione: ſed eas nihilominus neceſſarias ſignificantes, & ita verecundiam mitigantes. Obſervat Artemidorus libro primo Oneirocrit. cap. XLVII. *αἰδοῖον* quandoque appellari *ἀναγκαῖον*. Sic *neceſſaria* Latini dicunt. Iul. Firmicus lib. IV. Matheſ. cap. XII. *Vitia facit circa naturalia & neceſſaria.* Idem ejuſdem libri cap. XVIII. *At ex neceſſariis & muliebribus locis grave valetudinis diſcrimen indicit.* & lib. V. cap. III. *Quidam etiam affines ſuas ſortientur uxores; ſed vitia habebunt, & in neceſſariis corporis locis aſſiduos labores.* Iterum eodem capite: *Hi præterea dolores & valetudines in extremis corporis partibus, aut in abſconſis, & neceſſariis locis habebunt.*

176. *Irridentes, cavillanteſque depromere.*] Mimice illudentes. Prudentius in martyrio Laurentii:

Impune tantas furcifer
Strophas cavillo mimico
Te nexuiſſe exiſtimas,
Dum ſcurra ſaltas fabulam?

Gloſſ. *cavillatio, κανθύλα, εἰρωνεία.*

176. *Tricas (quemadmodum dicitur) conduplicare tellenas.* Varro apud Nonium: *Putas eos non citius tricas Atellanas, quam id extricaturos?* Dici videntur *tricæ Atellanæ* mimorum ſtrophæ, quibus tergiverſari, & effugere conſueverunt. At in quibuſdam Nonii libris MS. obſervant legi, *tricas Tellenas*: ſicque hæc Arnobii lectio confirmatur. Et hauſtum fortaſſe proverbium è Græcorum fontibus, apud quos *τὰ τοῦ τέλλωνος ἀείδειν* dicuntur, qui ineptam cantilenam identidem inculcant.

176. *Dum pudor me habet alimoniæ illa proferre myſteria.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius *alma*. Latet aliquid aliud, quod eruere nondum potui.

Aliter in edit. noſtra. 176. *In Liberi honorem patris ithyphallos ſubrigit Græcia.*] Præcedebat in iſtis pompis, &, ut ita dicam, proceſſionibus *ἡ κανηφόρος*: Sequebatur deinde *ὁ φαλλοφόρος*: Subſequebantur poſtremo *οἱ ᾄδοντες τὸ φαλλικόν*. Totum hujus nefandæ ſuperſtitionis mimum habes apud Ariſtophanem, in Acharnanibus. Unde etiam conſtat probam eſſe lectionem proxime ſequentem *territoria*. Nam qui *tectoria* reponi volunt, falluntur.

176. *Ithyphallos ſubrigit.*] Ariſtophanes:

ὁ Ξαν-

ὁ Ξανθίας τὸν φαλλὸν ὀρθὸν ςησάτω.

Clemens: φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσῳ.

176. *Atque admiratus res tantas puras ſemper in ſenſibus meticuloſa obſervatione cuſtodi.*] Nam ſacra illa arcana ſumma religione & εὐλαβείᾳ cautiſſima in animo eſſe continenda, nec ſine magno peccandi metu vulganda exiſtimabant. Iul. Firmicus lib. IV. Matheſ. cap. XVI. *Explicaturo mihi nunc doctrinæ hujus veneranda ſecreta, quæ divini veteres cum maxima trepidatione dixerunt, quæque obſcuritatis ambagibus involuta reliquerunt, ne publicata divina ſcientia ad profanorum hominum notitiam perveniret, intento animo & quieto; nec aliis rationibus occupato, quidquid illi dixerint, in hoc tractatu facillimis rationibus intimetur.* Hic tantus horror, tamque attonita reverentia in myſteriis præcipue. Graphice & eleganter Plutarchus diſſertatione de ſignis progreſſus in philoſophia: ubi comparat eos qui philoſophiæ ſtudent τοῖς μυουμένοις: Quemadmodum igitur, inquit, tumultuantur iſti & turbas inter ſe cient in adytum ingreſſuri; poſtea autem quum ſacra monſtrantur, meticuloſo ſilentio ſtant; ita & illi qui in limine philoſophiæ pendent, ſtrepitu & vaniloquentia complent omnia: at philoſophicis præceptis vere imbutis ſilent, & modeſtiam colunt. Verba graviſſimi ſcriptoris hæc ſunt: ὥς γὰρ οἱ τελούμενοι κατ' ἀρχὰς ἐν θορύβῳ καὶ βοῇ πρὸς ἀλλήλους ὠθούμενοι συνίασι: δρωμένων δὲ καὶ δεικνυμένων τῶν ἱερῶν, προσέχουσιν ἤδη μετὰ φόβου καὶ σιωπῆς. οὕτω καὶ φιλοσοφίας ἐν ἀρχῇ καὶ περὶ θύρας, πολὺν θόρυβον ὄψει, καὶ θρασύτητα καὶ λαλιὰν, ὠθουμένων πρὸς τὴν δόξαν ἐνίων ἀγροίκως τε καὶ βιαίως. ὁ δὲ ἔντος γενόμενος, καὶ φῶς μέγα ἰδὼν, οἷον ἀνακτόρων ἀνοιγομένων, ἕτερον λαβὼν σχῆμα, καὶ σιωπὴν, καὶ θάμβος, ὥσπερ θεῷ τῷ λόγῳ ταπεινὸς ἕπεται καὶ κεκοσμημένος. Hæc in myſteriis. Generaliter autem in omnibus ſacris metus aliquis, & meticuloſa obſervatio. Unde jubebantur εὐφημεῖν. nec ſolum favere linguis; ſed mentem ipſam tacitam cuſtodire. Quintilianus in declamationibus: *In templo vero, in quo verbis parcimus: in quo animos componimus: in quo etiam tacitam mentem noſtram cuſtodimus, pulſare velut in ſolitudine; velut in ſecreto quodam non eſt ferendum.* Ita profecto Sophocles in Oedipode Coloneo:

— — προσέβα γὰρ οὐ-
κ ἄν ποτ' ἀστιβὲς ἄλσος ἐς
τᾶνδ' ἀμαιμακέταν κορᾶν
ἃς τρέμομεν λέγειν,

καὶ παραμειβόμεσθ' ἀδέρκτως
ἀφώνως, ἀλόγως, τὸ τᾶς
εὐφήμου στόμα φροντίδος
ἱέντες.

Chorus heic ut oſtendat tremorem ſuum, & pavidam religionem, qua corripiebatur, quum Furiarum ædem prætergrederetur, ait tranſire ſe abſque murmuratione ulla, & quam maximo fieri poterat ſilentio, ſolum εὐφήμου φροντίδος στόμα ἱέντες, id eſt, in mente ſua bona trepide & religioſe verſantem, ac mentem ipſam comprimentem. Aliter Scholiaſtes.

Pag. 177. *Ex viventium numero index inde decidit.*] Particula *inde* videtur è præcedenti repetita. Quapropter tollendam eam exiſtimo.

177. *Qui ut fidem compleret pacti, & jurandi ſolveret religione ſe juris.*] Atqui ſolutus erat jurandi religione juris eo mortuo, cui obſequium promiſſum erat. Nihilominus en religioſus Deus vult aliquid etiam præter officium adjicere. Hæc quum εἰρωνικῶς dicit Arnobius, oſtendit tamen quam religioſe jusjurandum veteres obſervarint: qui etiam idcirco ne ſe vel tantilla aberratione polluerent, quum jusjurandum concipiebant, verba ſua attente conſiderabant & expendebant; & ne qua tamen calumnia aliter explicari poſſent, mente ſe potius quam lingua jurare affirmabant: id eſt, in ea quæ ſentirent tantum, jusjurandum concipere ſe, non item ſtricte verba eſſe capienda. Erat idcirco formula uſitata, *ſi ſciens fallo.* Sic in omni jurejurando mentem proprie præſtabant, nec obligabant verba niſi cum ipſa mente conſpirantia. Quare qui ſciens fallere non videtur, pejerare non videtur. l. xxvi. D. de Iurejur. Atque in hanc ſententiam plura obſervavit præſtantiſſimus Cujacius in Obſervationibus. Hinc ſapientiſſimus vates ſecunda Olympionica:

αὐδάσομαι ἐνόρκιον
λόγον ἀλαθεῖ νόῳ
τεκεῖν μή τιν' ἑκατόν
γ' ἐτέων πόλιν
φίλοις μᾶλλον εὐεργέταν πραπίσιν.

Iusjurandum, inquit, pura & veraci mente concipiam, nullum mortalium intra centum annos tam fuiſſe munificum. ἀλαθεῖ νόῳ igitur, quia mens proprie ἀληθεύει. Et quia τὸ δυνατὸν ſolum præſtatur,

ſtatur, idcirco & hujus conditionis mentionem quandoque faciebant: Præterea ne poſt mortem etiam eorum manes tacita vi obligari viderentur, mortem etiam excipiebant. Hinc Achilles in Iliade:

Οὔτις ἐμεῦ ζῶντος, καὶ ἐπὶ χθονὶ δερκομένοιο
Σοὶ κοίλῃς παρὰ νηυσὶ βαρείας χεῖρας ἐποίσει.

Nota ἐμεῦ ζῶντος. Sic apud Euripidem in Medea, ubi Medea orationem proponit, in quam vult ab Ægeo jusjurandum concipi. Sed locus integer proponendus, quia totam jurisjurandi religionem clariſſime explicat. Præibant igitur quandoque jusjurandum, qui jusjurandum accipiebant, aut deferebant; & Deos etiam ipſos, per quos jurari volebant ſibi, aliquando nominabant. Heic igitur Ægeus: ----- ἐξηγοῦ θεούς.
Subjicit tum Medea:

Ὄμνυ πέδον γῆς, πατέρα θ' ἥλιον πατρὸς
τοὐμοῦ, θεῶν τε συντιθεὶς ἅπαν γένος.
Αἰ. τί χρῆμα δράσειν; ἢ τί μὴ δράσειν; λέγε.
Μηδ. μήτ' αὐτὸς ἐκ γῆς τῆσδε μ' ἐκβαλεῖν ποτέ,
μήτ' ἄλλος ἤν τις τῶν ἐμῶν ἐχθρῶν ἄγειν
χρῄζῃ, μεθήσειν ζῶν ἑκουσίῳ τρόπῳ.
Αἰ. ὄμνυμι γαῖαν, λαμπρὸν ἡλίου τε φῶς,
Θεούς τε πάντας, ἐμμενεῖν ἅ σου κλύω.
Μηδ. ἀρκεῖ.

Heic Deos habes à Medea, quæ jusjurandum præibat, nominatos, Terram, Solem expreſſe; totam deinde deorum nationem. Habes præterea verba, quibus jusjurandum concipiendũ erat, expreſſe: ipſum poſtea jusjurandum per deos à Medea nominatos conceptũ, non repetitis quidem iiſdem jurisjurandi verbis, ſed probatis. In jurejurando autem habes hæc verba, quibus τὰ ἀδύνατα excipiuntur, ζῶν ἑκουσίῳ τρόπῳ. Sic excipit τὰ μετὰ τὸν βίον, καὶ τὰ ἀκούσια.

177. *Laſcivia deinde luxuriantis aſſumta.*] Notant è MS. Reg. *ſurientis.*

Pag. 178. *Eundem rurſus accipiant concubitus lectulos non eſſe aſpernatum ſororis.*] Probo eorum conjecturam, qui *concubitus* gloſſema eſſe exiſtimant.

178. *Quam ſi aperte hoc facere confeſſis maledictionibus combibiſſetis.*] *Aliter in edit. noſtra.* Lucretius:

Qui

Qui petere à populo faſces, ſævaſque ſecures
Imbibit.

Et:

----. *Non quo violari ſumma deum vis*
Poſſit, ut ex ira pœnas petere imbibat acris.

Pag. 179. *Fidem rebus non accommodat involutis.*] Πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥτε ἀδηλότης, καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. Perſtringit enim Protagoræ ſententiam.

179. *Sepulturas etiam meruiſſe terrenas.*] Γηΐνων τάφων τυχεῖν. Hoc enim *mereri* heic, locisque aliis infinitis.

179. *Nec quas facile quivis poſſit ingenii vivacitate pernoſcere.*] Vivacitatem appellat ſæpe Arnobius animi promtitudinem & robur: quomodo & *pectus virum*. Nam contra tardi homines quaſi mortui videntur. Servius ad lib. VI. Æneid. *In ſano enim corpore alia eſt vivacitas mentis; in agro pigrior.*

Pag. 180. *Non ut reris.*] Hæc eſt veriſſima lectio pro vulgata, *non ut Cereris.* unde effecerant, *non vi Cereris.*

Aliter in edit. noſtrâ. 180. *Indecorum eſt in has partes.*] Hæc eſt lectio vetus, & corrupta, pro qua ſupponebat Gelenius, *inclinatum eſt in has partes.* An? *inde cautum eſt in has partes, ut* &c. ut ſcriptum fuerit *cotum* pro *cautum.* Nihil affirmo.

180. *In conſilium ſcriptores advocare?*] Hunc locum emendabamus olim in adverſariis, *In conſilium ſcriptores advocare vos ſcilicet?* Heic *advocare*, pro advocavere.

Pag. 182. *Et pro Libero ac patre Dite.*] Corrigunt, *Libera*, optime. Libera eſt Proſerpina.

Aliter in edit. noſtra. 182. *Neque alterum rerum vocare contextum.*] Hinc efficiebam, *neque ad verum rerum vocare contextum.* quam conjecturam aliis in mentem veniſſe video.

182. *Ceterum partes alias eſſe communiter ſcriptas.*] Id eſt, ſimpliciter, & communem ad intelligentiam. Neſcio igitur cur hunc locum interpolare voluerint.

Pag. 183. *Quo differitas judicari.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Occurrit hæc vox apud Lucretium non ſemel, & apud Arnobium noſtrum aliquoties.

183. *Flores Proſerpina lectitabat.*] Adjiciunt, *virago.* Et certe vocem iſtam deſiderari arguunt ſequentia, ubi τὰ προειρημένα ſigillatim recenſentur.

Pag. 185.

Pag. 185. *Nebridarum familiam pellicula cohoneſtavit binnulæ.*] Nebridæ fortaſſe dicti in Eleuſiniorum miniſtris, quod Ceres filiam quærens, & per terrarum vaſtitates oberrans hinnuli pellicula contecta fuerit. Vel fortaſſe quia Liber, cui omnia myſteria quaſi ſacrata erant, νεβρίδα geſtabat. Philo de Caligula: ἔςι δὲ ὅτε κιττῷ, καὶ θύρσῳ, καὶ νεβρίσιν εἰς Διόνυσον ἠσκεῖτο. Certe qui ſacrabat eòs, qui ſe ad myſteria parabant, hinnuli pelle contectus erat. Harpocration interpretans νεβρίζων καὶ χαρακτηρίζων, quæ ſunt apud Demoſthenem in illa de corona, ait quoſdam νεβρίζων eo loci accipere, ὡς τοῦ πλουτοῦντος νεβρίδα ἐνημμένου: ἢ καὶ τοὺς τελουμένους διαζωννύντος νεβρίσιν ἐπὶ τοῦ νεβροὺς ἐκδιασπᾶν κατά τινα ἄῤῥητον λόγον. Hinc Clemens Alexandrinus Protreptico: ἧκε ὦ παραπλὴξ, μὴ θύρσῳ σκηπτόμενος: μὴ κιττῷ ἀναδούμενος, ῥῖψον τὴν μίτραν: ῥῖψον τὴν νεβρίδα. σωφρόνησον.

185. *Neſcio quid, aliud.*] Diſtinguo: *ut hiſtoriæ aliud verbis ſonent, neſcio quid aliud more hariolantium dicant.*

185. *Et cum nota Ditis patris rei ruſticæ Dei proloqui?*] Corrige è MS. Reg. *rei ruſticæ de opere proloqui.*

Pag. 186. *Vt quod olim gravitas fœdæ rei verecundia cont.*] Ms. Reg. habet *fœdorum.* pro *ſcurriliter* habet *verniliter*: pro *digna res, dignorum.*

186. *Fœda rei ſpecies.*] Et heic in MS. *fœderum.*

Pag. 187. *Occupatio ſeminis patris in Ditis raptu.*] Certe reſtituendum videtur *occultatio*, quæ lectio hunc locum legenti ſtatim ſeſe offert.

187. *Semeleia ſobolis origo contorſit.*] Ita ſcriptum pro *urigo.* id eſt, prurigo. Ab hac prurigine dicuntur *proriga.* Atque in hanc ſententiam emendabo obiter inſignem Tertulliani locum. Exſtat is ſtatim initio libri de Monogamia: *Hæretici nuptias auferunt: Pſychici ingerunt. Illi nec ſemel: iſti non ſemel nubunt. Quid agis lex creatoris? Inter alienos ſpadones & aurigas tuos tantundem quereris de domeſtico obſequio, quantum de faſtidio extraneo. Proinde & te lædunt qui abutuntur, quemadmodum qui non utuntur.* Legendum; *Quid agis lex creatoris inter alienos ſpadones, & praurigas tuos? Tantundem* &c: Id eſt, quid ais lex creatoris de ſpadonibus hæreticis, & à te alienis, qui nuptias à te probatas & commendatas damnant & aſpernantur; & de prorigis illis tuis, qui tibi, ut exiſtimant, miniſtrantes nuptias ingerunt, adque eas homines, veluti prorigæ, admovent, & admittunt? Contumelioſiſſimo

igitur vocabulo *praurigas* (Nam *pruriga, proriga, prauriga,* ut *aula, olla, plauſtrum, ploſtrum* &c.) appellat eos, qui nuptias conciliant.

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII Librum VI, *Animadverſiones, & caſtigationes.*

Summa Libri.

NATIONES impietatis Chriſtianos accuſabant, quod avita religione derelicta, ad novellam, ajebant, ſuperſtitionem tranſiſſent & deorum cultum deſeruiſſent; unde etiam colligebant, mala omnia, quæ mortalitaté vexabant & infeſtabant ab iratis diis immitti; & idcirco omnes ſeculi calamitates Chriſtiano nomini adſcribebant, ut antea vidimus. Hinc orſus diſputationem ſuam Arnobius, cauſas expoſuit, quibus impulſi Chriſtiani veteri ſuperſtitione depoſita, Chriſtianam pietatem amplexi eſſent. Egit igitur ſuperioribus libris de Chriſti doctrina; ac poſtea de Gentilis ſuperſtitionis vanitate & impietate; unde effecit pie & condecenter Chriſtianos lucem antepoſuiſſe tenebris. Superſunt nunc quædam Nationum criminationes, quas his libris purgat Arnobius. Gentiles enim qui rebus exterioribus magis addicti erant quam interiori & ſimplici cordis cultui, identidem inculcabant, nulla eſſe Chriſtianis templa; nullas imagines: nulla ſimulachra; nullas aras; nulla altaria; nulla denique ſacrificia. Idcirco his poſtremis libris agit de templis, ſimulacris, ſacrificiis; & tum Gentilium his in rebus vanitatem

nitatem deſtruit; tum Chriſtianorum ſimplicitatem & pietatem aſtruit. Sigillatim omnia explicabimus.

Pag. 189. *Quam impias de diis veſtris opinionum conſtitueritis inſanias.*] Proba lectio. Oſtendit enim nullum probri genus eſſet quod non diis ſuis attributum irent. Quorſum igitur *inſanias?*

189. *Quod neque ædes ſacras venerationis ad officia conſtruamus.*] Poteſt hoc intelligi ſimpliciter, Chriſtianis datum crimini quod templa nulla haberent ſimpliciter: vel quod deorum templa deſpuerent, & fugerent. Hac de re infra: ut etiam de ſimulacris.

189. *Non altaria fabricemus, non aras.*] Pertinet hæc tractatio ad librum ſeptimum, ubi agit de ſacrificiis. Quare de hac re in eum librum.

189. *Aut aliquem ſumſerimus temeraria in deos deſperatione contemtum.*] Talis eſt deſperatio & ἀπόνοια eorum, qui divinam iram contemnere cœperunt; & ſimul omnem ſalutis curam abjicere. Hi ſunt vere deſperati, οἱ ἀπονενοημένοι: nempe qui ſuis affectibus modo ſatisfaciant, ſalutem propriam ne flocci faciunt quidem.

σχέτλιος, ὀβριμοεργὸς, ὃς οὐκ ὄθετ' αἴσυλα ῥέζων.

Optime autem *temeraria deſperatione.* Gloſſarium, *temeritate*, ἀπονοίᾳ. Et certe προπέτειαν, quæ eſt proprie temeritas, cum ἀπονοίᾳ copulat Demoſthenes adverſus Leocharem: εἰ γὰρ ὁ αὐτὸς διαμαρτυρίας πρὸς ἅπασι τοῖς συνεδρίοις ἔνεστι λόγον μὴ ἀποστερηθῆναι, πῶς οὐ προπετείας, καὶ τῆς μεγίστης ἀπονοίας σημεῖον τὸ διαμαρτυρεῖν; Sic autem ſupra libro primo: *Quid ô participes rationis audetis homines proloqui? quid effutire? quid promere temerariæ vocis deſperatione tentatis?* Sic depingit homines temere & ἀπονενοημένως loquentes, & veritatis omnem curam inſuper habentes, ut ibi dicebamus. Et recte temeritas, ac temeraria futilitas cum deſperatione iſta. Naſcitur hæc temeritas ſæpe à promtitudine, quæ ſi nimia eſt, νόσημα eſt plane ἀλόγιστον: hinc emergit loquacitas, ac temerarius ſermo: Atque ex his omnibus conflatur ἀπόνοια. Graphice Horatius:

Ingenium velox, audacia perdita, ſermo
Promtus.

Habes heic totius mali fontem, nimiam ingenii velocitatem. γνώμης ὀξύτητα in ſimili deſcriptione appellat Dionyſius Halicarnaſſeus. Sic enim ille lib. VI. Lucii Iunii Bruti plebis Romanæ in prima illa ſeceſſione anteſignani ἦθος depingit. ἦν δέ τις ἐν τῷ στρατοπέδῳ

τοπέδῳ πάνυ ταραχώδης καὶ στασιαστὴς ἀνὴρ, ὀξὺς τῇ γνώμῃ, προϊδεῖν τι τῶν ἐσομένων ἐκ πολλοῦ, καὶ προειπεῖν ὅ, τι νοήσοι, ὡς λάλος καὶ κωτίλος, οὐκ ἀδυνάτος. Heic habes hominem, ὀξὺν τῇ γνώμῃ, & idcirco ταραχώδη καὶ στασιαστὴν, λάλον τε καὶ κωτίλον. Hos idcirco id eſt, διὰ ταύτην τὴν ὀξύτητα γνώμης, θερμοὺς quandoque Græci appellant, id eſt, προπετεῖς, θρασεῖς καὶ ἀπονενοημένους. Æſchylus Thebaïde:

Ἢ γὰρ ξυνεισβὰς πλοῖον εὐσεβὴς ἀνὴρ
Ναύτῃσι θερμοῖς καὶ πανουργίᾳ τινὶ,
Ὄλωλεν ἀνδρῶν σὺν θεοπτύστῳ γένει.

Ubi Scholiaſtes ait θερμὸν ἔργον dici, ἀναιδὲς καὶ θρασύ. Appellat autem Æſchylus ναύτας θερμοὺς temeraria in deos deſperatione deteſtandos, & eos opponit τοῖς εὐσεβέσιν.

Aliter in edit. noſtra. Pag. 190. *Nec extraneis adminiculis addicere, quod illis.*] Hæc eſt lectio vetus, *MS.* Reg. auctoritate confirmata, pro qua temere Gelenius, *n. ext. a. indigere.* Scripſerat, opinor, Arnobius, *addigere:* niſi quis vulgatam lectionem tueri velit, & *addicere* interpretari adſcribere.

190. *Inoffenſæ beatitudinis.*] Solinus: *Denique in uno M. Agrippa felicitatis exemplum eſt, nec tamen uſque eo inoffenſæ, ut non plura adverſa pertulerit quam ſecunda.*

190. *Non prodigioſas oſtentare formidines.*] Nihil poterat expreſſius dici. Sic enim prodigia & oſtenta ſimul complectitur. Et ait *prodigioſas formidines*: quia oſtenta & monſtra nuntiantur nunquam, aut offeruntur, quin inde hominum animis formido illabatur. Atque ita res eſt, ut quamvis portenta non ſint perpetuo male ſignata; peſtem tamen & calamitatem ſæpius portendere videantur. Cedrenus: λέγεται δὲ μὴ σημαίνειν ἀγαθὰ ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς γίνεται τὰ τοιαῦτα.

190. *Non votorum debitis habere obnoxios & obligatos.*] Horatius:

---- Sed tu ſimul obligaſti
Perfidum votis caput.

190. *Nec piaculares hoſtias ſignis minacibus poſtulare.*] *Hoſtias circumforaneas* appellant alii: quod ſcil. circumferrentur hoſtiæ, quibus portentorum expiabantur minæ; & loca omnia adverſus numinis iram ita munirentur. Apulejus Mileſia IV. *Tandem pererratis plateis omnibus, & in modum eorum, qui luſtralibus piamentis minas portentorum hoſtiis circumforaneis expiant, circumductus angulatim, forum, ejuſque tribunal aſtituor.*

190. *Pati*

190. *Pati dolorem, diminui.*] Id eſt, corrumpi, φθείρεσθαι. Supra libro primo: *Ubi perturbatio eſt, ibi dolor & ægritudo eſt. Ubi dolor & ægritudo eſt, imminutioni & corruptioni jam locus eſt.* *Aliter in edit. noſtra.*

190. *Cui debent divina nobiſcum quod eſſe ſe ſentiunt, & vitali in ſubſtantia contineri.*] Locus hic eſt vitiatus. Exiſtimo eſſe heic ineptum aliquod gloſſema. Sic enim ad hæc verba, *vitali in ſubſtantia,* notarat fortaſſe aliquis *divina*; quaſi hoc præcipue dicere voluerit Arnobius; non autem ſimpliciter, nullam eſſe deorum eſſentiam; nec eos eſſe in rerum natura, niſi ſummi Dei beneficio: quod expreſſis verbis aſſerit libro primo. Hæc autem dicuntur per conceſſionem: hoc ſcilicet dato, eſſe alios deos, præter ſummum & verum Deum.

190. *Numquid enim delubris aut templorum eum conſtructionibus honoramus?*] Negat igitur ulla fuiſſe Chriſtianis delubra; templa ulla. De delubris poſtea. Sane ipſam templorum appellationem quaſi ab idololatria profectam Chriſtiani reſpuebant. Hinc Zeno Veronenſis ſermone de Continentia: *Proponimus itaque, ut ſæpe contingit, in unum ſibimet convenire diverſæ religionis diem, quo tibi Eccleſia, illi adeunda ſint templa.* Eccleſiam appellat Chriſtianorum conventiculum: templa Gentibus tribuit. Hinc & B. Hieronymus epiſt. ad Riparium presbyterum, adverſus Vigilantium. *Mortuo cadaveri, atque polluto præbebant excubias, ut poſt multa ſecula Dormitantius ſomniaret, imo eructaret immundiſſimam crapulam, & cum Iuliano perſequutore ſanctorum baſilicas aut deſtrueret, aut in templa converteret?* Ergo & florentibus rebus Chriſtianis quum eſſent baſilicæ non minus ſuperbæ quam pleraque Gentium templa, ab iſta tamen appellatione abſtinebant, eamque Nationibus remittebant. Sane prioribus illis Eccleſiæ temporibus, Chriſtianis objiciebant, nulla eſſe iis templa venerationis ad officium conſtructa, quia tenuiores & inconſtantiores res erant Chriſtianorum, quam ut ſuperbas illas ædificiorum moles excitare poſſent. Vigebat tum in hominum pectoribus religionis fervor totus ad veram & internam pietatem contractus, non ad res externas diſſipatus. Habebant conventicula ſua ubi congregabantur, & religionis officia obibant: ſed neque ea erant ſemper fixa. Nam ferventibus perſequutionibus latebras ſectabantur Chriſtiani, & privatis ædibus, denique quibus poterant locis congregabantur. Si quando autem dabatur aliqua quies Eccleſiæ, conventicula tum excitabantur:

tur: atque ea conventicula, de quibus obſervabamus aliquid ad libr. IV. dicebantur à Græcis, οἶκοι & ἐκκλησιῶν οἶκοι appellatione generali: quod ab ædibus privatis cultu nihil differrent. Euſebius Eccleſ. hiſt. lib. VIII. cap. ult. in interpretatione diplomatum Cæſareorum de Chriſtianorum reſtitutione: ἵνα αὖθις ὦσι χριστιανοὶ. καὶ τοὺς οἴκους, ἐν οἷς συνήγοντο, συνθῶσιν. Ita certe interpretabantur *conventicula*. Ipſe autem ἐκκλησίας appellarat antea. νόμῳ τε καὶ δόγματι βασιλικῷ τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν οἰκοδομεῖν προσέταξε. Nempe ἐκκλησίας appellabant, quia ibi συνήγετο ἡ ἐκκλησία. Quare οἴκους ἐκκλησιῶν dicunt alibi. Idem Euſeb. capite XIII, ejuſdem libri, de Conſtantio Conſtantini patre quem à Diocletianeæ perſequutionis invidia liberat, καὶ μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελών. Sic lib. IX. cap. IX. & alibi. Latini *domos Dei* quandoque appellabanr. Zeno Veronenſis ſermone de pſalmo CXXVI. *Conventus quidem Eccleſiarum, ſive templi, quos ad ſecretam ſacramentorum religionem ædificiorum ſepta concludunt, conſuetudo noſtra vel domum Dei ſolita eſt nuncupare, vel templum*. Hic profecto locus vitium ſonat, Nam quid hoc ſibi vult? *Conventus quidem Eccleſiarum, ſive templi*. Tolle *ſive templi*. Gloſſema eſt ineptum. *Conventus Eccleſiarum* appellat, quas ἐκκλησίας Græci. In ſequentibus quoque non dubito quin ſit idem gloſſema. Aliquis ad hæc verba, *domum Dei*, adnotarat, *vel templum*. Atquin oſtendebamuus ſupra ex ipſo Zenone Veronenſi templi appellationem ipſam Chriſtianis fuiſſe tunc temporis odioſam. Legendum igitur exiſtimo, *conſuetudo noſtra domum Dei ſolita eſt nuncupare*. Tertull. lib. de Idololat. cap. VII. *Tota die ad hanc partem Zelus fidei perorabit ingemens Chriſtianum ab idolis in Eccleſiam venire; de adverſaria officina in domum Dei venire; attollere ad Deum patrem manus matres idolorum*. Appellat *eccleſiam* conventum fidelium, ſive conventum eccleſiæ, ut loquitur Zeno. Et ipſa ſane conventicula *eccleſias* etiam appellabant. Zeno Veronenſis loco antea citato: *quo tibi eccleſia: illi adeunda ſint templa*. & ſæpius. Quoniam igitur perſequutionum temporibus nulla habebant ſtata loca fideles, quibus congregarentur, ſed latebras quærebant, & Apoſtolorum exemplo quæcunque loca, in quibus Deum invocare, ac venerationis officia obire poterant, ſancta ſatis exiſtimabant; perſequutionum autem motu conſopito conventicula quidem exſtruebant; ſed humilia, & à privatis ædificiis humilitate nihil differentia; idcirco Gentiles, qui exteriorem rerum faciem,

quam

quam interiores cordis ſeceſſus pluris æſtimabant, identidẽ inculcabant, nulla eſſe Chriſtianis templa, delubra nulla: vere igitur irreligioſam & plane ἄθεον eſſe ſectam illam. Cælius apud Minutium: *Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulacra? Nunquam palam loqui? nunquã libere congregari? niſi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum eſt, aut pudendũ?* Origenes contra Celſum lib. VIII. μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Κέλσος φησὶν ἡμᾶς βωμοὺς, καὶ ἀγάλματα, καὶ νεὼς ἱδρύεσθαι φεύγειν. *Poſt autem ait Celſus, aras nos, & ſimulacra, & templa conſtituere ceſſare.* Quare Conſtantinus & Licinnius in edicto ſuo pro Chriſtianis, de conventiculis eorum ita loquuntur, ut facile appareat nihil in iis fuiſſe notabile. Appellant enim ſimpliciter loca quibus congregari ſolebant, nec alia appellatione ea inſigniunt: eaque ſi emta erant, vel donata, corpori Chriſtianorum reſtitui jubent. καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς λοιποῖς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν χριστιανῶν δογματίζομεν, ἵνα τοὺς τόπους αὐτῶν εἰς οὓς τὸ πρότερον συνέρχεσθαι ἔθος ἦν αὐτοῖς &c. Et poſtea: καὶ ἐπειδὰν οἱ αὐτοὶ χριστιανοὶ οὐ μόνον ἐκείνους εἰς οὓς συνέρχεσθαι ἔθος εἶχον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους τόπους ἐσχηκέναι γινώσκονται, διαφέροντας οὐ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ αὐτῶν σώματος &c. Habebant igitur Chriſtiani loca quædam privata, tum quibus colligerentur, tum ad alios uſus, ut cœmeteria, in quibus etiam ſæpius conventicula ipſa, & fabricæ; quod aliis antea obſervatum. Atque hæc generaliter de Chriſtianorum conventiculis dicta ſint; Proponemus quædam poſtea magis particularia.

190. *Numquid enim delubris, aut templorum eum conſtructionibus honoramus?*] Notandum verbum *honoramus*. Ethnici templis honorari deos exiſtimabant, quaſi locis conſecratis: Chriſtiani contra dicebant honores iſtos Deo non eſſe tribuendos, neque divinitatem quaſi ſeptis quibuſdam continendam. Loca item conſtituenda, non quibus divinitas concludi exiſtimetur, ſed in quibus Deus oretur, & religionis officia celebrentur. Quare conventicula, eccleſias, oratoria, προσευκτήρια ab uſu & à fine ea loca appellabant.

Pag. 191. *Hiemalia ſentiunt frigora.*] Templorum conſtructionem convellere incipit. Rem igitur aggreditur ab eorum uſu & fine. Templa, inquit, à vobis conſtruuntur, vel tanquam deorum domicilia, ubi ſcilicet dii veſtri reponantur, & adverſus hominum, vel cœli injurias tuti ſint: vel ut ibi deos veſtros quaſi præſentes habeatis. Utrumque finem deſtruit.

191. *Aut*

191. *Aut Phoroneus Ægyptius, aut Merops.*] Legendum puto, *aut Phoroneus, Ægyptius aut Merops* &c. Amat Arnobius particulam iſtam trajicere, atque involvere ad hoc exemplum.

191. *Vt tradit in admirandis Varro, Iovis progenies Æacus.*] Deficit *aut*: quam particulam apud hunc ſcriptorem quandoque deſiderari obſervavimus.

191. *Aut ex molibus marmoreis ſtructa.*] Hæc enim conſtruendis templis præcipua materia.

191. *Laquearibus aut renideant aureis.*] Ovidius:

Flamma nitore ſuo templorum verberat aurum,
Et tremulum ſumma ſpargit in æde jubar.

Et:

Nos quoque templa juvant, quamvis antiqua probemus,
Aurea: majeſtas convenit ipſa Deo.

Appellat *templa aurea*, non ſolum quod laquearibus aureis reniderent; ſed generaliter, quod ea auro plurimum ornata eſſent: Nam & ipſæ templorum januæ quandoque auratæ. Ariſtophanes in Avibus:

-----πρῶτον μὲν ὤ-
χὶ νεὼς ἡμᾶς οἰκοδομεῖν δεῖ
λιθίνους αὐτοῖς. οὐδὲ θυρῶσαι
χρυσαῖσι θύραις.

Propter hæc ornamenta, templa appellata aurea. Sic in amoribus.

Aurea ſanctorum potuiſſent templa deorum
Vrere, quæ tantum ſuſtinuere nefas.

191. *Splendeant hic gemmæ.*] Ovidius I. Faſtor.

Iuppiter anguſta vix totus ſtabat in æde;
Inque Iovis dextra fictile fulmen erat.
Frondibus ornabant quæ nunc capitolia gemmis:
Paſcebatque ſuas ipſe Senator oves.

Hinc Lactantius lib. V. cap. VIII. *Cujus templum eſt, non lapides, aut lutum: ſed homo ipſe qui figuram Dei geſtat. Quod templum non auro, & gemmarum donis; ſed æternis virtutum muneribus ornatur.*

191. *Nec recuſare, nec ſpernere quo minus ſe ſepiant.*] In eſt, nec minus recuſare ac ſpernere hæc domicilia &c. Phraſis Arnobiana.

191. *Templum, inquit, hoc Martis eſt.*] Hinc ipſum etiam Divi nomen templi foribus inſcribebant. Iamblicus lib. I. de vita Pythagoræ, cap. II. Ἐπεὶ δὲ ἀπεκομίσθη εἰς τὴν Σάμον ἀπὸ τῆς Συρίας ὁ

Μνήσ-

Μνήσαρχος μετὰ πεμπτὴν κέρδους, καὶ βαθείας περιουσίας, ἱερὸν ἐδείματο Ἀπόλλωνι, ΠΥΘΙΟΥ ἐπιγράψας. Nota formam inſcriptionis Πυθίου. Sic enim abſolute generandi caſu. Quare hunc locum ita reddere oportuerat, *Templum conſtruxit Apollini, cum hac inſcriptione,* PYTHII. Solemnis iſta inſcriptionis forma. Dionyſ. Halicarn. lib. I. Antiquit. Roman. καὶ αὐτῷ κατασκευάζουσιν οἱ Λατῖνοι ἡρῷον ἐπιγραφῇ τοιᾷδε κοσμούμενον, ΠΑΤΡΟΣ ΘΕΟΥ ΧΘΟΝΙΟΥ ΟΣ ΝΟΜΙΚΙΟΥ ΡΕΥΜΑ ΔΙΕΠΕΙ. Plutarchus in Erotico: ἡ δὲ Βελεστίχη, πρὸς Διός, οὐ βάρβαρον ἐξ ἀγορᾶς γύναιον, ἧς ἱερὰ καὶ ναοὺς Ἀλεξανδρεῖς ἔχουσιν, ἐπιγράψαντος δι' ἔρωτα τοῦ βασιλέως ΑΦΡΟΔΙΤΗϹ ΒΕΛΕΣΤΙΚΗϹ. Sic apud Plinium lib. VIII. cap. XVIII. *Qua de cauſa Libero patri templum in Samo Elpis ſacravit, quod ab eo facto Græci* κεχηνότος Διονύσου *appellavere.* Id eſt, κεχηνότος Διονύσου ἐπέγραψαν. Et lib. X. cap. V. *Quam ob cauſam incolæ quod vocant heroum in eo loco fecere, appellatum Iovis & virginis.* M. Tullius lib. III. de Natura deorum: *Iam menſas argenteas de omnibus delubris juſſit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inſcriptum eſſet, Bonorum Deorum, uti ſe eorum bonitate velle dicebat.* Zoſimus lib. II. βωμὸς εὑρέθη πεποιημένος, ἐν ᾧ γράμματα ἦν, ΑΔΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗϹ. Servius ad lib. III. Æneid. *Alii in templo Apollinis aram fuiſſe inſcriptam;* ΠΑΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟϹ. Sic autem & alia monumenta abſolute inſcribebant. Plutarchus in Othone: εἶδον δὲ ἐν Βριξιάλλῳ γενόμενος καὶ μνῆμα μέτριον, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσαν, εἰ μεταφρασθείη, δηλώσει, ΜΑΡΚΟΥ ΟΘΩΝΟϹ. In Marcello: εἰς δὲ τὴν αὐτοῦ καὶ μνήμην Ὀκταβία μὲν ἡ μήτηρ τὴν βιβλιοθήκην ἀνέθηκε, Καῖσαρ δὲ θέατρον, ἐπιγράψας ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ. Hinc igitur nata ſyntaxis, *ad Telluris, ad Dianæ* &c.

191. *Apollo hic habitat.*] Ergo templa quaſi deorum domicilia; & idcirco *ſacræ ædes.* Sic ναὸς dicitur παρὰ τὸ ναίειν, quia Deus, cui eſt conſtructum templum, in eo credebatur ναίειν, habitare. Recte igitur Heſychius, ναός, οἶκος, ἔνθα θεὸς προσκυνεῖται. Quare ἱεροὶ δόμοι & ἁγνοὶ paſſim apud veteres poëtas: θεῶν οἶκοι ſæpe apud Herodotum, ut, *ſacræ ædes.* Cicero lib. II. de Natura deorum: *Concinneque, ut multa, Timæus, qui quum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianæ Epheſiæ templum deflagraviſſe, adjunxit, minime id eſſe mirandum, quod Diana quum in partu Olympiadis adeſſe voluiſſet, abfuiſſet domo.* Hoc autem nomine templorum conſtructionem perſtringit etiam Lucianus libello de ſacrificiis: ἔπειτα δὲ

ναὺς ἐγείραντες, ἵν' αὐτοὶ μὴ ἄοικοι, μηδ' ἀνέστιοι δῆθεν ὦσιν.

191. *Conclavia & cellulas fabricari.*] In cellulis enim aſſervabantur deorum ſimulacra. Cellulas autem iſtas deſcribit Vitruvius lib. IV. Sic igitur in capitolio omnium dæmonum conſiſtorio plures erant cellæ. T. Livius lib. XXXVIII. *Caſtigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum perpetuum Conſulem, & Dictatorem vellet facere: prohibuiſſe ſtatuas ſibi in Comitio, in Roſtris, in Curia, in Capitolio, in cella Iovis poni.* Græcis σηκὸς dicebatur. Heſychius; σηκὸς, ἐνδότερος τόπος τοῦ ἱεροῦ. Diodorus Siculus libro primo, ubi de Iſide: ὁμοίως δὲ καὶ ταύτην μεταστᾶσαν ἐξ ἀνθρώπων τυχεῖν ἀθανάτων τιμῶν, καὶ ταφῆναι κατὰ τὴν Μέμφιν: ὅπου δείκνυται μέχρι τοῦ νῦν αὐτῆς ὁ σηκὸς, ὑπάρχων ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἡφαίστου. Peculiariter tamen σηκὸς à quibuſdam pro heroo, & divatorum hominum ſacello. Pollux: καὶ τὸ μὲν χωρίον, ὃ περιεπτύομεν τοῖς θεοῖς, ἱερὸν καὶ νεώς: ἔνθα δὲ καθιδρύομεν, σηκὸς, τέμενος, οἱ μὲν γὰρ ἀκριβέστεροι σηκὸν τὸν τῶν Ἡρώων λέγουσιν: οἱ δὲ ποιηταὶ, καὶ τὸν τῶν θεῶν, ὡς οἱ τραγῳδοὶ, ἁγνὸν εἰς σηκὸν θεοῦ. σηκὸς igitur Heroum & Heroïdum proprie. Euripides in Bacchidibus:

> Αἰνῶ δὲ Κάδμον, ἄβατον ὃς πέδον τόδε
> Τίθησι θυγατρὸς σηκόν.

Nempe σηκὸς hoc modo, non ſuperbum aliquod templum, qualia in urbibus exſtrui ſolent diis majoribus: ſed ſacellum potius quam templum heroï, & in agris præcipue excitatum: quomodo etiam nunc ſacella appellamus exiguas illas ædes, quæ veluti divis quibuſdam in agris conſtitui ſolent. Erant igitur heroum, & minorum deorum breviora & anguſtiora templa: & ſacella potius ac cellulæ, quam vera templa. Hinc B. Auguſtinus lib. IV. de Civit. Dei, cap. XXIII. *Quis enim ferat, quod neque inter deos Conſentes, quos dicunt in conſilium Iovis adhiberi; nec inter deos, quos Selectos vocant, Felicitas conſtituta eſt: ut templum aliquod ei fieret, quod & loci ſublimitate, & operis dignitate praemineret?*

Pag. 192. *Sed non (inquitis) idcirco.*] Et hoc à manu Ful. Urſini, qui veterem lectionem retinere debuerat, *inquit.*

192. *Sed ut eos poſſimus coram, & cominus contueri.*] Hanc præcipuam templorum cauſam Gentiles proponebant. Conſtruere nempe ſe templa, ut inibi deorum ſimulacra collocarent, & deos ibi affarentur de proximo. Ridet hanc ſuperſtitionem Luciani Demonax. εἰπόντος δέ τινος τῶν ἑταίρων, ἀπίωμεν Δημῶναξ εἰς τὸ ἀσκληπιεῖον, καὶ προσευξώμεθα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ, πάνυ, ἔφη, κωφὸν ἡγῇ τὸν Ἀσκληπιὸν,

πὸν, εἰ μὴ δύναται κἀντεῦθεν ἡμῶν εὐχομένων ἀκούειν. *Quum autem è ſociis diceret aliquis, Eamus ô Demonax in Æſculapii templum, & pro filio ibi preces fundamus, Deum, inquit, exiſtimas plane ſurdum, ſi nec iſtic nos audire poteſt.* Seneca epiſtola XLI. *Non ſunt ad cœlum elevandæ manus, nec exorandus adituus, ut nos ad áures ſimulacri, quaſi magis exaudiri poſſimus, admittat.*

192. *Affari de proximo.*] Affari deos, & *alloqui* proprie. Plautus in Amphitruone:

-----Numero mihi in mentem fuit,
Dis advenientem gratias pro meritis agere, atque alloqui.

Sic Græcis προσειπεῖν. Euripides in Hercule furente:

Χρόνῳ δ' ἀνελθὼν ἐξ ἀνηλίων μυχῶν,
ᾅδου κόρης ἔνερθεν, οὐκ ἀτιμάσω
Θεοὺς προσειπεῖν πρῶτα τοὺς κατὰ στέγας.

192. *Venerationum colloquia miſcere.*] Supra libro primo: *Et cum domino rerum Deo ſupplicationum verba, atque orationum colloquia miſcere.*

192. *Si quando res ſacras cerimoniarum conficitis debitis.*] Debita cerimoniarum appellat, ut *officia religioſa* alibi, *officia religionis, officium cultionis.* Infra lib. VII. *Si caper cædatur Iovi, quem patri ſolemne eſt Libero, Mercurioque mactari; aut bos ſi ſterilis Unxiæ, quam Proſerpinæ tribuitis, quo ritu, atque obſervatione præcipitur; quid facinoris in hoc erit? quid malorum, ſceleriſve contractum, cum nihil interſit obſequii, cujus animalis è capite honorarium iſtud debitum compleatur?*

192. *Conſtituamus enim noſcendæ rei cauſa.*] Erantne illi ſani qui hanc particulam *cauſa* tollendam exiſtimabant, & pro vera ac ſimplici lectione ſua ſomnia reponenda?

192. *Ultimam Thulem.*] Virgilius:

Tibi ſerviat ultima Thule.---

Unde Tragicus,

Nec erit terris Ultima Thule.

Pag. 193. *In Eleuſinis conſepto quod civitati ſubjectum eſt.*] Clemens: ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐλευσινίου, τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει. Legendum igitur videtur heic, *in Eleuſinii conſepto, quod.* &c. τοῦ ὑπὸ τῇ πόλει. *Aliter in edit. noſtra.*

193. *In Eleuſinis conſepto.*] Apulejus Mileſia XI. *Ædibuſque conductis intra conſeptum templi larem temporarium mihi conſtituo.* Solinus: *Conſeptum etiam intra quod ritus ſacrorum, factis bovicidiis, docuit Potitios.* Optime igitur Arnobius περίβολον interpretatur *conſeptum.*

 Diodo-

Diodorus Siculus libro primo: τῷ ἐν τῇ Μέμφει θεῷ τὸ πρὸς ἕω προπύλαιον κατεσκεύασε, καὶ τοῦ ναοῦ τὸν περίβολον. Herodianus libro primo: κατέφλεξε δὲ τὸ πῦρ τόν τε νεὼν, καὶ πάντα τὸν περίβολον. Pollux: οἱ ἀνειμένοι θεοῖς τόποι, ἄλση τε καὶ τεμένη, καὶ ἕρκη. καὶ ὁ περὶ αὐτὰ κύκλος, περίβολος.

193. *Celei virgines non in Cereris Eleuſinæ humationibus perhibentur officia?*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius repoſuit quod voluit, non quod debuit. Et ſane veterem lectionem ubique proponere debebat, non autem ſomnia ſua obtrudere. Videtur autem tale quid ſcripſiſſe Arnobius, *Celei virgines non in Cereris Eleuſinæ humationis habuiſſe perhibentur officia?* Clemens: αἱ δὲ Κελεοῦ θυγατέρες οὐχὶ ἐν Ἐλευσῖνι τετάφαται. In *Cereris Eleuſinæ* ſcilicet templo: cujus rationem συντάξεως proponebamus antea. Mox: *quod in Apollinis conſtitutum eſt Delii.* τὸ δὲ, ἐν τῷ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῷ. *Humationis autem officia*; ut infra: *Aut cum membris omnibus humationis officia ſortitum.* Optime. Hoc enim pietatis & humanitatis officium. B. Auguſtinus lib. 1. de Civitate Dei: *Unde & antiquorum juſtorum funera officioſa pietate curata ſunt; & exequiæ celebratæ; & ſepultura proviſa.*

193. *Dicit habuiſſe ſuprema Leandrius funeris.*] Id eſt, conditum eſſe & ſepultum, τετάφθαι: quod eſt ſupremum fueris officium. *ſuprema* dicit abſolute. Solinus cap. xv. *Cujus ſuprema non contentus proſequi ſumtu funeris, crinem tonſus eſt.*

193. *Ageſarchi Ptolemæus.*] Πτολεμαῖος ὁ τοῦ Ἀγησάρχου.

Aliter in edit. noſtra.

Pag. 194. *Germani ſervuli vita fuerit.*] Reſcribunt, *ut à germani ſervulo vita &c.*

194. *Ut immobilis videlicet atque fixa ominis perpetuitas ſtaret.*] Nam ſi quando fauſta omina offerebantur, venerabantur deos ea ſibi firmarent: & quidquid ad ea firmanda conferre poterant ipſi, id omne religioſe conferebant. Sil. Italicus libro quarto.

----- Noſco te, ſumme deorum,.
Adſis ô, firmeſque tuæ pater alitis omen.

Quapropter & ſacrificiis ea firmare conabantur. Ammianus Marcellinus lib. xxIII. *Quo oſtento lætior clamavit, plaudentibus omnibus, Babylona humi procidiſſe ornamentis omnibus ſpoliatam; & pauliſper detentus, ut omen per hoſtias litando firmaret, Davanam venit.*

194. *Iecit in medium.*] Εἰς μέσον ἔρριψεν. Vide ſupra ad lib. v.

194. *Civitas maxima, & numinum cunctorum cultrix*] Vetus interpres

terpres epiſtolæ ad Romanos, in caput primum: *Omni mundo mirum fuit Romanos credidiſſe, qui idolorum nimia fuerant cultura poſſeſſi, ita ut omnium gentium diis quas vicerant, deſervirent.*

194. *Satis igitur oſtendimus, templa diis immortalibus aut inaniter iis eſſe conſtructa.*] Τὸ *iis* redundat eleganter. Sic ſæpe apud hos ſcriptores. Hactenus autem de templis. Si templa igitur ſunt loca magnifice conſtructa in quibus Dei ſimulacra conſtituantur; & ubi Deus quaſi habere exiſtimetur, quomodo nos ædes ad uſum habitationis habemus; prioribus Eccleſiæ temporibus, Chriſtianis templa erant nulla: ſed ſi templa appellanda ſunt quæcunque loca, in quibus fideles congregantur, & Deum ſociatis votis, invocant, ac cetera religionis officia celebrant; profecto Chriſtiani ſua ſemper habuerunt templa; ædes ſcilicet privatas, & quaſcunque ædium partes, cœmeteria, ſylvas etiam & cavernas; & quum erat aliqua Eccleſiæ quies, conventicula, non ad oſtentationem exſtructa; non ubi Dei ſimulachrum aliquod tanquam præſens numen adiretur, ſed ubi fideles preces ſuas ὁμοθυμαδὸν ad Deum ſummum allegarent, & pietatis officia obirent. Quoniam autem templa aliter definiebant Nationes, & ratione formæ exterioris, & ratione formæ interioris, atque, ut loquuntur, eſſentialis; quoniamque magnam religionis partem ædificiis illis aſcribebant, idcirco libere fatebantur Chriſtiani, nulla ſibi eſſe templa: imo & ipſum templorum uſum eſſe non modo ſupervacuum, verum etiam impium aſſerebant; Deum autem non in ναοῖς χειροποιήτοις, ſed in noſtra ipſorum mente eſſe dedicandum. Minutius Felix: *Quod vero templum habere poſſit Deus, cujus templum totus eſt mundus? Et cum homo latius maneat, intra unam ædiculam vim tantæ majeſtatis includam? In noſtra dedicandus eſt mente; in noſtro conſecrandus eſt pectore.* Idem ait contra Celſum Origenes. Idem Clemens Alexandrinus Strom. VII. Idem alii. Quare & Lactantius capite ultimo libri de ira Dei; *Sit nobis Deus non in templis, ſed in corde noſtro conſecratus. Deſtructibilia ſunt omnia, quæ manu fiunt: Mundemus hoc templum, quod non fumo, non pulvere; ſed malis cogitationibus ſordidatur; quod non cereis ardentibus; ſed claritate, ac luce ſapientiæ illuminatur.*

194. *Sequitur ut de ſignis aliquid, ſimulacriſque dicamus.*] Prima criminatio fuit, quod Chriſtiani nulla haberent templa: ſecunda, quod nulla ſimulacra. Quare agit nunc de ſimulacris, ut oſtendat ea non ſolum eſſe vana, ſed etiam Deo exoſa. Criminationem

propoſuerat his verbis: *In hac enim conſueſtis parte crimen nobis maximum impietatis affigere, quod neque ædes ſacras venerationis ad officia conſtruamus; non deorum alicujus ſimulacrum conſtituamus, aut formam.* Simulacrum dicit πᾶν ὁμοίωμα: *forma* eſt quod Græcis εἶδος, unde diminutivum εἴδωλον. quare idem quod ſimulachrum. Tertullianus de Idololatria cap. III. *Ad hoc neceſſaria eſt vocabuli interpretatio. εἶδος Græce formam ſonat: ab eo per diminutionem εἴδωλον deductum æque apud nos formulam fecit. Igitur omnis formula, vel forma idolum ſe dici expoſcit.* εἴδωλα autem quandoque uſurparunt Græci pro rebus vanis, & apparentibus potius quam in rerum natura ſubſiſtentibus, qualia ſunt quæ apparent quandoque in aëre φάσματα & ſimulacra. Plutarchus in Themiſtocle: ἕτεροι δὲ φάσματα καὶ εἴδωλα καθορᾷν ἔδοξαν ἐνόπλων ἀνδρῶν. Et in Sylla: ἦν δὲ ἄρα φάσμα, καὶ κατὰ μικρὸν αἰρόμενον ἀπὸ γῆς διεσπείρετο πολλαχοῦ τοῦ ἀέρος, εἰδώλοις ἀμαυροῖς ὅμοιον. Unde bellam iſtam obſervationem hauſerunt ſapientiſſimi homines, quam ab aliis decantatam Suidas ſtolidiſſimi judicii Grammaticus in ſuam congeriem retulit, his verbis. καὶ ἡ γραφὴ λέγει, οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα: ὡς διαφορᾶς οὔσης μεταξὺ εἰδώλου καὶ ὁμοιώματος. εἴδωλα μὲν γὰρ τὰ τῶν οὐχ ὑφεστηκότων μιμήματα. οἷον Τρίτωνες, καὶ Σφίγγες, Κένταυροι. ὁμοιώματα δὲ τῶν ὑφεστώτων εἰκάσματα, οἷον θηρίων, ἢ ἀνθρώπων. Hanc eandem obſervationem propoſuerat ſcriptor haud multo ſapientior, vel etiam ſtultior Cedrenus. Ergo εἴδωλον tantum eſt τοῦ οὐχ ὑφεστηκότος ὁμοίωμα. Græculi, adeone in lingua veſtra hoſpites eratis? Quanto ſapientius cordatus Afer, cujus locum proferebamus modo, omnem formulam vel formam idolum dici ait? Plutarchus igitur in Sylla imaginem & ſimulacrũ Syllæ εἴδωλον appellat. λέγεται δὲ τοσοῦτον πλῆθος ἀρωμάτων ἐπενεγκεῖν τὰς γυναῖκας αὐτῷ, ὥστε ἄνευ τῶν ἐν φορήμασι δέκα καὶ διακοσίοις διακομιζομένων, πλασθῆναι μὲν εἴδωλον εὐμέγεθες τοῦ Σύλλα: πλασθῆναι δὲ καὶ ῥαβδοῦχον ἔκ τε λιβανωτοῦ πολυτελοῦς καὶ κινναμώμου. Et quemadmodum εἴδωλα appellantur aliquando umbræ καὶ φάσματα, ita ſimulacra, ſpecies, imagines Latinis. Lucretius, quem imitatus eſt Virgilius:

Etſi præterea tamen eſſe Acheruſia templa
Ennius æternis exponit verſibus, edens,
Quo neque permanent animæ, neque corpora noſtra:
Sed quædam ſimulacra modis pallentia miris.

Hæc ſunt εἴδωλα καμόντων. Idem Lucretius:

Vnde

Vnde ſibi exortam ſemper florentis Homeri
Commemorat ſpeciem.

Poëta vetus apud M. Tull.lib. I. Tuſcul. quæſt.

Vnde animæ excitantur, obſcura umbra, aperto oſtio
Alti Acheruntis, falſo ſanguine, imagines mortuorum.

Virgil. IV. Æneid.

Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.

Eſt igitur εἴδωλον vox ὁμώνυμος, quemadmodum *ſimulacrum, imago, ſpecies.* Nulla igitur Chriſtianis, temporibus illis ſimulacra. Quare Arnobius, *non deorum alicujus ſimulacrum conſtituamus.* quæ verba non ſunt ad deorum Gentilium ſimulacra reſtringenda, ſed de ſimulacris omnibus generaliter intelligenda: quod tota diſputatio μονονουχὶ φωνὴν ἀφιεῖσα clamat. Deſtruit enim Arnobius tota hac diſputatione ſimulacra generaliter; & tum à materia, tum à forma ita argumentatur, ut oſtendat quid ſit de ſimulacris generaliter ſentiendum. Quare Cæcilius apud Minutium Felicem: *Cur nullas aras habent? nulla templa? nulla nota ſimulacra? nunquam palam loqui? nunquam libere congregari? niſi illud quod colunt & intèrprimunt, aut puniendum eſt, aut pudendū?* Dicit, *nulla nota ſimulacra,* nō tam propter Carpocratianorum imagines, quas χρύσεια εἶχον, ut docet in earum hæreſi Epiphanius, quam ob id quod antea dixerat de aſini capite. *Audio eos turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum inepta neſcio qua perſuaſione venerari.* Ad hanc igitur criminationem ita reſpondet Octavius, ut oſtendat nulla fuiſſe omnino Chriſtianis ſimulacra. *Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & aras non habemus? Quod enim ſimulacrum Deo fingam, cum ſi recte exiſtimes, ſit Dei homo ipſe ſimulacrum?* Exiſtimabant ſtupidæ nationes Deum niſi in ſtatuis & ſimulacris coli non poſſe, & idcirco Chriſtianos, quos ſciebant unius Dei eſſe cultores, exiſtimabant ſimulacrum aliquod, quod colerent, habere, ſed occultare. Unde diſſeminata de capite aſini fabula. At alii ſimpliciter objiciebant, Chriſtianis delubra eſſe nulla, nulla ſimulacra, nullas imagines. Origenes lib. VIII. contra Celſum: μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Κέλσος φησὶν, ἡμᾶς βωμοὺς, καὶ ἀγάλματα, καὶ νεὼς ἱδρύσθαι φεύγειν. *Poſt hæc autem ait Celſus ab aris nos, ſimulacris, templis conſtituendis abſtinere* &c. Reſpondet deinde Origenes ſimulacra Chriſtianorum in mente eſſe dedicanda: eaque eſſe virtutes, quibus Chriſtum effingimus in nobis. Ἀγάλματα δὲ καὶ πρέποντα θεῷ ἀναθήματα, οὐχ ὑπὸ βαναύσων τεχνιτῶν

κατε-

κατεσκευασμένα, ἀλλ' ὑπὸ λόγου θεοῦ τετυπωμένα, καὶ μεμορφωμένα ἐν ἡμῖν, αἱ ἀρεταὶ, μιμήματα τυγχάνουσι τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, ἐν ᾧ ἐστὶ δικαιοσύνης, καὶ σωφροσύνης, καὶ ἀνδρείας, καὶ σοφίας, καὶ εὐσεβείας, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν παραδείγματα. Vertunt: *Simulacra autem Deo dicanda ſunt non fabrorum opera, ſed à verbo Dei dedolata, formataque in nobis, videlicet virtutes ad imitationem primogeniti omnis creaturæ, in quo ſunt juſtitiæ, temperantiæ, fortitudinis, ſapientiæ, pietatis, ceterarumque virtutum exempla.* Affirmat idem lib. VII. de Dei quidem ipſius fuiſſe ulla ſimulacra: quippe cum Deus ſit incorporeus, & inviſibilis. Ἀλλ' οὐδὲ θείας εἰκόνος ὑπολαμβάνομεν εἶναι τὰ ἀγάλματα, ὥστε μορφὴν ἀοράτου θεοῦ, καὶ ἀσωμάτου μὴ διαγράφοντες θεοῦ. Sic autem ἀγάλματα Græci appellant paſſim, quæ Latini ſimulacra. De hac voce, ne quis ex ea error exiſtat, quia video nonnullos de ea philoſophari perquam ſane ſuaviter, obſervabo aliquid. ἄγαλμα apud Homerum & omnes antiquos ſignificabat generaliter quidquid ἐφ' ᾧ τις ἀγάλλεται, ut obſervat Euſtathius. Quare ſigna & ſtatuæ, ceteraque ſimulacra, quia erant veluti templorum ornamenta, ἀγάλματα appellata. Heſychius: ἄγαλμα, ξόανον, ἀφομοίωμα εἰδώλων, εἰκόνων, ἢ ἀνδριάντων. Tit. Livius *ornamenta* proprie reddidit lib. IV. *Ornamenta urbis, ſtatuæ & tabulæ pictæ, & quidquid pretioſæ prædæ fuit ad naves delatum.* Ornamenta dicit ἀγάλματα. Idem lib. XXXII. *ſigna, tabulæ priſcæ artis, ornamentaque ejus generis plura, quam pro urbis magnitudine, aut opibus ceteris inventa.* Hinc & lib. XXXVIII. *Signa ænea, marmoreaque, & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambrachia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat.* Quapropter & *theatrum ornari* dicebant, quum diebus feſtis in eo collocarentur ſimulacra. Ovidius lib. III. de arte:

Aurea quæ pendent ornato ſigna theatro,
Inſpice quam tenuis bractea ligna tegat.

Quare Agathias ſcriptor Chriſtianus templa his ornamentis nudata ἀπηγλαϊσμένα ait. Nam ἀγλαός fit ab ἀγάλλειν, ut ἄγαλμα. Sic ille lib. V. καὶ ἦν ἐν τῷ τότε θεάσασθαι τοὺς ἐκείνη νεὼς γυμνοὺς καὶ ἀπηγλαϊσμένους, ὥσπερ οὔπω τῆς ἁγιστείας μεμεληκότας, ἀλλ' ἄρτι καθίστασθαι ἀρχομένους. Simulacrum igitur Dei cui conditum erat templum, numen templi proprium exiſtimabant; cetera ad ornatum pertinere tantum. Docet hoc Servius ad hunc verſum III. Georg.

In medio mihi Cæſar erit, templumque tenebit.

Semper ei conſecratus numini locus eſt, inquit, *cujus ſimulacrum in medio*

collocatur. Alia enim ad ornatum tantum pertinent. Nulla igitur Arnobii tempore Chriſtianis religioſa ſimulacra, nullæ imagines, ἀγάλματα nulla. Quare Lampridius in Alexandro Severo, loco decantatiſſimo: *Chriſto templum facere voluit, eumque inter Deos recipere. Quod & Adrianus cogitaſſe fertur, qui templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris juſſerat fieri.* ἄνευ ἀγαλμάτων.

194. *Et religioſa obſervatione curatis.*] Θεραπεύετε. Verbum Græcum exprimit.

194. *Puerili hallucinatione ludatis.*] Vide ſupra ad librum IV. *Et ſi quando animum deſidem otioſis vultis hallucinationibus occupari.*

Pag. 195. *Si enim certum eſt apud vos deos eſſe quos remini.*] Hoc eſt primum argumentum, quo probat ſimulacra eſſe inania. Si dii ſunt re vera, inquit, quorſum ſimulacra conſtituitis, quibus preces fundatis? Sic igitur argumentatur: Deos eſſe aut creditis aut non creditis, ſive ambigitis. Si creditis, nihil opus eſt ſimulacris, quippe cum deos ipſos re vera habeatis, quibus preces fundatis; ſi ambigitis, quorſum dubiorum ſimulacra conſtituitis? Hoc argumentum generale eſt, & ad quælibet ſimulacra pertinet.

195. *An numquid dicitis forte præſentiam vobis quandam his numinum ſubexhiberi ſimulacris, & quia deos videre non datum eſt, eos inſolidi.*] Hæc eſt lectio vetus & corrupta, pro qua Gelenius *eos ita coli, & m.* addiderim, *iis & m.* &c. Hæc autem erat nationum exceptio. Simulacra non eſſe inania, quia in iis coluntur dii, quorum exhibent veluti præſentiam quandam. Sic Phidias apud Dionem Chryſoſtomum ſermone XII. οὐδὲ γὰρ ὡς βέλτιον ὑπῆρχε μηδὲν ἵδρυμα, μηδὲ εἰκόνα θεῶν ἀποδεδεῖχθαι παρ' ἀνθρώποις φαίη τις ἄν: ὡς πρὸς μόνα ὁρᾶν δέον τὰ οὐράνια. ταῦτα μὲν γὰρ ξύμπαντα ὅγε νοῦν ἔχων σέβει, θεοὺς ἡγούμενος μακαρίους μακρόθεν ὁρᾶν: διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ δαιμόνιον γνώμην, ἰσχυρὸς ἔρως πᾶσιν ἀνθρώποις ἐγγύθεν τιμᾶν καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον, προσιόντας καὶ ἁπτομένους, &c. *Neque vero quiſpiam dixerit, ſatius fuiſſe nullam prorſus deorum apud homines exſtare ſtatuam aut imaginem, quaſi ad ſola cœleſtia oculi convertendi ſint. Hæc enim omnia quicunque intelligentiæ aliquo ſapore contactus eſt veneratur, quaſi deos beatiſſimos procul videat. At propter mentis affectionem erga numen mortales vehementer avent Deum colere, quaſi propius accedentes, & contingentes.* Sententia labat heic, θεοὺς ἡγούμενος μακαρίους μακρόθεν ὁρᾶν. interſerendam puto negationem hoc modo, θ. ἡ. μακαρίους οὐ μακρόθεν ὁρ. Dic igitur, *quaſi deos beatiſſimos non è longinquo videat.*

195. *Deos, inquitis.*] Sic editio princeps, ne quis hanc lectionem ab aliis tranſlatam exiſtimet.

Pag. 196. *Per vos hominum formæ ſunt buccinarum animantes tortus.*] Optime: quia buccina eſt tortuoſa, ac in ſemetipſam æreo circulo flectitur, ac differt à directa tuba, ut docet Vegetius libro tertio de re milit. Hæc eſt ϛρογγύλη σάλπιγξ Græcorum.

196. *Inteſtinis & domeſticis flatibus.*] Τοῖς οἴκοθεν. Sic dicit ille apud Plautum, tergum habere ſe familiare domi, ne quærat foris.

196. *Inter deos videmus leones torviſſima facie.*] De ſole accipienda hæc eſſe, quod nonnulli volunt, nunquam mihi perſuadebitur. Agebat modo de Sole Arnobius; & os ei hominis, ac mortalium hominum lineamenta donari obſervabat. Nunc de his leonibus ita agit, ut non obſcure ſignificet neſcire ſe quænam divinitas ita ſignificetur. *Si ſimulacra hæc omnia ſuperorum ſunt imagines numinũ, ergo & in cœlo habitare dicendus eſt Deus talis* &c. Deinde, *Quod ſi utique non eſt, ita ut omnes exiſtimamus non eſſe, quænam tanta audacia eſt, formam tibi quam volueris fingere, ac credere ſimulacrum Dei; quem probare non poſſis ulla eſſe in parte natura?* Si Solem ita depinxiſſent, hæc nunquam ſcripſiſſet Arnobius. Nam quod è Placido Lactantio de leonina Solis facie proponitur, pertinet id ad Ægyptiorum myſteria: quod Macrobius docet multo apertius lib. 1. Saturnal. cap xx. *Eidem Ægypto adjacens civitas, quæ conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin atque Iſin cultu pæne attonitæ venerationis obſervat: omnem tamen illam venerationem Soli ſe ſub illius nomine teſtatur impendere, vel dum calathum capiti ejus infigunt, vel dum ſimulacro ſignum tricipitis animantis adjungunt: quod exprimit medio eodemque maximo capite leonis effigiem.* &c. Vide ſis quæ ſequuntur. Quid igitur dicemus de his leonibus? Certe non ſatis ſcio. Videtur tamen leones illos ſignificare, qui quandoque in templorum faſtigiis ſculpebantur, qua de re obſervavi aliquid apud B. Hieronymum. Sed locus nunc non eſt in promtu. Gulielmus Philander vir magnæ eruditionis teſtatur in quibuſdam antiquorum templis videri hujuſmodi capita leonina per faſtigii latera. Ergo inter deos, qui etiam in templorum faſtigiis ſtatuti, ut alibi obſervamus, erant quandoque leones, & à nonnullis inter deos cenſebantur. Hoc igitur Catone contenti erimus.

196. *Et nomine frugi ſerio nuncupari*] Hunc locum alii corrigere volunt, alii interpretari. Proponunt è MS. *frugi fera*. Unde efficio, *& nomine trucis fera nuncupari.*

Aliter in edit. noſtrâ.

196. Sine

196. *Sine reliquo corpore perſona eſt, & facies ſola, fremebundus hiatibus torvidis.*] Eſt perſona tantum; quia quemadmodum eſt depicta ſola leonis facies; ita & illic, in cœlo ſcil. ſolam faciem, & ſic quaſi perſonam tantum eſſe oportet. Commode autem *perſona*: Nam perſonæ ſunt quoque fremebundæ hiatibus torvidis. Quare Tatianus contra Græcos: τί μοι συμβάλλεται πρὸς ὠφέλειαν ὁ κατὰ τὸν Εὐριπίδην μαινόμενος, καὶ τὴν Ἀλκμαίωνος μητροκτονίαν ἀπαγγέλλων; ᾧ μηδὲ τὸ οἰκεῖον πρόσεστι σχῆμα. κέχηνε τε μέγα, καὶ ξίφος περιφέρει. Omitto alia loca ab aliis prolata. Propter hanc deformitatem ῥύγχος quandoque poëtæ Græci appellarunt. Athenæus lib. III. ὅτι δὲ κυρίως λέγεται ῥύγχος ἐπὶ τῶν συῶν, προείρηται. ὅτι δὲ καὶ ἐπ᾽ ἄλλων ζώων. Ἄρχιππος Ἀμφιτρύωνι δευτέρῳ κατὰ παιδιὰν εἴρηκε καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου οὕτως.

καὶ ταῦτ᾽ ἔχων τὸ ῥύγχος οὑτωσὶ μακρόν.

καὶ Ἄρατος Ἀδώνιδι,

ὁ γὰρ θεὸς τὸ ῥύγχος ὡς ἡμᾶς στρέφει.

Sic enim diſtinguendus hic locus, & intelligendus. Hoc ait Athenæus, ῥύγχος proprie eſſe porcorum: tribui tamen aliquando & aliis animalibus. Unde Ariſtophanes etiam tribuit avibus:

Ὡς δεῖ τώδ᾽ οἰμώζειν ἄμφω,
Καὶ δοῦναι ῥύγχει φορβάν.

Alias enim avium proprie ῥάμφος. Addit Athenæus ῥύγχος ab Archippo uſurpari κατὰ παιδιὰν καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου. Intelligendum hoc de larva & perſona hiſtrionica. Archippus igitur, & Aratos larvam ῥύγχος appellant: atque hinc profecto luſit etiam Ariſtophanes. Nam in Acharnanibus Megarenſis filias, quas pro porcis venire volebat, ita affatur.

Ἀλλ᾽ ἀμφίθεσθε καὶ ταδὴ τὰ ῥυγχία:
Κἤπειτεν ἐς τὸν σάκκον ὧδ᾽ ἐσβαίνετε.

Heic τὰ ῥυγχία opportune. Nam & larvam quam iis imponebat ῥυγχία appellat propter ſimilitudinem: & ῥυγχία etiam dicit vera ſignificatione. Et in Avibus:

Νὴ τὸν Ἀπόλλω. πάνυ τοίνυν χρὴ τὸ ῥύγχος βόσκειν σε τὸ λοιπόν.

Heic quaſi avi tribuit ῥύγχος: ſed ſimul etiam metaphoricam ſignificationem alludit, & ita facete ſignificat larvam hiſtrioni cibum ſuppeditare, ut roſtrum avi: id eſt, hiſtrionem arte ſua victum ſibi parare.

196. *Dirus ſanguineo decotoro.*] Hæc eſt lectio principis editio-

 nis,

nis, & MS. Reg. pro qua Gelenius ſolemni temeritate, *ſanguineo de gutture.* Proponunt *ſanguineo de ceroto:* ut *cerotum ſanguineum* dicat, quod antea *merum minium.* Et re vera perſonæ quoque ψιμμυθίῳ & minio, & quaſi ceroto ſanguineo ac rubro linebantur. Quapropter vel hæc conjectura vera eſt, vel legendum ſimpliciter, *ſanguineo de colore.* Proba autem loquutio, *dirus ſanguineo de ceroto*, vel *ſanguineo de colore.* Tertullianus Apologetic. cap. v. *Tentaverat & Domitianus portio Neronis de crudelitate.* & cap. IX. *O Iovem Chriſtianum, & ſolum patris filium de crudelitate.*

196. *Malum dentibus ſuis comprimens.*] Tanquam *manducus.* Vide Feſtum.

196. *Ridetis temporibus priſcis Perſas fluvios coluiſſe, memoralia ut indicant ſcripta.*] Res nota eſt; ac de ea obſervabamus olim aliquid ad Martialem. *Memoralia ſcripta* ſunt *memoriæ* apud A. Gellium, & Tertullianum paſſim. *Antiquas lectionum memorias* dicit Iulius Firmicus lib. VI. Matheſ cap XXVI.

196. *Informem Arabas lapidem.*] λίθον ſimpliciter dicit Clemens. Maximus Tyrius quadratum lapidem dicit, λίθον τετράγωνον. ἀράβιοι σέβουσι μὲν, ὅντινα δὲ οὐκ οἶδα. τὸ δὲ ἄγαλμα ὃ εἶδον, λίθος ἦν τετράγωνος. Sed Arnobius non ſine cauſa *informem* adjicit. Sic enim ἄσημον λίθον dicit Dio Chryſoſtomus ſermone XII. ὥστε πολλοὶ τῶν βαρβάρων, πενίᾳ τε καὶ ἀπορίᾳ τέχνης, ὄρη θεοὺς ἐπονομάζουσι, καὶ δένδρα ἀργὰ, καὶ ἀσήμους λίθους.

196. *Acinacem Scythiæ nationes.*] Οἱ σκύθαι τὸν ἀκινάκην. Clemens. Quemadmodum igitur Arabes Deum aliquem, ſed in lapide informi, venerabantur; ſic Martem in acinace Scythiæ nationes. Solinus: *Populis iſtis Deus Mars eſt, pro ſimulacris enſes colunt.* Vide Herodotum, & alios.

196. *Ramum procincxia Theſpios.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius conſtanti temeritate, *ramum Prognes Theſpios.* Alii bene, *ramum pro Cinxia T.* id eſt, pro Iunone. Clemens: καὶ τῆς κιθαιρωνίας ἥρας ἐν θεσπίᾳ πρέμνον ἐκκεκομμένον.

196. *Lignum Carios pro Diana indolatum.*] Clemens: ἐν ἰκάρῳ τῆς ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον. Quare corrigebat Canterus *Icarios.*

196. *Pro Marte Romanos haſtam, Varronis ut indicant Muſæ.*] Clemens: ἐν ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν δόρυ φησὶ γεγονέναι τοῦ ἄρεως τὸ ξόανον οὐάρρων ὁ συγγραφεύς.

Pag.

Pag. 197. *Vt Ethedius memorat.*] *Aethlius*, ut ex Athenæo, & Clemente Alexandrino correxit Theod. Canterus: ut etiam *pluteum*, *σανίδα*, pro, *puteum*.

197. *Quod intentantibus gladios.*] Legendum videtur, *ſed ſtudiis facere quid pervicacibus poſſumus? quid intentantibus gladios novaſque excogitantibus pœnas? Animantis* &c.

197. *Animantis aſſeritis malam ſcientiſſimi cauſam.*] Heic eſt aliquod vitium. *ſcientiſſimi* eſt, ſcientes, non autem ignoratione malam cauſam aſſeritis. Pro *animantis* igitur an? *argumentis*. Ut legatur, *argumentis aſſeritis malam ſcientiſſ.* &c. & interrogatio, qua clauditur periodus, tollatur.

197. *Cum petaſo gnatus Majæ, tanquam vias aggredi præparet.*] Petaſi enim & pilei in itinere uſus, cum alias raro uterentur pileis, quod ab erudítiſſ. hominibus pridem obſervatum.

197. *Liber membris cum mollibus, & liquoris feminei diſſolutiſſimus laxitate.*] Nam Bacchus λυσιμελής, quemadmodum Venus. Elegantiſſime autem, *liquoris feminei diſſolutiſſimus laxitate.* Sic feminæ dicuntur molles, & quaſi liqueſcentes ac diffluentes: unde inceſſus earum laxior & diſſolutior. Apulejus Mileſia 11. *Inceſſu perfluo feminam mentiebatur.* ὑγρὸν βάδισμα Græci dicunt. Clemens Alexandrinus lib. III. Pędagogi; οὐ γὰρ, ὥς τινες τὴν ὑποκρίσιν ζηλοῦσι τῆς κωμῳδίας, καὶ τὰς κατεαγυίας τῶν ὀρχηστῶν κινήσεις παραφυλάττουσι. περὶ τὰς ὁμιλίας σκηνοβατοῦσιν, αὐτοῖς τοῖς κινήμασι τοῖς ἁβροῖς, καὶ τοῖς ὑγροῖς βαδίσμασι, καὶ φωναῖς ταῖς πεπλασμέναις, κλαδαρὸν περιβλέπουσι, δέλεαρ ἡδονῆς ἐξησκημέναι. Dio Chryſoſtomus ſermone IV. de Regno, τὸ ὑγρὸν καὶ μαλθακὸν εἶδος opponit τῷ ἀρρενωπῷ καὶ σεμνῷ. ἆρ' οὖν, inquit, ἀρρενωπόν τι καὶ σεμνὸν εἶδος τῷ τοιούτῳ δαίμονι πρέπει, ἢ μᾶλλον ὑγρόν τε καὶ μαλθακόν. Hinc ὑγρὸς βίος Græcis, quæ Latinis vita madens ac deliciis diffluens. Optime igitur & elegantiſſimę Arnobius, *liquoris feminei diſſolutiſſimus laxitate.* Diſſolutus eſt διαλελυμένος, & deliciis fluens. Tertullianus de Spectaculis cap. x. *Et eſt plane in artibus quoque ſcenicis Liberi & Veneris patrocinium, quæ privata & propria ſunt ſcenæ, de geſtu & corporis fluxu. Nam mollitiam Veneri & Libero immolant: illi per ſexum, illi per fluxum diſſoluti.* Legerim, *iſti per fl.* id eſt, Libero. Cetera bene habere videntur: ſed paulo obſcuriora ſunt, propter conſtructionis involutionem. Hoc enim ait, eſſe in artibus quoque ſcenicis Liberi & Veneris patrocinium, de geſtu & corporis fluxu, quæ privata & propria ſunt

 ſcenę.

ſcenæ. *De geſtu* &c. eſt, *ob geſtum*, quam loquendi rationem exponebamus antea.

197. *Tanquam ſi illam dicas publicare, divendere meritorii corporis formam.*] Id eſt, τὴν ὥραν ὥσπερ τι ὤνιον πιπράσκειν. *formam* enim dicit heic, τὴν ὥραν. Eleganter Philo in Decalogum: παραρρίπτουσα μὲν αὐτὴν τοῖς ἐπιτυχοῦσι· τὴν δ' ὥραν ὥσπερ τι ὤνιον ἐπ' ἀγορᾶς πιπράσκουσα, ἐπὶ μὲν θήρᾳ τῶν νέων ἕκαστα καὶ λέγει καὶ πράττει: ὅτε δ' ἐραστὰς ἀλείφει κατ' ἀλλήλων, αἴσχιστον ἆθλον αὐτὴν προθεῖσα τοῖς τὸ πλέον εἰσενεγκοῦσιν. ὡς λύμη οὖν, καὶ ζημία, καὶ κοινὸν μίασμα καταλευέσθω.

197. *Publicare, divendere.*] Iul. Firmicus lib. VI. Matheſ. cap. XXXI. *Si vero mulieris fuerit iſta genitura, meretricem publicam & famoſam nundinato pudore perficiet.*

197. *Meritorii corporis.*] Quare & ipſum lupanar *meritorium* appellant, ἐργαστήριον. Iul. Firmicus lib. VI. Matheſ. cap XXV. *Si autem iis Veneris acceſſerit ſtella, illuſtribus viris de meritorio detracta mulier conjugali gratia copulatur.* Et: *Si vero fuerit mulieris iſta genitura, meretricem proſtituti pudoris efficiet, & quæ corpus ſuum pravis libidinum cupiditatibus tradat, pudorem ſuum, mercedis quotidianæ gratia lenoni addicens: eritque in publicis meritoriis proſtituta, etiamſi ex alto genere videatur eſſe progenita.*

197. *Cum pileo Vulcanus & malleo.*] Ita depictus Vulcanus, ad imaginem fabri ferrarii ſcilicet. Arrianus lib. IV. Diſſert. Epicteti, cap. VIII. εἰ δ' οὕτω κωφὸς εἶ, καὶ τυφλὸς, ἵνα μηδὲ τὸν Ἥφαιστον ὑπολαμβάνῃς καλὸν χαλκέα, ἂν μὴ τὸ πῖλον ἴδῃς περὶ τὴν κεφαλὴν περικείμενον. Perite autem addit Arnobius, *& fabrili expeditione ſuccinctus*, id eſt, περίζωμα περιθέμενος. Arrianus eodem capite: οὐδεὶς δ' ἐρεῖ, ἐγὼ μουσικός εἰμι, ἂν πλῆκτρον καὶ κιθάραν ἀγοράσῃ. οὐδ' ἐγὼ χαλκεύς εἰμι, ἂν πιλίον καὶ περίζωμα περίθηται.

197. *Cantaturi & nenias hiſtrionis.*] Plautus in Pſeudolo:

--- Quippe ego
Qui probe Ionica perdidici; ſed palliolatim amictus
Sic huc inceſſi ludibundus: plaudunt parũ: clamitans me ut revertar.
Occœpi denuo: Hoc modo nolui. Idem amicæ dabam me meæ,
Vt me amaret: Vbi circumvortor, cado: Id fuit nænia ludo.

Pag. 198. *Tanquam illi pugna ſit gladiatorii obeunda certaminis.*] De gladiatorum fuſcina abunde eruditiſſimi homines, inque iis Cl. Lipſius, in Saturnalib.

198. *Rex urbanus & callidus ex foribus ſuis Solem tollat.*] Nunquam

quam exiſtimaſſem poſſe aliquem de hac lectione dubitare. Sol recte in foribus : unde προστατήριος appellabatur. Sophocles in Electra:

> Κλύοις ἂν ἤδη Φοῖβε προστατήριε
> Κεκρυμμένων μου βάξιν.

Scholiaſtes, προστατήριε, ὅτι πρὸ τῶν θυρῶν ἵδρυται. Atque ita Pauſanias. Tertullianus de Idololatria : *Etiam apud Græcos Apollinem* θυραῖον *& Antelios dæmonas oſtiorum præſides legimus.* προπύλαιον Ἀπόλλωνα dicit Ariſtides hymno in Minervam.

198. *Cum habitus vobis deos.*] Prudentius :

> *Formatum Fortunæ habitum cum ſimplice cornu.*

Inſignia appellat Tertullianus libro de Idololatria : *Nec enim differt, an exſtruas, vel exornes, ſi templum, ſi aram, ſi ædiculam ejus inſtruxeris, ſi bracteam expreſſeris, aut inſignia, aut etiam domum fabricaveris.*

198. *Quis eſt enim qui ignoret.*] Et hæc è Clemente Alexandrino expreſſa ſunt.

198. *Qui negotia Theſpiaca ſcriptitarunt.*] Id eſt, res Theſpiacas, ut docebamus ad librum primum. Mutandum igitur nihil.

198. *Cum in acumine ipſo eſſet pulchritudinis.*] ἐν ἀκμῇ τοῦ κάλλους.

Pag. 199. *Habitus eis per ſe datos in membr.*] Diſtinguendum exiſtimo, *habitus eis per ſe datos ? in membrorum* &c.

Pag. 200. *Simulacra iſta quæ vos terrent, quæque.*] Regreditur ad diſputationem de ſimulacris in genere : atque ex eorum materia argumentatur. Eſt igitur argumentum contra omnia ſimulacra generale. De iſta autem adorandi formula, quam tangit Arnobius, diximus ad librum primum.

200. *Aut commiſtum glutinum gypſo.*] Prudentius libro in Symmachum priore:

> - - --- *Mollis ſi bractea gypſum*
> *Texerit; infido rareſcit glutine ſenſim.*

200. *Atque in formas, quas cernitis, exierunt.*] Proprie. Horatius :

> ---- *Amphora cœpit*
> *Inſtitui currente rota : cur urceus exit?*

200. *Deſcobinata de limis.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *deſcobinata limis.* Atqui obſervavimus antea particulas iſtas ſæpe πλεονάζειν apud hos ſcriptores. Servius ad lib. x. Æneid. *Ex more Romano, propter porcum qui de lapide feritur.*

200. Deſco-

200. *Deſcobinata de limis.*] Tertullianus Apologe tico: *Vngulis deradatis latera Chriſtianorum. At in deos veſtros per omnia membra validius incumbunt aſciæ & runcinæ, & ſcobinæ.*

200. *Supplicare tremebundum fabricatæ abs te rei.*] Argumentum generale. Lactantius lib. II. cap. II. *Quæ igitur amentia eſt, aut ea fingere, quæ ipſi poſtmodum timeant; aut timere, quæ finxerint?*

Aliter in edit. noſtra. 200. *Tui eſſe operis, & digitorum partem.*] Reponunt *partum.* Lactantius: *Nam iſta mortalium digitorum ludicra, & fragilia figmenta.* Et: *Homo igitur illorum quaſi parens putandus eſt; per cujus manus nata ſunt: per quem ſpeciem, figuram, pulchritudinem habere cœperunt.*

200. *Atque in temporibus aſperis propitii numinis favore ſuccurrere?*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius *favores accurrere*. Sed nihil fortaſſe mutandum. Pendent enim fortaſſe hæc à verbo rogare. Orantur igitur dii in rebus adverſis propitii numinis favore ſuccurrere, & opem ferre, id eſt, ſuccurrant & opem ferant. Et ita ſane *propitium* numen, quod ſcilicet ſuccurrit & prope eſt, cui reſpondet ἵλεως apud Græcos; nimirum ὁ προθύμως ἐπιτηδεύων τὸ δεόμενος. ἱλάω γὰρ, inquit Euſtathius: τὸ ἵεμαι λάειν, ἤγουν ἐφίεμαι, καὶ ὁρμῶ ἐπιβλέπειν. Non poterat igitur Arnobius loqui expreſſius.

Pag. 201. *In aurum æs mutata ut teſtula.*] Scriptum in MS. *teſtulæ.* Unde efficiunt conjectura non abſurda, *in aurum æs mutat, aut teſtulæ vilitatem in argenteam cogit degenerare materiam?* Sed neque id eſt, quod quærimus. An igitur? *in aurum, æs, mutatæ aut teſtulæ vilitatem, in argenteam cogat degenerare materiam.* Id eſt, quid eſt quod deos cogat in has materias tranſire? Sed quærendum aliquid melius.

201. *Coctilibus teſtis ſuccumbitis, æris laminas adoratis.*] Id eſt, proſtrati adprecamini. Nam *adorare* eſt ad precari, ut docebamus ad librum primum.

201. *Rebus fieri verba cum brutis.*] Sic Origenes contra Celſum lib. III. πάντες γὰρ καθ' ἡμᾶς μεθύουσιν οἱ τοῖς ἀψύχοις ὡς θεῷ προσλαλοῦντες. καὶ τί λέγω μεθύουσιν; μᾶλλον γὰρ μεμήνασιν, εἰς τοὺς νεὼς τρέχοντες, καὶ ὡς θεοῖς τοῖς ἀγάλμασι προσκυνοῦντες. *Quicunque enim res brutas & inanimas tanquam Deum alloquuntur, ebrii habentur à nobis. Sed quid dico ebrii? Multo enim potius inſanire exiſtimantur & furere, in templa itantes, & ſimulacra tanquam deos adorantes.*

201. *Olympiacos illos, & Capitolinos Ioves.*] Olympiacus Iupiter hic eſt Iupiter Olympius, cui templum ab Antiocho ſuperbum &

dei

dei magnitudine dignum excitatum. Nam de Antiocho Epiphane, ſive potius Epimane accipiendum fragmentum illud T. Livii, quod exſtat lib. XLI. quod non animadvertentes viri eruditiſſ. de Perſeo acceperunt. Atque id ſi conferas cum alio Polybii fragmento, quod exſtat apud Athen. lib. V. rem invenies unam & eandem ab utroque narrari. & T. Livium Polybii narrationem pæne interpretari. In eo igitur fragmento: *Magnificentiæ vero in deos, vel Iovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine dei poteſt teſtis eſſe. Sed & Delon maris inſignibus, ſtatuarumque copia exornavit.* Polybius apud Athenæum: Ἐν ᾗ ταῖς πρὸς τὰς πόλεις θυσίαις, καὶ ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμαῖς, πάντα ὑπερέβαλε τοὺς βεβασιλευκότας. τοῦτο δ᾽ ἄν τις τεκμήραιτο ἔκ τε τοῦ παρ᾽ Ἀθηναίοις Ὀλυμπιείου, καὶ τῶν περὶ τὸν ἐν Δήλῳ βωμὸν ἀνδριάντων. Priora illa Polybii verba non ſunt ſatis ſana. Nam quid appellat τὰς πρὸς τὰς πόλεις θυσίας: Scripſiſſe videtur Polybius, ἐν ᾗ ταῖς πρὸς τὰς πόλεις δωρεαῖς. Conſtat ex T. Livio: *In duabus tamen magnis, honeſtiſque rebus vere regius erat animus; in urbium donis, & deorum cultu.* Munificentiam deinde illius erga civitates enarrat, quæ omnia à Polybio acceperat; ſed Polybii narrationem reſecuit Athenæus. Quemadmodum autem Livius Polybio, ſive potius Athenæo opem tulit, ita & Livio opem feret Polybius. Nam apud T. Livium hæc quid ſibi volunt? *Sed & Delon maris inſignibus, ſtatuarumque copia exornavit.* Scribendum videtur, *Sed & Deli aram inſignibus*, &c. Polybius: καὶ τῶν περὶ τὸν ἐν Δήλῳ βωμὸν ἀνδριάντων. Totum autem illud Livii fragmentum miſere deturpatum eſt; ſuntque in eo barbariei veſtigia, quæ quomodo impreſſa fuerint, non eſt facile divinare.

Pag. 202. *Inter quæ omnes ſinus, commiſſurarumque juncturas plumbum ire ſuffuſum.*] Legendum, *interque omnes ſinus* &c.

202. *Spirantia hæc ſigna.*]

Effingent alii ſpirantia mollius æra.

202. *Quorum plantas & genua contingitis orantes*] Genua deorum à ſupplicantibus fuiſſe contacta protrita obſervatio eſt. Sed non ſolum genua, verum etiam pedes quandoque ipſos, & plantas, ut ait Arnobius, ac veſtigia comprehendebant, & ſæpe oſculabantur. Unde Prudentius contra Iudæos:

Auguſtum caput ante pedes curvare Minervæ
Fictilis, & ſoleas Iunonis lambere: plantis
Herculis advolvi; genua incurvare Dianæ.

Nota, *ſoleas Iunonis lambere.* Apulejus Mileſia vi. *Tunc Pſyche pedes ejus advoluta, & uberi fletu rigans deæ veſtigia, humumque verrens crinibus ſuis.* & Mileſ. xi. *Exin gaudio delibati populares, thallos, verbenas, corollas ferentes, exoſculatis veſtigiis deæ, quæ gradibus hærebant argento formata, ad ſuos diſcedunt lares.* Hoc Græci dicunt τοῖς ἴχνεσι τοῦ ἀγάλματος προσφῦναι. Heliodorus lib. v. Æthiop. hiſtor. εἰς τὸ ἄδυτον παρελθὼν, καταλαμβάνει τοῖς ἴχνεσι τοῦ ἀγάλματος προσπεφυκυῖαν. & lib vii. τοῖς δὲ ἴχνεσι προσφὺς τοῦ ἀγάλματος, αἰρῶν τε ἐπιπλεῖστον οὕτως ἔχων, ὀλίγον μὲν καὶ ἐκθανεῖν ἐδέησεν. Sic aliquando in ſupplicatione humana. Ammianus Marcellinus lib. xvii. *Manus ad dimicandum aptatas, armorum abjecto munimine pone terga vinxerunt; reſtareque ſolam ſalutem contemplantes in precibus, effuſi ſunt veſtigiis Auguſti clementis.* Sed hæc alibi fuſius.

Aliter in edit. noſtra. 202. *Quemadmodum ſecli longioris incuria perdant ſitus, ſpecie.*] Legendum puto tranſpoſitis vocabulis, *perdant ſpeciem, ſitu & rubigine convul. &c.*

202. *Sub iſtorum ſimulacrorum cauſis ſtelliones.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius *cavis.*

202. *Oſſa in ſpem tracta.*] Nihil mutandum exiſtimo. Hoc enim ait Arnobius, à beſtiolis illis non ſolum ſemiroſi duritias panis; ſed etiam oſſa contrahi, & in ſtatuarum cava ac latebras convehi; oſſa autem in ſpem tracta: nempe quia mures, ſorices &c. etſi oſſa rodere nequeunt, ea tamen, quum prædam ſuam avertunt, trahunt nihilominus: quia ſcilicet ſperant iis poſſe ſe veſci, nondum ſatis tentatis dentium viribus, nec dum iis cum oſſium duritie compoſitis.

202. *Iacularier ſtercoris plenas.*] Auratus corrigebat *ſplenas*, ut admonuit Theod. Canterus.

Pag. 203. *In qua obſcœna dicere.*] Scriptum fortaſſe fuerat *deicere*, pro, *dejicere.*

203. *Sed erras (inquitis) & laberis.*] Et heic ſcribendum *inquit*, ut in principe editione. His autem verbis continetur Nationum exceptio, & reſponſio. Hoc enim ajebant: Erratis, quum exiſtimatis colere nos & adorare æs, aurum, & ſimilia: neque enim ſtatuas illas & ſimulacra veneramur; ſed deos qui in iis ſunt. Nam poſtquam ſimulacra illa rite dedicata ſunt, in iis tum habitare dii incipiunt. Vaniſſimam hanc ſponſionem labefactat ſequenti diſputatione Arnobius. Alii autem paulo ſubtilius reſpondebant,

ſtatuas

ſtatuas iſtas, & ſimulacra non adorari proprie; ſed deos quibus ea dicata erant. Hæc enim eſſe deorum ſigna: & idcirco preces referri, non ad ſignum proprie, ſed ad τὸ πρωτότυπον, καὶ ἐπὶ τὸ νοούμενον. Quare hanc exceptionem obiter perſtringit Origenes lib. VII. contra Celſum. τίς γὰρ νοῦν ἔχων οὐ καταγελάσεται τοῦ μετὰ τὴν τηλικαύτης ἐν φιλοσοφίᾳ περὶ θεοῦ ἢ θεῶν λόγους, ἐνορῶντος τοῖς ἀγάλμασι, καὶ ἤτοι αὐτοῖς ἀναπέμποντος τὴν εὐχὴν, ἢ διὰ τῆς τούτων ὄψεως, ἐφ' ὃν φαντάζεται δεῖν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ βλεπομένου καὶ συμβόλου ὄντος, ἀναφέροντος τι ἐπὶ τὸν νοούμενον; Rem totam explanat Lactantius lib. II. cap. II, Objiciunt Chriſtiani: Quæ amentia eſt manuum veſtrarum partum & opera metuere; Reſpondent illi, non metuimus illa, ſed deos, ad quorum imaginem formata ſunt. Urgent Chriſtiani: Cur igitur in ſimulacra oculos defigitis, quos oportebat potius ad cœlum convertere, ubi deos habitare creditis? Sed Lactantii verba ipſa audienda ſunt. *Quæ igitur amentia eſt, aut ea fingere, quæ ipſi poſtmodum timeant; aut timere, quæ finxerint? Non ipſa, inquiunt, timemus; ſed eos, ad quorum imaginem ficta, & quorum nominibus conſecrata ſunt. Nempe ideo timetis, quod eos eſſe in cœlo arbitramini; Neque enim ſi dii ſunt, aliter fieri poteſt. Cur igitur oculos in cœlum non tollitis? & advocatis deorum numinibus in aperto ſacrificia celebratis? Cur ad parietes, & ligna, & lapides potiſſimum, quam illo ſpectatis, ubi eos eſſe creditis?* &c. His itaque argumentis preſſi eo revolvebantur, ut faterentur, deos ad ſimulacra ſua adeſſe. Quare Lact. paulo poſt: *At enim præſentes non niſi ad imagines ſuas adſunt. Ita plane, quemadmodum vulgus exiſtimat mortuorum animas circa tumulos, & corporum ſuorum reliquias oberrare. Sed tamen poſtquam Deus ille præſto eſſe cœpit, jam ſimulacro ejus opus non eſt. Quæro enim, ſi quis imaginem hominis peregre conſtituti contempletur ſæpius, ut ex ea ſolatium capiat abſentis: num idem ſanus eſſe videatur, ſi eo reverſo atque præſente, in contemplanda imagine perſeveret, eaque potius, quam ipſius hominis aſpectu, frui velit? Minime profecto. Etenim hominis imago neceſſaria tum videtur, quum procul abeſt: ſupervacua futura, quum præſto eſt. Dei autem, cujus ſpiritus ac numen ubique diffuſum, abeſſe nunquam poteſt; ſemper utique imago ſupervacua eſt.* &c. Eo igitur perducta res eſt, ut ſtulti homines deos in ſimulacris habitare exiſtimarent; imo nec deos eſſe, quibus ſupplicarent, ſublatis ſimulacris. Quare M. Tullius divinatione in Verrem, quem locum obſervavit etiam Lactantius: *Seſe jam nec deos in ſuis urbibus, ad quos confugerent, habere; quod eorum ſimulacra ſanctiſſima*

ma C. Verres ex delubris religioſiſſimis ſuſtuliſſet. Sic Ambrachienſes apud Tit. Livium lib. XXXVIII. quum queruntur in Senatu Romano ablata ſibi à Ful. Nobiliore deorũ ſuorum ſimulacra ajunt; *Templa tota urbe ſpoliata ornamentis. Simulacra deum: deos demum ipſos convulſos ex ſedibus ſuis ablatos eſſe. Parietes, poſteſque nudatos: Quos adorent: ad quos precentur, & ſupplicent, Ambrachienſibus non ſupereſſe.* Dicebamus ad lib. primũ verba iſta *ablatos eſſe* videri tollenda. Nota, *quos adorent, ad quos precentur.* Nam *adorare*, eſt orare ad, precari ad, ut obſervabamus ad librum primum. Quare apud hos erat, ad imaginem dei converſum orare & precari; ad ſimulacrum preces dirigere, & deſtinare. Hinc Euripides in Hippolyto στεφανηφόρῳ:

> Προσευχόμεθα τοῖσι σοῖς ἀγάλμασι
> Δέσποινα Κύπρι.

Neque alia de cauſa domi ſuos Penates, & deos domeſticos habebant, niſi ut ad eos preces ſuas concipere poſſent. Prudentius libro contra Symmachum priore cauſam iſtam ſubindicat.

> *Sacratumque domi lapidem conſiſtere parvus*
> *Spectarat; matremque illic pallere precantem.*
> *Mox humeris poſitus nutricis, trivit & ipſe*
> *Impreſſis ſilicem labris: puerilia vota*
> *Fudit, opeſque ſibi cæca de rupe popoſcit,*
> *Perſuaſumque habuit, quod quis velit, inde petendum.*

203. *Quos dedicatio infert ſacra.*] Minutius: *Quando igitur hic naſcitur? Ecce funditur, fabricatur, ſcalpitur. Nondum deus eſt. Ecce plumbatur, conſtruitur, erigitur. Nec adhuc deus eſt. Ecce ornatur, conſecratur, oratur. Tum poſtremo deus eſt, quum homo ille voluit, & dedicavit.*

Pag. 203. *Inviti hoc faciunt.*] Diſtinguunt, *neque ullis neceſſitatibus irrogatis? Inviti hoc faciunt. Et qui fieri potis eſt, ut in aliquam neceſſitatem imminuta majeſtate cogantur? Voluntariæ obſequutionis aſſenſu. Et quid* &c. Planiſſime.

Aliter in edit. noſtra.

203. *Nobilitatis teſtulas.*] *Nobilitent ut teſtulas.*

203. *An habent itus liberos.*] Recte. Nam *liber* παρὰ τὸ λύειν, ὁ λελυμένος, qui ἐλεύθερος Græcis, quia habet itus liberos. Plautus in Menæchmis:

Meſſ.

> *Sic ſine igitur, ſi tuum negas me eſſe, abire liberum.*

Men.

> *Mea quidem Hercle cauſa, liber eſto, atque abito quo voles.*

Quare

Quare ἀφεῖναι, & *amittere liberum.* Ibidem:

Ob eam rem, quia te ſervavi, me amiſiſti liberum.

Tum Menæchmus:

Liberum ego te juſſi abire?

Et:

Numquid me morare, quin ego liber, ut juſſiſti, eam?

Men.

Liber eſto.

Pag.204. *Et in ſedentibus ſignis deum ſedere dicendum eſt.*] Deos enim ſuos ἀνετύπωσαν σχήμασι διαφόροις καὶ ἡλικίαις, καθέδραις τε καὶ στάσεσι καὶ ἀμφιάσεσιν, ait apud Euſebium Porphyrius.

Pag.205. *Cuſtoditis, conſervatis, atque habetis incluſos.*] Cyprianus ad Demetrianum: *Sic illos læſos ultio veſtra defendit, quomodo & clauſos, ne pereant, tutela veſtra cuſtodit. Pudeat te eos colere, quos ipſe defendis; pudeat de iis tutelam ſperare, quos tu tueris.*

205. *Æditui mille protegitis, atque excubitoribus mille.*] Tertullianus de corona militis: *Iam & ſtationes aut alii magis faciet quam Chriſto? aut & dominico die, quando nec Chriſto? Et excubabit pro templis, quibus renunciavit?* Servabant autem cum propter delubra, & ſimulacra deorum; tum etiam propter opes, quæ ibi ſæpius aſſervabantur. Plautus in Bacchidibus:

Quin ipſi in æde Dianæ conditum eſt ibi;

Ibidem publicitus ſervant.

205. *Et ſub ipſo furti atque operis nomine.*] Legendum, *momine*, id eſt, momento. Sic & alii correxere.

205. *Summorum cuſtodiam numinum canum ſollicitudinibus credere.*] Magna enim vigilum iſtorum & intenſa ſollicitudo; qui idcirco dormire jubentur interdiu, noctu ut vigilent. Varro de re ruſtica libro primo: *Canes potius cum dignitate, & acres paucos habendum, quam multos. Quos conſuefacias potius noctu vigilare; & interdiu clauſos dormire:* Quare apud Phædrum canis, fab. XLVI.

---- Alligant me interdiu,

Luce ut quieſcam, & vigilem nox quum venerit.

Hinc igitur ille apud Æſchylum in ipſo Agamemnonis limine, queritur vigilem ſe ſtare continuis noctibus, canis inſtar vigilis.

Θεοὺς μὲν αἰτῶ τῶνδ' ἀπαλλαγὴν πόνων,
Φρουρᾶς ἐτείας μῆκος, ἣν κοιμώμενος
Στέγαις Ἀτρειδῶν ἄγκαθεν, κυνὸς δίκην

Ἄστρων κάπιδα νυκτέρων ὁμήγυριν.

205. *Dionyſius ille (ſed junior) cum,*] Profecto verba iſta (*ſed junior*) ſupervacua exiſtimo. Scripſerat fortaſſe aliquis ad illa, *Dionyſius ille*, ſcripſerat, inquam, *ſcilicet junior*. Hinc factum *ſed Junior*; & textus auctus gloſſemate. Sed quia ſcriptum apud Clementem; Διονύσιος ὁ τύραννος, ὁ νεώτερος, conjectura mea minus probabilis videbitur. Nec res eſt magni momenti.

205. *Cum velamine aureo ſpoliaret Iovem.*] Quo eum ornarat ex manubiis Karthaginienſium tyrannus Gelo, ait M. Tullius. Habebant autem dii ſua velamenta atque amicula, quibus veſtiebantur, atque ornabantur. Suetonius in Caligula: *In templo ſimulacrum ſtabat aureum iconium, amiciebaturque quotidie veſte, quali ipſe uteretur.* Lactantius lib. II. cap. IV. *Ergo his ludicris, & ornatis, & grandibus puppis & unguenta, & tura, & odores inferunt. His opimas, & pingues hoſtias immolant; quibus eſt quidem os, ſed carens officio dentium; his peplos & indumenta pretioſa, quibus uſus velaminis nullus eſt* &c. Eleganter Philo in explicatione decalogi obſervat ſignifices, & ſimulacrorum artifices, ſæpiſſime omnibus miſeriis conflictari, cum ſimulacra ab iis ficta, & formata, purpura, auro, ceteriſque pretioſis ornamentis decorentur. Verba Philonis ſunt: *καὶ οἱ μὲν τεχνῖται πολλάκις ἄποροι, καὶ ἄδοξοι καταγήρασαν, ἀτυχίαις ἐπαλλήλοις ἐναποθανόντες· τὰ δὲ τεχνιτευθέντα πορφύρᾳ, καὶ χρυσῷ, καὶ ταῖς ἄλλαις πολυτελείαις, ἃς πλοῦτος χορηγεῖ, σεμνοποιεῖται.* Erant igitur ſæpius ornamenta iſta pretioſiſſima, *ἐν πάσαις ταῖς πολυτελείαις, ἃς πλοῦτος χορηγεῖ*, ut ait Philo, onerata. Lactantius lib. II. cap. VII. *Veniunt igitur ad deos non tam religionis gratia, quæ nulla poteſt eſſe in rebus male partis, & corruptibilibus, quam ut aurum oculis hauriant; nitorem levigati marmoris, aut eboris aſpiciant; ut inſignes lapillis, & coloribus veſtes, vel diſtincta gemmis fulgentia pocula inſatiabili contemplatione contrectent.* Quare eodem capite: *Tanta homines imaginum cupiditas tenet, ut jam viliora ducantur illa, quæ vera ſunt. Auro ſcilicet, gemmis, & ebore delectantur.* & cap. IV. *Fruſtra igitur homines auro, ebore, gemmis deos excolunt, & exornant; quaſi vero ex his rebus ullam poſſint capere voluptatem.* Traducit hanc inſaniam pluribus locis idem Lactantius. Sed egregie cap. XIII. lib. VI. *Nam ſi deorum cultores ſimulacra inſenſibilia excolunt, & quidquid pretioſi habent, in ea conferunt, quibus nec uti poſſunt, nec gratias agere, qui acceperint; quanto juſtius eſt & verius, viventia Dei ſimulacra excolere, ut promereare invenire viventem?*

Pag. 206.

Pag. 206. *Cur oris contumeliam levigati.*]

---- multum gaudere paratus,

Si Cynico barbam petulans Nonaria vellat.

Atrox hæc contumelia: quam etiam Chanun Hammonitarum rex legatis à Davide miſſis irrogavit. lib. I I. Schem. cap. x. At mulieres circuntondebantur. Lucianus in dialogis meretriciis: εἴπης ἢ ὦ χρυσί μήτε ζηλολυπεῖ, μήτε ὀργίζεται, μήτε ἐῤῥάπικέ ποτε, ἢ περιέκειρεν, ἢ τὰ ἱμάτια περιέσχισεν, ἔτι ἐραστὴς ἐκεῖνος ἐστίν;

206. *Suas ſedes, ſimulacraque tutari.*] Tibullus:

Num feror inceſtus ſedes adiiſſe deorum,

Sertaque de ſanctis deripuiſſe focis?

Sic ἕδη θεῶν.

206. *Quem ſcriptum ſuper Gnido indicat.*] Nihil opus eſt mutatione. Nam *indicat* eſt, inſcribit. & librorum index, ἐπιγραφή. Hæc autem hiſtoria narrata & à Luciano in Amoribus.

206. *Superque rebus ejus.*] Editio vetus, *ſuperque re à ſe ejus.* Unde efficiebat Clariſſ. Canterus, *ſuperque reapſe.* quam conjecturam confirmat MS. Reg.

206. *Propter quam Gnidus in nomine eſt.*] Ὀνομαστός ἐστιν. dixit ſupra, *in opinione. Exemplarium fuiſſe perhibetur cunctarum, quæ in opinione ſunt, Venerum.*

Pag. 207. *Quantum fuerat miſeris ut.*] Martialis:

Quantum erat, infelix, pannis fraudare duobus,

(Quid renuis?) non te, Nævole, ſed tineas?

207. *Quo hirundinibus hoſpitiis.*] Quære heic aliquid.

207. *Varro ut dicit ſe Therippeus.*] *Varro ut dicit Menippaus,* emendabat Cario, quem vide lib. I I. Emendat. *Aliter in edit. noſtra.*

Pag. 208. *Remedorum obſcuritate canacheni.*] Corrigunt, *tenebrarum obſ.* De canachenis autem quærendum amplius.

208. *Sed propter indomitum atque imperitum vulgus.*] Hæc eſt alia ſimulacrorum excuſatio. Dicebant enim nonnulli, ſcire quidem ſapientes nullam eſſe in ſimulacris divinitatem: ſed ea inventa, ut eorum contemplatione & aſpectu imperitum vulgus in officio contineretur, quaſi diis ubique præſentibus. Hanc eandem doctrinam proponit M. Tullius lib. I I. de Legibus. *Melius Græci, atque noſtri, qui ut augerent pietatem in deos, eaſdem illos urbes quas nos, incolere voluerunt. Affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus. Siquidem & illud bene dictum eſt à Pythagora doctiſſimo viro, tum maxime*

&

& religionem, & pietatem verſari in animis, quum rebus divinis operam daremus. Et quod Thales, qui ſapientiſſimus in ſeptem fuit, homines exiſtimare oportere, omnia quæ cernerent deorum eſſe plena; fore enim omnes caſtiores, velutique in fanis eſſent, maxime religioſos. Eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mentibus. Dicebant præterea imagines eſſe veluti libros plebeculæ, & idcirco earum uſum propter imperitum vulgus eſſe neceſſarium. Hoc ait apud Euſebium Porphyrius lib. III. de Præparat. Euangel. σοφίας θεολόγου νομήματα δείκνυς, οἷς καὶ τὸν θεὸν, καὶ τὰς τοῦ θεοῦ δυνάμεις διὰ εἰκόνων συμφύλων αἰσθήσει ἐμήνυσαν, ἄνδρες τὰ ἀφανῆ φανεροῖς ἀποτυπώσαντες πλάσμασι, τοῖς καθάπερ ἐκ βίβλων τῶν ἀγαλμάτων ἀναλέγειν τὰ περὶ θεῶν μεμαθηκόσι γράμματα. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν ξύλα καὶ λίθους ἡγεῖσθαι τὰ ξόανα τοὺς ἀμαθεστάτους. καθὰ δὴ καὶ τῶν γραμμάτων οἱ ἀνόητοι, λίθους μὲν ὁρῶσι τὰς στήλας, ξύλα δὲ τὰς δέλτους, ἐξυφασμένην δὲ πάπυρον τὰς βίβλους.

208. *Nec propter aliam cauſam venerabiles formas auro eis argentoque quæſitas, niſi ut adeſſe vis quadam.*] Lactantius lib. II. cap. VII. *Et quanto fuerint ornatiora templa, & pulchriora ſimulacra, tanto plus majeſtatis habere creduntur. Adeo religio deorum nihil aliud eſt, quam quod cupiditas humana miratur.*

208. *Innocentiæ pene interierit nomen.*] Sic eleganter Græci, quam rem penitus ſublatam ſignificare volunt ejus ne nomen quidem ſupereſſe dicunt. Thocritus in Hierone:

----- ἀράχνια δ᾽ εἰς ὅπλ᾽ ἀράχναι
λεπτὰ διαστήσαιντο. βοᾶς δ᾽ ἔτι μηδ᾽ ὄνομ᾽ εἴη.

Pag. 209. *Riciniatus Iuppiter.*] Non togatus viriliter, ut quidam exponunt; ſed caliendro tectus, tanquam ricinio, ſive lacinia togæ in caput rejecta. Hanc enim veram eſſe hujus loci explicationem oſtendunt quæ ſequuntur poſtea: *Falciculæ, claves, caliendria, fomites* &c. Gloſſæ, *Rica*, μίτρα. Iſidorus in Gloſſis: *Ricinus verticum vocatus eſt, quod rejectum de toga in verticem.* In his verbis vitii aliquid eſt. Idem in Originibus: *Stola, matronale operimentum, quod cooperto capite & ſcapula, à dextro latere in lævum humerum mittitur. Stola autem Græce vocatur, quod ſuperemittitur. Eadem & ricinium, Latino nomine appellatur, eo quod dimidia ejus pars retro rejicitur, quod vulgo manortem dicunt.* Ergo *ricinium* mavortε hoc loco, non autem toga: & *riciniatus Iuppiter* quaſi ſtolatus, non autem togatus. Nam mavorte capitis operimentum eſt, ſed per humeros volitans.

B. Hie-

B. Hieronymus ad Lætam, de inſtitutione filiæ: *Purpura tantum in veſte tenuis; & laxius ut crines decidant, ligatum caput. Soccus vilior, & per humeros hyacinthina læna forte volitans: Succinctæ manicæ brachiis adhærentes, & ſolutis genubus fractus inceſſus. Hæc eſt apud illos tota virginitas.* Abſurdiſſima lectio: *& per humeros hyacinthina læna forte volitans.* Nam præterquam quod nulla, vel perturbatiſſima ſententia, eſt etiam abſurdum, lænam virginibus tribuere, quæ fuit virorum propria. Nam quod idem Hieronymus epiſtola ad Furiam de virginitate ſervanda παρῳδήσεν, *Hic aliqua, cui circum humeros hyacinthina læna eſt,* ſerviebat argumento. Opportuna igitur lectio eſt in cod. MS. quem vidimus, *& per humeros maforte volitans.* Scribe, *mavorte.* Quis autem tam felicis ingenii qui ſine librorum auxilio ejuſmodi loca emendare poſſit?

209. *Æſculapius baculo.*] De Æſculapii baculo planiſſima & notiſſima omnia, ut & de canina Anubis facie.

DESIDERII HERALDI

AD ARNOBII Librum VII,

Animadverſiones, & caſtigationes.

Summa Libri.

DE templis & ſimulacris agebat ſuperiori libro Arnobius: ſupereſt nunc diſputatio de ſacrificiis. Clamitabant enim nationes, Chriſtianis nulla eſſe templa, ſimulacra nulla, nulla altaria, ſacrificia nulla, quam vel maximam cultus divini partem exiſtimabant. Probat igitur hoc libro Arnobius ſacrificia non ſolum eſſe inutilia; ſed etiam deo indigna; & eorum vanitatem traducit; ac ſuperioris diſputationis reliquias perſequitur. Vellem tamen dixiſſet aliquid Arnobius de ſacrificiis populi Iſraëlitici, quæ magni illius ſacrificii, quo agnus immaculatus pro peccatis noſtris ante mundi creationem immolatus peccata noſtra purgavit, ſacramentum conſtituebant. Sed Arnobii in religione ruditatem ſatis antea deteximus.

Pag. 211. *Et quam quivis poſſit, quamvis ille ſit ſævus & difficillimus, occupare.*] Hæc dicuntur paulo obſcurius. Nam quorſum heic *ſævus?* Num quia in re ſacrificiorum eſt aliqua crudelitas? Logi. Legendum fortaſſe eſt *ſcævus*, ut intelligat hominem ἐπαρέστερον, & res tarde ac præpoſtere accipientem. Sequentia enim demonſtrant, hæc ita eſſe intelligenda. *Scævus* igitur σκαιός, ἐπαρέστερος. Athenæus lib. IV. ἀγροῖκον & ἐπαρέστερον copulat, proque eodem accipit. *Occupare* igitur pro capere ſimpliciter: *Difficilis* autem ἐνεργητικῶς, qui res difficulter capit: vel ſimpliciter, cui res etſi veriſimillimæ difficulter perſuadentur, quique non facile manus dat.

211. *Vt*

211. *Vt communi vobis & ſimplici reſpondeamus verbo, non ſcimus.*] Enimvero hæc ignoratio tolerabilis non eſt: atque hinc apparet Arnobium, quum hos libros ſcriberet, in fidei vel præcipuis capitibus fuiſſe plane hoſpitem.

211. *Vt Terentius credit.*] Terentius Varro.

Pag. 212. *Aut enim tus datur.*] Habes heic ſacrificiorum diviſionem. Et ſane ita eſt. Diis offeruntur aut animales hoſtiæ, aut inanimales. De his agit prius quam de aliis: quia creduntur eſſe antiquiores, ut ex Theophraſto, Porphyrio, & aliis docet Euſebius.

212. *Tus datur.*] Signata loquutio. Ovidius:

Et pia tura dedi pro te: cumque omnibus unus
Ipſe quoque adjuvi publica vota meis.

Tus igitur dabant quandoque ſimpliciter nulla animali hoſtia adjecta. Certe vix precabantur deos, quin, ſi facultas erat, iiſdem tus incenderent. Ovid. lib. IV. de Ponto:

His ego do toties cum ture precantia verba,
Eoo quoties ſurgit ab orbe dies.

212. *Aut animalis eſt hoſtia.*] Aliter Macrobius animalem hoſtiam eam eſſe dicit, cujus ſola anima deo conſecratur, quæ quidem obſervatio non caret vanitate.

212. *Qui fieri potis eſt.*] Hæc lectio eſt è MS Reg. Hanc autem aſſerebamus antea.

Pag. 213. *Quod lætitia trepidat, & levitatibus extollitur gaudiorum.*] Perſius: *Ingentes trepidare Titos.* Ita exprimit Arnobius motum effuſiorem, & conſtanti homine indignum. Quare *lætitiam*, dicit potius quam gaudium. *Nam quum ratione animus movetur placide, atque conſtanter, tum illud gaudium dicitur; quum autem & inaniter & effuſe animus exultat, tum illa lætitia geſtiens, vel nimia dici poteſt*, inquit M. Tullius in Tuſculanis quæſtionibus. B. Hieronymus in cap. V. epiſtolæ ad Galatas: *In ſecundo ſpiritualium fructuum loco gaudium poſitum eſt: quod Stoici quoque, qui diſtingunt inter verba ſubtilius, aliud quid eſſe æſtimant quam lætitiam. Gaudium quippe eſſe ajunt elationem animi ſuper his quæ digna ſunt exultantis: Lætitiam vero effrenatam animi elationem, quæ modum neſciat* &c. Addit Arnobius, *& levitatibus extollitur gaudiorum.* Non dicit gaudii; quia hoc πάθος lenius, ut dicebamus. Recte item *extollitur.* Lætitiam enim & gaudium elationem eſſe dixerunt, ἔπαρσιν; ſed *lætitiam* elationem ἄλογον:

gaudium elationem μετὰ λόγου. Quare *exultare lætitia* frequenter dicitur, ut heic *trepidare lætitia*.

213. *Patefactiſque ſecretis provolvi & inteſtina cum ſtercore.*] Proba lectio. Nam hæc copula & abundat ſæpe reapſe apud hos ſcriptores, & involute conſtruitur.

213. *Tremebundaſque palpitantes in viſceribus venas.*[Neque heic quidquam mutandum. Nam συνώνυμα ita copulare amat Arnobius, ut antea obſervabamus.

213. *Quod humanitatis jure depoſito, naturalis initii conſortia rupemus.*] Philoſophice admodum ab Arnobio hæc dicta ſunt. Quoniam enim nulla proprie juris communio hominibus cum animantibus brutis, non dicit ſimpliciter Arnobius, jure rupto, aut quid ſimile; ſed, *humanitatis jure depoſito*. Humanitatis jure ſcil. quia homo natura mite animal à ceteris animantibus abſtinere debuiſſe videtur: quæ Pythagoreorum, & aliorum poſtea nonnullorum ſententia fuit. Hanc humanitatem Græci appellant χρηστότητα. fatentur enim nulla juris communione homines cum brutis ſociari; ſed eſſe ajunt quandam χρηστότητα, quæ adverſus infirmiora iſta animalia juſtitiæ loco eſt. Plutarchus in Catone majore; ubi cenſorium illum ſenem reprehendit, quod ſervos debiles atque ætate confectos vendendos cenſeret: καίτοι, inquit, τὴν χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν. νόμῳ μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν: πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας ἔστιν ὅτε καὶ μέχρις ἀλόγων ζώων. Vide ſis quæ ſequuntur ibidem.

213. *Deos aliquis credit pios, beneficos, mites.*] Appellat deos *pios* clementes, ut docebamus ad librum primum. Lactantius lib. IV. cap. XI. *Sed tamen quoniam clemens eſt, & pius erga ſuos Deus.* Notanda in hanc ſententiam B. Auguſtini obſervatio, quam proponit lib. x. de civit. Dei, cap. 1. *Pietas quoque proprie dei cultus intelligi ſolet, quam Græci εὐσέβειαν vocant. Hæc tamen & erga parentes officioſe haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiam in operibus miſericordiæ frequentatur: quod ideo arbitror eveniſſe, quia hæc fieri præcipue deus mandat, eaque ſibi vel pro ſacrificiis, vel præ ſacrificiis placere teſtatur. Ex qua loquendi conſuetudine factum eſt, ut & deus ipſe dicatur pius: quem ſane Græci nullo ſuo ſermonis uſu εὐσεβῆ vocant: quamvis εὐσέβειαν pro miſericordia illorum etiam vulgus uſurpet. Vnde in quibuſdam ſcripturarum locis, ut diſtinctio certior appareret, non εὐσέβειαν, quod ex*

bono

bono cultu, ſed θεοσέβειαν, quod ex Dei cultu compoſitum reſonat dicere maluerunt. Quod ait B. Auguſtinus εὐσέβειαν quoque pro miſericordia à plebe Græcorum uſurpari: nullo autem Græci ſermonis uſu appellari εὐσεβῆ. verum eſt, ſi linguæ Græcæ genuinum & antiquum uſum conſideramus: ſed quemadmodum εὐσέβειαν tandem pro miſericordia uſurparunt; ita & θεὸν εὐσεβῆ quandoque dixerunt: Certe Latinam appellationem ita expreſſerunt. Sic Themiſtius Euphrades Orat v. οὐδεὶς γὰρ ἐν ταῖς ἐπικλήσεσι τοῦ θεοῦ τὸν νικητὴν, ἤτοι θριαμβευτὴν ἀνακαλεῖται, ἢ τὸν Γερμανικὸν, ἢ τὸν Σκυθικὸν, ἀλλὰ τὸν φιλάνθρωπον, καὶ τὸν εὐσεβῆ, καὶ τὸν σωτῆρα.. Ergo Deus heic εὐσεβὴς eſt *pius*, & φιλάνθρωπος, qua voce pium exprimere volebat Themiſtius.

213. *Beneficos.*] Εὐεργέτας. σωτῆρας ſæpe conjungebant.

Pag. 214. *Si quando ſub his concidunt.*] Id eſt, ſub eorum oculis atque altaribus, ut loquitur infra. Quare mutandum nihil.

214. *Conſentaneum eſt credere.*] Ms. Reg. habet, *conſectaneum eſt c.*

Pag. 215. *An illa læta & ſublimis magnanimitas.*] Reſcribi volunt *lauta*. Non placet. Legendum exiſtimo, *elata*. Sic interpretatur μεγαλοφροσύνην, atque ita negat convenire deorum μεγαλοφροσύνῃ exactam offenſionum vindictam. Et re vera μέγα μέρος μεγαλοψυχίας ἀνεξικακία, quod ait in Pelopida Plutarchus. Hinc Lactantius libro de ira dei, c. v. *Favorabilis ac popularis oratio, non cadere in Deum hanc animi puſillitatem, ut ab illo ſe læſum putet, qui lædi non poteſt.*

215. *Quaſi parum in homines habeant dii cauſas.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua acute & vere Gelenius, *quas irarum habeant*, &c.

215. *Contemtique ſe vellent de audacibus & tranſgreſſoribus vindicare.*] Sunt enim tranſgreſſores παράνομοι, ſi leges à diis fixas παραβαίνουσιν: ſed leges ſi nullæ ſunt, neque ſunt ulli tranſgreſſores. Conjungit autem audaces & tranſgreſſores optime, ac philoſophice. Sunt enim audaces, θρασεῖς: heic; homines arrogantes, qui propria libidine incitati, & typho ſublevati receptis conſtitutionibus opiniones ſuas præponere audent, nec deorum aut hominum ullam rationem habent. Sic philoſophatur Euripides Iphigenia in Tauride:

Ἄλλος δέ τις μάταιος, ἀνομίᾳ θρασύς,
Ἐγέλασεν εὐχαῖς.

En, ἀνομίᾳ θερσούς, eſt audax & tranſgreſſor.

215. *Et ſilentio patior obire donatum.*] Hæc eſt lectio vetus, quam confirmat MS. Reg. Nam Gelenius qui *abire* edidit, temere ſolens more fecit. Præpoſitione *ob* pro *ab* uſi paſſim veteres, quod antiquis Grammaticis obſervatum.

215. *Si gallinulam, vitulum ſub illius oculis atque altaribus concremaro.*] Infra: *Quod eſt iſtud bonoris genus, vervecem, arietem, taurum dei ſub ore connectere, conſpectuque in ejus occidere?* Stabant enim ad aras ſimulacra, & ad eorum faciem hoſtiæ converſæ mactabantur. Lucretius:

Nam ſæpe ante deum vitulus delubra decora
Thuricremas propter mactatus concidit aras.

Hinc θεῶν δεξίμηλα ἀγάλματα appellat Euripides in Phœniſſis, παρὰ τὸ δέχεσθαι τὰ μῆλα: quemadmodum δεξίμηλον δόμον, & δεξίμηλον ἐσχάραν appellat in Andromacha.

Aliter in edit. noſtra. 215. *Atque ut parvuli puſiones animis parcant.*]Deeſt aliquid. Quare ſubſtituerat Gelenius, *quo animis p.* Legerim, *atque ut parvuli puſiones, ut animis p.* Nam repetitio hujus particulæ cauſa fuit cur omitteretur.

215. *Panes accipiunt.*] Ita appellat ſigillariola formata ad imaginem Paniſcorum. Sic & νύμφας appellabant puellarum pupas.

Aliter in edit. noſtra. Pag. 216. *Quod nunquam te læſerim.*] Præcedebat animal.

216. *Ante traduxi.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *aut te trad.* Temere, & male. Dicit *ante traduxi*, quia tangit hiſtoriam ſervuli furciferi ante ludos traducti. Narrat eam poſtea.

216. *Numquid erui ſacratiſſimos lucos.*] Quo quidem facinore ac pluſquam ſacrilegio deorum iras atque offenſas inexpiabiles contrahi exiſtimabant. Quare Cæſariani milites quum Maſſilienſem lucum antiquæ religionis horrore ſanctiſſimum ad bellica tormenta, & cetera obſidionis inſtrumenta cædere juberentur; rem aggreſſuri pavide ſubſtiterunt, veriti ne in ſe ſuæ ſecures reſilirent. Hanc militum ſuperſtitionem vivis coloribus exprimit Lucanus libro tertio:

Hanc jubet immiſſo ſylvam procumbere ferro:
Nam vicina operi, belloque intacta priore
Inter nudatos ſtabat denſiſſima montes.
Sed fortes tremuere manus: motique verenda
Majeſtate loci; ſi robora ſacra ferirent,

In

In ſua credebant redituras membra ſecures.
Implicitas magno Cæſar torpore cohortes
Vt vidit: primus raptam vibrare bipennem
Auſus: & aëriam ferro proſcindere quercum &c.

216. *Sacratiſſimos lucos.*] Nempe diis conſecratos; & quos ferro temerare ideo erat neſas: quemadmodum cetera omnia loca θεοῖς ἀνειμένα ſubſtructionibus aut alio uſu profano polluere grande piaculum erat.

Pag. 217. *Et gignendis conveniunt liberis.*] Hic finis conjunctionis & matrimonii. Quare matrimonium Græci dicunt eſſe σύνοδον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κατὰ νόμον, ἐπὶ γνησίων παίδων σπορᾷ. Lucianus in Timone: ἐλευθέραν γυναῖκα εἰς τὴν οἰκίαν νόμῳ παραλαβὼν ἐπ᾽ ἀρότῳ παίδων γνησίων. Sic ἐπὶ παίδων γνησίων σπόρῳ. Latinis, *liberûm quærendorum cauſa.*

Ennius Andromeda: *Liberum quæſendum gratia familiæ matrem tuæ.* Alibi: *Ducit me uxorem ſibi liberum quæſendum gratia.* Varro apud Macrobium lib. I. Saturnal. cap. XVI. *Mundus quum patet, deorum triſtium atque inferum quaſi janua patet. Propterea non modo prælium committi: verum etiam dilectum rei militaris cauſa habere, ac militem proficiſci, navim ſolvere, uxorem liberum quærendorum cauſa ducere religioſum eſt.* Adjecta igitur hæc conditio finalis apud Latinos. Quapropter Carvilius Ruga *de amicorum ſententia divortium cum uxore fecit, quod ſterilis eſſet; juraſſetque apud Cenſores uxorem ſe liberum quærendorum cauſa ducere.* A. Gell. lib. XVII. cap. ult. *Liberum procreandorum cauſa* dicebant alii: quæ formula exſtat apud B. Auguſtinum lib. XIV. de Civit. Dei, cap. XVIII. & alios. Plautus in Aulularia, ſcen. *Velim te arbitrari.*

----- *Quid eſt id*
Soror? Eun. *Quod tibi ſempiternum ſalutare*
Sit procreandis liberis. Meg. *Ita di faxint.*
Eun. *Volo te uxorem domum ducere.* M. *Hei, occidi.*
E. *Quid ita?* M. *mihi miſero cerebrum excutiunt*
Tua dicta, ſoror: lapides loqueris.

Hic locus non eſt integer. Abſurde enim Megadoro tribuuntur iſta, *Ita di faxint*, cum is à nuptiis tantopere abhorreret. Lego igitur plenius, ſublata etiam perſonarum diſtinctione. *Ita di faxint, inquito.* Hæc enim ſunt Eunomiæ verba Megadoro quaſi præeuntis. Expreſſim in eadem fabula.

L. *Bono*

L. *Bono animo es, & benedice. Nunc quæ res tibi & gnatæ tuæ*
Bene feliciterque vortat. Ita di faxint inquito.
Eucl. *Ita di faciant.* L. *Et mihi ita di faciant. Audi nunc jam.*

Sic & *di bene vortant.* In Trinummo.

Sine dote poſco tuam ſororem filio,
Quæ res bene vortat. Habeone pactam? Quid taces?
S. *Proh di immortales conditionem cujuſmodi!*
Ph. *Quin fabulare, Di bene vortant, ſpondeo.*

Quare poſtea:

Nunc tuam ſororem filio poſco meo,
Quæ res bene vortat. Quid nunc etiam conſulis?
L. *Quid iſtuc? Quando ita vis, Di bene vortant, ſpondeo.*

217. *Commiſcuitque potiones.*] Naſo:

Lurida terribiles miſcent aconita novercæ.

217. *Decem millibus vel annalium, vel dierum.*] Id eſt, μυριάσιν. Sed quod ephemeridas appellat *dies*, novum eſt; & vereor ut nothum.

Pag. 218. *Vt etiam ipſos deos fruſtra dicant à vobis coli.*] Hoc argumentum pluribus nodis nectit Lucianus in Jove Tragœdo.

21. *Stipes emendicare ſupremas.*] quæ eſt ſuprema & extrema miſeria. Sic *cruces extremas* dicebat libro primo; & nos obſervabamus aliquid in eum locum.

Pag. 219. *Si cum habeant jura prohibendi.*] Id eſt, ἐξουσίαν ut obſervabamus ad librum primum.

219. *Honeſtus unus & locuples.*] Ita *honeſtus* à Iuriſconſultis dicitur locuples, & opponitur egeno, l. III. §. XV. D. de furtis. opponitur vulgari perſonæ, l. V. D. de legit. tutor.

Pag. 220. *Si modo dii veri ſunt, atque in nominis hujus exceptione ponendi.*] Id eſt, ſi digni ſunt hac exceptione verorum deorum. Qui igitur reſcribi volunt, *acceptione*, falluntur.

220. *Et ambitionis & gratiæ nullus locus in diis eſt.*] Ambitio, heic pro gratia & favore, quod minime notarem, niſi id viderem homines, qui optimos ſcriptores emendare audent, turpiſſime ignorare. Cornel. Tacitus initio Agricolæ: *Ita celeberrimus quiſque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, ſine gratia aut ambitione, bonæ tantum conſcientiæ pretio ducebatur.* id eſt, οὐδενὶ χαριζόμενος, καὶ μηδεμίαν αὐτὸς χάριν μνώμενος. Sic ambitio dicitur nimia ἀρέσκεια, qua auræ populari velificamur, & apud omnes ordines gratioſi

eſſe

eſſe volumus. T. Livius lib. XLIII. *Exercitum conſulis infrequentem commeatibus vulgo datis per ambitionem eſſe.* Quapropter *ambitioſi*, qui hac ambitione ad favorem graſſantur. Ibidem: *Non conſulibus, ſed ambitioſis conſulibus dilectum difficilem eſſe.* Alibi: *Carminaque à militibus ea in Imperatorem dicta, ut appareret, in ducem indulgentem, ambitioſumque ea dici.* Et *decreta ambitioſa*, id eſt, gratioſa. l. III. D. de Minorib.

220. *Fruſtra diis hoſtias rebus cum conſequentibus admoveri.*] Proprie. Supra: *Niſi prius emti capellarum fuerint, atque ovium ſanguine, & ceteris quæ admoventur altaribus.* Lucanus:

----- Sacris tunc admovet aris
Erecta cervice marem.

Θυσίαν βωμῷ προσάγειν Græci dicunt.

Pag. 221. *Via decedat, aſſurgat, caput revelet.*] Saluſtius apud Nonium. *Quibus de cauſſis Syllam in victoria dictatorem, ſibi equo deſcendere, ſurgere de ſella, caput aperire ſolitum.*

221. *Aſſurgat.*] Virgilius II. Georg.

Sunt & Aminea vites, firmiſſima vina:
Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus.

Servius heic: *Tractum eſt à ſedentibus, qui in honorem alicujus aſſurgere conſueverunt.*

221. *Tum deinde ſalutet acclivis, ancillarum ſervuli pavidas trepidationes imitatus.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *ancillæ aut ſervuli.* Pro *acclivis*, melius in MS. Reg. *acclinis.* Eleganter autem exprimit humillimorum, & abjectiſſimorum hominum attonitas ſalutationes. Lucianus in Timone: ἐπειδὴ πένης διὰ ταῦτα ἐγενόμην, οὐκ ἔτι οὐδὲ γνωρίζομαι πρὸς αὐτῶν, οὔτε προσβλέπουσιν οἱ τέως ὑποπτήσσοντες καὶ προσκυνοῦντες, κἀκ τοῦ ἐμοῦ νεύματος ἀνηρτημένοι. Arrianus lib. IV. Diſſertat. Epict. cap. VII. Θέλει οὖν πάντα ταῦτα θαυμάζω καὶ προσκυνῶ, καὶ δοῦλος πάντων περιέρχωμαι; μὴ γένοιτο. & paulo poſt: τί ἔτι θαυμάζω αὐτόν; τί τέθηπα;

221. *Pavibundas trepidationes.*] Eleganter. Sic τὸ ἀθαρσὲς καὶ καταπεπληγμένον dicit in Nicia Plutarchus in eodem argumento: ὑποδηλοῖ δὲ καὶ Φρύνιχος τὸ ἀθαρσὲς αὐτοῦ καὶ καταπεπληγμένον, ἐν τούτοις,

Ἦν γὰρ πολίτης ἀγαθὸς ὡς, εὖ οἶδ᾽ ἐγώ,
Κοὐχ ὑποταγεὶς ἐβάδιζεν, ὥσπερ Νικίας.

221. *Vel quas eis eminentias addere ſ...rorum ex collationibus invenitur.*] Corrigunt, *accedere.*

221. *Homo vero ſublimior, qui auget potentiam numinis.*] Addita hæc ſunt è MS Reg.

Pag. 222. *Ab omni vos labe puros, lautos, caſtiſſimoſque præſtatis.*] Etiam labe corporis. *Purus* & *caſtus* conjunguntur, proque re una & eadem ſæpe uſurpantur: & quod *caſtum* dicitur, appellatur alibi *purum*; καὶ ἐξ ἀντιστρέφοντος. Et *puri*, *caſti*, ac *lauti*. Quare & λελουμένοι ſacrorum cauſa dicuntur etiam Græcis ἁγνοί. Porphyrius apud Euſeb. lib. IX. de Præparat. Euangelica; ubi de Eſſenis: οὕτως ἀπολούονται τὸ σῶμα, ψυχροῖς ὕδασι, καὶ μετὰ ταύτην τὴν ἁγνείαν εἰς ἴδιον οἴκημα συνίασιν, ἐν ᾧ μηδενὶ τῶν ἑτεροδόξων ἐπιτέτραπται παρελθεῖν· αὐτοὶ δὲ καθαροὶ καθάπερ εἰς ἅγιόν τι τέμενος παραγίνονται τὸ δειπνητήριον. Et paulo poſt: προκατάρχεται δὲ ὁ ἱερεὺς τῆς τροφῆς ἁγνῆς οὔσης, καὶ καθαρᾶς. Ut igitur caſtos, puros Latini copulant, ſic Græci ἁγνούς, καθαρούς. Hique iidem ſunt *loti*, λελουμένοι. Hinc igitur pura pro caſtis, & caſta pro puris. Ovid. III. Faſtorum.

Inde datæ leges, ne fortior omnia poſſet.
Cœptaque ſunt pure tradita ſacra coli.

Pure, καθαρῶς, ἁγνῶς. Idem eodem libro:

Si tua contigimus manibus donaria puris;
Hoc quoque quod petitur ſi pia lingua rogat.

Manus puræ heic ſunt minime impiatæ, & ſanguinis expertes, quas καθαρὰς Græci vulgo appellant, & aliquando ἁγνάς. Euripides in Hippolyto:

Ἁγνὰς μὲν ὦ παῖ χεῖρας αἵματος φέρεις.
Φαιδ.
Χεῖρες μὲν ἁγναί· φρὴν δ᾽ ἔχει μίασμά τι.

Alias manus puræ, lotæ. Ovid. V. Faſtorum.

Cumque manus puras fontana perluit unda,
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.

Sic etiam quæ diis offeruntur, pura dicuntur; Græce καθαρὰ καὶ ἁγνά. Sic *purum vinum*, *pura aqua*, &c. Ovid. IV. Faſtorum:

Hæc ubi caſtarum proceſſit ab agmine matrum;
Et manibus puram fluminis hauſit aquam.

Virgilius:

Idem ter ſocios pura circumtulit unda.

Ὕδωρ ἁγνὸν dicit Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. I. antiq. Roman. ὕδατος ἁγνοῦ κομιδῆς ἕνεκα, ᾧ πρὸς τὰς θυσίας ἔμελλε χρῆσθαι. Sic *hoſtia pura*. Feſtus: *Agnus dicitur à Græco ἁγνὸς; quod ſignificat caſtum: eo quod ſit ho-*

ſtia

ſtia pura, & immolationi apta. ἁγνὰ θύματα dicit Sophocles in Trachiniis. De eorum qui ſacra adituri erant abſtinentia à rebus Venereis res nota eſt.

222. *Infelicius, ſpurcius.*] Proprie: quemadmodum contra boni ominis res *felices* dicuntur.

Pag. 223. *Camelos, beluas, leones.*] Quorſum nomen generale inter diſtincta nomina, & ſignatas ſpecies? fortaſſe *beluas* dixit, pro, *& ceteras beluas.* Quærendum aliquid aliud. Præſtantiſſ. Cujacius conjiciebat *hyænas.*

223. *Si hirundines garrulæ.*] Virgil. lib. IV. Georgicon:

---- Ante

Garrula quam tignis nidum ſuſpendat hirundo.

Græcorum proverbium eſt, χελιδόνος λαλίστερος.

223. *Cum altaribus veſtris darent aſini fœnum, paleaſque libarent.*] Proprium aſinorum pabulum. Unde Philemon in Excerptis Athenæi libro XI. ὄνος βαδίζεις εἰς ἄχυρα τραγημάτων. *Vadis aſinus ad paleas bellariorum.* Ita ſignificabat Philemon hominis inſanam aviditatem, & vehementiorẽ φορὰν atq; impetum ad bellaria, qualis eſt aſini ad paleas. Proverbium erat, non iſte Philemonis verſus (falluntur enim hac in re parœmiographi) ὄνος εἰς ἀχυρῶνας ἀπέδρα: quo alluſit Ariſtophanes παίζων in Veſpis:

Ἔοικας ὦ πρεσβύτα νεοπλύτῳ τρυγὶ,
Κλητῆρι τ' εἰς ἀχυρῶνας ἀποδεδρακότι.

Hoc idem proverbium alludebat Philemon. Quemadmodũ igitur aſinus nullis plagis à paleis & paſtu absterreri poteſt; Ita neque hic Philemonis lurco à bellariis. Hanc tantam aſinorum patientiam notat etiam Ariſtoteles in Nicomacheis, diſputatione de fortitudine: ἐπεὶ οὕτω γε καὶ οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι ἂν εἶεν πεινῶντες. τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς. Tales ſunt paraſiti, quos οὐ πῦρ, οὐ σίδηρος, οὐδὲ χαλκὸς εἴργει μὴ φοιτᾶν ἐπὶ δεῖπνον, quod ajebat Eupolis.

Pag. 224. *Stercoribuſque vos accipi inter atroces computaretis injurias?*] Iuriſconſ. l. I. D. de extraord. crim. *Fit injuria contra bonos mores, veluti ſi quis fimo corrupto aliquem perfuderit,* &c. Adde l. XXVII. §. XVII. D. ad leg. Aquil. Sic P. R. legatos à Tarentinis lotio reſperſos, *per obſcœnam, turpemque dictu contumeliam violatos* ait Florus. Atque hæc contumelia malis ingentibus poſtea fuit expiata. Eandem Achaïci belli, quo urbs nobiliſſima & florentiſſima Corinthus everſa eſt, cauſam fuiſſe ſcribit Strabo.

Aliter in edit. noſtra.

224. *Quam ſi vobis præcipiant dii curam veſtram in valetudine vertẽre.*] Legunt, *culturam veſtram in voluptatem vertere.* Quære aliquid.

224. *Sed quibuſdam quidam ſacrorum mulceantur legibus.*] Et hoc proprie, ut obſervabamus ad librum primum. Infra: *Non inquiro, non exigo, quid ſacrorum præcipiant, vel quid contineant leges.*

Pag.225. *Minus gratior.*] Ut *magis fortior* ſupra libro primo, & ſimilia, quæ obſervabamus.

225. *Obſervationis alicujus aut religionis metu ille caprina abſtinet ſe carne.*] Spartianus in Didio Iuliano: *Nem Iulianus tantæ parſimoniæ fuiſſe perhibetur, ut per triduum porcellum, per triduum leporem divideret, ſi quis ei forte miſiſſet; ſæpe autem nulla exiſtente religione, oleribus leguminibuſque contentus, ſine carne cœnaverit.* Proprie ergo heic *religio.* De *obſervatione* dicebamus ad librum primum.

225. *Quia ſuperis diis, atque hominum dexteritate pollentibus.*] Docuerunt pridem eruditi homines ſcribendum eſſe *ominum.* Hac autem de re Servius: *Ratio victimarum fit pro qualitate numinum. Nam aut hæ immolantur, quæ obſunt eorum muneribus; ut porcus Cereri, quia obeſt frugibus: hircus, Libero, quia vitibus nocet, aut certe ob ſimilitudinem, ut inferis nigras pecudes; ſuperis albas immolent.* Citati in hanc ſententiam à Porphyrio Apollinis verſus, qui exſtant apud Euſeb.lib.de Præparat. Euangel.

Pag.226. *Quod ſi vobis nulla religio eſt alba quædam ferre.*] Qui legi volunt *inferre*, falluntur. Uſi enim ſunt ſimplici *ferre* hac in re optimi ſcriptores. Sic *thura ferre* apud Ovid. eleg. v. lib. I. de Ponto:

Thuraque Cæſaribus cum conjuge Cæſare digna,
Diis veris memori debita ferre manu.

Et eleg. IX. lib. II.

Irrita Neptuno cur ego thura feram?

Eleg. I. lib. III.

Thura fer ad magnos, vinaque pura deos.

Eleg. VIII. lib. IV.

Denique thura feram rapidis ſolemnia flammis.

Sic *preces ferre.* Virgil. VIII. Æneid.

Iunoni fer rite preces; iraſque, minaſque
Supplicibus ſupera votis.

Heic Servius: *Sic, fer preces, quemadmodum ſacra ferri dicimus.*

Pag.227. *Telluri, inquiunt, matri ſcrofa ingens immolatur feta.*]

Vide-

Videtur deeſſe particula copulans *&* quam etiam ſupplet MS. Reg. Sed ita dicit Arnobius *ingens feta*, ut Virgil. *graves fetas*:

Non inſuetæ graves tentabunt pabula fetas.

Nempe quia *feta dicitur*, *& gravida*, *& partu liberata*, ut obſervat Servius.

Pag. 228. *Conſimiliter gravidis accipienda eſt ſcroſis.*] Ita θεοὺς ἀποδέχεσθαι Græci frequenter ajunt. Artemidorus lib. III. cap. XIV. οἱ γὰρ ἐν πελάγει γινόμενοι, θύουσί τε τοῖς θεοῖς, καὶ ἀποδέχονται αὐτούς. Neque enim hæc aliter accipienda ſunt.

Pag. 229. *Hic contractus aculeum figat.*] Hæc eſt veriſſima lectio, quam Gelenius temere mutaverat. Scripſerat enim *contactus*. At Ful. Urſinus vocem iſtam prorſus tollendam exiſtimat. Falluntur omnes egregie. Sane contractus ſcorpius aculeum figit. Graphice Tertullianus in Scorpiaco: *Proinde ſcorpii ſeries illa nodorum venenata intrinſecus venula ſubtilis, arcuato impetu inſurgens, hamatile ſpiculum in ſummo tormenti ratione reſtringens. Unde & bellicam machinam, retractu tela vegetantem de ſcorpio nominant.*

229. *Nihilque illa proſit alluſio.*] Qua alludebat ſcilicet & adulabatur feris illis beſtiis. Tractum à canibus. Supra: *Latratorum & canum ritu oſſis ſævitias ponere, atque alludere porrigentibus ſæpius.* Quod igitur dixerat antea, *manu mulcere*, & *blandiri*, *alluſionis* vocabulo nunc ſignificat. *Mulcere* eſt πρᾴως ἅπτεσθαι, ut interpretatur in Camillo Plutarchus: Unde & *multare* dictum; nempe mollire aliquem pugnis, aut fuſtibus, quomodo ludunt Comici. Quare falluntur qui *mulcare* ſcribendum putant. Sic enim à ſupino *mulſum* fit *multo*; ut à *confuſum* fit *confuto*: & ſimilia.

229. *Cum ad nocendum res ambæ non ſtimulis exagitantur irarum.*] Hæc eſt lectio vetus; quam in ceteris editionibus mutarunt, & *exagitentur* ediderunt. Sane particula iſta hunc ſibi modum quandoque aſſumſit. Lucretius lib. VI.

Nec mirum, cum plena animæ veſicula parva
Sæpe ita dat pariter ſonitum diſploſa repente.

M. Tullius pro Quinctio: *Quod cum ita eſt, ex edicto bona poſſeſſa non ſunt.* Tertullianus Apologet. cap. IX. *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perſeverabat.* τῶν ἀλλοτρίων μηδὲν φειδόμενος διετέλει. Helleniſmus eſt. Idem cap. XXII. *Cum ergo utraque pars concurrit in confeſſionem deos eſſe negans, agnoſcite unum genus eſſe*, &c. His omnibus locis *cum* eſt quoniam. Nihil igitur

 mutan-

mutandum eſt hoc eiuſdem ſcriptoris loco, Apologet. cap. 11. *Cum igitur in omnibus nos aliter diſponitis.* Probe etiam hæc, *nos aliter diſponitis*, ἡμᾶς ἄλλως διατίθετε. Neque reformandus igitur hic eiuſdem Tertulliani locus lib. de patientia, cap. x. *Ego rubori locum non facio, quum plus de detrimento eius adquiro: cum ipſe hominem quodammodo exhortatur, ne me reſpexeris dicens.*

229. *Stimulis exagitantur irarum.*] Virgilius:

------ *arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.*

Et:

------ *ſtimulis haud mollibus incitat iras.*

229. *Et ad ea quæ facti ſunt.*] Πρὸς ἃ ἐγεννήθησαν: πρὸς ἃ ἔφυν Nam idcirco dixit *agant ſuam naturam.* Helleniſmus igitur eſt; & nihil mutandum.

229. *Sed ſi magnificum videtur atque amplum.*] Id eſt, μεγαλοπρεπὲς καὶ μεγαλόψυχον. Saluſtius conjurat. Catil. *In ſuppliciis deorum magnifici, domi parci.* Atque in hoc deorum honore magnificentiam ſuam eniteſcere præcipue debere exiſtimabant. Ariſtoteles lib. IV, Nicomach. ἡ δ' ἔστιν ἀρετὴ ἔργου, μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει. ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια: οἷον τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήματα, καὶ κατασκευαὶ, καὶ θυσίαι.

229. *Quid ſibi reliqua hæc volunt magorum coherentia diſciplinis?*] Sunt enim vocabula tenebroſa, & quaſi barbara, qualia ſunt ea, quibus magi hominibus illudunt, ut docebamus ad librum primũ. Euſeb. præfatione lib. IV. de Præp. Euangel. πολλὰ δὲ συμβαίνειν καὶ ἄλλαις τισὶν ἀπάταις καὶ τερατείαις, συμπαραλαμβανομένων τοῖς γινομένοις ἐπῳδῶν δή τινων μετὰ λόγου ἀσήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιρρήσεως.

Aliter in edit. noſtra.

229. *Apexabo, iſicia.*] Quid *apexabo* docet Varro: quid *Iſicia* Iſidorus, & alii. De *longabo*, ſive *longavo*, ſive *longano* dicebamus in Adverſariis.

229. *Quid tadæ.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius *tuceta*, temere. Nam quorſum heic *tuceta* inter obſcura vocabula, & ſacrorum propria? Quid autem pronuntiandum ſit, necdum liquet.

Aliter in edit. noſtrâ.

229. *Naniæ.*] Plautus: *Confoſſiorem faciam ſoricina nania.* Vide Feſtum.

Pag 230. *Quid offa, non vulgi, ſed quibus eſt nomẽ appellatioq; penitæ.*] Feſtus: *Penem antiqui codam vocabant, à qua antiquitate etiamnum offa porcina cum cauda in cœnis puris offa penita vocatur.* Idem: *Penitam offam*

ſam Nevius appellat abſegmen carnis cum coda. Antiqui autem codam vocabant abſciſſum globi forma, ut manu glomeratam pultem. Ceterum hæc offa penita etiam extra ſacrificia; quare à Plauto in Milite inter convivii ſcitamenta numeratur.

230. *At illa minutim inſecta de more.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *aut ilia.* Legerim *aut bila.* Varro: *Ab eadem fartura farcimina in exteis appellata; à quo, quod in eo tenuiſſimum inteſtinum fartum, bila ab bilo dicta, id eſt, minimo.* Quod autem additur *de more*, certe non placet: nec ſatis convenit. Quare totum hunc locum ita legerim, *In exiguas arvina eſt miculas, aut bila minutim inſecta: dein ordine quod in ſecundo ſitum eſt* &c. Scriptum fortaſſe fuerat, *dein orde:* unde factum *de more.*

230. *Quod polimina,*] *Polimenta* ait Feſtus appellari porcorum teſticulos, quos ita appellari exiſtimo, non à poliendo, quod ei placet, ſed à pelle. Nam *poliones* pro *pelliones.* Polimentorum porcinorum meminit etiam Plautus in Milite.

230. *Ex quibus eſt nomen omenti pars nomen omenti pars quædam.*] Id eſt, quibus nomen omenti eſt pars quædam; ſive, ut clarius dicam, ex quorum numero omentum eſt pars quædam. Hoc qui non intelligebant, mutare voluerunt.

230. *Quid fritilla.*] De his vocabulis quid dicam præter id quod ab aliis dictum eſt, habeo nihil.

230. *Carnem ſtrebulam.*] De ſtrebula habes Varronem & Feſtum.

230. *Quæ & ipſa ſunt dira, quas plebis oratio illa ſolet, cum eloquitur, nuncupare.*] Legendum videtur *hire,* vel *ira*, & pro *illa, billas*, vel *illas,* quam vocem & antea reponebam. Feſtus: *Hira quæ diminutive dicitur billa, quam Græci dicunt* νῆστιν, *inteſtinum eſt, quod jejunum vocant.* Nihil erat igitur, cur alii hac correctiuncula tantopere exultarent, quæ antequam eorum ſcripta vidiſſemus, abſque ulla ingenii intentione viſa nobis erat, & ſimpliciter abſque vana illa exultatione propoſita. Sed à præſtantiſſimo etiam viro hæc antea occupata.

Aliter in edit. noſtra.

230. *Ruminatoribus ſeculis.*] Lucretius:

Lanigeræque ſimul pecudes, & ſecla ferarum.

230. *Non magmenta, non augmina.*] Vide ſis quæ notata ab Adriano Turnebo lib. xxII. Adverſar. cap. vI.

230. *Velamen ſanguinum.*] Separant *vel amen ſanguinem.* Amen apud

Aliter in edit. noſtra.

apud Heſychium eſt εἶδος πλακοῦντος. Sed de hoc loco quid ſtatuendum ſit, ego neſcio.

Pag.231. *Quod ſi omnes has partes, quas proficias dicitis.*] Hæc lectio aſſertione non eget. Dicit autem, *accipere dii amant*, quia hæc erant quæ diis offerebantur. Quare leno Plautinus in Pœnulo, quum ſe litare non poſſe videret, exta proſicari vetat, quippe deæ, quam exorare & propitiam ſibi reddere non poterat, iratus.

Nam ego hodie infelix diis meis iratiſſimis
Sex agnos immolavi; nec potui tamen
Propitiam Venerem facere, uti eſſet mihi.
Quoniam litare nequeo; abii illinc illico
Iratus; vetui exta proſicarier,
Neque ea aſpicere volui: quoniam illa non bona
Aruſpex dixit, deam eſſe indignam credidi.

231. *Suavibus mateolis.*] Diximus hac de re ad Martialem.

Aliter in edit. noſtra. 231. *Sed ut palatis admoveant otium.*] Io. Paſſeratius vir erudítiſſ. & ingenioſiſſ. ſcribendum exiſtimabat, *orexim.*

231. *Offaſque redemptas.*] *Offaſque penitas.*

231. *Aut ſcire poteritis.*] Pro potueritis.

Pag.232. *Vt pium far monſtrat.*] Horatius:

Farre pio, & ſaliente mica.

232. *Locum ſumeret in ceremoniis primum.*] Ita res eſt: Ignem accendebant; tum in aram tus ingerebant; victimas poſtea mactabant. Seneca in Oedipode:

M.
Opima ſanctas victima ante aras ſtetit.

T.
Invita ſuperos, voce ſublimi voca.
Araſque dono turis Eoi exſtrue.

M.
Iam tura ſacris cœlitum ingeſſi focis. &c.

Pag.234. *Ad extrinſecus rei venientis attactum ita efficit.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua recte, *ab extrinſecus rei attactu ita afficitur.*

234. *Nec validitatis alicujus eminentia ſublevari.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *nec ſoliditatis alicujus* &c. Male. Mox: *Quod enim non habet robur, & ſubſtantiam corporalem* &c.

234. *Non ſi mille tu pondera maſculi turis incendas.*] Virgilius.

Verbenaſque adole pingues, & maſcula tura.

234. Me-

234. *Merum turis eſt ſocium.*] Ita eſt: injecto in aram accenſam ture vinum ſtatim ingerebatur, & infundebatur. Ovidius:

Da mihi tura puer pingues facientia flammas:
Quodque pio fuſum ſtridat in igne merum.

Pag. 235. *Pari etiam more poſt ſolitos victus liberorum.*] Vinum enim fundebant, non tantum initio ſacrificii accenſa ara, & ture impoſito: ſed mactatis etiam, atque illatis victimis. Homerus Iliad. III. *Aliter in edit. noſtra.*

Η῏, ϗ ἀπὸ στομάχους ἀρνῶν τάμε νηλέϊ χαλκῷ,
Καὶ τοὺς μὲν κατέθηκεν ἐπὶ χθονὸς ἀσπαίροντας,
Θυμοῦ δευομένους ἀπὸ γὰρ μένος εἵλετο χαλκός.
Οἶνον δ' ἐκ κρητῆρος ἀφυσσόμενοι δεπάεσιν
Ἔκχεον, ἠδ' ηὔχοντο θεοῖς ἀειγενέτῃσιν.

235. *Brias.*] Gloſſæ, *Bria*, εἶδος ἀγγείου.

235. *Et venerabile miſcus carbonibus excitamus extinctis.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, & alii, *& venerabiles cniſſas carb.* Quærendum aliquid. *Aliter in edit. noſtra.*

Pag. 236. *Ad extremum temulenti, luxurioſi, & perditi.*] Recte *perditi*. Nam idcirco ἄσωτοι Græcis dicti, quod ſpei ſunt deploratæ. Ariſtoteles ἄσωτον ait perire, eo quod ejus facultates pereant. Sic ille Nicomach. libro quarto. Βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὁ ἕνι κακὸν ἔχων, φθείρειν τὴν οὐσίαν. ἄσωτος γὰρ ὁ δι' αὐτὸν ἀπολλύμενος. δοκεῖ δ' ἀπώλειά τις αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορὰ, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τούτων ὄντος. Huc profecto alludebat eruditiſſimus Epigrammatarius, epigr. LXXXIV. lib. IX.

Dixerat Aſtrologus periturum te cito Cinna,
Nec, puto, mentitus dixerat ille tibi.
Nam tu dum metuis ne quid poſt fata relinquas,
Hauſiſti patrias luxurioſus opes.
Bis quartum decies nec toto tabuit anno:
Dic mihi, non hoc eſt, Cinna, perire cito?

236. *Ne vinum omne omnino quod in cellis.*] Cum diis ferrent aliquid & conſecrarent, caute & accurate loquebantur, ne qua ſe tacita religione obligarent. Sic *vinum inferium* dicebant, ut id exciperent, quod in cellis & apothecis, unde iſtud promtum erat, ſervabatur. Quapropter cum aliquid conſecrabant, leges ſemper & conditiones expreſſe addebant, quod ex pluribus inſcriptionibus conſtat.

236, & 237. *Qui honorem accipere cum conditione cogatur.*] In inſcriptionibus : IUPITER. OPTIME. MAXIME: QUANDOQUE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM DABO. DEDICABOQUE. OLLIS. LEGIBUS. OLLISQUE. REGIONIBUS. DABO. DEDICABOQUE. QUAS. HIC. HODIE. PALAM: DIXERO.

237. *Etiam dii ſertis, coronis afficiuntur, & floribus.*] Deos coronis, ſertis, & floribus fuiſſe ornatos paſſiva obſervatio eſt. Fiebat id proprie, quum proſperum aliquid acciderat, aut malum aliquod depulſum fuerat : aut in magnis & feſtivis ſolemnitatibus. Lactantius lib. II. cap. I. *Poſtquam metus deſeruit, & pericula receſſerunt; tum vero alacres ad deorum templa concurrunt; His libant, His ſacrificant; Hos coronant.* Hinc Artemidorus lib. II. Oneirocrit. cap. XXXIV. στεφανοῦν θεοὺς ἄνθεσι καὶ κλάδοις τοῖς προσήκουσι καὶ νενομισμένοις, σημαίνει ἀγαθὸν πᾶσιν. οὐκ ἄνευ μέντοι φροντίδων ἀποβησόμενον. Atque hoc nomine damnatæ olim Chriſtianis coronæ.

237. *Etiamne æris tinnitibus.*] In ſacris Iſidis præcipue cymbala, tympana, & ejuſmodi organa.

237. *Tibiarum ſtridore mulcentur.*] Quum diis ſacrificia offerrentur, & preces conciperentur, tibiæ & varia inſtrumenta muſica ſimul perſtrepebant: ſed tibiæ præcentoriæ proprie & fides, quas deorum pulvinaribus præcinere ſolitas, nemo opinor, ignorat. Unde etiam tibias à Chriſtianis olim reprobatas docebamus ad librum ſecundum.

237. *Quid ſibi volunt excitationes illæ.*] Totum hunc locum & ritum accurate olim enarravit ſummus Scaliger ad Tibulli librum primum.

237. *Lavatio, inquit, deum matris eſt hodie.*] Hac de lavatione diximus ad Martialem, epigram. XLVII. lib. III.

Pag. 238. *Iovis epulum cras eſt.*] De Iovis epulo paſſim. Lucilius apud Nonium: *Idem epulo cibus, atque epulatio Iovis omnipotentis.* legendum, *atque epulo Iovis* &c. Neque pluribus philoſophandum. Sic innuit convivium fuiſſe opiparum, & magnifice exſtructum. De lectiſterniis quoque vulgata omnia.

Aliter in edit. noſtra. 238. *Et ab ſuaſionibus contracti.*] Ms. Reg. ad ſuaſionibus contractus. ἀπαγορεύω.

238. *Et habent dies lætos, quibus eis adſcriptum.*] Id eſt, & celebrant

brant ſolemnibus feſtivitatibus natalitia ſua, quemadmodum mortales conſueverunt.

238. *Honorantur, inquit, his dii.*] Ludos illos in honorem deorum eſſe à gentibus inſtitutos & ſatis notum eſt, & nos alibi pluribus oſtendimus; hocque argumentum accuratius, opinor, tractamus, quam φεναχιστὴς ille, qui in nugis ſuis Tellenis auſus eſt nomini noſtro illudere.

238. *Geſtum agere viderit ſaltatoris in motibus pantomimum.*] Cicero: *Quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum ſpectante Roſcio.* Sic *gerere* ſimpliciter. Apulejus: *Hic incinctus balteo militem gerebat.*

238. *Exiſtimatur tractari ſe honorifice Flora.*] *Exiſtimabit.*

Pag. 239. *Et quarum actores inhoneſtos eſſe jus veſtrum, & inter capita computari judicavit infamia.*] Tertullianus de ſpectaculis: *Manifeſte damnant ignominia & capitis minutione, arcentes curia, roſtris, ſenatu, equite, ceteriſque honoribus ſimul ac ornamentis. Quibus quanta perverſitas. Amant quos multant, depretiant quos probant. Artem magnificant; artificem notant. Quale judicium eſt, ut ob ea quis offuſcetur, per quæ promeretur? Imo quanta confeſſio eſt malæ rei, quarum actores, cum acceptiſſimi ſint, ſine nota non ſunt? Quum igitur humana recordatio etiam obſtrepente gratia voluptatis, damnandos eos cenſeat ademtis bonis dignitatum in quendam ſcopulum famoſitatis, quanto magis divina juſtiſtitia in ejuſmodi artifices animadvertit?* Dicit Arnobius, *quarum actores inhoneſtos.* Sic agitatores appellantur *inhoneſtæ perſonæ* l. IV. Cod. de Spectacul. qui tamen ab infamia immunes dicuntur l. IV. D. de his qui notant. infam. Sic inhoneſtum ſeparat ab infami hoc eodem in argumento Æmylius Probus: *In ſcenam vero prodire, & populo eſſe ſpectaculo, nemini in eiſdem gentibus fuit turpitudini: Quæ omnia partim infamia, partim humilia atque ab honeſtate remota ponuntur.*

239. *Quorum ſymplegmatibus plurimis intermixtos ſe eſſe.*] Ita appellare videtur mimorum ſtrophas, quas diverſis modis συμπλέκουσιν & συστρέφουσιν,

239. *Delectantur ut res eſt, ſtupidorum capitibus raſis.*] Raſa enim mimorum & γελωτοποιῶν capita: Unde μωρὸς φαλακρός apud Epigrammatarios. Artemidorus lib. I. Oneirocrit. cap. XXIII. ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην, πλὴν Αἰγυπτίων θεῶν ἱερεῦσι καὶ γελωτοποιοῖς, καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Hinc Iuvenalis Satira quinta:

----- Omnia ferre
Si potes, & debes, pulſandum vertice raſo
Præbebis quandoque caput: nec dura timebis
Flagra pati, his epulis, & tali dignus amico.

Proprie autem hac in re *ſtupidi*. Nam in γελωτοποιοῖς quidam ſtupidorum partes agebant; Tarditatem ſimulabant, & idcirco ſalappitis quandoque objurgabantur. Capitolinus in M. Antonino: *Crimini ei datum eſt, quod adulteros uxoris promoverit, Tertullum, & Vitilium, & Orphitum, & Moderatum, ad varios honores: cum Tertullum etiam prandentem cum uxore deprehenderit. de quo mimus in ſcena præſente Antonino dixit, quum ſtupidus nomen adulteri uxoris à ſerva quæreret, & ille diceret ter Tullus, & adhuc ſtupidus quæreret, reſpondit ille, Iam dixi ter, Tullus dicitur.* In hoc mimo partes ſuas agebat ſtupidus, ut in mimis pæne omnibus: Inde factum, ut *ſtupidos* appellet heic Arnobius ridiculos & ſcurras iſtos.

439. *Salpictarum ſonitu.*] Stupidi præcipue in mimis, ſalapittis admonebantur. Tertull. de Spectaculis, cap. XXIII. ***Placebit & ille, qui vultus ſuos novacula mutat infidelis erga faciem ſuam, quam non contentus Saturno, & Iſidi, & Libero proximam facere, inſuper contumeliis alaparum ſic objicit, quaſi de præcepto Domini ludat?*** Gloſſæ, ***Salapitta,*** ***ῥάπισμα.*** Sic igitur viri magni hunc locum de mimorum alapis intelligendum eſſe exiſtimaverunt. Si quis tamen verba iſta ſimpliciter accipi malit de tubarum ſtrepitu & ſpectantium plauſu, fruatur judicio ſuo. Res autem ſi ita eſſet, *ſalpictas* appellaret Arnobius τοὺς σαλπιγκτάς. Sic Iul. Firmicus lib. VIII. *Salpictas reddet, ſed qui in bello confoſſi moriantur.*

239. *Si viderint in femineas mollitudines enervantes ſe viros.*] Columella libro primo de re ruſtica: *Attonitique miramur geſtus effeminatorum quod à natura ſexum viris denegatum muliebri motu mentiuntur, decipiuntque oculos ſpectantium.* Graphice Cyprianus epiſt. II. lib. II. *Evirantur mores. Omnis honor & vigor ſexus enervati corporis dedecore mollitur: pluſque illis placet quiſquis virum in feminam magis fregerit.* Elegantiſſime Clemens Alexandrinus lib. II. Pædagogi. cap. X. οὐδὲ τῶν καταπαγόντων, τούτων δὴ τῶν τὴν κιναιδίαν τὴν ἄφωνον ἐπὶ τὰς σκηνὰς μετιόντων ὀρχηστῶν &c. Vide ſis Lucianum περὶ ὀρχήσεως.

239. *Vociferari hos fruſtra.*] Notat Tragœdos, qui huic uni rei vel maxime ſtudebant, ut voce vaſta vociferarentur potius quam loquerentur: Quare eos ἀπελέκυπον φωνὴν ἔχειν καὶ φλοιοῦ μεστὴν

dicebat

dicebat Crantor, ut ſcribit Diogenes Laërtius. Hinc etiam Demoſthenes φωνασκίας ἐπίδειξιν objicit Æſchini, quem hiſtrionem fuiſſe & τριταγωνιστὴν docet idem περὶ στεφάνου, & περὶ παραπρεσβείας. Tertullianus de Spectaculis: *Sed tragœdo vociferante exclamationes ille alicujus prophetæ retractat.* Eos ait ὀξὺ καὶ διάτορον βοᾷν Dion Chryſoſtomus ſermone IV. de regno: ὁ δὲ ἰταμὸς καὶ ἄτροπος, πολλὰς ὕβρεις τε καὶ αἰσχύνας ὑπομείνας, ὀστράκου, φασὶ, μεταπεσόντος, στρατηγὸς ἢ δημαγωγὸς πέφηνεν, ὀξὺ καὶ διάτορον βοῶν, ὥσπερ οἱ τῶν δραμάτων ὑποκριταί. Vera lectio erat, ὁ δὲ ἰταμὸς καὶ ἄτρεπτος, quo ducebat ea, quam notant ad marginem, ἄτρετος. Ita ἄτρεπτον καὶ ἀπαθῆ appellat Hyperbolum Plutarchus, quod is nullo convitio moveri poſſet. Sic impudentem χαρακτηρίζων Ariſtophanes in Equitibus, eum ait colorem non mutare:

Ὡς δὲ πρὸς πᾶν ἀναιδεύεται,
Κοὐ μεθίστησι τοῦ χρώματος
τοῦ παρεστηκότος.

Atque hæc obiter.

239. *Sine culpa alios curſitare.*] Corrigebat Gelenius *ſine cauſa.* Non male. Tertullianus de ſpectaculis: *Non probabis uſquam vanos curſus, & jaculatus, & ſaltus vaniores; nuſquam tibi vires aut injurioſæ, aut vanæ placebunt.*

239. *Manus ad cœlum tollunt.*] Quiſquis hunc locum paulo attentius conſiderabit, fatebitur, opinor, eum non eſſe bene ſanum. Nam quæ tandem ſententia iſta eſt, deos manus ad cœlum tollere &c.? deos inquam, qui in cœlo ipſo ſunt? Hunc igitur locum corruperunt ii, qui eum non intelligebant. Agebat modo de ſpectatorum ſtudio, & eorum votis inanibus. Hæc eodem pertinent, & cum iis copulanda ſunt. Nam qui favebant hiſtrionibus, vota pro iis concipiebant, manus ad cœlum tollebant, exultabant, exclamabant. Quare legerim: *certare hos ſpiritu, buccas vento diſtendere, votiſque inanibus concrepare; manus ad cœlum tollere, rebuſque admirabilibus motos proſilire, exclamare, in gratiam cum hominibus redeunt.*

239. *Et clunibus fluctuare criſpatis.*] Probiſſima lectio. Vide quæ notavimus ad librum ſecundum.

Pag. 240. *Singulorum partium oppoſitionibus comparemus.*] Lego *ſingulorum parium.* Nam quod ſummus Iuriſc. ad vulgatam lectionem proponebat, id, opinor, magni ingenii laſciviæ aſcribi debet.

Pag. 241. *Sunt enim ferocium generum, & mortalitatis obeuntibus functiones.*] Gelenius edidit *obeuntium*.

Pag. 242. *Aut ex roribus exiguis vini.*] Proprie. Silius Italicus:

--- -- Ante omnia ductor honori
Nominis auguſto libat carcheſia ritu:
Cetera quem ſequitur, Bacchique ex more liquorem
Irrorat menſis turba, ardeſcitque Lyæo.

242. *Atque in deliciis eſſe res eas.*] Dele τὸ *eſſe*.

242. *Nam pulticulæ, tura cum carnibus rapacium alimenta ſunt ignium, & parentalibus conjunctiſſima mortuorum.*] Nempe quia quemadmodum iſta in rogum injiciebantur, ſic & in ſacrificiis in aram accenſam conſumenda imponebantur. De his parentalium inferilibus dicam obiter aliquid, quia rem video nondum ſatis explicatam. Primum igitur quum mortuus cremaretur, cœna feralis in rogum inferebatur. Sic enim inferilia iſta appellant. Apulejus Florid. IV. *Procul igitur faces abigerent; Procul ignes amolirentur: Cœnam feralem à tumulo ad menſam referrent.* Cœnam ſimpliciter dicit Catullus:

Uxorne Mani, ſæpe quam in ſepulcretis
Vidiſtis ipſo rapere de rogo cœnam,
Quum devolutum ex igne proſequens panem,
Ab ſemiraſo tunderetur uſtore.

De hac ferali cœna intelligendus etiam Tertullianus lib. de Reſurr. carn. cap. I. *At ego magis ridebo vulgus tunc quoque, qui ipſos defunctos atrociſſime exurit; quos poſtmodum guloſiſſime nutrit; iiſdem ignibus & promerens, & offendens.* Hunc enim locum ad novendialem cœnam erudititiſſ. homines male referunt. Tum igitur cremata cœna, & in rogum injecta, quum defunctus cremaretur. Sed & poſtea in parentalibus. Rem totam explicat Ovid. lib. II. Faſtorum: cujus verba proponemus, eaque obiter illuſtrabimus, ut totus hic ritus aperte & diſtincte intelligatur.

Eſt honor & tumulis animas placare paternas,
Parvaque in exſtructas munera ferre pyras.
Parva petunt manes: pietas pro divite grata eſt
Munere: Non avidos Styx habet ima deos.
Tegula porrectis ſatis eſt velata coronis,
Et ſparſa fruges, parvaque mica ſalis.
Inque mero mollita Ceres, violæque ſolutæ:

Hæc

Hæc habeat media teſta relicta via.
Nec majora veto. Sed & his placabilis umbra eſt:
Adde preces, poſitis & ſua verba focis.
Hunc morem Æneas pietatis idoneus auctor
Attulit in terras juſte Latine tuas.
Ille patris genio ſolemnia dona ferebat:
Hinc populi ritus edidicere pios.

Agit Ovidius de parentationibus, quæ menſe Februario quotannis mortuis perſolvebantur: & ad quas animæ defunctorum excitari credebantur. His igitur verbis, *Eſt honor & tumulis animas placare paternas,* oſtendit unde parentationes appellatæ ſint; nempe quia parentibus perſolvebantur à nepotibus, & eorum manes ita placabantur. Idcirco tumuli inſcripti, ut quiſque ſciret, ubi ſitus eſſet is, quem placare volebat. Lucanus lib. VIII.

Interea parvo ſignemus littora ſaxo,
Vt nota ſit buſto. Si quis placare peremtum
Forte volet, plenos & reddere mortis honores,
Inveniat trunci cineres, & norit arenas,
Ad quas magne tuum referat caput.

Nam buſtum ipſum quandoque ſtipite ſignabant, & ne moveretur ſtipes concremati nomen ibi inſcribebant. Hinc eodem libro:

Nautaque ne buſtum religato fune moveret,
Inſcripſit ſacrum ſemiuſto ſtipite nomen:
Hic ſitus eſt magnus.

Inſcribebant igitur tumulis defunctorum nomina, ut inibi manes eorum placari poſſent; quam ad cauſſam & alia acceſſit, ut eorum memoria ita conſervaretur, & in poſteros propagaretur: quare res ab iis geſtæ, honores, ceteraque hoc genus alia addebantur. Lucanus eodem libro:

Quod ſi tam ſacro dignaris nomine ſaxum,
Adde actus tantos, monimentaque maxima rerum;
Adde truces Lepidi motus, Alpinaque bella &c.
Quis capit hæc tumulus? Surgit miſerabile buſtum
Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
Faſtorum; ſolitumque legi ſuper alta deorum
Culmina, & exſtructos ſpoliis hoſtilibus arcus,
Haud procul eſt ima Pompeji nomen arena
Depreſſum tumulo, quod non legat advena rectus,

Quod niſi monſtratum Romanus tranſeat hoſpes.

Ut autem ad rem propius accedamus, menſe Februario defunctorum manibus parentabant, & ad epulas illas propinquorum animas invitabant; Unde ſcribit Artemidorus memoriam ejus qui laqueo vitam ſibi abrupiſſet ita damnatam, & tanta ignominia afflictam fuiſſe, ut nec in parentationibus inter ceteros propinquos nominaretur. Artemidori verba ſunt Oneirocrit. lib. 1. cap. v. ἄτιμός τε καὶ φυγὰς γενόμενος, ἀναρτήσας ἑαυτὸν, ἐτελεύτησε τὸν βίον, ὡς μηδ' ἀποθανὼν ἔχειν ὄνομα. τούτους γὰρ μόνους ἐν νεκρῶν δείπνοις οὐ καλοῦσιν οἱ προσήκοντες. Eorum igitur qui deformi eo leto ſeſe polluerant nomina propinqui in parentalibus præteribant; Tunc enim vocabantur ad epulas ceteri, & eorum nomina ciebantur, ut loquitur Auſonius penult. carm. Profeſſorum, ubi de primis inferiis agit:

Grammatici in ſtudio, vel Rhetoris; aut in utroque,
Quos memoraſſe mihi morte obita ſatis eſt.
Viventum inlecebra eſt laudatio: Nomina tantum
Voce ciere ſuis ſufficiet tumulis.

Eos igitur, qui præteribantur, ὄνομα οὐκ ἔχειν recte ait Artemidorus. Addit Ovidius, *Parvaque in exſtructas munera ferre pyras.* Nam & in parentalibus rogi exſtruebantur, in quos inferiæ mitterentur, quod etiam apertiſſime docet Lucianus ἐπισκοποῦσιν. Quare in Gloſſis, *Parentat*, ἀποκαίει νεκροῖς νεκύσια. Hinc igitur Arnobius hoc loco ait pulticulas & tura cum carnibus in aram accenſam ingeſta parentibus mortuorum eſſe conjunctiſſima. Tura igitur etiam in rogos miſſa: quod de primis quidem rogis minime dubium eſt: ſed in parentalibus quoque idem factitatum arguit hic locus. Sed de his ſatis.

242. *Sed dii immortales nequeunt.*] Legendum, *Si dii imm.*

Pag. 243. *Et in altioribus columnis ſigna quædam, & ſimulacra ſunt conſtituta.*] Nam ſimulacra eorum, quos honoratiſſimos eſſe volebant, columnis ſuperponebant. Suetonius in Galba: *Senatus, ut primum licitum fuit, ſtatuam ei decreverat roſtratæ columnæ ſuperſtantem in parte fori, qua trucidatus eſt.* Scribunt primis temporibus columnas pro ſimulacris erectas, eaſque ſimulacrorum loco cultas. Clemens Alexandrinus Stromate primo: πρὶν γοῦν ἀκριβωθῆναι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις, κίονας ἱστάντες οἱ παλαιοὶ, ἔσεβον τούτους ὡς ἀφιδρύματα τοῦ θεοῦ. Idem obſervat Euſebius libro primo de Præparatione Euangelica.

243. *Et*

243. *Et cum tota imperitia reprehendi.*] Μετὰ πάσης ἀπειρίας.

243. *Formidine ſuperſtitionis amota.*] Optime. Naſcitur enim ſuperſtitio ab immani divinitatis metu, quo deum horremus ut aſperitate nimia truculentum; & idcirco omnes divinæ culturæ minutias, quæ nobis in mentem veniunt, ſcrupuloſe perſequimur, nec quidquam omittimus. Hoc πάθος Græci δεισιδαιμονίαν idcirco appellant, quam definit Plutarchus δόξαν ἐμπαθῆ καὶ δέους ποιητικὴν ὑπόληψιν ἐκταπεινοῦσαν καὶ συντρίβουσαν τὸν ἄνθρωπον, οἰόμενον τ' εἶναι θεοὺς, εἶναι δὲ λυπηροὺς καὶ βλαβερούς. Eſt igitur ſuperſtitio immanis opinio quæ formidinem affert, unde homo ἐκταπεινοῦται καὶ συντρίβεται, id eſt, animus hominis deprimitur & frangitur. Hanc formidinem Cicero appellat inanem deorum timorem libro primo de natura deorum: *Horum enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitionem tollunt, in qua eſt timor inanis deorum* &c. Hinc igitur Varo *deum à religioſo vereri, à ſuperſtitioſo timeri* ait apud B. Auguſtinum. Hæc formido hominem ἐκταπεινοῖ καὶ συντρίβει, ait Plutarchus ex veterum ſophorum ſententia, quam exprimit Lucretius lib. VI.

Cetera quæ fieri in terris, cæloque tuentur
Mortales, pavidis quum pendent mentibu' ſæpe,
Efficiunt animos humiles formidine divum;
Depreſſoſque premunt ad terram.

Quare eleganter ait Maximus Tyrius ſermone IV. pium eſſe amicum Deo: ſuperſtitioſum eſſe Dei adulatorem. ὁ μὲν εὐσεβὴς φίλος θεῷ: ὁ δὲ δεισιδαίμων, κόλαξ θεοῦ.

Pag. 244. *Per circi aream mediam.*] Medio circo dicit Lactantius lib. II. cap. VIII.

244. *Præſulem ſibi diſplicuiſſe monſtraret.*] Præſultorem dicunt alii, ὀρχηστὴν, τὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς ὀρχούμενον. Hunc autem furciferum ſervum præſulem, ſive præſultorem appellabat dæmon, quod qui virgis cæduntur, convertunt ſe & trepidant ſaltantium more, atque idcirco dicuntur quandoque per ſimilitudinem ſaltare: Quapropter ſcribit Artemidorus multas plagas ſervo portendi, ſi ſaltare ſe ſomniarit. Sic ille lib. I. Oneirocrit. cap. LXXVIII. ὅπως δ' ἂν ὀρχήσηται δοῦλος καὶ ὅπου ἂν, πολλὰς λήψεται πληγάς. καὶ ὁ πλέων, ἤτοι ναυαγήσει, ἢ καὶ μόνος ἐκπεσὼν κολυμβήσει. ὁ μὲν γὰρ παιόμενος, ὁ δὲ νηχόμενος κινηθήσεται δι' ὅλων τῶν σωμάτων.

Pag. 245. *Evocarique ſe genere hoc ludicri.*] Correximus in Adverſariis, *avocarique.*

245. *Et replicantes gyros ſeptem.*] Tot enim curricula replicata alibi pluribus obſervavimus. Hinc Plautus in Perſa:

- - - Age puere

A ſummo ſeptenis cyathis committe hos ludos; move manus, propera.

Et Lactantius opus ſuum concludens: *Quoniam decurſis propoſiti operis ſeptem ſpatiis ad metam provecti ſumus.*

Pag. 246. *Trahi cruribus & claudicare praefractis.*] Vide Sophoclem in Electra, ubi fictam Oreſtæ mortem deſcribit.

246. *Quas homo quivis lautus.*] Ms. Reg. habet *letus.*

Pag. 248. *Sed & ipſum fecit peſtilitatis ſævitia comprehendi.*] Vox antiqua. Lucretius:

Atque ea vis omnis morborum, peſtilitaſque.

Et:

Hæc igitur ſubito clades nova, peſtilitaſque.

248. *Et in obeundo ceſſatio.*] Ms. Reg. *& in obeda.* Et, notabat Cujacius, quis ſcit an ea voce uſi ſint veteres pro obedientia?

248. *Si malum, quod inſpiraverat, retulit.*] Proponunt, *repulit.*

Deeſt in Edit. noſtra. 248. verſ. 30. *Non imus inficias.*] Totus hic locus qui eſt ſtellis inſignitus alienus eſt, partim ex iis quæ hoc libro præceſſerunt, partim è libro v. conſarcinatus: quod quomodo factum fuerit, divinabunt alii.

Pag. 249. *Tortuoſis voluminibus.*] Zeno Veronenſis ſermone de Patientia: *Tamen extremorum pallido ex recurſu voluminum, quaſi jus terræ cognoſcens, ac violare devitans mira patientia in ſe frangitur; iiſdemque fluctibus, quibus cogitur, refrænatur.*

Pag. 252. *Afflicta eſt millibus.*] Locum hunc auctiorem & correctiorem exhibet Ms. Reg. *afflicta eſt cladibus? toties aliis aliiſque ſpeciebus dilacerata, vexata eſt, & innumeris ſtragibus civium minor facta eſt millibus?*

Pag. 253. *Famam conſervatoris aſſumpſit.*] Σωτῆρ☉. Nam Græcam appellationem, qua inſigniebantur ſive dii, ſive homines qui à ceteris pericula propulſaſſe credebantur, exprimere voluit. Sic Caſtor & Pollux εὐεργέται ἀνθρώπων καὶ σωτῆρες appellantur à Plutarcho in Theſeo. Sed hæc alibi fuſius.

Pag. 254. *Veniſque in ejus abſtruſam.*] Habet à Virgilio, *Abſtruſum in venis ſilicis.*

255. *Ad columen dominationis erexit,*] Proba lectio, ut oſtendebamus ad lib. I I. Modo: *Et quod rurſus exilivit ad imperii columen, & regnum principatum.*

255. *Ad culmen dominationis erexit.*] *Romanos rerum dominos, gentemque togatam.*

OMISSA, ET CORRIGENDA.

Ad pag. 8. *Cujus omnia luce veſtiuntur.*] E Lucretii penu:

Quam ſubito ſoleat Sol ortus tempore tali
Conveſtire ſua perfundens omnia luce.

Pag. 128. l. 16. poſt hæc verba, *unde ſacram purpuram adorare.* adde: B. Auguſtinus lib. x. de Civit. Dei, cap. IV. *Multa denique de cultu divino uſurpata ſunt, quæ honoribus deferuntur humanis: ſive humilitate nimia; ſive adulatione peſtifera; ita tamen ut quibus ea deferuntur, homines haberentur, qui dicuntur colendi & venerandi: ſi autem eis multum additur, & adorandi.*

Pag. 209. l. 18. Legendum ſimpliciter *Butas*, cujus rei me admonuit Clariſſ. Pythœus. Hujus ſcriptoris meminit Plut. in Romulo. *Βούτας δέ τις αἰτίας μυθώδεις ἐν ἐλεγείοις περὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀναγράφων*, &c.

Pag. 220. l. 30. poſt hæc verba, Latet aliquid aliud quod eruere non potui. Adde. At id eruit vir idem magnæ eruditionis Fr. Pythœus è Clemente Alexandrino, *Alimuntis illa* &c. Clemens. *Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρᾳ μυστήρια, καὶ τὰ ἐν Ἀλιμοῦντι τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνησι περιώρισται.*

Sunt & alia quædam omiſſa, quæ cum Prolegomenis noſtris, quæ paulo uberiora erant, quam ut nunc edi poſſent, & Minucio Felice, in quem plura habemus obſervatione non indigna, ſeparatim, *ξὺν θεῷ δ' εἰπεῖν*, dabuntur. Nundinis autem appetentibus, editio iſta maturanda fuit.

Τῷ θεῷ δόξα.

CATALOGUS
AUCTORUM,

Qui in his Animadverſionibus citantur, illuſtrantur, emendantur.

A.

ACcius. 16.175
Æmilius Probus. 55.275
Æmoinus Monachus emendatus. 161
Æſchylus. 46. 47. 63. 77. 109. 135. 141. 212 213. 228.
illuſtratus. 253
Afranius. 57
Agathias. 240
Alexis. 219
B. Ambroſius. 173.194
Ammianus Marcellinus. 29. 121. 184. 236. 250.
Anaxandrides. 96
Antenogenes. 135
Antiphanes. 15
M. Antoninus Imperator. 46
Appianus. 58.98.196
Apulejus. 22.26.33.38.41.42.43.48. 53. 73. 130. 154. 172. 187. 191. 203. 206, 207. 209. 210. 219. 228. 245. 250. 275. 278.
Archeſtratus. 149
Archilochus. 23
Ariſtides. 247
Ariſtophanes. 14. 20. 44. 58. 77. 82. 106. 113. 116. 117. 118. 133. 143. 152. 154. 166. 175. 218. 220. 232. 267. 277.
Illuſtratus. 9.243
Explicatus. 148
Ariſtophanis Scholiaſtes. 9.23.58.82.135.143. 148. 149. 166. 209. 210.
Emendatus. 59.147
Ariſtoteles. 11. 14. 55. 63. 64. 79. 81. 82. 94. 95. 110. 111. 138. 147. 149. 181. 201. 267. 270. 273
Arrianus. 36. 50. 70. 145. 177. 183. 207. 247. 265.
Emendatus. 141
Artemidorus. 22. 23. 24. 34. 47. 51. 99. 105. 112. 121. 141. 143. 160. 180. 181. 203. 208. 210. 220. 269. 274 275. 280. 281.
Emendatus. 8.9.106.110
Aſconius. 166
Athenæus. 24. 135, 147. 150. 159. 160. 218. 249. 258. 267.
Illuſtratus. 24.96.103.160.243
Explicatus. 148
Athenagoras. 72.176
B. Auguſtinus. 6.7.21.25.45.50.54. 73. 89. 120. 153. 157. 158. 161. 182. 234. 236. 260. 263. 281. 283.
Emendatus. 210
A. Gellius. Vide Gellius.
Aurelius Arcadius. 10
Auſonius. 153.280

B.

Baſilius. 95

C.

Cæſar. 47
Capitolinus. 41.80.81.94.276
Caſſiodorus. 201
Catullus. 6.7.76.133.278
Cedrenus. 228
notatur. 238
Cenſorinus. 119
Chryſologus. 208
Cicero. 5. 16. 19. 30. 34. 35. 38. 44. 49. 63. 66. 68. 70. 84. 88. 93. 95. 109. 113. 115. 118. 121. 123. 140. 155. 157. 159. 162. 173. 174. 176. 177. 182. 208. 213. 216. 233. 251. 255. 259. 269. 281.
Emendatus. 178
Claudianus. 47.49.50

Cle-

Clemens Alexandrinus. 43.56.57.58.86.104. 137.151.173.174.175.198.209.210.234.219. 225.235.236.237.244.245.247.254.276.280. 283
Columella. 276
Cornelius Tacitus. 18.69.94.173.199.264
Curtius. Vide Q. Curtius.
Cyprianus. 6.25.50.130.131.161.172.193. 253.276.
Illuſtratus. 192.193

D.

Demoſthenes. 19.20.28.55.94.98.109.168. 174.209 225.227.277
Dio Chryſoſtomus. 167.244.245
emendatus. 241.277
Dio hiſtoricus. 29.60.61.131.179
Diodorus Siculus. 15.20.215.234.236
Diogenes Laertius. 38.53.101.113.277
Emendatus. 170.171
Dionyſius Alexandrinus. 14.189
Dionyſius Areopagita dictus. 87
illuſtratus. 189. & ſeq.
Dionyſius Halicarnaſſ. 96.122.123.131.153. 227.233.266
Donatus. 52.161

E.

Ennius. 12.14.61.140.263
Epicharmus. 150
Epicurus. 124
Epiphanius. 41. 42. 90. 108. 130. 150. 239
emendatus. 90. & 91
Eunapius. 199
Euripides. 89. 95. 96. 101.119.157.179.196. 202. 212.213.223.234.235.252.261.262.266.
Euſebius. 20. 22. 25. 27. 31. 37. 65. 69. 98. 104. 125. 177. 183. 184. 230. 253.256.259.266. 268.270.280.
Euſtathius. 22.110.111.150.159.181.248

F.

Feſtus. 65. 92. 118. 120. 136. 147. 159. 175.179.204.207.270.271
Firmicus. 10. 13. 16. 21. 23. 28. 40. 42. 44 45.46.60.67.75.78.80. 88. 92. 98. 102. 103. 105. 162. 163. 164. 183. 215.220.221.244.246. 276.
Florus. 182 267

G.

Gellius. 18.54.65.119.184.244.263
Gloſſa Philoxeni. 8. 21. 30.34. 44. 51. 92. 103. 124. 136. 155. 159. 172. 204.212.220.227. 256.273.280.
Emendata. 55.77
Gregorius Turonenſis. 48

H.

Harpocration. 215.225
Hedyli epigramma emendatum. 14.15
Heliodorus. 53.105.250
Heraclitus. 166
Herodianus. 173.196.236
Herodotus. 11. 50. 136. 141. 143. 144. 174. 199.233.244.
Heſychius. 22. 59. 65. 103. 106. 138. 160. 213.214.233.234.240.272.
Hierocles. 23.83
B. Hieronymus. 42. 43. 62. 80. 102. 105. 108.169.196.214.229.242.259.
Emendatus. 36.207.257
Homerus. 76.77.110.111.169.170. 212. 223. 273.
Horatius. 81.95.109.205.227.228.247.272.

I.

Iamblichus. 232
Emendatus. 53
Inſcriptiones. 163.274
Irenaus. 41.42.90.108.130.150.210

Iſidorus. 21.26.92.93.102.136.152.256.270
Iulianus Imperator. 178
Iulius Caſar: Vide Caſar.
Iulius Firmicus. Vide Firmicus.
Iuſtinus Martyr. 31.84.86.137
illuſtratus. 188
Iuvenalis. 61.71.81.92.96
illuſtratus. 275. & ſeq.
Ejus Scholiaſtes. 92

L.

Lactantius. 17.18.19.30.33.34.36.39.46.50.51. 56.66.70.74.83.88.96.102.103.107.129.140. 146.149.157.158.160.162.169.175.184.205. 209.232.237.248.251.254.256.260.261.274. 281.
Lampridius. 122.171.183.241
Lapis Ancyranus. 133
Livius. Vide T. Livius
Lucanus. 37.47.98.119.121.157.168.169.179. 202.262.265.279.
B. Lucas in Actis. 28.58.159.
Lucianus. 23.55.60.87.94.95.99.102.148.164. 234.255.263.264.265.276.280.
Emendatus. 43
Lucilius. 126.169.274
Lucretius. 17.18.30.31.32.37.47.61.67.68.70. 75.76.78.83.89.91.93.108.110.116.132.133. 134.135.136.139.142.149.157.165.166.169. 171.175.176.204.223.224.238.262.269.271. 281.282.283.
Emendatus & explicatus. 124
Lycophron. 59.63

M.

Macrobius. 118.120.122.153.173.207.209.242. 259.263.
Mamertinus. 16
Martialis. 46.71.126.128.160.210.255
illuſtratus. 273
Martianus Capella. 153.
B. Matthaus. 194
Maximus Tyrius. 244.281
Menander. 20
Miltiades. 98
Minutius Felix, ſapius citatur.

N.

Nonius. 57.96.105.126.160.168.169.265 274

O.

Optatus Milevitanus. 75.99.107.211
Origenes. 12.17.22.27.29.40.41.42.43.45.55. 59.60.66.68.69.91.92.111.118.127.134.137. 139.167.185.186.188.216.231.237.239.248. 251.
Oroſius. 6
Ovidius. 30.31.33.48.71.102.119.125.141. 153.159.196.203.206.212.232.240.259.264. 266.268.273.278.
illuſtratus. 133.279

P.

Pacuvius. 78.142
Papias, 62.103
Parmeno Byzantius. 218
B. Paulus. 58.84.98.134.189.193
Pauſanias. 34.247
Perſius. 107
Ejus interpres emendatus. 13
Petronius. 102.144
Phadrus. 253
Pherecrates apud Athenaum. 159
Philaſtrius. 91
Philemon apud Athenaum explicatus. 267
Philo. 14.24.26.82.93.104.130.172.181.183. 202.225.246.254.
Phrynicus. 20
Phylarchus. 160
Pindarus. 12 55.145.173
Explicatus. 81.82.107.141.222
Plato. 67.72.75.83.173
Plautus. 14.17.34.35.37.57.69.76.77.105.113. 118.119.125.133.144.152.153.165.166.168. 172.174.176.179.204.235.246.252.253.264. 270.271.272.282.

illu-

illuſtratus. 9.875178.
emendatus. 263
Plinius. 38.52.115.159.160.183.233
Plinius Iunior. 30
Plutarchus 11.20.22.36.37.64.80.82.95.101.
104.109.110.120.122.140.143.144.150.153.
157.164.166.174.179.183.199.200.214.221.
233.238.260.261.265.269.281.283.
Pollux. 153.214.234.236
Polyanus. 143
Polybius. 11.46.49.171.233
emendatus. 47.48.249
Polycrates. 20
Pomponius. 81
Porphyrius. 154.177.253.256.266.268
Priſcianus. 67.76
Prudentius. 5.26.27.28.60.99.100.115.129.
151.182.220.247.249.252.
Pythagoreorum carmina. 144

Q.

Quintilianus. 182.221.
Q. Curtius. 25.31.41.167

S.

Salvianus 29,41,63,64,76,106,174
Saluſtius. 54,60,108,109,265,270
Seneca pater. 201
Seneca philoſophus. 13, 16, 17, 26, 57, 64, 94,
118,143,151,235.
Seneca Tragicus. 26,31,100,101,120,135,180,
181,218,235,272.
Servius. 21,30,39 73,77,87,114,119,121,123,
145, 146,154, 155, 158, 167, 179, 181,202,203,
212,224,233,240,247,265,268,269.
emendatus. 167
Sidonius Apollinaris. 76
Sil. Italicus. 49,180,278
Socrates. 60,191,192
Solinus. 7,27,44, 50, 52,56, 102,135.228,
235,236,244.
Sophocles. 24.96,101,155, 179,202,267,282.
Explicatus. 221,222
Sozomenus. 87,194
Spartianus. 201,209,268
explicatus. 204
Statius. 31,120,164
Stephanus. 151
Strabo. 267
Suetonius. 27,57,81,100,144,173,179,182,254,
280.
Suidas. 22,23,59,147,160,171,209,210
emendatus. 148
notatus. 238
Symmachus. 28
Syneſius. 201

T.

Tatianus. 243
Terentius. 67,202,203
Tertullianus. 5,6,7,10,18,20,21,23,25,28,32,
33,41,42,45,52,53,54,56,65,66,72,73,74,75,
77,80,87,91,102,103,104,105,107,108,110,112,
123,128,130,132,137,141,143,146,151,162,
175,178,182,184,189,191,197,205,207,211,
216,230,238,244,247,248,253,269,270,275,
276,277.
emendatus. 86,90,97,217,218,225
explicatus. 34, 35, 85, 86, 106, 107, 108,
126, 130, 138, 151,173,193, ibid.208,219,245,
278
Themiſtius Euphrades. 31, 36, 38, 49,59,94,
215,261
Theocritus. 133,211,256
Theodoritus. 42,91,191
emendatus. 90
Theophilus IC. 53
Theophraſtus. 81
Tibullus. 30,48,53,126.203,255
Timocles. 57
Tit. Livius. 46,54,63,100,110,112,115,117,
121,122,143,165,172,234,240,249,252,265
emendatus. 33,117,249
Thucydides. 94,118

Vale.

V.

Valerius Soranus. 89
Varro. 8, 92, 103, 120, 150, 166, 169, 177, 204, 253, 263, 271
Vegetius. 106, 131, 242
Virgilius. 6, 13, 16, 17, 25, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 39, 54, 93, 101, 114, 122, 123, 142, 145, 149, 158, 165, 168, 176, 200, 202, 211, 212, 235, 238, 239, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 282.
Vitruvius. 234
Vlpianus. 122

Z.

Zeno Veronenſis. 29, 30, 36, 37, 44, 52, 56, 65, 98, 99, 105, 110, 113, 120, 133, 135, 145, 149, 172, 180, 189, 203, 208, 211, 229, 282.
emendatus. 100, 211, 230
Zoſimus. 35
emendatus. 200

F I N I S.

IN-

INDEX
RERUM ET VERBORUM,

Quæ hoc opere explicantur.

A.

ABigere. 104
Acervus turis. 126
Acherontici libri. 114
Acinacem Scythæ adorabant. 244.
Actiones ſecundæ. 132
Addigere. 228
Adeſte, in precibus. 155
Adire ad deos. 30.31
Admovere hoſtias. 265
Adorare. 33
Adoratio Regibus etiam attributa. 128
Adprecari. 33
Adulatoria humilitas. 95
Adulteri nuptiarum ſacrilegi, & in eos ſtatutæ pœnæ. 171.172
Ædes ſacræ. 133
Ælius Stilo. 151
Agoniſtica ſcena. 138
Alamani. 16
Alexandrini pueri procaces. 164
Alii & ceteri, &, alii ceteri. 131
Alimonia. 169
Socrates *aliquis*. 52.175
Alloqui deos. 235
Alludere. 269
Ambitio. 264
Ambitioſus. 265
Amen. 271
Amica. 170
Angelorum nomina in incantationibus. 40
Angeli quo ſenſu dii appellati, & de aliis angelorum appellationibus. 185.186
Angelos non invocabant veteres Chriſtiani. 185. *& ſeqq.*
Angeli crediti à quibuſdam hominum preces ad Deum portare. 187
Anguſtum pectus. 56
Animarum medietas. 73.74.83
Anima quomodo dicatur mori. 74
Animas improborum in pecudes ire exiſtimabant nonnulli. 75
Animam è corpore egredientem in cœlum avolare exiſtimabant. 89
Animæcus. 77
Animus Deus à quibuſdam habitus. 68
Animos diu manſuros Stoici ajebant, ſemper negabant. 113
Apollo Didymæus. 27
Philesius. *ibid.*
Apollo προστατήριος, θυραῖος, & προπύλαιος. 247
Apuæ Athenis in deliciis. 148.149
Aquilius excruciatus à Mithridate. 38
Arabes informem lapidem adorabant. 244
Veternoſæ *arbores* conſecratæ. 37
Arioli unde dicti. 21. in templis verſati, & fata vendere ſoliti. *ibid.*
Arnobii errores. de cauſis malorum. 46. de peccandi voluntate. 50. de reſurrectione. 72. de animarum diſtinctione. 73.74. de animarum mortalitate. *ibid.* de animarum creatione. 89.90
Arnobius confuſus. 62
Arogator. 51
Arquata ſellula. 77
Arquus. 77
Arrogans ἀλαζών. 45
Artes clandeſtinæ & ſecretæ, abſconſæ. 40
Artes interiores. 164
Arulæ. 143
Aſinorum patientia ventris cauſa. 267
Aſſentatoris & adulatoris finis τὸ κερδαίνειν. 94.
Aſſertores & vindices. 128
Aſſurgere. 265
Aſſurgere in theatro favoris ſignum. 182

Avarorum vigiliæ & inſomnia. 99
Auctor. 175
Audacia ἀπόνοια. 109
Audax & temerarius. 108
Audaces religionis contemtores. 261
Augere aram. 125
Auſpicari ex acuminibus. 118
Aut ἰλλέπτων. 232
Azonaces. 52

B.

Bacis. 58
tres Bacides. 59
Bacchari pro vaticinari. 5. pro vagari. 171
Balare. 152
Baptiſmus lavacrum regenerationis. 84
Barbam alicui vellere atrox contumelia. 255
Beſtiis admordendi dabantur Martyres. 25
Blandus. 94
Bolonæ. 92
in ſacris *Bonæ* Deę vini amphora obtecta. 209
Bonæ ſpes. 16
à *botulis* abſtinebant veteres Chriſtiani. 104
Bria. 273

C.

Caduceatores. 214
Cæſares dii. 60. iis templa & pulvinaria inſtructa. *ibid.* eorum natales celebrati ludis. 61
in *calamitatibus* dii incuſati. 179.180
Calantica. 77
Canes vigiles. 253
Capitolia. 32
Capitones. 135
Caput ſanctum. 181
Carminum magicorum vis. 41
Carpocratis error de mundi creatione. 91
Caſtellamenta. 104
Caſtimonia. 207
Caſtimoniorum abſtinentia. 107
Caſtitatis ſanctitas. 165
Caſtra metari. 114
Caſtus. 266
Caſtus Cereris & Cybeles. 207
Cataſta. 26
Catechumeni quomodo ad baptiſmum pararentur. 84. *& ſeqq.*
Catechumeni foras mittebantur, quum Euchariſtia celebranda eſſet. 87
Cathedræ ferreæ. 26
Cavillari. 220
Bene ac feliciter cedere. 140
Cellere. 136
Cellulæ. 234
Cervices elatæ. 36
Ceſſatio inimica. 106
Chalcidicum. 133
Chariteſia. 42
Chilones. 136
Chriſtus ab impiis gentibus magus exiſtimatus. 39.40
Chriſti nomen fugabat dæmonas. 45. adhibitum etiam in incantationibus ab impuris circulatoribus. *ibid.*
Chriſtiani athei appellati. 31. hoſtes publici exiſtimati. 7. indocti & litterarum rudes habiti. 137. *& ſeqq.* irreligioſi appellati. 146
Chriſtianorum fraternitas. 197
Chriſtianorum nomen infauſtum habitum à Paganis. 55
Cilones, cilunculi. 135.136
lex *Cincia.* 118
Circumagere. 114
Circumcæſura. 135
Circumforaneæ hoſtiæ. 228
Claſſes quinque tantum propriè. 79
Claudus. 92
Clerici. 191
Clura. 140
Cœlibaris haſta. 119
Cœtus. 295
Colere. 140
Columen. 30

Co-

Columnæ ſtatuis ſuppoſitæ. 280
Columnæ pro ſimulacris cultæ. *ibid.*
Combibere. 223
Commearis ad lupanaria.
Commetari. 113
piaculi *commiſſio.* 177
Committere ſe medicis. 61
Communia verba. 43
Complices. 152
Componere. 164
Conclamatio prima. 202
ultima *conclamatio.* 202
Conclamatus. 202
Conditio nuptiarum. 167
Conditio ſervitutis. 145
Conditionalis. 146
Conſecrati. 211
Conſentes. 152
Conſeptum. 235
Conſere. 253
Conſignati. 130
Conſtans pro impudenti, & conſtantia pro impudentia. 80
Conſtans & conſtantia. 51
Conſtituere. 101.102
Conſus. 253
Contactus. 136
Contentio ἀνοχή. 93
Continentia ἀνοχή. 75
Continere. 63
Contumelia. 64
Contumelia atrox lotio perfundi. 267
Convenire in matrimonium, &, convenire in manum viri. 119
Conventicula. 184
Convertere oſculis templorum limina. 47.48.
Coquina. 160
Coronis dii ornati. 274
Corrigere ἐπανορθοῦν. 16
Corripere. 111
Marcionitarum error de *creatione*. 107. 108.
Credulitas ſtulta. 71
Criſpare. 105
Cruciare aditum. 130
Crudus ceſtus. 34
Crux extrema. 29
Cum pro quia. 269
Cur pro quia. 76

D.

SErmonem dare. 53
Sthus Dare. 259
De πλεονάζω. 247
De & *ex* ſimul poſita, quorum alterum πλεονάζει. 205
Debita cerimoniarum. 235
Decedere via. 265
Decreſcere. 20
Defendere. 18
Deſletus. 203
Dei ira. 16 17.
Deorum excitationes. 276
Demetere virilia. 205
Depoſitus. 203
Deſperatio temeraria. 24.25.55.227
Devotio. 129. *& ſeq.*
Deus ſuperior apud Marcionitas. 108
Deus unus pater omnium deorum. 89
Dibus. 77
Didymæus Apollo. 27
Differitas. 224
Difficilis. 16
dii animales. 154
Dii captivi. 158
Dii coronis & ſertis ornati. 274
Dii exiſtimati olim iſtuc deſcendere. 6.7
Dii manes. 115
Diluviis mundum purgari exiſtimarunt. 12.
Diſploſæ nares. 136
Diſſimulatio. 106
Liquoris feminei *diſſolutus* laxitate. 245
Dii & divi. 60
Divini in templis. 21. & aliis locis publicis, ut in foris. 22. & ad partas. *ibid.* mendici appellati. *ibid.* & 23. φιλάργυροι. 24.
Divinitus. 144
Domus. 230

Dona honoris ſignum. 201
Duplex. 95
Dynamis. 72

E.

ECcleſia. 229.230
Efficere. 70
Effractores. 103
Elatæ cervices. 36
Emere. 52
modorum *Enallage.* 83
numeri *Enallage.* 67
temporis *Enallage.* 54.107
Epicadus. 57
Epiſcopi θεῖοι, θεόπνευστοι, ἁγιώτατοι, θεοφιλέστατοι. 191
Eſurire pro ſurire. 8
Etruſci fulguratores peritiſſimi. 121
Evaginatio. 51
Euhemeri hiſtoria. 176
Eumolpidæ. 214
Ex quandoque περίσσον. 10.37.44
Execrabiles. 55.56
Execrari. *ibid.*
Exequiarum pompa apud Chriſtianos. 196
Hymni in *Exequiis.* 196
Exire. 247
Exponere mortuum. 203
Genialis lectuli *Expugnator.* 172
Exta ſpirantia & trepidantia exiſtimata lætiora. 110
Crux *Extrema.* 29
Exultatio in theatro. 182.183

F.

FAbri ferrarii pileati. 246
Facilis. 16
Facilitas ſolida, & facilitas ſtolida. 71
Facultates habentur quaſi ſanguis hominis. 99
Fanaticus. 21
Fanatici furioſi. 24. caput rotabant, capillos diſſipabant, ſeipſos inſputabant. 23.
Fecit fieri. 201
Feliciter, & felicitas. 10
Fellitare. 93
ſine ullis *Feriis.* 14
Feralis cœna. 278
Ferre ſacra. 268
Ferus. 175
res *Feſſa.* 25
ingens *Feta.* 269
Fides Chriſtianorum à profanis irriſa. 68.
pro Fide Chriſtianorum diſceptationes veterum patrum. 68
Flagellis uſi in quæſtionibus. 25
Flagitium. 162
Flator. 92
Fluctuatim incedere. 105
Fluor. 44
Fluxus corporis. 245
Focula. 160
Foculus. 143
Fœnerari idem quod hominem occidere. 99.
Fœnus avidum. 98
Fœnus injuſtum. 98
Fœnus miſeros proprie rodit. 98
in corporis *Folliculo* conſtitutus: 126
Formamenta. 139
Fortuna virgo, & fortuna virginenſis. 120
Fremor magicus. 53
Fretus pro fretum. 57
Frons dura. 181
Frons minutior. 102
Fulminis procuratio. 121
Funambuli. 92
Fundatum ex oſſibus. 75
ex utero *Fundi.* 142

G.

GAlli paſſis cum crinibus pectoribus applodentes palmas. 206.208
Gaudium. 259
Generoſi liberi oppoſiti nothis. 110
Genii civitatum & aliorum locorum. 28
Genii vectores animarum exiſtimati. 73

Genius

Genius generationi præeſſe credebatur, & idcirco maritorum genios novæ nuptæ advocabant. 119
Genius P. R. & genius publicus. 29
Gentes. 4
Gerere. 275
Geſtum agere. 275
Gladiatorum fuſcina. 246

H.

HAbentia. 96
Habere. 96
Habere pro avere. 133
Habere plurimum, & minus habere. 70
Hallucinatio. 184
Hercules magnus. 39
Hierophantæ. 214.215
Hila. 271
Hira. 271
Hirundines garrulæ. 267
Hiſtriones infames. 275
Hiſtrionib. dona data & munera. 183. & coronæ datæ. *ibid.* quales ex coronæ eſſent. *ibid.*
Honeſta perſona. 109.264
Honeſte geniti. 110
Honeſti. 109.110
Honeſti natales. 109.110
Hoſtiæ animales aut inanimales. 259
Hoſtiæ ad aras & ſimulacra converſæ mactabantur. 262
Hoſtiæ pro deorum ratione. 268
Humane loqui. 43.44
Humilitas adulatoria. 20

I.

IAmbi apud Arnobium. 30
Ianua lethi. 78
Ianes. 162
Ianus invocabatur primus. 146.147
Idæi dactyli. 153
Ignis vorare dicitur. 141. & lambere, ut Græcis δάπτειν. 142
Illa multa. 133
Veteribus Chriſtianis nullæ religioſæ *imagines*. 239.240.241. vide *ſimulacra*.
doctorum hominum *imagines*. in bibliothecis. 61
Capitolia immania. 32.33
Immanis. 10.11
Imminuere pudicitiam. 165
Immoderatum. 124
Improbus pro impudenti. 13.14
Impudentes exiſtimati fortes. 79.80
Impudentia per omnia vitia diſſipatur. 81
Impudentiæ ſummæ eſt negare res manifeſtas. 14
Impudentes impudicitiam dicacitate quãdoque eludere conantur. 81
Impudentiſſimi hominis & plane perditi famam negligere. 81
In cum ablativo poſt verbum motus. 65
In περιέλκειν. 37
In πλεονάζειν. 67
angelorum, item Abrahami, Iſaaci & Iacobi nomina in *incantationibus*. 40. & in iiſdem libamina. 42
Includere. 86
Incondita oratio. 66
Incurſare. 9
Incurſus dæmonis. 51
Indicare, index. 255
Indicere. 10
Indigitamenta. 123
ſimulacra *inertia*. 37
Infames & inhoneſti. 275
Inferium vinum. 273
ab *inferis* reverſi. 112
Infulæ. 212
Inhabitabilis pro habitabilis. 8
Initia. 208
Injuriæ irrogantur proprie à ſuperbis & divitibus. 63.64
diſcrimen inter *injuriam* & *cõtumeliam*. 64
Injuriæ pro ratione perſonarum atrociores, aut leviores. 64
Inquit. 10.32
Inſanire pro vaticinari. 5
Inſignia deorum. 247
Inſomnia videre. 67
Inſpoliatum templum. 60

 Inſtitu-

Inſtitutum. 74
Integrare. 74
Intercedere. 54
Interimere. 52
non ſatis eſt honeſtum ſuperiores interrogare. 63
Inteſtinus. 18
Invalidus. 109
Invidiam diis facere. 180
Invitare deos. 39
Iovis Olympii templum. 248. & *ſeq.*
Iovis epulæ. 274
Ira divina. 16. *& ſeq.*
Irati hominis ſigna. 17
vinum *irrorare* in libationibus. 278
Iſtriculus. 215
Iſtud eleganter πλωιάζον. 159
Ita pro tam conjunctum cum quam. 32
Ithyphalli. 220
Iudæorum fabulæ. 134
Ius. 52
Iuſta nuptiarum. 8
Iuvenes laſcivi & petulantes. 64. *& ſeq.*

L.

LÆtitia. 259
dare *Lacrymas* mortuorum. 201.202. 203.
Laïci. 191
Laminæ aurium. 102
Lanarius. 92
Lapis pro obtuſo homine. 76. *& ſeq.*
Lapis unguine delibutus. 38
Lapſus in ſacris. 177.178.179
Lares. 153
Lares animæ defunctorum. 154
Laſelvia. 198.199
Laſciviæ & petulantiæ exemplum. 64
Lectus ferreus. 26
Lectus genialis. 119
Leones inter deos. 242
Lex. 43
Libamina in magicis incantationibus. 42
vinum irrorare in *Libationibus.* 278
Liber. 252
Liberorum amara volupeas. 8
Libertatis definitio. 96
Libido. 150
Licentia & licentia poteſtatis. 45
Licet pro li[illegible]t. 77
Linum. 102
Limina templorum oſculis converrere. 47.48.
Loca: 132
Loci muliebres. 132
Locuntur. 77
Locorum religio. 262. *& ſeq.*
magicarum artium Ludi. 41
Ludius. 178
Ludii vultu glabri ac depilati. 178
Ludus. 46

M.

FAnorum conſecratione *Mactare.* 38
Magicarum artium ludi. 41
Magorum σφάγια. *ibid.*
Magicorum carminum vis. 41
Magicis artibus oſtia reſerata, equi debilitati. 42
Magorum ſuſurri & murmura. 43.53
Magorum carmina vocibus barbaris concepta. *ibid. &* 270
ſtridor *Magicus.* 53
Magis παρέλκον. 113
Magnificentiam in ſacrificiis. 270
Malum culpæ, & malum pœnæ. 112. *& ſeq.*
Mandere. 61
Manilius. 151
in *manibus* poſita diſputatio. 11
Manus dare, & manum dare. 35
Manus protendebant victi & ſupplices. 35.
Manus protendere. 131
Marcionitarum error de creatione. 107. 108. item de deo ſuperiore 108. de reſurrectione corporis. 72
Marcion hominem diſtinguebat in interiorem & exteriorem. 59
Marſi laminas & alia remedia adverſus colu-

colubrarum morſus vendebant. 88
Martyres beſtiis admordendi dati. 25. ca-taſtis & grabatis igneis impoſiti. 26.
à beſtiis devorati. 27
pro martyribus annua die offerebant. 193
Mathematici, genethliaci, & ceteri circu-latores in locis publicis ſtare ſoliti. 21
dare in *matrimonium*, & in *matrimonium* accipere. 119
Matrimonium coëmtione contractum. 167.168.
convenire in *matrimonium.* 119
Matrimonii finis. 263
de matrimoniis vates, & aruſpices conſu-lebantur. 154
Mavorte. 256
deorum *medicina.* 46
in *medio* ponere. 50.145
in *medio* relinquere. 50
Memoracula in myſteriis. 219
Memoriæ. 244
Sacra *menſa.* 118
Mercaturas periculoſas damnabant Chri-ſtiani. 96. *& ſeq.*
Mercenaria ſervitus. 174
Mercenarii quaſi ſervi. 174. non tamen neceſſario ſervi. *ibid.*
Mereri. 10
Meretrices vendunt corporis formam. 246
Meritorium. 246
Meritum. 50
Miculæ. 111
Milites cute puncti. 129
Militum jusjurandum & ſacramentum. 131
Mimi calvi. 275
Mimi virum in feminam frangentes. 276
Minus gratior. 268
orationum colloquia *miſcere*. 37.235
Miſſa unde dicta. 88
Mnaſeas. 151
Molles & effeminati cutem levigabant. 103.
Monumenta in myſteriis. 219
Morborum paſtus. 51
Morbus quaſi beſtia. *ibid.*
Mores. 164
Mors æterna. 74
Mortalitas. 11
Mortis mentio infauſta habita. 100.101
Mortui dii habiti. 115
Mortuorum cœna. 278.279
Mos. 120
Muccinium. 77
Mulcere. 269
Mulier. 211
illa *multa*, hæc *multa*, hæ res multæ. 133
Multare. 269
Muſcæ impudentes. 114
Myrſilus. 151
Myſtæ circumplicantes ſe anguibus. 209
Myſteria inventa ad homines mitigan-dos. 84
Myſtica arcana meticuloſa religione in animo continebant. 221

N.

NÆnia hiſtrionis. 246
Nationes. 4
Natales Cæſarum ludis celebrati. 91
Nebridæ. 225
Neceſſaria & neceſſariæ partes. 220
Negotia humana. 9
Nilus. 53
Nimbus. 102
Nixus parricidales. 141
Nodotus. 161
Nomen. 256
Negatio *non* involute conſtructa. 20
Noſſe. 17.20.21
Nota. 172
Notam affligere, notam allevare, notas demere. 172.173
Nothum lumen. 76
Novæ *nuptæ* poſtes virorum ungebant. 145.
Nuptiarum feſta frequentia. 168
in Nuptiis omina felicia quæſita. 201

O.

Obire pro abire. 262
Oblicum. 77
Obſcœna omina. 16
Obſequium. 25
Obſervatio. 41.42
Obtentio. 93
Obtrectatio. 34.35
Oculorum orbes & orbiculi. 135
Offa penita. 270. *& ſeq.*
Offerre pro defunctis. 193. *& ſeq.*
Officia religioſa. 235
Olympii Iovis templum. 249
Omen firmare. 236
Omen malum tonitru coruſcante, mugiente, imbre ruente aliquid aggredi. 116. *& ſeqq.*
Omophagia. 209
tanquam ex *oraculo.* 6
ab *Orci* faucibus vindicari. 138
Origenis de reſurrectione error. 72
Orphei libri. 216
Ovis pro minime malo. 152

P.

PActa. 168
Pagani quare appellati Gentiles. 4
Panchreſta. 92
Panchreſtarii. 92
Panes. 262
hoc *pane.* 57
in *parentationibus* cœnę mortuis datę. 278. 279.
Pariter ἀθρόως. 67
Partiliter. 13
Parvuli. 41
Paſſim. 64.66
de deo *pati.* 23
Pertes religionem. 163
Pauſa. 204
Pauſare. *ibid.*
Pauſarius. *ibid.*
Perficere pro efficere. 78
Pergere. 67
Perjurii pœnæ. 19
Permittere. 51
Pernoctationes, 214
Perſonæ hiſtrioniea fremebundæ hiatibus torvidis. 243
Pervigilia. 213.214
Phalli. 220
Philoſophia animarum purgatio. 83
Piaculares hoſtiæ. 228
Pignora pro affectibus. 126
Pinus in tutela matris Deum. 201
Piſces quandoque ipſo foro vorabant οἱ ἐψοφαγίσαντοι. 15
Pius & pietas pro clementia. 49.260
in *planctu* pectus pauſate pulſabant. 204
ubera pulſata à mulieribus in *planctu.* 208
Planus, & planum ſe facere. 36
Pœnitentia ante baptiſmum. 84
Polimenta. 271
Polimina. *ibid.*
Polliceri. 71
Pontificium. 115
incedere *poplitibus* nudis. 103
auſpiciis *poſtea* videre. 216
Poſtulio. 177
Potens malefica, & poteſtas. 41
Poteſtas pro numine. 150
Potiſſum, potis eſt. 32
Præcones. 215
Prædicare. 194
Prægustator. 160
Præſidatus. 142.143
Præſtites. 153
Precabantur Chriſtiani pro Imperatoribus. 189
Precari. 23
mulieres precaturæ crines quandoque demittebant. 48
Preces pro defunctis in vetere Eccleſia, & quomodo. 189. *& ſeq.*
Principaliter. 7
Provocare. 23
mulieres quandoque paſſis criminibus in *proceſſionibus.* 48
Prodigiorum formidines. 228
Profani. 87
Proletarii. 78.79

Prolu-

Proluvies. 93
manifeſtum & *promptum*. 113
Propitius. 248
Proriga. 225
Proſiciæ. 272
Proſpera omnia. 159
Proſternere corpus. 105
in magnis anguſtiis *proſtrati* ante ſimulacra adorabant. 47
Provenire. 278
Proventus. 278
Pſalteriæ ſæpius meretrices. 105
Pyræ excitatæ in quas cœna inferretur. 278. *& ſeq.*
Publicanæ mulieres. 105
Publicare. 173
Publicus locus. 105
Pueri procaces. 164
Pullus Iovis. 175
Pura virgo. 165
ignis *purgatorius* apud Origenem, quo mundus conflagrabit. 12.13
Purus, purum vinum, pura aqua. 266
Pythagoræ obitus. 38

Q.

Quadrigæ Apollinarium nominum. 165
in *quæſtionibus* ad eruendam veritatem flagellis uſi.25. & igni. 26
Quæſtus. 176
Qui pro quis. 161
Quindecimviri. 181
Quirinus. 39

R.

Rapere res. 123
Rationes. 12.31
Recidivus annus. 132
Reciprocare. 12
Reddere exta, thura, vina, &c. 165
Redubitatio. 39
Religio unde & quid proprie. 176. *& ſeq.*
Religio pro obſervatione & abſtinentia. 268.
Religionis contemtores. 64
Renuere, & renutare. 108
Repetere res. 123
Res illæ. 133
Reſecrare. 55
Reſpirare. 14
de *Reſurrectione* errores nonnullorum. 72
Retinentia κατοχή. 75
Riciniatus Iupiter. 256
Ricinium. 256
Rintho. 210
Rota pœnalis. 82
Ruere active. 82

S.

Sabazia. 210
Saccatus humor. 91
Sacer. 122
Sacra accipere, 209
Sacra ſuſcipere. *ibid.*
Sacramento militari patrem & matrem ejerabant, & omnem proximum. 66
Sacramenta. 166
Sacramenta ſuſcipere. 129
Sacrati. 210
Sacrati cute puncti. 129. *& ſeq.*
Sacroſancti. 122
Salapitta. 276
Solinator. 92
Salpictæ. 276
Saltare Venerem. 182
Salutationes humiles & attonitæ. 265
Sancire. 121. *& ſeq.*
Sanctæ res. 122
caſtitatis *ſanctitas*. 165
uteri *ſarcina*. 133
Saturnini nefaria opinio de mundi creatione. 90
Scævus. 201.259
Scarabeis templa poſita apud Ægyptios. 29
Scire. 21
Scripturæ ſacræ ſimplicitas à profanis deriſa, & à Chriſtianis ſcriptoribus defenſa. 56.

Scurræ calvi. 275. & ſeq.
Sebadia. 210
Secare. 61
Secla ferarum. 271
Secundæ actiones. 132
Sedes deorum. 134. & 255
Sella arquata. 77
Sellularii viles. 140
Senſus communis. 157
Septem curricula in ludis.
Sermo promptus. 109
Sermonem dare. 53
Servitutis cauſæ. 95
Servirus contra naturam. 95.96
Si ſciens fallo. 222.223
Signa. 209.210
Signa inertia & ſigna ſtupida. 37
Signa ex aere monſtrata quum bellum pararent. 118
Signa in myſteriis. 219
Significantia. 158
Significare. ſignificationes. 200
Siliquaſtrum. 77
Simonis magi nefaria opinio de mundi creatione. 90
generoſi & magnanimi ſæpius ſimplices. 95
Simplices & aperti. 94
Simplices & boni. 93.94
Simplices pro ſtultitia. 93.94
Simplicitas oppoſita mendacio & malitiæ. 94.
Simulacra venerabantur tanquam præſentes deos. 251.252
Simulacra libri idiotarum. 256
Simulacra veſtita & ornata. 254
Simulacra inventa ad terrendos homines & metu deorum in officio continendos. 255.256
Simulacra veteribus Chriſtianis nulla. 239.
Simulacrorum genua contingebant orantes. 249.250
Simulacrum. 238.239
Sitire ſanguinem. 24
Sole ipſo eſt clarius. 46
Solis facies leonina apud Ægyptios. 242
Solis ſimulacrum in foribus. 247
Sollicitare. 103
Sophiſtæ. 57
Speratus & ſperata. 168
Sphragiridas accipere. 129
Spoliare, & templorum ſpoliatores. 69
Spondere. 71
Sponſa. 168
in *Sponſalibus* interpoſitæ ſtipulationes. 168.
Statuæ curules inertibus etiam hominibus poſitæ. 61
Status. 175
Stercoribus accipi inter atroces contumelias. 267
Sternere preces. 28
Stimuli iræ. 270
Stipes ſupremæ. 164
Strebula caro. 271
Stridor magicus. 53
Studio. 56
Stupidi. 276
Stupor admirationis. 46
Sub. 67
Sublevari arrogantia. 75
Succedere. 8
Sufficere prolem. 132
Sumere initia. 209
Superbi *χαρακτήρ*. 63
Supercilium luminis. 11
elatæ *ſupercilio* cervices. 36
Supereſſe. 144
Superlativus pro poſitivo. 20
Supplicationes per omnia templa in magnis calamitatibus. 46
Supplices velamenta ſua deponebant ad eorum genua, quibus ſupplicabant. 212. 213
Summum ſupplicium. 29
Suprema funeris. 236
Surgere. 205
Symbola in myſteriis. 219
Symplegmata. 275

TÆ

T.

TÆniæ in donariis & anathemaſi. 37
Tellenæ trieæ. 220
Temerarius & audax. 108.109
Temeritas. 108.227
Templi foribus divi nomen inſcribebatur. 231. *& ſeq.*
Templorum cauſa finalis. 234. *& ſeq.*
Templa aurea. 232
Templa gemmis ornata. 232
excubiæ pro *templis.* 253
veteribus Chriſtianis *templa* nulla. 229. 230.231.237
Templorum appellationem ipſam veteres Chriſtiani reſpuebant. 229
Tenſa. 179
Teſtamentorum principia. 101
Teſtamentorum ſuppoſitio. 103
Theſaurus interior. 59
Theſmophoria. 213
Thus & tus. 39
Tibiæ reprobatæ. 104
Tibiæ in ſacris. 274
Tragœdorum vociferatio. 276
Trahere merum. 218
Trepidare lætitia. 259
Trieæ Tellenæ. 220
trigæ Cupidinum. 165
Tumor indignationis. 29
Tus dare. 259
Tus aliquando plena lance in arcam infundebant. 125
Tus locum in cerimoniis primum obtinebat. 272
Typhus. 65

V.

VAcuum. 65
Valentinianorum error de animarum mortalitate. 74
Vani pro circulatoribus. 41
Vani mendaces. 54.55
Velamentum. 212
Verbenarum ſuffitio. 200
Verecundi exiſtimati timidi. 81
Verecundia juvenilis ætatis virtus. 82
Verecundus. 79
Vertigo mundi. 7.8
Veſtire lumine.
Veternus. 44
Viæ rerum. 59
auſpiciis poſtea videre. 216
Vinum turis ſocium. 273
Virilitas. 210
Virtus. 157
Vis. 205
Viſcera. 44
Vivacitas. 224
Vocamen. 89
Volgare. 78
Volumina. 45
Ut pro utinam. 161
Utilitas. 105
Vulcanus. 55
Vulneratis auribus aliquid accipere. 34
Uxor mariti conſors & ſocia. 69
Uxoris uſucapio & uſurpatio. 167

F I N I S.

INDEX
DICTIONUM GRÆCARUM,

Quæ in his Animadverſionibus explicantur.

A.

Ἄγαλμα. 240
Ἅγιος. 123
Ἀγώγιμα. 42
Ἀγωνίσαι. 138
Ἐξ ᾅδου ἀναβεβηκέναι. 112
Ἄθυτος. 177
Ἄμπυξ. 110
Ἀνακηρύττειν. 194
Ἀναπηδᾶν. 183
Ἀνδρεῖα. 210
Ἀνδρεῖος ἀντὶ τοῦ ἀναισχύντου. 79. 80.
Ἀνθρωπίνως λαλεῖν, & ἀνθρωπίνοι λόγοι. 43. 44
Ἀπονενοημένος. 81
Ἀπόνοια. 227
Ἀπότροπον πῦρ. 117
Ἄρεσκος. 94
Ἀσέλγια. 199
Ἄσωτος. 273
Ἀπάθαλος. 10. & ſeq.
Ἄτρεπτος. 277
Ἀφιερίζειν. 55

B.

Ὁδῷ βαδίζειν. 140
Βέβηκεν. 202
Βέβηλοι. 87
Βέλος Εἰληθυίας. 134

Γ.

Γενέται θεοί. 119
Γενναῖοι. 110
Εὖ γεγονότες. 110
Κακῶς γεγονότες. 110
Γωνή. 211

Δ.

Δάκος ἀδινόν. 107
Δεξίμηλα ἀγάλματα. 262
Διπλοῦς. 95
Διψᾶν ἀντὶ τοῦ σφόδρα ἐπιθυμεῖν. 24
Δύστροπος. 16

E.

Ἐδέατρος. 160
Εἴδωλον. 238
Εἰσβάλλειν. 9
Ἐκκλησία & ἐκκλησιῶν οἶκοι. 230
Ἐκπαρέλκειν. 37
Ἔλαττον ἔχειν. 70
Ἐλεύθερος. 252
Ἕλκειν οἶνον. 218. 219
Ἐν pro εἰς. 65
Ἐξέλασις. 87
Ἐξωτερικοὶ & ἐσωτερικοὶ λόγοι. 59
Ἐπίρρητος. 22
Ἐρωμένη. 170. 171
Εὐσεβής. 49. 260. 261

κέρδος.

Κέρδος εὐτράπελον. 81
Εὐφημεῖν. 221
πλεῖον ἔχειν. 70

H.

Ἦθος. 164

Θ.

Θεία τύχη. 144
κατὰ θεῖον. 143
Θεῖοι ἐπίσκοποι. 191
Θεόπεμπτα. 143
Θερμός. 228
Θηλῶδες πάθος. 11
Θησαυρὸς in templo. 59
Θρασύτης. 109

I.

Ἱεράρχης. 191
Ἱεροφάντης. 215
Ἱκανός. 141
Ἱκέται. 30
Ἵλεως. 248
τοῖς ἴχνεσι τοῦ ἀγάλματος προσφωνεῖν. 250.

K.

Κακόηθες. 177
Καλοβάται. 92
οἶνος καπνίας. 160
Καισαύρειον. 106
Κατάρατος. 56
Καταστρέφειν. 213
κατέχειν. 63
Κέντρωνες. 135
Κεφαλίωνες. 135
Κήρυκες. 214.215
Κλῆρος. 191
Κοινὸς τόπος. 105
Κοιναὶ γυναῖκες. 105
Κρατήρ. 111
Κύκλοι ὀμμάτων. 135

Λ.

Χαλκαὶ λεπίδες. 26
Λίθος. 77
Λιθοβοληθῆναι. 14
Λιθοβόλοι Αθῆναι. 148
Λιπαρὸς λίθος. 38

M.

Μᾶλλον παρέλκον. 113
Μάνης. 5
Μάτιμος. 55
εἰς μέσον τιθέναι. 50
εἰς μέσον ἕλκειν, & εἰς μέσον φέρειν, 166. & ſeq.
Μυστήρια. 209
Μυστήρια παραλαμβάνειν. 209

N.

Ναός. 233
Νόσος. 50
Νωθής. 77

O.

Ὁδῷ βαδίζειν. 140
Οἰκία. 171
Οἶνος καπνίας. 160
Ὄνος βαδίζεις εἰς ἄχυρα τραγημάτων. 267

Π.

Παιδιά. 46. 199
Παίζειν. 199
Παννυχίδες & παννυχισμοί. 213
Πάντα ταῦτα. 94
Περίβολος. 235, & ſeq.
Πλεῖον ἔχειν. 70
τὰ δὲ πολλά. 133
Περσότης. 94
Προβάλλεσθαι verbum Carpocratianorum. 91
Προβάτου βίον ζῆν. 152
Προγεύστης. 160
Προΐκτης. 22, & ſeq.
Προΐξ. 23
Προΐστασθαι. 23
Πρόρρησις in ſacris. 87
Προσειπεῖν. 235
Προσφέρειν. 194
Προφήτης. 214
Πρυτανεῖα. 166
Πυλαϊκὴ ὀχλαγωγία. 22
Πυραμίδες. 104

Ρ.

Ῥόγχος. 243

Σ.

Σάρου τὰ περὶ τῶν νεῶν. 47
Σηκός. 234
Σημαίνειν. 200
Σιδήρεον μέτωπον. 181
Σιδηρεῦς. 181
Σπουδάζειν. 199
Σπᾶν οἶνον. 218. 219
Σπονδοφόροι. 214
Στέμμα. 212
Συνθήματα in myſteriis. 219
Συνταγαί. 46
Σύσσημον. 15

Τ.

Ταπεινὸς. 35
Τὰ ἐξ πέλλωος ἀείδειν. 175
Τίς. 175
Τύχη & δαίμων. 144
Τύχη δαιμονία. 144

Υ.

Ὕβρεις. 64
Ὑγρὸν βάδισμα. 245
Ὑγρὸς βίος. 245
Ὑποδέχεσθαι θεούς. 269
Ὑποκύπτειν. 20
Ὑποπίπτειν. 20
Ὑστριχίς. 9

Φ.

Φιλεῖν. 150
Φόβος. 79

Χ.

Χάλκεον μέτωπον. 181
Χρηστότης. 260

Ψ.

Ψιθυρὸς & ψιθυρισμός. 53
Ψυχαγωγός pro plagiario. 103. & ſeq.

FINIS.

ANT 1412217

1990

V
54